390
G23l

M. GASTER

390
G23l

Red 9118

LITERATURA POPULARĂ ROMÂNĂ

Ediție, prefață și note
de
MIRCEA ANGHELESCU

100-120

EDITURA MINERVA
București, 1983

A. 54.353
FD. 21.423

BCU-Litere
1100 002 5119

Biblioteca Centrală Universitară
BIBLIOTECA DE LITERE
București

PREFAȚĂ

Folcloristica românească se constituie ca disciplină științifică, în linii mari, prin eforturile unei singure generații, în cuprinsul ultimului pătrar al secolului trecut. Precedată de intuițiile unor istorici ca Bălcescu și Kogălniceanu, de interesul unor scriitori ca Alecsandri și Alecu Russo, activitatea folcloriștilor din generația lui G.Dem. Teodorescu, S.Fl. Marian, Lambrior, Tocilescu și Șăineanu transformă preocuparea sporadică și necritică a amatorilor de pînă atunci într-o acțiune statornică, guvernată de principii mai mult sau mai puțin riguroase. Îndrumată, sfătuită sau stimulată de către Hasdeu, „cel care a făurit matca cercetării și i-a jalonat căile“[1]*, această generație umple, parcă dintr-o dată, raftul rămas gol pînă atunci cu primele culegeri masive de folclor, realizate după criterii apropiate de cerințele disciplinei, cu studii monografice, cu cercetări istorice, comparatiste și chiar cu încercări teoretice. Cele mai bune, cele care se citesc și astăzi cu folos, stau sub semnul tutelar al lui Hasdeu, fie prin orizontul comparatist foarte larg pe care îl îmbrățișează, fie prin perspectiva istorică trans-romană, pe care el o inaugurează, prin cantitatea materialului investigat, prin îndrăzneala generalizărilor; este vorba, evident, mai mult de nivelul spre care împinseseră disciplina studiile lui Hasdeu, de atmosfera de emulație și profesionalism pe care cercetările sale o determinaseră, decît de influența directă a teoriilor și ideilor sale, care nu erau, toate, accesibile elevilor și apropiaților săi. Dintre toți însă, cel mai indicat să-l continue în domeniul cărților populare cel puțin și al*

---

[1] Ov. Bîrlea, *Istoria folcloristicii românești*, București, 1974, p. 171.

studiilor comparative părea a fi M. Gaster care, fără a-i fi fost student sau elev, intrase de la începutul activității sale în orbita de preocupări și chiar în cercul apropiaților lui Hasdeu. La revista acestuia, Columna lui Traian, *debutează ca lingvist tînărul de douăzeci de ani, cu o serie de corectări la etimologiile propuse de Rössler, cu el întreține o asiduă corespondență științifică de la Breslau, unde se afla pentru studii, lui îi ia apărarea, ca un elev devotat maestrului său, împotriva atacului lui Cihac, în* Zeitschrift für romanische Philologie, *după cum și Hasdeu îi împrumută manuscrise, îi încurajează studiile, îi sprijină cererea de naturalizare din 1880 care, din păcate, a rămas fără urmări, după ce încă din 1879 îl propusese membru corespondent al Academiei.**

Viața și activitatea lui Gaster ne sînt astăzi relativ bine cunoscute, datorită atît unor publicații biografice și aniversare mai vechi [2], *cît și studiului, complet și temeinic, pe care I.C. Chițimia l-a consacrat activității sale folcloristice* [3]. *Moses Gaster s-a născut la 17 septembrie 1856 la București, dintr-o familie evreiască stabilită mai de mult în țară, unde bunicul său se afla în orice caz. Înclinat spre studiu, tînărul Gaster urmează la liceul „Matei Basarab", unde-l va avea profesor pe celebrul I.C. Massim care i-ar fi „aprins flacăra pasiunii pentru studii de filologie"* [4], *după ce absolvise gimnaziul la „Lazăr" ; de atunci datează începutul pasiunii sale pentru vechile cărți și manuscrise românești, ca și începutul colecției sale probabil. Facultatea o urmează la Breslau, fiind elev al celebrului Gröber, făcînd totodată studii rabinice care îi deschid orizonturi orientaliste și contribuie să-i sporească interesul pentru folcloristică și cărțile populare. Revenit în țară în 1880, începe să desfășoare o activitate intensă în domeniul folclorului și mai ales al literaturii populare scrise, despre care publică mai multe articole. În această perioadă începe să lucreze intens, după toate aparențele, la cartea sa despre literatura populară, începe să frecventeze miercurile literare ale lui Maiorescu și îl cunoaște pe Eminescu, pe lîngă toți ceilalți obișnuiți ai Junimii bucureștene. În această perioadă trebuie plasate, probabil, și amintirile publicate mult mai tîrziu despre Eminescu și lecturile lor din vechi manuscrise: „Eu veneam des pe la dînsul cînd ședea în casa de peste drum de grădina Episcopiei, unde este acum Ateneul român. Veneam pe la 11 de dimineață și foarte des îl mai găseam în pat, iar apoi se scula, își făcea cafeaua îmbrăcat în halat și papuci și apoi scotea cîte unul din manuscriptele vechi pe care le poseda și citeam împreună. Lui îi plăcea mai ales manuscriptul cărții pe care am numit-o eu « hronograf » și ședeam acolo cîteva ceasuri și citeam din una și din alta..."* [5] *În orice caz, cartea era redactată cel puțin parțial în toamna anului 1882, cînd Gaster începe să citească fragmente în ședințele Junimii bucureștene, avînd printre ascultători pe Creangă, Eminescu, Slavici și alți scriitori, iar dintre folcloriștii care frecventau cercul lui Maiorescu pe Jipescu, Baican, Ispirescu. Miercuri 4 octombrie stil nou, 1882, Maiorescu nota în jurnalul său: „Astă-seară întrunire literară la mine, vreo 16 persoane. Jipescu ne-a amuzat iarăși în cel mai înalt grad cu imitările lui... Gaster ne-a citit începutul de la a sa* Literatură populară. Cărțile religioase*"*[6]. *Săptămîna următoare lectura continuă: „Seara, literatură cu Gaster (continuare a interesantei lecturi despre cărțile poporane românești de legende religioase)". Lectura continuă, cu intermitențe, la 25 oct., la 31 ian. 1883 etc. Nu știm dacă Maiorescu a notat întotdeauna exact numele participanților la fiecare ședință pentru a putea preciza cine i-a cunoscut lucrarea încă din această fază. Este necesar însă să menționăm că iarna anilor 1882—1883 este una din cele mai fructuoase perioade ale Junimii bucureștene, care era frecventată acum, în afară de obișnuiți ca Eminescu, Creangă (venea în București la ședințele Consiliului general al instrucțiunii), Caragiale, Slavici, și de neofiți ca Hasdeu, Mace-*

---

* Cf. scrisoarea lui Hasdeu din 11 iulie 1879 în Virgil Florea, *B.P.Hasdeu și M. Gaster*, în *Steaua*, XXXIII (1982), nr. 4, p. 38.

[2] Elisabeta Mănescu, *Dr. M. Gaster. Viața și opera sa*, București, 1940; *Orient and Occident. Gaster Anniversary Volume*, Londra, 1936; *Gaster Centenary Publication*, edited by B. Schindler, Londra, 1958 ș.a.

[3] I. C. Chițimia, *Contribuția lui M. Gaster în domeniul folclorului*, în vol. *Folcloriști și folcloristică românească*, București, 1968, p. 273—326.

[4] N. Cartojan, *Amintiri despre Gaster*, în vol. Anton Pann, *Povestea vorbei*, ed. a doua, cu introducere de dr. M. Gaster, Craiova, f.a., p. 17.

[5] M. Gaster, *Poveste foarte de folos a lui Theofil*, în *Arhiva*, XXXVII (1930), nr. 1, p. 36.

[6] T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, publicate de I. Rădulescu-Pogoneanu, vol. II, București, 1939, p. 123, apoi 124—125, 130 ș.a. Textul, scris în germană, e tradus de editor.

donski, episcopul Melchisedec Ștefănescu, de actuali și viitori miniștri, de academicieni, persoane influente în general; în această perioadă vor fi citite și Luceafărul *lui Eminescu,* Fîntîna Blanduziei *a lui Alecsandri și* Noaptea de noiemvrie *a lui Macedonski. În afară de faptul că lectura în acest cerc însemna în sine un început de notorietate, ea îi deschidea cărții care încă nu apăruse drumul spre o carieră strălucită. De fapt însă, spre surprinderea istoricului, nu va fi așa. Apariția cărții va da lovitura decisivă relațiilor lui Gaster cu Hasdeu, șubrezite dinainte de susceptibilitățile amîndurora, cercul Junimii nu-l va sprijini în nici un fel pe cel lansat în salonul său și cartea va fi întîmpinată în general cu o indiferență și o lipsă de înțelegere care ne uimește astăzi.*

În primăvara anului 1883, cînd apare Literatura populară română, *Gaster avea nici douăzeci și șapte de ani; publicase cîteva articole în* Columna lui Traian *și în recent apăruta* Revistă pentru istorie, arheologie și filologie, *pe lîngă cele — nici acestea prea numeroase — din străinătate, între care și teza sa de doctorat din 1878, despre o problemă de fonetică românească. Figura autorului nu căpătase individualitate suficientă în ochii puținilor specialiști de atunci, iar ezitarea între domenii, filologic, folcloristic, literar, care se îngăduia maeștrilor, era privită cu suspiciune la un debutant, cum totuși era el considerat. În plus, debutul cu o lucrare de asemenea amploare și de o asemenea ambiție nu era făcut să-i atragă simpatia specialiștilor.*

Autorul, aflat la prima sa lucrare importantă, își dădea seama foarte bine atît de întinderea temei pe care și-o alesese, cît și de faptul că metoda pe care încerca să o aplice nu se mai folosise în astfel de cercetări, și o afirmă fără falsă modestie: „Modul nostru de a o considera și de a studia literatura populară se deosebește într-un mod fundamental de toate încercările analoage făcute în alte limbi; și, pe cît știm, nu s-a încercat încă nimene a grupa și studia întreaga *literatură a unui popor, mai cu seamă după izvoarele ei și în legătură cu literatura altor popoare" precizează el în* Precuvîntarea *cărții. Într-adevăr, Görres în 1807 și Nisard în 1854 studiaseră doar cărțile populare în literatura germană, respectiv franceză, Simrock se referise doar la mitologia populară și la reflexele ei în literatură, Galahov cercetase numai productele scrise ale vechii literaturi ruse etc. Gaster adoptă un plan mult mai vast și mai ambițios, extinzînd investigația asupra tuturor textelor care circulă în popor, pe cale orală sau în scris, indiferent de finalitatea lor; el supune cercetării atît folclorul propriu-zis, în înțelesul modern al termenului, cît și literatura „populară scrisă", textele sapiențiale, taumaturgice, rețete sufletești și trupești, cărțile populare, amulete, cărți de prevestiri, de vise ș.a., într-un cuvînt tot corpusul de texte care modelează și determină profilul spiritual al unui popor în spațiul culturii sale tradiționale. Operațiunea, deloc simplă, era esențială pentru a se putea trage granițele și trece la analiza culturii noastre moderne. În spiritul școlii germane de etnopsihologie care îl influențase și pe Hasdeu, dar cu intuiția și îndrăzneala pe care o dă tinerețea, Gaster trece la lărgirea cîmpului de cercetare pînă la dimensiunile întregii culturi populare; el vede că este necesară în primul rînd stabilirea unui inventar cît mai complet al universului de credințe și de cunoștințe ale poporului pentru a putea oferi temeiuri sigure oricărei încercări de generalizare. În această vastă anchetă, ideea originalității sau neoriginalității textelor — reminiscență a unei viziuni romantice asupra folclorului — nu se pune, cel puțin din punctul de vedere al autorului, căci nu originalitatea determină adoptarea de către mediul folcloric a unei creații, de orice fel, fie ea compusă de un „anonim", fie tradusă, adaptată sau localizată, ci adecvarea ei la situația în legătură cu care a fost invocată, la obișnuințele și la registrul sensibilității acestei colectivități. Toate acestea presupun, dimpotrivă, existența cel puțin parțială a unor trăsături acceptate anterior, a unor elemente în care noul mediu să se poată recunoaște. Chestiunea originalității nu-l preocupă pe Gaster în nici un fel pentru că în perspectiva sa (ca și la Benfey) nu există motive originale, ci doar motive a căror origine n-a fost încă găsită; el vede în literatura popoarelor o continuă migrație a motivelor din care rezultă un lanț de selectări și de adaptări, oferind vederii noastre înfățișări locale, particulare, ale unui sîmbure epic etern, care se poate regăsi în orice timp, pe oricare meridian. De aici și ideea posibilității de a separa un număr redus de conflicte ireductibile, de personaje cu caracter tipic, sintetic, care, prin combinații nesfîrșite, furnizează folclorului și, în general, literaturii din toată lumea orice situație și orice tip uman imagi-*

nabil. Nu cu mult înainte, cercetînd folclorul grec și albanez, Hahn găsise că numărul acestora este de aproximativ patruzeci. Scopul direct al cercetării lui Gaster nu era însă izolarea tipurilor românești reprezentative, ci acela de a demonstra, deocamdată, că mare parte din literatura populară română, scrisă sau nescrisă, este înrudită — genetic și deci, implicit, tipologic — cu restul literaturilor populare, cu literatura universală în întregul său, plasîndu-ne astfel „pe aceeași înălțime a culturei pe care stau cele alte popoare ale Occidentului" sau, cu alte cuvinte, că „poporul român a șezut la aceeași masă deopotrivă cu cele alte popoare moderne, s-a hrănit cu același nutriment, s-a adăpat dintr-același izvor și literatura populară română formează o verigă în lanțul de aur ce leagă popoarele între dînsele". La sfîrșitul secolului trecut, într-un moment în care inferioritatea literaturii noastre față de cele occidentale era teoretizată mai mult sau mai puțin fățiș în unele cercuri, încercarea lui Gaster de a demonstra contrariul prin evidențierea fondului comun al tuturor culturilor, prin discuția tipurilor literare românești în ansamblul marilor curente și al marilor modele ale literaturii universale, era nu numai o necesară readucere a faptelor pe terenul științei, dar și o acțiune patriotică. Discuția neîncrederii în aparențe ca temă a unei snoave românești prin raportări la Boccaccio, Timoneda și Shakespeare, analiza legendei apocrife a lui Cain prin Divina Commedia a lui Dante, a atîtor altora comparate sau legate de motive care apar și la marii scriitori ai lumii, de la Herodot, Ovidiu și Petroniu la Voltaire, Herder și Lessing este de fapt și singurul mod rezonabil de a servi teza enunțată, căci nu valoarea literară în sine a acestor producții trebuie exaltată — valoarea literară este întotdeauna discutabilă și o proiecție a subiectivității în definitiv — ci compatibilitatea termenilor, posibilitatea de a-i pune în relație și în serii universal recunoscute. Este ceea ce a și făcut Gaster, așa cum va face peste decenii — păstrînd toate proporțiile — și Călinescu în Istoria sa. Sigur că, cel mai adesea, termenii de comparație sînt invocați de Gaster în intenția de a demonstra o relație genetică, lineară, univocă, în tradiția științific-pozitivistă a vremii sale, dar odată infirmate multe din filiațiile pe care le propune el, cadrul tipologic înrudit rămîne demonstrat. În ultimă instanță, cartea sa ar putea fi considerată chiar ca o încercare de descriere și

clasificare genetică a literaturii noastre populare, scrise și nescrise (greu de găsit alte definiții și alți termeni decît cei lansați de Hasdeu acum mai bine de un veac), care tindea să culmineze cu o morfologie, rămasă nerealizată însă, între altele din cauza grabei evidente cu care a fost scrisă cartea; elemente ale acesteia sînt totuși vizibile pretutindeni în carte și imaginea piramidei răsturnate, cu basmul ca sinteză epică a întregii literaturi populare, în care literatura estetică, etică și inițiatică ar reprezenta și cele trei straturi de pătrundere succesivă și integrare în specificul național, e o dovadă.

Influențat de teoriile lui Benfey și Max Müller, dominante în arena științifică internațională în a doua jumătate a secolului trecut, care vedeau în India originea basmelor europene, ingeniindu-se să le reconstituie traseul și metamorfozele călătoriei lor pînă la întruparea lor sub care ni s-au făcut cunoscute, în folclor, Gaster lărgește totuși acest cadru paradigmatic prin observarea altor zone care au furnizat teme și izvoare folclorului european, cea a Orientului mijlociu în primul rînd. Desigur, astăzi știm că multe dintre sursele și paralelele ebraice propuse de Gaster cu un secol în urmă au în spate, la rîndul lor, alte origini mai îndepărtate, babiloniano-accadiene și probabil încă mai vechi; dar nu Gaster ne învăța că nici un motiv nu este „original", ci doar cu o origine încă nedescoperită? El însuși lărgește apoi cadrul stereotip al teoriei lui Benfey, arătînd că unele specii folclorice, cum sînt proverbele, se nasc spontan din experiența practică a poporului, fără a fi împrumutate de undeva: „Muma proverbelor este esperiența și proverbele, în aplicarea lor zilnică, ne aduc iară la esperiență. Proverbele se nasc la toate popoarele; sînt, în ceea ce privește ideea generală, lesne înțelese și se aseamănă între dînsele, avînd toate unul și același izvor general — viața". Observînd aceste „universalii folclorice" în ceea ce privește proverbele, Gaster nu le aplică și asupra altor capitole, în care rădăcinile interne ale speciei puteau apărea destul de ușor, cîntecul liric de pildă. Cauza este între altele, că Gaster pleca de la o altă teorie a școlii germane a vremii sale, care considera că folclorul (folclorul epic în special) colportează multe produse ale literaturii culte medievale, pe care circulația orală le-a preluat și le-a conservat pînă în zilele noastre. În parte, spune Gaster subminîndu-și teoria anterioară, și proverbele își au originea în aceste texte, *pentru că o fabulă sau o poveste cu tîlc moral este condensată cu timpul pînă la forma unei sentințe morale sau a unui proverb „care, astfel, adesea își a luat naștere de la o poveste sau de la o fabulă“. Căutînd să identifice temele și motivele culte existente în materia amorfă a literaturii populare, scrise sau orale, autorul va urmări îndeosebi acele direcții care îi oferă confirmări implicite ale tezei de la care pornea. Așa se explică de ce el stăruie îndelung asupra ghicitorilor și proverbelor dezvoltate din literatura didactică (și secundară) a „întrebărilor și răspunsurilor“, neglijînd nu numai partea mult mai întinsă a speciei care nu poate fi pusă în legătură cu aceste produse elementar catihetice, dar și capitole întregi ale folclorului autentic cum este doina, cîntecul liric în general, cum spuneam, abia menționat în cartea lui Gaster pentru că „la o înălțime oarecare de simțire, întreaga omenire este una și aceeași“ și că deci originea lor n-ar putea fi urmărită și studiată pe plan comparativ. Teza lui Gaster după care folclorul este, în întregime sau în mare parte, rezultat direct al asimilării unor texte, motive, teme din alte zone, cu o origine „cultă“ (auctorială) precisă care, în majoritatea cazurilor, poate fi determinată, face parte dintre acele construcții ipotetice care nu pot fi nici demonstrate definitiv, nici infirmate definitiv ; s-au oferit numeroase exemple care i-au infirmat teza în forma se categorică, arătînd că motive crezute culte sînt, de fapt, folclorice intrate din literatura populară în opera unui autor, dar și destule altele care i-au confirmat, măcar parțial, deducțiile (unele au fost oferite de Cartojan). După toate aparențele, ambele căi sînt posibile și ambele au fost practicate, existînd nu puține cazuri în care chiar unul și același motiv a trecut, pe rînd, din literatura cultă în folclor și de aici înapoi într-o operă de autor, încît chestiunea, devenind irezolvabilă, își pierde interesul.*

Ceea ce este important, ceea ce a însemnat un pas însemnat înainte în discuția pe care a provocat-o cartea lui Gaster este că atunci a fost pentru întîia oară în chip programatic și pe larg cercetată literatura populară în legătură cu creația auctorială românească. Opera lui Heliade, Asachi, Eminescu și Macedonski, pentru a nu mai vorbi de autori recunoscuți ca îndatorați creației populare precum Creangă, Ispirescu, Filimon, a fost pentru prima dată investigată și adusă în discuție în legătură cu temele care circulau în folclor, cu prelucrări ale unor motive folclorice, fără nici o implicație de valoare, ci pur tipologic ; dar faptul că autorii invocați sînt, chiar în cazul celor aflați abia la începutul carierei lor, ca Macedonski, sau doar în fața consacrării publice, care n-a venit din primul moment, cum este cazul chiar al lui Eminescu și Creangă, oferă cărții lui Gaster încă de la început un ascendent care n-a putut să nu influențeze asupra atitudinii istoricului literar. Revendicîndu-se de la literatura lui Eminescu și Creangă, de la cea a lui Heliade și Filimon și nu de la cea a atîtor obscuri autori folclorizanți care umpleau epoca, teza studierii literaturii populare în strînsă legătură cu cea a scriitorilor noștri, care n-a făcut decît să crească în importanță de un secol încoace pînă la a deveni o caracteristică importantă a cercetării noastre literare, era cîștigată de la început.

Remarcabilă (și remarcată chiar de la început) sub raportul informației noi pe care o utilizează, extrasă în special din excepționalul fond pe care îl constituia colecția sa de manuscrise vechi românești, cartea lui Gaster nu cădea totuși pe un teren nepregătit. Cu numai cîțiva ani înainte, în 1879, apăruse al doilea volum al monumentalelor Cuvinte din bătrîni, *una din operele de căpetenie ale lui Hasdeu, în care erau prezentate cititorilor, pentru prima dată în chip sintetic, cîteva din problemele majore ale literaturii române vechi și în același timp ale literaturii numite, cu un termen impropriu, dar care a rezistat vremii, a „cărților populare“ ; între acestea chestiunea bogomilismului, a raportului dintre literatura poporană scrisă și „literatura poporană nescrisă“, filiația cărților populare, transformările suferite în decursul peregrinărilor ș.c.l. Studiul lui Hasdeu era însă mai degrabă un excurs necesar cercetărilor sale filologice, de istorie a limbii, pentru care investigarea literaturii populare era o cale de acces („limba română și literatura noastră populară ne preocupă aci d-o potrivă“ zice el în prefață) ; aici nu vor fi studiate, de altfel, decît cărțile populare cuprinse în cele mai vechi manuscrise cunoscute pe atunci : textele măhăcene și cele considerate bogomilice, cu priviri generale asupra restului chestiunii. Cercetările lui Gaster mai fuseseră precedate de cele ale lui Cipariu, care așezase în schița sa istorică asupra filologiei și literaturii române (în* Analecte, *1858, și* Principia de limbă, *1864) și cele cîteva cărți populare care-i erau cunoscute :* Floarea darurilor, Alexandria, *un* *gromovnic ș.a., oferindu-i un început de cronologizare a problemelor, apoi de cele istoric-comparatiste asupra unor specii folclorice, ale lui G. Dem. Teodorescu despre colinde, descîntece și proverbe, ale lui Marienescu, S. Mangiuca ș.a.*

Exista deci nu numai o bază documentară și un început de sistematizare de care a beneficiat, indiscutabil, studiul lui Gaster, dar și un mediu, un cerc de specialiști care putea înțelege și discuta, măcar pe grupuri de probleme, direcții, cartea lui, neașteptată în atîtea privințe. Cu toate acestea și spre surpriza cercetătorului, cum spuneam, Literatura populară română *nu numai că n-a dat contemporanilor ideea că se află în fața unei cărți deosebite, dar nici măcar nu s-a bucurat de o primire călduroasă, de o discuție cît de cît aprofundată. În primul rînd, specialiștii nu și-au spus cuvîntul. Nici unul dintre folcloriștii menționați n-a discutat-o, nici una din revistele mai importante ale vremii n-a recenzat-o: nici* Columna lui Traian *sau* Convorbiri literare, *la care autorul colaborase mai de mult, nici* Revista pentru istorie, arheologie și filologie, *la care acesta colaborase mai de curînd, nici* Transilvania, *la care va colabora peste puțin. Ea va fi mai întîi semnalată într-o notiță din obscura revistă* Educatorul *(an. I, 1883, nr. 13, p. 104); nesemnată, notița aparține probabil chiar redactorului revistei, pedagogul Barbu Constantinescu, căruia știm că autorul îi trimisese cartea. Recenzia recomandă cititorilor volumul, observînd faptul că era prima cercetare mai amplă în acest domeniu, precum și orientarea sa comparatistă („coprinde singurele cercetări mai întinse făcute asupra literaturii noastre populare, adică asupra producerilor literare străine care s-au răspîndit la poporul nostru cum sunt* Alexandria, Isopia *și altele"); elogiind întreprinderea autorului, recenzentul simte însă nevoia să se delimiteze de la început de eventualele sale erori, recunoscîndu-i ca sigur doar meritul trudei („ne descoperă în cartea sa comorile noastre literare, pe care noi înșine nu le cunoaștem, și oricare ar fi scăderile ce se vor fi strecurat în cartea d-sale, un merit nu i se poate tăgădui autorului: că a muncit ..."). Notița se încheie cu promisiunea unei reveniri mai ample, care nu s-a mai produs.*

Propusă chiar de autor la un premiu al Academiei în primăvara anului 1883, cartea va avea de întîmpinat și aici o soartă puțin prielnică. În primul rînd, la premiul respectiv concura și Hasdeu și e de presupus că unii colegi ar fi dorit să-i faciliteze victoria[7]*. În al doilea rînd, președinte al Comisiei academice de premiere va fi Alecsandri, pe care Gaster îl criticase, deși cu menajamente, pentru metoda neștiințifică de a culege folclorul și iarăși este de presupus, fără a-l acuza în vreun fel pe poetul de la Mircești, că membrii comisiei au ținut seama de acest lucru, fie și numai în subsidiar. În al treilea rînd, raportor pentru cartea lui Gaster a fost desemnat episcopul Melchisedec Ștefănescu, istoric puțin pregătit în domeniul literaturii vechi, deși este autor al unor culegeri de folclor citate în* Literatura populară română. *Raportul său, reprodus în Analele Academiei, făcînd concesia de a recunoaște sporul documentar, dovedește evident că scopurile lucrării și parametrii cercetării fixați cu destulă claritate de autor în* Introducerea *cărții i-au rămas necunoscuți: „Nu se poate tăgădui meritul d-lui Gaster de a fi adunat și cercetat în opera sa un număr mai mare de bucăți de literatură populară din cele cunoscute pînă acum literaților, însă între ele se găsesc și de acele care nu se pot numi strict populare române, fiind nu de mult traduse..." zice el, referindu-se la* Halima, Ghenoveva *ș.a. Mai mult, raportul răstălmăcește — cu reavoință sau numai din ușurătate — chiar cuvintele de modestie ale autorului din* Precuvîntare *(„Ceea ce am dori noi mai presus de toate este ca această carte să dea un nou impuls spre cercetarea și lucrarea ogorului înțelenit al literaturei române în care am tras noi, acuma, o singură brazdă"), atribuind autorului în acest pasaj foarte clar intenția de a-și aroga merite de întîietate: „Afirmările d-lui Gaster că opera sa ar fi « singura brazdă » trasă pe cîmpul literaturei române și că modul său de a studia literatura populară română se deosibește de toate încercările făcute pînă acum, în alte limbi, trebuie să le înțelegem cu restricțiune numai la întinderea materialului adunat ..."*[8] *Mai mult, această idee falsă, împreună cu observația că limba autorului este plină de greșeli, este reținută și în raportul general al secretarului comisiei de premiere care justifică respingerea cărții atribuindu-i lui Gaster ignorarea*

---

[7] Cf. scrisoarea lui Hasdeu către Iulia din 26 mart. 1883 în *Documente și manuscrise literare,* vol. III, publicate de Paul Cornea, Elena Piru și Roxana Sorescu, București, 1976, p. 109.

[8] Raportul lui Melchisedec în *Analele Academiei Române,* seria II, Dezbateri, tom V, 1883, p. 163–170.

predecesorilor în materie, în speță a lui Hasdeu, pe care îl citase de fapt de zeci de ori: „Comisiunea, în unanimitate și în unire cu opiniunea raportorului, nu a putut premia această operă căci, deși autorul merită laudă pentru munca ce și-a dat de a aduna un mare număr de scrieri poporane, dar nu este cel dintîi scriitor care a tratat despre literatura populară cum o afirmă, în necunoștință de cauză, în opera sa ..." [9] *În necunoștință de cauză era, din nefericire, chiar raportorul comisiei, geologul Gr. Ștefănescu, dar cartea lui Gaster a rămas îngropată sub această sentință uluitoare, și abia în ianuarie 1885 mai putem semnala o altă recenzie a sa, sub semnătura lui Ionescu-Gion, în foiletonul ziarului* Românul. *Superficială ca tot ce scria Gion, recenzia exaltă în stilul grandilocvent al autorului meritele cărții, în general, fără să o pătrundă și fără să o înțeleagă de fapt: „Această pînă acum nepreţuită bogăţie a muzelor române, zestrea indigenă a spiritului român, precum și cea adusă de la streini dar făcută și adînc preschimbată aci în țară, erau să se piardă, să se strice cu timpul de toate mîncător dacă un lucrător, un cercetător neobosit ca d. Gaster n-ar fi pus piedică acestei neînlăturabile corupțiuni, strîngînd cu sînțenie, după vechi terfeloage, adică prețioase manuscripte, cît mai multe din aceste producțiuni"* [10] *etc., etc. Mai la obiect sînt două notițe, din* Contemporanul *și din* Anuar pentru israeliți, *care anunță cititorilor apariția cărții și marele său interes, fără a intra în amănunte.* [11]

Deși nici acestea numeroase, recenziile apărute în străinătate au cel puțin meritul de a discuta lucrurile în cunoștință de cauză. Ambii recenzenți care ne sînt cunoscuți, romaniști cu oarecare suprafață, au remarcat de la început meritul noutății pe care raportorul academic român îl contesta cu brutalitate: „Nici o altă literatură nu posedă încă o așa publicațiune completă și rezumată" zice Gustav Meyer, profesor la Graz [12], *iar danezul Kristoffer Nyrop îl confirmă: „C'est un livre d'un grand intérêt et d'une haute nouveauté, executé avec le plus grand soin"* [13]. *Făcînd foarte multe completări și rectificări de amănunt (unele din lucrările indicate de Nyrop nici nu-i puteau fi cunoscute lui Gaster, apărînd în același timp cu cartea sa), profesorul danez acceptă cîteva din tezele sale principale, atît cea privitoare la originea basmelor în nuvele și povestiri, care i se pare „foarte probabilă", deși îndrăzneață, cît și clasificarea adoptată; aceasta, care — zice el — „nu e nici mai bună, nici mai rea decît atîtea altele", are cel puțin un avantaj: „avantajul de a fi clară și practică și asta a tot ce se poate cere unei clasificări artificiale". Se pare că autorul a mai primit și scrisori particulare de apreciere din partea unor specialiști străini, dar ele se află în arhiva sa personală, și ne vor fi accesibile doar odată cu publicarea acesteia* [14].

O creștere a prestigiului științific al autorului este însă foarte vizibilă după apariția cărții, cu toată inexplicabila răceală cu care a fost aceasta primită de specialiști. Gaster este invitat să conferențieze la Ateneul român (de două ori: despre originile alfabetului și despre apocrife), la Societatea geografică, publică la Transilvania, *la* Românul, *la* Bukarester Salon, *la* Revista literară, *prefațează culegerea de basme a lui D. Stăncescu etc. De la această extindere a activității sale publicistice i se vor trage, se pare, și necazurile care urmează curînd. Ele sînt, în parte, consecința conferinței sale la Societatea geografică română, unde, în fața unei asistențe foarte simandicoase (inclusiv regele), va reduce la ridicol unele teorii etimologice ale lui D. A. Sturdza, istoric diletant și fantezist, dar politician liberal de mare influență și mai ales un om care nu iartă niciodată o ofensă. Gaster va mai publica apoi în toamna anului 1885 un articol în ziarul* Românul, *sub titlul* Revolta de la Brusturoasa, *în care va protesta împotriva încercării de incitare a sătenilor din acea localitate la manifestări antisemite care n-aveau nici o bază reală, spune autorul, căci „niciodată nu s-a plîns și nu s-a putut plînge vreun evreu în contra poporului român, blînd și naiv din fire[...] Dimpotrivă, am putut constata pretutindenea traiul pacinic și prietenos între evreu și țăran"* [15]; *el denunță însă, în acest fel, mașinațiile guvernului, implicat*

---

[9] *Idem*, p. 149.

[10] În *Românul*, XXIX (1885), nr. din 7/9 ian., p. 22–23.

[11] În *Contemporanul*, III (1884), nr. 14, p. 542 și *Anuar pentru israeliți*, VII (1884), p. 122–124.

[12] Recenzia lui G. Meyer, apărută în suplimentul literar al ziarului münchenez *Allgemeine Zeitung* din 24 ian. 1884, ne este cunoscută numai din extrasele publicate în *Anuar pentru israeliți*, citat mai sus.

[13] În *Romania*, XIV (1885), nr. 55–56, p. 149–155.

[14] Cf. notița din *Calendarul ziarului „Vocea dreptății"*, 1886, p. 17.

[15] În *Românul* din 6 sept. 1885, p. 791.

printr-un administrator local în neregulile care trebuiau acoperite prin aceste tulburări. Folosind prilejul expulzării unor gazetari de la Indépendance roumaine *care supăraseră autoritatea habsburgică (proaspăt aliat prin aderarea României la tripla alianță) prin răspîndirea unor manifeste incendiare în Transilvania aflată sub ocupație străină, guvernul liberal — la insistențele repetate ale lui Sturdza, cum își amintea mai tîrziu unul din gazetarii expulzați — îl includ și pe Gaster într-un grup de publiciști, supuși aceleiași sancțiuni; întrucît legea privind expulzarea nu prevedea obligația guvernului de a justifica actul său, răzbunarea lui Sturdza nu avea nevoie de nici o acoperire și, cu toate protestele ziarelor și ale diferitelor personalități, tînărul savant este nevoit să pășească pe drumul exilului, fără să bănuie, pentru totdeauna. Între cei indignați de expulzarea lui Gaster era și Hasdeu care, lăsînd vechile neînțelegeri dintre ei la o parte (Gaster îl acuzase în mai multe rînduri că a monopolizat manuscrise din fondurile publice, folosind situația sa proeminentă, pe care astfel el nu le-a putut studia [16]), regreta gestul necugetat al guvernului scriindu-i soției, la Paris, în oct. 1885: „a goni din țară pe cei mai buni pentru a lăsa numai neşte lepre, iată o tactică foarte curioasă, pe care n-o înțeleg“ [17]. Într-un articol omagial publicat peste o jumătate de secol, M. Eliade va relua, fără să știe, observația lui Hasdeu: „Nu știu dacă vreun bancher sau arendaș evreu a fost expulzat în epoca dintre 1870 și 1916. Au fost însă siliți să plece trei mari savanți evrei: Gaster, Șăineanu și Tiktin. Toți trei și-au cucerit un renume european“ [18].*

---

[16] Acuzații de acest fel apar nu numai în cartea despre literatura populară, ci și mai înainte. E posibil să fi survenit și un conflict deschis, într-o ședință a Junimii de care își amintește Gaster peste ani. Citind un fragment din lucrarea sa, el ar fi menționat unele texte inaccesibile lui pentru că se aflău la Arhivele statului. „Hasdeu era acolo director și toți au rîs de această aluzie, care l-a făcut furios, și a spus « Am să vin data viitoare să vă citesc un studiu despre dr. Gaster, lucrările și metodele sale ». N-a mai venit însă și nu l-a citit niciodată“ (textul, aflat în carnetele sale cu amintiri, *Things that Were*, se află în arhiva Gaster depusă la biblioteca lui University College din Londra și mi-a fost procurat prin amabilitatea colegului Virgil Florea, fost lector român la Londra). Ruptura intervenise însă mai devreme și un articol consonant cu amenințarea formulată mai sus apăruse încă din 1881: *Ceva pentru d. dr. M. Gaster*, în *Românul* din 15 nov. 1881.

[17] În *Documente și manuscrise literare*, ed. cit., p. 233.

[18] M. Eliade, *Doctorul Gaster*, în *Vremea*, IX (1936), nr. 442, p.9.

*Stabilit la Londra, ajuns curînd la o situație materială și socială importantă, ca rabin al comunității evreești de rit spaniol, Gaster își continuă studiile științifice, revenind mereu la vechile sale preocupări de literatură română. După o foarte scurtă perioadă de resentimente explicabile, el începe să publice studii de folclor și literatură română veche în publicații străine de mare prestigiu (*Folk-lore, *organul societății engleze de folclor, al cărei președinte va fi ales în 1907 și 1908,* Journal of the Royal Asiatic Society, Search, Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher *ș.a.), care răspîndesc în lume cunoștințe și date despre fenomenul cultural românesc; el va relua și colaborarea la revistele din țară după primul război mondial, publicînd aici nu numai articole de strictă specialitate, dar și note culturale, de istorie sau istorie a filologiei. Continuarea cercetărilor sale de literatură română veche a fost posibilă în primul rînd datorită excepționalei sale colecții de manuscrise vechi românești, care l-a însoțit în anii exilului și care reprezenta pentru el mult mai mult decît valoarea materială în sine, era o parte din țara pe care nu încetase să o iubească: „Pentru mine, aceste manuscripte reprezintă mai mult decît numai cuprinsul lor. Ele au fost tovarășii mei de pribegie! În cursul acestor cincizeci de ani în care au stat cu mine aci, erau pentru mine un izvor de alinare sufletească; le-am citit și răscitit și de cîte ori le citeam sau mi se citeau, spuneam prietenului meu: acum suntem acasă!“* [19]

Tîrziu, dar nu prea tîrziu, în 1929, la propunerea lui Sextil Pușcariu, Academia română a reparat în parte nedreptatea suferită cu cinci decenii în urmă și l-a ales membru de onoare al său ca o recunoaștere „pentru o activitate de o viață întreagă dedicată cu deosebită tragere de inimă literaturii noastre populare și pentru sentimentele de sinceră prietenie pe care le-a arătat față de poporul român“ [20]. În propunerea sa, citită în plenul Academiei la 30 mai 1929, susținută de specialiști ca I. Bianu și Șt. Ciobanu, de istoricii I. Nistor, S. Drago-

---

[19] Scrisoarea, către N. D. Ciotori, în articolul lui Dan Simonescu, *Colecția de manuscripte M. Gaster din Biblioteca Academiei române*, în *Viața românească*, XXXII (1940), nr. 5, p. 26—32. În 1936, deși avea o ofertă mult mai avantajoasă din partea unei biblioteci americane, cedează colecția sa pentru o sumă simbolică Bibliotecii Academiei române.

[20] *Analele Academiei Române*, tom XLIX, seria II, *Dezbateri*, 1929, p. 228.

mir, de Octavian Goga ş.a., între alte lucrări importante ale sale sînt citate şi „cele două opere fundamentale: Literatura populară română *şi* Crestomaţia română *...“ În scrisoarea de mulţumire către preşedintele Academiei şi vechiul său coleg, I. Bianu, el însuşi îşi caracterizează viaţa ca „plină de dor şi dragoste pentru limba şi literatura română“* [21]. *În 1921, Gaster a revenit în ţară pentru un turneu de conferinţe — la solicitarea lui Octavian Goga, pe atunci ministru al Artelor — care s-a bucurat de un mare succes; el a fost primit cu mari manifestaţii de simpatie în toate centrele universitare pe care le-a vizitat şi a stabilit o serie de noi relaţii cu specialişti din generaţiile mai tinere. A păstrat raporturi prieteneşti cu mulţi dintre ei, continuînd să le solicite cărţi şi reviste din ţară, cu orice prilej* [22]*; a răspuns prieteneşte omagiului pe care urmaşul său N. Cartojan i l-a adresat şi l-a încurajat în cercetarea domeniului comun de activitate* [23]. *Era bucuros întotdeauna de vizita românilor, oaspeţi privilegiaţi între numeroşii săi vizitatori, iar fiul lui Gaster, Theodore H. Gaster, ajuns el însuşi un orientalist celebru, îşi aminteşte din zilele copilăriei „succesiunea de studenţi români care erau protejaţii speciali ai tatălui meu şi care păreau să facă întotdeauna parte din familie“* [24]. *Lua poziţie, de asemenea, în presă de cîte ori ţara sa de origine era calomniată în presa engleză, fapt care s-a întîmplat după primul război mondial* [25].

În pofida aspectului uneori neglijent al textului, a stilului grăbit, oral, cu repetiţii şi neclarităţi, stufos prin aglomerări de informaţie, lucrările lui Gaster nu s-au învechit cu totul; ingeniozitatea unor ipoteze, lărgimea cîmpului în care autorul ştie să plaseze avantajos subiectul aparent mărunt, erudiţia reală care îi permite să distingă chestiunile esenţiale de cele neglijabile au făcut ca mai multe dintre vechile sale cercetări să fie încă utilizate şi, mai mult, unele din ele să fie reeditate în anii din urmă, cele de ebraistică [26]*, dar şi cele comparate, între care numeroase exclusiv de literatură română veche culese în cele trei volume de* Studies and Texts in Folklore, *din 1925—1928, reeditate cu prefaţa citată a fiului savantului, Theodore H. Gaster, care i-a urmat preocupările orientaliste. Gaster însuşi se gîndise în repetate rînduri să reia şi să reediteze, cu adăugirile cerute de noile descoperiri, cartea care îl consacrase:* Literatura populară română. *N-a apucat să o facă, dar secolul care a trecut de la prima sa apariţie nu i-a şters principalele ei calităţi şi nu i-a ştirbit interesul, nici pentru cititorul obişnuit, nici pentru specialist. Pentru primul, cartea continuă să fie o introducere generală în universul culturii populare din trecut, în special de la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi de la începutul sec. al XIX-lea, corectă în linii mari şi pasionantă prin relaţiile neaşteptate stabilite cu teme din marea literatură a lumii, prin dinamismul cu care cititorul este implicat în chiar procesul deducţiei şi investigaţiei ca atare, prin trimiterile implicite la spaţiul literaturii nu numai dinainte, dar şi de după el (vechea fabulă orientală cu* Planul simigiului *aminteşte* Vama de la Eyub *a lui Sadoveanu,* Dracul şi femeia *trimite la Caragiale, legenda lui Melchisedec explică metafora unui roman al lui Jules Verne ş.c.l.). Pentru specialist, cartea lui Gaster continuă să fie necesară prin domeniul mai vast decît cel adîncit în cercetarea ulterioară a lui N. Cartojan, prin contactul mai direct cu domeniul oriental şi chiar prin implicaţiile mai moderne pe care le are, sau le capătă textul în lumina noilor orientări ale cercetării de după război. Cuprinderea întregii literaturi care a circulat în medii populare, de pildă, indiferent de originea ei sau de vechime, este o premisă a cercetării sociologice, care îşi fixează reperele în funcţie de destinatarii unui fenomen, de cei care îl receptează, nu de cei care l-au creat. Investigarea unor credinţe răspîndite în anumite medii, a unor superstiţii*

---

[21] Scrisoarea de răspuns la vestea alegerii sale în idem, tom L, 1930, p.21.

[22] Scrisoarea către S. Puşcariu din 9 dec. 1929, în păstrarea familiei Vulpe; scrisoarea către prof. C. Marinescu, tot din Cluj, din 1930 (copia în arhiva Gaster citată; toate textele citate din această arhivă sînt copiate de colegul V. Florea) etc.

[23] Cf. de pildă scrisoarea către N. Cartojan din 31 dec. 1922: „este o satisfacţie sufletească să văz învăţaţi tineri reluînd firul cercetărilor mele şi întregindu-le pe o scară mult mai întinsă, folosindu-se şi de un material mult mai bogat decît mi-era cu putinţă“ (în arhiva Gaster citată).

[24] Theodore H. Gaster, *Prolegomena* la M. Gaster, *Studies and Texts in Folklore*, ed. a doua, New York, 1971, vol. I, p. XXXVII.

[25] D. Protopopescu, *Pagini engleze*, Bucureşti, 1925, p. 234 şi urm.

[26] *The Chronicle of Jerahmeel*, din 1899, s-a reeditat în 1972, iar *The Exempla of the Rabbis*, din 1924, în 1968, ambele de Ktav Publishing House din New York.

sau obiceiuri obișnuite pentru anumite categorii, pentru membrii unei anumite comunități, cu caracteristici culturale asemănătoare, creează iarăși premisele unei cercetări de istorie a mentalităților, demers tot de tip sociologic ș.a. m.d. Cititorul singur va găsi alte și alte motive pentru care această reeditare se impunea, nu doar ca o reparație tîrzie, ci și ca un act necesar culturii noastre de azi.

MIRCEA ANGHELESCU

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Ediția de față are un caracter special. Ea urmărește să repună în circulație, cu ocazia aniversară a centenarului primei sale apariții, o operă importantă, care a marcat dezvoltarea ulterioară a disciplinei: *Literatura populară română* a lui Moses Gaster, prima sinteză românească asupra acestui atît de vast subiect. Pe de altă parte, ediția noastră încearcă să ofere cititorului o carte încă vie, încă utilă și interesantă prin perspectiva amplă în care discută chestiunile de literatură română (populară și nu numai populară), prin îndrăzneala unor generalizări, prin căile pe care le deschide încă, după atîta vreme. Din această dublă intenție a reeditării noastre decurg și principalele ei trăsături.

Scrisă într-o limbă prea puțin pretențioasă, folosind bucuros expresii orale sau familiare alături de arhaisme savuroase, desprinse din paginile manuscriptelor sale îndrăgite, pierzînd uneori pe drum vreun acord sau vreun cuvînt sub presiunea atîtor alte cuvinte care se îmbulzeau sub pana acestui erudit lipsit de pedanterie, cu o topică în care se resimte uneori influența germană, limba studiilor sale la Breslau, cartea lui Gaster captivează totuși pe cititor, fascinîndu-l prin spectacolul aproape epic al demonstrației. Aflarea adevărului — a istoriei și drumurilor unui text — este pentru autor o aventură cu nimic inferioară celor pe care le povestea *Alexandria*, și cititorul participă imediat la acest joc serios, pentru că autorul îl juca serios la rîndul său, făcînd din cititor un tovarăș de drum și de descoperiri. Am căutat de aceea să păstrăm toată savoarea textului, respectînd cele mai multe dintre particularitățile limbii autorului, inclusiv acele forme care se abat de la normele acceptate astăzi ale limbii literare, dar care nu erau toate, pe atunci, greșeli propriu-zise. Am păstrat, de asemenea, forma aberantă uneori a sintaxei sale, dezacordurile sau scăpările sale, corectîndu-le cînd era absolut necesar dar marcînd intervenția noastră în subsolul paginii, din aceeași dorință de a oferi cititorului de astăzi imaginea reală a textului inițial, conștient fiind că în acest fel păstrăm probabil și un număr din greșelile de tipar ale unei cărți neglijent imprimate, în care cele șase pagini de erată nu ajung nici pe departe să le semnaleze pe cele mai importante. Ni s-a părut însă că e un risc mai mic decît cel de a unifica în mod arbitrar textul.

În virtutea principiului enunțat, au fost respectate toate fonetismele arhaice sau regionale, de tipul *coprins, deosibire, săhastru*, precum și formele desuete ale unor neologisme ca *manuscript, clasificațiune, romantic* (pentru „romanesc"), *tractat* ș.a. Au fost respectate grafiile cu *s* pentru *x*, considerînd că e vorba de o pronunție reală, în cuvinte ca *esemplu, esperiență, espedițiune, estract*(păstrînd însă formele cu x în rarele cazuri cînd ele apar), ca și formele abandonate astăzi cu *z* pentru *s* intervocalic în neologisme ca, de pildă, *epizod*. Din aceleași motive, considerînd că este vorba de o posibilă pronunție, am păstrat grafiile cu *e* etimologic sau pseudoetimologic în cuvinte ca *recoare, rezbune, pasere* etc., precum și alte fonetisme caracteristice precum *dîntîi, vro/vrun, mănține*, grafii reconstruite care puteau fi pronunțate astfel, ca *cele alte* (transcris însă de noi *cele[l]alte*) ș.c.l.

Au fost conservate și particularitățile morfologice ale limbii autorului, de pildă forma de genitiv-dativ feminin în *-ei (literaturei, școalei)*, sau forma variabilă a adjectivului relativ *care/cari;* s-au respectat întocmai toate cazurile în care autorul folosește forma articulată a substantivului în locul celei nearticulate, după model străin („ne oprim la coprinsul", „în manuscriptele nu se află decît..." ș.a.), sau cea nearticulată în locul celei articulate („Din texte slavice pomenește Šafarik..."). Aceste ultime cazuri sînt de altfel destul de rare.

Am considerat apoi că trebuie respectate nu numai alternanțele și inconsecvențele fonetice ale autorului, care produc dublete și triplete obișnuite, de tipul *pe/ pre, deosebire/ deosibire, punt/ punct, origine/ origină, supt/ subt/ sub, sînt/sunt* ș.a.l., ci și forme hipercorecte de tipul „care lucru îi a plăcut", precum și acordurile greșite în frază, ca rezultat probabil al influenței limbii germane, de felul: „Este o ființă femeiască ce poartă copiii în sîn. *Acestea*, cu toate că-s *mute*..." (adică copiii!). La fel am procedat în cazul acordului aberant al pronumelor personale de întărire, foarte frecvent („însuși biserica proprie"), al adjectivului de relație („epizod a cărei original"), și al articolului genitival, ilustrat în chiar exemplul anterior. În cazul în care ne-a fost posibil, cum este exemplul citat, am completat între croșete cuvîntul în cauză: „a[l] cărei original".

Au mai fost păstrate toate formele ezitante ale numelor de popoare, sau etnice în general, de tipul: *serb/ sîrb, slavon/ slovenesc/ slavonesc/ slavic*, precum și numele proprii care aveau deja o tradiție în limba română sub

forma respectivă: *Ghenoveva, sf. Vinere*, preluate de altfel, cele mai multe, din textele vechi care sînt comentate în pasajul respectiv.

În fine, dintre obișnuințele condamnate de normele ortografice în vigoare, am mai păstrat forma *complect* (pentru *complet*) scrisă de Gaster consecvent în acest fel, și acordul feminin al numeralului ordinal *întîi* cînd urmează după substantiv (ediția *întîia*, jumătatea *întîia* etc.), fiind vorba, și în acest caz, de o particularitate caracteristică a limbii autorului.

Pe de altă parte, tot ceea ce ni s-a părut că ține doar de grafie în textul autorului, a fost înlăturat, transcriindu-se textul său conform ortografiei curente. Intră în această categorie toate cazurile în care *e* este preiotat, indiferent de poziția sa în cuvînt *(epure, eri*, dar și *pere, oae*, transcrise consecvent *iepure, ieri, piere, oaie*), precum și *-u* final, care n-a fost notat niciodată, cu excepția cuvîntului *ceriu*, unde este mai mult decît probabil că era pronunțat. De asemenea, s-au unificat grafiile ezitante de timp *m/n*, cînd ele redau în chip neîndoielnic o singură pronunțare *(împărat/ înpărat)*, transcrise toate conform ortografiei curente.

Grupul *ea/ ia* a fost și el transcris după normele actuale, considerînd că nu avem a face cu diferențe de pronunțare; am transcris deci *cheamă*, nu *chiamă, aceasta*, nu *aciasta, leac*, nu *liac* ș.a. Am mai interpretat apoi pe *ă* ca *î*, conform grafiei chirilice, în toate cazurile cînd valoarea sa era evidentă *(căine, păine*, transcrise *cîine, pîine)* și am considerat ca o simplă grafie etimologică scrierea cu *ă* final în cuvinte ca *Biblíă, tăiă, propriă*, de care le-am redat ca *Biblie, tăie, proprie*.

Am completat tacit lipsa articolului masculin singular hotărît *-l*, în unele cazuri, considerînd că e vorba de o greșeală de tipar *(capul*, unde în text apare *capu)*, precum și al treilea *-i* în finalul cuvintelor care la forma articulată a pluralului cer trei *i*, scrise adesea de autor doar cu doi *i* (*fiii, copiii* etc.)

În cazul prescurtărilor, am căutat să introducem o anumită uniformizare și chiar o modernizare a lor, ținînd seama de faptul că ele trebuie să fie inteligibile cititorului de azi. Prescurtările ieșite din uz au fost astfel înlocuite cu cele curente; aceste cazuri sînt puține și modificările aproape neobservate: *no.* înlocuit cu *nr.* (pentru *numărul*), *s.a.* cu *f.a.* (*fără an*, la indicațiile bibliografice), *pag.* cu *p.* (pentru *pagina*), *fol.* cu *f.* (pentru *folio*, sau *fila*) ș.a. Alteori am unificat diferitele tipuri de prescurtări întrebuințate *(sf., st., sfta.*, redate unitar prin *sf.)*, cu excepția prescurtărilor pentru *domnul*, pe care le-am păstrat în cele două forme utilizate de autor *(d.* și *d-nul)*. În fine, cuvintele scrise cînd prescurtat, cînd întreg, au fost completate tacit, fără a mai marca intervenția noastră (*d.e.* și *de esemplu*, redate peste tot ca *de esemplu*, cu excepția cazurilor cînd în text apare forma *de exemplu*, păstrată ca atare, *Dumnezeu* și *D-zeu* transcris întotdeauna *Dumnezeu* ș.a.). În cazul secolelor, pe care autorul le scrie de regulă sub forma de numeral cardinal, am completat tacit forma ortografic corectă: sec. *al XIV-lea*, secolul *al XIX-lea* etc., cu excepția cazurilor în care erau puși în relație doi secoli, unde am fost nevoiți să păstrăm forma originală: *sec. XIII–XIV*.

Am restituit în text cîteva cuvinte care ni s-a părut că apar greșit din cauza tipografului; cazurile respective au fost însă semnalate ca atare și am oferit în subsol grafia dubioasă din prima ediție, marcînd cu (*n.ed.*) nota care semnala intervenția noastră, pentru a lăsa pe cititor să judece: *popreli* pentru *propeli*, *paremiologie* pentru *paroemiologie*, *coate-goale* pentru *cote-goale* etc. Am mai semnalat în acest fel, pentru a nu lăsa pe cititor derutat de mersul lecturii, toate cazurile cînd autorul notează „secolul nostru" sau „secolul trecut", referindu-se la secolul al XIX-lea și, respectiv, al XVIII-lea.

Așa cum se obișnuiește, am înlocuit peste tot în text numele proprii străine scrise greșit sau cu altă ortografie decît cea de origine, cu excepția cazurilor cînd este vorba de nume care au căpătat prin tradiție o formă românească, mai ales toponime (Londra, Viena), sau cînd Gaster folosește numele germane pentru localități românești din Transilvania (Hermannstadt pentru Sibiu); am transcris deci Veselovski, nu Vesselovsky, Roger, nu Rojer, al-Mas'udi, nu al-Massudi ș.c.l. Am redat, de asemenea, numele în ortografia modernă, abandonînd-o pe cea veche: Grünbaum, nu Gruenbaum, Bürger, nu Buerger ș.a.

În notele de subsol, ca și pretutindeni în text unde a fost cazul, am introdus normele general uzitate în astfel de lucrări și am unificat procedeele convenționale; am dat astfel toate titlurile — de articole, cărți sau reviste — cu cursive, lăsînd între ghilimele numai citatele sau titlurile acelor opere străine folosite de autor în traducere românească *(Der Pffaf Amis*, dar „Popa Amis"), atunci cînd nu era vorba de lucrări apărute și în traducere românească și cunoscute în general cu titlul românesc. Am mai lăsat între ghilimele traducerea cuvintelor sau citatelor în limbi străine. Am întregit în numeroase cazuri titlurile cărților sau studiilor citate de autor, al revistelor în care au apărut, al autorilor, verificîndu-le și corectîndu-le cînd a fost cazul; cînd aceste completări au fost mai substanțiale, depășind cîteva cuvinte, le-am dat între croșete. Cînd unele titluri apar cu o frecvență mai mare la scurt interval, am lăsat forma prescurtată după a doua citare a lor. Am mai coborît în subsol unele note pe care Gaster le dă între paranteze și am renumerotat notele în cuprinsul fiecărui capitol de la 1 la sfîrșit, înlocuind notarea originală care reîncepe de la 1 pe fiecare

pagină nouă. Am căutat apoi să unificăm modul de împărțire al lucrării în capitole și subcapitole, în primul rînd prin stabilirea unei tehnoredactări corespunzătoare (titlurile subcapitolelor cu același corp de literă și în aceeași poziție). În fine, am integrat în text, în locul indicat, completările și corecturile adunate de autor în paginile finale de *Adăugiri și îndreptări*, iar acolo unde locul nu era clar indicat, le-am plasat în locul care ni s-a părut cel mai potrivit, de obicei în subsol. Există o singură excepție: erata indicată pentru pagina 573 a cărții ni s-a părut ea însăși eronată, prilejuită probabil de o lectură grăbită a textului, și am lăsat frazei forma sa inițială.

Cartea lui Gaster utilizează un mare număr de citate, unele foarte ample, din textele vechi românești, mare parte manuscrise, provenind din diferite zone lingvistice, de la copiști diferiți, cu caracteristici diferite. În unele cazuri, textele citate s-au pierdut sau cel puțin li s-a pierdut urma. Ni s-a părut de aceea important să le păstrăm cu cît mai mare exactitate forma, fără să procedăm la unificările — foarte puține de altfel — pe care ni le-am permis în textul propriu al autorului, de pildă adăugarea articolului hotărît masculin *-l*, a celui de al treilea *-i*, după cum am conservat ca atare marca de durificare a unor consoane (*îm*, *îț*) ca și orice altă formă particulară, cu excepția celor în care grafia chirilică a originalului permite interpretări, de tipul citat *n/m* după *î* (semnul chirilic ꙟ), sau *ă/î*, în cazul literei ъ (*pîrîră*, nu *părîră* etc.). De cîte ori ne-a fost posibil, am colaționat citatele cu textele originale, din volume sau din manuscrise, și am corectat transcrierea autorului în mod tacit; intervenția a fost necesară de altfel în puține cazuri, între care probabil mai multe greșeli ale culegătorului. Există însă unele împrejurări în care am menținut forma citată de Gaster, nu cea a originalului, sau chiar în care am propus noi o a treia. Cazurile sînt însă foarte rare și, ni se pare, justificate. Primul caz, de pildă, survine cînd un culegător citează un text folcloric cu intervenții evidente în sens latinist (At. M. Marienescu: *santa* pentru *sînta*, *sunt* pentru *sînt* etc.), readuse de Gaster la pronunția probabilă. Fiind o intervenție deliberată a autorului, am respectat-o. Al doilea caz, mai mult formal, survine de pildă cînd manuscrisul citat folosește anumite prescurtări, Gaster altele, nouă rămînîndu-ne sarcina de a le unifica; un text de *Întrebări și răspunsuri* din des citatul ms. Giurescu prescurtează pe cei doi interlocutori cînd *Dasc.* și *Învăț.*, cînd îi numește complet *(Dascălul* și *Învățăcelul)*, iar Gaster prescurtează drastic: *D* și *Î*. Ni s-a părut mai indicat să completăm între croșete cuvîntul întreg *D*[*ascălul*] etc. Nu toate aceste texte vechi folosite de autor sînt citate în sensul strict al cuvîntului; adesea, mai ales în cazul textelor ample, ele sînt rezumate sau parafrazate, deși autorul folosește consecvent semnele citării pentru a le pune în evidență. Pentru a rezolva ambiguitatea, am dat toate aceste texte cu rol de exemplificare, fie ele citate sau parafraze, cu un corp mai mic de literă.

Cartea lui Gaster mai cuprindea în anexă, la p. 559—570, un fragment din *Ceasornicul domnilor* al lui Nicolae Costin, intitulat *Voroava a prea înțeleptului garamanților către marele Alexandru,* pe care el o considera o „dezvoltare a unei părți din *Alexandria*" și o lega deci de istoria acestei cărți populare în literatura română. Așa cum astăzi se știe de mult, capitolul respectiv — ca toată cartea de altfel — nu este decît o traducere fidelă a originalului spaniol al lui Antonio de Guevara. Reproducerea fragmentului respectiv, mai ales după recenta ediție a lui G. Ștrempel, n-ar fi avut nici o justificare, și am renunțat la el.

Gaster însuși voia de mult să-și reediteze cartea și știm că își completa cu regularitate informația în acest scop. În 1912 îi scria prietenului Artur Gorovei: „Eu tot mai fac note la exemplarul meu de *Literatură populară* și adaug note bibliografice nu numai din literatura română, dar și din cea universală"[1]. Deși în 1929 apăruse primul tom al cunoscutei sinteze a lui Cartojan, Gaster nu renunțase la ideea de a-și reedita cartea încă în 1936 și în *Precuvîntarea* la cunoscuta sa ediție din *Povestea vorbei* a lui Anton Pann, scria: „în cursul celor cincizeci de ani de cînd am publicat cartea mea, n-am încetat a mă tot ocupa de dînsa și de a aduna tot felul de material pentru o altă edițiune, dar încă nu s-a ivit prilejul".[2] Exemplarul cu notele și însemnările sale nu s-a mai găsit, dar am încercat să suplinim în măsura posibilului pierderea sa prin notele editorului care caută să aducă la zi, foarte pe scurt, informația principală și să corecteze afirmațiile — surprinzător de puține totuși — care au fost infirmate în cursul celor o sută de ani care au trecut de la prima apariție a cărții. Notele respective, puse între paranteze, trimit la scurtele comentarii plasate la sfîrșitul volumului, sub titlurile fiecărui capitol și în ordinea sumarului. Ele au doar o valoare orientativă, încercînd să indice cititorului principalele lucrări ale bibliografiei și stadiul problemei.

Un concurs prețios în realizarea ediției de față ne-a dat vechea noastră colegă, dr. Irmgard Lackner, docent la Universitatea din Salzburg, cu sprijinul căreia am putut completa documentarea necesară. Îi mulțumesc aici încă o dată.

M.A.

---

[1] Artur Gorovei, *Literatura populară,* ediție, studiu și note de Iordan Datcu, București, 1976, p. 288.

[2] Anton Pann, *Povestea vorbei,* Craiova, 1936, p.III.

LITERATURA POPULARĂ ROMÂNĂ

PRECUVÎNTARE

Cartea aceasta, la care am lucrat în curs de mai mulți ani, atît aci, cît și în străinătate, are ca scop principal modificarea opiniunei generale în favoarea noastră despre starea culturală a poporului român, adică de a arăta că poporul nostru stă pe aceeași înălțime a culturei pe care stau cele[l]alte popoare ale Occidentului.

Poporul român nu s-a izolat de orice contact cu cele[l]alte popoare și nu s-a hrănit, în cursul secolilor, cu fărămituri căzute de pe masa anticităței clasice. Dimpotrivă, vedem pe poporul român într-o vecinică mișcare, dezvoltînd o energie intelectuală cum e proprie tuturor popoarelor pline de viață și de viitor. Poporul român a șezut la aceeași masă, deopotrivă cu toate cele[l]alte popoare moderne, s-a hrănit cu același nutriment, s-a adăpat dintr-același izvor și „literatura populară română" formează o verigă în lanțul de aur ce leagă popoarele între dînsele.

Noi, din parte-ne, ne simțim fericiți că ne-a fost dat a descoperi, cel dintîi într-o astfel de întindere, această comoară în literatura și în inima românului. Dar multe și mari greutăți am avut a întîmpina pînă a ajunge la scopul dorit. Am trebuit să strîng singur aceste cărți și cărticele, am trebuit să descoper, unul cîte unul, numeroasele manuscripte de cari ne-am folosit aci și al căror număr este foarte considerabil, căci mai pentru fiecare carte tipărită am descoperit manuscripte anterioare, ba uneori avem numai manuscripte; în sfîrșit, am trebuit să-mi procur singur întregul material literar străin, care lipsește cu desăvîrșire în bibliotecele noastre. Noi pomenim toate aceste aci pentru a da o măsură adevărată aceluia ce ar voi să judece această carte. La imensitatea materialului pe care-l tractăm aci se poate lesne întîmpla că ne-a scăpat din vedere o carte sau alta, cu toate că am căutat a fi pe cît se poate de complect. Dar, de altă parte, nu se va putea tăgădui cărţii de faţă valoarea ce o are, printr-aceea că am cercetat şi comunicat aci o sumă de manuscripte, *toate* necunoscute pînă acuma, afară de unul sau două.

Modul nostru de a considera şi de a studia literatura populară se deosibeşte într-un mod fundamental de toate cercetările analoage făcute în alte limbi; şi, pe cît ştim, nu s-a încercat încă nimene a grupa şi a studia *întreaga* literatură populară a unui popor, mai cu seamă după izvoarele ei şi în legătură cu literatura altor popoare.

Pe lîngă aceasta, poate servi cartea noastră ca un manual de literatură română din secolul al XVIII-lea, din epoca „decadenţei literare" cum se numeşte acel secol de către acei ce nu s-au ocupat cu cercetarea lui şi au identificat starea politică cu starea literară. Din cercetările noastre de aci, cari îmbrăţişează numai o mică parte din mişcarea literară din acea epocă, reiese tocmai contrariul. Poporul român n-a amorţit pe vremea aceea, cum se crede în general, ci activitatea şi energia sa firească s-a retras pe cîmpul pacinic al muzelor.

În dezvoltările noastre generale, noi dinadins am lăsat loc la cercetări ulterioare speciale, căci ceea ce am dori noi mai presus de toate este ca această carte să dea un nou impuls spre cercetarea şi lucrarea ogorului înţelenit al literaturei române, în care am tras noi acuma o singură brazdă.

Dr. **M.** GASTER

Bucureşti, decemvrie 1882.

INTRODUCERE (1)

Abia pe la începutul secolului nostru* s-a născut un interes din ce în ce crescînd pentru acea literatură, odinioară disprețuită şi adeseaori batjocorită şi anatemizată. Literatura populară, luată în sensul cel mai întins, se poate defini ca manifestarea sufletului în cercul restrîns în care poporul stă în contact cu fenomenele vieţei. Studiul acestor manifestări era un ce necunoscut în vremile cînd se contesta poporului dreptul individualităţii; din momentul, însă, cînd poporul îşi veni în fire, consecinţa naturală a fost şi este studiul mai de aproape al vieţei sale intelectuale; şi farmecul acestei literaturi nu constă în altceva decît în a urmări modul cum poporul încearcă a dezlega eternele probleme ale vieţii.

Această renaştere se datoreşte în mare parte mişcării romantice din Germania care, cea dintîia, a făcut ca să se studieze mai d-aproape literatura medievală, tot aşa de puţin considerată ca literatura populară. Aceste cercetări au avut de rezultat recunoaşterea legăturei ce există între literatura scrisă medievală şi literatura nescrisă modernă, care a păstrat uneori cu o sfințenie admirabilă producțiunile timpurilor trecute. Așa face Herder, cel dîntîi, colecțiunea de cîntece populare din toate literaturele; Brentano a celor germane, Görres studiază cărțile populare și frații Grimm compun prima colecțiune de basme, care a rămas ca model pînă în ziua de astăzi. Așa, studiindu-se acea literatură mai de aproape, s-a recunoscut necunoștința ei ca una din cauzele neconsiderării ei. Pe de altă parte, istoricul acestei literaturi mai prezintă și o altă cauză a goanei ce a suferit în cursul evului mediu. Fiind comoara tuturor științelor poporului, dobîndite atît prin propria abstracțiune, cît și prin moștenire din tată în fiu, această literatură a păstrat și toate elementele vieței intelectuale a seculelor trecute și stetea printr-aceasta în contrast cu biserica domnitoare și cu dogmele ei. De aceea, în genere, cărțile așa-numite eretice erau, în adevăratul înțeles al cuvîntului, cărți populare răspîndite chiar însuși de popor, care regăsea în acele cărți, sau credea a regăsi în ele, ceea ce știa deja mai înainte sau închipuiri potrivite cu simțimîntul său și cu inteligența sa.

---

* Adică sec. XIX (n. ed.)

Precum dar interesează a observa la dezvoltarea copilului, asimilarea elementelor străine pînă cînd ajunge la o individualitate pronunțată, tot așa de interesant este dar a observa și viața poporului, care se oglindește curat numai în aceea ce e produsul lui, provenind adesea de la izvoare streine, multiple, absorbite și asimilate. Luînd de aci o trăsură luminoasă, de acolo a doua și așa mai departe, ajungem a ne forma un centru luminos asupra originei și dezvoltărei literaturei populare, care răvarsă apoi lumina sa și asupra altor părți întunecoase, dezvelindu-ne, ca să zic așa, tot mecanismul fantaziei poporului: ne arată cum și pentru ce se bucură și pentru ce plînge poporul, cum el își zugrăvește eroii rezboaielor, eroii credinței, eroii înțelepciunei.

Orice popor este supus la înrîuriri multiple din toate părțile, cari toate las o urmă mai mult sau mai puțin de recunoscut în starea dezvoltată în care ajunge odată. Este dar de un interes deosebit a urmări aceste înrîuriri, a arăta canalurile prin cari au ajuns concepțiuni și idei străine la cutare și cutare popor, a vedea cum și-a asimilat acel popor noul material așa încît a devenit proprietatea sa. Aceste considerațiuni au un caracter cosmopolit, căci ne duc de la un popor la altul, colindînd de la Anglia pînă la India și Arabia, prin China și Siberia și, ce e mai curios, ne dezvelesc o sărăcie neașteptată a fantaziei omenești în născocirea de idei și de situațiuni noi. În genere, sînt numai puține elemente cari, combinate în diferite moduri, constituie literatura populară și, prin urmare, și cercul vieței intelectuale a poporului este foarte restrîns.

În cercetarea de față care, în forma ei, este cea dîntîia lucrare română îmbrățișînd toată literatura populară, vom încerca a o clasifica după vederea noastră individuală și a urmări fiecare carte pînă la cele din urmă izvoare arătînd, pe de o parte, înrudirea în care stă cu alte literaturi sau izvorul probabil de unde a fost luată, pe de alta cum și întrucît s-a asimilat, întrucît a influențat asupra poporului.

Primul pas deja, *clasificarea*, ne oferă greutăți. Noi împărțim materialul, așa de variat și totdeodată așa strîns legat în diferitele elemente ale sale, în: *literatura religioasă, literatura etică* și *literatura estetică (romantică)*.(2) Sub literatura religioasă, luînd cuvîntul religios în sensul cel mai întins, înțelegem orice product popular scris care se ocupă de obiectele transcendentale: de toate obiectele bisericei și ale credinței, și adică: legende, apocrife, povești, colinde, cîntece de stea, descîntece și basme, fiind acestea tot așa de crezute ca și legendele sfinților; apoi cărți de visuri, de noroc, gromovnice, zodiare, călindare, doftorii, trepetnici, cărți ghicitoare etc. Literatura etică, care ne arată ideile poporului asupra binelui și răului, se rezumă în: proverbe, zicale și fabule. În fine, clasa a treia, literatura estetică sau romantică, care nu este mai puțin importantă și mai puțin bogată decît celelalte două, cuprinde cărți ca: *Alexandria, Varlaam și Ioasaf, Sindipa filosoful, Bertoldo* și *Bertoldino, Ghenoveva, Dracul și femeia, Filerot* și *Antusa, Erotocrit, Iliodor, Halima, Leonat și Dorofata, Piram și Tisbe, Sofronim și Hariti, Vicleniile meșterului Perdaf* etc. Tot în aceeași clasă mai punem și „joco-seria" ca *Til Buhoglindă, Păcală, Cilibi-Moise, Cornicea satelor, Românul glumeț* etc.

Ca orice clasificațiune, are și aceasta defectul că face să crează într-un scop anume, ce-l arată numele dat unei clase, pe cînd caracterul general al literaturei populare este lipsa de orice scop pronunțat, sau măcar preconceput; ci, *a posteriori*, pentru orientarea mai lesne, am căutat o trăsură caracteristică după care am putut grupa sumele de cărți din care se compune.

Dacă însă această clasificațiune are defectul ei, cu toate acestea, dintr-un alt punct de vedere, aș mănține-o, căci ea reprezintă cele trei straturi ce se pot observa în fiecare literatură populară. Grupul întîi reprezintă ideile cele vechi, din timpii primordiali ai omenirei și închipuirile naturei, încă vii de o vecinică frăgezime; pe lîngă aceasta, mai reprezintă și literatura adusă prin mijlocirea creștinismului, cîteodată chiar necreștină, dar toate, mai mult sau mai puțin, *amalgamate* (numai în ceea ce privește basmele problema nu este pe deplin dezlegată). Această literatură a modificat, adeseaori în mod foarte adînc, *credința* poporului, schimbînd obiectul credinței și substituindu-l prin altul. Necontestabila proprietate a poporului, prin asimilare perfectă, pare a fi grupul al doilea, care cuprinde proverbele, dar ele sînt rezultatele observațiunilor *seculare*, cu toate că par că se nasc pe fiecare zi ca produsele „minții sănătoase", influențînd astfel asupra *judecății*.

Necontestată proprietate străină este grupul al treilea, care nici nu pretinde a fi românesc, dar încetul cu încetul a devenit o parte din avuția literară a românilor, influențînd asupra *fantaziei* și ajungînd adesea din carte în viul grai, ca poveste sau snoavă. Cercetarea acestui grup este mult mai ușoară fiindcă mai adesea putem da originalul din care s-a scos „pe rumânie", precum este termenul tehnic, sau cel puțin dăm de o carte în totul analoagă din literatura nerumânească, pe cînd, la celelalte grupuri, cu încetul-cu încetul s-au șters urmele literare. De aceea și noi, în cercetarea de față, unde voim să urmărim izvoarele acestei literaturi și influența multiplă ce a exercitat asupra poporului, vom pleca de la acest din urmă grup pozitiv pentru a ajunge la cel din urmă, mai obscur în originea sa și mai problematic în rezultatele găsite. Tot așa vom urma cu fiecare grup.

I

LITERATURA ESTETICĂ SAU ROMANTICĂ

ALEXANDRIA (1)

Cartea cea dintîia și cea mai importantă din literatura romantică este, fără îndoială, *Alexandria*.

Istoria lui Alexandru Machedon a exercitat un farmec nespus asupra păgînilor, evreilor, creștinilor și musulmanilor din Asia, Africa și Europa în curs de aproape 1 500 de ani. Alexandru sfărămă în mod practic stavilele dintre barbar și elin pe care Aristotel, în geniul său universal, n-a putut să le sfărame în mod teoretic și, astfel, a creat Alexandru culturei și literaturei eline posibilitatea de a se întinde nemărginit, în toate părțile, și de a exercita o influență roditoare, de o importanță vecinic universală. Tot astfel s-a răspîndit povestea despre persoana, faptele și întîmplările sale peste stavilele naționalității, limbei și religiunei, în toate țările unde a ajuns o rază a spiritului elin. De la Egipt pînă la Islanda, de la Persia pănă la Spania, au adoptat toate popoarele această poveste, au potrivit-o modului lor de a se gîndi și de a simți, au transformat-o pururea, urmînd gustul schimbător al vremurilor pînă ce, încetul cu încetul, începe a dispare înaintea istoriei critice și adeverite a lui Alexandru, după o stăpînire atît de lungă și atît de întărită.

Astfel s-a născut o sumă de prelucrări și variante ale povestei lui Alexandru la toate popoarele, și multe fragmente și epizoade ale acestei istorii au intrat, mai mult sau mai puțin schimbate, în opere istorice și alte scrieri, încît se încrucișează, se confundă, se amestecă și devine greu a despleti firul așa des împletit.

Cu toate că istoria lui Alexandru nu este în întregul ei *numai legendă* populară, cu toate acestea studiul ei este foarte interesant căci, născută în mijlocul unei literature bogate, ea a fost în urmă des interpolată și schimbată anume din punctul de vedere al unui scop sau din dorința de a-și arăta fiecare erudițiunea sa. Dar s-a mănținut în formă scrisă de la originea ei pînă în zilele noastre, cu variantele și schimbările de la fiecare popor; o putem deci urmări prin toate fazele dezvoltării ei și a cerceta cauzele acelor schimbări. Pe lîngă aceasta, compusă din elemente legendare, ea ne arată cum se dezvoltă, se schimbă, se transmite și se prelucrează legendele în cursul secolilor și în urma influențelor diferite. Cam așa rezumează Zacher vederile sale asupra *Alexandriei* în introducerea la cercetările sale asupra ei [1].

Tocmai de aceea nu se poate tăgădui că o cercetare complectă este una din încercările cele mai grele. Noi dar ne vom mulțumi de a arăta pe scurt, întrucît se poate, istoricul acestei legende, de la originea ei pînă la forma ce a căpătat ajungînd la noi.

Îndată după moartea lui Alexandru circulau povești despre expedițiunile sale, pe cari să le fi întins chiar pînă la rai. Mai cu seamă se fălea Alexandria, orașul fundat de Alexandru, de această origine ilustră și acolo trebuie căutat leagănul *Alexandriei*. Pentru a da mai mult crezămînt poveștilor spuse, s-a pus Callisthenes, soțul lui Alexandru în toate expedițiunile sale, ca autorul ei. Originea egipteană se recunoaște chiar din primul capitol și din legenda cum că Alexandru [nu] ar fi fiul lui Filip, ci* fiul lui Netinav, regele Egiptului.

De timpuriu s-a prelucrat *Alexandria* după vederi diferite: cînd s-a accentuat Bizanțul, cînd s-a căutat a aduce pe Alexandru în legătură cu papa, ba chiar cu arhiereul din Ierusalim și cu proorocul Ieremia. Intra în vederea unui copist evreu sau creștin de a pune pe Alexandru să mărturisească credința într-un singur Dumnezeu, să se lepede de idoli și să arză capiștele lor. Sub această formă s-a păstrat în diferite manuscripte grecești, unele mai vechi, altele mai noi, după cari a fost publicată *Alexandria* grecească de către Müller [2]. Manuscriptul cel mai vechi e din sec. al XI-lea; se înțelege că este o copie tîrzie și cam schimbată a originalului din sec. II-III.

Cercetările lui Zacher, mai cu seamă, au dovedit că deja în sec. al IV-lea s-a făcut o traducțiune latină a *Alexandriei*, atribuită lui Iulius Valerius, care conține puține legende și fabule și care, prin accentuarea deosebită a orașului Alexandria, dovedește originea alexandrină a povestei lui Alexandru Machedon. Această recenziune veche se oglindește și într-o traducere armenească, care a fost editată de către mehitariștii din St. Lazar, lîngă Veneția, după douăsprezece manuscripte. Cu toate că copia cea mai veche e din sec. al XII-lea, totuși originea traducerei este din sec. al V-lea și este atribuită vestitului cronicar armenesc Moise din Chorené.

Cinci sute de ani după Iulius Valerius, care a făcut întîia traducere latină, cînd se pierduse aproape și urma acestei traducțiuni, pe vremea aceea se născu o nouă prelucrare din textul grecesc, după recenziunea cea mai amplificată de basme și care arăta urmele unei prelucrări făcute din partea unui evreu sau unui creștin. Arhipresbiterul Leo, trimes la Constantinopole de către ducii Iohanes și Marinus din Campania (pe la 492), aduce copia grecească de acolo și o traduce latinește. Această traducere, care poartă titlul de *Historia Alexandri Magni de proeliis* a devenit baza tuturor prelucrărilor și traducerilor, poetice și prozaice, la toate popoarele occidentale. Cît de iubit era iroul Alexandru în acea epocă cavalerească, cînd cavalerii recunoșteau pe Alexandru ca cel mai ilustru reprezentant al lor, ne-o dovedește suma acelor prelucrări la francezi, englezi, germani etc. Texte și estracte din texte a publicat Weismann [3], care a adăugat și estracte din recenziunile orientale, foarte răspîndite și foarte vestite în Orient. Căci întocmai precum îl iubeau europeii, îl considerau, perşii mai cu seamă, ca unul din neamul lor, dîndu-i asemenea o origine persană. Nu mai puţin gustată fu istoria lui Alexandru Machedon de către arabi şi evrei. Ne-ar duce prea departe dacă am voi să urmărim această carte populară prin toate literaturile. Pe noi ne interesează izvorul *Alexandriei* numai într-atîta întru cît priveşte pe reprezentantul ei român. Afară de redacţiunea grecească, care a fost tradusă latineşte de către presbiterul Leo, trebuie să mai fi existat şi alta deosebită, care de timpuriu deja s-a tradus în sloveneşte. La 1871 a publicat Jagić [4] *Alexandria* slovenească după şase manuscripte. Unul dintre aceste manuscripte, pe care-l citează şi Miklosich în dicţionarul său paleoslavic, este din sec. al XIV-lea, şi se apropie mai mult de redacţiunea română. Un alt manuscript, mai identic cu acel din urmă, a fost publicat la 1878 de Novaković [5], care a însoţit ediţiunea sa cu o introducere interesantă, în care arată — între altele — şi urmele *Alexandriei* în poveştile şi cîntecele populare sîrbeşti (p. XXVII-XXXII). Novaković citează, între cele 16 manuscripte slavone pe cari le descrie [6], şi un manuscript (nr. 14) scris la mănăstirea Neamţului, în anul 1562, din porunca lui Grigorie, mitropolitul Sucevei.

---

[1] *Pseudocallisthenes. [Forschungen zur Kritik und Geschichte der ältesten Aufzeichnung der Alexandersage*, von Julius Zacher], Halle, 1867, p. 1–5.

* În original: și (n. ed.).

[2] [*Reliqua Arriani et scriptores de rebus Alexandri M. fragmenta collegit. Pseudo-Callisthenes Historiam fabulosam ex tribus codicibus nunc primum edidit* ...] Carolus Müller, tipărit la un loc cu *Arriani Anabasis et Indice. Ex optimo codice Parisinii emendavit* ... Fr. Dübner, Paris, 1846.

[3] [*Alexander, Gedicht des zwölften Jahrhunderts. Urtext und Uebersetzung nebst geschichtlichen und sprachlichen Erläuterungen, sowie der vollständigen Uebersetzung des Pseudo-Kallisthenes und umfassenden Auszuegen aus den lateinischen, französischen, englischen, persischen und türkischen Alexanderliedern*, von] Heinrich Weismann, Bd. I–II, Frankfurt a.M., 1850.

Cît priveşte acuma *Alexandria* română, putem susţine că ea a fost cunoscută românilor încă din sec. al XVII-lea, căci hronografele române manuscripte pe cari le-am descoperit o pomenesc, şi copia cea mai veche, făcută cel mult la 1650, zice (fol. 77): „Precum spune la istorie unde scrie de viaţa lui, adică a lui Alexandru, şi de izbîndă nărocită asupra a toţi împăraţii. Că numele lui era sabia tăiuse (!) în toate părţile; care istorie să chiamă *Alexandrie (Însă nu Alexandrie de ceale pline de basme, ce Alexandrie adevărată)*“.

Această din urmă notiţă, care se vede că e adăugată de copistul sau traducătorul român, pe care singur a pus-o în parentez, dovedeşte că-i era foarte bine cunoscută istoria lui Alexandru Machedon, chiar cu numele ei tehnic de „Alexandrie“. De aceea el face observaţiunea ca cititorul, căruia *Alexandria* trebuia să-i fie asemenea cunoscută, să nu o confunde cu istoria lui Alexandru cea adevărată.

Altă probă, ceva mai nouă dar tot din sec. al XVII-lea, aduce d. Hasdeu [7] şi adică din cronica lui Miron Costin, care vorbeşte în termenii următori: „Scrie Plutarh, vestit istoric la viaţa lui Alexandru Makedon, *carele au scris Alexandriea cea adevărată, nu basne cum scrie o Alexandrie, din grecie ori dintr-alte limbi scoase pe limba românească, pline de basne şi scornituri*“ [8].

Mult mai numeroase sînt apoi probele din sec. al XVIII-lea. Aşa, vorbind Nic. Costin de Alexandru, adaugă asemenea: „Însă nu acea *Alexandrie* mincinoasă, ce-i pre limba *românească*, plină de basne“. Într-alt loc în letopiseţul Costineştilor, manuscript din 1713 [9], adică scris doi-trei ani după moartea lui N. Costin, se află un capitol intitulat „Graiul solului tătăresc cătră Alixandru Machidon, după ce au sosit de la Bahteri la apa Donului, mergînd cu oaste asupra tătarilor. Scoasă din Cvistus (!) Curţius, *carele au scos Alexandria cea adevărată*“ (3). Ceea ce va să zică că mai esista şi *una mincinoasă*. Pe cît am căutat, lipseşte acest capitol în letopiseţele editate de d. Kogălniceanu. Şi Cantemir vorbeşte într-un loc din *Hronicul moldo-vlahilor* de *Alexandria* română, dar n-am putut regăsi acel loc. (4)

De alte citaţiuni putem să ne lipsim acuma, căci de la începutul secolului al XVIII-lea avem date pozitive de tipărirea *Alexandriei*. Del Chiaro o spune clar [10], iar d-nul Hasdeu posedă un manuscript al *Alexandriei* din 1704, care a fost odată posesiunea episcopului Dionisie de la Buzău. Sulzer [11] pomeneşte asemenea *Alexandria* noastră, tipărită înainte de 1782; desigur, este aceeaşi cunoscută şi lui Del Chiaro.

---

[4] V. Jagić, *Ogledi stare hrvatske proze*. IV. *Život Aleksandra Velikoga*. Po tekstu rudničkom, poredjenom s više drugih rukopisa, în] *Starine*, III (1871), p. 203–331.

[5] St. Novaković, **Приповетка о Александру Великом у староj српској књиежвности. Критически** текст и растрава од... Beograd, 1878.

[6] *Op. cit.*, p. VI–XI.

[7] B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, vol. II *(Cărţile poporane ale românilor în sec. al XVI-lea ...)*, Bucureşti, 1879, p. XXXV.

[8] M. Kogălniceanu, *Letopisiţele Ţării Moldovii*, vol. I, Iaşi, 1852, p. 256.

[9] Ms. în Biblioteca Centrală a Statului, nr. 11, f. 20.

[10] Cf. T. Cipariu, *Crestomatia seau analecte literarie*, Blaj, 1858, p. XXVIII şi B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, vol. II, Bucureşti, 1879, p. XXXI.

[11] F. Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daziens*, vol. III, Viena, 1782, p. 39, nota 27.

În Transilvania s-a tipărit, pre cît știm noi, pentru întîiași dată, la 1794 în Sibiu, de Dimitrie Iorgovici, la Petru Barth[12], sub titlul *Alexandria, sau istoria lui Alexandru Machedon și a lui Darie din Persida împăraților.* Mai vechi decît acest tipar este un manuscript al nostru, care e scris în Bucovina, la 1784. Afară de aceste două manuscripte, mai cunoaștem încă patru, toate din sec. al XVIII-lea, și adică: două în posesiunea d-lui Crețu, profesor la liceul „Matei Basarab" în București, de pe la 1793—1798, al treilea se află în sbornicul logofătului Giurescu, posesiunea Academiei Române, scris în Muntenia la 1799 și, în fine, o *Alexandrie* moldovenească de pe la 1800, în Biblioteca Centrală din București. Pe lîngă acestea, mai posedă d. Hasdeu un mic fragment de la 1794. Avem deci un material însemnat manuscript pentru a putea întreprinde o edițiune critică a *Alexandriei,* și nu ne îndoim că cercetări continue vor aduce la lumină încă alte manuscripte. Căci noi cunoaștem deja *șase,* pe cînd d. Hasdeu nu cunoștea decît *un singur manuscript,* cel de la 1799, cînd tipărea în 1879 volumul al doilea al *Cuventelor den bătrîni.*

Din edițiuni tipărite cunoaște Iarcu[13] una din Movilău, în Rusia, de la 1797(5). Foarte numeroase sînt apoi edițiunile din sec. al XIX-lea, cari se urcă de la 12—15 începînd cu cea de la 1810, și reprezentînd toate o singură redacțiune, avînd toate și adausul despre corăbierii din Spitzberg. Toate acestea au mai păstrat urmele originalului slav, cînd în vorbe, cînd în forme sintactice. Una singură, tipărită la Iași la 1868, n-are acest adaus, și este înzestrată cu ilustrațiuni. Aceeași redacțiune, tipărită la Sibiu în 1852 și răspîndită dincolo de Carpați, e citată de Schuller[14], iară Schmidt[15] citează unele credințe populare de dincolo ce stau în strînsă legătură cu *Alexandria* noastră.

---

[12] [Cf. nota redacțională la Teodor Roșu, *Vasile Aron și operele sale,* în] *Transilvania,* X (1877) n. 24, 15 decembrie, p. 277 (nota).

[13] D. Iarcu, [*Bibliografia chronologică română sau catalog general de cărțile române imprimate ...*, ed. a II-a, București, 1873], p. XVI.

[14] Johann Carl Schuller, *Über einige merkwürdige Volkssagen der Romänen,* Sibiu, 1857, p. 17, nota 19.

[15] Wilhelm Schmidt, *Das Jahr und seine Tage in Meinung und Brauch der Romänen Siebenbürgens,* Sibiu, 1866, p. 25, 28, nota 156.

Iată acuma, în scurt, coprinsul *Alexandriei :*

În Egipt domnea odată un împărat, anume Netinav. Acest Netinav era vrăjitor mare și lua bunătățile a patru țări. Împărații acestor țări trimiseră carte la Darie împărat de la Persida, rugîndu-l ca să le dea sila lui într-ajutor. Toți împreună ridicîndu-și oștile, porniră asupra lui Netinav, ca să-l scoață din împărăție. Boierul Verveliș, care ținea hotarele, alergă de vesti lui Netinav venirea lui Darie. Iară Netinav făcu niște vrăjitorii, că topi ceară de o vărsă într-o tipsie de aur și făcu oști de ceară și văzu oștile lui sparte. Atunci scrise Netinav carte egiptenilor: scriu vouă egiptenilor, nu puteam răbda să văz răul vostru, ci mă dusei de la voi bătrîn și voi veni tînăr de treizeci de ani și scoate-vă-voi din mîna lui Darie împărat. Și puse stema în pat și cartea pre masă și cheamă pre bărbierul lui și-i rasă barba, mustățile și capul și se îmbrăcă în haine proaste și ieși noaptea din Egipt și să dusă la Filipus, cetate la Machedonia și să făcu vrăjitoriu, doftor, și ședea într-un loc în cetate. Egiptenii, găsind stema și cartea lui Netinav, zidiră un stîlp și-l vărsară în chipul lui Netinav, și-i puseră stema în cap și cartea în mînă.

Filip, craiul Machedoniei, înainte de a purcede la oaste, zise femeei sale Olimpiada că de nu va face fecior pînă cînd nu se va întoarce de la război, ea nu va mai fi cu el. Iară o roabă a împărătesei știa pre Netinav vraciul și-l chemă la împărăteasa, ca să-i dea niște ierburi pentru copil. Netinav, cum o văzu, zise: văz că va să fie cu tine Amon Dumnezeu. Seara veni Netinav la Olimpiada și se făcu cu capul de leu și cu picioarele de vultur și cu coada de aspidă și cu două aripi, una era neagră, alta era de aur.

Cînd veni ceasul nașterei, chemă Olimpiada pe Netinav, iar acesta, căutînd pre stele, zise: să ții puținel să nu naști, că este ceasul rău și planetele nu s-au tocmit pre stare și crugul stă pre lună și zodiile n-au purces și stelele stau pre loc și, de vei naște acum, tu vei naște om prost.

Și ținu puținel și născu copil pe care-l duseră în biserica lui Amon și popii îi puseră, numele Alexandru grecește, iar sîrbește Izbran, iar rumânește „mare ales."

Iară Filip craiul veni de la oaste și, într-o noapte, văzu în vis cum a venit la dînsul Amon Dumnezeu și i-a zis că a dobîndit fecior Olimpiada. Cum spunea el acestea, veni un vultur mare și trecu peste Filip și-și lăsă oul jos, și căzu oul în poala lui Filip. Filip se sculă speriat și căzu oul pe pămînt și se crăpă și ieși un șarpe mic din ou și încunjură oul și, cînd vru să intre în ou, muri la gura oului. Aristotel tîlcui visul zicînd: acel ou era pămîntul, iar acel șarpe mic este fiul tău, care va lua lumea toată, iar la moșia lui nu se va mai întoarce.

După ce ajunseră cu toți acasă, chemă Filip pe Aristotel și-i zise să fie dascălul lui Alexandru. Și-l învăță carte, într-un an psaltirea și psalmii. Iară Netinav zise Olimpiadei să zică lui Alexandru să vie seara la mine, să-l învăț cursul planetelor, starea crugului, umbletul zodiilor, numerile, temeliile și cetirea stelelor. Astfel învăță Alexandru la Aristotel și Netinav.

Într-o seară, voind Alexandru să încerce știința lui Netinav, îl întrebă din cine-i va fi moartea, dacă știe cum va muri. Netinav zise: știu, de la un fecior al meu voi muri. Alexandru gîndi: fecior n-are, cum se va împlini vorba lui? Și-l împinse jos de pe foișor unde sta. Atuncea îi zise Netinav despre nașterea lui și adaugă: deci eu mor și sufletul meu va merge la iad, unde au mers toți dumnezeii elinești. Și Netinav muri.

Într-o noapte, după accea, născu o iapă un mînz minunat, roș, cu un corn în frunte de un cot și se ivi într-o coapsă un cap de bou cu coarnele de aur și iar s-a ascuns. Acest cal, Ducipal (Deciupal), era foarte răutăcios și nimene nu se apropia de el că-l sfîșia, afară de comisul său. Într-o zi se duse Alexandru și scoase pre Ducipal din grajd, îi puse șeaua și frîul și încălecă pe el. Luîndu-se boierii după dînsul, el îi întrecu pe toți, ba sări chiar peste un pîrîu lat de cincisprezece coți. Atunci i se închinară toți ca la un împărat.

În vremea aceea era în ostrovul Olimbiei două roate făcute cu măiestrie elinească; și venea acolo vitejii să-și ispitească norocul vitejiei. Acolo s-a dus și Alexandru și, cu toate că era încă tînăr, birui pe vitejii cei mai vestiți de colo. Cînd se întoarse acasă, găsi pe Filip însurat cu altă femeie, căci niște boieri-l făcuseră de-și lăsase pe Olimpiada. Alexandru, scîrbit, răcni ca un leu și lovi pe acel boieriu de-l omorî și așa și pe un altul, încît se speriară cu toți, iar Filip luă îndărăt pe Olimpiada; dar se bolnăvi greu și zăcu în pat. Cum auziră tătarii că Filip zace în pat, se sculară cu împăratul lor Altamiș asupra Machedoniei. Alexandru strînge oștile și-i bate de-i topește, impunîndu-li chiar pe vărul său Franțes ca împărat. Iară Anarhus, împăratul de la Pelagonit, se prefăcea că vine într-ajutorul lui Filip, iar într-adevăr veni să răpească pe Olimpiada. Filip, bucuros de venirea lui, îi ieși înainte la cîmp; acolo lovi Anarhas pe Filip rău și s-a dus cu muma lui Alexandru. Tocmai atuncea se întoarse Alexandru de la război și se luă după Anarhas și, prinzîndu-l, îl duse înaintea lui Filip, care se sculă și-l junghie; apoi muri și Filip.

Alexandru se sui pe tronul Machedoniei în vîrsta de șaptesprezece ani; dar totuși se închinară lui toți voievozii și împărații. Cînd auzi Darie că a murit Filip, trimese sol la Machedonie să se închine lui, iară pe fiul lui Filip să-l trimeață la curtea împărătească pînă ce va crește, și pînă atuncea să-i ție locul Candarcus, trimesul lui Darie. Alexandru îl trimese îndărăt, bătîndu-și joc de Darie. Acesta atuncea îi trimise jucării de copii: o căruță de aur, două racle și un sac cu mac. Iar Alexandru îi răspunse: macul l-am mîncat și e dulce, iar eu-ți trimet o traistă de piper să-l rozi, că așa sînt de iuți și machedonenii. Iar roatele căruței, aceste roate sînt pămîntul, și precum se învîrtește pămîntul, așa te vei învîrti și tu înaintea mea.

Cu acestea încep războaiele lui Alexandru. Mai întîi coprinse cetatea Solon, a cărei împărat era Arhidon; apoi ajunse la Atina, pe care o judeca doisprezece filosofi, și dacă nu voia să se supună, bătu cetatea din trei părți, apoi se prefăcu că fuge. Luîndu-se atinenii după dînsul, se întoarse el iute împotriva lor și-i zdrobi și intră în cetate, și soldații o arseră. De acolo purcese Alexandru la Râm și-i ieșiră înainte 2000 de popi cu cădelnițe și intrară în cetate și merseră la biserica lui Solomon, ce o făcuse Savela împărăteasa, sora lui Solomon, ce să zice sfînta sfintelor. Și începură a scoate daruri și scoaseră plașca și emurlucul lui Solomon, tot cu ochi de șarpe, și era într-însul trei pietri de avea douăsprezece tocmele și toate boalele vindeca și alte multe poclonuri. De acolo ajunse în pustie, unde erau oameni cu obraze ca de om și cu trupurile de șarpe. Apoi niște paseri cu obraze de muieri. De acolo, ajunseră la Troada și-i spuseră troadenii de Anșelus, craiul, cît era de viteaz și Menelau craiul și de Alexandru Paris, cum grăise cu Elenușa; și cum se rădicase Menelau cu alți șapte crai elinești și bătuseră Troada, care era făcută de Nevrod, și acolo periră frîncii. Iar de acolo merseră frîncii la Râm, cu voia lui Dumnezeu, și de acolo au venit românii în Ardeal, în Moldova și în Țara Românească.

De acolo s-au dus la Ierusalim, unde era pe vremea aceea Ieremia proorocul. Iar Alexandru văzu pe proorocul Ieremia în vis și-i zise: „pasă în Ierusalim și te închină lui Savaot Dumnezeu și vei bate pe Darie". Cînd veni la Ierusalim, îi ieși proorocul Ieremia înainte; cum îl văzu, Alexandru descălecă și sărută sfita lui Aron. Apoi se lepădă de idoli și se închină lui Savaot Dumnezeu. Din Ierusalim purcese la Egipt. Egiptenii voiră să-l învenineze prin Filip, vraciul său, dar nu-și ajunseră scopul. Cînd intră în oraș, se duse să vază stîlpul lui Netinav; iară stema de pe acel stîlp căzu în capul lui Alexandru.

Atunci strînse Darie oștile și purcese în contra lui Alexandru; oștile se loviră și oastea lui Darie fu spartă. Pentru a doua oară se loviră și iarăși fu bătut Darie. Alexandru ocupă imediat Vavilonul, unde scoaseră daruri scumpe: coarne de inorog ferecate în aur, plașca lui Selevchie împăratul, stema lui Sihan împăratul și alte lucruri scumpe. Atunci se duse Alexandru însuși sol la Darie. Cînd șezură la masă, puse Alexandru trei păhare, unul după altul în buzunar, zicînd că așa e legea solului la împăratul său. Cînd ședea la masă veni Candarcus și recunoscu pe Alexandru și o spuse la Darie. Alexandru văzu că se sfătuiră între dînșii, se sculă de la masă și, arătînd portarilor păharele împărătești, ieși din toate porțile și scăpă. Darie plînse cu jale că i-a scăpat Alexandru și scrise lui Por, împăratul Indiei, să-i vie într-ajutor. Dar tot îl bătu Alexandru. Doi boieri ai lui Darie, Răzvan și Candarcus, îl străpunseră cu sulițele. Alexandru îl găsi în acest hal și-l duse la Persida. Acolo îi dete pe Ruxanda, fata lui, de soție și muri.

După trecere de un an, se sculă Alexandru iar cu oștile lui și merse spre Cris împărat. De acolo ajunse la pustii, unde erau muieri sălbatece, și furnici ce apuca pe om și-l trăgea în găurile lor. De acolo ajunse la țara piticilor ce aveau război cu cocorii, ce veneau și mîncau poamele lor; Alexandru îi învăță să-și facă arcuri și săgeți. Apoi ajunse la stîlpul lui Sahnos împărat care, ducîndu-se la Rai, ajunse pînă aci. Apoi veni la stîlpurile lui Eraclie împărat și al Semiramidei împărătesei. De acolo ajunse la Macaron, unde trecură cu luntrea; acolo văzură pomi înalți cu poame dulci ca zaharul, și era fîntîni reci și cînta paseri frumoase și erau flori de tot felul. Întîmpinînd pe un om gol, zise Alexandru: „mir tebea brate!“, adecă „pace ție, frate“, și acela răspunse: „o vsevom radosti“, adică „pentru toate lucrurile“. Acesta-i îndreaptă la Ivant, regele lor, care ședea într-un scaun de aur, cu cunună de aur în cap și supt picioarele lui era apă ca aurul și fierbea în fîntînă. Și luă Ivant și umplu un clondir cu apă de supt picioarele lui și-l dede lui Alexandru și zise: „ține Alexandre, poclon de la mine!“ Alexandru zise: „De ce treabă este aceasta?“ Ivant zise: „Cînd îmbătrînește omul, să se scalde cu această apă și se va întineri, de va fi ca de 30 de ani“. Alexandru pecetlui clondirul bine și-l dede lui Aprod, și așa cugeta Alexandru: „că de voi îmbătrîni, eu mă voi scălda și voi întineri și nu voi mai muri“. Și Ivant îi zise că ei se trag de la Sith, fiul lui Adam, și se închină lui Dumnezeu și nu locuiesc cu muierile lor, cari șed într-un ostrov îngrădit cu zid de aramă și vin o dată pe an numai pe 30 de zile. Apoi mai zise că raiul este ocolit cu apă și este zidit cu aramă și acoperit cu foc, și pre poartă stau herovimii și îi vor ieși îngerii înainte că va ajunge aproape de rai.

Plecînd de acolo, Alexandru merse înainte, spre răsărit, și văzu porțile raiului și, pre porți, văpaie de foc și raiul sta sus, ca un munte. Îngerii veniră înaintea lui Alexandru și-l întoarseră îndărăt. Pe drum, ajunse Alexandru la un iazer și luă un bucătar un pește și-l băgă în iazer să-l spele, iar peștele fugi în apă; și merse bucătarul de-o spuse lui Alexandru, și

zise Alexandru oștilor: „să-și scalde toți caii, ca să fie toți sănătoși și tari“. Și mai merseră șapte zile și ajunseră la o peșteră mare și întunecată; și zise Alexandru să încalece toți voinicii pre iepe și să lege mînzii la gura peșterii, și așa făcură. Intrînd ei, strigă pristavul peșterii să ia ce vor găsi, și cine va scoate mult, căi-se-va, și cine va scoate puțin, iarăși căi-se-va. Ei scoaseră tot pietri scumpe și Alexandru porunci să împarță cu tovarășii rămași afară, și astfel se căiră amîndoi.

De acolo ajunse la biserica ce să chema Hramul soarelui, și acolo ceti Alexandru slovele ce zicea: „Să știi, Alexandre, că vei lua lumea toată și de moarte nu vei scăpa, că te vor otrăvi cei ce slujesc ție“. Apoi ajunse într-o țară cu niște oameni cu un picior și cu o mînă și cu un ochi și cu coada de oaie. Carnea acestor oameni era mai dulce decît toate cărnurile, pieile lor nu le tăia sabia și mațele lor erau pline de mărgăritari și în inimă avea piatra nestimată ca un ou de gîscă.

În sfîrșit, ajunse la hotarul lui Por împărat și se bătu cu dînsul, și-l bătu, cu toate că Por aduse și elefanți la război. Por apoi se luptă singur cu Alexandru și fu omorît.

Alexandru purcese cu oștile sale de la India spre țara Amazoanelor. Talistrada, împărăteasa lor, scrise carte lui Alexandru: „de mă vei bate, nici o cinste nu-ți va fi, iar de te voi bate, cu mai mare rușine nu vei fi petrecut nicăirea“; și Alexandru se milostivi de ele.

De acolo, merse Alexandru în țara Mersilor și bătu pre Evimitrie, împăratul lor. Iară limbile cele păgîne fugiră la munți înalți, pînă la o peșteră mare. La gura muntelui se opri Alexandru și se rugă lui Dumnezeu să zică acestor munți să vie unul către altul, să închiză aceste limbi păgîne, să nu mai iasă în lume; și așa se făcu, numai de 12 coți nu se împreunară, și zise Alexandru oștilor să facă zid de piatră din munte pînă în munte, și-l spoiră cu acioaie și cu amestet, căci amestetul nici fierul nu-l taie și nici focul nu-l arde. Și puse Alexandru un clopot mare, cu meșteșug, în vîrful zidului și cînd bate vîntul, el se trage singur, limbile păgîne îl aud și, crezînd că e Alexandru, fug de acolo. Și se spune că vor ieși în veacul de apoi, pe vremea lui Antihrist, și vor munci pe creștini și vor mînca copiii oamenilor; așa vor ține trei ani de zile.

De acolo porni spre țara Mastridului, unde împărățea o împărăteasă anume Cleofila, și avea doi feciori, Dorit și Candusal. Pe acesta din urmă ajută Alexandru în contra lui Evagrid împăratul. Străjile, cari prinseră mai întîi pe Candusal fugind de Evagrid, duseră pe acela înaintea lui Alexandru; el puse pe Antioh în scaunul lui și singur sta cu voievozii de vorbă. Candusal se închină lui Antioh, crezînd că e Alexandru, și zise: „Alexandre împărate! Eu sunt ca omul acela care fugea de un leu și se sui într-un copaci, ca să scape de moarte; iară cînd căută pre copaci în sus, deasupra lui, văzu un şarpe pogorîndu-se la el, să-l mănînce, şi căută ca să fugă în jos, şi leul sta la rădăcina copaciului. Iară copaciul era pe malul unei ape, şi vru să saie în apă şi văzu în apă pre un crocodil căscînd gura, ca cum va sări, să-l înghiţă“.

Aşa i s-a întîmplat şi lui căci, fugind de frica lui Alexandru, a fost bătut de Evagrid şi acuma a căzut chiar în mîinile lui Alexandru. Antioh zise : „Îţi dau pre Antioh să te ajute“, şi trimise pe Alexandru cu dînsul. În scurtă vreme se întoarseră biruitori. Apoi îl trimise Antioh la Cleofila cu porunca ca ea să se închine lui Alexandru. Pe drum, trecură înaintea unei peşteri şi Candusal zise lui Alexandru că acolo se muncesc dumnezeii elineşti şi împăraţii. Alexandru se pogorî în iad; acolo văzu pe Sahnos împărat, şi pre Darie şi pre Por, muncindu-se, şi alţi împăraţi şi oameni trufaşi şi mîndri. Ieşind, plecă şi ajunse la Cleofila. Ea-l recunoscu că e Alexandru, şi nu Antioh cum se numea, şi-l certă că se duce singur ca sol. Atunci sosi şi Dorit, bătut de oştile lui Alexandru; auzind că este aici un sol al lui, voi să-l omoare, dar muma lui îl opri. Apoi află că e însuşi Alexandru şi se spăimîntă, dar Alexandru îl iertă.

De acolo se întoarse la Ruxanda împărăteasa, la Persida, şi a împărţit lumea la voievozii săi. Noaptea i se arătă proorocul Ieremia în vis şi-i prevesti moartea şi judecata cea de pre urmă şi învierea morţilor la a doua venire a lui Dumnezeu. Atunci sosi Aristotel la Vavilon şi-i spuse Alexandru toate ţările ce trecuse şi cum că a ajuns la negomîndrii, la Macaron, şi că a vorbit cu Ivant împăratul. Alexandru mai zise: „Avut-am patru ajutori cu mine: unul, cuvîntul dulce, altul mîna întinsă, altul judecata dreaptă, altul iertarea la greşiţi; cu acestea am luat toată lumea, aşa trebuie să fie tot omul împărat“.

Atunci veni un popă şi spuse lui Alexandru că a murit Ieremia proorocul; şi zise Alexandru să ia oasele lui şi să le îngroape în Alexandria, că va izbăvi oraşul. În vremea aceea era doi fraţi, Vreonus şi Levcadus, şi cerea unul din ei de la Alexandru să-i dea lui Machedonia; şi dacă nu voi Alexandru, îl otrăvi Levcadus. Filip, vraciul lui Alexandru, spintecă un cal şi-l puse înăuntru, dar în zadar. Alexandru vorbi mamei sale şi Ruxandrii, şi la toţi voievozii; chemă şi pre Ducipal, care plîngea cu amar, şi zărind pe Levcadus, sări pe dînsul şi-l omorî, şi singur s-a făcut nevăzut.

Alexandru muri în ţara Ierusalimului, aproape de Egipt. Ruxanda împărăteasa luă hangerul lui Alexandru şi se omorî; şi-i puseră pe amîndoi într-un sicriu de aur şi-i îngropară în Alexandria, într-un turn înalt.

Acesta este coprinsul *Alexandriei* în general, neţinînd seamă de micile deosebiri între manuscriptele *Alexandriei*. Cercetarea cu deamănuntul a tuturor variantelor şi deosebirilor, precum şi un studiu mai vast, se poate face numai într-o monografie specială asupra *Alexandriei* române, în comparaţiune cu *Alexandriile* celorlalte popoare, colaţionînd şi manuscriptele române, şi tiparele între dînsele, ceea ce iese din cadrul acestei cărţi.

Noi totuşi am dat un estract mai mare dintr-această carte căci, pe lîngă aceea că este cea mai veche din cărţile romantice în literatura română populară, pentru care a intrat mai mult în popor, s-a şi asimilat mai mult cu graiul şi spiritul român. Ca să relevăm numai una, regăsim aci o sumă de proverbe române, bunioară: „Capul plecat nu-l taie sabia“, „toată paserea prin limba ei piere“, „unde este minte multă şi nebunie este multă“, „pînă nu spargi capul, nu curge sîngele“, „nu e bucurie să nu se schimbe cu jale, şi ce va lua de la altul cu bucurie, alţii vor lua de la el cu jale“ şi altele de felul acesta. Interesante sînt apoi reminiscenţele din credinţele populare, dintre cari unele poate că se trag chiar de aci: împreună cu cartea, au venit şi credinţele. Aşa, îndată la început vedem pe Netinav vrăjitorul că topeşte ceară şi o varsă în tipsie de aur, şi astfel cunoaşte dinainte soarta războiului. Destul de cunoscută este acum topirea cerei la descîntece şi alte obiceiuri superstiţioase. La naşterea lui Alexandru caută acelaşi Netinav crugul lunei şi starea zodiilor şi a stelelor. Ca o teorie dezvoltată a stăpînit astrologia veacuri întregi şi urmele ei le posedăm în zodiarele române, tipărite şi manuscripte; de aci şi credinţa populară cum că viaţa omului e legată de o stea, o credinţă pe care o cunoaştem şi în cîntecele populare, unde sună:

Şi la nunta mea
A căzut o stea [16]

Dacă n-a dat naştere, cel puţin a întărit *Alexandria* această credinţă în popor. Cît de citită a fost şi este *Alexandria* o dovedește espresiunea română: „n-a citit măcar *Alexandria*“ pentru a zice că e un om necărturar și lipsit de orice cultură.

---

[16] V. Alecsandri, *Poesii populare ale românilor, adunate şi întocmite de* ..., Bucureşti, 1866, p.2 şi nota 5 de pe p.4: „El (adică românul — n.G.) crede că tot omul are cîte o stea în ceriuri ce este tainic legată de soarta lui. Aşa, steaua omului se întunecă cînd el este ameninţat de vreo cursă şi cade în văzduh cînd el se apropie de finitul vieţii“.

Tot din *Alexandria* a luat poporul, pe lîngă alte ființe fantastice, și pre „căpcăunii“ sau „cătcăunii“ coprinși în descrierea ființelor de cari a dat Alexandru în pustii (6). Cîntecul popular *Radu Calomfirescu* zice:

Dar mă doare și mai tare
De măicuța ce mă are,
Că-i creștină și bătrînă,
Ș-a s-ajungă-a fi cadînă
De rîsul căpcînilor
Pin casa păgînilor.[17]

Trecem peste alte amănunturi mai mici, cari au intrat în credințele poporului, și ne oprim numai la un epizod al *Alexandriei*, foarte important pentru originea elementelor din cari se compun basmele și adică epizodul cu Ivant, ce l-am dat cuvînt din cuvînt. Aci credem că este izvorul vestitei „apei vie“, pe care o întîlnim așa des prin basme, apa cea minunată care face pe omul nemuritor(7). Apa aceasta se mai pomenește încă o dată în *Alexandria* într-un mod izolat, care se vede că este un ecou al legendei primitive, desfigurată asemenea în epizodul cu Ivant. Legendele orientale ne esplică că această apă curge din rai și de aceea are putere învietoare. Aici, în *Alexandria* noastră destul de modificată și schimonosită, s-a bifurcat în „eau de jouvency“ a lui Ivant și în apa iazerului care face să învie peștele cel mort. Dar ceea ce dă o deosebită importanță acestui epizod este credința populară răspîndită în Transilvania, care își are izvorul aci. Manuscriptul Bibliotecii Centrale de pe la 1800 are adausul următor, care lipsește atît în celelalte manuscripte, cît și în textele tipărite: Dintr-această apă zic unii că au băut roabele lui Alexandru și sînt pînă în zio de astăzi vii, și nu vor muri pînă la zioa judecății“ [18]

---

[17] V. Alecsandri, *loc. cit.*, p. 197 și p.202, nota 2; d. Alecsandri citează *Alexandria* noastră ce zice: „și trecu țara lor în zece zile și mai merse înainte și agiunse la o țară cu oameni cîtcăuni (căpcăuni), dinainte cu obraz de om, iar dindărăpt cap de ciine ce latră ciinește“.

[18] Fol. 80^v-81^r.

Iată acuma credința populară din districtul Făgărașului, precum o comunică Schmidt [19]: „Cînd ajunse Alexandru pînă la rai, dede de un împărat anume Ivan, șezînd pe tronul său, și avînd picioarele într-o fintînă cu apă fierbinte. Alexandru îl întrebă de ce șade cu picioarele în apă. Și Ivan îi răspunse că apa are darul de a întineri. Atunci îl rugă Alexandru să-i dea și lui puțină apă dintr-acea fîntînă și el o puse bine. Slujnicele lui Alexandru însă furară acea apă și o băură; așa dobîndiră viața de veci și cunoștința viitorului, și ele sînt « ursitoarele » ce vin la omul îndată după naștere și-i dau « ursita »“.

După o altă credință mai populară [20], au devenit acele slujnice ale lui Alexandru „măiestrele“ cari șed în genere pe streașina caselor. În basmul bănățean [21] întîlnim o poveste „din vremea romanilor“, care ne amintește mijlocul întrebuințat de Alexandru cînd a intrat în peștera adîncă ca să scoață de acolo pietre scumpe și altele: ca să nu rătăcească, porunci voinicilor săi să încalice pe iepe și să lege mînzii la gura peșterii. Tot așa sfătuiește un tată bătrîn pe fiul său, care-l hrănea în ascuns, căci era o lege ca fiii să omoare pe părinții lor bătrîni, și numai acesta se îndurase de tatăl său. Urmînd sfatului dat, a adus un mare ajutor tuturor și de atuncea s-a stricat acea lege barbară. Curios este că aceasta era un obicei scitic, getic etc. și de asemenea răspîndit la multe popoare [22].

Din legende vestite întîlnim pe Antihrist și limbile păgîne închise între munți. Este legenda mai cunoscută sub numele de Gog și Magog, luîndu-și originea de la cuvintele proorocului Ezechiel, conținute în cap. 39 [23]. A doua parte a legendei despre limbile închise este acea despre clopotul făcut în vîrful zidului care, prin bătaia vîntului, se mișca singur. Povestea aceasta are paralela, poate și originea ei, în ciclul legendar ce s-a făcut în Evul mediu în jurul lui Virgiliu care, din poet, a ajuns vrăjitor și făcător de minuni. Între lucrurile minunate făcute de dînsul se povestește de un bucium de felul acesta. Rușii din sudul Rusiei, localizînd acea poveste a *Alexandriei* în Caucaz, spun de asemenea că a pus 12 buciume pe vîrful zidului [24]. În fine, mai pomenim parabola lui Candusal, care a intrat în *Alexandria* dintr-o carte nu mai puțin vestită și răspîndită decît *Alexandria*, și adică din *Varlaam și Ioasaf*, cu care ne vom ocupa imediat.

---

[19] Wilhelm Schmidt, *op. cit.*, p. 25.

[20] *Ibidem*, p. 28.

[21] Arthur Schott, *Wallachische Mährchen*. [*Herausgegeben mit einem Einleitung über das Volk der Walachen und einem Anhang zur Erklärung der Märchen*], Stuttgart und Tübingen, 1845, nota 12, p. 152–153.

[22] Pe larg, vezi [nota lui] F. Liebrecht la Gervasius, *Otia imperialia*, Hannover, 1856, nota 18, p. 84–86.

[23] Materialul întreg despre Gog și Magog în Georg Benedict Winer, *Biblisches Realwoerterbuch zum Handgebrauch für Studirende, Candidaten* etc., sub voce *Magog*, și Liebrecht, *op. cit.*, p. 83, nota 17, unde se citează și *Pseudocallisthenes*, izvorul grecesc al *Alexandriei*.

Înainte însă de a termina cu analiza *Alexandriei*, ne rămîne a mai releva că, afară de *Alexandria* propriu-zisă, mai circulau în Evul mediu și părți dintr-însa, un fel de cărticele mai mici, între cari se află: scrisoarea lui Alexandru către muma sa Olimpiada și către dascălul său Aristotel [25] în care descrie minunile Indiei, adică lucrurile minunate conținute în *Alexandria* și tractate îndeosebi, căci interesau îndeosebi pe cetitorii medievali. Altă carte este întrevorbirea ce a avut Alexandru cu capul brahmanilor despre deșertăciunea falei lumești [26]. Din brahmani, cum observam în treacăt, s-a făcut la noi *negomîndri*, și capul lor, Ivant în țara Macaron, adică în țara fericiților. Această din urmă dezvoltare a unei părți din *Alexandrie* o posedăm și noi în literatura română și o datorim nu mai puțin decît cronicarului nostru Nicolae Costin, care a intercalat-o în opul său *Ceasornicul Domnilor*(8). Această carte voluminoasă a rămas pînă azi inedită și de aceea noi publicăm, în *Apendice*, *Voroava a prea înțeleptului Garamanților către marele Alexandru*, întocmai după originalul manscript de la 1710 scris, precum ni se pare, de către Axente Uricariul, care a fost casnic la Nicolae Costin precum afirmă d. Kogălniceanu [27]. Manuscriptul se află în Biblioteca din Iași [28].

---

[24] F. Liebrecht, *op. cit.*, p. 107 și p. 262.

[25] *Epistola Alexandri Magni Macedonis ad Aristotelem magistrum suum de itinere et de situ Indiae*. Cf. Zacher, *Pseudocallisthenes*, Halle, 1867, p. 106.

[26] Alexandri regis Macedonum et Dindimi regis Bragmanorum de philosophia per litteras facta collatio. Cf. Zacher, *op. cit.*, p. 107.

[27] M. Kogălniceanu, *Op. cit.*, vol. I, 1852, p. XVIII.

[28] Acest manuscript merită o deosebită atențiune atît din punct de vedere al limbei, cît și al cuprinsului; noi dăm estracte întinse în *Chrestomatia română*.

VARLAAM ȘI IOASAF(1)

Pe cînd Alexandru se slăvește în *Alexandria* ca eroul luptelor și viteazul cel nebiruit, care a ajuns cu firea omenească chiar pînă la porțile raiului, are dimpotrivă Ioasaf în cartea de față slava eroului credinței, care părăsește împărăția pămînteană și deșertăciunile lumii aceșteia pentru a dobîndi împărăția cerească și viața de veci. Romanul *Varlaam și Ioasaf* reprezintă biruința creștinismului asupra păgînătății și slăvește chiar sahăstria și viața călugărească. Din această cauză au fost primiți Varlaam și Ioasaf între sfinți, atît în biserica pravoslavnică cît și în cea catolică. Nu însă această parte dogmatico-ascetică, care este de un interes special bisericesc, a contribuit într-atîta la răspîndirea universală a lui *Varlaam și Ioasaf*, ci parabolele minunate ce conține. Poporului îi place adevărul învelit într-o pildă, așa încît să devie plastic și să se apropie astfel de inteligența lui; dar niciodată nu se simte atras de speculațiuni filosofice sau de demonstrațiuni abstracte. Într-adevăr putem zice că nu există mai nici un popor din Europa la care nu vom regăsi acele parabole, cînd sub forma originală, mai de loc sau puțin schimbate, cînd ca baze pentru producțiuni poetice de o valoare universală, precum sînt bunioară unele nuvele ale lui Boccaccio sau unele piese teatrale de Shakespeare.

Varlaam și Ioasaf se atribuie în genere sfîntului Ioan Damascen (sec. VIII e.n.) care, născut în Siria, ar fi scris-o în limba siriacă și, în scurtă vreme, ar fi fost tradusă în limba grecească. Dar atît textul grecesc, cît și traducțiunea cea veche slavonă, făcută imediat după cel grecesc, ne spun numai de un „Ioan monahul" [1]; abia traducători posteriori latinești și alții l-au schimbat în Ioan Damascenul. În orice caz, chestiunea cine este autorul romanului *Varlaam și Ioasaf* nu este încă deplin rezolvată. Novaković, publicînd textul slavon, s-a încercat a dezvolta mai pe larg această chestiune în introducerea sa, dar totuși nu se pronunță pozitiv asupra autorului, ci ne arată numai că coprinsul se potrivește cu spiritul vremei în care trăia sf. Damaschin [2](2).

---

[1] Διὰ ʽωάννου Μονάχου τιμίου, slavonește Ивановь мнихомь можемь чстномь, v. St. Novaković, Варлаам и Иоасаф, Belgrad, 1881, p. 4.

Deja în secolul al treisprezecelea exista o traducere sau, mai bine, o prelucrare latină și una franceză; cea dintîi făcînd parte din *Legenda aurea* a lui Iacobus a Voragine, cap. 175. Din traducerile latine, mai cu seamă din acea a abatelui Guido, a intrat în cartea lui Vincentius din Beauvais [3], în *Viețile sfinților* tipărite la Roma, 1556, și în cele ale lui Rosweydius din 1628, precum și în multe alte edițiuni. La francezi și germani se bucură asemenea de o mare reputațiune [4]; mai cu seamă parabolele au fost copiate și tipărite. În *Gesta romanorum* se regăsesc mai toate și de aci au fost luate de către scriitorii și nuveliștii medievali. Tot așa de timpuriu s-a prelucrat *Varlaam și Ioasaf* în limba arabă și, dintr-această limbă, în cea ebraică; se înțelege că în locul creștinismului a venit muhamedanismul și iudaismul [5]. Chiar în limba etiopică s-a tradus și d'Abbadie poseda un manuscript din 1690 intitulat *Barlaam și Ioasif*.

Din textul grecesc *imediat* s-a tradus în slavonește și s-a răspîndit prin Serbia, Bulgaria și Rusia. Manuscriptul cel mai vechi, din 1518, a fost publicat acuma de St. Novaković și însoțit de o introducere interesantă. Dintr-această carte posedăm noi, în literatura noastră, mai multe redacțiuni. Cea mai veche, dar nu cea mai complectă, se află în *Învățăturile* atribuite lui Neagoe vodă. Nu intrăm aci în cercetarea asupra autenticității acestor învățături, deoarece nu intră în cadrul cărții de față; ceea ce este însă pentru noi mai presus de orice îndoială este originalul slavon al părții ce coprinde pe *Varlaam și Ioasaf*. Poate chiar că întreaga carte a fost scrisă slovenește și a fost apoi tradusă în limba română, împreună cu *Viața lui Nifon*, cu care se află împreunată într-un manuscript din 1816. Manuscriptul român, acuma pierdut(3), a fost din anul 1654, de unde a publicat d. Hasdeu [6]

---

[2] Loc. cit., p. 1—13.

[3] Vincentius Bellovacensis, *Speculum historiale LXV*, c. 1—65.

[4] Bibliografia întreagă la *Ebers Bibliographisches Lexicon*, I, p. 138.

[5] M. Steinschneider, *Hebraische Bibliographie*, vol. III, p. 120.

[6] B. P. Hasdeu, *Tractat despre purtarea ce trebuie să țină un domn*, în *Arhiva istorică a României*, tom I, partea a II-a, București, 1865, p. 111—116.

o parte însemnată. În întregul lui, a fost publicat la 1843, „îndreptat de sfinția sa părintele Ioan, eclisiarhul curții" [7]. În întregul lui, a fost tradus *Varlaam și Ioasaf* la 1648 de Udriște Năsturel din Fierești, după un manuscript slavon. O copie, din 1814 după această traducere o posedă d. Eminescu(4) și cine știe dacă nu se află încă manuscripte din *Varlaam și Ioasaf* răspîndite prin țară și ascunse prin mănăstiri și biblioteci private. Această redacțiune este cea mai lungă și cea mai complectă, căci conține atît partea acea privitoare la slăvirea sihăstriei, cît și acea cu parabolele. O redacțiune mai scurtă, care e scrisă mai mult din punctul de vedere estetic, conținînd numai povestea biografică, se află în Biblioteca imperială din Viena și este o traducțiune făcută din italienește, la 1764, de un Boțulescu, pe cînd se afla în închisoare la Milan.(5). Din *Învățăturile lui Neagoe-vodă* am mai căpătat noi încă un manuscript din 1817, întocmai cu manuscriptul Bibliotecii Centrale, chiar scris de aceeași mînă. Acest manuscript se află acuma în posesiunea noastră. Redacțiunea cea mai nouă, despoiată însă de toate parabolele, se află în *Viețile sfinților* făcute după cele rusești și tipărite la mănăstirea Neamțului, 1812, „în 19 zile ale lunii noiemvrie" [8], precum zice la margine: prescurtat din Ioan Damaschin. Tot așa s-a reprodus în edițiunea *Vieților* din București, 1836.

Coprinsul acestui roman cu tendință creștină-ascetică este cel următor:

> Cînd se răspîndise religiunea creștină în Egipt, și vestea sfințeniei ei pătrunse pînă în India, împărățea acolo un împărat anume Avenir. El se închina la idoli și, cum auzea să se lățește religiunea cea nouă în țara lui și că mulți își părăsesc casa lor și avuția lor și se duc în sihăstrie, se mînie foarte rău și porunci să se gonească călugării și creștinii. Mulți dintr-înșii muriră ca mucenici.
>
> Acest Avenir n-avea copii și se ruga la idolii săi; în fine, i se împlini rugăciunea lui și i se născu un copil de o frumusețe minunată. Plin de bucurie, chemă împăratul pe toți cetitorii de stele și filosofi și îi întrebă

---

[7] *Învățăturile bunului și credinciosului domn al Țării Românești Neagoe Basarab vvd către fiul său, Teodosie vvd.*, îngrijite de Ioan Eclisiarhul, București, 1843.

[8] F. 156—182.

de soarta copilului. Ei căutară ursita lui și spuseră împăratului că se va face creștin. Împăratul, scîrbit de această veste, puse de zidiră un palat minunat și înăuntru așeză pe fiul său, dîndu-i numai slugi frumoase și sănătoase. Apoi dede poruncă strașnică ca să nu se apropie de dînsul și să nu se arate vro slăbiciune omenească, nici boală, nici moarte. Așa crescu fiul împăratului în acel palat; dar totuși nu-l putură opri să nu iasă din palat, și atunci văzu într-o zi pe un om bătrîn încovoiat și zbîrcit de greutatea anilor. Fiul de împărat, cum îl văzu, întrebă: „ce este acesta?" Oamenii săi îi răspunseră: „E un om bătrîn, așa ajung oamenii cînd înaintează în vîrstă". Altădată văzu un mort și-i spuseră: „acesta e sfîrșitul omului". Iar altădată văzu pe un rîios, și cunoscu astfel ce va să zică boala. Întristat de soarta nenorocită a omenirei, se tot întorcea scîrbit acasă.

În vremea aceea, veni un glas la Varlaam, un pustnic ce petrecea în pustia Senaarului, să se ducă la Ioasaf, să-i propovăduiască cuvîntul lui Dumnezeu și să-l aducă la credința cea adevărată. Cum sosi în India, se făcu cunoscut cu o slugă a lui Ioasaf și-i spuse că are o piatră nestemată pentru dînsul; cînd îl introduse sluga, dezveli Varlaam lui Ioasaf toate tainele credinței creștine și cu încetul îl învăță toată istoria biblică și-l pregăti pentru botez. După ce îl boteză, îi dede haina sa de păr ce o purta, și Ioasaf și-o îmbrăcă. După aceea plecă Varlaam iar la pustie.

În vremea aceea, află Zerdan, o slugă a lui Ioasaf, de venirea deasă a lui Varlaam și încunoștiință pe Avenir de aceasta. Cum auzi Avenir, se mînie și se întristă foarte rău și se duse la Arahie, un vrăjitor vestit. Acesta îl sfătuiește să-l prinză pe Varlaam și să-l constrîngă să mărturisească singur că credința lui e mincinoasă. Iar de nu-l va putea prinde, să puie pe Nahor, un filosof bătrîn ce se asemăna cu Varlaam, să se vorbească în public cu dînsul despre credință și să se lase să fie biruit de Arahie, care va ține partea păgînească; Ioasaf, de sigur, se va lepăda atuncea de creștinism. Căutarea lui Varlaam este zadarnică, împăratul nu poate să-l găsească; atuncea convoacă un sobor în care să dispute Nahor cu Arahie și acesta trebuia să iasă biruitor. Dar, spre marea mirare a tuturor, apără Nahor, locțiitorul lui Varlaam, credința creștinească cu atîta căldură, încît ieși el biruitor. Împăratul, mînios, ridică soborul; în noaptea aceea aduse Ioasaf pe Nahor pe deplin la creștinism și Nahor plecă în pustie, la Varlaam.

Împăratul încercă apoi să-l readucă la închinarea idolilor, trimițîndu-i o fată de împărat foarte frumoasă ca să-l adimenească; dar scapă și de această ispită. Atunci se decide Avenir să nu-l mai supere și îi dă o parte din împărăție; Ioasaf zidește îndată biserici și împarte toată avuția sa la săraci. Însuși Avenir se botează și se retrage din domnie, ducîndu-se asemenea să petreacă zilele sale în singurătate, în post și în pocăință. Ioasaf singur se lasă de domnie și se duce în pustie, lăsînd toate bogățiile lumești ca să petreacă în săhăstrie, împreună cu Varlaam. După multă rătăcire prin pustie, reușește în fine a-l găsi; dar nu trăiră mult împreună, ci Varlaam muri după scurtă trecere de vreme. Ioasaf petrece în pustie 35 de ani și moare. Cum se răspîndi vestea de moartea lui, veniră toți oamenii din India și luară trupul lui și al lui Varlaam, care erau neschimbate și aveau un miros bun, și le duseră în țara lor; aci le îngropară într-o biserică frumoasă.

Acesta este, pe scurt, coprinsul biografic al acestei cărți; și în urma acestei biografii au devenit amîndoi sfinți, adică sf. Varlaam și sf. Ioasaf, prăznuiți la 19 noiemvrie. Mulți s-au încercat în trecut și chiar în secolul nostru a cerceta adevărul despre existența acestor personaje, dar încercările n-au fost încununate de succes și nici n-au putut fi, căci, precum a dovedit-o acuma Liebrecht [9], biografia lui Ioasaf este identică cu acea a lui Buddha, coprinsă în *Lalita-Vistara* și publicată în franțuzește de B. Saint-Hilaire [10]. Alte dovezi pentru identitatea lui Ioasaf cu Buddha au fost aduse, după aceea, de Veselovski din cărți chinezești de origine buddhistică, cari conțin legenda despre nașterea și tinerețea lui Buddha și povestea cum a ajuns el să devie fundatorul unei religiuni nouă. Textele chinezești, cari datează cel mult din secolul dîntîi al erei vulgare, au fost publicate de S. Beal [11]. Mai pre larg despre toate aceste a tractat Novaković în introducerea deja pomenită [12]. Dar nici această parte biografică n-a interesat într-atîta pe cititori, cît parabolele intercalate în învățăturile ce dă Varlaam lui Ioasaf, și tocmai aceste parabole s-au reprodus și în *Învățăturile lui Neagoe-Vodă*. Noi împărtășim aci unele dintr-aceste, întocmai precum se află în edițiunea tipărită, făcută după manuscriptul din 1654, acuma dispărut, căci reprezintă o redacțiune scurtată și prelucrată anume. Așa, de exemplu, povestea cu cutiile [13]:

---

[9] [F. Liebrecht, *Die Quellen des „Barlaam und Josaphat"*, în] *Jahrbuch für romanische und englische Literatur*, II (1860), fasc.3, p. 313—334.

[10] J. Barthélemy Saint-Hilaire, *Le Budha et sa religion*, Paris, 1860, 441 p.

[11] Samuel Beal, *The Romantic Legend of Sâkya Buddha, from the Chinese* ,Londra, 1875.

[12] *Op. cit.*, p. 23—24.

[13] P. 119—121. Manuscriptul d-lui Eminescu, cap.VI, f.14^v — 16^r.

> Deci porunci (împăratul — n.a.) de făcu patru coșciuge[14] de lemn, din care două le ferecă preste tot cu aur și băgă într-însele oase împuțite și scîrnave, și pleopele deasupra le bătu și le țintui tot cu cuie de aur, iar celelalte două le unse numai cu smoală pre dinafară și le umplu de pietre scumpe și de mărgăritare și de alte miroase bune, și le înfășură cîte cu o tîrsînă. Deci chemă împăratul pre boierii și prietinii aceia ce-i imputase pentru întîmpinarea acelor săraci (Împăratul întîmpinase cu smerenie cîțiva săraci ofiliți de post și ajun, și boierii ziceau întru sine: „nu se cuvine aceasta împăratului" — n.a.), și puse înaintea lor acele coșciuge cîtepatru și zise să se prețuiască ce vor plăti cele ferecate cu aur și ce vor plăti cele unse cu smoală:iar ei puseră preț mare și mult celor ferecate și ziseră că într-acelea să cade să fie coroane și lucruri scumpe și brîne împărătești, iar celor smolite le puseră preț puțin. Atuncea zise împăratul către dînșii: „bine știam că veți zice așa, ci nu se cade așa, ci se cade cu ochii cei dinlăuntru să vedeți cele dinlăuntru ce sînt într-însele, sau de vor fi de cinste sau de necinste"; și zise împăratul să deschiză sicriele cele ferecate cu aur, și dacă le deschiseră și ieși dintr-însele o împuțiciune rea și văzură într-însele lucruri grozave. Deci zise împăratul: „acesta este chipul cel îmbrăcat în haine scumpe și frumoase, și ceia ce se trufesc cu slava cea multă, iar înlăuntru ei sînt plini de lucruri rele și morți și împuțiți". Apoi zise împăratul de deschiseră și coșciugele cele unse cu smoală, și cum le deschiseră, ieși dintr-însele miros frumos și se văzură lucruri minunate și scumpe și frumoase. Deci zise împăratul către dînșii: „aceste coșciuguri știți cui se asemenează; asemenează-ne celor doi oameni care era îmbrăcați în haine sparte și cu ferfenițe întinate și împăijinați la obraz și mînjiți și negri și nădușiți și osteniți, cărora le căutați voi numai chipurile cele dinafară și mi-ați imputat căci m-am închinat eu lor pîn-la pămînt,iar eu pricepînd și cunoscînd cu ochii cei dinlăuntru ai înțelegerii mele curățirea sufletelor lor și a lor strălucire; iată acestea toate însă și caftanele cele împărătești pentru mărirea acelora, nimic nu am băgat seamă,ci le-am călcat toate pre pămînt, jos înaintea lor.

Această poveste care, precum observăm în treacăt, se potrivește de minune cu textul slavon publicat de Novaković[15], a intrat în *Gesta Romanorum*[16], a trecut prin pana cea măiastră a lui Boccacio[17], a fost obiectul unei nuvele spaniole a lui Timoneda[18] și, ca să scurtăm cu citatele, a ajuns nemuritoare prin *Negustorul de Veneția* a lui Shakespeare[19]. A doua poveste, ce am găsit-o deja oarecum schimbată în *Alexandria*, sună astfel în originalul din *Învățături*[20]:

> Aceia ce petrec tot în voia și în poftele trupului lor, părăsind pre ticălosul lor suflet. Aceștia se aseamănă unui om ce fugea de un inorog și nu putea nicicum să rabde și să tîrpească strigarea și zbieretul glasului lui cel groaznic și înfricoșat, ci fugea tare ca nu cumva să-l ajungă și să-l mănînce. Așa fugind el, căzu într-o groapă mare și daca căzu într-însa, află acolo un copaciu și se apucă de se urcă într-însul și stătu cu picioarele pe niște ramuri și gîndea că va fi în pace și făr' de nici o grijă. Iar daca se urcă el, căută la rădăcina acelui copaciu și văzu doi șoareci, unul alb și altul negru, care rodea totdauna acel copaci în care sta el. Și atîta-l rosese, cît puțintel era să cază jos. Deci căută în fundul aceii gropi și văzu un șarpe mare și groaznic, ce sufla și ieșea din gura lui pară de foc, și venea cu gura căscată și cu dinții rînjiți numai să-l înghiță. Deci iar căută spre partea încotro sta el cu picioarele și văzu patru capete de aspidă, unde se ivea din malul acela ce era aproape. Și căută în sus și văzu unde pica dintr-o ramură cîte o picătură de miere, și daca văzu acea puținea miere, uită de a-și mai aduce aminte de acele răutăți multe ce-l încungiurase. Adică dinafară de acea groapă sta inorogul gata să-l mănînce, iar în fundul gropii rînjea acel șarpe groaznic ca să-l înghiță, iar copaciul în care se urcase era puținel numai să cază, iar picioarele și le pusese pre niște ramuri uscate și putrede, și uită aceste răutăți și greutăți toate și se porni spre acea ramură ce pica puținea miere. Aceasta este închipuirea celor ce se înșeală cu înșălăciunea lumii aceștia. Adică inorogul însemnează moartea care gonește să ajungă pre tot neamul lui Adam, acea groapă mare este lumea aceasta care plină de cursele morții, copaciul acela pre carele rodea acei doi șoareci totdeuna, de carele se apucase a se ținea acel om, este viața fieștecăruia om, ce se scurtează trecînd zioa și noaptea, și se apropie de sfîrșit, iar acele patru capete de aspidă însemnează patru stihii din care se tocmește trupul

---

[14] Aci avem una din probele pentru originalul slavon, căci în textul slavon stă: *covceg*, ceea ce însemnează slavonește *cutie, raclă*; traducătorul român s-a gîndit la cuvîntul românesc ce suna identic, cu toate că are la noi un înțeles cu totul diferit.

[15] St. Novaković, *op. cit.*, p. 75—77.

[16] Hermann Oesterley, *Gesta Romanorum*, Berlin, 1872, cap. 251, p. 747.

[17] *Il Decamerone*, giornata X, novella 1.

[18] *Alivio de Caminantes*, partea I, nr. 47; Dunlop-Liebrecht, nota 72 la p. 462.

[19] Actul II, scena 7 și urm. În basme, vezi basmul nr. 31 în Ispirescu, [*Legende sau basmele românilor*, București, 1882 (Fata moșului cea cu minte)]

[20] P. 131—132; manuscriptul d-lui Eminescu, cap. 12, f. $39^v - 40^v$. Pilda cu inorogul am reprodus-o întocmai în *Chrestomația* noastră, vol. I, p. 165.

omului. Carele, de le va purta cineva rău și cum nu se cade, i se va răsipi tocmirea sufletului; iar focul acela ce ieșea din suflarea acelui șarpe însemnează groaznicele și cumplitele mațe ale iadului, care așteaptă să înghiță și să mistuiască pre cei ce iubesc mai vîrtos frumusețile și cinstea lumii aceștia decît bunătățile veacului ce va să fie. Iar acea picătură de miere însemnează dulcețile lumii aceștia cu care amăgește și înșeală pre prietenii săi, și nu-i lasă să se grijească de spăsenia și mîntuirea sufletelor lor.

Parabola aceasta cu inorogul, pentru frumusețea ei, a devenit una din cele mai răspîndite și este chiar mult mai veche decît compunerea lui *Varlaam și Ioasaf*, ceea ce se poate demonstra și la toate celelalte parabole conținute într-însul. Se înțelege că îndată ce a trecut prin mai multe literaturi, răspîndită cînd prin scris, cînd prin viul grai, ea a fost mai mult sau mai puțin modificată și așa se esplică forma în care a ajuns în *Alexandria*. În India trăiește această parabolă în gura poporului, sub aceeași formă ca în *Alexandria* noastră. Mai aproape de *Varlaam* este recenziunea conținută în *Kalila wa Dimna*, prelucrarea arabă a vestitei *Panciatantra* [21]. Cu totul identică, putem zice, și mult mai veche este redacțiunea chinezească ce s-a conservat în două variante, în traducerile făcute de timpuriu din cărțile buddhistice indiene. Stanislas Julien a publicat o colecțiune de astfel de parabole și povești sub titlul de *Avadanas*, și acolo se află acele două variante [22]. În Europa găsim parabola în *Gesta Romanorum* și într-o sumă de cărți arătate de Oesterley [23].

În sfîrșit, mai pomenim pe scurt parabola „despre cei trei prieteni", dezvoltată foarte pe larg în *Învățăturile*, imediat după parabola de mai sus [24]:

Un om avea trei prieteni, deci doi dintr-înșii îi cinstea și-i socotea cu toată inima, iar pe cel de al treilea nu-l băga nici într-o seamă. Iară cînd fu o dată, veniră slujitorii împărătești și vrea să-l ia degrabă și să-l ducă la împăratul să-și dea seamă de mulțimea de galbeni ce era dator. Iar el căzu întru nedumerire și nu știa ce să facă și începu a căuta soții ca să meargă cu dînsul la împăratul, să-i fie într-ajutor. Venind la prietenul cel mai drag, îi răspunse acel prieten: „nu-ți sînt eu prieten, nici știu cine ești tu, iar ție iată că-ți dau două țoluri, ca să-ți fie pre calea care vrei să mergi". Deci el, daca auzi așa, se părăsi de nădejdea care avu către dînsul și se duse la al doilea prieten și-l rugă să-i fie într-ajutor. Și acesta răspunse: „nu poci să-ți ajut ceva și nici să-ți folosesc ceva; ci numai atîta îți voi ajuta, cît voi merge cu tine puțină cale de te voi petrece", Deci omul acela mîhnit și plin de osteneală și grijă merse și la al treilea prieten, pre care niciodată nu-l cinstise cu toată inima. Iar el cu bucurie și cu blîndețe răspunse și zise: „Acea puțină prietenie și dragoste ce ai arătat către mine nu o voi uita, de aceea voi merge chiar înaintea ta la împăratul și-l voi ruga pentru tine". Prietenul cel dintîi este avuția și bogăția omului, aurul și argintul pentru care omul pate multe greutăți; dar la moartea lui nu ia omul nimic cu sine, fără numai puține obiele de îngropare. Al doilea prieten este familia omului, care-l petrece pînă la groapă, iar al treilea, pe care nu-l bagă în seamă omul, este credința, dragostea, nădejdea, milostenia, dreptatea, iubirea de oameni, curăția, ruga și alte bunătăți multe; dacă murim noi, ele se urcă mai nainte și merg la Dumnezeu de-l roagă pentru noi și dau seama către vameșii cei groaznici și înfricoșați și se luptă pentru noi.

Această parabolă se găsește în literatura ebraică deja în secolul IV-V [25] și a intrat de timpuriu ca o variantă în literatura muhamedană [26] și apoi în literaturile europene, pe de o parte din *Varlaam*, pe de alta din *Disciplina clericalis* a lui Petrus Alfonsi [27] care, ca evreu botezat, a luat din literatura ebraică mai toate parabolele conținute în *Disciplina clericalis;* de aici apoi în *Gesta Romanorum* [28] etc. Ceea ce este interesant în povestea de față e că ea esistă în limba română în formă prozaică, ca o traducțiune făcută după Herder. Traducătorul, A. Zane, credea că Herder este însuși autorul acestei parabole [29] și nu știa că esista deja de cîteva secole în literatura română și chiar în *trei* variante.

---

[21] Th. Benfey, *Pantschatantra*, vol. I, Leipzig, 1859, § 17. p. 80—83.

[22] *Les Avadânas*, contes et apologues indiens traduits par St. Julien, vol.I, Paris, 1859, p. 132 și urm., p. 191 și urm.

[23] *Gesta Romanorum*, cap. 168 și anotațiunile lui Oesterley, p. 739.

[24] P. 133—136. Cf. manuscriptul d-lui Eminescu, cap. XIII, f.40^v — 42^r.

[25] Pirke de R. Eliezer, cap.XXXIV, Genesis rabba, sect. 49.

[26] M. Steinschneider, Manna p. 1—7 și p.94; Leopold Zunz, *Die gottesdienstlichen Vorträge der Juden, historisch entwickelt*, Berlin, 1832, p. 131, nota a; J.v. Hammer-Purgstall, *Rosenöl*, Stuttgart und Tübingen, 1813, p. 175.

[27] *Disciplina clericalis*, ed. Val. Schmidt, Berlin, 1827, cap. II, p.36 și 95.

[28] Ed. cit., cap. 238; v. și p. 745—746.

[29] *Cei trei prieteni, apolog de Herder*, în *Foaie pentru minte*, VII (1844), nr. 26, p. 206—207.

Impresiunea ce a făcut personalitatea lui Ioasaf asupra spiritului duios al poporului ne dezvelește faptul că poporul a creat un cîntec de stea, care are de obiect plecarea lui Ioasaf în pustie ca să îmbrățișeze viața de săhastru. Acest cîntec de stea s-a schimbat în cursul vremilor analog cu cîntecele populare personale, adică și-a pierdut *personalitatea* și a devenit un cîntec general: *Cîntecul pustiei*. Noi posedăm acest cîntec în ambele variante, în manuscript, și le comunicăm pe amîndouă întocmai după originalele cari ne arată și modul cum schimbă și preface poporul ceea ce-i place(6).

Variantul cel mai vechi este impersonal și se află în manuscriptul nostru moldovenesc din 1784 în care e și *Alexandria*[30]:

O, prea frumoasă pustia!
Priimești-mă întru a ta desîme,
O, prea frumoasă pustia!
Ca pre pruncul la maică,
Cînd la țîță îl apleacă,
O, prea frumoasă pustia!
Pre la miez de miază-noapti,
Nu mă înfricoșa cu moarti,
O, prea frumoasă pustia!
Nici cu a ta îngrozire
Ca să nu fiea prefuiri,
O, prea frumoasă pustia!
Ti-am iubit preste polate,
Ce sînt cu aur suflate,
O, prea frumoasă pustia!
Ti-am iubit preste visteria
Ce-este plină de-avuția,
O, prea frumoasă pustia!
Merge-voi pi dumbrăvi odrăslite,
Ca pre niște vii rodite,
O, prea frumoasă pustia!
Fi-voi sălbatică fiară,
Lăsînd lumea cea amară,
O, prea frumoasă pustia!
Și păzînd a ta rădăcină
Ca să stau fără pricină,

---

[30] F. $141^v - 142^r$.

O, prea frumoasă pustia!
Ramurile tale îmi plac
Ca ruga să mi se triacă,
O, prea frumoasă pustia!
Și le placă cît de gios
Ca să dobîndesc folos,
O, prea frumoasă pustia!
Și le placă cît de multe,
Ca ruga să mi să-asculte,
O, prea frumoasă pustia!
Că lume am părăsît
Și la tine-am năzuit,
O, prea frumoasă pustia!
Că doresc di al meu prietin
Și aduc lacrămi fierbinte,
O, prea frumoasă pustia!
Carele m-au îndemnat
De înșelăciuni m-am lăsat,
O, prea frumoasă pustia!
Cumitrenie lui Hristos
De la care am folos,
O, prea frumoasă pustia!
Care m-au răscumpărat
De strămoșescul păcat,
O, prea frumoasă pustia!
Carele s-au pironit pie cruce
Și și-au vărsat sfîntul sînge,
O, prea frumoasă pustia!

Recenziunea a doua, care urmează, e mai completă și se află într-un manuscript de pe la începutul secolului nostru, în posesiunea d-lui Aron Densusianu[31] și este intitulată *Versul pustiii*:

O, prea frumoasă pustie,
Primește-mă într-a ta desie, of!
Ca pre pruncul a sa maică
Cînd la țîță îl apleacă, of!

---

[31] P. 24–25.

Și în leagăn îl odinește,
De tot răul îl ferește, of!
Păzește-mă fără frică,
Să nu mă tem de nimică, of!
Pe la miez de miazănoapte,
Nu mă înfricoșa de moarte,
Nice căuta îngrozire
Să mă faci fără de fire;
Te-am iubit peste polată,
Tot cu aur fericată;
Te-am iubit pre visterie
Ce sînt plină de avere;
Împărățiia am părăsit
Și la pustiire am venit;
Fiind sălbatică fiară
Părăsind lumea cia amară;
Cît în lume am trăit,
Multe valuri am pățit.
Voi să scap fără vină
Și prin a tale verzi lamuri
Voi să trăiesc fără valuri;
Ramurile tale îț pleacă
Ca ruga să mi se treacă;
Și le pleacă cît de jos,
Ca să dobîndesc folos;
Că doresc de-al meu părinte
Plîngînd cu lacrăm fierbinte:
De părintele Varlaam
Care povățuitori eram,
Carile m-au îndemnat
De eu lumea am lăsat,
Și în cale am povățuit,
La pustie am venit,
Ca să urmez lui Hristos
Care-i lumii de folos,
Care ș-au vărsat sfîntul sînge,
Pironindu-să pe cruce,
Care m-au răscumpărat
Din strămoșescul meu păcat.

Oh! Hristoase împărate!
Mă rog să-mi faci și mie parte
Cu îngerii să mă odihnesc,
În veci să mă veselesc,
O, pre frumoasă pustie!

Pentru a completa aci șirul colindelor născute din *Varlaam și Ioasaf* în toate variantele române, mai dăm în sfîrșit încă redacțiunea din cîntecele de stea ale lui Anton Pann[32]. Iată și această redacțiune, care a păstrat asemenea unele trăsături ce dovedesc originea acestui cîntec, căci se spune de-a dreptul că este un *fiu de împărat* care cîntă acest cîntec:

Acel fiu de-mpărat mare,
O, prea frumoasă pustie!
Domnul dîndu-i luminare,
O, prea frumoasă pustie!
A lăsat împărăție ș.c.l.
Și a plecat în pustie
Cu dor și cu multă jale,
Cîntînd în astfel pre cale:
O, prea frumoasă pustie!

Mă rog din inimă ție,
Primește-mă pre mine
Ca să viețuiesc în tine;
A ta desime să-mi fie
Schiptrul de împărăție;
Pre tine te voi d-acuma
Ca să-mi fii tata și muma;
Ș-ale tale rămurele
A-mi fi surorile mele;
Și din tine brăzișorii
Voi să-mi fie frățiorii;
Și toate lemnele crude
Să-mi fie în loc de rude;
Ș-ale tale floricele
Ca nepoți și nepoțele.

---

[32] Cîntarea a cinsprezecea în edițiunea a V-a a *Cîntecelor de stea*, București, 1852, p. 33—35.

Mă rog iar pustie ție,
Milă de mine să-ți [fie],
Și să mă ferești de toate
Păzindu-mă-n zi și-n noapte
De năluciri, de ispite,
Și de fiarele cumplite.
Și să mă-ntărești în răbdare,
Dîndu-mi bună cugetare;
Să sufer vara căldura
Și iarna degerătura;
De mă-i vedea-n vro durere,
Să-mi dai a ta mîngîiere,
Stînd doftor boalelor grele
Și balsam ranelor mele,
Ca din lume cînd m-oi duce,
Să-mi poci da sufletul dulce
Întru aceluia mînă,
Ce m-a zidit din țărînă.

Este învederat, și nu credem că mai trebuie demonstrat, cum că toate aceste variante — probele activității poetice a poporului — se trag dintr-un singur prototip, născut din jalnica înfățișare a lui Ioasaf, care-și părăsește palatele ferecate în aur ca să petreacă în pustie cu părintele său Varlaam. Acesta se și pomenește anume în varianta a doua. Nu putem nici chiar bănui cum s-ar putea întîmpla cuiva că acest cîntec a esistat odată deja în forma impersonală și numai mai tîrziu s-a introdus „fiul de împărat“, căci esistă și la ruși într-o sumă însemnată de variante culese de Bezsonov [33] din toate unghiurile Rusiei, atît din gura poporului, cît și din manuscripte; adică atît colindele nescrise, lesne schimbătoare, cît și cele scrise, mai mult sau mai puțin fixate și de origine literară, și în toate 29 de variante se numește Ioasaf acela care pleacă în pustie și cîntă acel cîntec.

---

[33] P. Bezsonov, Калеки перехожые. Сборник стихов, I, Moscova, 1861, p. 205–268 (nr. 45–74: Царевичь Иоасаф, пустнику).

SINDIPA (1)

Nu mai puțin importantă și răspîndită este cartea aceea de care ne vine acuma rîndul de a vorbi, adică *Istoria Sindipii filosofului*. Pe cînd *Alexandria* trata un personagiu renumit al izbîndelor războinice și *Varlaam și Ioasaf* canoniza viața sfîntă a doi oameni muritori, ne prezintă această carte un înțelept cari i-a și dat numele său ca titlu. Dar ceea ce voim să observăm din capul locului este că nu dînsul joacă rolul principal, cum s-ar putea crede. Literatura populară are pe un alt erou al înțelepciunei omenești, pe Solomon împăratul; dară înțelepciunea celui dintîi, precum și toată cartea, are numai *un singur* centru în jurul cărui se învîrtește; vicleșugurile femeilor și învățătura prin pilde de a ne feri de dînsele și a asculta sfatul oamenilor înțelepți. *Sindipa* este un product indic.

Înainte însă de a intra în cercetarea mai de aproape a acestei cărți, să aruncăm o privire asupra literaturei indice respective, a cărei importanță pentru cultura literară și pentru literatura populară a celor din urmă nouă-zece secole este aproape covîrșitoare. Această importanță a fost dovedită în mod strălucit prin vestita „Introducere“ a lui Benfey la traducerea germană a cărții indice *Panciatantra* [1]. În urma espedițiunilor lui Alexandru Machedon, de care am vorbit mai sus, au stat grecii un timp oarecare în relațiuni directe cu indienii. Pentru două secole au domnit domni de origine grecească peste districtele nord-vestice ale Indiei, stăpînind țara Pendjabului, ba împărăția lor se întindea chiar pînă departe, în India apuseană; negustori grecești, artă și știință grecească au intrat chiar și în viața indică, atît din Pendjab, cît și din Alexandria. Influența ce au esercitat deci grecii nu poate să fie mică, și se poate chiar că a fost mai mare decît ne-o închipuim. Așa, pe tărîmul vieții practice, de exemplu la baterea monedelor, la arhitectură, poate chiar la dramă; afară de acestea, și o sumă de fabule, legende și mite se par importate prin greci.

---

[1] Th. Benfey, *Pantschatantra*: *Fünf Bücher indischer Fabeln*, I–II, Leipzig, 1859.

Din contra, India a plătit Europei cu dobîndă însutită această împrumutare. Sute de basme și legende și povești și snoave încep deja pe la secolul al VIII-lea a se întinde de la India peste Asia apuseană și Europa întreagă; între cele mai vechi colecțiuni de povești și fabule putem numi *Panciatantra* și *Sindipa* [2]. Din sec. al X-lea încep espedițiunile popoarelor islamitice în India și o cunoștință mai de-aproape a indienilor, și literatura *scrisă* începe a predomina. Cărțile de povești indiene se traduc mai întîi în limba pehlevi (irano-semitică), apoi în limba persană și arabă, și astfel se lățesc peste toate țările semitice și, de aci, în Europa; punctele de trecere erau Imperiul bizantin, Italia și Spania.

În măsură mai mare s-au lățit aceste povești și peste țările din nordul Indiei: China și Tibet. Cercetările lui Benfey au demonstrat că atît născocirea cît și lățirea a celor mai multe povești se datoresc buddhismului și literaturei buddhistice care deja din secolul I după Christos a fost cunoscută chinejilor. Aceștia au stat în relațiunile cele mai intime cu buddhiștii indieni și Stanislas Julien, renumitul sinolog, a reușit a descoperi în enciclopediile vechi chinezești o sumă de legende, parabole și basme de origine indo-buddhistă, și se vede că chinejii au considerat îndestul această literatură pentru a o strînge și a o publica. Noi ne-am folosit deja, la parabolele lui Varlaam, de aceste traduceri chinezești [3]. În același mod ca la chineji au ajuns poveștile, împreună cu buddhismul, la tibetani și, de la dînșii, la mongoli, cari au stăpînit Rusia mai bine de două sute de ani și în a căror limbă s-au mai păstrat trei din colecțiunile cele mai importante de această natură. Și așa, din literatură a intrat în popor și din popor în literatură, căpătînd cu încetul, la fiecare caracterul individual și național și, printr-aceasta, cîteodată, o transformare poetică interesantă.

Cartea cea mai de frunte a literaturei acestia este *Panciatantra* (Penta-teuh). Neavînd atîta importanță pentru istoria literaturei populare române, ne vom mulțumi a o aminti în scurt, căci pînă acuma n-am reușit a găsi vro traducere în limba română(2). *Panciatantra* este o colecțiune de povești intercalate una într-alta și pline de sentințe morale, esplicate prin poveștile însești, precum a aranjat, de esemplu, Anton Pann *Șezătoarea la țară*; dar aci nu esistă o legătură așa de intimă între diferitele povești precum este în *Panciatantra*, unde toate-s legate unele de altele. Toate sînt închise într-o poveste mai generală, ca într-o cercevea. Acesta este caracterul tuturor poveștilor indiene și se esplică prin scopul pentru care au fost compuse: acela de a arăta o învățătură („niti") supt forma unei fabule. Ele erau destinate pentru „beizadele", feciori de domni și domnii înșiși, și am putea numi scopul lor prin cuvîntul „oglinda domnilor". Prin forma ei de compilațiune a înlesnit adăugarea și scurtarea de fabule și povești; și într-adevăr, *Panciatantra*, în forma ei modernă, este mult mai bogată și dezvoltată decît a fost în vechime. Partea cea mai veche se pare că este din secolele II-III după Christos, căci o sumă de fabule dintr-însa se află în literatura chinezească.

Tradusă din limba sanscrită în pehlevi de către Barzuie și, dintr-aceasta, în cea arabă de către Abdallah(ibn)al-Moqaffa, a fost tradusă *Panciatantra* deja în 762 în limba siriacă[3]; această traducțiune s-a descoperit mai deunăzi de Bickell într-un mod foarte minunat, și Bickell a editat-o și a însoțit textul siriac cu o traducțiune germană [4]. Descoperirea ei foarte interesantă a fost descrisă de Liebrecht, apendice la *Mythologie comparée* de M. Müller. Traducerea arabă a fost baza traducerei ebraice din sec. al XIII-lea, din care Johan de Capua a tradus în latinește ca *Directorium humanae vitae*. De aci s-a tradus apoi nemțește și, dintr-asta, în toate celelalte limbi europene sub titlul *Kalila și Dimna*, sau *Bidpai*.

Trecem peste toate celelalte versiuni orientale (armene, malaice, hindustane, maharate etc., despre cari a tratat Benfey în vestita-i introducere la traducțiunea germană [5]) și ne oprim iar la traducțiunea arabă. Aceasta a fost tradusă în limba grecească de evreul Simeon Seth la 1080, din porunca împăratului Alex. Comnenos, sub titlul de *Stefanit și Ihnilat*. Din neînțelegere, a tradus și numele proprie din titlu, deducînd Kalila din arăbește *kalila*, care însemnează *coroană*: de aci *Stefanit*. În adevăr însă sînt Kalila și Dimna numiri schimonosite din Carataca și Damanaca, cum se numesc șacalii, personajele principale din *Panciatantra* indică. În limba siriacă se numesc deja Calilag și Damnag, și de aci arăbește: Kalila și Dimna. De timpuriu a fost apoi tradusă din grecește în limba slavonă, tot cu titlul *Stefanit și Ihnilat*(4).

---

[2] Th. Benfey, loc. cit., vol.I, p. XXIII.

[3] Mai sus, p. 33 și 36.

[4] *Kalilag und Damnag*. Alte syrische Uebersetzung des indischen Fürstenspiegels, ed. G. Bickell; mit einer Einleitung von Th. Benfey, Leipzig, 1876.

[5] *Pantschatantra*, ed. cit., vol. I, p. 2—18.

O parte dintr-însa se vede că a intrat în literatura noastră română și este identică cu *Cele 12 vise ale lui Mamer*(5) pe care le posedă d. Cipariu într-un manuscript din sec. al XVII-lea [6]. Noi nu putem judeca decît după titlul indicat, dar totuși ne vom ocupa puțin de aceste visuri, studiate cu deamănuntul de Veselovski [7]. Ceea ce dă acestei povești o însemnătate deosebită este probabilitatea că a venit la slavi și la noi într-un mod izolat, independent de cartea întreagă, și că mai cu seamă la această poveste se arată mai clar originea buddhistică a acestui fel de apologuri și fabule. La noi însă a venit de la slavi; și deoarece traducțiunile române din limba slavonă s-au ținut, în genere, strîns de textul original, noi dăm aci, în lipsa traducerei române, un estract după textul slavon. Judecînd după numele Mamer, se ține recenziunea noastră de acea veche slavonă din sec. al XV-lea, publicată de Veselovski [8]:

Într-o țară numită Iriin era un împărat anume Șahaișa. Acesta văzu într-o noapte 12 visuri; nefiind nimenea să i le tîlcuiască, se roagă de filosoful Mamer și acesta îi zice să sînt visuri profetice și arată oamenilor de rău și orașului de pacoste.

În visul cel dintîi, în care împăratul a văzut un stîlp de aur stînd pe pămînt și ajungînd pînă la cer, însemnează: răutate mare pre lume și vrajbă unuia contra celuilalt. Într-un alt vis a văzut un burduf de brînză atîrnînd de la cer pînă la pămînt. Visul acesta însemnează că oamenii se vor lepăda de închinăciunea la Dumnezeu și că nici unul nu va face nici un lucru bun. În visul al treilea văzu trei cazane ce fierbea, unul plin de unt, altul plin de olei și al treilea plin de apă; din două fugea coprinsul, numai din al treilea, din mijloc, nu fugea coprinsul; și Mamer tîlcuiește că va fi o vreme unde între o mie de femei, una nu va fi cinstită.

---

[6] T. Cipariu, *Principia de limbă și scriptură*, Blaj, 1864, p. 114, manuscriptul *Ss*, f. 31–36.

[7] A. N. Veselovski, **Слово о двенадцати снахъ Шахаишти По рукописи XV выка** St. Petersburg, 1879.

[8] Loc. cit., p. 4–10.

Așa urmează un șir întreg de visuri curioase și de tîlcuiri nu mai puțin curioase. Prototipul acestor visuri se află în recenziunea siriacă [9] și în cea arabă [10], cu deosebirea, însă, că visurile sînt cu totul altfel și tîlcuirea lor e mai rațională. Acolo urmează chiar împlinirea lor imediată, întocmai cu tîlcul dat de înțeleptul Kibariun și nu cum îl tîlcuiau brahmanii visurile, în folosul lor propriu. Afară de recenziunea din *Panciatantra* se află o poveste cu cerceveaua cu totul analoagă și aproape de cea precedentă în *Kandjur*, ciclul tibetic de povești buddhistice, unde e vorba în genere de împăratul Cianda-Pradiota și în locul lui Kibariun înțeleptul este Mahacatiaiana.

Aceste visuri și tîlcul lor au căpătat cu încetul forma de întrebări și răspunsuri, ca ghicitoare; iar pe de altă parte-și regăsesc analogii în basme, unde eroul vede lucruri curioase, precum împăratul vede visuri curioase, și la un loc anume, de la o persoană anume, capătă eroul deslușirea acelor lucruri precum capătă aci împăratul deslușirea visurilor. Veselovski, care a urmărit această temă mai de aproape, a adus-o pe de o parte în legătură cu Morolf, pe care-l vom întîlni mai departe sub numele de Bertoldo, pe de alta a arătat esemple din basmele rusești, unde regăsim astfel de vedenii curioase [11]. Noi ne mărginim a aduce un basm cules de noi din gura unui țigan din București, pe care l-am publicat în limba germană [12]:

Feciorul de împărat încalecă pe un cocoș fermecat și, însoțit de cumnatul său, care călărește asemenea pe un cocoș, pleacă la iad. Pe drum vede vaci ce păștea pe o livede grasă lîngă apă și totuși erau așa de slabe încît n-aveau atîta carne pe oase cît e pe vîrful unui ac. Ficiorul de împărat întreabă pe cumnatul său: « ce este asta? » Cumnatul îi răspunde: « taci, cînd ne-om întoarce ți-oi zice ». Mergînd mai departe vede niște vaci păscînd pe nisip și totuși erau așa de grase, încît plesneau de grăsime dacă le atingeai cu degetul. Ficiorul de împărat întrebă iarăși: « ce este asta? » și cumnatul său îi răspunse: « taci, cînd ne-om întoarce ți-oi spune ». Cînd se întoarseră, îi spuse: « vacile grase sînt acei oameni cari au lucrat cu toată inima pentru copiii lor, iar cele slabe sînt oamenii nebotezați și pizmătareți ».

---

[9] *Kalilag und Damnag*, *ed. cit.*, cap. IX.

[10] Capitolul XIV.

[11] A. Veselovski, *loc. cit.*, p. 38–44.

[12] M. Gaster, *Zigeunerische Märchen aus Rumänien*, în *Ausland*, LII (1880), p. 257–259.

Acesta este numai un epizod din mulțimea ce se află în basmele corespunzătoare rusești [13]. Alte paralele occidentale, afară de cele pomenite de Veselovski, se aflu de esemplu în basmele siciliane a doamnei Gonzenbach și literatura comparată în notațiunile lui R. Köhler [14]. În mod indirect a intrat în literatura română o mulțime de povești care, la urma urmelor, se trag toate din *Panciatantra*. Așa unele povești și basme, ba chiar și fabule și de aceea, adeseaori, vom reveni asupra *Panciatantrei* în cursul cercetărilor de față. Caracterul acestei cărți este, în formă, cu totul altfel decît forma *Panciatantrei*, dar în fond are asemenea scopul didactic, ca și aceea.

Acum însă să ne reîntoarcem la cartea de la care am plecat, la *Sindipa*. Iată cum se esprimă Görres, vorbind de această carte: „Apropiindu-ne de «cei șapte înțelepți» ajungem la o carte care ne insuflă respect prin anticitatea ei cea mare. Ieșită din munții Indiei, a fost acolo un izvor mic în vremile trecute și s-a revărsat către Occident prin cîmpiile întinse ale Asiei în curs de mii de ani, tot crescînd cu cît înainta în vreme și în spațiu și din care s-au adăpat neamuri și popoare întregi, pînă cînd a venit în Europa cu migrațiunea cea mare a popoarelor și și-a cîștigat și în generațiunea și în vremea noastră un public atît de însemnat, încît a ajuns aproape celebritatea și sfera de activitate a cărților sfinte, și a întrecut aceea a cărților clasice". Apoi urmează: „Curios și caracteristic în istoria acestei cărți este mai cu seamă propășirea culturei ce se arată în fenomenonul că, pe cînd această carte, la apariținuea ei și mai pe urmă încă, ca traducțiune grecească, era cartea regilor și o considerau ca un *vademecum*, acuma a ajuns carte populară și a găsi refugiu în contra uitării la clasele mai de jos ale societăței".

Această carte merită dar o analiză mai deslușită, fiind totdeodată un esemplu din literatura indică așa bogată în

---

[13] A. Veselovski, *loc. cit.*, p. 40.

[14] *Sizilianische Märchen*, aus dem Volksmund gesammelt von Laura Gonzelbach. Mit Anmerkungen Reinhold Köhler's und einer Einleitung, nr. 88, Leipzig, 1870; ibidem, vol. II, p. 257–259. O paralelă din literatura tătară din Siberia, v. W. Radloff, *Die Sprachen der Türkischen Stämme süd-Sibiriens und des Dsungarischen Steppe*, vol. IV, St. Petersburg, 1872, p. 378–381.

felul acesta. Originalul indic nu s-a descoperit însă pînă astăzi. Forma principală, adică cea mai scurtă, este descoperită de Brockhaus în noaptea a opta din *Tuti-Nameh*. După numele celui mai mare înțelept, care joacă rolul cel mai mare (Sindabar, Syntipas, Sintipa), a căpătat această carte numele de *Sindabar*, *Syntipas* și *Sintipa*; în transformările și traducțiunile occidentale se numește *Cei șapte înțelepți*, *Roman des sept sages*, după numărul înțelepților. Cea mai veche formă, după cea persană, este acea descoperită și publicată în limba siriacă de Baethgen [15]. Această versiune nu este altceva decît o traducere dintr-un text arab. Din cea siriacă a făcut Mihail Andreopulos, în secolul al XI-lea, o traducțiune în limba grecească [16]. Baza tuturor reproducțiunilor europee însă este traducțiunea cea evreiască de pe la 1250. Din aceasta a făcut un monah, Dom Jehan, una latinească și Hebers o traducțiune franceză sub titlul *Dolopathos* (secolul al XIV-lea). Din o altă traducțiune franceză s-au făcut celelalte reproducțiuni, așa de esemplu cea englezească etc. Această recenziune franceză a fost editată de Keller, care a scris o introducțiune de peste 246 pagini [17], în care urmărește toate paralelele și ramificațiunile acestei cărți, mult citite și foarte influente. Căci afară de aceste traducțiuni pomenite, mai posedă fiecare popor cîte o odraslă ieșită din vița comună, cîte o prelucrare mai mult sau mai puțin amplificată a lui *Sintipa*. Forma acestei cărți, adică o înșirare de povești, înlesnea îmbogățirea și amplificarea ei, întocmai precum se amplifica și se îmbogățea *Panciatantra* și întocmai precum se îmbogățea *Halimaua*. Așa, dintr-o carte cu șapte înțelepți ce spun cîte o poveste și unul sau șapte răspunsuri ale mumei vitrege, s-au făcut cu încetul zece, de exemplu în *1001 nopți* arăbești [18], și s-au sporit în literatura turcească pînă la 40 de povești ale vezirilor și 40 de răspunsuri [19].

---

[15] F. Baethgen, *Sindban oder die sieben weisen Meister*, Leipzig, 1879.

[16] Tipărită de Boissonade, *De Syntipa et Cyri filio, Andreopoul narratio*, în *Anecdota graeca*, Paris, 1828.

[17] *Le roman des sept sages*, Tübingen, 1836.

[18] *Tausend und eine Nacht*, ed. Habicht, vol. X, noaptea 440–452.

[19] Literatura întreagă a tratat-o pe larg, afară de Keller, Comparetti, *Osservazioni intorno al libro dei sette savii di Roma*, Pisa, 1865, și *Ricerche intorno al libro di Sindibad*, Milano, 1869.

Din traducțiunea grecească a lui Andriopulos s-a făcut, pe de o parte, o traducțiune slovenească, care însă nu ne interesează pre noi acuma într-atîta, și pe de alta o traducțiune neogrecească, tipărită în Veneția la 1744 [20]. De aci s-a tradus în limba română și a intrat în literatura populară română (6). Textul cel mai vechi îl posedăm noi într-un manuscript mixt din 1779, dar este numai un fragment de trei foi, coprinzînd povestea introducătoare. Iată titlul pe deplin care ne spune curat că s-a tradus din limba grecească, cu care se și potrivește, cuvînt din cuvînt:

> Istoria lui Kir, împărat al persilor, și pentru dascălul Sandipa. Cuvîntul întîi al Sandipii filosofului, tălmăcit de pre limba sirienească pre limba elenească, iar acum mai pre urmă pre limba românească. Această istorie au scris-o mai întîi Mossus filosoful pentru Kir, împăratul persilor, și pentru nașterea fiului său și pentru dascălul Sandipa filosoful și pentru șapte filosofi ai împăratului și pentru țiitoarea împăratului și pentru meșteșugurile ei cele reale și vicleni ci le-au făcut și le-au gătit acea vitrigă să li facă fiului împăratului, încă și asupra împăratului.

A doua traducere, tot din elinește în limba românească, s-a făcut de către unul anume Simeon Pantea, la 1802, (7) care a și tipărit-o în același an în Sibiu, sub titlul *Istoria Sindipii filosofului.* A doua edițiune s-a făcut tot acolo, la 1834. Iată acum coprinsul *Istoriei Sindipei,* care a avut o influență directă și indirectă asupra literaturei populare:

> Fost-au un împărat la Persia, numele lui Kira, care avea șapte muieri, dară copii n-a avut; și a rugat pre Dumnezeu să-i dea copii. După multă rugăciune l-a ascultat Dumnezeu și a născut femeia un fecior pre care-l creștea împăratul și-l învăța; și i-au găsit un dascal să-l facă întru învățătura înțelepciunei vrednic; dar în zadar se nevoi dascălul trei ani, căci nimic nu s-a folosit. Văzînd acestea împăratul, chemă pre Sindipa, filosof vestit, și-i zise că vrea să-i dea pe fiul său spre învățătură. Sindipa făgădui a-l da în șase luni gata, cu toată învățătura pe deplin și desăvîrșit învățat, iar de nu, să-i se taie capul, și-i dede o astfel de scrisoare. Deci luă Sindipa pre fiul împăratului și-l băgă într-o casă mare și largă și cele dinlăuntrul casii le-a luminat și le-a albit și a scris și a zugrăvit pe păreți cîte învățături vrea să-i arate; acolo ședea filosoful cu fiul împăratului și-l învăța. După ce trecură cele șase luni și coconul era desăvîrșit învățat, zise Sindipa; „voi să-ți fac cercarea norocului tău și precum voi vedea folosul tău, așa te voi trimite la tatăl tău". Făcînd cercare, văzu filosoful că coconul se afla într-o primejdie mare dacă nu va tăcea șapte zile de-a rîndul și să nu vorbească nici un cuvînt; cu această povață îl trimise la tatăl său.
>
> Deci a mers fiul împăratului dimineața și s-a închinat împăratului. Dar cît îi vorbi împăratul, el sta și se uita în ochii lui și nu-i răspundea. Împăratul, mîhnit, zise boierilor săi să vorbească ei cu dînsul, poate se teme și nu grăiește cu dînsul ca împărat; și încercarea boierilor fu zadarnică, Tot așa fără de folos era și încercarea mumei sale. Împăratul avea între femeile lui una vicleană și i-a zis să ia pre fiul împăratului și cît poate să vorbească cu moméle, doară-l va face să-și rupă tăcerea și să vorbească. Deci-l luă muma sa cea vitregă și-l duce în casa ei; acolo începu să-i vorbească de dragoste și-i zise că va cugeta oareșicare meșterșug asupratatălui său, adică îi va da moarte, iară el, luînd împărăția, să o ia pe dînsa de muiere. Aceste cuvinte întărîtară într-atîta pe fiul împăratului încît uită de sfatul Sindipii, și zise: « Să știi că-ți voi da răspuns peste șapte zile »; iară muierea, auzind aceasta, s-a nevoit să facă pierzarea lui. Deci îndată ș-a rupt hainele ei și și-au zgîriat fața și a strigat tare. Împăratul, auzind strigătul ei, alergă iute să vază ce este, iară ea i-a zis: « Eu, împărate, cu multă osteneală mă străduiam și cu dragoste vorbeam și-l îndemnam să vorbească; iară el, de năprasnă a căzut peste mine și să nevoia să mă rușineze, așa încît mi-a rupt haina și podoabele și fața mi-a zgîriat-o precum vezi. » Împăratul, tulburat și spăimîntat, hotărî să osîndească pre fiul său la moarte.
>
> Împăratul avea șapte filosofi, după obicei, pre cari-i ținea împăratul spre cîte lucruri vrea să facă. Deci acești șapte filosofi și sfetnici, auzind de hotărîrea împăratului asupra fiului său fără sfătuirea lor, au socotit mintea lor și au cunoscut că din mare mînie și din turburare covîrșitoare s-a turburat împăratul, de a crezut pîra muierii și a osîndit pre fiiul său la moarte. Deci se sfătuiră între dînșii ca fieștecare să meargă la împăratul, cîte unul într-o zi, să vorbească cu dînsul să nu omoare pre fiiul său pînă vor trece cîte-șapte filosofi. Așa, veni cel dintîi filosof și spuse împăratului o pildă și încă una, cum că nu se cade să crează ușor vorbele pîrîtoare. Cum simți muierea aceea de vorbele filosofului, veni și ea și spuse împăratului o pildă, cum că să nu se încrează în sfetnici, că sînt vicleni și răi. A doua zi vine al doilea filosof și spune o pildă, și iar vine muierea și spune altă pildă, și așa tot hotăra împăratul că omoară pre fiul său, și-și retrăgea hotărîrea, după cum venea muierea sau unul din cei șapte filosofi, sfetnici ai lui; astfel trecură cele șapte zile primejdioase. În ziua a opta se arătă

---

[20] Μυθολογικόν Συνδίπου τοῦ φιλόσοφου, Veneția, 1744 (in octavo, 96 p).

Sindipa și fiul împăratului, dezlegîndu-i-se legătura tăcerii, spuse viclenia muierii; apoi spuse mai multe pilde cari dovedeau înalta sa înțelepciune. Împăratul dede atunci poruncă să se omoare muierea aceea; însă fiul de împărat o scăpă de moarte și zise numai aceasta să i se facă ei: să-i rază capul și să-i mînjască obrazul și, puind-o pre un măgariu, să încungiure cu dînsa toată cetatea ca să o rușineze. Împăratul, mirîndu-se de înțelepciunea fiului său, întreabă pre Sindipa dacă este din naștere sau din învățare; și cartea se sfîrșește cu pilda filosofului, menită de a arăta că fiecare om își are ursita lui.

Acesta este coprinsul istoriei lui Sindipa filosoful care, precum se recunoaște la prima vedere, nu este altceva decît străvechea poveste a lui Iosif cu femeia lui Potifar, sau a lui Hyppolit cu Phaedra, femeia lui Theseus, care se repetă prin veacurile și în toate literaturile. Mult mai importante din punctul de vedere al influenței au devenit acele *pilde*, care în recenziunea noastră se urcă la numărul de 22. Acest număr, precum am observat, nu este pretutindenea identic, precum nu e identic nici numele împăratului, nici numele filosofului. La noi se cheamă Kir, adică Cyrus, și Sindipa, în Occident se cheamă împăratul cînd Diocletian, cînd Vespasian etc., și filosoful e cînd Virgil, cînd un altul etc.

Noi aci ne vom ocupa numai cu una sau două din aceste pilde, cari se potrivesc mai mult cu vederile noastre estetice moderne, căci o mare parte dintr-însele au un caracter cam prea liber, potrivit cu tonul vremurilor trecute. Pilda ce o comunicăm aci în estract este întîia pildă a filosofului al șaptelea, și o putem intitula *Studierea vicleșugurilor muierelor:*

A fost un om care s-au jurat să nu șază la un loc, nici muiere să nu-și ia, pînă nu va afla toate vicleșugurile și meșteșugurile muierelor; și s-a înstreinat și a umblat din loc în loc, nevoindu-se să afle ceea ce poftea. Deci acolo pre unde umbla, l-a întîlnit un om și l-a întrebat la ce umblă; și, dacă i-a spus tot adevărul, îi spuse cellalt: « omule, du-te și șezi singuratic pe cenușă, și așa vei afla meșteșugurile muierilor ». Tînărul făcu așa și șezu patruzeci de zile și patruzeci de nopți și scria vicleșugurile muierilor. După aceea zicea că n-a rămas nescris nici un vicleșug și s-a întors să meargă spre casa sa. Pe drum a ajuns la un sat și a rămas acolo. A doua zi a făcut acolo un om o masă mare și a chemat și pe acel strein. Iară el venind, a șezut cu ceilalți la masă, dar nu mînca asemenea cu ceilalți. Atuncea i-a zis stăpînul casii: « De unde ești? și de unde vii? » Tînărul răspunse: « viu de departe, căci am ieșit să aflu vicleșugurile muierilor ». Acestea le spuse bărbatul muierii sale, zicînd: « Ia-l înăuntru și rînduiește lui bucate ». Muierea făcuse precum îi poruncise bărbatul și, puind masa, a șezut cu dînsul la masă.

După aceea, îl întrebă dacă a scris toate meșteșugurile muierilor, iară el a zis: « Nici un meșteșug sau mozavirie n-am lăsat nescris ». Iară muierea îi zise: « Și eu sînt muiere, și voi meșteșugi ceva cu tine, să văz de-l vei fi scris și acela. Înainte însă, să-ți spui lucrul unei alte femei. A fost un om și a avut muiere de cinste și înțeleaptă; și el totdeauna blăstema pre alte muieri, și muierea lui îi zicea: omule, nu ocărî pre toate muierile, ci numai pre cele rele. Iară el zise: pre toate le ocărăsc, că toate sînt rele. Într-o zi, zise muierea lui cătră dînsul: ce vrei să lucrezi astăzi? Și el a zis: voi să mă duc cu plugul la țarină. Și ea, ducîndu-se la tîrg, a găsit pește și a cumpărat; a făcut și fiertură și a adus-o bărbatului ei, să o mănînce. Și întorcîndu-se muierea acasă, a aruncat peștii vii pe brazdele plugului. Bărbatul ei s-a sculat să are și, găsind peștii, i-a cules și i-a adus acasă și i-a zis să-i fiarbă. Iară ea zise: dar de unde i-au adus? Și bărbatul răspunse: i-am găsit pe brazdele plugului. Ea atuncea a mers de i-a ascuns. Seara, cînd ceru bărbatul peștii ce i-a adus, muierea îndată ș-au apucat obrazul cu unghiile și a strigat cu glas mare de s-au strîns vecinii de prin prejur, și striga că omul acela are drac în sine, că tot vorbește de pești găsiți pe brazde, ci să-l lege, că va să o omoare pre dînsa. Iară vecinii i-au legat lui mîinele și picioarele cu lanț de fer, și toată noaptea strigă el: dară n-am găsit eu peștii și i-am dat ei, și i-am zis să-i frigă? Dimineața au venit vecinii și l-au întrebat ce a făcut, iar el spunea tot adevărul și muierea striga: omul acesta e îndrăcit! Așa îl ținu trei zile, după aceea îl întrebă dacă vrea să mănînce pește prăjit, și el îndată a strigat: aceștia sînt peștii care i-am găsit pre brazde! Muierea a zis: boiari creștini! încă tot îl ține pe el dracul! Iară el a gîndit în sine să nu mai zică acel cuvînt, și cînd îl întrebă muierea de pești, el zise că nu știu ce pește este acela. Atuncea îl dezlegă muierea lui și îi zise să nu mai suduie pre toate muierile și să nu se mai laude că va birui pre toate muierile. »

După ce isprăvi cu această poveste, încercă muierea aceea să adimenească pe tînărul, zicîndu-i că ea e tînără și frumoasă și bărbatul ei bătrîn, și alte vorbe de felul acesta; dar abia voi tînărul să asculte de vorbele ei, cînd începu a striga: vai mie! ce este aceasta, ce pății? și îndată alergă bărbatul ei și cei chemați și vecini. Tînărul ședea la masă și era cu mare frică și nu avea ce să facă. Deci o întrebă bărbatul de ce a strigat, și ea îi răspunse zicînd: acest străin, pe care-l ospătez, s-a întîmplat de i s-a pus un os de pește în gît și-mi era frică să nu moară, de aceea am strigat, dar acum s-a mîntuit. După ce plecară toți, întrebă muierea pe tînărul: oare cîte ți-am spus și cîte ți-am făcut, ai-le scrise? Iară el zise: de acestea n-am nimica scris. Iar ea i-a zis: în deșert te ostenești și nimic n-ai isprăvit; nici ai aflat vicleșugurile muierilor. Deci streinul îndată s-a sculat și cîte le avea scrise a ars, și mirîndu-se, a zis că nimeni din oameni nu poate să cunoască răutățile și vicleșugurile muierilor.

Această pildă despre vicleșugurile muierilor s-a mai publicat puțin schimbată în *Curierul de ambe-sexe* al lui Heliade [21], sub titlul *O nuvelă arabă* (8), adică povestea noastră cea principală, fără cea intercalată; și astfel a influențat pe d. Macedonski, dînd naștere la *Iadeșul*, piesa teatrală a acestui din urmă. Autorul singur mărturisește această influență, publicînd și „nuvela“ alăturea cu *Iadeșul* [22]. Epizodul intercalat, despre peștii găsiți pe brazdele cîmpului, își are asemenea istoria schimbărilor și transformărilor sale, pînă cînd a ajuns povestea lui Anton Pann *De cînd ploua cu cîrnați* [23]. Deosebirea fundamentală între aceasta din urmă și prototipul ei este că rolurile s-au schimbat: nu femeia păcălește pe bărbatul ei, ci bărbatul pe femeia sa cam neroadă. Mai aceeași poveste se află în India, în Danemarca, în Italia, Franța etc. Cosquin a publicat un variant din Lotaringia și l-a însoțit cu toate paralelele [24], se înțelege, afară de cea română.

Tot *Sindipa*, dar în mod indirect, a dat naștere și la povestea lui I. Barac *Cei trei frați gheboși, sau trei bărbați și o muiere, istorie comică în versuri*, a căror origine nu e lipsită de interes din punctul de vedere al migrațiunei poveștilor. Cînd am espus istoricul lui *Sindipa*, am pomenit că esistă diferențe între deosebitele prelucrări și traduceri ale acestei cărți la diferite popoare. Una din diferențele între recenziunea ebraică (din secolul al XII-lea) și cea grecească, care este prototipul recenziunei române, este că aceea posedă între altele și o poveste pe care o putem considera ca sîmburele din care s-au dezvoltat variantele ulterioare, pînă cînd a ajuns la noi ca o poveste a lui Barac. După cea ebraică, respectiv după traducerea latină, ea a fost prelucrată apoi de truverul francez Durand. Straparola, din partea lui, a primit această poveste în colecțiunea lui cea italiană [25]. Un colorit oriental a dobîndit mai pe urmă prin dibăcia lui Guelette [26] care, după cum o mărturisește el însuși, a luat acea poveste de la Straparola. Von der Hagen, în fine, a publicat traducerea germană în *1001 de zile* [27].

Această din urmă variantă este originea povestei lui Barac, care a luat-o sau din traducerea germană, sau din cartea franceză a lui Guelette. Cuprinsul ei este, pe scurt, cel următor:

> Un fabricant de săbii din Damasc avea trei feciori gheboși, care se asemănau așa între dînșii, încît nu se putea distinge unul de altul. Pe patul morții, lăsă tatăl lor diată să nu se despartă între dînșii. După moartea mumei lor însă, ei se despărțiră și unul din ei ajunse la Bagdad. Acolo intră la un fabricant de săbii, se însură cu nevasta meșterului după moartea acestuia și ajunse a-și face oarecare stare. Atunci sosiră și ceilalți doi frați ai lui la dînsul. El îi primi rău, le dede ceva bani și le porunci să părăsească orașul; nevestei sale porunci să nu-i primească. Ieșind el la treabă, se făcu nevestei sale milă de dînșii și ea primi pe frații bărbatului ei, îi ospătă și îi îmbrăcă. În ceasul acela se întoarse și bărbatul ei acasă. Atunci femeia, de frică ca el să nu vază acolo pe frații lui, îi ascunse într-un butoi. Dar cît de mare fu spaima ei cînd, căutînd după oarecare vreme să vază ce fac, îi găsi morți; ea chemă pe un hamal și îi făgădui o sumă oarecare să ia și să arunce pe acel ghebos — căci ea-i arătase numai unul — în apa Tigrului. Cînd se întoarse el acasă, îi arătă femeia că s-a întors mortul și prin urmare nu poate să-i plătească înainte de a scăpa de el. Hamalul ia deci pe al doilea mort și-l aruncă în Tigru; dar cît de mare fu turbarea lui cînd, ajungînd aproape de casa femeii, vede pe ghebos că intră în curte. Fără a mai zice un cuvînt, îl apucă, îl bagă într-un sac și-l aruncă și pe

---

[21] Periodul al IV-lea (1842—1844), nr. 1.

[22] A. Macedonski, *Poesii*, București, 1882, p. 398—401.

[23] Anton Pann, *Fabule și istorioare*, vol. I, București, 1841, p. 117—127.

[24] E. Cosquin, *Contes populaires lorrains*, în *Romania*, IX (1880), nr. 35, p. 392 ș.u.

---

[25] G. Straparola, *Le piacevole notti*, IV, nr. 3.

[26] Thomas Simon Guelette, *Les mille et un quart d'heure, contes tartares*, Utrecht, 1737, al XIII-lea — al XIX-lea sfert de ceas: *Les trois bossus de Damas*; cf. John Dunlop, *Geschichte der Prosadichtungen oder Geschichte der Romane, Novellen, Märchen* u.s.w. Aus dem Englischen übertragen ... von Felix Liebrecht, Berlin, 1851, p. 209—210 și p.489, nota 278.

[27] F.H. von der Hagen, *Tausend und ein Tag*. Morgenländische Erzählungen. Aus dem Persischen, Türkischen u. Arabischen nach Petis de la Croix, Galland übersetzt, Prenzlau, Bd. X, 1829, ziua 625—632.

ăsta în Tigru. Venind apoi să-și ia plata, hamalul povestește femeii cum că ghebosul s-ar fi întors pentru a treia oară și că l-ar fi aruncat iar în apă. Cum auzi femeia de aceasta, îndată înțelese că era vorba de bărbatul ei și, văitîndu-se de moartea lui, nu vrea să plătească hamalului. Acesta, după ce se ceartă cu ea, fugi în fine; pe drum îl întîlnește califul, care mergea tiptil prin oraș, și îi poruncește să ia el sacul ce ducea califul în spinare și să-l ducă. Cînd ajunse la palat, văzu hamalul că în acel sac și în celelalte două sacuri ce se aduseră împreună cu acela se aflau cei trei gheboși, care nu erau însă morți, ci numai amorțiți. Califul, aflînd toate de la hamal, chemă pe femeia care însăși nu poate să deosibească pe bărbatul ei dintre cei trei frați ce steteau unul lîngă altul, într-atîta se asemănau; pînă cînd acela singur se arătă. Pe ceilalți doi i-ajută califul și acuma abia ei împlinesc diata tatălui lor, de a nu se mai despărți unul de la altul.

Această poveste, versificată de I. Barac, a apărut mai întîi la 1843, apoi s-a retipărit la 1844 și 1878. Ce e mai interesant însă este că posedăm în literatura română încă o a doua redacțiune dintr-această poveste, însă mai dezvoltată și mai împodobită, și adică în *Șezătoarea la țară* de A. Pann[28]. Aci, cei doi cocoșați nu sînt frații, ci numai prietenii bărbatului cocoșat; apoi, după ce hamalul a aruncat pe cei doi dintîi gheboși în apă, începe un șir de întîmplări cu ghebosul al treilea mort, prin care se deosibește recenziunea lui A. Pann de cea a lui Barac. Hamalul anină mortul de ușa unui cîrciumar, cîrciumarul, supărat că bate cineva așa tîrziu noaptea la ușa lui, iese și lovește mortul — hamalul fugise — cîrciumarul speriat, căci el crede că l-a omorît, duce mortul la un măcelar, care crede că e un hoț și-l bate, îl pune apoi unui pescar în car, acesta de asemenea îl așează lîngă merindele unor plugari cari, lovindu-l, îl pun pe mînzul unui călăreț, acesta îl aruncă într-o luntre; un vînător de rațe dă în el cu pușca și, ca să scape, dă drumul luntrei; pescarii se iau după el azvîrlind cu pietri; de teamă că l-au omorît, lasă luntrea cu omul, care ajunge la scocul unei mori și strică roatele ei, morarul crede că roata l-a strivit și-l așează lîngă cotețul unui sătean. Acesta crede că l-a omorît cu lemnul ce aruncase în el, socotind că e un hoț, și îl aruncă în eleșteu; de acolo îl scot pescarii cari, văzînd sacul în care se afla el că e așa greu, crezură că au găsit o comoară și se duc la zapciu, ca să o împartă între ei, dar în loc de comoară găsesc pe ghebosul mort. Cu încetul cu încetul se ivesc toți acei cari se simțiră vinovați de moartea lui, afară de hamalul. Zapciul, văzînd atîția vinovați și nevinovați totdeodată, zăpăcit, dă drumul la toți și găsește pe mortul singur vinovat „că, dup-atîtea omoruri, de rău tot nu s-a lăsat“.

Izvorul din care a scos A. Pann această poveste este, probabil, *Halimaua* sau mai bine zis *1001 de nopți*, unde se găsește o poveste mai mult sau mai puțin analoagă[29]. În recenziunea lui Gorjan lipsește această poveste, dar se află în acea de Barac (Galland), de care vom vorbi mai departe. Un șir de povești paralele din literatura franceză (fabliaux) și germană a fost analizat de von der Hagen[30], cu diferența că, în loc de gheboși, mai cu seamă în loc de cel din urmă ghebos din povestea lui A. Pann, este *un popă*, căruia i se întîmplă să fie omorît de atîtea ori. Cît de populară a ajuns această poveste o dovedește faptul că vărul meu mi-a povestit-o ca o întîmplare reală, localizată în Galați: Un grec ghebos dar bogat se însoară, văzînd ce soartă rea au banii rămași de la un holtei. După ce s-a însurat nu iese nicăieri cu nevasta lui de frica zuliei; femeia lui se plictisește șezînd tot mereu acasă. Ca să-i treacă de urît, se duce grecul nostru și adună zece gheboși, cari se năzăreau tocmai ca dînsul. Ea îi poftește cîte unul să se întoarcă apoi la dînsa și, cînd venea cel dintîi, iată că sosi și al doilea și așa toți zece gheboși pe cari-i ascunde de-a rîndul într-o cămară strîmtă; acolo muriră năbușiți. Cum văzu femeia nenorocirea ce i s-a întîmplat, îi ascunse sub divan, dar a doua zi se simțea un miros greu. Deci cheamă pe un hamal și, arătîndu-i un ghebos mort, se învoiește cu hamalul să ia pe acel mort și să-l arunce în Dunărea. Dar de cîte ori se întoarce, îi arată femeia un alt mort, zicîndu-i: „iată că s-a întors“, și astfel a fost nevoit să-i ducă pe toți. Cînd se întoarce hamalul de la al zecelea mort, zăreşte pe bărbatul venind spre casă; înfuriat cum era, se aruncă pe el, îl apucă, îl bagă în sac şi îl aruncă şi pe dînsul în Dunărea.

---

[28] Anton Pann, *O șezătoare la țară,* București, 1880, vol. I p. 73–83 și vol. II, p. 3–16.

[29] *Tausend und eine Nacht,* ed. Habicht, noaptea 127–129.

[30] F. H. von der Hagen, *Gesamm benteuer.* 100 altdeutsche Erzählungen: Ritter- und Pfaffen-Mären, Stadt- und Dorfgeschichte, Schwänke, Wundersagen und Legenden von Jakob Appet [u.a.], Bd. III, Stuttgart u. Tübingen, p. LI–LXI.

BERTOLDO (1)

Toate poveştile cu cari ne-am ocupat pînă acum au fost de origine indo-germanică, dar au suferit o înrîurire semitică prin sirieni, arabi şi evrei, de către cari au fost traduse, prelucrate şi răspîndite. Acuma însă ne vine rîndul a vorbi de o carte a cărei legendă este de origine curat semitică, special talmudică, dar care în cursul seculilor a fost într-atîta transformată încît abia se recunoaşte adevărata origine. Această carte este *Bertoldo*.

În Talmud se spune următoarea poveste:

> Regele Salomon, vrînd să zidească templu din Ierusalim, a fost silit să trimeaţă pe generalul său Benaia să prinză pe Aşmedai, regele demonilor, ca prin mijlocirea lui să găsească pe acel Şamir, « Sfărîmă-piatră ». Căci altfel n-ar fi putut să spintece şi să cioplească bolovanii de piatră din care zidea templul, deoarece Biblia opreşte întrebuinţarea fierului; Şamirul însă avea proprietatea de a spinteca piatra pe care a fost pus, şi numai Aşmedai ştia unde se găseşte. Cu multă dibăcie ajunge, în fine, Benaia să puie mîna pe Aşmedai şi să-l ducă la Ierusalim. Pe drum îl vede cum plîngea, cînd trecu o nuntă, că rîdea cînd auzi pe unul poruncindu-şi o pereche de ciobote care să ţie şapte ani; apoi apucă Aşmedai pe un orb care era să cază într-o groapă şi-l îndreptă pe calea mare, şi aşa iar rîdea de un vrăjitor care spunea norocul la oamenii ce stăteau împrejurul lui. Ajuns înaintea lui Salomon, el aruncă o trestie pe pămînt. Întrebat de către Salomon de ce a plîns şi de ce a rîs şi, c-un cuvînt, de faptele lui curioase, desluşi el toată purtarea sa şi zise: că a plîns fiindcă mirele are să moară peste puţină vreme, şi a rîs de acela care şi-a poruncit ciobote ce să ţie şapte ani, pe cînd el nu o să mai trăiască şapte zile; pe orbul l-a îndreptat fiindcă a auzit în cer că acela care va face un bine acelui orb va căpăta o mare răsplată, a rîs de vrăjitorul ce spunea norocul la toţi oamenii şi singur nu ştia că era o comoară îngropată chiar subt picioarele lui, iar trestia aceea este măsura de pămînt ce ocupă omul după moarte, pe cînd el este nesăţios cîtă vreme trăieşte.

Restul acestei legende o trecem aci, fiind depărtată de scopul nostru; mai pe larg vom reveni atît asupra acestei legende în întregul ei, cît şi asupra tuturor legendelor solomonice, în descrierea literaturei religioase. Acolo vorbim de rolul ce a jucat figura lui Salomon împărat în legendele şi poveştile universale; aci, unde figura primitivă s-a desfigurat cu totul şi numai cercetări îndelungate ne aduc la prototipul depărtat, ne mărginim a indica aceste schimbări în trăsături generale. Căci, ca micul grăunte de muştar ce creşte şi devine copaci mare, aşa a crescut şi s-a dezvoltat această mică poveste în cursul secolilor şi în mijlocul a multor literaturi. În Franţa a dat ea naştere, sau cel puţin a schimbat caracterul întreg al unei legende vechi şi a produs povestea despre *Merlin l'enchanteur*, care ia locul lui Aşmedai; în Rusia se face dintr-însa povestea despre Salomon şi Chitovras (Kentauros), unde Aşmedai e considerat ca un centaur, o dihanie năzdrăvană. În Englitera este Solomon şi Saturn, unde întrevorbirea acestora capătă forma unui dialog cu întrebări şi răspunsuri. La 1488 apăru latineşte şi englezeşte sub titlul *Sayings and Proverbs of Solomon, with the Answers of Marculphus* [1]. De aci este numai un singur pas la transformarea germană, cunoscută sub numele de *Salomon und Morolf* (Salman und Morolt) şi în fine, cartea populară *Salomon und Markolf*.

De aci, desigur prin mijlocirea unei prelucrări franceze, tipărită la Paris la 1509, a ajuns în Italia unde Giulio Cesare Croce, cu supranumele della Lira, pe la sfîrşitul secolului al XVI-lea o transformă în *Vita di Bertoldo* [2]. Însuşi numele Bertoldo nu este altceva decît o corupţiune din numele german Markolf, Morolt. Localizată în Italia de către Croce, a ajuns acolo la o mare reputaţiune şi era cartea cea mai populară în Italia peste două secole. Cartea lui Croce a fost asemenea tradusă în limba neogrecească [3]. Pe lîngă *Bertoldo* a mai scris Croce și o urmare, sub numele de *Bertoldino*, adică istoria fiului lui Bertoldo, care de asemenea s-a tradus în limba neogrecească [4]. Această parte din ciclul legendelor, solomonice a fost pe larg tractată de către Veselovski în importanta sa operă asupra legendelor solomonice [5], pe care o datorim amabilității autorului.

---

[1] John Dunlop, *Geschichte der Prosadichtungen* ... Aus dem Englischen übertragen [...] von F. Liebrecht [citat în continuare ca Dunlop-Liebrecht], p. 328–331.

[2] *Le sottilissime astuzie di Bertoldo*. Despre biografia lui, cf. O. Guerrini, *La vita e le opere di Giulio Cesare Croce*, Bologna, 1879.

Veselovski a urmărit pas cu pas căderea îngerului Așmedai, căzînd din rangul său de cap al demonilor și ajungînd, în sfîrșit, măscărici la curtea unui împărat. Din secolul al XII-lea deja, poate și mai devreme, ne întîmpină locțiitorul lui Așmedai în forma unui om isteț, puțin familiarizat cu cerințele estetice, care stă de vorbă cu împăratul Solomon și caută să-l biruiască prin întrebări istețe sau prin răspunsuri la întrebări făcute de către împăratul. Se înțelege că de la astfel de întrebări a putut să ajungă ușor la parodiarea sentențelor și proverbelor ce se pun în gura împăratului Solomon și așa, din „întrebări și răspunsuri" serioase, ajungem la comică și parodie. Evul Mediu iubea în genere forma aceasta de dialog, de aceea multe cărți cu scopuri didactice s-au conservat sub această formă, și chiar în literatura română. Noi vom vorbi despre acele *Întrebări și răspunsuri* abia cînd va fi vorba de literatura religioasă și de modul cum a intrat literatura scrisă în popor și a influențat asupra lui, căci manuscriptele noastre de *Întrebări și răspunsuri* au toate, în cea mai mare parte, un coprins religios, tratînd persoanele biblice și întîmplări din istoria sfîntă. Noi totuși pomenim aci de acele *Întrebări și răspunsuri* căci, prin forma lor, stau în legătură ideală cu întrebările lui Solomon și Morolf. Ba chiar unele din vechile întrebări, cari erau de un caracter religios, se regăsesc și în întrebările noastre. Dar să ne întoarcem la *Bertoldo*. Pe lîngă acele întrebări și răspunsuri, s-au mai adăugat epizoade în formă de povești sau, mai bine, un șir de snoave legate între dînsele și din aceste elemente s-a combinat *Vita di Bertoldo* și traducțiunea grecească corespunzătoare. Dar în dezvoltarea ulterioară ce a suferit cartea lui Croce în Italia s-a pierdut cu încetul partea acea cu întrebări și răspunsuri și a rămas o recenziune scurtă, care cuprinde numai isprăvile viclene ale meșterului Bertoldo.

În literatura română posedăm noi amîndouă recenziuni[le], adică atît cea dezvoltată cît și cea prescurtată, amîndouă încă din secolul trecut *. Textul cel mai vechi din *Viața lui Bertoldo* îl posedăm noi într-un *sbornic* manuscript din 1779[6] (posesiunea noastră), intitulat *Începutul vieții și a faptelor lui Bertold, de ce au făcut și lucrat în vieața lui* (3). După stil se vede că este o traducțiune făcută din grecește, sau o copie după o astfel de traducere. Aproape o sută de ani după acest manuscript, a reîmprospătat d. Nebunelli din Galați viața lui Bertoldo, localizînd-o în Țara Românească. *Vicleniile meșterului Perdaf* nu sînt altceva decît *Vicleniile meșterului Bertoldo*. După cum ni se comunică, a tradus d. Nebunelli pe meșterul Perdaf nu din grecește, ci din italienește. Aceste două texte reprezintă recenziunea cea completă, a[l] cărei coprins este cel următor:

> În zilele lui Albon, împăratul Logobatului, carele a stăpînit toată Italia, era scaunul împăratului la Verona. Aflatu-s-au în curțile lui un mojic pe carile îl chema Bertold, om grozav și urît la chipul lui, cît nu era altul ca dînsul, dar minte avea supțire și ascuțită. Acest Bertold era mic la obraz, cu fruntea zbîrcită, cu ochii roși ca focul, sprîncenile ca părul de porc, urechile lungi ca de măgar, gura mare și strîmbă, buzele lăsate jos ca de cal, barba de supt bărbia ca de țap, nasul strîmb, dinții afară, ca de rîmători sălbatici, și cînd vorbea, se părea că fierb cîteva oale la foc; picioarele avea ca un țap și tot trupul flocos.
>
> El veni la împăratul și atuncea începu împăratul a se întreba cu dînsul. Din aceste întrebări și răspunsuri dăm aci cîteva exemple:
>
> — Ce lucru este mai iute?
>
> — Gîndul.
>
> — Ce vin este mai bun?
>
> — Cel ce să bea în casa altuia.
>
> — Care este acea mare care niciodată nu să satură?
>
> — Sațul scumpului, și iubire de argint.

---

[3] Πανούργιαι γνωμικά και διαϑήκη Βερτολδου, Veneția 1813. (2)

[4] Βίος τοῦ Μπερτολδίνου ed. a IV-a, Veneția 1818.

[5] A. Veselovski, Славянскія сказанія о Соломонь и Китоврась и западныя легенды о Морολфъ и Мерлин, St. Petersburg 1872

[6] Fol. 40^r — 76^v.

* Adică din sec. al XVIII-lea (n.e.).

— Care este mai mare foc și vrajbă în casă?

— Muierea rea și gura cea mare a slugilor.

— Cum ai fi făcut să prinzi un iepure nealergînd după dînsul?

— Aștept pînă cînd l-aș fi fiert, și apoi l-aș prinde.

Deoarece Bertold începe a răspunde mojicește, voiește împăratul să-l gonească de la curte, și Bertoldo răspunde:

— Eu mă duc dar tu trebuie să știi că muștele, măcar de le și gonește cineva, ele iarăși se întorc, așa și eu iarăși mă voi întoarce.

Împăratul îl ia de vorbă, să se întoarcă cu muștile. Iară Bertoldo avea un măgar bătrîn, jupuit și acoperit de muști; atunci încalică Bertoldo pe acel asin și vine la împăratul cu cîrdul de muști ce se țineau după dînsul.

În vremea aceea vin două muieri cu o oglindă la împăratul și fiecare zice că oglinda e a ei. Împăratul decide în modul cunoscut, cum a decis Solomon cererea celor două muieri ce pretindeau copilul cel viu. Așa zice împăratul aci, să se spargă oglinda și fiecare din muierile acele să ia o jumătate din fărămituri; una dintr-însele se îndură de oglindă și renunță numai ca oglinda să rămîie întreagă. Aceștia dă împăratul oglinda. Bertoldo, care era de față la această judecată, își bate joc de ușoara credință a împăratului, care crede iute lacrămile muierești. Dar împăratul începu să laude foarte tare pe femeile. Bartoldo, auzind aceasta, zise împăratului că în scurtă vreme își va schimba părerea. Ce să facă, ce să dreagă ca să se ție de vorbă? Bertold, ca să iese cu fața curată, se duce la femeia aceea ce a rămas cu oglinda și-i spune că împăratul a făcut o lege nouă cum că fiecare bărbat să ia cîte șapte muieri. Abia află acea femeie de noua lege a împăratului, cînd degrab o spune la celelalte și toate deodată se strîng la palat și încep a zbiera și a răcni, ca împăratul să-și schimbe legea cea nouă. Împăratul, auzind acestea toate, se mînie foc asupra femeilor și astfel își schimbă în curînd părerea cea bună ce avusese mai înainte despre dînsele.

Pe cînd mai vorbea Bertold cu împăratul, sosi o slugă de la împărăteasa și chema pre Bertold să vie la dînsa, căci ea auzise de vicleșugurile lui și vrea să-l pedepsească. Spre acest scop gătise împărăteasa mai multe muieri cari să vie să-l bată cînd ea le va chema. Cum veniră muierile acele, zise Bertold: aceea ce a gîndit să otrăvească pe împăratul, aceea mă va bate cel dintîi. Atuncea zise una către cealaltă:

— Eu nu m-am gîndit la una ca aceasta,

pînă cînd au ajuns la împărăteasa, și astfel a scăpat Bertold prin vicleșugul lui. Tot prin vicleșugul lui scapă Bertold și de alte bătăi ce voia împărăteasa să-i dea prin străjerii ei.

În casa împăratului era atuncea un măscărici anume Glomoz și acesta s-a apucat de ceartă cu Bertold, dar îl rămase Bertold cu vorba, căci era

mai isteț și mai înțelept. Înainte de a pleca însă, chemă împăratul pe Bertold și-i zise:

— Mîine să vii, dar să nu fii nici gol, nici îmbrăcat.

A doua zi de dimineață veni Bertold învelit numai într-o mreje, fiind astfel nici gol, nici îmbrăcat.

Împăratul îl întrebă:

— Ce face tatăl tău, mumă-ta, fratele tău, soru-ta?

— Tatăl meu dintr-o pagubă face două. Muma mea face unei vecine a sale aceea care altă dată nu i-o va mai face. Frate-meu, cîți găsește, atîția ucide. Soru-mea plînge ceea ce au rîs tot anul acesta.

— Descurcă-mi acest tîlc!

— Tatăl meu, voind să închiză o cale la cîmp, a pus mărăcini și așa, acei ce aveau obiceiul să treacă pe acea cale, vor merge în dreapta și în stînga mărăcinelor și astfel, dintr-un drum a făcut două. Mumă-mea închide ochii unei mahalagițe ce murise, lucru ce nu i-l va mai face altă dată. Frate-mieu, șezînd la soare, ucide pe toți păduchii cîți găsește în cămașă; iar soru-mea anul acesta a petrecut cu un ibovnic al ei și acuma plînge durerile nașterii.

Apoi mai urmează un șir de întrebări și răspunsuri.

În vremea aceea veniră toate femeile la împărat, împreună cu împărăteasa, și cerură să li se dea lor dreptul de a lua parte la viața politică a bărbaților. Împăratul nu știa ce să le răspunză; atunci veni Bertoldo și făgădui împăratului că-l va scăpa de acea năpaste. Se duse Bertold la piață și cumpără o vrabie vie și o puse într-o cutie pe care o aduse împăratului și-i zise să trimeață acea cutie închisă la împărăteasa și la femeile, și să le zică să aducă mîine cutia nedeschisă, după care le va îndeplini cererea lor. Femeile însă n-au putut răbda pînă a doua zi să vază ce e în acea cutie, ci o deschiseră îndată. Dar abia o deschiseră și păsărica ce era într-însa zbură și într-o clipă se făcu nevăzută, așa încît femeile nici nu putură să cunoască ce pasăre era. A doua zi, cînd veniră la împărat, el le arătă că nici o zi n-au putut răbda, și cum pot ele cere să fie sfetnici și judecători?

Împărăteasa află că și aceasta era o năzdrăvănie a lui Bertold și căuta cu orice chip ca să-l omoare; dar el scăpă prin vicleșugurile sale. Așa, între altele: băgat într-un sac ca să fie aruncat în apă, înșelă pe păzitorul său spuindu-i că a fost pus în sac pentru că nu voia să se însoare cu o fată bogată; atunci se băgă păzitorul lui în sac, și el scăpă. Alta: daca poruncește împăratul să spînzure pe Bertold, îl roagă Bertold să-l lase pe dînsul să-și aleagă copacul care-i va fi pe plac. Împăratul îi împlinește dorința, dar în zadar colindează prin toată țara cu oamenii împăratului, Bertold nu găsește un copaci să-i fie pe plac. Atuncea îl ia împăratul la curtea lui, să șază acolo. Dar nu poate să mănînce bucatele de la masa împărătească își strică stomacul și moare.

Manuscriptul nostru mai posedă învățături date de dînsul cînd era bolnav[7] și o diiată ce au găsit după moartea sa, la căpătîiul lui, care era scrisă de Țirfelio logofătul, cu învățătura lui Bertold[8]. Afară de această redacțiune lungă, mai posedăm și una scurtă care, precum se vede, e tradusă din italienește și tipărită pentru întîiași dată la 1799[9]; edițiunea a doua, pe care o avem noi, este din 1836, tipărită în Transilvania (Sibiu?), intitulată *Viața lui Bertoldo și a lui Bertoldino, feciorul lui, dinpreună și a lui Cacassino, nepotul lui.* Coprinsul este întocmai același ca și în redacțiunea precedentă, cu singura deosebire că e lipsită de orice dialog; numai o mică urmă s-a păstrat în discuția între Bertoldo și măscăriciul care se cheamă aci Fagotti[10]. De aceea nu estragem nimica dintr-această recenziune, fiind aproape identică cu cea dezvoltată. Din *Bertoldino* nu se află mai nimica într-această redacțiune, cu toate că se pomenește pe titlul, și Cacasino nu se află decît numai pe titlul. Dar Bertoldino, fiul cel prost al lui Bertoldo, a fost asemenea localizat de d. Nebunelli, care l-a numit Guguțel[11]. Îi lipsește însă orice importanță.

Mult mai mare este influența lui Bertoldo asupra proverbelor și, în unele puncte, asupra basmelor și poveștilor; cît privește proverbele, vom reveni asupra lui Bertoldo cu ocaziunea literaturei etice, iar în ceea ce privește basmele, relevăm povestea *Fata săracului cea isteață*[12]. Boierul întreabă pe săracul: ce este mai gras în lume? Ce este mai bun? Ce aleargă mai iute? Fata lui îl învață să răspunză: mai gras în lume e pămîntul, că ne dă toate bunătățile; mai iute decît toate e gîndul; mai bun decît toate e Dumnezeu, care ne suferă pe lume, cu toate răutățile noastre. Apoi regăsim cererea întocmai ca în *Bertoldo.* Boierul poruncește fetei săracului să vie la curtea boierească. *Ea să fie nici îmbrăcată, nici dezbrăcată, nici călare, nici pe jos, nici pe drum, nici lîngă drum.* Cum se făcu dimineață, fata aruncă pe dînsa un volog (plasă), luă mîțele la subțiori și încălică pe un țap. Mergînd astfel pe drum, ea nu era nici călare, nici pe jos, căci îi da de pămînt cînd un picior, cînd altul, țapul fiind pitic; umbla nici pe drum, nici pe lîngă drum, căci țapul nu ținea drumul drept (vezi anotațiunile și paralelele bogate cu cari a însoțit R. Köhler un basm sîrbesc, *Archiv für slavische Philologie,* V, 1880, p. 47—60). Grimm[13] a cules o sumă de paralele din literatura basmelor și chiar din legende vechi germane. Noi am cules un basm țigănesc, aci în București, unde fata cea înțeleaptă vine asemenea, învelită într-o mreajă, călare pe un țap, așa încît picioarele ating pămîntul, și vine prin șanțul ce este alăturea cu drumul cel mare. Literatura întreagă a cules-o Oesterley, deoarece a intrat și în *Gesta Romanorum*[14], ba chiar în Siberia se află o paralelă[15]. Celalt pasagiu, care urmează imediat și pe care l-am citat in extenso, se găsește întocmai așa în textul cel vechi latin al lui *Salomon și Marcolphus*[16]. În basme franceze și în altele se regăsește mai cu aceleași cuvinte[17].

Un alt esemplu din literatura populară nescrisă, unde a intrat puțin schimbat acest episod din *Bertold*, regăsim la Anton Pann[18]~~, relativ la proverbul „Unde e minte multă,~~ e și nebunie multă“:

Au plecat odată unii să pețească
Ș-au mers la o fată ca să o privească,

---

[7] Fol. 73—74.

[8] Fol. 74—76.

[9] D. Iarcu, *Bibliografia cronologică română,* București, 1873, p. 19.

[10] P. 19—21.

[11] *Guguțel, fiul vicleanului meșter Perdaf,* de * * *, Galați, f.a.

[12] P. Ispirescu, *Legende sau basmele românilor,* București, 1882, p. 164—182 (nr. XV).

[13] J.L.C. Grimm und W.C. Grimm, *Kinder- und Hausmärchen,* vol. III, p. 170—172, relativ la basmul nr. 94.

[14] Cap. 124 și p. 732, vezi Dunlop-Liebrecht, p. 214.

[15] W. Radloff, *Die Sprache der Türkischen Stämme Sud-Sibiriens,* vol. IV, St. Petersburg, 1872, p. 201—209.

[16] A. Veselovski, *op. cit.,* p. 279—280.

[17] H. Carnoy, *Contes, petites légendes, croyances populaires, coutumes, formulettes, jeux d'enfants recuiellis à Warloy-Baillon (Somme),* în *Romania,* VIII (1879), nr. 30, p. 253 (nr. 15, *L'Enfant et le curé*). Pentru paralele vezi Reinhold Köhler, *Observations sur le conte précédent,* în *Mélusine,* I (1878), fasc. 21, p. 475.

[18] Anton Pann, *Culegere de proverburi sau povestea vorbii,* partea a doua, București, 1853, p. 139—141.

Dacă se uitară ei în bătătură
Și pe fata-n spate dacă o văzură,
Fără să vorbească cu toți împreună,
Năvălind d-odată i-au dat zioa bună.
Fata, fără veste văzîndu-i grămadă
Cu necaz în sine zise-n vînt cu sfadă:
O, fir-ar pustie casă fără toacă.

....

Ei o întrebară; maică-ta ce face?
Fata le răspunse: șade-n dos și tace,
Și din două rele face una bună.

....

Dar tată-tău, unde-i? — S-a dus ca să vie.
— Vine curînd oare? — Eu nu știu, el știe,
De va da d-a dreptul, o să zăbovească,
De va da d-ocolul-n grab' o să sosească.
— Dar lelea-ta unde-i? Ea răspunse iară:
Își plînge-n cămară rîsul d-astă-vară.
Auzind acestea ceia ce venise,
Fără să-nțeleagă fata ce le zise,
Pe muma-i căutînd-o, de dînsa dădură,
Stînd, cîrpind supt umbră la o vechitură.
Îi dau bună zioa, îi spun pentru fată,
Cum că la răspunsuri le păru ciudată,
Și că nu putură vorba-i să-nțeleagă,
Ce răspuns le dete, nu pot să-i aleagă.
Muma ei răspunse: o știu, așa face,
Ea tot cam în pilde să vorbească-i place.
Deci ei o rugară să le tălmăcească
Vorbele copilii ce-o să-nchipuiască?
Muma fetii zise: dacă v-ă mirare,
De a vi le spune nu e lucru mare.
Casă fără toacă, copila ce zise,
E că n-avem cîine, care trebuise
Să latre, să spuie din poartă, d-afară
Să ne dea de știre că streini intrară.
De tatăl său iară v-a zis ea, pe semne,
Fiindcă dus este cu carul la lemne
Și d-o da d-a dreptul, e un noroi mare
Ș-o să zăbovească aci, prin urmare;

Iar ocolind drumul, atuncea să știe
Că n-are zăbavă, curînd o să vie.
Ceea ce vă zise de soru-sa iară,
Că-și plînge-n cămară rîsul d-astă-vară,
E că, ca mireasă, din rîs și din glume,
Se pomeni groasă, ca toate din lume
Ș-acum vrînd să nască, că i-a sosit ceasul,
Plînge și se vaită și își suflă nasul.
De vorba iar care v-a zis pentru mine,
Mă căznesc aicea, precum vedeți bine,
Din aceste două cămăși rupte, rele,
Să fac una bună, d-oi putea, din ele.

Fondul e același, numai forma e puțin schimbată, dovadă că a intrat în literatura nescrisă, și de aci a fost „de prin lume adunată și iarăși la lume dată".

HALIMA (1)

Cartea cu care ne ocupăm noi acuma nu mai este o singură poveste, ci o colecțiune întreagă de povești populare, adunate într-un loc întocmai ca rîuri ce s-au revărsat într-o mare. Cea mai mare parte dintre aceste povești de origine indică este cunoscută în limba arabă deja din secolul al X-lea. Mas'udi, renumitul istoriograf din sec. al X-lea (m. în Cairo, anul 346 al Hegirei), scrie: „Ceea ce privește cărțile ce ni-au fost aduse și carii au fost traduse din limba persană, indiană și grecească, le-am pomenit deja, de exemplu cartea intitulată (în limba persană) *Heẓar efsaneh*, « 1000 de povești », care în traducere arabă sună *Alf hirafa*"; această carte poartă în genere titlul de *Alf laila wa laila*, „1001 de nopți" (2). De atuncea deja căpătase acel colorit viu ce-i dedese fantazia orientală.

Din secol în secol merge această colecțiune tot îmbogățindu-se cu povești de alte izvoare, atît indice și persane, cît și arabe și rabinice, vîrîte într-însa de către diferiții scriitori și copiști (3). Cel dîntîi care a comunicat Europei poveștile din *1001 de nopți* este francezul Galland, care le-a tradus și publicat la anul 1704—1708 (4). După aceea a mai adaus cîteva volume de povești din manuscripte arabe ce le căpătase în urmă. După moartea lui mai adăugară Chavis și Cazotte o sumă de povești, scoase din alte manuscripte arabe (5). Toate aceste fură revizuite și de nou editate de Caussin de Perceval și apoi de Gautier. Edițiunea cea mai complectă însă (15 volume) este aceea numită de Breslau, făcută de Habicht, von der Hagen și Schall; această edițiune și traducțiune s-a făcut pe baza unui manuscript arăbesc din Tunis (6). Cea mai răspîndită și mai des tradusă însă este întîia edițiune a lui Galland (7). Nu este nici o limbă a Europei culte în care să nu fi fost tradusă *1001 de nopți*. Este deci de prisos a mai vorbi aci despre coprinsul colecțiunei *1001 de nopți*, așa de bine cunoscută de toată lumea. Se știe foarte bine că un împărat oarecare avea obiceiul de omora pe fiecare dimineață femeia ce o luase seara trecută, fiindcă femeia dîntîia ce avusese n-a fost credincioasă. Una din acele femei însă începe a spune o poveste și împăratul o lasă să trăiască pînă cînd o isprăvește, apoi alta și iar alta, pînă cînd trec 1001 de nopți și în aceste povești arată cum că sînt și femei credincioase. Împăratul se lasă de obiceiul său și trăiește fericit cu această femeie a lui.

Pe lîngă *1001 de nopți* și ca o imitațiune a lor a scris renumitul derviș Mocles, capul sufilor din Persia, *1001 de zile* în limba persană (8). Baza acestei colecțiuni sînt piese de teatru scrise în limba indică, pe carii el îi prelucră supt forma de povești. Pétis de la Croix, care era prietin cu autorul în Ispahan la 1675, căpătă de la dînsul o copie a acelor *1001 de zile* și el le traduse franțuzește. După această traducțiune s-a făcut o traducțiune în limba italiană (la 1720), tot așa și din *1001 de nopți*. Din aceste edițiuni italiane s-a făcut cartea grecească Ἀραβικὸν μυθολογικὸν[1] (9). Pentru a forma acest *Aravicon Mythologicon* s-au contopit acele două colecțiuni într-una, adică din *1001 de nopți* și *1001 de zile* s-a făcut *Halimaua* grecească. Vol. I corespunde cu *1001 de nopți*, noaptea 1—86, iar celelalte două volume ale traducțiunei grecești coprind întreaga colecțiune de *1001 de zile*. Această contopire grecească este prototipul *Halimalei* române. La 1782 pomenește deja Sulzer un manuscript din *Halimaua* noastră [2]. Se vede că este identic cu manuscriptul acela din care posedă Biblioteca Centrală din București numai volumul al treilea. Noi dăm aci titlul, căci ne arată și originalul după care s-a făcut traducerea: *Aravicesc mitologicon care cuprinde povestiri și întîmplări foarte iscoditoare și frumoase, alcătuite întîi pe limba aravicească prin prea învățatul și prea înțeleptul derviș Ampupekir, iar acum întîi din italienește tălmăcite pre limba grecească și tipărite, care cu multă osîrdie s-au îndreptat precum celelalte tocmai așa și aceasta, nu după talienește ci după grecește românește, precum celelalte două tomuri, așa și al treilea. La anul 1782, iuliu 27, în Scheiu Brașovului* [3]; pe pagina 504 este scris data cînd a isprăvit copistul: „1786, mart. 30, Brașov". Afară de acest manuscript defect, mai posedă Biblioteca Centrală și un manuscript complect al *Halimalei* [4], de la care lipsește numai titlul. Acest manuscript a fost „scris și tălmăcit la 1783, cu cheltuiala lui Rafail, igumenul Hurezului" și conține traducerea împărțită în trei părți, corespunzînd astfel originalului grecesc și celeilalte traducțiuni românești din Brașov, făcută asemenea în trei volume (10).

În strînsă legătură cu aceste traducțiuni și influențată de dînsele este *Halimaua* lui G. Gorjan, care se vede că s-a folosit de dînsele și de originalul imediat grecesc. Corupțiunea numelor proprie, lipsa de împărțire în zile sau nopți, ce s-a mai conservat în traducțiunea italiană dar care a dispărut în cea grecească, ne dovedesc îndeajuns că aceasta din urmă a fost originalul lui Gorjan (11). Această *Halima* s-a bucurat de o mare popularitate la noi. Edițiunea întîia s-a făcut la 1835—1837, a doua la 1857 și a treia la 1877. Adevăratele *1001 de nopți*, adecă acele traduse pentru întîiași dată de Galland, au fost asemenea traduse în limba română, nu însă din franțuzește, ci din nemțește și adică de Ioan Barac, tipărite în Brașov, în opt volume la 1835—1838 (12). Tot din Galland, și acuma din cel francez, se traduc *1001 de*

---

[1] Veneția, 1757, trei volume.

[2] *Geschichte des transalpinischen Daciens*, vol. III, Viena, 1782, p. 40, nr. 10: „Callimach, Arabische Fabeln, aus dem Griechischen".

[3] Manuscript in quarto, paginate 504 pagini, 3 nepaginate (scara).

[4] Manuscriptul nr. 9.

nopți în *Calendarul Halimalei* 1879, 1880, 1881. Sub titlul *O mie și una de zile* a apărut la 1881 o colecțiune de povești cari însă n-au deloc a face cu cele sus-pomenite. Cartea de față coprinde trei povești din cari cea dintîia nu este altceva decît romanul englez *Sir Bevis of Southampton;* dar pînă a ajunge la noi, a fost mai întîi prelucrat intalienește sub titlul *Bovo d'Antona.* De aci l-a tradus Elia Levita la 1501 în dialectul evreiesc modern [5] și din acest dialect s-a tradus în limba română de către d. M. Aziel, care a luat și celelalte două povești tot din literatura evreiască scrisă în dialect.

Ca și în cele[l]alte țări, așa și la noi se bucurau unele povești din *Halima* de o popularitate mai mare și au fost reproduse deosebit. Așa posedăm noi în manuscriptul din 1779 mai multe povești din *Halima* cari nu se regăsesc în „Vulgata“ noastră, adică *Halimaua* aceea lucrată după cea grecească. Tot în acel manuscript se află o notiță din anul 1803 în care se numesc acele povești de-a dreptul *Halima*, cu care nume pomenește și Sulzer colecțiunea noastră, adică după numele femeii aceleia ce spune poveștile împăratului. Se vede deci că această colecțiune și nu numai în redacțiunea grecească, a fost bine cunoscută cititorilor români de pe la finele secolului trecut *. Încă o altă poveste, tot din *1001 de nopți*, nu din „Halimaua vulgată“, s-a tipărit în București la 1839 sub titlul *Poveste arabică vrednică de băgare de seamă, găsită în manuscris și îndreptată de Stanciu Gheorghescu* ⁽¹³⁾. În timpii din urmă se publică iar traducțiuni din *1001 de nopți*, dar ele sînt scurtate și schimonosite.

Daca am voi acuma să intrăm în observări asupra *Halimalei*, ar trebui să ne oprim la fiecare poveste pentru a da coprinsul ei, a arăta înrudirea cu alte din diferite literaturi, ceea ce ne-ar duce departe de scopul ce ni l-am propus aci. Se știe destul de bine că multe din aceste povestiri nu sînt altceva decît basme curate și conțin toate elementele ce le cunoaștem ca părți esențiale ale basmelor; le putem considera chiar curat ca basme în forme orientale, împodobite cu florile fantastice ale Orientului. În cursul acestei cercetări vom reveni destul de des asupra basmelor din *Halima.*

---

* Adică sec. al XVIII-lea (n.e.).

[5] Vezi M. Steinschneider, în *Archiv für Literaturgeschichte der Gosche*, vol. II, p. 18, nr. 1; Dunlop-Liebrecht, p. 483, nr. 256.

Noi aci ne vom mărgini la una sau două din acele povești cari ne interesează din punctul de vedere al literaturei române și al originei multiple ce are *Halimaua*, căci nu sînt numai legende, povești și nuvele indice ce regăsim în *Halimaua*, ci regăsim chiar povești bizantine într-însa, cari ne-au venit de-a dreptul de aci și apoi i-am căpătat pentru a doua oară prin *Halimaua* sau *1001 de nopți.* Așa, de exemplu, tocmai „povestirea“ publicată de Gheorghescu, care e luată din *1001 de nopți* [6]. Coprinsul ei este cel următor:

În vremile de demult, cînd califul Arun Areșid împărățea peste Vavilon, multe minuni s-au făcut în Vavilon, dintre care una este cea următoare: Într-o zi chemă califul pe vezirul său și se plimbă cu el noaptea prin oraș, să vază cum trăiesc supușii săi. Mai luară și o slugă cu dînșii. Ei umblară destul și, negăsind nimic, se întoarseră să se ducă acasă cînd, deodată, zăriră un bătrîn cu barba albă ce ducea un coș în brațe și-și plîngea soarta nenorocită. Ei îl întrebară de ce plînge, iar el nu voi să le spuie, crezîndu-i că sînt o strajă. După ce-l liniștiră, el le zise că e un pescar și că de mult n-a mai prins nimica, așa încît se află acum în nevoia cea mai mare, împreună cu nevasta și cu copiii lui.

— Moșule, îi zise califul, întoarce-te încă o dată și aruncă mreaja și dacă vei prinde ceva sau nu, noi tot te vom mulțumi cu o sută de galbeni.

Întorcîndu-se la rîu și aruncînd mreaja, simți deodată că era ceva foarte greu într-însa. O apucară toți și traseră mreaja la uscat; înăuntru găsiră un sipet foarte greu așa încît abia putea famenul să-l ridice în spinare. Califul dede 100 de galbeni pescarului și plecă.

Califul, vizirul și famenul se întoarseră la palat și deschizînd sipetul, găsiră într-însul o legătură sîngerată și în legătură, trupul unei femei tăiate în patru bucăți. Împăratul, văzînd aceasta, se întoarse crunt către vizirul și-l întrebă:

— Cine este ucigașul acestei femei?

— Nu știu, puternice împărate, răspunse vizirul.

— Atuncea, zise împăratul, dacă nu va găsi pe ucigașul pînă în trei zile, să se spînzure vizirul împreună cu patruzeci oameni din rudele lui.

În zadar au fost toate cercetările vizirului, ucigașul n-a putut fi găsit; după trecerea sorocului dat, vizirul fu dus înaintea împăratului. Împăratul îl întrebă dacă a făcut după porunca lui și, îndată ce răspunse vizirul că n-a găsit pe ucigașul, porunci califul gealaților să ia pe vizirul și să-l spînzure.

---

[6] Ediția Habicht [*Tausend und eine Nacht.* Arabische Erzählungen. Deutsch von Max Habicht, Fr. H. von der Hagen und Carl Schall, Breslau, 1840] vol. III, noaptea 94—97.

Cînd îl duseră la spînzurătoare, și nevasta și copiii plîngeau cu amar, deodată alergă un tînăr ce stătuse pe acolo și auzise toate și spuse că el este ucigașul și că dînsul trebuia să fie spînzurat. Pe cînd vizirul asculta cu mare mirare vorbele tînărului, îndată veni și un unchiaș bătrîn, care începu a zice:

— Neadevărate sînt cele zise de tînărul, căci eu am ucis pe cucoana ce s-a găsit în sipet.

Atunci îi luă vizirul pe amîndoi și îi duse la împăratul. Tînărul începu și povesti:

— Mărite împărate, să știi că acea femeie mi-a fost mie nevastă și bătrînului acestuia fată. Tatăl meu m-a însurat cu acea tînără și eu am trăit mai mulți ani fericit cu dînsa. După nașterea celui de al treilea copil, rămăsese ea bolnavă și zăcu în pat. Am întrebuințat tot felul de doftorii, dar nu s-a tămăduit pe deplin. Într-o zi mă pomenesc zicîndu-mi că are poftă să mănînce mere. Eu m-am sculat și am căutat mere prin tot orașul, dar n-am găsit și mă întorsei acasă foarte mîhnit. Nevasta îmi zise: « Jertfește orice pentru mine, și-mi adu mere că nu mai poci răbda ». Eu căutai iar prin tot orașul, făgăduind de măr cîte un galben și nu putui găsi. Un grădinar bătrîn care mă întîlni, văzîndu-mă foarte mîhnit, află din ceea ce-i spusei eu toată istoria mîhnirii mele. « Prietene, îmi zise , mere numai la Balsora poți găsi, la grădina împăratului, iar alt nicăiri ». Mă bucurai prea mult și, încălecînd un cal, am mers la Balsora de unde abia după cincisprezece zile m-am întors cu trei mere ce am găsit la grădina împăratului. Viind acasă, am dat merile nevestii mele, care le priimi cu mare bucurie și le puse în pat.

Eu, văzînd-o mai sănătoasă, plecai mai vesel la prăvălie. După cîteva ceasuri, aflîndu-mă înaintea prăvăliei, văzui trecînd un arap negru pe lîngă mine, care avea un măr în mînă, din cele trei de acasă. Eu îl întrebai de unde-l are și el îmi răspunse: „Mi l-a dăruit drăguța mea; astăzi am fost pe la dînsa, am găsit-o cam bolnavă și ea-mi spuse că se simte mai bine. Dar cînd eram să plec de la dînsa am văzut trei mere înpat, pentru care bărbatul ei s-a fost călătorit cincisprezece zile pînă le a găsit și i le-a adus eu o rugai să-mi dea unul și mi-a dat pe ăsta". Puteți judeca, puternice împărate, urma tînărul cu povestirea, cîtă mîhnire m-a coprins; ca unul ieșit din minți alergai acasă și găsii pe nevasta mea scriind. Eu, văzînd numai două mere în pat, o întrebai unde este al treilea. Ea, întorcîndu-se spre mine, zise: „Nu știu nici eu!" Atunci scosei iataganul, o străpunsei și apoi am tăiat-o în patru bucăți, strigînd: Ia-ți, nelegiuito, plata faptelor tale! Apoi am pus-o în sipet și am aruncat-o pe gîrlă. Cînd mă întorsei acasă, întîlnii pe copiii mei și cel mai mare veni cu lacrămi în ochi și-mi spuse: « Jucîndu-mă astăzi la poartă cu un măr din cele trei mere ce le-ai adus, a trecut un arap și mi l-a luat; eu am alergat după dînsul și i-am spus că mama e bolnavă și că tu ai adus acele mere ». Ca un fier roșu îmi trecură aceste vorbe prin inimă. Am intrat în casă să plîng; acolo am găsit scrisoarea ce scrisese și acolo îmi scrisese mie, plină de dragoste și de mulțumire pentru că i-am adus merele. Atunci veni la mine bătrînul acesta, tatăl nevestei mele; eu îi spusei toate dar el, văzînd durerea mea cea nemărginită, mă mîngîia el încă. Cînd am auzit că vizirul se duce la spînzurătoare, alergai să-mi primesc răsplata mea; dar bătrînul vrea să ia pedeapsa mea asupră-și.

Cînd isprăvi tînărul povestea nenorocirei sale, se întoarse califul iarăși la vizir și-i porunci ca pînă în trei zile să-i găsească pe acel arap; dacă nu, va fi spînzurat. În zadar căută și de astă dată. A treia zi, înainte de a pleca la împăratul, chemă vizirul lîngă sine pe copila cea mică a lui, care nu era pînă atuncea acasă. Cînd o strîngea mai cu dragoste, simți că are copila în sîn un ce gogoneț; îl scoase și era un măr. Rușan, robul lor, îl adusese și i-l vînduse în doi galbeni. Vizirul chemă îndată pe acel rob, care nu era altul decît arapul care răpise mărul din mîna copilului.

Vizirul se înfățișă la calif și îi arătă atît mărul, cît și robul și îi spuse toată istoria. Împăratul porunci să se omoare robul; dar pentru o poveste a vizirului îi dărui și lui viața.

Fondul acestei istorii este povestea cu mărul care, din mîna bărbatului, ajunge în acea a femeii și de aci, printr-o altă mînă, iar la bărbat. O paralelă la această poveste se află în *vetala panciavinsati*, adică în colecțiunea indică intitulată *Cele douăzeci și cinci de povești ale unui Vetala sau vîrcolac*. Cu dînsa începe această colecțiune, care s-a compus în secolul VI—VII [7].

Mult mai des decît în literatura indică, unde este o paralelă izolată, se pomenește o poveste analoagă de către mai toți cronicarii bizantini[8]. Femeia cărei [i] se întîmplă este Evdochia, soția lui Theodosie cel mic, care a murit la 460 în Ierusalim. Din literatura aceasta bizantină a intrat în cronicele noastre și adică atît în cronica lui Moxa din 1620[9], cît și în *Hronografele* noastre din secolul XVII–XVIII. Noi dăm aci textul după cronica lui Moxa[10]; el este mai laconic și se potrivește mai bine pentru reproducere decît recenziunea dezvoltată din hronografe, pe care o tipărim în *Chrestomatia română:*

---

[7] H. Oesterley, *Baital Pachisi, oder die fünfundzwanzig Erzählungen eines Daemon*, Leipzig, 1873, p. 12—14.

> Ce nice un bine pre lume nu iaste ca să nu se améstece cu scrăbă și cu mult amar: soarele acoperă nuorii, așa și pre bine vrăjmașii. Deci ce voim să spunem? Viia[11] bine Theodosie cu împărăteasa în toate zilele în dezmierdăciune; deci de năprasnă veni ca un vînt cu vivor urîciunea, că aduse oarecine împăratului un măr prea mare și frumos. El se miră și-l tremise împărătesei, ea încă se miră și-l tremise la Pavlin, nașu-său. El nu știuse de măr, că au fost în mîna împăratului, ce i-l duse dar; deaca-l văzu, el își prepuse cu gînd rău și tremease atunceș de o chemă și o întrebă: unde e mărul? Iară ea se jură că l-au mîncat. El atunce i-arătă mărul și-i scoase minciuna în față; deci pre bietul Pavlin îi tăie capul atunceș, iară pre împărăteasa o goni de la dînsul. Ea se duse la Ierosalim și multă milostenie împărți mănăstirilor și mișeilor[12] și se sfîrși acolo.

ARCHIR ȘI ANADAM (1)

Noi preferim a trece acuma peste toate cele[l]alte povești din *Halimaua* noastră pentru a ne ocupa mai mult de o poveste care lipsește în *Halima*, dar care se află în *1001 de nopți*, și care a venit la noi independent de dînsa, tot din cercul bizantin, prin intermedierea slavilor, și adecă *Archir și Anadam*.

---

[8] Așa, de exemplu, *Chronicon paschale*, p. 316; M. Glycas, *Annale*, Veneția, 1729, tom IV, p. 201; C. Manase, Σύνοφις χρονικη v. 2640 –2701, Veneția, 1729, p. 45; Oesterley, *Baital Pachisi*, p. 177. Acesta mai aduce acolo și alte paralele din literaturele moderne.

[9] Publicată de d. Hasdeu în *Cuvente den bătrîni*, vol. I, București, 1878, p. 346–406.

[10] *Loc. cit.*, p. 367.

[11] Adecă *trăia*.

[12] Adecă *săracilor*.

În adausul publicat de Chavis și Cazotte la 1788 la *1001 de nopți* ale lui Galland, de care adaus am pomenit mai sus, se află o poveste arabă intitulată *Sinkarib și cei doi veziri ai lui*. Această poveste se află asemenea în edițiunea lui Habicht[1], *Istoria înțeleptului Heykar*. Acest Heykar nu este altcineva decît al nostru Archir, și Sinkarib sau Sencharib este Sinagrip, cum scrie Anton Pann în ediția lui[2]. La noi însă n-a venit din acele colecțiuni orientale, ci mai întîi a venit din Orient la Bizanț și acolo a influențat într-un mod foarte adînc pretinsa viață fabuloasă a lui Esop, ce se atribuie în general lui Planudes. Povestea însăși este chiar mai veche decît *1001 de nopți* și o putem aduce în strînsă legătură cu legendele solomonice și cu *Bertoldo*, de care era vorba mai sus. Archir are asemenea caracterul înțelepciunei aforistice și vom întîlni în *Archir* răspunsuri ca în *Bertoldo* și povestiri ca în legendele solomonice și în *Viața lui Esop*. Aceasta din urmă o schițăm în partea a doua a cărții de față, cu ocaziunea literaturei etice sau didactice unde vorbim de viața și de pildele lui Esop.

Prelucrarea grecească bizantină nu s-a descoperit pînă astăzi; avem, din contră, traducțiuni slavice, atît la slavii din peninsula Balcanică, cît și la ruși, unde a ajuns de timpuriu carte populară[3]. Textul slav a fost publicat de Pîpin[4]. Jagić s-a ocupat cu dînsul[5] și Jirecek[6] pomenește că această carte ar fi esistat la bulgari. Din slovenește s-a tradus deja în secolul al XVII-lea în limba română, căci noi recunoaștem în *Istoria lui Archirie* ce o posedă d. Cipariu într-un manuscript din sec. al XVII-lea[7], pe *Archir și Anadam*[8]. Alt manuscript din 1784 se află în posesiunea noastră și ne dovedește învederat că *Archir* a esistat deja în secolii trecuți în literatura română și că Anton Pann n-a făcut altceva decît a tipări manuscripte mai vechi românești, schimbîndu-le mai mult sau mai puțin. Mai sus am comunicat deja un cîntec de stea, mai vechi decît Anton Pann, și acuma o carte tipărită de dînsul, cum pretinde. În cursul acestei cărți vom mai avea des ocaziunea a reduce activitatea literară a lui Anton Pann la adevărata ei măsură.

---

[1] *Op. cit.*, vol. XIII, noaptea 516 și urm.

[2] Anton Pann, *Înțeleptul Archir cu nepotul său Anadam*, București, 1850; ediția a II-a, 1854; ediția a III-a, 1880.

[3] A. Galahov, **Исторія русской словесности,** vol. I, St. Petersburg, 1880, p. 415–418.

[4] A. N. Pîpin, **памятник стариной русской литературы,** vol. II, St. Petersburg, 1881, p. 357–370.

[5] V. Jagić, Prilozi k histor.-knijevn. narod. prosv.; vezi *'Archiv für slavische Philologie*, V (1880), p. 482.

[6] C. I. Jirecek, *Geschichte der Bulgaren*.

[7] T. Cipariu, *Principia de limbă și scriptură*, Blaj, 1864, p. 116, nr. Zz.

[8] D. Hasdeu a identificat pe Archirie cu Arhir (din *Arghir și Elena* de I. Barac!) și a tras de aci concluziuni despre basmul unguresc respectiv: *Cuvente den bătrîni*, vol. II, p. XXXVII urm.

Să revenim la manuscriptul nostru, intitulat *Istoria lui Sanagrid împărat ci stăpînea țara Dorului* [8] bis.

Fost-au în zilele vechi un împărat ce stăpînea țara Dorului. Numele lui era Sanagrid și avea lîngă dînsul un sfetnic isteț; numele lui era Archir și era foarte învățat. Și era bogat foarte și, neavînd copii din trupul lui, a luat pe un nepot al lui ca fecior de suflet. Numele lui: Anadam. El îl învăță cu toată înțelepciunea lui și îl crescu mare.

Și dacă-l învăță toate, îl luă și-l duse la împăratul, să slujească în locul lui. Împăratul priimi deci pe Anadam în locul lui Archir. Anadam slujea pe împăratul și era bun și cinstit decît toți boierii. Iar într-o zi puse gînd rău la inimă, cum ar face să piarză pe unchiul său, ca să-i rămîie casele lui și averea lui întreagă. Și scrise o carte cu pecete împărătească la unchiul său Archir, să se scoale cu toată oastea lui și să vie la dînsul, că e înconjurat de oastea turcească. Archir, cum văzu scrisoarea, se sculă cu toată oastea și purcese la Sanagrid. Iar dacă se apropiară Archirie cu oastea de cetate, merse Anadam la împăratul și pîrî pe unchiul său cum că Archirie s-a răzvrătit asupra lui. Și Anadam zise că va aduce pe unchiul său cu cuvinte bune, să vie la împăratul. Cum veni Archir, puse împăratul de-l prinseră și porunci să-l ucigă. Iar armașului i se făcu milă de Archir, care-i era prieten de multă vreme, și-l duse la casele lui; acolo tăie capul unui vinovat de moarte ce se asemăna cu Archir, și-l duse împăratului. Iară în mijllocul casei făcu o groapă mare; acolo ședea Archir și-l hrănea jupîneasa lui, iară împăratul dede lui Anadam toată avuția lui Archir, unchiul său.

Și auzi Faraon împărat de la Eghipt că a pierit Archir, sfetnicul lui Sanagrid, și trimise un sol cu o carte la țara Dorului. În carte zicea: « Să-mi trimiți niște meșteri cari să-mi zidească o cetate nici în cer, nici pe jos, nici îmbrăcați, nici dezbrăcați, și curînd să-mi răspunzi cuvintele acestea. Că dacă nu vei face așa, să știi că viu cu toată oastea Eghiptului și-ți sparg cetatea ».

Sanagrid, cetind cartea, se sperie foarte rău și-și aduse aminte cu jale de sfetnicul său Archirie, pe care îl pusese la moarte. Cum se tot bocea de moartea lui Archirie, veni acel armaș și spuse împăratului că nu l-a omorît, ci că trăiește ascuns într-o groapă. Împăratul, plin de bucurie, porunci să-l aducă înaintea lui și-i spuse toată pricina cu Faraon. Iar Archirie zise: « Pentru aceasta să fii făr' de grijă ». Și ceru să-i dea doi vulturi de cei mari și, luînd cu sine meșteri, porni la Eghipet; însă pe meșteri îi îmbrăcă în niște voloace, și-i arătă lui Faraon. Cum ajunse la Faraon. îl întrebă cum a venit. Și Archirie răspunse: « Eu am venit nici călare, nici pedestru, și meșterii mei nici îmbrăcați, nici dezbrăcați ». Faraon zise: « Mîine să fii gata să-mi zidești orașul ». Archirie zise: « Bine ».

A doua zi dimineață, luă el o raclă, legă de dînsa cei doi vulturi și puse în raclă un copil mic, și zise: « Să ridici o frigare cu carne drept în sus, și vulturii se vor repezi după dînsa. De sus să strigi să-ți dea var și cărămidă ». Așa făcu și birui pe Faraon. Atunci zise Faraon: « Să-mi faci o funie de nisip ». Iar Archirie găuri într-un perete din raclă în dreptul soarelui și puseră nisip de curgea prin gaură și se arăta ca o funie de nisip. Și zise Archirie către împăratul să strîngă acea funie.

Apoi îl întrebă: « Ce este copaciul cu douăsprezece ramuri, și într-un ram cîte patru cuiburi, și într-un cuib cîte șase (!) oao, unul negru, altul alb? » Iar Archirie zise: « Copaciul este anul, iar douăsprezece ramuri sînt douăsprezece luni într-un an; iar patru cuiburi sînt patru săptămîni într-o lună: iar șapte oao sînt șapte zile într-o săptămînă, unul negru, altul alb: albă este zioa, neagră este noaptea ».

Faraon cunoscu că este Archirie, îl blagoslovi și-l trimise cu daruri îndărăt la Sanagrid împăratul. Și Sanagrid îl încărcă cu daruri, pe care le dete toate armașului, fiindcă-i dăruise atuncea viața. Iar el rugă pe împăratul să-i dea pe nepotul său, să-l învețe înțelepciune. Și-l bătea fără milă, învățîndu-l.

Această poveste despre înțeleptul Archir și nepotul său Anadam, pe care o comunicăm după manuscript — textul lui A. Pann se deosibește în unele puncte de această redacțiune — privit din punct de vedere general se aseamănă întocmai cu *Viața lui Esop*, pe care o publicăm alăturea cu *Fabulele* lui. Amîndoi, precum am observat mai sus, au o sorginte comună: legendele solomonice (2), și de aceea în unele puncte se potrivesc și cu *Bertoldo*. Înaintînd spre originea acestei povești, regăsim paralele mai cu seamă la epizoadele conținute. Dialogul între Archirie și Faraon ne reamintește dialogul lui Așmedai cu împăratul Solomon, asupra căruia a influențat oareșicum și dialogul între acest din urmă și regina Sava, de care vorbim mai la vale. Dialogul este mai dezvoltat la A. Pann, unde împăratul mai întreabă cîte ceva pe Archirie, mai mult decît în textul din manuscript. De remarcat în special este cimilitura comunicată mai sus, care a intrat în literatura populară română și în literatura populară universală; ba se află chiar în *Șah-Nameh* sau în *Cartea regilor*, vestita epopee persană făcută de Firdusi.

---

[8] bis F. 100^r — 108^v din manuscriptul mixt, în care se află și *Alexandria*.

Procedînd în ordin cronologic, regăsim cimilitura aceasta la noi mai întîi la Stamati [9], apoi în *Românul glumeț* [10] și, în sfîrșit, la Ispirescu [11], avînd la cei doi dintîi aceeași formă, adică: „Am un copaci, cu doisprezece craci, și în tot cracul, cîte patru cuiburi, și în tot cuibul, cîte șapte ouă (Anul, lunele, săptămînile și zilele)". Iar la Ispirescu: „Am un copaci cu douăsprezece ramuri, în fiecare ramură cîte patru cuiburi, în fiecare cuib cîte șapte ouă (Anul, lunile, săptămînile și zilele)".

Epizodul celalt, cum că meșterii să vie nici îmbrăcați, nici dezbrăcați, care se află numai în manuscript, a fost tractat deja de către noi mai sus [12], unde împăratul poruncește lui Bertold să vie tot așa: nici gol, nici îmbrăcat. În fine, mai este *zidirea orașului în aer* și meșteșugul lui Archirie. Aceasta nu este decît o mică schimbare ce s-a făcut cu o legendă solomonică. În literatura sîrbească s-a păstrat într-un basm [13] supt o formă foarte aproape cu povestea noastră: „Înțeleptul Solomon voia să ajungă pînă la slava cerului. Spre acest scop prinse doi vulturi și nu le dede de mîncare trei zile; după aceea legă o raclă de picioarele lor, se puse în raclă și ținu în mînă, deasupra vulturilor, o

---

[9] Teodor Stamati, *Pepelea sau Trădiciuni năciunare românești*, ed a II-a (tipărită la un loc cu *Alixăndria sau istoria lui Alisandru Macedonu*), Iași, 1868, p. 112.

[10] *Românul glumeț*, partea I, București, 1874, p. 65 (nr. 40).

[11] P. Ispirescu, *Pilde și ghicitori*, București, 1880, p. 31 (nr. 51).

[12] P. 63.

[13] Vuk St. Karadžić, *Volksmärchen der Serben*, Berlin, 1854, p. 237–238 (nr. 43).

frigare pe care era un miel fript. Vulturii, voind să apuce carnea, începură a se ridica după frigare și așa zburară în sus, pînă atinse frigarea bolta cerului; atuncea plecă Solomon frigarea și vulturii zburară în jos, pînă cînd ajunseră iar la pămînt". Singura deosebire între basmul solomonic și povestea lui Archirie este că acolo însuși Solomon se pune în raclă și se urcă pînă în slava cerului, pe cînd aci se urcă un copil.

Izvorul acestei legende, care a devenit foarte roditoare, este credința orientală cum că Solomon ar fi fost dus de către un vînt sau de un duh în scurtă vreme peste spațiuri nemăsurate. Așa se spune chiar în Coran [14] (3). Dintr-un vînt s-a făcut apoi un covor minunat, care-l ducea, și mai pe urmă o raclă zburătoare. Se înțelege că această legendă s-a aplicat și la alte persoane, și așa se spune de Nemrod că ar fi avut o astfel de raclă [15]; de Nacravaș, un împărat egiptean, că tronul său [16] zbura sau că era dus de demoni, ba chiar Alexandru Machedon a făcut o astfel de espedițiune aeronautică [17]. Tot așa și Buddha însuși, în legendele tibetane, dar el zboară numai pe paseri [18]. Așa a intrat apoi în basme, sub diferite forme, cînd ca un covor zburător, cînd ca o raclă zburătoare, cînd ca un cal zburător făcut cu meșteșug, cînd ca o raclă trasă de paseri, ca aci.

Ne-ar duce foarte departe dacă am voi să urmărim dezvoltarea acestei legende și să enumerăm paralele din literatura populară, căci ne-ar da singur o carte destul de voluminoasă. Iată numai un singur esemplu din literatura noastră populară, ca dovadă cum s-a schimbat forma primitivă, intrînd în literatura nescrisă:

Hoț-împărat, înainte de a ajunge împărat, fu pus de tatăl său să învețe toate meseriile de pe lume, ca să fie un împărat drept și să cunoască toate pricinile oamenilor. În cele din urmă îl trimise să învețe hoția. Sculîndu-se de la masă (adică fiul de împărat), se duse unde se duse el și se întoarse numaidecît, peste așteptarea tutulor, cu o slugă a lui credincioasă, aducînd niște scînduri, stinghii, drugi, odgoane și pînze; cu aceste se apucă, ajutat de sluga lui, de clădi un fel de foișor. Gătindu-se foișorul, se urcă într-însul și învîrtind niște șuruburi și niște vîrtejuri la niște meșteșugiri ce avea acest foișor, începu a pluti în vînt[19].

---

[14] Sura 34, versetul 11, și comentariul legendar în J. v. Hammer-Purgstall, *Rosenöl*, vol. I, Stuttgart und Tübingen, 1813, p. 147: „și vîntul de Orient îi era în loc de cal, și-l aducea într-o clipă încotro voia".

[15] G. Weil, *Biblische Legenden der Muselmänner*, Frankfurt a.M., 1845, p. 77–78; *Rosenöl*, op. cit., p. 53. D'Herbelot, *Bibliothèque orientale*, sub verbo *Nemrod*.

[16] H. Wüstenfeld, *Arabische Sagen über Ägypten*, în *Orient und Occident*, ed. Th. Benfey, vol. I, p. 328 urm.

[17] J. Zacher, *Pseudo-Callisthenes*, Halle, 1867, cap. 41.

[18] *Dsanglun*, deutsch und tibetisch von J. J. Schmidt, p. 337.

Acest foișor plutind în vînt nu este altceva decît calul de lemn din *1001 de nopți* și din basmul italian al lui Straparola care, învîrtindu-i-se niște șuruburi, plutește asemenea în aer. Tema aceasta a fost pe larg tractată de Grünbaum[20], W. Schmidt[21], Dunlop-Liebrecht[22], von der Hagen[23], Liebrecht[24] și mai cu seamă Benfey[25], relativ la o paralelă indică, care face parte din *Panciatantra*[26].

GHENOVEVA (1)

Povestea Ghenovevei, de origine francă, aparține cercului de povestiri asupra originei familiei lui Carol cel Mare. În biserica catolică se consideră ca sfîntă și se prăznuiește în zioa de 3 aprilie. Legenda oficială, după cum se află astăzi în *Viețile sfinților* acelei biserici, a fost compusă latinește de un monah din cinul carmeliților, anume M. Emmich (c. 1272). Această legendă a fost după aceea prelucrată franțuzește de un alt monah, Pater Cerisier, subt titlul *L'Innocence reconnue*[1], de aci a fost tradusă în limba olandeză și germană, din germană în limba boemică etc. O variantă prescurtată germană, din secolul al XVII-lea, a publicat Grimm între legendele germane[2]. Din nou s-a prelucrat de Schmidt și după această redacțiune s-a retradus din limba germană în limba franceză. Textul francez a fost tradus de G. Pleșoianu și publicat pentru întîia dată la 1838 sub titlul *Istoria Ghenovevei de Brabant* (2). În scurtă vreme a ajuns *Ghenoveva* o carte populară română. *Ghenoveva* s-a retipărit la 1847, 1860, 1862, 1868, 1876 etc. O altă edițiune, schimonosită, a făcut Jenibace, Craiova, 1879.

Coprinsul *Ghenovevii* este cel următor:

Duca de Brabant avea o singură fată, foarte frumoasă, anume Ghenoveva. Ea era cucernică, drăgăstoasă, dulce, smerită și muncitoare. Un oarecare cavaler tînăr, anume Sijefre, izbăvind într-un război viața ducăi de Brabant, acesta-l aduse cu sine la curtea sa și, hotărît să-i facă o răsplătire părintească, îi dete de soție pe fie-sa una născută. După nuntă, plecară amîndoi la cetățuia lui Sijefre, ce se numea Sijefburg. Într-o seară, după cină, șezînd amîndoi la lumina lampelor, se auzi deodată înfiorătorul sunet al trîmbiților ce preveghea războiul. Soldații și cavalerii intrară în sală și strigară: « Război! război! Maurienii din Spania au intrat fără veste în Franța și chiar în astă noapte trebuie să plecăm la război ».

În revărsatul zorilor se adunară cavalerii și Sijefre își luă ziua bună de la Ghenoveva. Ea rămase acuma acasă, trăind în cea mai adîncă singurătate. Vătaful de curte, pe care-l însărcinase Sijefre cu îngrijirea tuturor lucrurilor, se chema Golo. Acesta era un om frumos, dar foarte viclenos, și n-avea frică de Dumnezeu. După plecarea lui Sijefre, Golo luase o putere stăpînitoare peste toate și trata foarte rău și cu asprime pe toate slugile vechi și credincioase ale comisului Sijefre. Dintru-ntîi, el se purta cu smerenie către Ghenoveva. Dar, fără zăbavă, obrăznicindu-se, făcu Ghenovevei niște cereri foarte rușinoase. Ea îl întîmpină cu grozăvie, amenințîndu-l dacă nu se va lăsa de niște cugete ce n-ar trebui să aibă. Dar Golo, turbîndu-se, se hotărî să-și răsplătească și să o prăpădească.

Mai marele peste slugi ai comisului se chema Dracon. Acesta era un om cinstit și credincios stăpînului său. Ghenoveva îl chemase să-i dea o scrisoare pentru bărbatul ei; în minutul acela intră Golo și străpunse pe

---

[19] P. Ispirescu, *Legende sau basmele românilor*, București, 1882, p. 367.

[20] M. Grünbaum, *Beiträge zur vergleichenden Mythologie aus der Hagada*, în *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, XXXI (1877), Heft 2, p. 214.

[21] W. v. Schmidt. *Märchen-Saal*, vol. I, Straparola, Berlin, 1817, p. 269–280.

[22] John Dunlop, *Geschichte der Prosadichtungen*, Berlin, 1851, p. 491, nr. 327.

[23] F. von, der Hagen, *Gesammtabenteuer*, vol. I, p. XXXVI.

[24] Felix Liebrecht, *Zum Pantaschatantra*, partea a doua, în *Jahrbuch für romanische und englische Literatur*, III (1861), p. 147 urm.

[25] *Pantschatantra*, ed. cit., vol.I, p. 159–163.

[26] *Ibidem*, vol. II, p. 48–56.

[1] Tipărită la Paris, în 1647.

[2] J.L.C. Grimm și W.C. Grimm, *Deutsche Sagen*, ed. a II-a, vol. II, Berlin, 1865, p. 248–252 (nr. 538).

Dracon cu sabia. Ghenoveva, speriindu-se, strigă din răsputeri; toți locuitorii satului alergară la acele strigăte. Atuncea începu Golo să le spuie niște lucruri nerușinate și porunci să se arunce Ghenoveva în temniță, iară el scrise o scrisoare plină de minciuni lui Sijefre, bărbatul ei. După cîteva luni născu Ghenoveva un copil și-i puse numele Benoni. Numai Golo venea la dînsa, cu obrăznicie și nerușinare, iară ea îl respingea, cu toate că el o dojenea că o va omorî. Într-o noapte, veni Berta, fata străjerului, și-i spuse cum că a auzit că chiar în noaptea aceasta o vor omorî, căci a venit astfel de poruncă de la Sijefre. Ea atuncea o rugă să-i aducă cerneală și hîrtie și Ghenoveva scrise o scrisoare către bărbatul ei. Această scrisoare o dete în mîna Bertii ca să o ție pînă cînd se va întoarce Sijefre, și numai în mîna lui să dea acea scrisoare.

Pe la mezul nopții veniră doi gelați, Conrad și Rojer, și o duseră afară, într-o pustie, împreună cu copilul ei, ca să o omoare acolo. Însă ea se rugă cu lacrămi fierbinți de ei, să nu facă astfel de păcat și să omoare pe o nevinovată. Ei se milostiviră de dînsa și o lăsară în viață, însă o jurară să nu iese niciodată din pustietatea aceea, căci altfel, aflînd Golo că ea trăiește, vor pierde ei viața lor. După aceea tăie Rojer pe cîinele său, care era singurul prieten ce avea, și îi scoase ochii ca să-i aducă la Golo drept dovadă că au împlinit porunca lui. Pe ea o duseră în cele mai stufoase păduri, pe unde niciodată nu călcase picior de om; acolo o lăsară cu copilul în brațe și plecară.

Ghenoveva rătăcind prin pustietate, ajunse la o peșteră și se așeză acolo. Dar n-avea ce mînca. Cum ședea ea în peșteră, iată că veni o cerboaică la acea peșteră, care era culcușul ei. Nefiind pînă atuncea niciodată vînată de oameni, ea era blîndă și se apropie fără sfială de Ghenoveva, care o mîngîia. Iară uitîndu-se mai de aproape și văzînd ugerile ei pline, luă Ghenoveva pe Benoni și-l puse să sugă laptele. Cerboaica îl lăsă, căci puțină vreme înainte răpise un lup puiul ei și laptele în ugeri îi făcea dureri. Așa se obicinui cerboaica cu ei și ei trăiră din rădăcini și din laptele cerboaicei.

După trecere de vreme se zdrențuiră hainele Ghenovevei, iară ea, ieșind o dată din peșteră, întîmpină pe un lup ce ducea o oaie în gură. Lupul, cum o văzu, se apropie de dînsa; ea îl lovi peste cap cu ciomagul ce-l avea în mînă și lupul, speriat, lăsă oaia și fugi. Cu pielea acestei oaie se îmbrăcă Ghenoveva. Iar Sijefre începuse deja în scurtă vreme a se căi de porunca ce o dedese să omoare pe Ghenoveva. Wolf, care-i era prieten, nu era tocmai atuncea în tabără, cînd venise solul cu scrisoarea lui Golo. Îndată ce se întoarse, îl mustră pentru fapta lui necugetată. Mîhnit de mustrări de cuget și rănit în bătaie se întoarse Sijefre, fără veste, la cetățuia sa. Acolo găsi toate în desfrînare și neorînduială. Totdeodată îi predă Berta scrisoarea Ghenovevei. Cel dintîi lucru ce făcu Sijefre era de a arunca pe Golo chiar în temnița aceea în care fusese Ghenoveva mai nainte.

Într-o zi se duse Sijefre la vînătoare. Acolo urmări el o cerboaică cu mare stăruință și alergă după dînsa pînă cînd ajunse la peșteră. Acolo îl recunoscu Ghenoveva îndată și i se făcu și lui cunoscută. Plin de bucurie, abia își credea ochilor. Ghenoveva îi povesti minunata lor hrănire prin cerboaica și-i arătă și pe fiul lor, Benoni. Atuncea sună Sijefre cu cornul său și toți cavalerii ce erau la vînătoare se strînseră la peșteră. Trimiseră acasă să-i aducă haine potrivite și cu mare alai se întoarseră cu toții la cetățuia Sijefsburg. Toată lumea le ieșea înainte spre întîmpinare. Împreună cu Ghenoveva și cu Benoni veni și cerboaica credincioasă. Iar pe Golo îl scăpă Ghenoveva de moarte și îl osîndiră numai la temniță pe viață. Cei doi gelați se călugăriseră.

Legenda Ghenovevei, ce am rezumat-o aci, este una dintr-un ciclu întins de legende paralele, în care numai o trăsătură sau alta e puțin schimbată. Așa, de esemplu: în legenda Crescenției, care se potrivește cu legenda Ghenovevii pînă la punctul cînd gealații îi dau drumul în pustie în loc să o omoare, bărbatul și pîrîtorul devin rîioși. Crescenția, care scapă, zidește un spital unde tămăduiește rîioșii. Acolo vine și bărbatul ei, împreună cu clevetitorul; dorind să fie vindecați, trebuia fiecare să-și mărturisească păcatele și astfel află bărbatul nevinovăția femeii sale. Atunci și femeia lui i se face cunoscută. Altă paralelă este legenda lui Valentin și Orson, legenda lui Octavian, istoria Elenei etc., toate tractate mai pe larg de Graesse[3]. Zacher[4] a cercetat legenda Ghenovevei și legendele paralele din punctul de vedere al mitologiei germane și a crezut să recunoască într-însele o figură dintr-această mitologie, întocmai precum a făcut-o și Simrock[5].

Ceea ce ne interesează însă pe noi mai deaproape este că posedăm în literatura română o paralelă vestită la istoria Ghenovevei și încă cu mult mai veche în literatura română decît acesta din urmă, căci este deja de pe la sfîrșitul secolului al XVII-lea, adică *Povestea pentru împărăteasa țărei frîncești ce i-au tăiat maștehă-sa mîinele*. Povestea aceasta ce o dăm mai la vale în estract face parte din *Minunile Maicii Domnului*, unde este minunea a unsprezecea. Textul cel mai vechi se află într-un manuscript mixt al d-lui Eminescu din 1692 [6] (3). Despre alte manuscripte și texte tipărite, precum și despre originalul după care s-au tradus *Minunile*, va fi vorba în literatura religioasă. Dovada însă că povestea de față se bucura de o răspîndire mai mare și independentă de *Minunile*... este că o regăsim într-un alt manuscript mixt de pe la 1760 [7], care coprinde diferite legende și povești. Acest manuscript e în posesiunea d-lui Tocilescu. Aci poartă titlul *Poveste foarte minunată a cocoanii Mariei, rugătoare de precesta*. Comparînd aceste texte între dînsele, vedem că amîndouă au un izvor comun, dară sînt două traduceri independente una de alta. Iată ce ne spune această poveste:

---

[3] J. Graesse, *Sagenkreise*, p. 277—287.

[4] J. Zacher, *Die Historie von der Pfalzgräfin Genovefa*, Koenigsberg, 1869.

[5] K. Simrock, *Deutsche Mythologie*, ed. a II-a, Bonn, 1864, p. 322.

În țara frîncească era un împărat care rămăsese văduv de muierea dîntîi, cu care făcuse o fată foarte frumoasă, căreia-i puse numele Maria. Iară el se însură de luă a doua muiere, mai frumoasă încă decît cea dîntîi. Dar ea, cît era de frumoasă la trup, atît era de grozavă la suflet, și mai lăcuia într-însa mozaviria dracului, că nu voia măcar să auză de alta mai frumoasă decît ea. Deci ea, văzînd pre Maria așa de frumoasă, căuta să o piarză.

Odată se întîmplă împăratul să meargă la o cetate pentru treaba lui; atunci chemă ea o slugă a ei credincioasă și, după ce-l jură să facă după voia ei, îi zise: « Să știi că muierea cea dîntîi n-a fost cinstită, de aceea și fata aceasta face lucruri necuviincioase și rușini fără seamă și, daca va trăi mult, ea va face casa de rușine. Așadară tu mîine să o iei și să o duci la un loc pustiu și să o omori acolo; iar semn în loc de mărturie să-mi aduci mîinile ei ». Iară sluga se făgădui să facă după voia ei. La miazănoapte, sculă femeia aceea pe Maria și-i zise să se primble puțin cu acei oameni, că acuma va veni și dînsa. Așa o duseră departe, într-un loc pustiu; Maria însă înțelese vicleșugul, căci ea era din fire înțeleaptă. Atunci ridică ea ochii către ceriu și se rugă la Maica Precista să o scape de acea nevoie, iară la oamenii acei zise: « Nu vi-e frică de Dumnezeu să vărsați sînge nevinovat? » Și mai zicînd și alte cu lacrămi, li se făcu milă de dînsa și o lăsară vie, dar mîinele ei trebuiră să i le taie, căci mașteha le ceruse spre semn că au făcut după porunca ei. Deci puse mîinile pe o stîlpare de copaci și i le tăiară cu măiestrie din încheieturi și le duseră împărătesii. Iar sărmana Maria rămase acolo în pustie, cu boantele ei sîngerînde, și altă mîngîiere n-avea decît numele Precistei.

În vremea aceea se întîmplă de ieși la vînătoare un fiu de boier mare, bogat, și nimeri în acele locuri. Auzind glasul ei se apropie de dînsa și o găsi într-un hal așa de jalnic. Mirîndu-se de tăierea mîinilor și de frumusețea ei, o întrebă de pricina lucrului, iară ea nu răspunse nimica. Tînărul o luă la dînsul acasă și o îngrijiră bine și o oblojiră cu ierbi în tot chipul ca să se vindece. Feciorul acelui bogat o îndrăgi și se rugă de tatăl-său să-l lase să se însoare cu dînsa. Iar tată-său răspunse: « Noi putem să luăm fata unui judecător mare și bogat ». Dar dacă văzu că feciorul său se pierde de dragostea fetii, se învoi și el, și făcură nuntă.

Iar împăratul, tatăl ei, petrecea în scîrbă mare, neștiind ce s-a făcut cu fie-sa, că împărăteasa îi spuse cum că a fugit pe ascuns într-o noapte. Deci scrise împăratul la toți domnii și judecători și boieri să vie să facă alergare de cai, ca să i se mai veselească inima, să nu-l omoare scîrba de tot. Așa veni porunca și la bărbatul fetei și plecă el în locul tatălui său la curtea împărătească. Pe tatăl său însă îl ruga să-i dea de știre îndată ce va naște cocoana lui copil. Iar dacă sosi el la curtea împărătească, cu voia lui Dumnezeu făcu atîtea meșteșuguri și vitejii la joacă, cît toți boierii vorbeau de dînsul. Iară vicleana de împărăteasă îl îndrăgi și chemă o slugă a lui și-l întrebă despre toate. Așa află că este însurat și că are de nevastă o fată cu mîinele tăiate. Cum auzi de mîinile tăiate și mai întrebîndu-l de chipul ei, înțelese că este fata împăratului pe care o credea moartă. În vremea aceea veni carte de la tatăl cel bătrîn, că a făcut nevasta lui doi coconi. Împărăteasa dărui pe slugă cu multe daruri să-i dea ei cartea aceea ce va răspunde fiul. Ea scrise altă carte și o pecetlui cu inelul pe care-l furase sluga cu meșteșug. În carte scria să omoare femeia și cu cei doi copii născuți, că nu sînt ai lui; dacă nu o va omorî, nu va mai veni acolo.

Iar dacă văzu bătrînul scrisoarea, se miră foarte mult cu jale și nu știa ce să facă și se sfătui cu o slugă credincioasă ce avea; și au aflat cu cale să o ducă acolo unde au găsit-o și acolo să o lase, să o grijească Dumnezeu. Așa făcură, și ea rămase acolo nemîngîiată, cu multă jale și cu multă scîrbă. Acolo văzu o cărare și se luă pe dînsa pînă ajunse la o peșteră; în peșteră lăcuia un pustnic, care-i lăsă locul său și se mută într-o altă peșteră, iar el o hrănea cu ierburi și rădăcini ce strîngea. Și trecu cîtăva vreme și se întoarse bărbatul ei acasă; și dacă îi spuseră, el plînse cu amar și după aceea luă slugile să o caute unde au lăsat-o. În noaptea aceea se arătă Maica Domnului în vis femeii acele[i]a și-i zise: «Mîine vine bărbatul tău și acuma se isprăvesc toate nevoile tale». Iară ea se rugă de Maica Domnului și redobîndi și mîinile tăiate.

---

[6] F. 13–18.

[7] F. 57–63.

A doua zi o regăsi bărbatul ei și o duse acasă. Atunci ea îi spuse cine este și cum a ajuns în pustietate. Iară începură să caute și pricina cu scrisorile și aflară tot vicleșugul maștehăi. Apoi trimiseră carte la tatăl, împăratul, și purceseră și ei în țara frîncească. Sosind la țara lor, le ieși înainte însuși împăratul; iar spurcata de muiere a împăratului se ascunse, dar o aflară, o scoaseră afară și o arseră în mijlocul cetății. După aceea încoronă *împăratul pe ginerile său de împărat. Iar ziua scăpării fetei de împărat făcură praznic mare Maicăi Preciste.*

Această poveste e una din multiplele variante reprezintate printr-o sumă de povești și chiar de basme în multe literaturi. Cît ne privește pe noi, posedăm în literatura română cîteva basme cari se apropie mai mult sau mai puțin de legenda de față. Se înțelege că unele trăsături sînt schimbate și astfel se aseamănă un basm cu două sau trei variante ale legendei originale. Așa de esemplu un basm inedit, comunicat nouă de d. Ispirescu, al cărui cuprins e cel următor:

Un împărat, rămîind văduv, vrea să ia pe însăși fata lui de nevastă. Fata nu voi să asculte de vorbele lui și fugi; împăratul puse de o prinseră și-i tăie mîinele, crezînd că astfel nu va mai putea fugi. Dar fata de împărat totuși fugi, îmbrăcată într-o piele de urs. Străjerii altui împărat o prinseră cînd fura fructe din grădina împărătească. Feciorul de împărat o îndrăgește și o ia de nevastă. Atuncea e chemat la război și pleacă. În vremea aceea născu femeia lui un copil și un sol vine cu o carte să o vestească bărbatului. Împăratul află că fata lui e nevasta tînărului, schimbă scrisoarea, că a născut un cățel; de asemenea, schimbă răspunsul bun într-unul rău, ca femeia cu copilul să fie arși. În loc de a o arde, îi dau drumul, ca în legendă. Pe drum ajunge la o apă și voiește să spele pe copilul ei; cînd îl spală, cade copilul în apă. Atuncea stătea de altă parte un om bătrîn — pasămite că era Dumnezeu — și el îi zise să bage boantele în apă. În minutul acela îi crescură mîinile și scoase și copilul. Pe copilul îl dărui Dumnezeu cu darul ca tot ce o voi să i se implinească. Plecînd de acolo mai departe, ajunse la o casă mare; acolo îi iese înainte o femeie mare și frumoasă și-i zice că palatul și tot ce e înlăuntru e pentru dînsa. Acolo șade pînă cînd o găsește bărbatul. Abia atuncea află că e fata împăratului și-l pedepsește pentru nelegiuirea sa.

Restul basmului care vorbește de modul cum s-a folosit copilul de darul ce i-a dat Dumnezeu nu ne interesează aci, și-l trecem. Precum se vede, a luat tatăl fetei locul mumei vitrege, altfel basmul este aproape identic cu legenda. Prin înlocuirea mumei vitrege cu tatăl se apropie basmul de povestea *Elena, fata împăratului din Țarigrad*[8]. În basmul bănățean din colecțiunea fraților Schott (nr. 16) se găsește o altă variantă [a]acele[i]ași legende. Fata fuge de un pețitor, care e fiul unui vrăjitor mare, și acest vrăjitor îi face mari nevoi, schimbînd scrisorile și cauzîndu-i și alte nenorociri. O paralelă întocmai cu basmul cel dîntîi este basmul german *Fata fără mîini*[9]. Grimm mai compară basme italiane, germane, serbești[10] etc. La aceste mai adăogăm basmul rusesc din colecțiunea lui Afanasiev[11], intitulat asemenea: *Cosorucica*, „Fata cu mîinele tăiate".

ILIODOR (1)

Primul roman din anticitate ce s-a mănținut pînă în zilele noastre e acela scris de Heliodor, episcopul de Tricca în Thesalia, care poartă numele de *Aethiopica*. În realitate au precedat mai multe romane opului lui Heliodor, așa povestirile milesice ale lui Aristides (cca 90 înainte de Chr.), „povestirile curioase de dincolo de Thule" de Antonias Digenes în care se tratează de Dinias cu amorul lui Derkyllis, *Babylonica* sau povestirile din Babilon de Iamblichus etc. Însă aceste romane s-au pierdut în întregul lor, numai un estract foarte scurt s-a păstrat de către Photius în *Bibliotheca* sa. Aproape două sute de ani după Iamblichus și, desigur, mai mult sau mai puțin influențat de dînsul și de predecesorii săi, compune Heliodor romanul intitulat *Aethiopica*, a cărui coprins este cel următor:

---

[8] Paralele v. Dunlop-Liebrecht, p. 265—266. Alte paralele, mult mai dezvoltate, împreună cu comparațiunea poveștilor și legendelor între dînsele, v. F. von der Hagen, *Gesamtabenteuer*, vol. III, p. CLIV—CLXII.

[9] Grimm, *op. cit.*, nr. 31.

[10] Grimm, *op.cit.*, vol. III, p. 57—60.

[11] A.N. Afanasiev, **Народные русские сказки**, vol. III, Moscova, 1873, p. 31—41 (nr. 159), trei variante; paralele vezi vol.IV, p. 368—377.

Regina Etiopiei naște o fată albă și o espune într-un loc deșert, legînd un inel pe brațul ei și o legătură ce conținea originea ei. Găsită de Sisimithres, acel copil șade la dînsul șapte ani, după care îl ia cu sine la Egipt. Acolo, el predă fata aceea lui Charicles, un preot delfic, care îi dă și numele său: Charicleea și o destinează nepotului său, anume Alkamenes. Charicleea însă se întîlnește în templul de la Delfi cu Theagenes și se amurezează de dînsul. Calasiris, un preot egiptean și prietin lui Charicles, care se afla atuncea la Delfi, capătă porunca lui Apollo prin vis de a se întoarce în Egipt, împreună cu Charicleea și Theagenes. Corabia e prinsă de corsari și căpitanul lor vrea să ia pe Charicleea de soție. Ajunși la țărmul egiptean, Calasiris ațîță vrajbă între corsari și ei se omoară între dînșii; atunci Charicleea împreună cu Theagenes sînt prinși de niște bandiți egipteni și duși într-un ostrov. De acolo ei scapă, căci unul Nausicles ocupă acel ostrov și omoară pe bandiții care îi furaseră iubita lui. Theagenes însă cade în mîinile egiptenilor, cari îl trimet la Persia, și Nausicles predă Charicleea lui Calasiris, care o recunoscuse. În fine, după multe întîmplări, sînt prinși amîndoi de către Hydaspes, regele etiopilor, care vrea să jertfească pe Theagenes soarelui și pe Charicleea lunei; atunci se aflã legătura ce legase muma Charicleei pe brațul ei și se recunoaște că ea este însăși fata lui Hydaspes. Sisimithres și Charicles, cari ajung acolo după ce o căutaseră prin toată lumea, dovedesc faptul în acel moment, cum s-a petrecut și că ei o au crescut, și astfel Theagenes și Charicleea scapă din toate primejdiile și ajung la unirea dorită.

Romanul lui Heliodor a avut o influență imensă asupra romanului modern, în special asupra romanului eroic. Modul cum se descoperă originea eroinei s-a imitat de Guarini în *Pastor fido*, Dorat l-a dramatizat (1762). Ediția cea dintîi grecească s-a făcut în anul 1535, la Basel, după un manuscript furat de către un soldat din biblioteca lui Mathias Corvin din Pesta. A fost apoi încă des tipărit și tradus în limba franceză, engleză, germană etc. [1].

În limba română a fost tradus încă de pe la mijlocul secolului trecut * și cam des citit. Dar totuși nu s-a bucurat de atîta popularitate ca toate celelalte cărți ce am pomenit

---

[1] Dunlop-Liebrecht, *op. cit.*, p.8 și urm.

* Adică sec. al XVIII-lea (n.e.).

pînă aci. D. Eminescu posedă două manuscripte de pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, învederat copii după originale mai vechi; tot așa posedă și Biblioteca Centrală un manuscript din 1773 și d. Tocilescu un altul de la 1785 (2), dar toate incomplecte, ceea ce ne demonstră că era o carte mai răspîndită. Influența acestui roman vast, care coprinde zece cărți, este foarte mică; volumul lui oprea o răspîndire mai mare pe cîtă vreme nu circula decît prin scris.

Ce e curios de a observa este că romanul a căpătat la români titlul autorului său, *Iliodor*, pe cînd s-a pierdut cu totul adevăratul titlu *Ethiopica*, sau „povestiri etiopice". Judecînd după transformarea ce a pățit și după mulțimea relativă de manuscripte ce se găsesc, se pare că a fost mai populară *Istoria lui Filerot și a Antusei*.

FILEROT ȘI ANTUSA (1)

Din acest romanț avem două edițiuni, sau mai bine două estracte schimonosite, fiecare din acești doi editori-îndreptători pretind și dreptul și onoarea de autor adică: Câmpiniu [1] și Ecaterina Jantil [2]; amîndoi (cea din urmă este o damă) spun că au văzut și ei un manuscript vechi, dar ei l-au *prefăcut*, și într-adevăr l-au *prefăcut*.

Originar, ni se pare, identic cu *Erotocrit*, compus grecește în versuri de Vincenzo Cornaro între 1630—1650, de unde *Noul Erotocrit* al lui Dionisie Fotino, prelucrat românește de Anton Pann. Aci persoanele principale port nume de Eracle, împăratul Atenii, Artemis împărăteasa, Areti fiica lor, Pezostrat, ministrul politic al împăratului, Erotocrit, fiul lui Pezostrat și amurezul Aretii. Tot așa și în *Erotocritul* lui Cornaro. D. Eminescu posedă un fragment manuscript dintr-o traducțiune română de la 1812 intitulată *Istoria Aretusii și a împăratului Iraclie, tatăl său, a lui Erotocrit și-a lui Pezostrat, tatălui său, vizirului*. Alte două manuscripte din *Erotocrit*, de pe la 1800 și 1818, posedă Biblioteca Centrală din București; singura diferență între Anton Pann și aceste manuscripte este că Areti sună la aceste din urmă mai corect: Aretusa.

---

[1] *Doui amantzi, Filerotu shi Antusa. Estragere hi compunere de* R. S. Campiniu, **Brăila**, 1857.

[2] *Filerot și Antusa*, prelucrare de Ecaterina Jantil, Buzău, 1878.

În povestea noastră se vede că s-a făcut Filerot din Erotocrit și din Aretusa, Antusa. Tatăl ei se chiamă Periandru, muma Eftali (Efali), iar tatăl lui Filerot Agaton. Coprinsul romanțului *Filerot și Antusa*, pe scurt, este cel următor:

Filerot se amorezează de Antusa (cu care însă se poate vorbi numai prin gratiele ce despart casa lui de palatul împărătesc). La vînătoare, urmărind o ciută, ajunge în fine într-o țară depărtată. Spălîndu-se cu o apă se transformă într-un harap și supt forma aceasta revine la Antusa. Aceasta se îmbolnăvise de dragostea lui Filerot și zicînd el că e vraci, îi comunică că s-a întîlnit cu dînsul în țările depărtate, și cu mijlocul acesta o însănătoșează. Apoi pleacă necunoscut în țara perșilor, acolo devine generalul armatei însă, comandat în contra grecilor, trece el în partea perșilor și scapă pe Periandru. După aceea este trimes însuși în contra perșilor. Pe vremea aceea trimite regele Periandru la regele Agesilas, propunîndu-i fata lui pentru Andracus. Cum află Filerot de aceasta, crezu că este cu consimțămîntul Antusii și, furișîndu-se de vederea armatei, dispăru. Aretusa, auzind aceasta, fugi asemenea și se ascunse într-o mănăstire.

Aceasta este recenziunea cea mai nouă, cea de Jantil. Edițiunea lui Câmpiniu[3] are un alt sfîrșit și adică: Filerot trimese pe un prieten al lui să pețească pe Antusa de la tatăl ei. Acesta, înfuriat, îl surghiunește și pe Antusa o închide în temniță. După o vreme oarecare vin mai mulți fii de împărați și o pețesc pe ea; Filerot, care află că regele îl rechemase, vine tot în forma de harap, se luptă cu inimicii regelui, apoi cu pețitorii și îi biruiește pe toți și capătă pe Antusa.

Afară de aceste edițiuni tipărite, noi mai cunoaștem două manuscripte despre *Istoria lui Filerot și Antusei*, unul al nostru de la 1826 și altul al d-lui Ispirescu, de pe la 1837. Deosebirea între aceste manuscripte și tiparul este că manuscriptele sînt mult mai dezvoltate și că alternează proza și poezia. Acțiunea e descrisă în proză, iar simțămintele, dialogurile și scrisorile sînt în formă poetică. În *Erotocritul* lui Anton Pann și acțiunea a fost prelucrată în versuri; coprinsul este asemenea cu *Filerot*[4].

---

[3] Brăila, 1857.

DRACUL ȘI FEMEIA (1)

În cercul cercetărilor de față intră și cartea intitulată *Dracul și femeia, sau roman găsit sub peruca unui holtei bătrîn*, ediția întîi, 1851, ediția a doua, Iași, 1857. Noi avem aci o traducțiune sau mai bine o prelucrare a vestitei opere a lui Machiavelli *Belphagor*, tipărită la 1543, adică optsprezece ani după moartea autorului. Se pare însă că el însuși n-a făcut altceva decît a scoate această poveste dintr-un manuscript latinesc, pierdut acum[1]. Rezumatul, în scurt, este cel următor:

Multe suflete bărbătești se pogoară în iad cu tînguire amară că femeile lor i-au silit să părăsească lumea fără vreme și să se pogoare în iad. Minos și Radamant, împreună cu Pluto, vrînd să hotărască cu toată dreptatea această pricină, au aflat cu cale să trimiță pe una din slugile tartorului să meargă în lume și să ia cea mai deplină și negreșită știință. Sorții au căzut pe Belfegor și el a cerut să i se dea o sumă însemnată cu care, viind în lume în chip bărbătesc, să se însoare și, după trecere de zece ani, să moară și să se întoarcă în iad; dar cîtă vreme va sta în lume, să fie supus la toate patimele omenești. Belfegor se însoară și o pățește rău, încît nu mai poate să aștepte cei zece ani hotărîți și se întoarce înainte de soroc în iad, unde încredințează pe sfetnicii cei mari, prin viu grai, că mare dreptate au acele suflete ce țipă și strigă.

Pînă aci, povestea românească e mai mult sau mai puțin o satiră în contra femeilor. Originalele mai au o continuare hazlie, căci dracul, scăpat printr-un țăran de nevasta lui, spre răsplată îi făgăduiește dracul că va intra în fata unui boier și nu va ieși decît în urma poruncei date de țăran, pentru care va fi bine plătit de tatăl fetei. Așa și făcu. Dracul, ieșind de la acea fată, intră în fata împăratului și împăratul poruncește țăranului să scoață pe dracu' din fată; dacă nu, îl va pedepsi rău. Țăranul se puse întîi pe rugat, dar dracul nu voia să știe nimica de aceasta. Atunci se prefăcu țăranul și veni în fuga mare, strigînd speriat către dracul: „Fugi, că te caută femeia ta!" Cum auzi dracul de femeie, ieși ca fulgerul din fată și într-o clipă se făcu nevăzut. Prototipul acestei povești este indic. Benfey, care l-a regăsit în *Cucasaptati*, adică în „povestirile unui papagal", a urmărit această temă prin toate literaturile, arătînd cum s-a transformat încetul cu încetul pînă cînd a devenit basm [2].

---

[4] A. Pann. *Erotocritul*, Sibiu, 1837; ed. a II-a, ibidem, 1867.

[1] Vezi Dunlop-Liebrecht, *op.cit.*, p. 273 și urm.

Iată acum și un basm român, cules din districtul Prahova, care s-a născut din această poveste. Ciudat este că arhanghelul Mihail a luat locul diavolului, se vede din cauza rolului ce i se atribuie, adică de a lua sufletele oamenilor, ceea ce nu se potrivește cu atribuțiunile diavolului după închipuirea poporului:

Se zice că sf. arhanghel Mihail trăia odată pe pămînt. P-atuncea era și el ca toți oamenii, cu slăbiciunile lor. Cînd ajunse flăcăiandru, simți că-i țîcăie inima după o fetiță tînără, cu fața albă ca zăpada, cu obrajii rumeni ca cireașa, cu cosița neagră ca peana corbului și cu ochișorii ca mura cîmpului. Frumoasa fetiță nu se arătă nesimțitoare la ochii dulci ce-i făcea Mihai (așa se numea sf. arhanghel p-atuncea, pentru că nu era încă sfînt) și, ori de cîte ori îl vedea trecînd la vale, se făcea că nu-i apă în cofă și da fuga la fîntînă, unde Mihai mînca la faguri după gurița ei. Azi așa, mîine așa, o duseră ei cît o duseră, pînă ce dragostea lor începu să zbîrnîie pe la urechile sătenilor și de! gurele rele, cînd n-au de lucru, scot fel de fel de vorbe.

Mihai, ca să iasă din gura lumii, făcu ce făcu, că fata era mai bogată decît el, și o luă de nevastă pe Stăncuța, că așa se chema drăguța lui. Acuma el credea că are să fie cel mai fericit om din lume, dar omul una se gîndește și alta nemerește; mierea Stăncuței de denaintea nunței, după cununie se prefăcu în fiere otrăvită: din viță blîndă, ajunse scorpie afurisită. Bietul Mihai nu mai putea să-i intre în voie: zice el hăis, ea zicea cea; zise el cea, ea zicea hăis; zicea el tunsă, ea zicea rasă; zicea el rasă, ea tunsă; ba rață, ba rățoi, și așa mai încolo. Cu toate astea, el suferea tot fără să zică o singură vorbă. Tăcea și-și vedea de treabă. Dumnezeu, văzînd marea lui răbdare, îl făcu sfînt și îl însărcină ca să ia sufletele oamenilor. Cu toată sfințenia lui, tot n-a putut să scape de răutatea nevestei, Ar fi vrut să-i ia sufletul, dar nu-i da voie cel de sus.

O duse el cît o duse; dar dacă văzu și văzu, se sculă într-o zi de dimineață, luă zeghea în spinare, puse mămăligă în traistă și-și luă lumea în cap. Merse, merse zi de vară pînă în seară și ajunse dinaintea unui bordei unde bătu la ușă.

— Cine-i? întrebă un glas dinăuntru.

— Om bun, răspunse el d-afară. N-avu să aștepte mult, că ușa bordeiului se deschise și un biet muncitor îl pofti înăuntru și-l ospătă și-l găzdui. Omul era vesel că nevasta îi făcuse un copilaș frumos ca un bujoraș.

La masă, din una în alta, ajunse vorba și la naș. Atunci sf. arhanghel ceru să-i boteze el copilul. Omul primi cu bucurie, mai cu seamă după ce află că nașul e sfînt, pentru că sf. arhanghel îi spuse tot ce pățise și cum se făcuse sfînt. A doua zi, merseră la biserică de botezară copilul și îi puseră numele Ionică. După ce se întoarseră acasă, întinseră masa mare, se puseră roată împrejur, băură și se ospătară pînă seara, pînă ce ieșiră stelele pe cer, cînd se duseră să se culce.

Ca dar de botez, după obicei, sf. arhanghel Mihail îl făcu doftor și-i dete o sticluță, zicîndu-i: « Cînd te-o chema la vreun bolnav, să știi că eu sînt acolo mai dinainte. Cum vei intra în casă, să te uiți la mine; și dacă me-i vedea la capul bolnavului, să știi că nu-i scăpare, iar dacă me-i vedea la picioare, să-i dai trei picături din sticluță și se face bine într-o clipeală. » Cu meșteșugul ăsta de doftor, Ionică se vesti peste nouă țări și peste nouă mări, așa că vestea lui ajunse pînă la Crai-împărat, care zăcea de nouă ani și care chemase pe toți vracii și toate babele din lume, fără nici un folos. Auzind Crai-împărat de ăst doftor năzdrăvan, care spunea curat de la început de-i scăpare ori nu, îl chemă și pe el.

Cum ajunse acolo, împăratul îi zise:

— Iacă, dacă me-i scăpa, îți dau jumătate din împărăția mea; iar de nu, unde-ți stă tălpile picioarelor, ți-o sta capul.

Sărmanul Ionică o sfecli, pentru că văzuse pe nașu-său stînd grecește la capul împăratului. Dar în primejdia în care se afla, îi veni ceva în minte. S-apropie de sf. arhanghel și îi zise:

— Sfinte nașule, te caută nevasta, e la poartă...

Sfîntul arhanghel, cum auzi de nevastă, o luă la sănătoasa, lăsînd în pace pe împărat, care se și făcu sănătos, numaidecît; și Ionică se întoarse acasă încărcat de daruri.

Încălecai pe o șea și vă spusăi așa.

---

[2] Th. Benfey, *Pantschatantra. Fünf Bücher indischer Fabeln*, vol. I, Leipzig, 1859, p. 519–534.

[3] Th. I. Gesticone, *Pățaniile arhanghelului Mihail. Istorioară poporană culeasă în districtul Prahova*, în *Columna lui Traian*, III (1882), nr. 7–9, p. 522–524.

Un basm analog, intitulat *Cum a înălbit femeia pe dracu',*
a publicat d. Baican, dacă nu ne înșelăm, în *Timpul* pe
anul 1882 (2). Între proverbele române avem: „Femeia a
îmbătrînit pe dracu' cu descrețirea unui fir de păr"; basmul
care a dat naștere la acest proverb și care stă în oarecare
legătură cu povestea de față a fost cules asemenea de d. Bai-
can, dar e inedit pînă acuma. În toate aceste basme joacă
dracul un rol pasiv față cu femeile.

FLOAREA DARURILOR (1),

Tipărită în Snagov, la 1700, cu îndemînarea și cheltuiala dumnealui Constantin Paharnicul, Sarachin Sin Gheorghi dohtorul Criteanul.

Precum spune traducătorul, el s-a slujit de un manuscrip
grecesc, găsit în muntele Athos. De o fi așa nu știm, dar
atîta știm, că este o traducere directă din Ἀντος τῶν λαρίτω
tipărit la Veneția, 1675, care carte singură, precum se vede
e scoasă dintr-o carte italiană: *Fior di virtù.* Cartea, tipărit
pentru a doua oară la 1703, ediția a treia 1834[1] (2), coprind
35 de capitole asupra patimelor omenești împărțite astf
că după o virtute urmează vițiul corespunzător; așa, capito
lul 1, *Despre dragoste,* capitolul 2, *Păcatul pizmii,* ca
iasta împrotiva dragostei etc., și coprinde vorbe și pild
scoase din autorii vechi, greci și romani, precum și din Bibl
și din operile părinților bisericei. Pe lîngă aceasta, aduce a
torul mai la fiecare capitol cîte un exemplu din istoria a
malelor, care arată învederat că a fost scos din *Physiolog*
Acest *Physiologus* este mai vechi în literatura român
căci se întrebuințează și de Neagoe-Vodă, fără însă a-l num
ceea ce vorbește pentru răspîndirea lui și pe aci în ța

---

[1] D. Iarcu, *Bibliografia cronologică română,* București, 1873, p. 1

510

Pînă acuma n-am reușit de a găsi un manuscript relativ la aceasta. (3) *Physiologus,* cartea cea mai favorizată de biserică, este desigur de origine egipteană și elenistică. Deja în secolul al V-lea a fost tradus în limba etiopică [2]. Tot așa de timpuriu îl găsim în celelalte limbi orientale [3] și apoi răspîndit peste toată Europa. *Physiologus* nu este altceva decît o descriere mitică despre viața animalelor; basmele acestea privitoare la viața animalelor au fost după aceea comentate în mod mistico-alegoric și așa întîlnim în cartea lui Neagoe-Vodă [4] o pildă asupra șarpelui, care se roagă la Dumnezeu să vază chip de om, iar cînd îl vede, își ascunde capul să nu fie zdrobit, căci numai aceasta îi produce moartea, a doua pildă, asupra porumbului care, înainte de a înghiți grăunțul, privește dacă nu cumva se lasă uliul pe dînsul și astfel se străjuiește bine. Pilda a treia este pentru strutocamil, care clocește ouăle numai prin privire neîncetată din ochi, după ce le-a băgat mai-nainte în apă, iar dacă-și dezlipește ochii, vine aspida și suflă spre dînsele și strică astfel ouăle cu duhul ei. Așa trebuie să fie și omul, privighetor și cu bună pază împotriva suflării satanei. Se poate ca în *Învățăturile lui Neagoe-Vodă* să fi intrat aceste basme din *Physiologus,* prelucrat de sf. Crisostom (pildele din *Physiologus* care fac parte din *Învățăturile lui Neagoe-Vodă* sînt reproduse de noi întocmai după original în *Chrestomatie,* I, p. 165 urm.).

De altă parte este *Floarea darurilor,* foarte interesantă prin poveștile ce conține. Ca izvor, autorul însemnează Biblia, *otecinic* (adică *pateric,* viețile sfinților pustnici) și „istoriile Râmului", adică *Gesta Romanorum* pe cari le-am pomenit destul de des pînă acuma. Din maximele și sentențele coprinse în *Floarea darurilor* dăm estracte cu ocaziunea proverbelor. Aci însă ne vom mărgini la cîteva esemple ca specimene din *Physiologus* și din poveștile coprinse în această carte. Așa de esemplu citatul cel dintîi [5]: „Deci dragostea aceasta poate să o aseamene neștine unii păsări ce-i zic calandrinon, carea are această fire întru sine că, deacă o aduc înaintea bolnavului și este ca să moară de acea boală, întoarce capul ei și nu-l veade, iar deacă iaste ca să se scoale bolnavul, îl veade și toată boala iase dintr-însul".

---

[2] Editat de Hommel, Leipzig, 1877.
[3] Land, *Anecdota syriaca,* vol. V.
[4] *Învățăturile lui Neagoe-Vvd.,* București, 1843, p. 193—196.
[5] F.2r.

Alt esemplu este [6]: „Și poți să aseameni nemilostivirea vasiliscului, care junghe pre om și-l omoară numai cu vederea lui; și nu-i iaste nici odinioară milă, pentru că deaca nu află pre cineva să-l poată otrăvi, numai cu suflarea lui face pre copaci de să usucă și frunzele carele sînt împrejur se usucă, atîta iaste de otrăvit". Această credință o regăsim deja în Plinius [7]. Sfîrșim estractele din *Physiologus* cu vestita legendă despre finix [8]:

> Și poți ca să aseameni darul întărirei pre o pasăre căria îi zic finix, carea trăiește 300 și 15 ani. Și deaca vede că au îmbătrînit și au slăbit, adună niște lemnișoare mirositoare și-ș zidește cuib și intră într-însul și sta denaintea soarelui și-o bate atîta într-aripele lui cît face foc din arderea soarelui și din baterea aripilor lui. Iară acea pasăre iaste atîta de întărit, cît nici o dată nu se clătește, ce mai vîrtos se lasă de arde, pentru că știe din fire că va să întinerească. Și plinindu-se nouă zile, să naște dintr-acea materie a trupului lui un viearme și creaște pre-ncet pre-ncet, și atunce face aripi și să face pasăre. Și nu mai iaste în lume altul fără numai unul.

Legenda „finixului" este din cea mai adîncă vechime. Întocmai așa se găsește în *Physiologus* etiopic din secolul al V-lea [9] și în cel corespunzător siriac și arab [10]. Dar cu nouă secole mai înainte, adică în secolul al IV-ea înaintea erei noastre, se pomenește fenixul de către Antiphanes din Rhodos (cca 340 î.e.n.). De aci apoi în scrierile lui Aelian [11] și Aristoteles [12], ba chiar Herodot [13] și Horapollon [14] o pomenesc de-a dreptul ca o credință egipteană. Din această literatură a ajuns la romani, la Tacitus, Pomponius Mela etc., și apoi la toate popoarele europene. În special e de observat că această legendă a fost foarte frumos potrivită de

---

[6] F. 24^r.

[7] *Historia naturalis*, VIII, c.33, 1.

[8] F. 59^r urm.

[9] Ed. Hommel, cap. VII, p. 62, *Introducerea*, p. XXXIX, n.19.

[10] Land, loc. cit., c.29, v. anotațiunile pe p. 154.

[11] Nat. Anim., VI, 58.

[12] **Περὶ ζώων ἱστορίαι, IX, 13.**

[13] Cartea II, cap. 73.

[14] **Ὡραπολλῶνος Νειλοῦ ἱερογλυφικά, II, 57.**

către chir Grigorie, episcopul Argeșului, cu renașterea poporului român [15].

Ne ajung aceste esemple din *Physiologus*; acuma cîteva povești, mărginindu-ne la una sau două mai importante:

Pentru darul direptății [16]. Spun la otăcinic că era un lăcuitoriu în pustie carele făcu multă vreme în săhăstria lui și, avînd o boală foarte mare, carea nu putea nicicum să o tămăduiască, începu a să jălui cătră Dumnezeu și un înger al Domnului veni în chip de călugăr și zise săhastrului: vino cu mine pentru că Dumnezeu va să-ți arăt din judecățile lui ceale ascunse. Și luo pre sihastru într-o casă întru carea era mulțime de bani și îngerul îi fură și-i duse într-altă casă, și-i lăsă deasupra porții unui om sărac, carele pierduse în mare tot, orice avusese în lume. Atunce-l duse într-altă casă și junghe un copil mic, carele era în leagăn; și văzînd săhastrul aceasta vru să se ducă de la dînsul, socotind că îngerul au fost diavol. Atunce îndată îi zise lui îngerul: așteaptă și eu îți voi spune lucru carele am făcut. Pentru furatul banilor iaste aceasta: acela ai cui au fost banii ș-au vîndut tot ce au avut în lume ca să le dea unui ucigătoriu, ca să facă răsplătire acelor ce au ucis pre tată-său; și de l-aș fi lăsat să fie făcut, ar fi fost în tot satul amestecătură și mare rău și ar fi murit mulți; ce, pentru ca să tai răul și pentru ca să întorc pre acesta să facă bine, i-am luat banii pentru că deaca va vedea că rămîne așa sărac, va intra într-o mănăstire și-și va spăsi sufletul lui. Iară pricina pentru carea am lăsat banii la acea poartă, iaste aceasta: acela carele ședea în casa aceea ș-au pierdut în mare tot ce au avut în lume și el, din oceința lui, au vrut să meargă să se spînzure. Dirept aciasta i-am lăsat banii ca să-i afle, să nu să spînzure. Iară pricina pentru care am junghiat copilul iaste aceasta: tatăl acestui copil făcea milostenie pentru dragostea lui Dumnezău; iară de cînd au făcut pre acest copil, au lăsat milostenia și s-au dat în iubirea de argint, și în năpăstuiri și întru toate răutățile lumii; dirept aceasta i-am junghiat copilul lui pentru ca să se întoarcă să facă iarăși bine.

Dirept aceasta nimic să nu te miri de boala ta; că de n-aș fi făcut aceasta, nu te-ai fi întors în milostenia lui Dumnezeu, căci Dumnezeu nu lăsă nici un lucru fără vreo pricină, că oamenii nu pot să o priceapă pentru că judecata lui Dumnezeu așa lasă. Iar Dumnezeu, pentru mila lui, din doauă răutăți lasă cea mai mare și-l schimbă întru bine. Și cum zise îngerul aceastea, fu nevăzut denaintea lui.

---

[15] *Loghică, carea acum întîi s-au tîlmăcit în limba patriei ... cu cheltuiala... chir Grigorie, de care iaste și tîlmăcită*, București, 1826, p. 16—17.

[16] F. 41^r—42^v. Pilda despre săhastrul și îngerul se află deja cu nouă ani înainte în literatura română, căci face parte din „Margarit[arele]" al[e]lui Zlatoust, tradus românește de R. Greceanu, tipărit București, 1691, fol. 164^r—165^r și e scos, cum zice, „dintr-ale starețului, capul 2". Această poveste a intrat cu totul în popor și o regăsim sub formă rimată în *Șezătoarea*, ed. I. Vulcan, an. III (1877), p. 2—4: *Dumnezeu și cerșitorul*, unde Dumnezeu ia locul îngerului, și cerșetorul al săhastrului.

Originalul acestei legende se află mai întîi în Talmud și în poveștile lui R. Nissim din Kairuan. În locul săhastrului este R. Josua ben Levi și îngerul este proorocul Elia. Intrînd în literatura muhamedană, călătorește Moise cu Hidir [17]. A ajuns apoi în Europa în multe cărți, așa în *Gesta Romanorum* [18], *Vitae Patrum* (V, 39), *Scala coeli*, Pauli, *Schimpf und Ernst* [19]. Oesterley a cules la Pauli toate paralelele, la cari mai adăugăm *Etienne de Bourbon* [20]. Altă poveste o amintim numai, fiind că a fost culeasă în zilele noastre din gura poporului de către d. Jipescu [21]. Este povestea cu fetele dracului pe care le mărită după gineri, ca să-i aducă în împărăția lui. Așa, una este trufiia și o mărită după oamenii cei mari, alta e înșelăciunea și o mărită după țărani, a treia, pizma, și o mărită după meșteri, a patra, fățăria, și o mărită după cei bisericești și așa mai departe [22].

În sfîrșit, voi mai aminti de povestea fiului lui Theodosie (fol. 87 urm.), care a fost crescut paisprezece ani într-un turn retras de toată lumea. Cînd veni la palat, îi arătară toate lucrurile; într-altele, văzînd o muiere, întrebă de numele ei. Unul îi răspunse de glumă: „Numele ei este diavolul, care trage pe oameni la muncă“. Întrebat apoi care lucru îi a plăcut mai mult, răspunse: „diavolii, care trag pe oameni la muncă“. Am amintit aci această poveste dinadins, fiind că ea se trage din *Varlaam și Ioasaf*. Boccaccio a prelucrat această poveste în *Decamerone*, introducere la ziua a patra; în *Cento novelle antiche* se repetă asemenea, cu puține schimbări [23].

---

[17] Coran, sursa 18, verset 59—81; Hammer, *Rosenöl*, vol. I, p. 121 urm.; Weil, *Biblische Legende*, p. 176—181.

[18] Cap. LXXX; v. și Oesterley, p. 724—725.

[19] Cap. 682.

[20] Nr. 396, p. 346—349 și nota 1.

[21] Gligore M. Jipescu, *Opincaru, cum ieste și cum trebuie să hiie săteanu*, București, 1881, p. 115—116.

[22] F. 44—45.

[23] Dunlop-Liebrecht, p. 230. Ni se spune că Asachi are o povestire analoagă; noi n-am găsit-o încă.

O altă carte de felul acesta este *Zadic* de Voltaire, tradusă în românește de S. Căpățineanu *(Sadic sau ursitoarea*, istorie asiaticească de M. Volter, 1831). Această carte, deși însăși în forma în care se află astăzi nu este deloc populară, totuși are toate elementele pentru a deveni populară, căci se compune din povești și istorii foarte cunoscute și foarte răspîndite. Așa de esemplu capitolul doi, *Nasul*, este istoria *Matronei din Efes* a lui Petronius [24]; se află și în sus-numitul *Sindipa* și a fost tradusă mai deunăzi de d-nul Maiorescu după o redacțiune chinezească. (4) Capitolul trei, *Cîinele și calul*, e o poveste orientală din *Midraș eca*, apoi în Nighiaristan etc. Capitolul XVII, *Luptele*, din Ariosto [25] (capitolul XVII, v. 17 urm.), capitolul XIX, *Enigmele*, sînt luate din *Șah-nameh*. În literatura română se găsesc paralele în *Halima* unde Calaf, pentru a căpăta pe prințesa Chinei, trebuie să dezlege asemenea cimilituri. Cap. XVIII, *Pustnicul*, în sfîrșit, coprinde o poveste foarte vestită, care nu este alta decît povestea citată în *Floarea darurilor*.

Alte cărți de felul acesta mai sînt, de esemplu, acele din *Adunare de istorii morale alese, traduse de un prieten al literaturei române*, Sibiu, 1848 (5), și adică *Capela din pădure* (din nou tradusă românește de Rîureanu), *Giuvaerele furate*, *Bancherotul*, *Ugero Danezul* (din cercul carolingian) și *Guillaume Tell*, destul de cunoscut. Nu puține au fost traduse din franțuzește după autori renumiți ca *Guillaume Tell sau Elveția slobodă* tradusă de Gr. Negrea, 1839, Buzău, după Florian, *Belisarie*, scriere morală, trad. S. Marcovici, 1843, București, după Marmontel, *Numa Pompiliu* după Florian, trad. de A. Beldiman, 1820. Dar ce e mai curios e că unele din aceste cărți au trecut mai întîi în literatura grecească și de acolo au fost traduse pentru a doua oară în limba română. N-au intrat însă în popor, ceea ce se esplică foarte ușor, deoarece mai toate aceste cărți sînt curat productele autorilor și poporul n-a putut să regăsească partea sa, pe care lesne o recunoaște în cărțile și romanțurile acele cari și-au luat naștere în mijlocul său, prin contribuțiunea tuturor. Acele cărți au un caracter artificial și nu se pot decît *simplu traduce*, pe cînd cărțile cari constituie literatura populară nu sînt numai traduse, dar, cu încetul, sînt mai mult sau mai puțin prelucrate și potrivite cu mediul cel nou în care intră. Așa de esemplu *Harito și Polidor*, traducțiune din grecește de Mihail Stoianovici, 1849, București; originalul este franțuzesc și autorul este renumitul J. J. Barthélemy, care a scris și *Călătoria tînărului Anacharsis*. Altele iar, ca cele de sus, de-a dreptul din franțuzește, precum *Întîmplările lui Lazarilă Torma*, tălmăcită din franțuzește de serdarul S. Barbu Tîmpeanu (6), București, 1839; *Aneta și Luben* de Marmontel, traducție asemenea de G. Pleșoianu, 1820, București. Din cărțile lui Marmontel s-au mai tradus, afară de *Aneta* și *Belisarie*, și *Tripodul Elenei*, traducere de Mavrodin, 1838, Iași, *Bărbatul bun și femeia bună*, traducere de I. Heliade, 1832, București și *Adelaida*, 1836, București, *Papagalul*, traducțiune din franțuzește de T. Bilciurescu, 1840, București, etc. etc. Ne mărginim la aceste puține esemple sau, mai bine, la această înșirare de titluri care, pentru a fi completă, ar cere un studiu deosebit asupra traducerilor române, care însă nu intră în cercul cercetărilor noastre; de altă parte, n-am crezut că putem trece cu tăcere faptul cum că, pe lîngă acele cărți cari au devenit populare din cauzele deja sus dezvoltate, s-au mai tradus și alte cărți, tot de aceiași autori și traducători, și cari cu toate acestea au rămas cu ediția întîi. Interesul cititorilor nu era prea mare și de poporul au rămas depărtați pînă astăzi.

---

[24] Dunlop-Liebrecht, *op. cit.*, p. 40 urm. (literatura comparată).

[25] *Ibid.*, p. 401.

În locul lor s-a născut de curînd la noi un alt soi de literatură estetică, adică literatura haiducească. Literatura haiducească este literatura adevărat romantică, însă în sensul modern, căci eroul este un haiduc. Din momentul cînd poporul nu se mai emoționează într-atîta prin poveștile romantice anterioare, se naște această literatură care agită spiritul și în special simțimîntul prin fiorile unei cruzimi sau vitejii nemaipomenite. Așa se poate observa în Italia, unde a luat naștere începînd cu Rinaldo Rinaldini, apoi la germani, unde se mai adaugă și povestiri din spaime vrăjitorești, povestiri de stafii și năluciri; în fine, și la noi. Scriitorii principali la noi sînt: Leon Wolff, care a scris *Fetele morarului, Tîlharul Grozea, Roșcan haiducul*, apoi d.N.D. Popescu, prelucrător de basme populare, cărui literatura haiducească îi datorește pe *Tunsul haiducul, Corbea haiducul, Codreanu, Miu haiducul* și *Iancu Jianu*, acest din urmă este eroul cîntecului popular „al lui Jianu". Mai este apoi și *Fulger tîlharul*. Aceste romanțuri haiducești au fost pomenite de noi numai pentru constatarea momentului psihologic, cum că și la noi literatura populară are o dezvoltare analoagă, ca la celelalte popoare. Coprinsul romanțurilor haiducești este însă lipsit de orice interes cultural, fiind producte subiective ale scriitorilor.

Cărțile cu cari ne-am ocupat pînă acuma sînt toate prozaice; numai una singură în versuri a putut să-și cîștige o imensă popularitate, adică *Piram și Tisbe* sau *Perirea a doi iubiți, adecă jalnica întîmplare a lui Piram și Tisbe*, versificată de V. Aaron. Toți cunoaștem această străveche poveste orientală care ni s-a păstrat de către Ovid [26]. Se spune că Tisbe, care se îndrăgise după Piram, se vorbise cu dînsul să se întîlnească seara, în turnul lui Nin, afară din oraș. Tisbe ajunge mai întîi acolo și, pe cînd ea sta și aștepta pe Piram, deodată vede o leoaică ce îi iese înainte cu gura plină de sînge. Tisbe, speriată, fugi și în fuga ei lăsă să cază haina de pe deasupra. Leoaica o sfîșie și o umplu de sînge. În minutul acela sosește și Piram care vede leoaica ce fuge și haina Tisbei, sfîșiată și încruntată cu sînge. Încredințat că leoaica a sfîșiat pe Tisbe, se străpunge; atuncea sosește Tisbe și se omoară și ea, pe trupul iubitului ei. *Piram și Tisbe* s-a tipărit, pe cît am putut afla, la 1805, 1828, 1834, 1835, 1858, 1863 și 1867 [27] (7). Totodată cu *Piram și Tisbe* s-a tipărit și versificarea lui V. Aaron a mitului despre *Narțis și Echo*, precum îl povestește Ovid [28]: Echo se îndrăgește după Narțis, iar el nu voiește să știe de ea și o respinge. De mîhnire și obidă, ea lîncezește atîta pînă cînd corpul ei se schimbă în piatră, numai glasul îi rămîne. Dar și Narțis e pedepsit să se tot uite în apa rîului, privind mereu la chipul lui ce se oglindește în apă; și așa el stă pînă cînd se preface în floarea narțisul [29]. Acolo întîmplarea jalnică, aci schimbarea minunată au fost desigur una din cauzele popularității ce au dobîndit aceste povestiri mai mici. Prin forma lor mai mică ne apropiem de o clasă din literatura estetică, care în mare parte a luat naștere din romanțurile mai întinse: ne apropiem de novelele, de unde, apoi, snoavele.

---

[26] *Metamorphoseon*, liber IV, v. 55—166.

[27] Mai pe larg despre *Piram și Tisbe*, în privința originei și dezvoltărei, v.K. Simrock, *Quellen des Shakespeare in Novellen, Märchen ...*, vol. III, Berlin, 1831, p.145 urm.

[27] *Metamorphoseon*, liber III, v. 341—510.

[29] Dunlop-Liebrecht, *op. cit.*, p. 231.

*

Un epizod izolat dintr-un roman mai dezvoltat sau poveste mai mică, în care eroul nu mai joacă rolul activ, ci devine pasiv față cu împrejurările în care se află, constituie a doua ramură a literaturei populare romantice: novelistica, luînd „novela“ în înțelesul ei adevărat și nu în cel modern, schimbat deja. Începînd cu *fabliaux* franțuzești din sec. XI și XII, și cu *Cento novelle antiche* italiane din sec. al XV-lea, novelistica ajunge la apogeu prin măiestria lui Boccaccio care, de aceea, se consideră ca creatorul acestei ramuri a literaturei. Novelele lui des traduse și mai des imitate se răspîndesc peste toată Europa. Reprezentanții cei mai renumiți ai novelisticii în patria lui Boccaccio sînt mai cu seamă Sachetti, ser Giovanni, Massuccio, Cinthio, Straparola și Bandello, în Spania Juan Timoneda și Don Juan Manuel, în Franța regina Margareta etc.

Afară de acest interes cultural la care iau parte și romanțurile pe cari le-am tractat mai sus, novelistica mai are importanța că ne arată cum literatura *scrisă* trece în cea *nescrisă*. Se poate arăta cu evidență originea romantică a unei sume de aceste „novele“ cari astăzi trăiesc în gura poporului ca „povestea ăluia“ sau chiar ca „snoavă“. Într-adevăr, literatura populară română nu posedă mai nici o novelă de origine imediat scrisă, ci o sumă de novele „de prin lume adunate și iarăși la lume date“. În primul rînd stă aci, ca opul cel mai complet, *Povestea vorbei* a lui Anton Pann[30], pe care o putem numi cu drept cuvînt *Cento novelle rumanice* fiindcă conține tocmai o sută de povești și istorioare, între cari se află și cîteva fabule, destinate a esplica originea proverbelor respective. Hronologicește, precedă o altă carte a lui Anton Pann, acea intitulată *Fabule și istorioare*[31], care coprinde asemenea povești și fabule și cari, în mare parte, au intrat apoi, puțin prelucrate, în *Povestea vorbei*.

---

[30] Ediția întîi, București, 1847; ed. a II-a, 1852–1853, trei volume. Ediția întîi e retipărită la 1880.

[31] București, 1841, partea I–II.

Într-un studiu special asupra lui Anton Pann vom tracta mai pe larg fiecare din acele o sută de povești, precum și toate celelalte cuprinse în operele lui, arătînd izvoarele de cari s-a servit și, pre cît se poate, paralelele din alte literaturi. Aci ne ajunge a aduce cîte una sau două din fiecare din operele lui, urmînd șirul hronologic al compunerii lor; așadar, din *Fabule și istorioare, Povestea vorbei, Șezătoarea la țară* și din *Nastratin Hogea*, arătînd izvorul lor și filiațiunile pînă cînd au ajuns a deveni la noi „povestea ăluia“. Însuși Pann ne încredințează despre aceasta în introducerea la *Fabule și istorioare*, cea dintîi carte a lui de felul acesta (1841), zicînd: „Aceste *Fabule și istorioare* nu sînt decît numai auzite. De vor fi vreunele tipărite în alte limbi, nu știu, că n-am învățat nici o limbă din cele poleite“. Una din aceste istorii poartă titlul *Feciorul moștenitor*[32] și este una din cele mai răspîndite și mai vestite. Coprinsul acestei istorii este:

> Unul, avînd opt feciori, murind zice că lasă toată moștenirea lui unui fecior, fără însă a spune curat pe care fecior lasă moștenitor. După moartea tatălui se naște vrajbă între feciorii lui; fiecare pretinde singur întreaga moștenire. În fine, se duc la judecător. Acesta le zice: luați fiecare cîte un ciomag și dezgropînd pe mortul, să-l bateți cu ciomegele ca să-l întrebați în acest fel pe care fecior a lăsat moștenitor. Toți urmară poruncei date de judecător, afară de unul ce sta plîngînd și zicea: cum să dau eu în tatăl meu? Mai bine renunț la toată moștenirea. Pe acesta îl recunoaște judecătorul ca singurul moștenitor.

Originalul acestei povești se găsește sub forma cea mai veche în Talmud[33] și din Orient a intrat, prin mijlocirea literaturei bizantine, în literatura veche slovenească, unde face parte din *Palia* sau istoria biblică înfrumusețată cu povești și legende. Aci, judecata aceasta înțeleaptă se atribuie lui Solomon. De altă parte s-a răspîndit peste toată Europa, cu simpla variantă că judecătorul poruncește feciorilor să dea cu săgeata în trupul mort sau numai în chipul tatălui lor; toți dau cu săgeata, numai feciorul cel adevărat plînge și refuză a urma poruncei. În fabliaux franțuzești din sec. XII—XIII se și numește asemenea de-a dreptul „jugement de Salomon“ [34].

---

[32] Vol. I, p. 95–97.

[33] *Baba bathra*, f. 58.

Recenziunea românească se apropie însă mai mult de cele orientale-slovenești decît de cele occidentale, ceea ce ne arată izvorul de unde a venit la noi. Noi am studiat această poveste mai pe larg comparînd-o cu paralelele orientale și occidentale [35].

Altă poveste din *Fabule și istorioare* este *Planul simigiului :*

Un simigiu oarecînd
covrigi, simiți încărcînd,
a umblat din sat în sat
și schimbînd, pe oauă i-a dat.
Deci tabla-n cap dacă ia,
cu acele oauă pe ea,
să întorcea la oraș
ca și un negustoraș.
Dar pe drum cînd să ducea,
să gîndea și plan făcea:
cum sînt, zise, aste oauă
tot bune, proaspete, nouă,
care-s cinci sute, să zic,
de vor prisosi, nu stric,
de-oi sta la cloști să le pui,
tot oul o să-mi dea pui.
Să zic acum c-a crescut
și găini mari s-au făcut.
Aste-ntr-o zi, peste tot,
cinci sute de ouă îmi scot;
să le vînz, ca un sărac,
ceva paraluțe fac.
Cinci sute de găini dar,
clocind, o să-mi dea pui iar,
fiecare douăzeci.
Ho! ho! Stane, unde pleci?

---

[34] Literatura comparativă, v. A. Veselovski, Славянскія сказанія о Соломонъ и Китоврасъ и западныя легенды, St. Petersburg, 1872, p. 84 și urm.; *Gesta Romanorum*, cap. 45, Oesterley, *op.cit.*, p. 719 etc.

[35] M. Gaster, *Legende talmudice și legende române*, în *Anuar pentru israeliți*, V (1882), p. 29—31 *(Feciorul cel adevărat)*.

Stăi să vedem cîte fac,
apoi cum o să mă-mbrac!
Socoteală prea nu au,
cinci sute de cloști îmi dau
o sută de sute-n cap,
hait! de sărăcie scap!
Cînd zise hait! bucurat,
își uită că e-ncărcat.
Și sărind sus ca un țap,
dete tabla peste cap,
oule pe jos turti
și planul își izbuti [36].

Noi comunicăm această poveste mai cu seamă pentru că la dînsa a demonstrat Max Müller migrațiunea fabulelor din Orient la Occident, urmărind această poveste prin toate paralelele pînă cînd ajunge la *Perette* a lui La Fontaine. Prototipul este în *Panciatantra* și este, cum zice Benfey, una din părțile cele mai vechi ale acestei colecțiuni [37]. De acolo a ajuns în *Eitopadesa*, în *Tuti-nameh*, adică „Cartea papagalului“, apoi în *Conde Lucanor ;* de aci a venit la La Fontaine și apoi în literatura nescrisă, în basme germane și în povestea română. Literatura comparată se află la M. Müller și Benfey [38]. *Planul simigiului* s-a reprodus de către Arsenie [39].

Să luăm acuma una din paralelele coprinse în *Povestea vorbei :*

A fost o însoțire ce trăia în iubire. Dracul însă se sili să le spargă casa, însă toate încercările i-au fost zadarnice. Atunci căută o babă bătrînă și ea-i făgădui să-i facă după plac, dar să-i dea o pereche de papuci galbeni plata. Baba se duse pe la tînăra femeie și, prin momelile ei, reuși să capete întreaga-i încredere. Apoi îi predă un brici, ca să taie cruciș din părul bărbatului ei patru fire, căci vrea să le puie la stele și bărbatul o va iubi totdeauna. Baba se duce apoi la bărbat, îi spune că nevasta are de gînd să-l omoare cu briciul și dacă ar vrea să se încredințeze de adevărul vorbelor ei, să se prefacă că doarme. Așa și făcu și, cum văzu că femeia lui scoate un brici din sîn, el o urgisește rău. Astfel a reușit baba și cere plata de la dracu. Acesta, văzînd săvîrșirea ei, s-a speriat de dînsa și nici papucii nu-i dete în mînă, ci i le întinse pe o prăjină lungă.[40]

---

[36] Vol. I, p. 75—77.

[37] *Pantschatantra*, ed. cit., vol. II, p. 345—346.

[38] *Op. cit.*, vol. I, p. 499—501.

[30] T. M. Arsenie, *Noua colecțiune de basme*, vol. I, București, 1874, p. 75—76.

Această poveste, care arată că femeia întrece și pe dracu în vicleșugurile ei, stă printr-aceasta în legătură cu *Dracul și femeia* și cu basmele paralele citate mai sus. Cel dintîi ce spune aceasta în Europa este infantele Juan Manuel (m. 1348) în *Conde Lucanor* nr. 48, desigur de origine maurică [41]. Hans Sachs a dramatizat această poveste. Se află apoi în istoriile latine ** din sec. al XIV-lea, editate de Wright, în discursurile lui Luther, în literatura germană medievală etc. [42]

O altă poveste nu mai puțin interesantă din punctul de vedere al literaturei comparative este aceea relativă la „osîndirea viței“ [43], despre care am tractat mai pe larg [44]. O variantă moldovenească după un manuscript de pe la mijlocul secolului trecut * vom publica în *Chrestomatia română*. Parabola cea mai veche despre viță, care esplică puterea ei îmbătătoare, se află în literatura orientală, mai cu seamă în cea ebraică [45], și adică: „Cînd voi Noe să sădească vița, veni diavolul și-l întrebă dacă îl lasă să-l ajute. Noe priimește și diavolul aduce mai întîi un miel, îl junghie și stropește rădăcina viței cu sîngele mielului; după miel, stropește vița cu sîngele unui porc după porc o stropește cu sîngele unui leu și, în sfîrșit, cu sîngele maimuței. Puterea acestor patru animale a intrat în viță și de aceea și vinul are patru facultăți, căci schimbă pe om mai întîi în miel, apoi în porc, după aceea în leu și în sfîrșit ajunge omul maimuță prin multă băutură.“ Aceeași parabolă se află apoi în Fabricius [46],

---

[40] *Vol. I, p. 53—59.*

[41] Ediția Stuttgart, *1839*, p. *213—219*: „*De lo* que conteció el diablo con una muger pelegrina“.

[42] Dunlop-Liebrecht, *op. cit.*, p. 503 a; Kirchoff, *Wendunmuth*, ed. de Oesterley, cartea I, p. 366; literatura, vol. V, p. 60.

[43] Vol. II, p. 119—127.

[44] M. Gaster, *Die rumänische condemnatio uvae*, în *Zeitschrift für romanische Philologie*, III (1879), p. 399—407.

[45] Midraș Tanhuma, sect. Noah, c. 13; o variantă, cf. Genes., rabba sect. 36 și Ialkut, 1 f. 16, § 61.

[46] *Codex pseudepigraphicus Veter. Test.*, vol.I, p. 275.

în *Gesta Romanorum* [47] și așa în alte literaturi. Alte paralele a cules și studiat Cassel [48]. De aci s-a prelucrat în Evul mediu și a ajuns *Condemnatio Uvae*, adică o altă esplicare pentru facultățile variate ale vinului. Redacțiunea lui A. Pann, precum am arătat în *Zeitschrift für romanische Philologie*, se potrivește cu cea slavonă din peninsula Balcanică, care se trage de la un prototip bizantin.

A treia carte populară a lui Anton Pann, *Șezătoarea la țară sau călătoria lui Moș Albu* [49] nu este mai puțin bogată în povești populare. Povestea care desleagă ghicitoarea „Nani, nani, puiul mamii, tatăl tău, tată și mie — eu sor ție, el mie soție [50] este una din cele mai vestite, aparținînd unui șir de povești care se întinde de la mitele și povestirile eline pînă la legende și povești moderne. Dezlegarea aceea se aseamănă cu legenda lui Oedipus și a Iocastei. În Evul mediu devine legenda lui „Sf. Gregorius de piatră“, legenda lui Iuda, și se transformă în fine într-o minune a Maicii Domnului (nr. 39); în *Gesta Romanorum* este capitolul 13 și capitolul 81 [51]. De altă parte, este centrul renumitului romanț medieval *Apollonius din Tyra*, care conține și alte ghicitori foarte importante.

Mai pomenim, în sfîrșit, încă o poveste care, din novelă, s-a schimbat în snoavă, precum vom mai putea observa asemenea exemple și în alte snoave și povești populare. Novela mai întinsă a trecut adesea într-o snoavă mai scurtă care a păstrat, ca să zicem așa, numai scheletul novelei și nu conține deci decît trăsurile principale. Așa, de esemplu, povestea de față, *Tunsă-rasă* [52], despre care vorbește și

---

[47] Ed. cit. Oesterley, cap. 159 și p. 738.

[48] In *Weimarisches Jahrbuch*, vol. I, p. 424.

[49] Vol. I, București, 1851, vol. II, București, 1852; ed. a II-a, București, 1853.

[50] Ed. a doua, p. 41—52.

[51] Dunlop-Liebrecht, *op. cit.*, p. 498 (nr. 368); Kirchoff, *Wendunmuth* ed. Oesterley, I, p. 329, și anotațiunile vol. V, p. 57; *Gesta Romanorum*, ed. Oesterley, p. 715 și 725.

[52] Vol. II, p. 41—45.

* În text: istoriile din latine (n.ed.).

** Adică sec. al XVIII-lea (n.ed.).

d. G. D. Teodorescu [53], crezînd că a fost *născocită* de Anton Pann. Coprinsul este cel următor:

Un bărbat, după multe cercetări, își alege în fine o nevastă după înțelepciunea sa. A doua zi deja declară ea că laptele e negru, pe cînd el susține că e galben. De aceea, bărbatul pleacă la drum cu ea ca să o aducă îndărăt, acasă la părinții ei. Pe drum văzu o cloșcă, zice el că e o rață, femeia, dimpotrivă, că e rățoi; într-o livede apoi, fiind un loc cosit, zice bărbatul că e ras, iar femeia că e tuns cu foarfece. „Ba e tunsă, ba e rasă" se certară ei tot mereu pînă cînd ajung la un rîu. Tocmai în mijloc de pod o ia bărbatul și, legînd-o pe subsioare cu un brîu, o dojenește că o va arunca în apă dacă nu va zice rasă, iar ea, chiar fiind deja cu capul supt apă, rădică mîna « și forfică cu dești în sus ».

Pînă a ajunge o snoavă românească, a fost mai întîi un *fabliau* francez, *Le pré tondu*, des imitat și prelucrat; prin mijlocirea lui Poggius a devenit basm italienesc, publicat de Basile [54]. În limba germană a fost prelucrat de Geiler [55] și Pauli [56]; ca basm german a fost publicat de Simrock, nr. 61 [57]. La vecinii noștri serbi este începutul unui basm a cărui continuare se aseamănă cu povestea *Dracul și femeia*, de care am tratat mai sus. Despre relațiunele ce esistă între diferitele relațiuni occidentale și cele orientale, vezi introducerea lui Benfey la *Panciatantra* [58]. Nu mai puțin cunoscută este această poveste la ruși, cu diferența însă că nu e vorba de o livede, ci de însuși bărbatul care pretinde că e ras, pe cînd nevasta zice că e tuns [59]. Din toate aceste rezultă răspîndirea cea mare a acestei teme, cînd sub formă de poveste, cînd supt aceea de nuvelă, pînă cînd, în fine, devine snoavă.

---

[53] G. D. Teodorescu, *Cercetări asupra proverbelor române*, București, 1877, p. 58–59.

[54] Liebrecht, la traducerea sa al lui *Pentamerone*, II, p. 264 (nr. 69) și Dunlop-Liebrecht, *op.cit.*, p. 518, b, adaus la această traducere unde și este o bogată literatură paralelă.

[55] Geiler von Kaiserberg, *Narrenschiff*, cartea 68.

[56] Johan. Pauli, *Schimpf und Ernst*, ed. Oesterley, Stuttgart, 1866, c. 595.

[57] Despre care v. Liebrecht, în *Orient und Occident*, III, p. 376.

[58] *Pantschatantra*, ed. cit., vol.I, p. 423 și urm.

[59] A. Afanasiev, Народные русские сказки, Moscova, 1873, nr. 237 b și anotațiunile la vol. IV, p. 530.

Trecerea de la nuvelă și poveste la snoavă a fost mijlocită în mare parte de literatura „joco-serie" sau literatura „glumeață". Afară de *Bertoldo*, de care era vorba mai sus, și în înrudire cu dînsul stă una din cărțile cele mai răspîndite, care a avut o înrîurire mare asupra snoavelor populare, și adică *Til Buh-Oglindă*.

TIL BUH-OGLINDĂ (1)

Numele eroului ne arată originea germană [a] acestei cărți, căci *Buh-oglindă* nu este altceva decît o traducere sclavică a cuvîntului german *Eulenspiegel*. Pe la mijlocul secolului al XIII-lea esista în Germania un autor supt numele „der Stricker". Acesta, adunînd snoave populare, scrise cartea sa cea mai renumită, „Popa Amis". Mai mult sau mai puțin influențat de dînsul compune Philip Frankfurter în Viena, în sec. al XV-lea, „Popa din Kahlenberg", adunînd asemenea snoave și istorii populare, germane și străine [1]. Așa se naște *Buh-oglindă*, ca o carte populară pe la sfîrșitul secolului al XV-lea și este apoi prelucrat de Thomas Murner, oponentul cel mai înverșunat al lui Luther. De atunci se repetă și se traduce în toate limbile, pînă cînd se traduce și românește, nu însă după o edițiune complectă, ci după una din acele edițiuni ce se vînd pe la bîlciurile germane. S-a tipărit românește pentru a doua oară în Brașov la 1846 [2]. Titlul complet, care s-a prescurtat la edițiile ulterioare, arată într-adevăr originea germană, căci sună *Toată viața, istețiile și faptele minunatului Til Buh-oglindă, cele de rîs și minunate la citire, spre trecerea de vreme, în zilele sau ceasurile omului cele de odihnă, după limba nemțească tălmăcită și acuma a doua oară tipărită. Brașov, s-au tipărit la Ioan Gătt, 1846*, apoi 1856, Sibiu, 1858, în fine București, 1876, împreună cu o parte din *Testamentul* lui Cilibi Moise (2);

---

[1] În treacăt amintim că francezul *calembour* nu este altceva decît popa din *Kahlenberg*, precum și *espiègle* și *espièglerie* s-a născut din *Eulenspiegel*.

[2] N-am putut afla cînd s-a tipărit pentru întîia oară.

toate snoavele însă se găsesc în ediția completă germană, publicată la Lappenberg, la 1854.

Mai multe din aceste snoave ale lui Til se regăsesc și în alte cărți populare române. Așa, de esemplu, *Til mănîncă și bea fără bani*, mai cu seamă șiretenia cu băutul[3], nu este altceva decît povestea versificată de Anton Pann[4];

Til se duce într-o cîrciumă și bea; cînd vine rîndul să plătească, zice Til: « Bani n-am, dar îți voi cînta două cîntece ». Iar cîrciumarul zice: « Poți cînta mult pînă cînd îmi va plăcea un cîntec de-ale tale ». Atunci la întrebat Til: « Dar dacă-ți va plăcea, ierta-mă-vei de plată? » Și cîrciumarul i-a răspuns că-l va ierta, socotind să zică la toate că nu-i place. După ce cîntă Til cîteva cîntice, la cari cîrciumarul tot zicea că nu-i place, scoase Til punga și cîntă:

Deșchide-te, pungulița!
Scoate banii prin guriță,
că m-au pus la refenea,
și cîrciumarul nu mă lasă.
Neputînd să ies din casă,
scoate banii, punga mea!

« Vezi, aceasta îmi place », zise cîrciumarul, gîndind că el [o] să-i plătească. Iar Til zise: « No, dacă-ț place, acum sîntem plătiți ».

Interesant este apoi cum „să disputuluiaște Til în școalele ceale mari în Vittemberg“ [5]:

Un dascăl îl întreabă: cîte picături de apă sînt în mare? Til răspunse: mai întîi să opriți toate izvoarele și apele curgătoare care se bagă în mare, și el îndată le va număra și va da socoteala.

Alt dascăl l-a întrebat: cîte zile sînt de la Adam pînă astăzi?

Til răspunse: de la Adam și pînă astăzi au trecut șapte zile, și trecînd acele se ridică alte șapte, și tot așa vor trece pînă la sfîrșitul lumii.

Alt dascăl l-a întrebat: cîte ouă moi coapte au putut mînca uriașul Goliath pre nemîncate?

Numai unul, zise Til, că cine a mîncat un ou nu mai e pre nemîncate.

Altul l-au întrebat: în care lună mănîncă aici oamenii mai puțin?

În luna lui fevruarie, zise Til, în care sînt numai 28 de zile.

---

[3] Ed. a II-a, cap.4, p. 14—15.

[4] *Povestea vorbii*, vol. I, p. 16 și urm.

[5] Capitolul X, p. 25—27.

Altul l-au întrebat: care pești au ochii mai aproape unul de altul?

Cei mai mici, au răspuns Til.

L-au întrebat altul: cinci oameni cum pot împărți cinci ouă ca să vie la unul cîte un ou întreg și tot să rămîie unul în blid?

Și au răspuns: la unul cîte un ou, însă cel de pre urmă să-și ia blidul cu oul cu tot.

L-au mai întrebat un dascăl: unde este mijlocul pămîntului?

Răspunse Til: aici în tîrg; dacă nu credeți, măsurați.

După aceea îi întrebă Til pre ei: Cît este luna de grea la cumpănă? Atuncea se rușinară toți, că nu știa ce să răspunză. Iar Til, rîzînd, le-au spus lor: Luna are un punt, pentru că are patru fărtaluri (pătrari), ca și puntul.

Noi am întîlnit pînă aci deja în mai multe rînduri întrebări de felul acesta, avînd asemănare cu ghicitori. De aceea am citat și acest capitol din *Til Buh-oglindă*, care ne arată că elementele cele vechi reapar des în aceeași literatură, avînd numai numele puțin schimbat. Cînd e Bertoldo, cînd e Archir, cînd Isop, cînd Til Buhoglindă și cînd Cacavela. Sub numele acestui din urmă au intrat în literatura populară nescrisă română. Ocupîndu-ne mai departe de acesta din urmă, vom reveni și asupra acestui epizod, indicînd și literatura paralelă. Mai întîi precede un alt personagiu, care se bucură de o mai mare popularitate.

NASTRATIN HOGEA (1)

Ca și Til Buh-oglindă, tot așa și aci, Nastratin a fost o persoană reală care, departe de caracterul bufon ce a căpătat în gura poporului, era din contra, un om învățat și profund, care a trăit pe vremea lui Tamerlan, nepotul lui Genghis-han. Și într-adevăr, acele snoave ce circulă pe numele lui Nasreddin, din care românii au făcut Nastratin, sînt de asemenea snoave aparținînd lumei întregi, localizate acum în Turcia, Bulgaria și România și atribuite lui Nastratin, pe cînd în alte țări se atribuie altor eroi comici ai literaturei populare. La noi au venit de la turci, precum demonstră și numele: Nastratin Hogea. Anton Pann le-a cules din gura poporului și le-a versificat; ediția întîi a apărut la 1853 sub titlul *Năzdrăvăniile lui Nastratin Hogea, culese și versificate de*

Anton Pann. Pentru a doua oară s-a tipărit la 1873, în Rîmnicul-Vîlcei, și în fine pentru a treia oară în București, f.a.

Numai unele esemple din aceste snoave urmărite în răspîndirea lor:

> Cînd se gătește în lături, numai din miros te saturi [1].
> Nastratin Hogea, într-o seară la fereastră cum ședea,
> Își lungea nasul aiurea, p-alții fără a-i vedea.
> Trecînd unul din prietini „ce miroși" l-a întrebat.
> „Vecinul meu — el răspunse — gătește scumpe mîncări
> Și d-al lor miros mă satur, trăgîndu-l cu gust prin nări".

Această mică istorioară, pe care am citat-o chiar cu vorbele lui Anton Pann, nu este decît o jumătate, căci lipsește continuarea cum că acel vecin îl trage la judecată, să-i plătească de aceea, că s-a săturat cu fumul bucatelor sale. Judecătorul decide ca Nastratin să plătească vecinului prin sunetul banilor, precum s-a săturat cu mirosul bucatelor. Prototipul indic, unde Guru Paramartha corespunde lui Nastratin, are într-adevăr această continuare. În literatura chinezească se află în *Avadânas*, publicate de St. Julien [2]. Variante [ale] acestei idei, adică a plăti lucruri închipuite prin valori închipuite, găsim de esemplu în literatura persană; în *Bahar Danush*, unde o fată pîrăște pe un tînăr că ar fi sărutat chipul ei în oglindă, judecătorul osîndește umbra lui să fie biciuită. Tot așa și paralela în literatura turcească [3]. Din anticitatea clasică avem povestea despre procesul abderiților pentru „umbra măgarului", povestită de Plutarh în *Viața lui Demosthene* [4]. Cu totul aproape de snoava lui Nastratin este versiunea italiană în *Cento novelle antiche* [5], unde lucrul se petrece în Alexandria, adică în Orient. Paralele în Occident mai sînt: La Fontaine [6], Pauli [7] etc.

O altă poveste nu mai puțin răspîndită este aceea în care se spune că Nastratin, suindu-se pe o casă, aude cum cel dinăuntru spune nevestei că el se lăsa în casele oamenilor încălecînd pe razele lunei și astfel și-a făcut avuție. Nastratin, amăgit, încalecă și el pe razele lunei ca să se lase în casa aceea, cade jos și se lovește rău [8]. Această poveste se află și între *fabliaux* franceze [9], mai vechi încă în *Disciplina clericalis* din secolul al XII-lea al lui Petrus Alfonsi [10]. De aci a intrat apoi în *Gesta Romanorum*, unde formează capitolul 136 [11]; editorul a adunat aci literatură paralelă foarte bogată. Ne mulțumim cu aceste două esemple pentru a arăta caracterul comsopolit chiar al acelor snoave sau povești, cari sînt atribuite anume cutării sau cutării persoane. De altă parte, se poate observa relațiunea de filiațiuni între Nastratin Hogea, Til-Buh-oglindă și *Povestea vorbei*, în care găsim una și aceeași poveste, cîteodată puțin schimbată.

În literatura populară română mai esistă și un alt personagiu mitic: Cacavela. Ce e drept, un Cacavela a esistat odinioară în Țara Românească, dar el era editorul unui *Molitvelnic*, tipărit la 1697, și al cărții *Divanul lumei*, ce se atribuie lui Demetriu Cantemir [12]. Curios însă este că acel om învățat a ajuns asemenea eroul literaturei „joco-seria". În *Cornicea satelor* [13] se atribuie lui Cacavela disputațiuni cu un hogea turcesc, pe cînd se afla el diacon la patriarhia din Constantinopole. Aceste disputațiuni se aseamănă pe de o parte cu disputațiunile lui Til Buh-oglindă de la Wittenberg, citate mai sus și carii, în formă mai veche se află deja în *Pfaff Amis* [14]; pe de altă parte [15], se aseamănă cu o temă foarte răspîndită și în alte literaturi, ceea ce ne arată că „disputația lui Cacavela" e culeasă din gura poporului, adică a ajuns literatură nescrisă. Hogea întreabă: „1. Cîte stele sînt pe cer? 2. Cîtă e adîncimea mării? 3. Unde e buricul pămîntului?" Cacavela răspunde, la nr. 1, că „sînt trei milioane, trei sute de mii, trei sute treizeci și trei de stele pe cer", la nr. 2 că adîncimea mării e de nouăsute nouăzeci și nouă de stînjeni și, în sfîrșit, buricul pămîntului e tocmai în mijlocul curții acestia împărătești, ca dovadă zice, „măsurați, numărați, și dacă nu va fi așa, să-mi pui capul în mîinele cui-mi va dovedi că e altfel".

---

[1] Ediția întîi, p.7; ed. a II-a, p.5, ed. a III-a, p.7.

[2] Cap.25, p. 108.

[3] *Patruzeci de veziri*, traduse de Behrnauer, Leipzig, 1851, p. 322–323.

[4] V. Th. Benfey, *Pantschatantra*, vol.I, p. 127.

[5] Ediția 1877, cap. VII, p. 23.

[6] *Contes*, IV, p.5.

[7] *Schimpf und Ernst*, ed. Oesterley, cap. 48; Compară și Liebrecht, *Zur Volkskunde*, Heilbronn, 1879, p. 33.

[8] Ediția întîi, p. 27, ed. a III-a, p.25.

[9] V. Legrand, *Fabliaux*, III, p. 253.

[10] Cap. XXV, v. 1–6, ed. V. Schmidt, Berlin, 1827, și anotațiunile la p. 156 și urm.

[11] Ed. Oesterley, p. 734–735.

[12] Tipărită la Iași, la 1698.

[13] București, 1875, p. 43 și urm; v. mai jos, p. 170 și urm.

[14] Versurile 93–180.

[15] *Ibidem*, p. 49 și urm.

Punerea de astfel de trei întrebări și răspunsurile istețe date înaintea unei persoane înalte se găsesc foarte des; în genere sînt acele întrebări pretutindenea mai aceleași, sau numai una sau alta diferită. V. Schmidt [16], plecînd de la *Der Kaiser und der Abt*, prelucrarea poetică a acestui subiect de către Bürger (2), a strîns și a comentat paralelele universale la aceste întrebări și răspunsuri comice, arătînd esistența lor în Spania, Italia, Germania etc.; un adaus la aceste, v. Dunlop-Liebrecht [17], la care mai adăugăm acuma și noi paralela română. Un șir întreg de întrebări și răspunsuri de felul acesta conțin basmele rusești [18]. Dintr-un punct de vedere mai general a studiat Veselovski aceste disputațiuni „joco-seria", aducîndu-le în legătură cu disputațiunea lui Elefterie cu Tarasie, de care vorbim în literatura religioasă, cu ocaziunea *Legendei celor 12 vineri* [19].

Tot din literatura joco-seria face parte și nu este mai puțin răspîndită *Vorbirea în verșuri de glume întră Leonat bețivul, om din Longobarda, și întră Dorofata, muierea sa,* scrisă de Vasile Aaron și publicată pentru întîia dată la 1803. Pînă acum am căutat în zadar originalul acestei scrieri care, după numele persoanelor însuși, se pare a fi italian. Cuprinsul acestei scrieri burlești este încercarea Dorofatei de a îndrepta pe bărbatul ei de vițiul beției, dar în zadar. Vorbirea în versuri se isprăvește cu cererea lui Leonat, care este cunoscută și în alte literaturi. El zice:

Ah, iubita mea boreasă!
Dintr-un milion aleasă!
Gîndul tău mie-mi place

---

[16] *Balladen und Romanzen deutscher Dichter*, Berlin, 1827, p. 83 urm.

[17] *Op. cit.*, p. 491 (nr. 333).

[18] Afanasiev, *op. cit.*, nr. 185 urm; v. și paralelele în vol. IV, Moscova, 1873, p. 472 urm.

[19] Журнал минист. народ. просвещение, vol. XCIX (1878), partea a II-a, p. 86—98.

de precum ziseși vei face,
face-vei un lucru mare
și vrednic de neuitare.
Îngroapă-mă, puiul meu!
aproape de făgădău,
sau de mă iubești pe mine,
fă, rogu-te, atîta bine:
lasă ca să mă îngroape,
în crijmă, de cep aproape,
că auz vinu ciuruind,
făgădariu bubuind.
Și văzînd mormîntul meu,
să zică în gîndul său:
sărac voinic Leonat,
aicea e îngropat;
Dumnezeu să-l odihnească
în desfătare cerească,
că de multe ori beură,
dintr-acest cep, pe cari cură.

S-a tipărit la 1815, 1832, 1856, 1872 etc. (3).

CORNICEA SATELOR

Astfel e intitulată o colecțiune de „mai multe anecdote inedite, glume scornite de poporul român în pofida altora", ed. I, București, 1870, și ed. a II-a, neschimbată afară de titlu, unde din anecdote „inedite" s-a făcut cuvîntul hibrid „anedite", București, 1875. La 1857 însă deja a publicat Dimitrie Iarcu, pe cît știm, prima colecțiune de anecdote, sub titlul *Efimeride (anecdote) sau Românul glumeț, culese și tipărite de...*, București, 1857. Această din urmă colecțiune coprinde 111 anecdote, din cari însă o bună seamă nu e de origine populară românească, bunioară nr. 10, „de Dante și Ariost", nr. 54 despre „generalul Latur", nr. 63, „un lord din Londra", nr. 64 „contele de Mirabo" etc. Cu toate acestea, unele dintr-însele sînt românești.

Românești cu totul sînt însă cele din *Cornicea satelor.* Eroul principal e sau un țigan, sau un sîrb. Figura aceasta din urmă este foarte interesantă deoarece a fost personificată prin Dedu-Ivan, eroul unui șir de năzdrăvănii în snoavele d-lui Ispirescu și în snoavele publicate în *Calendarul basmelor* pe 1874 și 1881. Păcăliturile țigănești de asemenea se află și în acele calendare, și în acel de 1877, dar cu mult înainte deja în *Basmele* d-lui I. C. Fundescu din 1867 și 1870. Dedu-Ivan de care am vorbit acuma nu este altcineva decît Guru Paramartha, năzdrăvanul de isteț (adică de prostuț) din literatura indică, pe care l-am pomenit mai sus. În Germania s-a născocit un șir de povești din soiul acelora à la Dedu-Ivan, atribuindu-le locuitorilor unui oraș anume. E vestita poveste despre „Lalenbürger", publicată de von der Hagen. În anticitate erau vestiți abderiții etc. Mai la fiecare popor se află închipuirea sau a unui oraș locuit de astfel de oameni năuci, sau năucia este personificată printr-o singură figură. Păcală (1) și Pepelea se deosibesc cu totul de ceilalți eroi ai literaturii joco-seria căci isprăvile lor nu mai sînt glumețe, ci răutăcioase în pofida altora. Păcală și Pepelea reprezintă tocmai reversul caracterului hazliu al unui Nastratin, unui Til sau unui Bertoldo.

În fine, ne mai rămîne a vorbi despre snoavele d-lui Ispirescu. Sub pseudonimul „un culegător typograph" publică d-nul P. Ispirescu, la 1873, broșura întîi și la 1874 broșura a doua de *Snoave sau povești populare adunate din gurile celor ce știu multe*. La 1874 apăru edițiunea a II-a, foarte îmbogățită. Într-o dare de seamă ce am făcut despre această carte [1] și apoi într-un adaus [2] am arătat izvorul și filiațiunea acestor povești. Aci numai un singur esemplu, *Bărbatul cu iabașaoa* [3]:

> Doi prieteni se întîlnesc; după ce-și dară bună zioa, « ia spune-mi nenișorule — zise unul din ei — cum o duci tu cu femeia? » — « Foarte bine — răspunse el — în zioa cununiei chiar, cum am venit acasă, am luat un scaun care mi se părea că-mi stă în cale și l-am trîntit așa de tare, încît s-a făcut țăndări. Femeia mea, crezînd că sînt un năbădăios, îmblă pe lîngă mine ca pe lîngă o bubă coaptă, Eu, din parte-mi, nu i-am zis pînă azi nici dă-te mai încolo. » « A mea m-a prostit de tot. N-am zi albă din pricina ei. O să încerc să fac și eu ca tine ». După ce ajunse acasă, se face că-i supărat și unde pune mîna pe un scaun care zicea să-i stă în cale și-l trîntește de nu se mai alege nimic de dînsul, apoi se răsti la femeia sa, zicîndu-i că nu îngrijește să fie lucrurile puse la locul lor. « Tîrziu te-ai deșteptat, bărbățele; acum ești ca iabașaoa de nas » îi răspunse femeia.

Această snoavă este o paralelă interesantă la izvorul din care Shakespeare a scos tema piesei sale *The Taming of the Shrew*, „Îmblînzirea îndîrjitei". Un *fabliau* francez conține aceeași poveste [4]. În Spania este în colecțiunea de nuvele scrise în sec. al XIV-lea de către infantele Juan Manuel, desigur după izvoare orientale [5], italienește a fost prelucrată de Straparola [6], de unde desigur a ajuns la Shakespeare. În Orient se află în cărticica *Kisseh khun* [7]; mai cu seamă aci și la Straparola se află încercarea zadarnică ce face bărbatul celalt, ca și în snoava română, și o pățește rău, căci și-a adus prea tîrziu aminte [8].

Înainte de a termina cu această literatură a poveștilor și snoavelor, mai pomenim și *Trei șireți și doi gheboși*, povești populare și amuzante, cea întîi tratînd șarlatanismul, cea a doua întîmplările cu dracii în moara părăsită, amîndouă comico-satirice, imitate din auz de Toma Vartic, ed. a II-a, București, 1878 (ediția întîi, 1858). *Trei șireți*, p. 1—24, nu este altceva decît o parodie a povestei lui A. Pann [9], la mijloc, p. 20—24, este un epizod a[l] cărui original este un *fabliau* citat de Dunlop [10], iar povestea a treia, *Doi gheboși*, e o schimonosire pretinsă „comico-satirică" a unui basm de Musaeus, *Ulrich mit dem Bühel* [11], amestecînd la mijloc *Dracul și femeia* sau povestea lui Belfegor.

---

[1] *Magazin für die Literatur des Auslandes*, 1880.

[2] *Literaturblatt für germanische und romanische Philologie.*

[3] P. 70.

[4] E. Legrand, v. III, p. 204.

[5] *Conde Lucanor*, cap. XLV.

[6] *Piacevoli notte*, vol. VIII, favola 2.

[7] Berlin-Stettin, 1829, p. 12—17.

[8] Vezi Dunlop-Liebrecht, *op.cit.*, p. 284.

[9] *Povestea vorbei*, vol. I, p. 162 urm.

[10] *Op. cit.*, p. 208: „des trois larrons", de Jehan de Boves (Legrand, III, p. 308).

[11] J.K.A. Musaeus, *Volksmärchen der Deutschen*, Berlin, f. a., vol. IV, p. 5-34.

Afară de aceste cărți tipărite, în care aflu snoave și povești populare, mai sînt și multe răspîndite prin manuscripte mixte [12]; o colecțiune însă destul de vestită este colecțiunea cea mare manuscrisă de pilde, snoave și povești de [I.] Golescu, acuma în posesiunea Academiei. Datorim amabilității d-lui P. Ispirescu o copie de vro sută și mai bine din acele snoave culese de către Golescu, unele reale, altele din cărți, iar altele din auzite. Curios însă este că o parte dintr-însele are un caracter burlesc-frivol. În general nu sînt populare, ci de origine literară și persoanele principale sînt împărați și filosofi. Comunicăm aci numai vro două-trei dintr-acele care aparțin clasei dintîi, adică par a fi culese din gura poporului, și una din cele literare, culese de prin cărți. Așa bunioară snoava următoare, care se află și în *Cornicea satelor*, și mai trăiește și pînă astăzi în gura poporului: „Un țigan, ca să șază la masă cu stăpînu-său, se socoti să meargă tocmai asupra mesei și să-i zică: « Bună masă, coane! », socotindu-se că stăpînu-său o să-i zică: « Șezi la masă, țigane! » Așa se duse asupra mesei și-i zise: « Bună masă, coane! » Stăpînul îi zise: « Ieși afară, țigane! »"

Alta: „Un boier umflat în blane întrebă pe un gol și despuiat, în vreme de iarnă, de-i este frig la trup. Acela îi zise: « Dar ție îți este frig iarna la frunte? » « Ba nu, » zise boierul. « Așa și mie, răspunse despuiatul, că tot trupul meu ca o frunte-l socotesc »". Varianta ce am cules-o noi din gura poporului sună: „Unul umblînd iarna mai gol, este întrebat dacă nu-i frig. Acel despuiat răspunse: « Dar la nas ți-i frig? » « Ba nu! » « Ei bine, tot trupul meu e de carne de nas! »"

Alta: „Unul se fălea că vede foarte departe și zicea altuia: « Vezi șoarecele acela în vîrful muntelui? » Acesta îi răspunse zicînd: « De văzut nu-l văz, dar îl auz ronțăind »". Aceeași snoavă se află și la Anton Pann [13], unde are forma următoare:

> Un mincinos, stînd o dată, zise altui mincinos:
> Prietine, vezi tu turnul acel nalt și luminos?
> Da, acesta îi răspunse, și iar îl întrebă el:
> Dar vezi tu tocma în vîrfu-i cum umblă un șoricel?
> Ce mai minciună cu coarne, zice prietinul său,
> Că eu abia zăresc turnul, necum șoricelul tău;
> Însă îl auz prea bine cum umblă-n tropot, încît
> Parc-ar bubui o tobă ș-ar avea clopot la gît.
> Te crez, acel îi răspunse, văzîndu-se înfundat,
> Fiindcă nu-și găsi omul cu minciuni de înșelat.

În sfîrșit, și cea următoare: „O muiere cam proastă, de cîte ori auzea pe cîntăreț la biserică cîntînd, începea să plîngă. Cîntărețul, băgînd de seamă, întrebă pe muiere: « Ce ai de plîngi de cîte ori încep eu a cînta? Nu cumva glasul meu te aduce la umilință? » « Nu domnule, zise ea, ci am avut un măgar, cu care mă hrăneam, și s-a întîmplat d-a murit; și fiindcă glasul dumitale foarte mult se aseamănă cu [al] acelui măgar, de cîte ori te aud cîntînd, îmi aduc aminte de măgarul meu »".

Din snoavele de origine literară pomenim *Întîlnirea lui Alexandru cu Diogen*, care roagă pe Alexandru, pentru tot binele ce vrea să-i facă, mai bine să se ducă la o parte din potriva soarelui ca să nu-i piarză căldura. Alexandru răspunse: „De n-aș fi fost Alexandru, aș fi vrut să fiu Diogen". Această poveste se spune de Cicerone [14], Valerius Maximus [15] și alții, se află și în *Gesta Romanorum* [16] etc.

Cu acestea am terminat literatura populară *estetică* sau *romantică*, arătînd atît șirul romanțelor, cît și coprinsul lor. Am urmărit aceste romanțe pînă la izvorul lor și am căutat a demonstra influenţa ce au esercitat asupra fantaziei poporului român, dînd naştere cu încetul la novele, poveşti, basme şi snoave. Pe lîngă aceasta ne-am convins de fluctuaţiunea vecinică ce esistă în literatura populară şi de aceea de multiplele legături ce leagă şi unesc un popor de altul, o închipuire de alta.

---

[12] Sîntem nevoiți a ignora mai toate snoavele publicate în calendare și pierdute în mare parte împreună cu calendarele. Adevărul este că aceste calendare au contribuit mult la răspîndirea snoavelor, dar cercetarea lor se poate face numai în urma strîngerii de calendare, urmărită în curs de mulți ani. Rezultatul totuși nu răsplătește o muncă gigantică ca aceasta. Singurul interes ar avea calendarele publicate de Anton Pann, și acestea numai pentru *istoria internă* a operelor sale populare.

Th. D. Speranția a publicat asemenea o sumă de snoave populare în *Contemporanul*.

[13] *Povestea vorbei*, vol I, p. 29.

[14] *Tusculan*, 5, 32.

[15] *Facta et dicta memorabilia*, cartea IV, cap.3, ext.4.

[16] Op. cit., ed. Oesterley, cap. 138, p. 742.

A doua clasă cu care ne ocupăm acuma este literatura etică care, din partea ei, stă în legătură intimă atît cu cea estetică, cît şi cu cea religioasă.

II

LITERATURA ETICĂ

LITERATURA ETICĂ

A doua parte a literaturei populare cu care ne ocupăm acum este literatura etică, adică acea literatură populară care are un scop didactic pronunțat, care nu tinde a aduce omului o îmbogățire a științei în mod fantastic, romantic sau petrecător, ci care este mai mult severă și de aceea mai mult concentrată. Pe cînd literatura estetică, în dezvoltarea și răspîndirea ei, o vedem lărgindu-se, îmbogățindu-se din ce în ce mai mult, adoptînd și adaptînd elementele cele mai diferite, la din contra, caracterizează literatura etică o scurtare și o concentrare din ce în ce mai mare și astfel o fabulă prea dezvoltată la început pierde cu încetul din aparatul retoric și se ascute pînă la cea din urmă redacțiune, adică la o sentință morală sau la un proverb care, astfel, adesea și-a luat naștere de la o poveste sau de la o fabulă. Nu tăgăduim că o mulțime de fabule, din contra, s-au născut din proverbe.

Înainte însă de a intra în dezvoltarea mai de aproape a materiei ce ne va preocupa, este necesar a esplica cauza care ne-a îndemnat de a subsuma supt titlul de literatura *etică* fabulele și proverbele. Explicarea aceasta va fi coprinsă în definițiunea fabulei ce o vom da.

FABULA (1)

Cel dîntîi care a încercat a defini fabula a fost ritorul Aphtonius din Antiohia în Siria, anul 350 d. Chr. El zice că „fabula este o vorbire plănuită, destinată a arăta un adevăr prin diferite chipuri". Este clar că această definițiune nu e deloc o definițiune satisfăcătoare, căci tocmai principalul nu este deloc explicat, adică rolul ce-l joacă animalele în fabulă. Phaedrus zice, în introducerea sa la colecțiunea fabulelor latinești, că scopul lui este de a amuza și de a instrui totdeodată. Și tocmai fabula întîi, *Lupul și oaia*, este contra acestei definițiuni, căci ce amuzare este moartea nevinovatei oaie și ce instrucțiune ne dă această fabulă unde vedem că forța brutală sfărîmă nepedepsit pe cel slab? Așa încearcă apoi Batteux, La Motte-Houdar, Richer și alții a da o definițiune mai satisfăcătoare a fabulei, pînă cînd veni Lessing, marele critic și poet german, și aduse chestiunea la soluțiunea cea mai bună. Definițiunea lui este cea următoare: Dacă reducem un principiu etic general la un caz special și dăm acelui caz realitatea și compunem dintr-însul o poveste prin care se recunoaște principiul general, atunci se numește acea compozițiune *fabulă*. Scopul fabulei deci este: moralul sau adevărul ce coprinde epimitul pus în sfîrșitul fabulei. Iar pentru aceea ca fabula să fie mai convingătoare, trebuie să ne povestească un caz real și prin urmare trebuie să vedem, cît de scurt se poate, întreaga fabulă deodată. De aci se esplică întrebuințarea animalelor în fabulă: fiecare animal, prin trăsura caracteristică a naturalului său înlocuiește numai prin *numirea* lui deja un caracter întreg, izolat și specificat. Deci scopul este sentința morală, etică, oglindirea adevărului precum îl înțelege poporul și tot așa oglindește și proverbul acel adevăr al inteligenței populare. Nu este deci numai petrecerea ci, din contra, învățătura morală care face pe popor să citească și să repete acele fabule, adeseaori prescurtîndu-le pînă la proverb și zicătoare. Și noi deci am unit amîndouă sub titlul general; etica poporului.

Istoria fabulei nu este apoi mai puțin interesantă decît istoria celorlalte ramuri ale literaturei populare, unde adesea diferite povești se grupează în jurul unui singur centru, căci și aci se grupează suma întreagă a fabulelor în jurul unui personagiu mai mult sau mai puțin mitic: Aesop. Dar cu mult înainte deja avem alegorii biblice; așa, aceea a lui Iotham și a proorocului Nathan. În literatura grecească precedă Hesiod și Epimenides lui Aesop. Adevărate fabule, originare ale lui Aesop, nu posedăm. Socrat a versificat unele în temniță. Demetrius Phalerus, cca 300 a. Chr., ar fi cules întîiul fabulele esopice. Babrius (Gabrius), înaintea lui August, le-a prelucrat în versuri grecești și așa merge literatura fabulistică răspîndindu-se peste toată Europa. Edițiunea cea mai completă de fabule grecești, unde se află adunate la un loc fabulele diferiților autori din cursul atîtor secoli, este aceea a doctorului Corais, Paris, 1802, care a adunat toate variantele.

Fabuliștii latini au fost Phaedrus și Romulus. Relațiunea ce esistă între dînșii nu e deslușită încă pînă astăzi. Poate că în sec. III-IV un monah, anume Romulus, descompuse în proză fabulile versificate ale lui Phaedrus și mai adaugă și altele, din alte izvoare. Precum a fost prelucrat apoi Aesop în literatura grecească, așa a fost prelucrat și Phaedrus și Romulus, cu atît mai ușor cît limba latină era singura limbă literară în curs de atîția secoli. Cei mai însemnați reprezentanți sînt apoi Galfredus, Vincentinus Bellovacensis, Faernius etc. De vreme deja au fost traduse aceste fabule în limbele vulgare și mai fiecare popor posedă o sumă de fabuliști cari s-au adăpat la izvorul literaturei clasice, adeseaori traducînd numai prototipul lor. Mai pe larg despre aceasta vezi escelenta introducere a lui Robert la ediția fabulelor lui La Fontaine [1].

Afară de aceasta, mai există în literatura universală o epopee întreagă ai cărei eroi sînt animalele. Numai un mic fragment dintr-aceasta este *Batrachomyomachia*, „lupta broaștelor cu șoarecii", adesea considerată ca o parodie a lui Homer. Mult mai impozantă este epopeea cunoscută în literaturele medievale ale Holandei (Flandrei), Franciei și Germaniei cunoscută subt numele *Renard contrefait*, „vulpea vicleană", *Reinke de Voss* sau *Reinecke der Fuchs*, prelucrată în fine de Goethe. Vulpea este aci eroul în jurul căruia se învîrtește toată acțiunea și multe din acele fabule se află împrăștiate și răspîndite peste Europa și Asia ca verigele rupte dintr-un lanț lung; mai cu seamă a conservat literatura populară rusească o sumă de acele fabule de animale, în special de fabule *vulpești*, cum le-am putea numi. J. Grimm, editînd recenziunea germană, a împodobit-o cu o introducere remarcabilă asupra fabulelor vulpești. Urme slabe de acele fabule vulpești se mai găsesc și pe la noi.

---

[1] *Fables inédites des XIIe—XIIIe et XIVe siècles et fables de La Fontaine, précédées d'une notice sur les fabulistes*... par A. C. M. Robert, 2 vol., Paris, 1825, vol. I, p. XIII—CCXLVIII.

În literatura populară română posedăm noi însă o carte specială de fabule intitulată *Viața și pildele lui Esop*. Cînd am vorbit în partea întîi de *Archir și Anadan* [2], am atins legătura ce esistă între *Viața lui Archir* și *Viața lui Esop*, căci noi trebuie să separăm acea *Viață*, relativ modernă, de fabulele cu mult mai veche. *Viața lui Esop* este o țesetură fantastică de povești orientale de tot soiul și de diferite origini cari, venind de la Orient la Occident, s-au grupat în jurul unui personagiu mitic, reprezentantul istecimei, precum am văzut același proces și la alte cărți din literatura romantică. Această *Viață* se atribuie cu nedreptate popei Maxim Planudes, care a fost trimes la Veneția ca ambasador de către împăratul Andronic Palaeolog, pe la 1327. Deoarece o mare parte din acele snoave și povești, pe care le găsim în *Viața lui Esop*, sînt atribuite deja lui Heykar (Archir) în *1001 de nopți* arabice, cel puțin contimpurane și chiar mai vechi, apoi nu mai încape îndoială despre prioritatea Orientului și de vechimea mai mare a acelor povești decît însuși Planudes. Unele dintr-însele, de esemplu aceea cu limba, care este și cel mai bun lucru, și cel mai rău totdeodată, se află deja în Talmud [3]. Cealaltă parte pe care o regăsim în *Archir și Anadam*, adică zidirea orașului în aer și întrebările ce s-a întrebat cu înțelepții, este din cercul legendelor solomonice, și așa mai departe. Pe .lîngă aceasta, însăși onoarea de fabulist îi este disputată lui Esop de către Loqman, cel prea înțelept arab, tot atît de mitic ca și însuși Esop, care după legendă se trăgea de la Job și era din seminția patriarhului Abraham.

Cum este însă, acea *Viață a lui Esop* a desfătat și desfătează pe poporul român aproape două secole, căci am descoperit un manuscript al *Vieței lui Esop* în Biblioteca Centrală din București, scris înainte de 1705⁽²⁾, deci pe la sfîrșitul secolului al XVII-lea. Un al doilea manuscript, de pe

---

[2] P. 77 și urm.

[3] *Literatura comparativă universală* v. Kirchoff, *Wendunmuth*, ed. Oesterley, vol. V, p. 34.

la mijlocul secolului al XVIII-lea, precum și un al treilea, din 1779, sînt în posesiunea noastră. Afară de aceea, mai posede și Biblioteca din Iași un manuscript al *Isopiei*. Fiind toate traducțiuni [ale] unei și aceleiași redacțiuni, nu se deosebesc aceste *Viețe* între dînsele decît printr-o formă mai mult sau mai puțin arhaică a stilului. Ceva mai mult se deosibesc manuscriptele de edițiunile prin scurtări și prelungiri, de esemplu la învățăturile date lui Enn de către Esop și altele. Și mai mare deosebire este între fabulele sau „pildele“ din manuscripte și cele editate. Aci se vede că nu s-au întrebuințat traducătorii de una și aceeași recenziune.

Înainte însă de a ajunge la „pildele“, vom schița în scurt viața cea fabuloasă a lui Esop. Esop, de naștere sclav frigian, a fost mult și de o urîciune înspăimîntătoare, dar cu firea prea deștept. În casa aceea unde era el sclav, se vorbiră alți doi sclavi să mănînce niște smochini ai stăpînului lor și să învinovățească pe Esop. Acesta însă, bînd apă caldă, o vărsă curată, cum a băut-o, apoi puse și pe cei doi sclavi ce-l pîrîră să imiteze esemplul lui; ei scoaseră smochinele și astfel dovedi el pe adevăratul hoț. Dezlegîndu-i norocul limba, Esop a fost vîndut la un negutător. Plecînd în călătorie, se încarcă Esop cu un sac plin de pîini, cu toate că ceruse povara cea mai ușoară. Dar după ce se golise acel sac, mîncînd toți dintr-însul, le arătă Esop că într-adevăr a luat povara cea mai ușoară, căci se micșora din zi în zi, pe cînd povara celorlalți rămînea statornică. În Samn e cumpărat de filosoful Xant, pe care însă adeseaori îl întrece Esop prin istecimea lui. O dată, luînd un vultur inelul împărătesc de la samnieni, l-a lăsat să cază în sînul unei slugi; samnienii se rugau de Esop să le tîlcuiască acel semn ceresc. El se învoi numai atuncea, după ce ei căpătară slobozirea lui de la Xant. Astfel, devenind slobod, s-a dus ca sol al samnienilor la Cris-împărat în Lidia și a dobîndit împăcarea împăratului cu samienii. De acolo se duse la Lichir, împăratul Vavilonului. Esop luă pe Enn ca copil de suflet, însă acesta răsplăti rău fapta lui Esop, pîrîndu-l la împărat ca cum ar trăda împărăția. Osîndit la moarte, scăpă Esop prin mijlocirea lui Ermin, prietinul său, care-l ascunse într-un mormînt, răspîndind vestea cum că Esop a murit. Îndată ce auzi aceasta, Nectenav, împăratul egiptenilor, trimise soli la Lichir, zicînd: dacă nu va trimete pe cineva care să zidească un turn în văzduh și să răspunză la întrebările făcute, îi va lua împărăția. Jeluindu-se împăratul de moartea lui Esop, și tînguindu-se de hotărîrea cea pripită, află prin Ermin că Esop trăiește. Îndată poruncește împăratul să-l aducă înaintea lui și să osîndească pe Enn. Esop cere iertarea lui și-l mustră printr-o sumă de pilde și povățuiri frumoase: „puține să vorbești și cu măsură, și multe să asculți și înțelepțește să urmezi“; „Celor ce fac bine nu-i pizmui, ci să-ți pară bine de ei. Că de-i vei pizmui, mai mult pre tine însuți te vei vătăma“; „Nu-ți fie rușine a învăța să faci totdauna ce e mai bine“; „În toată ziua oprește ceva pentru ziua de mîine, că mai bine este, cînd ăi muri, să lași la vrăjmași decît cît vei trăi să aibi lipsă“; „Fă aceea ce nu te va întrista“ etc. etc. De aceste cuvinte se răni Enn la inimă și muri.

Esop plecă la Eghipt și biruiește pe toți înțelepții de acolo și împlinește și cererea împăratului, întocmai precum am văzut-o la Archir[4]. Călătorind apoi prin orașele Greciei, ajunge și la Delfi. Locuitorii din Delfi nu-l cinstiră după cum se cuvenea, de aceea Esop îi luă în rîs. Ca să-și răzbune, delfienii au ascuns un vas din templul lui Apollo în hainele sale și l-au osîndit apoi ca un fur de vase sfinte, să fie aruncat într-o prăpastie; ceea ce și făcură, cu toate rugăciunile lui Esop și pildele ce le spunea. O ciumă ce se lăți între dînșii era pedeapsa pentru nedreptatea lor.

Edițiunea cea mai veche de care am putut da este din 1812(3), fără loc; titlul sună: *Viața și pildele prea înțeleptului Esop, prin acest tipariu mai îndreptate*, 1812. Această edițiune a servit de bază tuturor celorlalte edițiuni, Iași, Sibii, 1816, București, 1834, 1843, 1858, 1872, 1877 etc. Tiparul coprinde, pe lîngă „viața“, și 105 pilde sau fabule esopice[5]. Nu tot atîtea fabule și nu aceleași coprind manuscriptele. Manuscriptul cel mai vechi coprinde 25 „tîlcuiri ale lui Isop“[6]. Dintr-acest 26 fabule se regăsesc 19 în ediția tipărită și șapte lipsesc (adică nr. 3, 4, 13, 14, 22 [21], 23 [22], 24 [23]).

---

[4] Mai sus, p. 76-77.

[5] *Fabulele lui Esop* s-au mai tipărit și în 1875 în „Mica bibliotecă pentru copii“.

[6] Nr. 20 fiind de două ori însemnat, sînt într-adevăr 26 și nu 25 fabule, precum sînt însemnate.

Între acestea se află și fabula versificată de Anton Pann[7], adică comoara îngropată pe care o caută în zadar copiii după moartea tatălui lor, săpînd via în toate părțile și în mai multe rînduri, fără a găsi ceva; văzînd însă îmbelșugarea rodului, înțeleg atuncea diata tatălui lor care le zicea că este îngropată o comoară în pămîntul viei sale. Grecește se află această fabulă ca Corais[8], franțuzește a fost prelucrată de La Fontaine, cartea V, fabula IX.

Deja mai multe sînt fabulile conținute în manuscrisul nostru din 1779, căci cuprinde 30 de fabule. Dintr-aceste treizeci, numai șapte se potrivesc cu cele din manuscriptul precedent; restul, afară de nr. 4, 6, 7, 9 și 26, se regăsește în edițiunea tipărită. Nu e locul aci a intra în amănunturi mai despicate asupra raportului ce esistă între fiecare fabulă din manuscripte și cele tipărite căci, precum am zis-o deja în mai multe rînduri, scopul nostru este de a da numai rezultatele cele din urmă, cari se bazează pe alte cercetări mai amănunțite, obiectul a monografii speciale. Deoarece publicăm în *Chrestomatie* unele din fabulile manuscriptului precedent, dăm aci cîteva esemple din acest manuscript întocmai după original, de esemplu *Pilda a cincea*[9]:

> O mîță intrase într-o șatră țigănească și găsi o *chilă* (adică o pilă) și începu a o linge, și lingînd-o cu limba, și s-a belit limba și curgea sînge. Iară mîțăi tot îi părea că este carne și tot păzie di lingea chila. Mai pe urmă văzu mîța că nu-i carne și este fier, iar limba ei să rosesă mai de tot. Pilda: Sînt unii oameni de să pricesc și să sfădesc cu toți și nu socotesc pre nimene întru nimică, ce grăesc tuturor împrotivă; unii ca acei nu socotesc că toate acele sînt asupra lor și mai mult rău și nevoi-și fac lor însuși.

Această fabulă se regăsește întocmai așa în edițiunea tipărită[10], avînd și trăsătura că a găsit pila într-o șatră țigănească. În fabula grecească[11] și în toate paralelele occidentale nu este o mîță, ci un șarpe; așa la Phaedrus, Romulus, La Fontaine etc. [12]. Altă fabulă este cea următoarea [13]:

---

[7] *Povestea vorbei*, vol. II, p. 88–91.

[8] Nr. 22, p. 16 și 291.

[9] F. 32^v.

[10] Nr. 38, *Mîța*.

[11] Corais, nr. 184.

> O cioară intră într-un pîlc de porumbi și văzu pre porumbi cum să hrănesc de bine; deci abătu și ea de să înălbi la peni ca și porumbii și umbla cu porumbii, nu-i zicea nimică gîndind că-i porumb. Și petrecînd multă vreme cu porumbii la un loc, odată să prileji de cîrîi ca o cioară. Deci văzînd porumbii că-i cioară, o bătură și o goniră dintre dînșii. Iară ea, neavînd ce face, să duse de să amestecă cu alte cioare. Iară cioarele, dacă o văzură că este albă, o bătură și ele și o goniră. Deci, de vreme ce ea, vrînd să-și schimbe viața, să scăpă de amîndouă cetile. Pildă: De multe ori cu lăcomia noastră perdem și driaptă agonisita noastră, care vrem.

În edițiunea noastră îi corespunde fabula 45, *Porumbii și cioara*; dar aci este fabula mai prescurtată și pilda cu totul altfel. Prototipul grecesc [14] se deosibește mai puțin de versiunea noastră română decît de esemplu La Fontaine și alții, care au alte paseri în locul porumbilor [15]. Mai pe larg a tratat Benfey [16] această fabulă în legătură cu alte analoage, europene și asiatice.

Ceea ce privește manuscriptul nostru de pe la mijlocul sec. al XVII-lea, el conține numai *Viața*, și notițele luate privitoare la manuscriptul din Iași sînt prea scurte ca să ne putem pronunța aci asupra numărului fabulelor și asupra relațiunei ce esistă între dînsul și celelalte manuscripte și edițiuni. Afară de aceste edițiuni tipărite, sus-pomenite, și des repețite dar neschimbate, mai esistă și o altă edițiune mai bogată, dar stricată în ceea ce privește limba în care e scrisă. Această edițiune e intitulată *Viața și 183 fabule ale lui Esop. precese de cîteva teorii ritoricești asupra scrierilor aligorice și urmate și de alte cîteva fabule dintr-alți autori elini...*, Buzău, 1857, aprilie 22. N.I.D., „prelucrătorul și traducătorul cărții“ a tradus, ceea ce nu indică anume, edițiunea neogrecească tipărită la Veneția, 1799, și care coprinde viața și numai 149 fabule „esopice“ [17]; ca nr. 150 a adăugat traducătorul român o fabulă coprinsă deja în „viața“. La aceste a mai adăugat douăsprezece din edițiunea românească ce o putem numi „vulgata“, alte cincisprezece sînt scoase din „compilații“ și cinci fabule de la sfîrșit, cu cari se termină fabulile esopice, sînt de asemenea repețiri din „viață“. Așa scoate autorul suma de 182 fabule esopice. Adause mai sînt fabule și aligorii scoși dintr-alți autori și fabuliști elini (Prodicus, Stesihorus, Gavrios și Aphtonitus) și parabolile biblice; pe lîngă aceasta, și fabula mădularilor și a stomahului (din La Fontaine), pe care a versificat-o asemenea Anton Pann cu cîțiva ani mai înainte [18]. Această fabulă vestită o găsim mai întîi la Titu Liviu [19], apoi răspîndită peste toată lumea; în colecțiunea lui Corais se află două variante (nr. 202 și 322). Mai pe larg vezi Robert [20].

Pe lîngă acele colecțiuni anume de cari am vorbit pînă acuma, mai trăiesc și o sumă de fabule în gura poporului român și, din gura poporului român, au fost culese de Anton Pann și de Ispirescu și publicate atît în *Fabule și istorioare*, cît și în *Povestea vorbei* celui dintîi, precum și în *Snoavele* și *Pilde și ghicitori* [ale] celui din urmă. Afară de esemplele aduse în treacăt, vom mai pomeni încă unele din aceste colecțiuni. În *Fabule și istorioare* [21] versifică Anton Pann o fabulă, interesantă din punctul de vedere al originei. Noi am evitat a vorbi de *originea fabulei*, căci această problemă nu s-a rezolvat pînă acuma. În genere însă se caută originea fabulei în India, unde credința religioasă vede în animal locuința unui suflet omenesc și, de aceea, înzestrează animalile cu facultăți omenești. Considerînd însă fabulele orientale mai de aproape și comparîndu-le cu cele occidentale, nu se poate tăgădui o deosebire fundamentală: în Orient sînt animalile oameni travestiți, cari vorbesc și raționează ca oameni, au toate pasiunile omenești, cu un cuvînt, putem înlocui pe animalul cu un om care are un nume propriu de animal, de esemplu, Urs, Leu etc., pe cînd în Occident fiecare animal reprezintă un caracter, o singură pasiune corespunzînd cu firea sa înăscută: vulpea e totdeauna numai reprezentantul vicleniei, ursul greoi etc. Ceea ce însă este un fapt constatat și dovedit de noi pentru o mare parte din literatura romantică, adică migrațiunea productelor Orientului și schimbul reciproc între popoare este un fapt și pentru lumea fabulistică. Esemplul de față, fabula lui Anton Pann *Șoarecile*, este o dovadă nouă pentru acest adevăr. Fabula ne spune:

---

[12] Robert, loc. cit., vol.I, p. 337—338.
[13] Fabula a XV-a, f. 34^v.
[14] Corais, nr. 101.
[15] Robert, *loc. cit.*, vol. I, p. 247—248.
[16] *Pantschatantra*, vol. I, p. 224—225.
[17] Cf. p. 46—126.
[18] *Povestea vorbei*, vol. III, București, 1853, p. 93.
[19] II, c. 20,§3.
[20] *Loc. cit.*, p. 169 urm., La Fontaine, III, fabula II.
[21] Vol II, p. 32—36.

> Un șoarece mare, anume Gherlan, peste toată gloata fiind căpitan, se mîndrise într-atîta încît, vrînd să se însoare, a căutat o fată de neam mai înalt. Așa află el că soarele e lucrul cel mai mare și slăvit pe pămînt și se duce la dînsul să pețească pe fata lui. Soarele îi răspunse că, într-adevăr, e mare și slăvit, dar norul cel mai mic îl acoperă și-l întunecă, deci îi este supus. Atunci pleacă Gherlan la pețit după fata norului. Ajungînd la nor, află că nici norul nu e cel mai puternic, ci vîntul e mai puternic decît dînsul, deoarece-l gonește și-l risipește ca pe un fum. Gherlan se duce la vînt; nici vîntul nu e mai puternic, ci cetatea, care nici păs n-are de suflarea vîntului. Mai puternic însă decît cetatea este neamul șoricesc care, găurind temeliile ei, o surpă și o prăpădește; și atunci Gherlan recunoaște că într-adevăr șoarecii sînt neamul cel mai puternic de pe acest pămînt.

Această fabulă este curat indică și face parte din colecțiunea *Panciatantra*[22], sub titlul *Șoarecile schimbat își caută un mire*. Soarecile prins de un corui cade în mîna unui brahmin, care-l schimbă într-o fată. Căutînd apoi un bărbat pentru dînsa, vine mai întîi la soarele, apoi la norul, la vîntul, la muntele și, în fine, la șoarecile care găurește muntele și, prin urmare, este cel mai puternic. Fata este iarăși schimbată în șoarice. Celelalte forme orientale [ale] acei fabule se află la Benfey[23]. În Occident este fabula a VII-a, cartea a VII-a, de La Fontaine, aproape identică cu fabula noastră[24]. Aceeași fabulă a mai fost tractată în limba română de o autoare care a tradus-o pentru copile; și, de nu mă înșel, este unul din basmele publicate de Hințescu. În legătură cu această fabulă mai stă și cea esopică[25], unde Aphrodita schimbă o pisică într-un om, dar cînd vede un șoarice, renaște firea ei de pisică.

Altă fabulă din *Povestea vorbei* este[26] *Copacul bătrîn, lovit de vifor, se frînge și cade, pe cînd trestia cea slabă stă pe loc fiindcă se pleacă la orice vînt*. Ce e drept, această fabulă se află deja într-un calendar tipărit la Buda pe anul 1825[27]. Dar la Pann se pare că a ajuns, ca și alte povești și fabule, numai prin popor. Și această fabulă nu este puțin răspîndită. Grecește se află la Corais[28]; Virgil face în două rînduri aluziune la această fabulă[29]; alte paralele, vezi la Robert[30] și anotațiunile lui Oesterley la *Schimpf und Ernst* de Pauli[31].

Vulpea firoscoasă. Iată acuma un esemplu din *Snoavele* d-lui Ispirescu[32]: „Vulpea vede numai atuncea culcușul său și al copiilor săi în primejdie, cînd stăpînul viei vrea să dea foc acelei vii părăginite, pe cînd ea n-avea habar de dînsul cîtă vreme voia să sape bălăriile sau să le smulgă". Această fabulă culeasă din gura poporului se află deja între fabulele lui Țichindeal (fabula 150), dar cu deosebirea că în locul vulpei e o pitpalacă, întocmai ca la La Fontaine[33]; paralele antice v. Robert[34].

Ne ajung aceste esemple de fabulistică română. Noi, aci, ocupîndu-ne numai de literatura populară, trecem peste fabuliștii români cari au luat fabulele lor din izvoare literare și au rămas înșiși literatură „literară". Așa, de esemplu, Țichindeal, Asachi, Stamati — care s-a folosit mai cu seamă de fabulele rusești ale lui Krîlov — și alții.

În strînsă legătură cu fabulele, mai cu seamă cu acel *epitimiu*, acea *pildă* sau *povață* morală cu care se sfîrșesc, stau maximele și proverbele.

---

[22] *Pantschatantra*, ed. Th. Benfey, vol. II, p. 252—266 (partea a III-a fabula 12).

[23] *Op. cit.*, vol. I, p. 373—378.

[24] V. Robert, *loc. cit.*, vol. II, p. 212—214.

[25] Corais, ed. cit., nr. 169.

---

[26] *Povestea vorbei*, vol. II, p. 53—54.

[27] *Carte de mînă pentru nația românească*, Buda, 1825, p. 88.

[28] Nr. 143.

[29] Întîia oară în *Georgice*, liber II, v. 290—291, și pentru a doua oară în *Eneida*, liber IV, v. 442—443.

[30] *Loc. cit.*, vol. I, p. 85.

[31] Cap. 174.

[32] P. Ispirescu, *Snoave sau povești populare*, ed. a doua, București, 1874, p. 48—50.

[33] La Fontaine, ed. cit., vol IV, fabula 22.

[34] *Loc. cit.*, vol. I, p.303.

PROVERBE

Proverbele sînt înțelepciunea popoarelor, rodul inteligenței practice, specialitatea trasă din generalitate. Proverbele sînt, pentru relațiunile morale ale omenirei, întocmai ca moneda pentru relațiunile sociale, căci proverbele sînt acei mijlocitori cari aduc și înlesnesc, pe fiecare zi, spre întrebuințarea practică a popoarelor, înțelepciunea la care au ajuns oamenii cei mai profunzi prin meditațiune matură și pătrunzătoare. Muma proverbelor este esperiența și proverbele, în aplicarea lor zilnică, ne aduc iarăși la esperiență. Proverbele se nasc la toate popoarele, sînt — în ceea ce privește ideea generală — lesne înțelese și se aseamănă între dînsele, avînd toate unul și același izvor general: viața. Dar cu toate acestea se deosibesc, ca toate productele populare, prin costumul lor, naționalitatea lor și acela care le studiază în sine trebuie să cerceteze tocmai aceste deosebiri caracteristice. Coprinsul proverbelor, în sensul cel larg ce am dat noi acestui cuvînt, este multiplu. Sub proverb se coprinde mai întîi *pilda* sau închipuirea unei idei generale într-o imagine restrînsă din care se naște o parte însemnată a limbei populare, adică *locuțiunea proverbială*, cîteodată confundată cu idiotismele, de esemplu: „a prinde cu ocaua mică", „a o lua la sănătoasa", „a rămîne la sapă de lemn" etc. Coprinde apoi *maxima* sau *sentința* care, în genere de origine reflectoare, a luat naștere prin abstracțiune și pleacă de la general la special; așa sînt sentențele tuturor înțelepților și filosofilor. Și, în fine, *proverbul propriu-zis*, care se naște din închipuirea fiecăruia, care reprezintă un ce special și ajunge cu încetul a se lăți și a se generaliza. Putem zice că, cu cît o maximă e mai generală, cu atîta e mai bună; cu cît un proverb e mai special, cu atîta e mai bun. Trecerea de la maximă la proverb o face fabula care, precum am văzut, nu este altceva decît încadrarea unei maxime generale în figura unei povești speciale și moralizațiunea sau învățătura cu care sesfîrșește fabula a trecut adesea în gura poporului ca proverb sau locuțiune proverbială.

Maxima se mai deosibește de proverb printr-aceasta că maxima sau sentența spusă de un înțelept are un scop didactic și etic și arată omului alte scopuri și tendințe mai

înalte la care să aspire decît folosul propriu. Abnegațiune, devotament, iată tendința și învățătura adevăraților înțelepți cari cu aceste învățături nutrea pe popoarele în zilele lor de tinerețe. Unele din aceste maxime au fost adoptate de către popor și schimbate în proverbe. Cu cît mai simplă și mai scurtă era acea maximă, cu atît mai lesne s-a schimbat.

Pe lîngă aceasta, mai este adesea specialitatea proverbelor lauda și defăimarea persoanelor, situațiunilor, evenimentelor, orașelor, țărilor etc.; și se continuă din neam în neam, așa de esemplu proverbele privitoare la țigani, bulgari etc. Forma cea mai veche ni s-a păstrat în Biblie, în gnomele și pildele solomonice. Caracterul lor aci este acel al maximelor, forma — paralelism, sau teza și antiteza. În Biblia grecească numită *Septuaginta*, după povestea cum că șaptezeci de înțelepți ar fi tradus-o independenți unii de alții și cu toate acestea într-un mod așa de identic încît nu se deosibeau între dînsele nici printr-un cuvînt, în această Biblie mai sînt și pildele din *Cartea înțelepciunei* și pildele lui *Isus Sirah*. În Grecia sînt cunoscute principiele, maximele a celor șapte înțelepți; ieșind din gură, se părea că au căpătat „aripi" prin mijlocirea cărora zburau din gură în gură, și din popor în popor. Ἔπεα πτερόεντα, „cuvinte aripate", cum se numesc în epopeea lui Homer, au rămas titlu maximelor înțelepte. Devreme deja au fost culese astfel de maxime ale filosofilor de către Theodoret, Diogene Laertius etc. De timpuriu au fost traduse în limba siriacă, arabă și ebraică sub titlul de „pilde" sau „mustrări filosofești". Renumită a devenit apoi colecțiunea cea mare *Adagia*, a lui Erasmus din Rotterdam, în care sînt coprinse toate proverbele și zicalele din literatura clasică. Edițiunea cea mai completă este aceea elzeviriană, Amsterdam, 1683. Ne-ar duce prea departe dacă am voi să înșirăm toate colecțiunile moderne de maxime și de proverbe; ajunge a numi cele mai importante, adică cea franceză de Leroux de Lincy, cea italiană de Pittré, cea germană de Wander, colecțiunea proverbelor romanice în special de Düringsfeld, cele sîrbești de Vuk etc.

Să vedem acum și ceea ce posedăm noi de maxime și de proverbe în literatura română. Vom considera mai întîi maximele, cari toate sînt de origine literară, și apoi, urmînd sistemului nostru, vom cerceta în trăsuri generale proverbele a căror origine o vom căuta. Nu vom intra în arătarea paralelelor căci, precum am observat la începutul acestui capitol, tocmai la proverbele este greu a deduce ceva din asemănarea ce esistă între acele [ale] unui popor cu proverbele unui alt popor, deoarece multe și mai cu seamă cele mai răspîndite răsar din viața practică și din firea omenească, care e pretutindenea aceeași în ceea ce privește patimile. Nu e nici un popor, nu e nici o literatură care să n-aibă proverbe și zicătoare în pofida femeilor, care să nu biciuiască scumpetea, care să nu facă haz de nerozia oamenilor, de îngîmfarea procopsiților, care să nu se plîngă sau să reflecteze asupra împărțirei inegale a bunurilor lumești și a însușirilor sufletești. De altă parte, evenimentele ce se petrec în sînul societății, care nu se ridică peste nivelul poporului incult, se repetă cu atîta asemănare între dînsele, încît foarte ușor s-a putut naște aceleași proverbe în diferite locuri, independente unele de altele. A ajunge dar prin astfel de raționamente la concluziuni etnografice este învederat greșit. Se înțelege că și aci constatăm, ca în toată literatura fluctuantă populară, migrațiune de la un popor la altul și înrîurire reciprocă. La proverbele însă, fiind materialul prea vast, ne-am mărginit de a arăta în genere originea lor, cum s-au putut naște și cum au putut ajunge la români. Numai în monografii speciale ar putea să se dezvolte mai pe larg identitatea, altmintrelea mare, sau deosibirea ce esistă între proverbele române și cele slave, sau între cele române și între cele romanice și latine. Încercări de felul acesta s-au și făcut de către d-nii Düringsfeld și G. D. Teodorescu [1]. Dar pe de o parte materialul de care s-au servit era mic, pe de altă parte cercetarea, mai cu seamă a celui din urmă, laborează prin prejudecata că proverbele române *trebuie* să se asemene mai mult cu cele latine decît cu proverbele altor popoare, dintre care tocmai slavii au avut o înrîurire destul de mare asupra spiritului religios și etic al poporului român. Noi ne lăsăm să fim conduși numai *de fapte* și la care concluziune vom ajunge, pe aceea o vom adopta.

Colecțiunea cea mai veche și cea mai bogată este *Floarea darurilor*, tipărită pentru întîiași dată la 1700 în Snagov, și apoi 1703 și 1814. Cît privește originea acestei cărți și partea istorisitoare, am pomenit-o deja mai sus [2]. Dară partea cea mai mare se compune din sentențe și maxime atît ale filosofilor, cît și ale părților bisericei, începînd de la Socrat, Aristotel, Platon, pînă la Ovidie și Juvenal, și de la Isidor și sf. Augustin pînă la Toma Achinatul (Toma de la Aquino), marele scolastic al Evului mediu. Un contingent însemnat de maxime dă sf. scriptură, în special înțeleptul Solomon, acel tip de înțelepciune a Orientului. Cartea se compune din 35 de capitole, din cari o jumătate vorbește de virtuți și cealaltă de păcatele opuse, înșirate astfel că după fiecare virtute urmează contrariul ei, păcatul respectiv; așa, capitolul I, dragostea, capitolul II, pizma, care este păcatul împotriva dragostei; capitolul III, pentru bucurie, capitolul IV, întristarea, care este păcatul împotriva bucuriei etc. Relativ la fiecare sînt citate acele maxime, din cari dăm aci numai cîteva exemple: „Sfîntul Pavel a zis: înțelepția lumii aceștia este nebunie la Dumnezeu; deci cel ce știe mai mult, acela știe mai puțin"; „Aristotel au zis: gol m-am născut în lumea aceasta și cu năpăști; și la sfîrșit văzui că nu sînt nimic"; „Platon au zis: dragostea ochi n-are"; „Zis-au un înțelept: trei lucruri gonesc pe om din casă: fumul, picătura și muierea rea"; „Seneca au zis: pizma scoate din rău bine și din bine rău"; „Omer au zis: mai mult se cade a se păzi neștine de pizma rudei și a prietenului, decît de a vrăjmașului", „Barbarig au zis: pacea este peste toate bogățiile și măririle lumii aceștia"; „Cassiodor au zis: mînia este mumă a toate răutățile"; „Parisian [3] au zis: vrăjmașul cel mai mare pre care l-ar putea dobîndi omul este mînia lui"; „Ermis au zis: mînia nebunului este pururea în cuvinte, iar a înțeleptului este în fapte"; „Încă (Solomon zice): precum apa stinge focul, așa și milostenia stinge păcatul"; „Încă: să nu zici fratelui tău, pasă de cere să-ți dea"; „Ovidie au zis: vei să dai, curînd dă"; „Isus Sirah au zis: orice dar vei face, fă-l cu fața veselă și nu te scîrbi;

---

[1] G. D. Teodorescu, *Cercetări asupra proverbelor române*, București, 1877.

[2] P. 94 și urm.

[3] Adică Priscian.

că mai mult plătește cuvîntul cel bun decît dăruirea cea mare"; „Pămîntul mănîncă pre oameni, iară cel foarte eftin mănîncă pămînt"; „Solomon au zis: doao lucruri, dumnezăul mieu, rogu-te să nu-mi dai: nici sărăcia, nici bogăția, ce în viața mea îmi dă numai trebuința"; „Sfîntul Pavel au zis: scumpetea iaste rădăcina tuturor răutăților"; „Seneca au zis: cade-se oamenii să stăpînească pre bani, iară nu banii pre oameni"; „Încă: mai bine iaste să cinstești pre omul fără de bani, decît pre bani fără de om"; „Iuvenal au zis: nu sînt banii ai scumpului, ce iaste scumpul al banilor"; „Platon au zis: trei lucruri jelește inima mea mai mult decît cealealalte: pre bogatul cînd ajunge la sărăcie, pre cel cinstit cînd îl rușinează, pre cel înțelept cîndu-l va rîde un nebun"; „Caton au zis: aceea carea ți-au făgăduit cinevași ție, nu o făgădui tu altuia nicicum"; „Sfîntul Grigorie au zis: din gura mincinosului nici adevărul nu să creade"; „Sfîntul Avgustin au zis: leul nu să luptă cu furnicile, nice vulturul prinde muște"; „Sfîntul Isidor au zis: găina pentru un ou face mare gîlceavă, de o aude vulpea". Aceste puține exemple ne arată pe de o parte numărul însemnat de autori și filosofi de unde s-au luat acele maxime, pe de altă parte putem vedea că au intrat mai mult sau mai puțin schimbate în literatura nescrisă. Desigur, vreunul sau altul din cititori își aduce aminte de sentințe și cuvinte ce le-a auzit rostindu-se ici-colea.

A doua carte, aproape contimporană cu cartea precedentă, este acea intitulată *Pilde filosofești*, tipărite la Tîrgoviște, 1713, de către vlădica Antim(1), ediția a doua 1835. Originalul imediat după care s-a tradus este grecește, tipărit asemenea la Tîrgoviște, în același an. Del Chiaro, în cartea sa asupra României, pomenind tipografia mitropoliei și dînd lista cărților române tipărite acolo de către vlădica Antim, între cari se află și *Alexandria*, ne dă și o notiță prețioasă relativă la istoria acestei cărți. Ca cea din urmă carte ieșită din teascurile mitropoliei pomenește Del Chiaro și *Maxime filosofiche*, adăogînd că el ar fi tradus acea carte din franțuzește în italienește, și, din italienește traducîndu-se grecește, a fost tradusă după aceea și românește și tipărită acolo. Acele *Maxime filosofiche* nu pot fi altceva decît *Pildele filosofești*. Din nenorocire, atît esemplarul nostru, cît și acel al Academiei, sînt defectuoase: la amîndouă le lipsește titlul și n-am putut da pînă astăzi de un esemplar complect. Tiparul fiind însă identic cu acel al Ceaslovului tipărit asemenea acolo la 1715 de către Antim Ivireanul, nu încape îndoială de data acestei cărți. Ce e drept, Iarcu o cunoaște sub anul 1713 [4], dar după esperiența dobîndită, n-avem prea multă încredere în datele lui Iarcu, cît privește cărțile române din sec. al XVI-lea și al XVII-lea. *Pildele filosofești* „după limba cea proastă grecească tîlmăcite românește" (adică din neogrecește: ἁπλῶς ἑλληνικῆ) coprind după numerotarea noastră, 964 de pilde, înșirate unele după altele, fără numele autorilor și fără numerotație. Stilul e cam concis și sentințele sînt puse ca un fel de axiome etice generale, deoarece nefiind pomenit autorul, maxima pierde subiectivitatea ei și devine mai obiectivă.

Unele exemple ne vor arăta caracterul acestei colecțiuni: „Nu iaste sărac cela ce n-are tată, ci cela ce n-are învățătură și bună pedeapsă [5]"; „Cu vorbele ceale dulci să cîștigă mulți prieteni"; „Nebunul are inima lui în gură și înțeleptul are limba lui în inimă"; „Zavistia nu are odihnă"; „Cînd iaste rana la inimă, nu știe omul ce să mai facă"; „Nu da în datorie, pentru ca să trăiești slobod"; „Lăcomia aduce sărăcia și numai acela iaste bogat, care nu poftește nimic"; „Bucuriile ceale mai desăvîrșit[e] ale lumii sînt pururea amestecate cu oarecare întristăciuni"; „La toate trebile tale să iai sfat de la cei ce să tem de Dumnezeu"; „Mai bine iaste să aibi un meșteșug pentru ca să-ți cîștigi hrana ta decît să întinzi mîna să cei milostenie ca să trăiești"; „Fă bine celui ce-ți face rău că-l vei birui"; „Cu răbdarea ajunge cineva la sfîrșitul gîndului său"; „Doao fealuri de oameni nu să îndestulează niciodinioară: cei ce cearcă învățătura și cei ce strîng avuție"; „Dulceața lumii iaste să aibi cît îți trebuiaște, iară nu cît fără treabă prisosește"; „Cinci lucruri sînt nefolositoare cînd nu sînt însoțite cu alte cinci: cuvîntul, fără de ispravă; bogățiile, fără chiverniseală; știința fără năravuri bune; milostenia fără gînd bun și viața fără sănătate"; „De vei vrea să nu-ți afle vrăjmașul tău taina, nu o arăta la prietenul tău" etc.

---

[4] D. Iarcu, *Bibliografia cronologică română*, București, 1873, p. 9.

[5] Creștere (παιδεύω).

Afară de aceste două colecţiuni mai esistă în literatura română şi alte colecţiuni de maxime etice, dar relativ moderne şi cari n-au intrat în popor, de esemplu *Filosoful indian sau mijlocul de a trăi mai fericit în soţietate. Culese de un vechi bramin şi rumânite de un şcolar de la Sf. Sava*, 1835, 1836, 1853, care nu este altceva decît o traducere a cărţii lui Chesterfield englezul; altă carte este acea a lui Darvar, tradusă din greceşte(2), şi în fine *Conductoriul pe căile vieţii în învăţături morale clasice* . . . de Fr. Reiche, tradus din greceşte şi corectat după originalul german din a patra ediţiune de N. Daniilopol, Bucureşti, 1852.

Pe lîngă acele colecţiuni de origine literară, posedă literatura română şi o sumă de mici cărticele de maxime şi sentenţe curat populare, datorite spiritului şi isteţimei lui Cilibi Moise, „vestitul din Ţara Românească"(3), care în curs de mulţi ani scoase pe fiecare an nou cîte una din aşa-numitele *practice* în 10 000 de esemplare şi pretutindenea se citea acea cărticică şi chiar în zioa anului nou, pe cînd se mînca plăcinta. Aceste cărticele au devenit acuma de o raritate însemnată şi d-nul M. Schwarzfeld va binemerita dacă ne va da în curînd o ediţiune completă [a] acestor *practice*, adunate şi sistematiceşte aranjate de d-sa. Cetîndu-le mai deaproape, vedem că nu arareori se aseamănă cu maximele din cărţile sus-pomenite, dar şi o sumă se datoreşte literaturei paremiologice ebraice, începînd de la Biblie pînă la părţile etice din rugăciuni. Unele însă, mai cu seamă cele dintîi, sînt culese din gura poporului, unde au intrat din Biblie. E interesant a observa aci una din căile prin cari acele sentenţe etice ale filosofilor au pătruns în popor. Dascălii cei vechi, pentru a învăţa pe copii a scrie, le dedea aşa-numite *grapsime* *, cari nu erau altceva decît „pilde filosofeşti" şi copiii, scriindu-le şi repeţindu-le mereu, şi le întipăreau în minte şi astfel ajunseră acele *grapsime* a deveni proprietatea poporului. D-nul P. Ispirescu, vestitul nostru culegător de basme, ne-a spus-o că aşa a învăţat el însuşi din copilăria lui, ba chiar mai ţine minte vro două-trei din acele *grapsime*, cu toate că s-a scurs multă apă de atuncea pe Dîmboviţa. Tatăl meu de asemenea ţine minte maxima

---

* τό γράψιμο — scris, scriere, exerciţiu de scriere (n.ed.).

următoare ca un *grapsim*, după care a învăţat a scrie: „Acela care lesne se jură, se dovedeşte că este mincinos".

Mai aproape de proverbele propriu-zise decît de acele maxime stă o altă carte populară, cu care am făcut deja cunoştinţă în partea întîi, adică *Viaţa lui Bertoldo* care, precum am văzut, nu este altceva decît o legendă solomonică. Dialogurile între împăratul şi Bertoldo nu sînt în genere altceva decît o înşirare de proverburi. Manuscriptul nostru din 1779 conţine forma mai veche, care e cam schimbată în *Vicleniile meşterului Perdaf*. În orice caz, avem în amîndouă o colecţiune foarte bogată de proverbe şi zicături populare, cu toate că sînt de origine străină. Ceea ce nu se poate tăgădui este că traducţiunea făcută din limba grecească este una din cele mai nemerite. Spiritul poporului român a fost pe deplin respectat şi numai aşa a şi putut influenţa asupra poporului. Deoarece avem aci a face cu unul din izvoarele proverbelor, vom da aci asemenea cîteva esemple după manuscriptul nostru; una însă nu trebuie să uităm: că, fiind proverbul în genere împărţit aci în două părţi ca să poată forma o întrebare şi un răspuns, după caracterul dialogului ce-l are, şi noi luăm uneori amîndouă părţile ca să avem proverbul întreg. De esemplu „Ce vin este mai bun? — Cel ce se bea în casa altuia" ar corespunde unui proverb: „Vinul cel mai bun este acela ce se bea în casa altuia". o altă pereche: „Care esti acea marea care niciodată nu să satură? — Saţul scumpului şi iubirea de bani", corespunde oareşicum unei pilde sus-citate. Alte esemple sînt: „Cel ce şade pre scaun înalt, acela primejduieşte să cază gios, să se deşale"; „Muştile, măcar de le şi goneşte cineva, ele iarăşi să întorc"; „Cel ce nu-şi sfîrşeşte treaba, încă nu mănîncă; „Nu te pune cu mai marele tău, nici te prici cu cel mai mare decît tine, nici să nu te apropii la apa care curge răpede"; „Nici apă lină, nici omul tăcut nu-mi place"; „Vina pe omul nenorocit totdeauna îl întîmpină"; „Muiere mînioasă, focul aprins, tigaia găurită esti mare pagubă casii"; „Omului rău i se întîmplă lucrul de care să teme"; „Racul de multe ori sare din tingire şi cade pre cărbuni şi să arde"; „Cine samănă răutăţi, iară răutăţi săciră"; „Supt haină de multe ori să ascunde molia"; „Cine a încurcat pînza trebuie să o şi descurce"; „Rău poate să se descurce cîn' sînt capite multe în plasă"; „Cine samănă ghimbi, nu îmblă făr' de încălțăminti"; „Greu este cinevaș să sai îm boldu"; „Muiere mînioasă este marea fără vad"; „Mojicului nu să cade să-i să dea toiag în mînă"; „Porcului și broaștii nu-i rădica tina din spinare"; „Corbul niciodată nu aduce veste bună"; „Cine să laudă, se măscărește pre sine"; „Mojicul este un dobitoc rău"; „Muieri rea, apa și focul pururе răzbat și li să face loc"; „Cine șade pe urzică, adesi îl pișcă"; „Cine scuipă împotriva vîntului, își scuipă musteţile"; „Cine spală capul măgarului, în zadar pierdi osteneala și soponul"; „Voi să-ți mulțumesc într-acestaș chip, ca să stai pururea cu picioarele drepte. — Însă și cei spînzurați sînt cu picioarile drepte"; „Cine odată ș-au ars sufletul cu bucate fierbinți suflă și în cele reci" (proverbul nostru sună „cine se frige cu ciorba, suflă și în iaurt"); „Vai de cela ce dă învățătură altuia"; „Cel ce împinge corabie în mare, stă în vad"; „Cine să duci la moară, trebui să se înfăineze"; „Celui ce i să întîmplă bine, înțelept esti"; „După trăznet, vine și piatră"; „Peștele cel mare înghite pe cel mic"; „Cel ce nu să credi, *să înșală"; „Limba nu are oasă și sfarămă umerile"* (vezi proverbul nostru „limba n-are oase și sfărîmă oase"); „Adevăratul plătești pedeapsa pe de-asupra"; „Păcat vechi, pomană noao"; „Cine rîde vineri, plînge duminică"; Mai cu seamă diata sau învățăturile lui Bertoldo, ce le-a dat înaintea morții, formează un șir de pilde și proverbe, de esemplu: „Cine este învățat la sapă, să nu s-apuce de suliță"; „Cine scarchină rîia altuia, răcorești a lui"; „Cine să temi de păsări nu samănă mălai"; „Cine-și numără banii adesă, nu sărăcești"; „Cine intră în danț, trebui să știe a giuca"; „Cine dă pîinea lui la alți cuini, curînd îl latră cîinii lui"; „Cine mănîncă după pofta altuia, nimic nu să folosești"; „Cine este făr' de prietin, iaste ca un trup făr' de suflet" etc. etc.

Paralel cu *Bertoldo* este *Archir și Anadam* care, precum am văzut, este mai mult sau mai puțin de aceeași origine. Așa coprinde și *Archir* o sumă de maxime anume didactice, prin care Archir învață pe nepotul său Anadam înțelepciune. În literatura rusească s-a dezvoltat o carte deosebită de maxime, îmbogățindu-se numărul acelora ce se puneau în gura lui Archir [6]. În aceste maxime se deosibește edițiunea lui Anton Pann de manuscriptul nostru. Anton Pann coprinde 37 de „pilde" cari, în fond, se aseamănă cu cele din manuscript, dar totuși sînt prelucrate și mai asemenea cu proverbe populare moderne, așa bunioară nr. 8: „Pe mai marele tău și pe care-l vei sluji, nu-l defăima către alții, măcar de ți s-ar părea cît de aspru ori rău, după proverbul ce zice: Nu-ți sumuți cîinele/cui ai mîncat pîinile". În manuscript [7] sună astfel: „Fătul meu! Cînd vei sluji la un domn și va fi domnul tău nebun, tu să nu zici că este domnul tău nebun, ci să faci cum îți va porunci el, că-i va fi milă di tine". Nr. 12: „Înaintea celor mari nu fii îndrăzneț la vorbă și grabnic la răspuns, ci te înfățișează cu sfială și răspunde cu socoteală, că toată graba strică treaba, iar vorba dulce mult aduce". Manuscriptul [8]: „Fătul meu! să nu fii vorbitoriu înainte împăratului rău, nici foarte glumaș, că vii greși". Nr. 14: „Mînia ta iarăși nu grăbi să o verși asupra cuiva, ca să nu te căiești, că după cum am mai zis: căința cea din urmă, cu paguba ta se curmă, și bătaia și ocara dată nu se-ntoarce *niciodată". Manuscriptul* [9]*: „Fătul meu, Anadam! Mînie* nu o vărsa curînd, că apoi pe urmă ț-o păre rău". În fine, nr. 25: „Cînd vei vrea să vorbești cu cineva, să scoți cuvîntul prin trei lacăte, adică: unul să-l aibi la inimă, al doilea la gît și al treilea la buze, că ieșind din gură-ți cuvîntul, se ducce ca vîntul și nu-l mai poți ajunge, nici cu ogarul, nici cu armăsarul". Manuscriptul [10]: „Fătul meu! Cînd ai să grăiești cu domnul tău, să-ți aibă gura trii popreli: una la inimă, alta la grumaz, alta la gură, dacă apuci di grăiești cuvîntul, că ca vîntul [11] esti, nu-l mai poți agiungi nici cu calu[l], nici cu ogariul, nici cu șoimu[l]". Aci putem urmări chiar asimilarea sentențelor și maximelor cu formele populare, devenind cu încetu[l] însuși proverbe populare.

Un alt izvor din care au luat nu numai romănii, dar mai toate popoarele moderne, este sfînta scriptură [a] vechiului și noului Testament, mai cu seamă cărțile lui Solomon și Isus Sirah. Mai sus deja am adus mai multe esemple de origine biblică; aci să mai pomenim încă cîteva din Noul Testament: „Pomul după roade se cunoaște" e luat din Ev. Mat., cap. 12, v. 33: „Că din rod se cunoaște pomul". Prin variațiunea aceluiaș motiv s-au mai dezvoltat de aci încă proverbele „După poamă se cunoaște pomul și după faptă omul", „Pomul se cunoaște din roadă și omul din mintea neroadă". „Ce face mîna dreaptă nu știe mîna stîngă" zice proverbul care vine de la Ev. Mat., c. 6, v. 3: „Iară tu cînd faci milostenie, să nu știe stînga ta ce face dreapta ta". Cu totul neschimbat a rămas ca proverb zisa Evangheliei (ibid., c. 7, v. 3): „Iară ce vezi ștercul în ochiul fratelui tău, iară bîrna din ochiul tău nu o simți?" Derivat de aci e apoi „Vezi bîrna în ochiul tău și nu vorbi pe altul de rău". Între cele citate din *Bertoldo* avem asemenea un proverb de origine biblică, Luca c. 14, v. 11: „Că tot cel ce se înalță smeri-să-va, și cel ce se smerește, înălța-se-va". Acestei zise evanghelice corespunde, de o parte, proverbul român cu totul identic, de altă parte și o credință populară, sau mai bine o legendă populară după care Dumnezeu are două scări, pe una înaltă pe cel smerit și pe cealaltă coboară pe cel înălțat. De aci proverbul român: „Dumnezeu două scări are, să suie și să coboare". Despre această legendă am tratat mai pe larg în *Germania*, editată de profesorul Bartsch [12].

---

[6] A. Galahov, История русской словесности, vol. I, St. Pb., 1880, p. 415–418.

[7] F. 100.

[8] Ibid.

[9] F. 101.

[10] F. 101.

[11] În manuscript stă „cuvîntul".

Proverbul aplicat deja „Pe țigan de-l vei spăla, tot negru va rămînea" nu este altceva decît o formă schimbată a întrebării retorice făcută din partea proorocului Ieremia, cap. 13, v. 23: „Ar putea oare un negru să-și schimbe pielea"? Dar nu de acolo direct provine proverbul, ci de la fabula care se află deja la Loqman, cum că un negru sta și se freca într-un rîu, crezînd că prin multă spălătură își va albi pielea. Aci avem un al treilea izvor al proverbelor, adică fabule și povești aduse la cea mai simplă espresiune. Un alt esemplu, tras din natură dar dezvoltat prin povești și prescurtat ca proverb, este „din sînge apă nu se poate face", adică adevărata înrudire nu se poate tăgădui; ceea ce e demonstrat printr-o poveste, asemenea din cercul solomonic. „Corb la corb nu scoate ochii" e de asemenea o prescurtare [a] unei fabule. De aceeași origine este apoi proverbul „vulpea, cînd n-ajunge la struguri, zice că sînt acri", care mai are și variantul „vulpea, cînd n-ajunge găinele, zice că sînt spînzurate". „Au mîncat aguride părinții și și-au strepezit copiii dinții". Acest proverb vine de la un cuvînt al proorocului Ieremia care, după aceea, a ajuns morala unei fabule orientale și așa s-a răspîndit ca proverb. Din fabula sus-tratată pe larg, despre șoaricele care este cel mai puternic animal, s-a născut următorul proverb: „Măgura cea gurguiată n-o doboară vînt vrodată, dar șoarecii o scobesc, pe dedesubt și-o găuresc" [13]. Tot din fabule se trag proverbele: „Cămila, vrînd să dobîndească coarne, și-a pierdut urechile "⁽⁴⁾. „Cotoiul s-a călugărit și s-a jurat că nu mai mănîncă șoareci", „Pune căciula jos și, după ce te vei judeca la dînsa, fă ce ți-ai pus în gînd" și varianta „Pune-ți căciula înainte și te judecă singur". Izvorul acestui proverb este o poveste orientală din *40 [de] veziri* (mai pe larg vezi anotațiunile lui R. Köhler la Gonzenbach [14]).

Nu mai puțină influență asupra spiritului poporului au esercitat superstițiunile din cari unele sînt mult mai vechi decît însuși creștinismul. E foarte greu însă a preciza cu oarecare siguranță originea acestora, căci tocmai metodul ce-l urmărim noi în descrierea literaturei populare române este menit de a demonstra că pe de o parte literatura scrisă și pe de altă parte imigrațiunea pe cale orală de la Orient la Occident au avut o înrîurire mult mai mare asupra spiritului popoarelor decît l-ar presupune cineva. De aci și acea nivelare ce o putem observa la toate popoarele: toate stau pe același sau aproape pe același nivel în ceea ce privește literatura populară. Este de aceea datoria noastră de a fi cît se poate de sfiicios și precaut în căutarea și în determinarea urmelor mitologice în literatura populară. Cu ocaziunea basmelor vom reveni mai pe larg asupra acestui punct foarte important, care pînă acum n-a fost îndestul observat, și care a dat naștere la ipotezele cele mai curioase și la mitologii speciale, fantastice, la popoare unde s-a păstrat abia o mică urmă de mitologie autohtonă, iar restul este material împrumutat și preschimbat. În orice caz, influența religioasă și din acest punct de vedere, al superstițiunilor și ereziilor medio-evale se poate urmări și în proverbele noastre române: „Bun e Dumnezeu, meșter e dracul“ este curat dualismul oriental bogomilic(5) despre cele două puteri din lume din cari una e bună, Dumnezeu, și alta este activă, dracu[l]. „Dracu’ crapă cînd faci bine“ e învederat de origine religioasă, ca„ e de bine să fii stîngaci, ca să împuști pe dracul“. Acest proverb se esplică numai prin credința populară cum că fiecare om poartă pe umere un înger și un drac. Dracu[l] de pe umărul stîng învață pe om de rău, iar îngerul de pe umărul drept sfătuiește pe om să facă bine [15]. Fiind stîngaci, lovește omul în dracu’, care șeade pe umărul stîng. Această credință este de origine orientală și [e] răspîndită peste întreaga Europă. De credințe populare ține asemenea proverbul „Corbul niciodată nu aduce veste bună“. Tot așa: „I-a cîntat cucul astăzi“, „I-a bătut ceasul norocului“, „Un Dumnezeu dă și altul ia“.

---

[12] M. Gaster, *Zur Quellenkunde deutscher Sagen und Sagen*, în *Germania*, XXV (1880), p. 288.

[13] Anton Pann, *Povestea vorbii*, vol. II, p. 51.

[14] L. Gonzenbach, *Sicilianische Volksmärchen*, vol. II, nr. 8, p. 208.

Alte proverbe, și aceste sînt în mare parte autohtone, oglindesc starea socială și ideile poporului asupra familiei, învățăturei, dreptăței, bogăției și săraciei, fericirei și altele. Unele au luat naștere de la obiceiuri și instituțiuni vechi, altele sînt imitate după proverbe de origine literară care, din momentul cînd au intrat în gura poporului, dau naștere la o sumă infinită de paralele, iar alte proverbe s-au născut din modul cum poporul caută a caracteriza viața și a esprima cu un cuvînt scurt și precis esperiența adesea amară a vieții. Numai cîteva esemple din această „filosofie“ a poporului român: Femeia, în genere, e tot așa de puțin politicos tractată ca la toate popoarele: „Muierea — poale lungi și minte scurtă“, „Muierea a îmbătrînit pe dracu’“, „Dintele minții la muiere tocmai după moarte iese“, „Două muieri și o gîscă fac tîrgul cucului“. Dar: „Cine caută nevastă fără cusur, neînsurat rămîne“, „Dacă moare nevasta se duce jumătate lumea, dacă moare și bărbatul, se isprăvește lumea“, „Nevasta nu e cîrpă să o descoși și să o lepezi“, „Să-ți iai nevastă de potriva ta“, „Măritișul te leagă de mîini și de

---

[15] V. Gligore M. Jipescu, *Opincaru.* [*Cum ieste și cum trebuie să hie săteanu*, București, 1881], p. 114—115.

picioare“. Și iar: „Omul o nevastă și o pisică trebuie să aibă în casă“. În adevăr, „Nevasta cu minte bună e bărbatului cunună“, dar „rar la om așa noroc“, că precum „bărbat bun și usturoi dulce nu să poate“, așa și nu să poate „lînoasă și lăptoasă și grasă, să vie și devreme acasă“; nu să poate iar „moartea fără bănuială și nunta fără căială“. Dar „cum ți-o fi partea“, că „ce e scrisă omului, trebuie să o pătimească“. În privința copiilor, iată ce zice proverbul: „De copii, de barbă și de coate-goale să nu te plîngi niciodată“, „De copii, case sparte nu s-au văzut“, „De la un copil și de la un nebun afli adevărul“, „Copilul cu leagănul se amăgește și tace“, dar „copilul nepedepsit rămîne nepricopsit (6). Învățătura este unul * din lucrurile pe care pune preț românul, îndeosebi în proverbe, arătînd pretutinde[ne]a folosurile cele multe ce le poate trage omul de la învățătură: „ai carte, ai parte“, „Școala face pe omul om, și altoiul pe pomul pom“, „Cine învață la tinerețe, se odihnește la bătrînețe“, „Cine știe carte are patru ochi“, „Toată lumea este școală și vremea învață pe aceia ce n-au dascăl“, dar „nu cine trăiește mult știe multe, ci cine umblă mult, știe multe“. Cu toate acestea însă „Tot învățăm cît trăim și neînvățați murim“.

Nu tocmai bune sînt proverbele relative la dreptate: „Dreptul umblă totdeauna cu capul spart“, „Pînă ajungi la Dumnezeu, te mănîncă sfinții“. Dar și „dreptatea iese pe deasupra ca untdelemnul“, „cele drepte sînt jumătate ale dracului, iar cele nedrepte cu stăpîn cu tot“. Multe sînt proverbele relative la sărăcie și bogăție, ca și cele relative la noroc și nenorocire: „N-are în lume săracul unde să-și plece nici capul“, „Sărăcia învață pe om ca să fie econom“; dar „mai bine trăiește un sărac decît un bogat zgîrcit“, „Mai bine sărac și curat decît bogat și rușinat“, „Săracul de ce-i sărac? Că n-are minte în cap“ sau „că nu crede ce e în carte, ci crede în lucruri deșarte“. Dar „pe sărac în nevoi crude, numai Domnul îl aude“. Ideea fundamentală însă care predomină în toate proverbele, ca și în toată viața poporului, este „cui i se croiește rău, rău îi merge tot mereu“, un fel de fatalism și, prin urmare, o supunere oarbă destinului: „așa i-a fost norocu’“, „așa i-a fost ursita“, cu asta își esplică poporul toate nenoroci[ri]le și cu asta se mîngîie.

---

* În text: una (n.ed.).

Spiritul ironic se observă în biciurirea vițiurilor; în special *prostul și nerodul* este figura cea mai deasă în proverbe. Vine apoi flecăria, beția, scumpetea, desfrînarea, lenevia, lăcomia etc. Ar trece peste schița ce voim să dăm dacă am încerca să dăm esemple din fiecare. Anton Pann, culegînd cel dintîi proverbele române, le-a publicat într-o înlănțuire dibace și sub rubrice anume, sub titlul de *Culegere de proverburi sau Povestea vorbii, de prin lume adunate și iarăși la lume date*, ediția întîia, într-un volum, București, 1847, reprodusă întocmai în ediția de la 1880. Această culegere de proverburi, amestecată cu povești, s-a vîndut așa de repede încît deja în 1852—1853 scoase Anton Pann o a doua edițiune în trei volume, mult mai bogată decît cea dîntîia. Din punctul de vedere al formei originale a proverbelor trebuie observat că edițiunea întîia are o sumă de proverbe române încă în forma lor prozaică, precum se mai află și azi în gura poporului, dar pe cari i-a rimat Anton Pann în ediția a doua, văzînd că cititorii gustă mai bine această formă. Originalitatea împărțirei și ingeniozitatea legăturei proverbelor între dînsele ridică această colecțiune de proverbe mai presus decît colecțiunile făcute la alte popoare, chiar dacă aceste din urmă sînt mai erudite. Pe lîngă Anton Pann mai avem și pe d. P. Ispirescu, care a publicat mai multe proverbe ca adaus la *Legendele sau basmele românilor*, vol. I, București, 1872, p. 164—180.

Sub titlu[l] de *Românul glumeț* a apărut apoi la București, 1874, o sumă de proverbe scoase toate din Anton Pann. Mai mult zicătoare decît proverbe a publicat Baronzi în cartea sa *Limba română și tradițiunile ei*, Galați, 1872, p. 40—71. O colecțiune mai bogată, coprinzînd în sine toate proverbele autorilor sus-citați și alte scoase din cărți de citire, este aceea publicată de I. C. Hințescu, *Proverbele românilor*, Sibiu, 1877, care conține 3169 proverbe și zicătoare, dar uneori schimbate de către editorul(7). Toate aceste colecțiuni însă sînt cu mult întrecute prin colecțiunea manuscriptă a lui Golescu. Aci sînt înșirate proverbele și maximele în ordin alfabetic, cîteodată și cu variantele proverbelor și cu esplicațiunea lor în paranteză. Acest manuscript, care se află acum în posesiunea Academiei Române, a fost cercetat și de d. Lambrior, care a dat un mic estract dintr-însul [16]. Academia ar aduce un serviciu imens literaturei paremiologice române dacă ar publica această colecțiune măreață. În fine, a început d-nul Ispirescu în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie* [17] cu publicarea unei colecțiuni de proverbe, maxime și zicătoare care coprinde nu numai tot ce s-a publicat pînă acuma, dar domnia-sa a și făcut escerpte din cărțile autorilor români de frunte și pe lîngă aceasta s-a folosit și de manuscriptul lui Golescu. Ar fi de dorit ca această colecțiune, în orice caz cea mai completă ce o putem avea, să iasă la lumină în întregul ei cît se poate de curînd. Numai atunci vom avea un temei solid pentru cercetări critice privitoare la proverbele române.

Pe lîngă proverbe și subt același titlu mai conțin colecțiunile sus-citate și o sumă de „zicătoare“ care, prin scurtimea lor, se apropie de proverbe, dar care în fond se deosibesc cu totul de proverbe. Pe cînd proverbul constată sub o formă anume un adevăr găsit prin esperiență, nu este zicătoarea altceva decît o espresiune figurată. Pe cînd proverbul se compune din două părți, formînd un paralelism, teză și antiteză, n-are zicătoarea decît forma unei espresiuni, unde-i lipsește o parte (subînțeleasă) ca a doua parte a comparațiunei. Este deci un fel de caracterizare unde în loc de a se spune o calitate sau o activitate oarecare printr-un nume sau verb, se întrebuințează un șir de cuvinte și de idei care se au către ideea adevărată ca o pildă sau o transcripțiune poetică către un fapt real, neesprimat însă de-a dreptu[l]. Asta și este ce constituie caracterul unei limbi și asta este ceea ce dă farmecul nespus basmelor române și graiului viu al poporului român. Precum orientalul împodobește orațiunea sa cu flori ritorice, adeseaori fantastice, împodobește poporul român graiul său cu acele pilde care-i dau o plasticitate și un colorit adevărat național. Aci e cheia caracterului limbei românești și numai acela va pătrunde în spiritul ei, care se va fi ocupat îndeosebi cu zicătoarele române. Întocmai ca și proverbele, îmbrățișează zicătoarele toată

---

[16] [A. Lambrior, *Literatura poporană. Pilde, povățuiri i cuvinte adevărate și povești adunate de d-nealui vornicul Iordache Golescul ...*, în] *Convorbiri literare*, VIII [(1874), nr. 2, p. 66—83].

[17] [P. Ispirescu, *Zicători populare*, în *Revista pentru arheologie, istorie și filologie*, I (1883), fasc. 1, p. 224—235 și 2, p. 450—460.]

sfera activității omenești dar, se înțelege, mult mai puțin decît acolo se resimte aci o înrîurire literară. Totul, ca să zic așa, a crescut în natură, prin natură.

Pînă acum s-a încercat numai I. U. Jarník[18] a estrage din unele basme române zicătoare și locuțiuni proverbiale. De asemenea conține cartea lui Baronzi o sumă însemnată și compilațiunea lui Jipescu, în *Opincaru*, precum se și află presărate ici-colea și în *Povestea vorbei* lui Anton Pann, și *Proverbele românilor* de Hințescu. Mai cu seamă fac ele o parte însemnată din colecțiunea d-lui Ispirescu. Estragem numai cîteva esemple ca specimene: „A dat ortul popii“ (a murit), sau „a adormit somnul cel vecinic“; pentru a esprima *frumoasă* zicem: „ruptă din soare“, sau „are pe vino încoace“, sau „la soare te puteai uita, dar la dînsa ba“; *a înșela*: „l-a boit“, „l-a fript“, „l-a potcovit bine“; *a fugi*: „a o lua la sănătoasa“, „a o șterge“, „a o rupe la fugă“, „a luat-o la picior“, „a luat lumea în cap“; *sărăcie*: „a ajunge la sapă de lemn“ etc. Alte zicătoare sînt: „a prinde cu ocaua mică“, „îi lipsește o doagă“, „e bătut la cap“. Pentru a esprima că cineva e beat zicem: „a suflat în fundul oalei“, „s-a afumat cu luleaua“, „mustățile îi caută a oală“, „l-a bătut cărbunii la cap“, „picioarele nu-l mai țin“, „îi atîrnă într-o parte“ sau „a pus mai mult deoparte“. La toate acestea putem observa, precum am relevat-o mai sus, că se par a fi proverbe prescurtate, unde jumătatea explicativă e subînțeleasă, de esemplu: „așa strălucește, ca ruptă din soare“, „de rău ce l-a înșelat, l-a lăsat ca fript“, „îi lipsește o doagă la cap ca să fie întreg“ etc. (8).

GHICITORI (1)

Întocmai ca proverbele și zicătoarele sînt și ghicitorile o espresiune figurată sau, mai bine, o descriere perifrastică* a unui obiect de ghicit. Patria ghicitorilor este Orientul, cărui îi place espresiunea enigmatică tot atîta cît cea aforistică. Esemplele cele mai vechi de ghicitoare [le] găsim în Biblie, unde Samson întreabă pe filisteni o ghicitoare, nerezolvată pînă astăzi, căci dezlegarea ce se dă acolo nu esplică cu totul ghicitoarea pusă de Samson.

Din anticitatea grecească e cunoscută ghicitoarea ce o pune Sfinx la toți trecătorii lîngă cula ei, pînă cînd vine Oedipus și o dezleagă. Cu toate că au trecut atîtea zecimi de secole de atuncea, totuși regăsim această ghicitoare în literatura populară română. Aci sună: „Ce viețuitoare umblă dimineața în patru picioare, la prînz în două și seara în trei? Omul, cînd e mic, umblă d-a bușile, cînd e mare în două picioare și cînd îmbătrînește mai ia și un toiag“[1].

Ghicitoarea și, mai mult, *gryphul*, jucării de cuvinte, se obicinuiau apoi mai cu seamă la așa numitele *symposia* sau la mesele unde se întruneau filosofii și învățații cu alți prieteni buni și, într-altele, petreceau punînd ghicitoare și dînd aceluia ce le ghicea cîte o porțiune de carne drept răsplată. Atheneus un compilator din sec. al IV-lea d. Chr., a compus o carte intitulată *Deipnosofistele*, adică o descriere [a] unei astfel de petreceri la masă, cu toate detaliile pe cari le-a cules din diferiții autori. Aci pomenește el, în cartea a X-a, o sumă de ghicitori eline; izvorul principal de care s-a slujit a fost cartea asupra ghicitorilor, acuma pierdută, scrisă de Clearh, școlarul lui Aristotel. Aceste ghicitori se deosibesc cu totul de ghicitorile române. Un singur esemplu vom aduce pentru a arăta cum același obiect, pe lîngă momente identice, cu toate acestea e altfel pus ca ghicitoare la elini și altfel la români. Antiphanes pune pe Sappho să întrebe pe tatăl ei: „Este o ființă femeiască ce poartă copii în sîn. Acestea cu toate că-s mute, strigă peste mări și peste țări, de îi aud cei ce vor. Iar toți ceilalți ce sînt de față, nu aud nimica; și nu atinge nici un glas urechea acelora ce îi aud“. Tatăl ei caută să răspunză, dar nu nimerește întocmai și Sappho îi esplică: „Ființa femeiască este scrisoarea, copiii sînt literile: sînt mute și vorbesc dacă voiți, și toți ceilalți n-aud nimica cînd voi o citiți“. Iată acum ghicitorile române, căci avem mai multe variante relative la *scrisoarea*. Cea mai aproape este:

---

[18] J. U. Jarník, *Sprachliches aus rumänischen Volksmärchen*, Viena, 1877.

* În text: parafrastică (n. ed.).

[1] Anton Pann, *O șezătoare la țară*, 1880, București, vol. I, p. 30.

Limbă dulce sau amară
grăiesc la răsărit și se aude la apus [2].

Varianta este:

Am o găină pestriță,
duce veste la Gheorghiță [3],

și:

Am o găină cînipie,
dă de veste la domnie [4].

Cu totul deosebite sînt apoi ghicitorile:

Cîmpul alb,
Oile negre;
cin' le vede
nu le crede;
cin' le paște
le cunoaște [5],

prescurtată în Bucovina:

cîmpul alb,
săcara neagră [6].

Din literatura clasică latină nu s-a conservat mai nici o ghicitoare. Cea dintîi colecțiune de ghicitoare latine se atribuie lui Symphosius, contimporanul autorului *Antologiei latine*, prin urmare din sec. V—VI, care coprinde 100 de ghicitori. Altă colecțiune este apoi a lui Aldhelmus, care a murit la 708 ca episcop de Salisbury. Aceste colecțiuni sînt versificate.

---

[2] V. Alecsandri, *Poezii populare ale românilor*, București, 1866, p. 393.
[3] P. Ispirescu, *Pilde și ghicitori*, București, 1880, p. 39 (nr. 46); D. Iarcu, *Românul glumeț*, partea întîi, București, 1874 (nr. 1).
[4] T. Stamati, *Pepelea*, Iași, 1851; *Calendar pentru basme*, 1877; D. Iarcu, *Românul glumeț*, nr. 34.
[5] P. Ispirescu, *loc. cit.*, nr. 34.
[6] *Calendar pentru basme*, 1877.

Mai des întîlnim ghicitori în literatura germană, căci spiritului german îi plăcea mai mult meditarea asupra lucrurilor esprimate sub formă de cimilitură. De aceea găsim cimilituri deja în *Edda*, apoi în *Wartburgkrieg*, care, după multe schimbări, ajunge a fi „disputa lui Til la Vittenberg" citată mai sus [7]. Colecțiuni de ghicitori rusești s-au făcut de către Hudiacov, Sadovnicov și Sementovski [8]. La serbi a cules Novaković toate ghicitorile într-un volum însemnat [9]. Ne-ar duce departe dacă am voi să urmărim literatura de ghicitori pe la toate popoarele, ceea ce ar fi și de prisos, deoarece aceste ghicitori n-au avut mai nici o influență asupra celor române. Mai pe larg despre ghicitori vezi Friedreich [10] și Hagen [11].

Întocmai ca la proverbe, ne ferim a intra în comparațiunea ghicitorilor cari, ca producte ale intuițiunii metaforice ale poporului, se pot naște în mod independente la fiecare popor, căci tocmai aceste ghicitori, pentru cari nu dăm de origina literară, au o aparență mitică și ne arată cum personifică poporul elementele naturei. Pe o scară mai înaltă ne esplică aceste ghicitori activitatea „mito-făcătoare" a spiritului poporului. Așa cum poporul personifică acuma, așa a putut personifica în timpurile trecute și aceste personificări s-au putut fixa ca embrioanele unei mitologii care s-a dezvoltat pe urma lor. Mai jos vom reveni asupra acestor ghicitori populare, dînd și cîteva esemple. Ceea ce voim să observăm însă în mod general este că nu se poate tăgădui o asemănare foarte mare, și adeseori chiar o identitate între ghicitorile române și cele ale popoarelor din Peninsula Balcanică. Se vede că era un curent comun literar și o dispozițiune comună la toate aceste popoare.

Noi însă ne vom ocupa deocamdată, ca și la cele[l]alte producte populare, a căuta izvorul literar pentru o sumă din ghicitorile române, precum am căutat și am găsit pentru o parte din proverbe, fabule etc. O parte din ghicitori are drept obiect persoane și întîmplări biblice. Izvorul acestora sînt *Întrebările și răspunsurile* de cari am pomenit mai sus(2). Noi, în literatura română, nu posedăm nici un esemplar tipărit; din contră însă, posedăm mai multe manuscripte din diferiți secoli. Textul cel mai vechi se află într-un *codex miscellaneus* sau într-un *sbornic* manuscript de pe la începutul sec. al XVII-lea. Acest manuscript, posesiunea Academiei Române, ne este însă inaccesibil deoarece se află la d. Hasdeu. Noi însă posedăm alte două manuscripte, unul de pe la 1750, altul de pe la 1800, amîndouă defecte, iar Biblioteca Centrală din București posedă unul complet, copiat la 1809. Acest manuscript din urmă, din cauza aceea, se apropie mai mult de textul din sec. al XVII-lea.

---

[7] P. 110—111
[8] A. Galahov, История русской словесности, vol. I, 1880, p. 159.
[9] St Novaković, Српске народне загонетке, Pančevo, 1877.
[10] Friedreich, *Geschichte des Räthsels*, Dresden, 1860.
[11] H. Hagen, *Antike und Mittelalterliche Raethselpoesie*, Bern, 1877.

Toate aceste nu sînt altceva decît traduceri și amplificări ale unui prototip slav, publicat de Tihonravov în două variante, unu[l] din sec. al XV-lea și cel[ăl]alt din sec. al XVII-lea sub titlul *Voroava celor trei sfinți* [12], la cari mai adăogăm și textele slavone publicate alăturea cu această *Voroavă*, intitulate *Întrebări din cîte părți s-a zidit Adam*, cari mai conțin și alte întrebări, afară de cele privitoare la zidirea lui Adam și cari au intrat în literatura noastră [13]. Aceste texte din urmă sînt din secolul al XV-lea și al XVI-lea. Novaković a publicat asemenea mai multe texte slavice de întrebări și răspunsuri [14]. Deoarece textul cel mai complect se află în copia de la 1809, dăm estracte mai mari dintr-acesta din urmă și numai cîteva din cele vechi, cari se deosibesc puțin prin coprinsul lor. Întocmai însă ca la textele slavone, așa se poate observa și aci cea mai mare divergință în *număru* acestor întrebări. Forma lor înlesnea amplificarea; fiecare copist mai adăuga, sau scurta numărul lor, după cum îi plăcea, și astfel se aflu în aceste *Întrebări* și legende prescurtate și tîlcuri simbolice ale obiectelor bisericești. În partea a III-a a cărții de față, cu ocaziunea literaturei religioase, voim reveni des asupra acestei părți legendare din *Întrebări*. Aci, numai unele întrebări și adică *ghicitorile*, mai cu seamă acele cari au intrat în popor.

---

[12] N. Tihonravov, Памятники отреченной русской литературы, vol. II, Moscova, 1863, p. 423–438. Беседа трехь святителей.

[13] Ibidem, p. 438–457: Вопросы от сколкихь частей созданбыль Адамь.

[14] St. Novaković, Примери књжевности и eзiка старога и српскословенскога. Belgrad, 1877, p. 432–437.

„Întrebare: Cine au zis întîi amin?

Răspuns: Dumnezeu au zis întîi amin.

Î. Care copaci au fost întîi pre lume?

R. Trestie.

Î. Cînd greși Adam, supt care copaci s-au ascuns?

R. Supt frunză de smochin.

Î. Ce pămînt au văzut sorile numai o dată?

R. Pămîntul din Marea Roșie, cînd au trecut izraielenii.

Î. Cînd s-au bucurat toată lumea?

R. Cînd au ieșit Noe din corabie.

Î. De unde au luat lutu', care au zidit Dumnezeu pre Adam?

R. Din pămîntul Mădieamului.

Î. Ce fată într-o zi crescu, într-o zi o făcu și pînă seara să mărită?

R. Eva.

Î. Cine au luat pre fiică-sa muierea?

R. Adam pre Eva.

Î. Cînd au pierit a patra parte din lume?

R. Cînd au ucis Cain pre fratele său Avel.

Î. Ce cocoș au cîntat și l-au auzit toată lumea?

R. Cocoșul cel din corabiea lui Noe.

Î. Ce fel de hiară n-a luat Noe în corabie?

R. Broasca și peștile și celelante ale apii jivini.

Î. Cine s-au născut și moarte n-au văzut?

R. Ilie și Iona (?) și Enoh și fecioara Marie.

Î. Cine ceriul n-au văzut și pămîntu' n-au călcat și lui Dumnezeu au cîntat?

R. Ioan botezătoru', den pîntecele maicii sale, Elisaveta.

Î. Cine au găsit adevăru' și au pierit și cine n-au grăit adevăru' și s-au spăsit?

R. Iuda vînzătoriu' și Petru apostol.

Î. Cine au fost sol mut, trimes să aducă carte nescrisă în cetate neîntemeiată?

R. Sol mut au fost porumbu', cînd l-au trimis Noe din corabie de au adus o stîlpare din maslin, carte nescrisă în cetate neîntemeiată, în corabia lui Noe.

Î. Cine au murit și nu s-au îngropat?

R. Muierea lui Lot.

Î. Cine n-au murit și s-au îngropat și în mormînt au cîntat?

R. Iona prorocu', în pîntecele chitului.

Î. Cine nu născu și muri?

R. Adam.

Î. Cine, după moartea lui, iar au intrat în zgău' maică-sa?
R. Adam."

Aceste ghicitori scoase din manuscriptul de la 1809 se potrivesc și cu cele conținute în cele[l]alte două manuscripte române, cu cele slavone și cu alte texte medievale de *Întrebări și răspunsuri*, precum este *Dialogul între Solomon și Saturn* citat mai sus. Numai un singur esemplu relativ la ghicitoarea cea din urmă, care sună în *Dialogul* . . . „Dis-moi quel est celui qui ne fût jamais né, qui fût enseveli dans le sein de sa mère et qui fut baptisé après sa mort? — Je te le dis: c'est Adam." [15] Mai adăugam aci ghicitoarea următoare din manuscriptul de pe la 1800 [16], interesantă prin forma ei enigmatică: „Întrebare: Tată-tău au fost tată și mii și moșă-tău mii bărbat, și eu ții sor, și tu mii fecior? Răspuns: Vorba Evii cu fii-său Avel".

Mai toate aceste ghicitori comunicate aci după manuscripte se regăsesc în *Șezătoarea* lui Anton Pann[17] și după aceea în *Românul glumeț* [18], care nu este altceva decît o adunare făcută după alte colecțiuni mai vechi. Această ghicitoare din urmă am întîlnit-o noi deja mai înainte, cînd era vorba de *Șezătoarea*. Dar nu numai aci se găsește, ci și în romanțul *Apollonius din Tyra*, compus desigur, în sec. V — VI. Afară de această ghicitoare, mai conține *Apollonius* și alte trei ghicitori, dar se deosibesc cu totul de cele române. Pe lîngă aceste ghicitori ce se trag de-a dreptul de la *Întrebări și răspunsuri*, mai conțin aceste din urmă încă vro două trei, repetate asemenea de Pann și *Românul glumeț*. Așa, de esemplu:

Întrebare: Un om avea trei pluguri de boi și ara și semăna trei obroace de grîu și puse doisprezece secerători și patru trierărori și secerară și trierară și făcură trei obroace de grîu ?

Răspuns: Omul este Dumnezeu; cele trei pluguri de boi, sfînta troiță; sămînța, cuvîntul lui Dumnezeu; secerătorii, cei doisprezece apostoli; trierătorii, cei patru evangheliști".

---

[15] Migne, *Dictionnaire des apocryphes*, vol. II, Paris, 1858, columna 880.
[16] F. 1^v.
[17] A. Pann, *O șezătoare la țară*, vol. I, București, 1880, p. 28 – 30.
[18] Op. cit., nr. 2 — 5, 144 — 166 etc.

Alta:

Î[ntrebare]: Un om zisese feciorului celui mai mare: mergi la vie. Și zise: merge-voi, și nu merse. Și zisese celui mai mic: merge-vei la vie. Și el zise: nu voi merge, și merse?

R[ăspuns]: Omul este Dumnezeu; via, împărăția cerului; ficioru cel mai mare, Iuda; cel mai mic, apostolul Pavel".

Ca să terminăm cu *Întrebările și răspunsurile*, mai pomenim una după manuscriptul de pe la 1750 [19], altfel publicat tot, deoarece l-am reprodus în întregul lui în *Chrestomatia*:

Î[ntrebare]: Ci esti: două stau, două aleargă, două să schimbă, două să sfădesc?

R[ăspuns:] Celi două ce aleargă este soarile și luna; iar celi două ce stau, este cerul cu pămîntul; iară cele două ce să schimbă, este zioa cu noapte; iară celi două ce să sfădesc, este moarte cu viața omului.

Această ghicitoare, care se depărtează de caracterul biblic al celor[l]alte, a intrat cu totul în popor. Întocmai așa se află la Anton Pann [20] și *Românul glumeț* [21]. Puțin schimbată a fost ghicitoarea de către popor, care a făcut dintr-însa cea următoare:

Două merg, două stau,
Două dușmănie-și au,

adică „soarele și luna, focul și apa" [22].

Mai puțin schimbată este la d. Ispirescu [23].:

Două merg și două stau,
două judecată au,

adică „Soarele și luna, cerul și pămîntul, focul și apa".

Cerul și pămîntul, moartea și viața și învățătura mai sînt esprimate prin ghicitoarea:

nalt zidit,
negru cernit,
amar ca fierea
și mai adînc ca fundul mării,

culeș de noi din gura poporului.

---

[19] F. 52^{r-v}.
[20] A. Pann, *O șezătoare la țară*, vol. I, București, 1880, p. 28–29.
[21] *Op. cit.*, nr. 163.
[22] V. Alecsandri, *Poezii populare ale românilor*, ed. cit., p. 393.
[23] P. Ispirescu, *Pilde și ghicitori*, București, 1880, nr. 20.

Importanța acestor *Întrebări și răspunsuri* constă mai cu seamă într-aceea că ele au fost mijlocitorii între literatura scrisă și literatura nescrisă, căci și ele au servit de *grapsime* dascălilor vechi, întocmai ca *Pildele filosofești* și în astfel de mod au intrat cu încetul în popor. După ce-l isprăvea dascălul cel vechi „cursul" său, compus din az-buche, Ceaslov și Psaltire, dicta sau scria *grapsime* din *Pilde* sau din *Întrebări*.

Alt izvor pentru ghicitori este *Bertoldo*, a doua carte de întrebări, însă nu religioase, ci mirenești și comice. O sumă de ghicitori nu sînt altceva decît însăși acele întrebări ce s-au întrebat împăratul cu Bertoldo, sau Bertoldo cu măscăriciul de la curtea împărătească, de esemplu: „Cînd stă iepurile și nu fuge? În frigare" [24] corespunde la *Bertoldo*: „Întrebare: Cum ar fi făcut să prinzi un iepure, nealergînd după dînsul? Răspuns: Aștept pînă l-aș fi fiert și apoi l-aș prinde" [25]. Alta: „Cînd e ziua cea mai lungă? Cînd n-ai ce să mănînci". Iar la Bertoldo: „Întrebare: Care este mai mare zi de cît ar putea fi? Răspuns: Aceea în care șede omul nemîncat". Iar alta: „Ce este mai alb decît laptele? Ziua, că laptele nu luminează? [27]. Bertoldo: „Î[ntrebare]: Care lucru este mai alb decît ar putea fi? R[ăspuns]: ziua". După aceea demonstră Bertoldo împăratului că ziua este mai albă decît laptele, ducîndu-l într-o odaie întunecată în care se află o vadră cu lapte și odaia, cu toate acestea, rămase întunecată. Cît privește *ziua*, mai cu seamă împreunată cu *noaptea*, ea formează subiectul unor ghicitori române variate și foarte interesante fiind că au o aparență mitologică: „am o găină c-o aripă albă și cu una neagră; cu cea albă împrăștie și cu cea neagră adună" [28]. Din *găină* și *cloșcă* se face apoi *fată*, *soră* în variantele:

Sînt două surori în lume,
neasemenea la nume,
una albă, luminată,
ș-alta neagră întunecată;
se gonesc prin lumea lungă
și nu pot să se ajungă [29].

Apoi:

Două fete ce port salbă,
una neagră ș-alta albă,
nencetat se tot gonesc
și în veci nu se sosesc [30].

Cîteva ghicitori datorim lui *Archir și Anadam*, respective *Viața lui Esop*. Ghicitoarea privitoare la anul am pomenit-o deja mai sus, p. *108—110*. Alta este: „Ce este aceea: dintr-un însuflețit iese un neînsuflețit și dintr-un neînsuflețit iese un însuflețit?" Archir răspunse: Este oul. Cînd îl ouă găina este neînsuflețit și cînd îl clocește, iese un însuflețit". De aci ghicitoarea populară: „Ce se naște neînsuflețit din însuflețit și însuflețit din neînsuflețit? Găina și oul" [31].

Din *Esop*, de altă parte, avem:

Ce este mai dulce decît toate?
Limba, cînd vorbește vorbe dulci.
Dar ce este mai amar decît toate?
Iarăși limba, cînd vorbește vorbe amare [32],

fiind derivată ghicitoarea aceasta din povestea conținută acolo unde se spune că, poruncind Xant lui Esop să gătească bucate din ce e mai bun, și iară să gătească din ce e mai prost, în amîndouă ori Esop găti limbi.

Așa mai sînt cîteva ghicitori de origine literară cari au drept scop de a ghici un număr oarecare, de esemplu: „Un copil, intrînd în școală, întreabă pe profesor: cîți școlari ai? El răspunse: De aș mai avea încă atîți pe cîți am, și pe jumătate și pe sfert și cu dumneata, s-ar face o sută. Au fost școlari treizeci și șase“ [33]. Această ghicitoare se aseamă[nă] cu una din *Antologia latină* care spune: „Un porumb, văzînd de două ori șase porumbi zburînd dintr-un pîlc, zise: dacă numărul vostru întreg s-ar mări de două ori și luîndu-mă și pe mine, face peste tot o sută. Numărul pîlcului de porumbi era treizeci și trei“ [34].

---

[24] A. Pann, *op. cit.*, vol. I, p. 23.
[25] Mai sus, p. 82
[26] A. Pann, *loc. cit.*
[27] A. Pann, *loc. cit.*, p. 30.
[28] T. Stamati, *Pepelea sau trădiciuni năciunare românești*, Iași, 1851; *Românul glumeț*, nr. 20.

[29] A. Pann, *O șezătoare la țară*, ed. cit., vol. I, p. 30; L. Wolff, *Voinic înflorit*; *Românul glumeț*, nr.9.
[30] I. C. Fundescu, *Basme, orații, păcălituri*, București, 1875, p. 146; G. Baronzi, *Limba română și tradițiunile ei*, Galați 1872, p. 213; P. Ispirescu, *Pilde și ghicitori*, ed.cit., nr. 112; *Românul glumeț*, nr. 54, 141.
[31] P. Ispirescu, *Pilde și ghicitori*, ed.cit., nr. 126; *Românul glumeț*, nr. 101.
[32] Anton Pann, *O șezătoare la țară*, ed. cit., vol. I, p. 23.

Ne ajung aceste esemple pentru a arăta origina literară [a] unei sume de ghicitori și, într-adevăr, nu este altceva scopul cercetărilor de față decît a urmări aceste origini literare pentru literatura populară. Dar fiindcă aceste ghicitori nu formează decît o parte mică din suma ghicitorilor române, vom comunica și cîteva din aceste din urmă, cu atît mai mult cu cît am atins deja mai sus interesul psihologic ce au aceste ghicitori cari ne arată cum personifică poporul elementele naturei și dă naștere la mite. Mai întîi însă să aruncăm o ochire asupra literaturei române enigmatice.

Colecțiunea cea mai veche de ghicitori este cea de Stamati, care a înșirat 32 de ghicitori în cartea sa *Pepelea*, p. 109—112. Noi posedăm numai edițiunea tipărită la un loc cu *Alexandria*, Iași, 1868. După Stamati pomenim pe Anton Pann, care, în *O șezătoare la țară* [35], a adunat o sumă de ghicitori, atît cele * de origine scrisă, cît și ghicitori de origină nescrisă. Colecțiunea cea mai completă de ghicitori culese din gura poporului [o] datorim d-lui Ispirescu [36]. Între cele 174 de ghicitori dintre cari se compune această colecțiune se află și cele 118 publicate de domnia-sa cu cîțiva ani mai înainte [37]. Colecțiuni mai vechi se află la Alecsandri [38], Fundescu [39],

---

[33] *Românul glumeț*, nr. 174.

[34] H. Hagen, *Antike und Mittelalterliche Raethselposie*, Bern, 1877, p.30.

[35] Ediția a treia, 1880, vol. I, p. 16—23 și 28—31.

[36] P. Ispirescu, *Pilde și ghicitori*, București, 1880, p. 23—48.

[37] P. Ispirescu, *Legendele și basmele românilor. Ghicitori și proverburi*, București, 1872, p. 154—163. Într-adevăr nu sînt mai mult decît 110 ghicitori, căci culegătorul a greșit uneori cu numerotarea; de esemplu, sare de la 90 drept la 100 etc.

[38] V. Alecsandri, *Poezii populare ale românilor*, București, 1866, p.393.

[39] I. C. Fundescu, *Basme, orații, păcălituri*, ed. a II-a, București, 1875, p. 145—154, ed. a III-a, p. 171—178.

* În original: atît de cele (n. ed.).

Calendar pentru basme [40] și Baronzi [41]. Toate aceste, afară de colecțiunea d-lui Ispirescu, se aflu reunite în *Românul glumeț* [42]. În sfîrșit mai pomenim și ghicitorile culese de d. Leon Wolff și publicate în *Voinic înflorit* [43]. Noi înșine am cules acest material întreg spre a-l publica, aranjat în mod sistematic. Unele ghicitori se găsesc publicate în foi periodice, umoristice etc. Ghicitori se mai află în *Basmele* publicate de L. Wolff și în colecțiunea manuscrisă a lui Golescu, pe cea din urmă foaie (f. 853—854).

Iată acuma, după ce am înșirat toată bibliografia, și unele ghicitori din aceste colecțiuni, preferind acele ghicitori cari au cele mai multe variante, probă că sînt adevărat populare, fiind obiecte de predilecțiune ale fantaziei sale active.

Aluna:

Cucuiata, vai de ea,
stă într-un vîrf de nuia [44].

și:

Sîcîita, vai de ea,
șade într-un vîrf de nuia [45].

Cîntarul:

Nici moartă, nici vie,
numai din coadă adie [46].

sau:

Ce e mic ca oul
și poate ca boul [47],

---

[40] *Calendarul basmelor [și al]cînturilor populare*, editat de N.D. Popescu București, 1874, p. 77—78, 1875, p. 77—78, 1877, p. 171—178.

[41] G. Baronzi, *Limba română și tradițiunile ei*, Galați, 1872, p. 213—221.

[42] D. Iarcu, *Românul glumeț*, ed. a II-a București, 1874, p. 60—112, nr. 1—347.

[43] L. Wolff, *Voinic înflorit*, București, 1881, p. 92—96.

[44] G. Baronzi, *op. cit.*, p. 214.

[45] *Calendarul basmelor*, 1874; P. Ispirescu, *op. cit.*, nr. 8; D. Iarcu, *op. cit.*, nr. 127.

[46] P. Ispirescu, *op. cit.*, nr. 30.

[47] *Ibid.*, nr. 68.

sau:

Am o găinușe,
gălbinușe,
cu minciunițe în gușe,
cu dreptate pe spinare[48],

sau:

Tata-n pod
și mama-l apucă de nod[49],

în fine:

Lae-bălaie,
unghie de gaie,
creastă de ridichi[50].

Capul:

La o margine de crîng,
două blăni de blid;
lîngă două blăni de blid,
doi luceferei;
lîngă doi luceferei,
o moară ferecată[51].

sau:

Moară ferecată,
cioară spîrcîitoare,
doi luceferi,
două brazde trase pe o poieniță
ș-o claie dărîmată[52].

Ceapa:

Roș e, măr nu e,
pături sînt, plăcintă nu-i[53],

---

[48] *Ibid.* nr. 135.
[49] *Calendarul pentru basme,* 1874.
[50] D. Iarcu, *op.cit.*, nr. 110.
[51] I. C. Fundescu, *op.cit*; D. Iarcu, *op.cit.*, nr. 111.
[52] P. Ispirescu, *op. cit.*, nr. 10.
[53] V. Alecsandri, *op. cit.*, p. 393.

sau:

Ghici, mici, ceapa ce e,[54]

sau:

sus pădure,
jos prescure[55].

Ceasornicul:

Gînganie fără suflare,
umblă fără astîmpărare,
n-are duh, nici nu viază
toată lumea îndreptează[56],

sau:

Ce e mic și fără minte
și ne-nvață la cuvinte,[57]

sau:

Am o pasăre dușmană
și foarte tirană,
n-are suflet, n-are minte,
ci e plină de cuvinte,
ce o întrebi, ea spune[58].

Clopotul:

Pana cocostîrcului
bate în poarta tîrgului[59],

sau:

Rage buga-ntre hotare,
s-aude-ntr-a șaptea țară[60],

---

[54] *Calendarul basmelor,* 1875.
[55] P. Ispirescu, *op. cit.*, nr. 116; D. Iarcu, *op. cit.*, nr. 137.
[56] T. Stamati, *op. cit*; D. Iarcu, *op. cit.*
[57] P. Ispirescu, *op. cit.*, nr. 64.
[58] *Ibid.*, nr. 152.
[59] T. Stamati, *op.cit.*; D. Iarcu, *op. cit.*
[60] *Calendarul basmelor,* 1877; Ghicitori din Bucovina.

sau:

Sunai frîul în curte
ș-auzi murgul din munte [61]

sau

Cerbii zbiară,
ciutele s-adună [62],

în fine:

Cercelul Doamnei
în fundul oalei [63].

Corabia:

Cît eram eu în viață,
umbream cu multă dulceață
pe tot omul ostenit.
Acum însă, după moarte,
de altă soartă am eu parte,
ca să țin necontenit.
Vii pe mine,
vii sub mine,
să vedem: gîci-vei bine? [64]

sau:

Pe cea vale nourată,
vine-o fiară-ncornorată,
de meșteri străini lucrată;
suflet n-are, suflet duce,
de pămînt nu se atinge [65],

sau:

Am un lucru,
suflet n-are, suflet duce,
de pămînt nu se atinge [66].

---

[61] P. Ispirescu, *op. cit.*, nr. 19.
[62] *Ibid.*, nr. 22.
[63] D. Iarcu, *op. cit.*, nr. 77.
[64] T. Stamati, *op. cit.*; D. Iarcu, *op.cit.*, nr. 25.
[65] V. Alecsandri, *loc. cit.*
[66] T. Stamati, *op.cit.*; D. Iarcu, *op. cit.*; Wolff, *Voinic înflorit.*

Cuptor de pîine:

Tată înalt,
ginere turbat,
maica milostivă
și surioara oarbă [67].

Curcubeul:

Șervețel învărgat,
peste mare aruncat [68],

sau:

Ștergărel învărgat,
pe culme aruncat [69].

Celelalte variante au aceeași formă, cu singura deosebire că în loc de *șervețel* sau *ștergărel* stă *batistă* sau *panglicuță* [70].

Iască, amnar și cremene:

Mireasa-n pădure,
ginerile-n Țarigrad
și nuna-n gîrlă [71].

Focul:

Am un bou roș,
Cînd ajunge în drum, stă [72].

Fumul:

Ciută mohorîtă,
umblă șovăită [73],

sau:

Cine iese noaptea din sat
și nu-l latră cîinii? [74]

---

[67] L. Wolff, *loc. cit.*
[68] I. C. Fundescu, *op.cit.*; D. Iarcu, *op.cit.*, 47.
[69] P. Ispirescu, *op. cit.*, nr. 53.
[70] G. Baronzi, *op.cit.*; *Calendarul basmelor,* 1875.
[71] *Calendarul basmelor,* 1875.
[72] T. Stamati, *op. cit.*; D. Iarcu, *op.cit,* nr. 38.
[73] P. Ispirescu, *op. cit.*, nr. 91.
[74] *Ibid.*, nr. 128.

sau:

Unde te duci, strîmbule?
Ce mă întrebi, găunosule? [75]

Luna:

Pe cea casă șindilită,
joacă o mîță potcovită [76],

sau:

Am o purcică grasă,
trece seara peste casă [77],

sau:

Am o vacă bălaie,
umblă noaptea prin gunoaie [78],

sau:

La marginea satului,
căciula fîrtatului [79],

sau (luna nouă):

bulgăre de aur,
cu coarne de taur [80].

Aceste două ghicitori din urmă au drept dezlegare și *soarele*; de aceea, alăturăm aici toate ghicitorile privitoare la soare:

Am un măr de aur,
joacă pe o piele de taur [81],

---

[75] *Ibid.*, nr. 145.
[76] T. Stamati, *op. cit.*; D. Iarcu, *op.cit.*, nr. 35.
[77] *Calendarul basmelor*, 1877.
[78] P. Ispirescu, *op. cit.*, nr. 35; *Calendarul basmelor*, 1875; D. Iarcu, *op. cit.*, nr. 10 și 8.
[79] P. Ispirescu, *op. cit.*, nr. 93; D. Iarcu, *op. cit.*, nr. 82.
[80] G. Baronzi, *op. cit.*, p. 215.
[81] T. Stamati, *op. cit.*; D. Iarcu, *op.cit.*, nr. 28.

sau:

Bulgăre de aur,
joacă pe piele de taur [82],

Tot așa:

Am un bulz mare de aur,
joacă pe piele de taur [83],

sau:

Căciula fîrtatului,
pe marginea satului [84],

apoi soarele și luna:

Am doi bulgări de aur,
se joacă pe o piele de taur [85],

steaua:

Am o rață potcovită,
stă pe casă șindrilită [86],

stelele:

De la noi
pîn' la voi,
totu-s zale,
și parale [87],

sau:

D-aci pîn' la munte,
tot zale (varianta: zare) mărunte [88],

tunetul:

Zbiară leul între hotare
și se aude în nouă țări [89]

---

[82] *Calendarul basmelor*, 1874.
[83] P. Ispirescu, *op. cit.*, nr. 110.
[84] I. C. Fundescu, *op. cit.*; G. Baronzi, *op. cit.*, p. 219.
[85] D. Iarcu, *op. cit.*, nr. 68.
[86] P. Ispirescu, *op. cit.*, nr. 129.
[87] T. Stamati, *op. cit.*; D. Iarcu, *op.cit.*, nr. 34.
[88] I. C. Fundescu, *op. cit.*; D. Iarcu, *op.cit.*, nr. 58; *Calendarul basmelor*, 1874; G. Baronzi, *op.cit.*, p. 221.
[89] P. Ispirescu, *op. cit.*, nr. 157.

sau:

Ursu' șade,
urechea îi bate [90],

sau:

Eu la orice casă
sînt slugă aleasă;
eu pe orișicine
întîmpin cînd vine;
cînd pleacă afară,
eu îl petrec iară [91],

vîntul:

Ce trece prin vamă
și nu se bagă în seamă [92],

sau:

Nenea Stan fluierătorul [93].

Pe lîngă aceste ghicitori cari au o singură dezlegare pentru mai multe întrebări, adică omonime, mai sînt și ghicitori sinonime, adică o singură ghicitoare se dezleagă în diferite chipuri. Așa o vedem aci la *tunetul*, a cărui ghicitoare este identică cu *clopotul*; alte esemple mai sînt:

Ghici ghicitoarea mea:
D-aici pîn' la munte,
tot zale mărunte [94],

sau:

De la munte pîn-la munte,
tot zale mărunte [95].

---

[90] Ispirescu, *op. cit.*, nr. 117; D. Iarcu, *op. cit.*, nr. 132.

[91] A. Pann, *O șezătoare la țară*, ed. cit., vol.I, p. 17; I C. Fundescu, *op. cit.*; D. Iarcu, *op.cit.*, nr. 76.

[92] G. Baronzi, *op. cit.*, p. 214.

[93] D. Iarcu, *op. cit.*, nr. 118.

[94] P. Ispirescu, *op. cit.*, nr. 65.

[95] D. Iarcu, *op. cit.*, nr. 103.

La această ghicitoare răspunde sus „stelele“, dar mai răspunde și „furnicile“; sau ghicitoarea:

M-a trimes doamna de sus la cea de jos,
să-i țes pînză fără rost [96],

cu variantele:

M-a trimes doamna de sus la cea de jos
să-i dai o pînză fără neam de tivitură [97],

sau:

M-a trimes doamna de sus la cea de jos
să-mi dea o țesătură fără neam de tivitură [98].

Această ghicitoare se dezleagă și prin *ghiață*, și prin *geam*, și prin *hîrtie*. Altă ghicitoare care, cu puține schimbări, însemnează și *băț* (ciomag), și *prag*, și *cobiliță*, este cea următoare:

În pădure m-am născut,
în pădure am crescut,
și cum m-au adus,
judecător am fost pus [99]
(bățul);

În pădure m-am născut,
în pădure am crescut,
acasă dacă m-aduse,
vătaf de curte mă puse [100],
(prag),

---

[96] P. Ispirescu, *op. cit.*, nr. 89.

[97] I. C. Fundescu, *op. cit.*; D. Iarcu, *op. cit.*, nr. 50, 51, 136; G. Baronzi, *op. cit.*, p. 216.

[98] P. Ispirescu, *op. cit.*, nr. 167.

[99] A. Pann, *O șezătoare la țară*, ed. cit.; I. C. Fundescu, *op. cit.*, D. Iarcu, *op.cit.*, nr. 80; *Calendarul basmelor*, 1877; P. Ispirescu, *op. cit.*, nr. 111; G. Baronzi, *op. cit.*, p. 219.

[100] P. Ispirescu, *op. cit.*, nr. 21.

sau:

vătaf de picere mă puse[101];

În pădure m-am născut,
în pădure am crescut,
în oraș m-a adus,
cercei de urechi mi-a pus[102],
(cobilița)

În fine, încă următoarea ghicitoare:

Cureluşă unsă,
sub pămînt ascunsă[103],

cu varianta:

ulceluşe unsă,
în buruieni ascunsă,

sau:

în iarbă ascunsă[104].

Această ghicitoare înseamnează *rîma, șarpele* și *iepurele*.

Ne ajung aceste esemple din enigmatica populară română, cu cari încheiăm literatura etică, adică partea aceea din literatura populară care este, fără îndoială, cea mai originală, cu toate că nu se poate tăgădui nici aci o înrîurire literară. Dar ea a dat mai mult naștere la producte originale, servind ca model fantaziei populare care a imitat și a variat o formă dată în multe chipuri, asimilîndu-și-o astfel într-atîta încît uneori devine greu de a ajunge la prototipul original.

---

[101] D. Iarcu, *op. cit.*, nr. 109 și cules de noi din gura poporului.

[102] I. C. Fundescu, *op.cit.*; G. Baronzi, *op. cit.*, p. 216; *Calendarul basmelor*, 1874; D. Iarcu, *op.cit.*, nr. 46; P. Ispirescu, *op.cit.*, nr.62.

[103] P. Ispirescu, *op. cit.*, nr. 67; T. Stamati, *op.cit.*; D. Iarcu, *op.cit.*, nr. 17.

[194] I. C. Fundescu, *op. cit.*; G. Baronzi, *op. cit.*, p. 218; P. Ispirescu, *op. cit.*, nr. 73; D. Iarcu, *op.cit.*, nr. 130.

III

LITERATURA RELIGIOASĂ

LITERATURA RELIGIOASĂ (1)

Nimic n-a schimbat într-atîta omenirea, şi mai cu seamă popoarele europene, decît creştinismul. Nu numai obiceiuri şi instituţiuni au fost schimbate, dar chiar modul de a se gîndi a fost fundamental schimbat. Totuşi, schimbările s-au efectuat pe o bază deja esistentă. Popoarele îşi aveau credinţele, obiceiurile şi instituţiunile proprie, cari s-au dezvoltat prin mitologia lor, din adoraţiunea lumei înconjurătoare, potrivită cu firea fiecărui popor. Creştinismul s-a suprapus lor, s-a amalgamat cu dînsele, a adoptat unele, a prefăcut altele, şi iar altele au fost cu desăvîrşire stîrpite. Pe noi ne interesează în special fenomenul amalgamărei sau prefacerei credinţelor şi obiceiurilor vechi, păgîne, în credinţe şi obiceiuri creştine. Aci religiunea a trebuit să se coboare din abstracţiuni la viaţa reală, să ţină seamă de cerinţele oamenilor, să se apropie de înţelegerea şi de firea lor. Capii sectelor ce se năşteau în sînul bisericei au înţeles imediat unde este cheia pentru a pătrunde în spiritul poporului şi ei au operat în acest mod, ei au răspîndit ideile lor dogmatice şi religioase sub forma de poveşti.

Într-adevăr, nimic nu place poporului mai mult decît dacă i se vorbeşte în limba lui, în ideile lui, apropiindu-se cît se poate de ceea ce el are sădit în inima lui din tinereţe. Şi ceea ce caracterizează activitatea sectelor eretice, în genere, este fabricarea sau prefacerea povestelor orientale, asimilîndu-le cu acele ce se aflau deja în popor. Naraţiunea şi apologia, iată una din mijloacele puternice cu cari au lucrat ereticii în cursul secolilor şi au înrîurit asupra spiritului popoarelor. Materialul original al poveştilor l-au luat din literatura veche ebraică şi din ceea a primilor secoli ai erei moderne, unde religiunile dualiste ale Asiei au influenţat asupra născîndei religiune a lui Christ. Cea mai mare parte din acele poveşti constituie ceea ce numim *apocrife* şi *pseudepigrafe*.

Biblia, în textul ei, lasă loc la multe întrebări, la cari fantazia a încercat să dea răspunsul; aşa, de esemplu, cum a omorît Cain pe Abel, deoarece Cain n-a ştiut încă nimica de moarte? Sau, venind din Persia ideea Satanei, s-a întrebat mai întîi cum s-a făcut Satan? Apoi, căderea îngerilor: cum a vorbit şarpele? Şi aşa, trecînd tot textul biblic, dăm pretutindenea de numiri şi întîmplări pomenite numai o singură dată şi cari cată să fie esplicate. De esemplu Enoh, care, după textul biblic, „a fost luat de Dumnezeu". Numai aceste puţine cuvinte au dat naştere la o carte foarte vestită, aproape contimpurană cu Christos, şi care asemenea ţine de un şir întreg de producţiuni analoage. Pe cînd în răspunsurile la întrebările de sus avem *apocrife*, adică poveşti relative la persoane sau situaţiuni biblice fără numele autorului, avem din contra în *Cartea lui Enoch* un *pseudepigraf*, adică o carte drept al cărei autor se dă o persoană biblică. În felul acesta avem şi cărţi atribuite lui Adam, Abraham, Moise, David, apoi apostolilor etc.; unele dintr-însele sînt chiar foarte vechi şi se bucurau de o reputaţiune mare la părinţii bisericei.

Pe lîngă aceste, mai posedăm şi un şir de cărţi importante, cari au avut o influenţă enormă asupra fantaziei omeneşti: sînt aşa-numitele *apocalipse*. Cea dintîi carte de felul acesta, *Cartea lui Daniil*, a dat naştere la o mulţime de producţiuni fantastice, mistice şi alegorice, din cari una a fost chiar primită în canonul Noului Testament: apocalipsul sf. Ioan Bogoslov. Dar, afară de aceste două, mai esistă un şir de apocalipse, adică vedenii, precum este apocalipsul lui Moise, a lui Esra, apocalipsul sf. Paul, un alt apocalips al sf. Ioan etc. Toate acestea au fost culese de Fabricius, Gfrörer, Thilo, Tischendorff şi alţii. De timpuriu deja au fost prelucrate aceste poveşti apocrife sub influenţa diferitelor secte.

Cea mai importantă sectă pentru răspîndirea acestei literaturi între slavi şi români a fost secta bogomilică din Bulgaria. Născută din paulicianism şi din manicheism oriental, avea de idee fundamentală dualismul oriental, care susţine că în lume domnesc două principie, unul bun şi altul rău: Dumnezeu şi Satanael. Numai acesta din urmă însă a zidit lumea şi al lui e trupul omenesc. Din acest punct de vedere au fost prelucrate poveştile orientale atît de fundatorul sectei, popa Ieremia Bogomil, cît şi de urmaşii lui. Afară de acele apocrife prelucrate de dînşii, au mai răspîndit ei şi alte apocrife biblice şi astfel au influenţat asupra poporului. În acest punct se lovesc ereticii bogomili cu toate sectele eretice occidentale, cari asemenea au fost cei mai aprigi răspînditori [ai] acestei literaturi apocrife. Se vede însă că ereticii, pe lîngă scris, mai propovăduiau prin viul grai. Altmintrelea mărturisim că ne vine greu a înţelege cum au putut să se înrădăcineze acele credinţe într-atîta în spiritul poporului. Această înrădăcinare şi asimilare este uneori aşa de perfectă, încît devine foarte greu a ajunge la un prototip literar. Nu arareori a şi combinat autorul popular două sau trei poveşti deosebite, le-a înnodat între dînsele şi le-a dat un caracter naţional aşa de pronunţat, încît unii din învăţaţii moderni s-au crezut în drept a le considera ca autohtone şi a recunoaşte într-însele urme de mitologie primitivă. În special se poate observa aceasta în literatura rusească. În unii din eroii din cîntecile epice ale ruşilor şi în unele descîntece s-a căutat persoane şi zei mitici. În credinţele religioase ale românilor se poate vedea aceasta într-un singur esemplu, destul de elocvent. Diavolul sau satana se numeşte româneşte „drac", care, în fond, nu însemnează altceva decît „şarpe uriaş". Puterea vrăjmaşă care a zidit lumea şi care e părintele răutăţii a fost deci, mai întîi, închipuită sub forma unui şarpe, care închipuire apoi s-a uitat şi a păstrat numai înţelesul de „diavol", ceea ce se şi spune de-a dreptul de bogomilii: „dyabolus, qui vocatur *draco* aut serpens": diavolul, care se numeşte *dracul* sau şarpe [1]. Întrebarea ce se naşte acum este: a esistat oare deja mai înainte *şarpele* ca reprezentantul răului în credinţa sau mitologia populară? Este balaurul acel şarpe uriaş aripat, cu multe capete, acoperit cu solzi şi scuipător de foc şi văpaie, este acel balaur o închipuire mitică primi-

---

[1] V. Jagić, *Die südslavischen Volkssagen von dem Grabancijaš dijak*, în *Archiv für slavische Philologie*, II (1877), p. 447.

tivă, sau s-a născut de asemenea din același șir de idei de unde *dracul* a ajuns să corespunză *diavolului*? Din acest punct de vedere nu s-a considerat încă masa credințelor ce esistă în popor. Se poate că a esistat chiar credința unui șarpe uriaș și de această credință s-a alipit cea bogomilică, influențîndu-se mutual. Asta e ceea ce am numit mai sus „asimilarea“ cu elementele esistente și printr-aceasta se esplică influența fundamentală ce a esercitat asupra popoarelor.

Însuși biserica proprie și nu numai sectatorii și ereticii s-au folosit de credințele ce esistau deja spre a le da un înțeles creștin și a creștina astfel popoarele pe nesimțite. De aci se esplică o sumă de ceremonii și praznice, mai cu seamă în biserica catolică și în special la popoarele germane. După ce veni însă biserica la putere, începu goana contra apocrifelor cari deveneau cu atît mai condamnabile în ochii dreptcredincioșilor păstori, cu cît erau răspîndite prin mijlocirea ereticilor.

Între aceste apocrife se aflau chiar unele scrise de către părinții bisericei și unele rămăseseră chiar neschimbate, dar cu toate acestea fură puse pe „index“ ca niște cărți „afurisite și oprite de biserică“. Tihonravov [2] a publicat o listă a acestor cărți, combinată din mai multe *indices*, și care ne dă respectabila sumă de o sută de astfel de cărți „afurisite“. Una însă nu trebuie să trecem cu vederea, adică că între aceste o sută de cărți se află și gromovnicul, trepetnicul, zodiarul etc.

În descrierea literaturei populare religioase ce o încercăm acuma vom urma șirul hronologic, care începe cu Adam și se continuă pînă la persoanele biblice ale Noului Testament. De observat este că mai toată literatura religioasă este pînă acuma inedită și se află, întocmai ca la slavi, atît în hronografe, cît și în așa-numitele *codices miscellanei* sau *sbornici*, dintre cari numai unul, cel mai vechi, s-a publicat de d. Hasdeu în *Cuvînte den bătrîni*, vol. II. Pe cînd d-nul Hasdeu n-a publicat însă decît numai un singur codex, am reușit noi a descoperi hronografe române și chiar în mai multe copii și multe *codices* manuscripte cu totul necunoscute. Pe lîngă acestea și o *Palia* manuscriptă sau „Biblia împodobită“, care este una din izvoarele principale pentru apocrifele relative la persoanele biblice ale Vechiului Testament. Noi dăm de aceea estracte cît se poate, întocmai după originalele, și cîteodată chiar comunicăm textele, cuvînt cu cuvînt, cu atît mai mult cu cît însăși această parte a literaturei române este foarte puțin cunoscută.

În general este de observat că tocmai literatura religioasă română, mai toată, are de bază literatura slavică. Mai pentru fiecare poveste și legendă, ba chiar pentru cărți de noroc, gromovnice, trepetnice, doftorii taumaturgice etc., găsim un prototip slav, care se aseamănă mai mult cu textele noastre române decît cu prototipele bizantine, cari totdeauna se depărtează de recenziunea română. Dar și aci la noi se poate observa ceea ce a[u] observat Tihonravov și Pîpin pentru literatura populară rusă: că, cu cît un apocrif sau o carte populară a trecut prin mai multe mîini, cu atît s-a schimbat mai mult într-un mod care-l apropie de popor. Copistul este în aceeași vreme și autor.

ZIDIREA LUMEI. ADAM ȘI EVA(1).

Capitolul I din *Genesis* ne descrie zidirea lumei în șase zile. De timpuriu deja s-au făcut comentarii și esplicări asupra ordinei cum se urmează lucrurile în creațiunea lumii. Fiecare sectă caută a aduce dogmele ei în legătură cu cuvintele biblice. Unul din aceste, „hexaimera“, joacă un rol important în literatura eretică a slavilor de sud și un astfel de *Hexaimeron* credem că am regăsit în manuscriptul român din sec. al XVII-lea ce-l numim de-a dreptul *Palia* (2), și pe care l-am descris mai pe larg în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie* [1], dînd acolo și estractul unui text apocrif de care vom vorbi imediat. Ordinea în care e zidită lumea e cu totul altfel decît în Biblie, ceea ce ne dovedește provenienţa eretică a acestui *Hexaimeron*. Aci zideşte Dumnezeu în ziua întîi cerul şi pămîntul; în ziua a doua, soarele, luna şi stelele; în ziua a treia, raiul, în ziua a patra, marea; în ziua a cincea, animalile şi paserile; în ziua a şasea zideşte Dumnezeu pe Adam, şi în ziua a şaptea îi dă sufletul.

---

[2] N. Tihonravov, **Памятники отреченной русской литературы**, vol. I, St. Petersburg, 1863, p. I—X.

[1] M. Gaster, *Texte române inedite din secolul XVII*, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, I (1882), fasc. 1, p. 74—78.

Dar nu numai ereticii au căutat a tîlcui zidirea lumei după vederile lor, ci şi biserica comenta în mod alegoric, mistic, zidirea lumei în şase zile. Numai un singur esemplu vom cita. Hronograful sfîntului Dimitrie Rostovski[2] are peste 50 de foi destinate „zidirei"; texte slavone, chiar din sec. al XIII-lea, cel puţin în estract, au fost publicate de Gorski şi Nevostruiev[3]. Asupra acestei cosmologii creştine şi asupra căderei îngerilor, epizodul cel mai important din istoria zidirei, nu intrăm aci pe larg. Aceste idei sînt strîns legate cu primele concepţiuni ale erei patristice şi se găsesc deja cu mult înainte în literatura ebraică apocrifă şi mistică a sectelor ante-christiane, din care o mare parte s-a păstrat pînă în ziua de astăzi. De acolo au ajuns în literatura bizantină, mai în special în *Palia* şi în operile hronografice bizantine; aşa în *Chronica* lui Malalas care, precum dovedeşte însuşi numele lui, a fost sirian, adică semit oriental de origină, apoi a intrat în cronica lui Georgie Hamartolos, cari cronice, de timpuriu deja (sec. al X-lea), au fost traduse în limba slavică. Mai cu seamă aceasta din urmă cronică conţine o sumă de legende şi poveşti apocrife. Despre relaţiunea ce esistă între *Palia* şi hronografii bizantino-slavi, mai cu seamă despre izvoarele legendei de căderea îngerilor din cer, a scris mai pe larg Porfiriev, publicînd estracte slavone din manuscriptele bibliotecei Soloveţki[4]. În literatura română se află în hronograful manuscript descoperit de noi în Biblioteca Centrală din Bucureşti[5] aparţinînd secolului al XVII-lea (cca 1650, f. 3., cap. II) şi în copiile din sec. al XVIII-lea după acel hronograf, din care una aparţine Bibliotecei Centrale şi alta d-lui Eminescu, scrisă la 1757(3). Afară de aceea

---

[2] Tipărit româneşte la 1836.

[3] A. Gorski, K. Nevostruiev, Описание славянских рукописей московской синодальнои библиот. vol.II, Moscova, 1857, p. 1—45.

[4] I. I. Porfiriev, Апокрифическая сказания о ветозавытнихъ лицах и событиях по рукописамь Соловецкой библиотеки în Сборник отд. русскаго языка и словесности имп. Акад. наук; XVII (1877) p. 7—31.

[5] Manuscriptul nr. 10.

se află şi în hronicul manuscript român de pe la sfîrşitul sec. al XVII-lea (cca 1690) care se află în biblioteca de la Hohenzollern-Sigmaringen(4) şi care nu este altceva decît o traducere a sinopsisului grecesc al lui Dorotheus din Monembasia, tipărit pentru prima oară la Veneţia, 1684, şi pentru a doua oară în Viena, 1818. Constatînd odată pentru totdeauna identitatea acelui manuscript cu *Synopsisul* lui Dorotheus, putem presupune că îndată ce găsim ceva în prototipul grecesc, se află şi în acel manuscript, pe care acum nu-l mai avem în mînă. Regretăm, de altă parte, că *Palia* română ne este acuma inaccesibilă, dar notiţele — peste cari nici nu putem trece aci — ajunge în mare parte la constatarea materialului apocrif se posedăm în acel manuscript. La hronografele înşirate aci mai adăogăm şi acela descoperit de d. Petrovan în Basarabia, care nu este altceva decît o copie din sec. al XVII-lea, in quarto, a aceluiaşi hronograf. Prin urmare avem acuma patru manuscripte [ale] uneia şi aceleiaşi redacţiuni.

Amintiri de căderea Satanei se mai găsesc mai în toate cazaniile cele vechi, începînd de la Coresi şi pînă la Ilie Miniat şi altele, ba chiar nu esistă vreo carte bisericească unde să nu fie pomenită căderea Satanei, vicleniile lui şi căderea lui Adam şi a Evei în păcat. Pe lîngă aceasta se vorbeşte *Pentru cînd şi pentru ce căzu diavolul* în capitolul VI din *Teologia sfinţilor bogoslovi şi dascăli*, şi *Întrebări şi răspunsuri a sfîntului Anastasie*, tălmăcită din greceşte şi sloveneşte, tipărite în *Îndreptarea legii cu Dumnezeu*, Tîrgovişte, 1652, sub domnia lui Matei Basarab; mai compară acolo cap. 40—42.

Rolul ce joacă *dracul* în fantazia poporului este imens. O sumă de proverbe şi credinţe se trag de la Satana, care este persoana fundamentală a superstiţiunilor şi ereziilor; nu mai puţin şi la cele[l]alte popoare europene. El e tată răutăţilor şi lui se închin fermecătoarele arse, din cauza aceea, de către tribunalele Inchiziţiunei ale Evului mediu. Aşa precum spune legenda, aşa s-a şi întîmplat cu diavolul în cursul secolilor. De la un înger strălucitor, a cărui putere rivaliza cu Dumnezeu în stăpînirea lumei, a ajuns în sfîrşit dracul, eroul snoavelor, a cărui inteligenţă este atît de mărginită încît îl biruieşte şi femeia. În special a scris Roskoff[6] istoria diavolului, urmărindu-l de la religiunea dualistă a lui Zoroastru pînă la ideile moderne critice, menite a surpa stăpînirea sa seculară.

---

[6] G. Roskoff, *Geschichte des Teufels*, 2 vol., Leipzig, 1869.

Un specimen de modul cum au fost răspîndite teoriile despre căderea dracului și despre rolul ce-l joacă în lume se află în *Întrebări și răspunsuri trebuincioase și dă folos spre învățătură celor ce vor ceti*. Aceste *Întrebări* fac parte din manuscriptul logofătului Giurescu din 1799, posesiunea Academiei Române(5). Capul al patrulea[7] este intitulat *Pentru draci*. Noi comunicăm aci acest capitol instructiv în întregul lui, căci asta era subiectul ce învăța dascălul cel vechi pe ucenicul lui în școală și astfel a intrat în mare parte în popor.

Pentru draci.

Dascălul: În ce chip au căzut din daru' lui Dumnezeu acea ceată ce ai zis mai sus și s-au făcut draci?

Ucenicul: Luțiper, carele era căpeteniie acei[i] cete pentru căci strălucea cu daru' lui Dumnezeu și cu slavă, s-au trufit întru sine și au cugetat să puie scaunul lui pe stelile cerului și să să facă asemenea celui înalt. Acea trufie l-au surpat în prăpăstiile iadului, împreună cu toată ceata* lui, și s-au făcut draci, adică din luminați s-au făcut întunecați.

Dasc[ălul]: În ce zi au căzut?

Uc[enicul]: Miercuri.

Dasc[ălul]: Draci în iad sînt toți, au și într-alte părți?

Uc[enicul[: Se află și în văzduh și pre pămînt și în mare și în munți și în peștere și în crăpăturile pămîntului și în păduri și în pustiități și in ape și în toată lumea, peste tot pămîntul.

Dasc[ălul]: Satana ce să înțelege?

Uc[enicul]: Și lepădat și protivnic.

Dasc[ălul]: Dar Veelzavel?

Uc[enicul]: Dumnezeul muștilor.

Dasc[ălul]: Numește-să dracul și într-alt chip?

Uc[enicul]: Să numește în multe feluri.

Dasc[ălul]: Zi, să auzim.

---

[7] P. 101–103.

* În manuscrisul citat de Gaster e „cetatea", dar lectura propusă e logică și am adoptat-o (n.ed.).

Uc[enicul]: Să numește bălaur, șarpe, otravă, leu viclean, pîriș, năpăstuitor, înșălător, ucigaș, începător răutăților, întunerec, duh viclean, lup hrăpitor, boieru' lumii, vrăjmaș adevărului, tatăl minciunii, că el au născut minciuni, și cine spune minciuna este fiiul dracului.

Dasc[ălul]: Poate a să pocăi dracul?

Uc[enicul]: Nu să poate pentru că este împietrit în răutate și nu primește pocăința.

Dasc[ălul]: Ce este lucru' dracului?

Uc[enicul]: Să facă răutăți și să îndemne pre oameni să facă păcate, pentru ca să* mînie Dumnezeu pre dînșii, să-i osîndească în iad împreună cu el.

Asupra cosmogoniei însuși estragem cîteva esemple din cele[l]alte *Întrebări*, interesante prin amestecul ideilor păgîne cu idei creștine. Așa[8]:

Î[ntrebare]: Ce este mai presus de cer?

R[ăspuns]: Filosofu' au zis că este apa. Dar mai presus? Întunerec. Dar mai presus? Este focu'. Dar mai presus? Este scaunu' lui Dumnezeu, ce șade dumnezeirea. Dară mai presus? Lumina cea neîntinsă și neumblată și neștiută.

Î[ntrebare]: Ciți îngeri stau la scaunul lui Dumnezeu?

R[ăspuns]: Douăsprezece milioane, iar al șasile și al șaptile și al optule ceți, fără de număr.

Î[ntrebare]: Dar la cer ce este?

R[ăspuns]: Nor și văzduh.

Î[ntrebare]: Dar supt pămînt ce este? Apa Dar supt apa? Este întunerec. Dar supt întunerec? Este foc. Dar supt foc? Este iadul și mai dedesupt este Tartaru', ce să cheamă fără de fund.

Î[ntrebare]: Cîte palme este ceriul nalt de la pămînt?

R[ăspuns]: 30200 pălmi dumnezeiești: palma dumnezeiască ține o mie de palme omenești.

Î[ntrebare]: Dar adîncul pămîntului, cîte palme este?

R[ăspuns]: De o mie de întunerici de pălmi dumnezeiești.

Î[ntrebare]: Cîte cete îngerești sînt în cer?

R[ăspuns]: Zece cete îngerești: întru o ceată au fost 12000 de întuneреci, deci 144 (?) de întunereci au căzut din cer și s-au negrit și s-au făcut draci și pînă acuma fac pacoste rodului omenesc și au rămas nouă ceți îngerești în cer.

---

[8] Manuscriptul din 1809, p.4.

* În transcrierea lui Gaster: să să (n.ed.).

În sfîrșit, mai pomenim și esplicarea tunetului și fulgerului după aceste întrebări, care se regăsește și în teologia sf. părinți din *Pravila* lui Matei Basarab [9].

Î[ntrebare]: Ce este ceriu' și fulgeru' și de unde bate vîntul'?

R[ăspuns]: Îngerii țin tunetu' și fulgeru' și suflarea vîntului și să lovesc din nori, și dintru aceea lovirea trăznește; iar fulgeru' iese din puterea îngerilor și să rănesc nori și iese ploaie.

★

După Satana, personagiul cel mai important este Adam, tatăl omenirei și, din punct de vedere creștin, tatăl păcatului. Un alt apocrif s-a ocupat deci de întrebarea: din cîte părți sau din cîte elemente a fost zidit Adam? Legendele vechi ebraice spun că Dumnezeu a luat lut din toate unghiurile pămînpămîntului ca omul, oriunde ar muri, să nu se poată pămîntul opune îngropării sale sub cuvînt că n-a fost luat dintrînsul. Lumea bizantină a căutat să aducă în conformitate ideile sale asupra naturei cu zidirea omului și a susținut că, precum lumea este zidită din patru stihii, tot așa și omul: „Deci omul încă iaste din patru stihii urzit, adecă din sînge, den flegmă, și din heară galbănă și neagră. Deci sîngele omului cum iaste herbinte și apătos, iaste den vînt; heara galbănă iaste herbinte și uscată, iaste den foc; flegma iaste reace și apătoasă, iaste den apă; iară heara cea neagră, reace și uscată, iaste den pămînt; atît iaste urzirea și întruparea omului" [10]. Așa spune și hronograful nostru, conform cu cele bizantine. Tot așa se spune și în *Îndreptarea legii* [11], notîndu-se la margine, ca izvor: „Dumnezeeștii dascăli". Dar în literatura slavică s-a dezvoltat acest răspuns încă și mai mult și noi îl pomenim deja aci, fiindcă a intrat în literatura noastră populară nescrisă. Sub titlul *Din cîte părți s-a zidit Adam* publică Tihonravov [12] trei texte din secolul al XV-lea și al XVI-lea de *Întrebări și răspunsuri*, de cari am pomenit deja mai sus. Între aceste întrebări este și aceasta: „Din ce a făcut Dumnezeu pe Adam?" Răspuns: „Din opt părți: trupul l-a făcut din pămînt, a doua parte din mare, a treia din piatră, a patra din vînt, a cincea din nori , a șasea din soarele și din roua, a șaptea din gîndul și taina îngerească și a opta din sfîntul duh, din toate aceste a adunat Dumnezeu și a făcut o singură parte" [13]. Mai lămurit decît acest răspuns din sec. al XV-lea este cel din textul sec. al XVI-lea [14], unde se și esplică ce parte anume s-a făcut dintr-o stihie anume și adică: „Răspuns, că întîia parte i-a dat trupul din pămînt, a doua parte, oasele din piatră; a treia, ochii din mare; a patra, gîndul din iuțeala îngerilor; a cincea, duhul și respirația de la vînt; a șasea, înțelepciunea de la nori și a șaptea, sîngele lui de la rouă și de la soare". Puțin mai sus s-a zis deja că sufletul l-a dat Dumnezeu lui Adam sîmbăta, de aceea enumeră autorul numai șapte stihii. Întrebările aci se fac de către sf. Efrem, la care răspunde sf. Vasilie.

Mai cu aceleași cuvinte se esplică zidirea omului în manuscriptul de *Întrebări și răspunsuri* de la 1809(6). Iată ce ne spune (p. 2): „Î[ntrebare]: Din cîte părți au făcut Dumnezeu pre om? Răspuns: Din opt părți: trupul din pămînt; osile din piatră; sîngile din roao; ochii din soare; cugetu din nori; suflarea din vînt; înțelepciunea din lună; iar prorocirea de la duhul sfînt". Aci avem izvorul de unde a pătruns această legendă în literatura nescrisă populară. Mai sus am vorbit deja mai pe larg despre aceste manuscripte de *Întrebări și răspunsuri* și am arătat importanța lor ca mijlocitori între literatura scrisă și cea nescrisă. Și într-adevăr, mai în același mod esplică și poporul român zidirea omului, zicînd la nuntele țărănești: „Deci, după acele după toate, zidit-au Dumnezeu pe Adam și-l făcu din opt părți: trupul din pămînt și oasele din piatră, cu sîngele din rouă, cu frumusețele din soare, cu ochii din mare, cu sufletul din duhul sfînt, cu gîndul din iuțimea îngerilor, cu puterea de la sfînta troiță, și-l făcu om deplin" [15]. Acesta este cuvîntul fetei cînd cere iertăciunea părinților și face, ca să zic așa, istoricul căsătoriei începînd cu zidirea omului, cu Adam și Eva. Alte paralele din toate literaturile a strîns Veselovski în cartea sa [16], unde susține asemenea originea literară [a] acestei credințe, cu toate că este foarte răspîndită. Într-adevăr, face parte și din „întrebările“ ce s-a întrebat Solomon cu Saturn, de cari am vorbit mai sus, cu ocaziunea lui *Bertoldo*.

---

[9] Tîrgoviște, 1652.

[10] Hronograful nr. 10, f. 4ʳ (cap.IV).

[11] 1652, p. 714, cap. VII.

[12] *Loc. cit.*, vol. II, p. 439—457.

[13] *Ibidem*, p. 443—444.

[14] *Ibidem*, p. 448.

[15] Episcopul Melchisedec, *Literatură religioasă populară adunată de ...*, în *Convorbiri literare*, XIV (1880), nr. 8, p. 293.

[16] A. Veselovski, Славянскія сказанія о Соломонъ и Китоврасъ, St. Pb., 1872, p. 169, nr.1.

Încercările de a esplica numele lui Adam se află și în hronografele noastre, și în *Îndreptarea legii* [17]. Ne mărginim a pomeni numai textul din urmă. Mai pe larg despre aceasta a tractat Fabricius [18], iar textele slavice s-au publicat de Pîpin [19] și Tihonravov [20]. Iată dar textul după *Îndreptarea legii*: „Ce însă Dumnezău, deaca au făcut pre omul, puse-i numele Adam și acest nume iaste ovreiesc, pentru că ovreaii zic pămîntului *daman* [21], pentr-aceea se cheamă ziditul cel dentîi Adam, căci e scos deîn pămînt. Sau și într-alt chip, pentru că începutul lui, A, se cheamă Anatoli (adecă răsăritul), iar D se cheamă Disis (adecă apusul), iară celalalt A se cheamă Arctos (adecă miază-noapte), iară M se cheamă Mesemvria (adecă miază-zi)“. După cum se vede, s-a servit traducătorul aci de un original grecesc, deoarece cuvintele citate sînt grecești; în textele slavone au fost înlocuite prin cuvinte corespunzătoare slavice, avînd aceleași inițiale: A, D, A, M. Zidirea lui Adam din pămînt a dat naștere la o mulțime de ghicitori, din cari unele au fost citate de noi cu ocaziunea acestora.

Mult mai important și de o influență mult mai mare asupra literaturei populare universale este apocriful *Povestea despre Adam și Eva*, adică — în fond — introducerea la *Legenda despre lemnul crucii*. Dorința de a vedea deja în Vechiul Testament prevestirea mîntuitorului a făcut să se caute pentru tot ce se spune în Testamentul Nou o pregătire în Vechiul Testament. Așa s-a căutat și originea lemnului crucii, pe care s-a răstignit mîntuitorul; acest lemn nu poate să fie de o proveniență ordinară, ci trebuie să fie pregătit deja pentru acel scop, dacă se poate de la zidirea lumei. Într-adevăr, legende ebraice, cu mult înaintea erei vulgare, au găsit o origine ilustră pentru toiagul lui Moise cu care a spintecat Marea Roșie și a făcut atîtea minuni, și s-a zis că toiagul lui Moise n-a fost altceva decît o ramură din pomii raiului, pe care Dumnezeu a dat-o lui Adam ca să lucreze cu dînsa pămîntul. De la Adam a ajuns la Noe, de la Noe la Sem, de la Sem la Iacob care, pribegind în Egipt, a lăsat acel toiag moștenire lui Iosif, de unde a ajuns în comoara lui Faraon, împăratul Egiptului. Iethro care, după legendă, era sfetnic mare la curtea lui Faraon, plecînd de acolo a luat acel toiag cu sine și l-a sădit în grădina lui, făgăduind mîna fetei sale aceluia ce va smulge acel baston din pămînt. Numai Moisi a reușit și astfel a ajuns acel toiag minunat, pe care era săpat numele lui Dumnezeu, în mîna lui Moisi și astfel a săvîrșit el minunile cele mari [22].

În loc de a spune că Dumnezeu a dat acel baston însuși lui Adam, s-a schimbat legenda, zicînd că s-a dat acel baston lui Sith, fiul lui Adam, dar pentru Adam. Și așa s-a născut vestita legendă pe care am publicat-o după textul cel vechi românesc din *Palia* (sec. al XVII-lea), adică *Călătoria lui Sith la rai*. Povestea de sus însă este numai un singur epizod la care fantazia activă legendară de timpuriu deja a mai adăugat și altele, și așa s-a născut prototipul cel grecesc, mai contimporan cu Christos, cunoscut sub numele de *Apocalipsul lui Moisi*, publicat de Tischendorf [23]. Nu este aci scopul nostru a urmări această legendă prin toate literaturile, mai cu seamă cînd a fost deja studiată pe o scară foarte întinsă de către Mussafia [24] și d'Ancona [25]. Ne vom mărgini deci la recenziunea română și la prototipul imediat slavic. Povestea română ne spune:

> Adam, gonit din rai, șade în preajma raiului și plînge cu amar greșeala sa. Noaptea, el vede în vis că Eva va naște pe Cain și Avel, și Avel va fi omorît de către Cain. Îngerul îl oprește însă de a spune Evei ceea ce a văzut în vis. Adam trăiește după aceea 970 de ani și se îmbolnăvește; atunci se strîng toți oamenii în jurul Evei și o întreabă: de ce bolește tatăl nostru? Eva le povestește că Dumnezeu, dîndu-le toate pe mîna lor, i-a

---

[17] *Loc. cit.*, cap. VII, p. 714.

[18] *Cod pseudepigr. Veteris Test.*, I, 40—50.

[19] Sbornic, f. 12—14.

[20] *Loc. cit.*

[21] Acest cuvînt e greșit; forma adevărată este *adama*.

[22] Pirke de R. Eliezer, c.40. Targum Jonathan, la *Exodus*, cap.2, v.21. Jalkut I, § 173.

[23] *Apocalypses apocryphae*, Leipzig, 1866, p. 1—23.

[24] Adolfo Mussafia, *Sulla legenda del legno della croce*, în [*Sitzungsberichte der Philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* (Wien), LXIV (1870), Heft I—III, p. 165—216.]

[25] A d'Ancona, *Legenda di Adamo ed Eva*, Bologna, 1870.

oprit numai de a mînca din pomul ce stetea în mijlocul raiului. Diavolul însă, sub chipul unui înger strălucitor şi prin mijlocirea şarpelui, o ademenire să mănînce din roadele acelui pom. În minutul acela căzură frunzele tuturor pomilor raiului, afară de acele ale pomului din ale cărui roade mîncaseră. Apoi dete Eva lui Adam de mîncă şi el din pomul oprit; atunci se coborî Dumnezeu şi se aşeză pe un tron în mijlocul raiului şi porunci îngerilor de scoaseră afară din rai pe Adam şi pe Eva. Adam şi arhanghelul Ioil se rugară în zadar înaintea lui Dumnezeu. Înaintea raiului stătu Adam şi Eva 15 zile şi începură a căuta ceva hrană, dar peste tot pămîntul nu găsiră altceva decît scaieţi. Întorcîndu-se iar la rai, s-au rugat de Dumnezeu să le dea cel puţin o floare spre pomenire şi Dumnezeu le dete tămîie şi „livan“ şi „ladan“. Totdeodată le dete arhanghelul Ioil, în urma poruncei lui Dumnezeu, a şaptea parte din rai, iar pe toate dobitoacele ce trăiau pînă atuncea în rai îi scoaseră afară.

Cînd voi apoi Adam să are pămîntul, veni diavolul şi-l opri zicînd cum că pămîntul e al lui; numai atuncea îi va da voie, cînd Adam i se va închina lui şi îi va făgădui şi copiii lui. Adam zise că el şi copiii să fie aceluia a căruia e şi pămîntul, ştiind bine că Dumnezeu se va coborî odată pe pămînt; diavolul ceru ca Adam să-i dea acea făgăduială în scris şi Adam i-o* dete după cum îl învăţase diavolul, adică puse mîna lui pe o piatră şi urma mînei rămase întipărită pe acea piatră. Diavolul o luă apoi şi o dete la patru sute de draci să o păzească zi şi noapte. Apoi zise Eva să se căiască de faptul lor şi Adam îi zise să stea patruzeci de zile în apa Tigrului, iar el va sta tot atîta vreme în apa Iordanului; Eva însă să nu se lase să fie ademenită de măcar cine va veni. Diavolul se încercă într-adevăr să ispitească pe Eva, sub diferite chipuri, ea însă nu se lăsă pînă cînd se sfîrşise vremea hotărîtă şi veni Adam de o scoase; şi astfel îi scăpă Dumnezeu de diavolul. După aceea locuiră în Madiam. Acolo născu Eva pe Cain şi pe Avel, şi Cain omorî pe Avel.

Aci începe fragmentul ce l-am publicat în *Revista* [*pentru istorie, arheologie şi filologie,*] p. 78—80, al cărui coprins e cel următor (7):

Adam îngropă pe Avel în locul ce se cheamă Rion şi apoi născu Eva pe Sith; cînd ajunse Eva pînă aci cu povestirea, strigă Adam să tacă, că sufletul îi se împuţinează. Iară Sith se propuse să se ducă în rai să aducă ceva de acolo, pe care văzînd Adam, să se răcorească. Cînd se duse cu Eva la rai, vru să-l mănînce o fiară cumplită anume Gorgonia, de care abia scăpă, căci Eva începu a plînge într-atîta, cît se auzi de la răsăritul soarelui pînă la apus. Îngerul venind la dînşii, îi întrebă ce vor; ziseră că Adam pofteşte să vază din pomul maslinului, doară cumva i s-ar mai potoli boala lui. Îngerul, dîndu-le o ramură din acel pom, le spuse că e prea tîrziu şi Adam trebuie să moară, căci s-au apropiat zilele lui de moarte. Din ramura acelui pom îşi împleti însă Adam o cunună înaintea morţei sale, şi şi-o puse în cap. Apoi îngropară pe Adam cu cununa ce era în capul lui, în locul ce se chema Gherosia Plata. Şase zile după moartea lui Adam muri şi Eva. Din cununa aceea crescu un lemn.

Dacă comparăm numai în mod superficial această legendă română cu cele slavice, publicate de Pîpin, Tihonravov şi Porfiriev şi cu apocalipsul cel grecesc, totuşi vedem în mod clar deosebirea fundamentală între cel din urmă şi cel român şi identitatea mai absolută a celui român cu cel slavic. În special se apropie de textul român cel slavic din secolul al XV-lea, publicat de Tihonravov sub titlul *Ispovedania Evei*; numai începutul, despre gonirea din rai, lipseşte la această din urmă redacţiune, pe cînd se află în cele publicate tot de Tihonravov [26] sub titlul de *Povestea lui Adam şi Evei, de la început pînă la sfîrşit.* Numai unele detaliuri dăm aci, care ne arată dependenţa textului român de cel slavic şi deosebirea sa de cel grecesc. Aşa, afară de schimbări şi prelucrări, este de observat de esemplu arhanghelul Ioil, care în textul grecesc are forma Ia-el; dar aci nu este numele unui arhanghel, ci însuşi numele lui Dumnezeu, format din cuvintele ebraice *Iah* şi *El*. Traducătorul slav n-a înţeles aceasta şi din Ia-el „Dumnezeu“ a făcut Ioel, şi apoi Ioil, un arhanghel.

Din epizodul cu înscrisul dat de Adam diavolului, care lipseşte în originalul grecesc, se vede clar cine a putut fi acel traducător şi prelucrător. Diavolul vine la Adam şi îi zice că acesta n-are dreptul de a lucra pămîntul „care e al diavolului, pe cînd Dumnezeu e stăpîn numai pe cer“, întocmai după credinţa bogomilică. Dar mai curios este că tocmai acest epizod a intrat în literatura populară română. Probă pentru aceasta este colinda ce s-a dezvoltat de aci, pe care o posedăm în 2—3 variante, una într-un manuscript al nostru scris pe la 1800 care, între alte poveşti şi legende, conține și un fel de colindă rimată, publicată de noi alăturea cu fragmentul de sus în *Revista [pentru istorie, arheologie și filologie]*, p. 80—82. Varianta a doua, mai complectă, se află în manuscriptul d-lui Ar. Densușianu, de la începutul secolului nostru; al treilea variant, apoi ciuntit în *Cîntece de stea*[27] ale lui Anton Pann, unde lipsește tocmai partea esențială. Noi publicăm aci atît colinda, după recenziunea complectă, cît și o parte din textul fragmentar, publicat de noi în *Revista* . . ., care reprezintă un text mai vechi și mai complect în ceea ce privește epizodul de față.

---

* În textul original: îi o (n.e.d.).

[26] *Ibidem*, vol. I, p. 6—15.

Verșul lui Adam[28]

Veniți toți cei din Adam
Și cu fiii lui Avram,
Să cîntăm versuri cu jale
Pentru-a lui Adam greșale;
Și pentru-a lui izgonire,
Jalnica din rai gonire,
Că îndată ce-au greșit,
Domnul din rai l-au gonit,
Și în poarta raiului pusă
O pară de foc nestinsă,
Adam, văzîndu-să pă sine,
Lăpădat de-atîta bine,
Tare începu a plînge
Și către Eva a zice:
„O, amar Evo și ție!
Că tu îmi făcuși aceasta mie,
Că pre tine te-ascultai,
Sfînta poruncă călcai,
Care pentru o mîncare
Sînt pedepsit așa tare;
Că acum mă bucuram
Întru slava ce eram.
Pentru aceea, Doamne sfinte,
Fie-ț' de noi aminte,
Nu ne de tot lepăda,
Fiind noi zidirea ta;
Și fie-ț' de mine milă,
De am și greșit de silă,
Doamne, eu am greșit ție!
Iar pentru a mea soție,
Să nu fiu pînă în sfîrșit
Așa tare părăsit.
Raiule! grădină dulce,
De aici nu m-aș mai duce,
De dulceața poamelor,
De mirosul florilor,
Pentru dulceața din tine.
O, amărîtul de mine!
Că unde îmi aduc aminte
De-a tale și multe sfinte,
Lăcrămile mă cuprind iară,
Aprinzîndu-mă cu pară".
Domnul cel prea sfînt văzînd
Pre Adam așa plîngînd,
Trimițînd al său cuvînt,
Pre un înger al său sfînt
Și către Adam zicînd:
„Taci, Adame! Nu mai plînge,
Măcar de ai și greșit,
Nu te am de tot părăsit.
Dar de acum vei cîștiga,
Toate cu sudoarea ta;
Lucrînd tu pămînt cu trudă,
Și cu osteneală crudă;

---

[27] Cîntarea a 18-a.
[28] Nr. 16, p. 26—29.

Murind cu amară moarte,
Precum și fiàrăle toate.
Tu, Evo, întîi ai greșit,
Pre Adam l-ai prilostit,
Și din toate (?) ai luat,
Și* lui Adam i-ai dat;
Și tu, cînd vei naște prunci,
Atunci să ai grele munci,
Dar vei fi bărbatului,
Săpt (!) toată ascultarea lui".
Evii încă i-au dat minte,
Cum să-și facă îmbrăcăminte.
Iar diavolul cel viclean,
Prin al său prea viclean plan,
Însuși la Adam s-au dus,
Și către Adam au zis:
„Taci, Adame, nu mai plînge!
Ci fă precum eu voi zice:
Dă-mi tu mie ce voi cere
Ca toate să fie-a mele;
Fiii, cît vor fi din tine,
Dă-i cu toți să fie la mine,
Și supt a mea ascultare,
Fiind eu împărat mare;
Apoi te voi lăsa în pace,
Să lucrezi precum îț place;
Și dă, Adame, niște lut moale,
De cari fac olarii oale,
Și dă, Adame, flama ta,
Așa-ț' vorbește Sătana".
Cum Adam flama ș-au pus,
Noao pecete ș-au scris,
La Marea Neagră s-au dus,
În mare o au ascuns.
Draci o sută o străjuia,
Fieștecine călătorea,
De pre acolo îl depărta,
Nu puté merje în nevoia sa.
Domnul s-au milostivit
Și din iad ne-au slobozit;
Dînd pre fiul său spre moarte,
Au mîntuit lumea toată,
Pierile s-au despicat
Și pecetea o au luat.

Iată acum și partea respectivă din a doua variantă manuscriptă:

Iar Satana văzînd
Pre Adam pămîntul lucrînd,
Iar vrăjmașul din-ceput
Groaznic cuvînt i-au grăit:
„Cine ț-au poruncit ții
De-m faci stricăciune mii,
De-m strici pămîntul,
Fiind aici stăpîn eu?"
Iar Adam au grăit:
„Dumnezeu m-au poruncit".
Iar Satana iar răspunsă,
Și lui Adam așa zisă:
„Eu sînt aici Dumnezău,
Dar pămîntul este al meu,
Iar tu fugi de aici în rai,
Că acolo moșii ai;
Iar aici nu te-o(i) lăsa,
Nici pămîntul nu-ți voi da".
Dar aceasta Adam văzînd,
Vrăjmașul pe el gonind,
Nu știa ce va mai face,
Și încotro să va mai duce,
Și începu iar a plînge,
Și cu glas vrednic a zice:

---

* În text: Și și (n. ed.).

„Amar mii, greșitul,
Și vai mii, pedepsitul!
Din rai fusei izgonit,
Și nici aici nu sînt odihnit.
Amar și vai de mine,
Pentru scîrba ce-i spre mine!“
Iar Satana văzînd
Pre Adam plîngînd,
I-au grăit cu glas zicînd,
Ca să-l mai înșale vrînd:
O, Adame, nu mai plînge,
Ci ascultă ci-ț voi zice
De voiești să trăiești* în pace,
Să lucrezi precum îț place;
Fă și tu mie pre vrere
Să-mi dai mii ci-ț vo(i) cere“.
Iar Adam nepricepînd,
Vrăjmașul viclejind,
I-au făgăduit să de
Orice va cere la el.
Atunce Sătana au răspuns
Și către Adam au zis:
„Eu voi să cer de la tine
Fiii ci vor fi din tine;
Să-i dai mii spre ascultare,
Fiind eu împărat mare.“
Atunce Adam zisă lui,
Vrînd să facă voia lui:
„Da-voi ții, ai tăi să fii,
Precum vrei așa să fii,
Numai să mă lași în pace,
Să lucrez precum îm place“.
Iar Satana i-au zis
Și lui Adam răspunsă:
„Bine făcuși și vii face,
Să lucrezi precum îț place,
De mi-i da și mii scrisoare
Ca să aib' încredințare!“

Atunci Adam au răspuns
Și către Satana zisă:
„Dar eu carte nu știu
Ca ții zapis să-ț scriu“.
Atunci Satana răspunsă
Și către Adam așa zisă:
„Vino încoace după mine,
Ca să te învăț pre tine“.
Și făcînd o cărămidă
Prea cu meșteșug făcută,
Zisă lui Adam să o ia
Să-ș puie palma pre ea.
Adam după ce pusă,
Rămasă iscălitură scrisă;
Adam pre fiii lui vînzînd,
Vrăjmașului dîndu-i pre ei.
Iar Satana luînd
Zapisul acela, puindu-l
și gîndind
Unde îl va pune,
Să-l ascunză foarte bine.
Iar la Palestina este
O piatră cu mare veste;
Și acel zapis îl pusă
Într-acea apă ascunsă,
Supt o piatră mare. lată,
De mal nu prea depărtată.
Și atîta diavoli stîrnisă,
Și acolo păzitori pusă,
În fel de feluri puind,
Și pre nemere lăsînd.
. . . .
Hristos Dumnezeu cel sfînt
S-au născut trup pre pămînt,
Care vrînd să să botează,
Ca lume să lumineze;
Au venit la Iordan,
Despre părțile lui Dan.

---

* În text: voește să trăește (n.ed.).

Deci el în apă întrînd,
Ioan să-l boteze vrînd,
Stătu pe ace piatră mare
Și cari o păză dracii tare,
Și văzînd, o apucă
Și în mînă o sfărămă.
Iar Satana văzînd,
Atîta rău lui făcînd,
Să minuna cine este,
Omul sau Dumnezeu este.
De vreme că-l vede tare,

Ca pre un Dumnezău
Și vre ca să-l ispitească cine este
el mare,
Dar vre să-l înșale,
Nepricepîndu-să la el,
Că Dumnezeu, cu moarte lui,
Au zdrobit puterea lui,
Și au scos robii lui,
Pre Adam cu fiii lui,
Iar pre diavol l-au legat
Și în Tărtar l-au aruncat.

Gonirea lui Adam din rai și tînguirea sa înaintea porților raiului, plîngînd dulceața ce o pierduse, a fost și mai mult roditoare și a dat naștere la o mulțime de cîntece de stea cari, toate, variază aceeași temă, adăogîndu-se la unele și mîngîierea ce o dă Dumnezeu lui Adam, cum că nu pentru totdeauna va fi depărtat din rai. Noi posedăm acuma mai întîi un astfel de cîntec în manuscriptul d-lui Densușianu [29] intitulat asemenea *Verșul lui Adam*, apoi îl posedăm în trei variante, într-un manuscript de cîntece de stea din anul 1821, care se află în posesiunea noastră [30] (8). Aci, în cîntecul cel dintîi se plînge Adam către Eva de aceea că părăsește raiul. Cîntecul al doilea este, dimpotrivă, jalea raiului pentru călcarea poruncei lui Dumnezeu de către Adam. În sfîrșit, cîntecul al treilea, intitulat *Dispărțire*, este tînguirea lui Adam adresată raiului și se potrivește cu varianta din manuscriptul Densusianu, care are și recenziunea cea mai complectă. Afară de aceste variante manuscripte, mai posedăm și unele tipărite. Așa, cîntecul de stea din colecțiunea lui Anton Pann care începe: „Adam dacă a greșit“ etc. [31] Altă variantă se află între *Colindele* d-lui Marienescu [32], intitulată *Judecata lui Adam*, repețită apoi în toate edițiunile ulterioare de *Cîntece de stea* publicate sub numele lui Anton Pann. Dar nu numai la români se găsesc cîntece de stea și colinde privitoare la izgonirea lui Adam din rai, ci și la slavi; Bezsonov a cules o sumă însemnată de astfel de cîntece, atît din manuscripte vechi, cît și din gura poporului [33]. Mai cu seamă cele dîntîi au o asemănare frapantă cu cîntecele noastre.

---

[29] Nr. 18, p. 31—33.
[30] Nr. 14, p. 22; nr. 20, p. 27—28, și nr. 21, p. 29—30.
[31] A. Pann, *Versuri sau cîntece de stea*, București, 1852, ed. a V-a, nr. 18.
[32] At. M. Marienescu, *Poezia poporală. Colinde culese și corese*, București, 1861, nr. 32, p. 91—92.

★

O continuare rațională a legendei despre Adam și Eva este *legenda despre lemnul crucei*. În singura recenziune română manuscriptă de care am putut da pînă acuma, adică în *Palia*, urmează într-adevăr această legendă imediat după cea despre Adam. Ceea ce este interesant în această legendă, sub forma în care o avem noi în literatura română, este că ne arată pe de o parte învederat originea slavo-bogomilică imediată, pe de alta ne indică și originea probabilă orientală de unde a ajuns la slavi și la români, căci un prototip de-a dreptul grecesc sau oriental nu s-a găsit pînă acuma, iar *indicile* cărților apocrife spune de-a dreptul că *Legenda crucei* este scornită de către popa Ieremia cel afurisit. Acest popa Ieremia nu este altcineva decît însuși popa Bogomil, fundatorul sectei bogomililor. Unele trăsuri s-au mai păstrat într-adevăr, atît în textul slavic după redacțiunea publicată de Tihonravov [34] (din sec. al XV-lea) și de Porfiriev [35], cît și în textul român, care se vede că e tradus după acel text slavic. Mai mult se depărtează cele[l]alte redacțiuni slavice din sec. al XVI-lea și al XVII-lea, publicate de același [36], și cele din sec. al XIV-lea, tipărit în estract de Veselovski [37] după o comunicare a lui Jagić.

Iată deci ce ne povestește elegenda română intitulată *Povestea lui Grigorie blagoslovit despre crucea mîntuitorului și crucile celor doi tîlhari* (9). Această legendă se compune din două variante, întocmai precum și în textul slavic:

> Din cununa lui Adam, împletită dintr-o ramură adusă de către Sith din rai, crescu un pom minunat. El crescu în trei ramuri cari se uneau de șapte ori și apoi iar se desfăceau. Din același pom din care se luase ramura pentru cununa lui Adam, mai scoase apa potopului încă o ramură care crescu și se făcu un pom. Din acesta făcu Sith un foc de-a pururea, care ardea spre pomenirea lui Adam. Acest foc era păzit de fiare sălbatice, cari nu lăsa pe nimeni să se apropie de dînsul. Cînd greși Lot, veni el la Abraham și vru să se căiască. Atuncea îl trimese Abraham să aducă tăciuni din acel foc. Fiarele cari păzeau focul lăsară pe Lot să ia acei tăciuni, și el se întoarse nevătămat la Abraham. Dar aceasta nu ajungea pentru ispășirea păcatului său, ci Lot trebuia să sădească acei tăciuni și să-i ude* cu apa Iordanului ce o aducea în gură; numai atuncea, cînd acei tăciuni vor înflori, îi zise Avraam, va fi și el iertat de păcatul lui. Într-adevăr, înfloriră acei tăciuni; din acest lemn s-a făcut crucea celui dintîi tîlhar. Tot așa fu scos de apă și al treilea pom din rai și crescu lîngă apa Merra.

Pînă aci [e] povestea întîi despre originea lemnului crucei și lemnului crucilor celor doi tîlhari. Interesant este epizodul relativ la Lot, care se află trecut și în hronograful nostru [38] cu cuvintele următoare:

> Așijderea și Lot mult au plîns cu amar cătră Dumnezeu păcatul său, ci au curvit cu sîntele său și dzic să fie mers Lot de s-au ispoveduit la Avraam pentru acea greșeală și să-i fie dzis Avraam să împlînte trei tăciuni și să-i ude în toată vreamea pînă să vor prinde și să înverdzească, și atuncea va ști că i s-au iertat greșala. Însă acest lucru cu tăciunii, *nice în scrisori nu să află, numai să aduce den bătrîni povcast***, carea și noi o am scris pe urma altora ca să se afle.

Izvorul acestei „povești din bătrîni“, cum se esprimă cronicarul nostru, este bizantino-oriental. Fabricius a publicat textul grecesc [39] după un manuscript al analelor cronicarului bizantin Glycas. În literatura slavică, afară de legenda crucei de mai sus, se mai află acest epizod și deosebit [40]. Înflorirea lemnului uscat ca semn de iertarea păcatelor o întîlnim de asemenea în literatura populară orientală și occidentală. Cunoscută și vestită este legenda germană de Tannhäuser. O altă poveste de felul acesta ne spune Gervasius de Tilbury din sec. al XIII-lea în cartea sa *Otia imperialia* [41], și Liebrecht aduce o sumă de paralele în anotațiunea sa la acel pasagiu [42]; între altele, citează Liebrecht și basmul român publicat de Schott [43]. Fiind un basm român și dovedind printr-aceasta să această legendă a intrat și în literatura populară română nescrisă, vom da aci pe scurt coprinsul acestui basm, intitulat *Pomul iertării păcatelor*:

---

[33] P. Bezsonov, *op. cit.*, nr. 632–668, p. 236–314.

[34] *Loc. cit.*, vol. I, p. 308–313.

[35] *Loc. cit.*, p. 69–99, mai cu seamă cea din p. 216–220.

[36] Tihonravov, *op. cit.*, vol I., p. 305–308; Porfirierv, *op. cit.*, p. 101–103.

[37] A. Veselovski, Славянскія сказанія о Соломонъ и Китоврасъ, nr. 1, p. 172–173.

[38] F. 13^r .

[39] *Cod. pseudepigr. Veter. Test.*, vol. I, p. 428–431.

[40] Porfieriev, *op. cit.*, p. 49 și 57–58.

[41] Ediția F. Liebrecht, Hanovra, 1856, cap. XXXV, p. 22.

* În text: să-i udă (n. ed.).

** Sublinierea autorului (n. ed.).

> Un pescar făgăduiește dracului că-i va da pe fiul său dacă acela îi va da bogăție multă. Tînărul plecînd la iad, își puse o rasă călugărească cusută cu cruci de sus pînă jos. Pe drum, ajunge la o culă de tîlhari cari îl primesc bine și nu-i fac nimica. Mama tîlharilor, auzind că se duce la iad, roagă pe feciorul pescarului să întrebe în iad cum ar putea să se căiască tîlharii și să dobîndească iertarea păcatelor. Cînd vine la iad nu-l primește dracul, căci îl vede călugăr, ba îi dă chiar un zapis de slobozire. Întorcîndu-se, spune tîlharilor ceea ce dracul îi a zis ca răspuns la întrebarea cum poate un tîlhar să dobîndească iertarea păcatelor. Numai cel mai tînăr o face, adică el implîntă în pămînt ciomagul cu care a săvîrșit cel dintîi omor și îl udă cu apa adusă în gură atîta pînă cînd prinse rădăcini și înflori. Din merele de aur ce scoate pomul acesta ies porumbei albi. Văzînd ceilalți tîlhari minunea aceasta, se căiesc și ei și, predîndu-se judecății, sînt iertați".

Prototipul acestor legende despre înflorirea unui lemn uscat este fără îndoială povestea biblică despre bastonul lui Aron, care înflorește într-o noapte. A doua variantă a legendei de mai sus, conținută tot acolo, întocmai ca și în textul serbo-slavon, este fără îndoială aceea care a fost prelucrată de popa Bogomil. Iată ce ne spune:

> Cînd zidi Dumnezeu lumea, nu era altcineva pe lume afară de dînsul decît numai Satanael; acesta din urmă fură din semințele pe cari Dumnezeu le sămăna pe pămînt și le sămănă el în mijlocul raiului. Din cauza aceea goni Dumnezeu pe Satanael afară din rai care, îndată ce ieși, se înnegri. Din acele semințe crescură trei pomi: unul al lui Adam, celalt al Evei și cel de al treilea al lui Dumnezeu. Pomul cel dintîi fu dus afară din rai de către apele rîului Tigris, al doilea pom îl scoaseră apele potopului și-l duseră pînă la Merra. Cu acesta îndulci Moise apa amară din Merra. Cînd voi împăratul Solomon să zidească templul din Ierusalim, puse să se aducă pomul lui Adam; acesta însă căzu în Iordan și se afundă. Numai din întîmplare fu regăsit; dar nici acest pom, nici al doilea pom care crescu pe malul Iordanului, sădit de către Lot, nu se potriveau nicidecum la zidirea templului căci cînd erau mai lungi, cînd mai scurte decît cerea măsura. Atuncea puse Solomon pe draci de îi aduseră al treilea pom, însuși din rai. La rădăcina acestui pom se afla capul lui Adam. Dar nici acest pom n-a putut fi întrebuințat la zidirea templului și a fost pus la o parte, împreună cu ceilalți doi. Cînd veni Sibila la împăratul Solomon, se așeză pe acel pom, dar acela o arse și ea prooroci că pe dînsul se va răstigni mîntuitorul. Solomon, văzînd capul lui Adam, strînse tot poporul și, împreună lovindu-l cu pietre, grămădiră movila ce se numește Lithostroton.

Se știe că era credința generală, începînd de la primii secoli ai creștinătății, cum că capul lui Adam se află sub muntele Golgatha pe care s-a răstignit mîntuitorul, zicîndu-se astfel că mîntuitorul s-a săvîrșit chiar pe acela care a adus cel dintîi păcatul în lume. Această legendă se esplică prin numele Golgatha, sau mai bine Golgalha, care însemnează în limba ebraică „căpățînă", desigur după figura muntelui care se află aproape de Ierusalim. Fantazia religioasă, ajutată de legendele esistente, a esplicat numele zicînd cum că „căpățîna" e a lui Adam. Literatura respectivă, fără esplicarea acestei legende, s-a strîns de Fabricius [44]; textele slave s-au pomenit de Jagić [45]. Aceeași legendă o cunoaște și d. Creangă, după cum îmi spune, dar nu își aduce aminte dacă o cunoaște din citit sau din auzit. Cu drept cuvînt a observat Veselovski [46] că lemnul crucei este adus, după această legendă, de către draci din rai, ceea ce se esplică prin rolul ce joacă demonii în credința bogomilică și prin lipsa de respect ce au avut ei față cu crucea. De altă parte, pomenirea lui Satanael, care singur pe lîngă Dumnezeu esistă încă de la zidirea lumii, nu poate să aibă decît aceeași origine, fiind espresiunea cea mai clară a dualismului bogomilic. Aceste amîndouă pasagie lipsesc în variantele occidentale. Adăugînd pe lîngă aceasta și observațiunea că și legendele solomonice aduse din Orient au fost în special cultivate de aceeași sectă, avem legătura cu un cerc întins de legende cu care a putut veni și această legendă din Orient, cu toate că pînă acum n-avem acolo decît urme răzlețite, „membra disjecta".

---

[42] *Ibid.*, nr. 40, p. 112; vezi și Perger, *Deutsche Pflanzensagen*, Stuttgart und Ostringse, 1864, p. 284 și urm.

[43] Arthur und Albert Schott, *Walachische Märchen*, Stuttgart und Tübingen, 1845, nr. 15, p. 165 urm.

[44] *Op. cit.*, vol. I, p. 56–60.

[45] V. Jagić, *Die christlich-mythologische Schicht in der russischen Volksepik*, în *Archiv für slavische Philologie*, I (1876), p.90, n.1.

[46] A. Veselovski, *op. cit.*, p. 171 și urm.

Despre Sibila, de care se vorbește în mod sporadic într-această poveste, vom vorbi mai pe larg cu ocaziunea legendelor solomonice, unde își are locul său natural, făcînd parte integrantă dintr-un șir însemnat de povești și legende.

CAIN ȘI AVEL. LAMEH (1)

Biblia ne spune că amîndoi au adus jertfe lui Dumnezeu, că Dumnezeu a priimit jertfa lui Avel și a respins acea a lui Cain din care cauză Cain, supărat pe frate-său, se sculă asupra lui și-l omorî pe cînd se aflau amîndoi la cîmp. Pentru un cititor cu băgare de seamă se naște întrebarea: cum a știut Cain să omoare pe frate-său, deoarece pînă atuncea nu murise încă nimeni și Cain n-a putut să știe nici de moarte, nici de omor? La această întrebare iată ce ne răspunde literatura noastră apocrifă, mai întîi hronograful [1], ca textul cel mai vechi: „Ce să miră (Cain) cum va face ca să-l omoare (pe Avel) și să-l piarză de pe fața pămîntului, că pînă atuncea nu era moartea în oameni, ce nu știa Cain cum ar face perire frăține-său lui Avel. Iar odată, viind Avel cu oile aproape de unde plugărea Cain și era locul pietros cu stînci, iară oile cum era unele culcate pre supt poalele stîncilor la soare iar altele s-au fost păscînd precumu-i obiceaiul; iară diavolul s-au făcut în chipul unui țap și s-au suit într-o stîncă și cu coarnele au împins o piatră asupra oilor și au lovit pe o oaie și o au omorît în loc. Iar Cain, văzînd așa, au știut și el cum ar omorî pre frate-său, și s-au dus de au luat o piatră și o au ascuns la un loc. Și au mărs de chemă pre frate-său și au mărs cu voroavă amîndoi pînă la locul unde au ascuns piatra și, luînd piatra, au ucis pre frate-său acolo și-i vărsă sîngele, precum îi arătă diavolul. Și au făcut Cain acolo șapte greșali: întîi, că au mîniat pre Dumnedzău; a doua, că au făcut jeala mîne-sa; a treia, au lăsat fără fecior pre mumă-sa; a patra, că au scurtat dzile frăține-său; a cincea, au spurcat pămîntul cu sînge; a șasea, că au mințit lui Dumnedzău; a șeaptea, au tăgăduit despre Dumnedzău, dzicînd: au doară paznic sînt fratelui mieu?"

Pînă aci hronograful. Iată acuma și cum răspunde la aceeași întrebare manuscriptul nostru mixt de la 1800, din care am citat sus tînguirea lui Adam și zapisul dat de dînsul diavolului. Partea întîi [a] acestui manuscript coprinde *Întrebările și răspunsurile* des pomenite. Între aceste *Întrebări* se află și următoarea: „Cînd au pierit a patra parte din lume? Răspuns: Cînd au ucis Cain pe fratele său Avel. Întrebare: Dar cine l-a învățat, de vreme ci el nu știa să ucigă? Răspuns: Diavolul l-a învățat căci că fiind el ucigaș din-ceputul lui, au arătat și lui Cain cu chip de orînduială ca acesta: că păscînd caprele pre lîngă un munte înalt, iar diavolul se făcu un țap mare și să sui deasupra pietrilor pe munte și rostogoli o piatră mare cu cornele; și viind piatra în jos, au lovit o capră în cap și au murit. Aceasta văzînd și Cain ucisă și el pe frate-său Avel".

A doua parte, conținută în recenziunea hronografului, privitoare la enumerarea celor șapte păcate făcute de Cain, se regăsește într-un alt manuscript mixt al nostru de pe la mijlocul secolului al XVIII-lea (cca 1750). Pe lîngă altele, conține acel sbornic, între *Întrebările și răspunsurile* sale, cea următoare: „Întrebare: care sînt cele șapte izbîndiri cari le-au zîs Dumnezău către Cain, că de șapte ori să va izbind pentru păcatile lui? Răspunsul: întîi, cu moartea lui Avel pre Dumnezău mînie; a doua, pre mumă-sa întristă; a trie, pre mumă-sa spărie cu stîrpie; a patra, pre frati-său omorî; a cince, sînge drept vărsă; a șasea, pămîntul spurcă; a șapte, iadului făcu parte de oameni. Acestora păcate de moarte li este rădăcină pizma". Deosebirile ce observăm între aceste manuscripte dovedesc ceea ce am spus la introducerea acestei părți a literaturei populare cum că, cu cît mai multe copii esistă, cu atîta devine cea mai modernă mai subiectivă, mai asimilată cu literatura populară nescrisă. Copistul adaugă și scurtează după plac.

Ceea ce privește însuși originea acestor legende, nu se poate tăgădui că ea e orientală, căci mai aceeași legendă esistă și la musulmani, cu singura diferență că diavolul se preface într-un om, care ține o pasere în mînă și pe care o omoară diavolul aruncînd-o pe o piatră și zdrobindu-i capul cu o altă piatră; astfel îl învață diavolul pe Cain, care urmează esemplul dat și zdrobește cu o piatră capul lui Avel, pe cînd acesta din urmă dormea [2]. Mai veche este legenda rabinică, repetată apoi de cronicarii bizantini, cum că Avel a fost omorît de Cain printr-o lovitură de piatră și tot așa se află în Palia slovenească în redacțiunea cea dezvoltată [3]. Cele șapte păcate împreună însă cu șapte pedepse se află enumerate în cronica bizantină a lui Malalas, sau mai bine în introducerea luată din cronica lui Hamartolos [4]. Nu tot în aceeași ordine, ci puțin schimbată, găsim acea enumerare într-un sbornic slavon din sec. al XVII-lea, nr. 860 din Biblioteca Solovețki, publicat de către Porfiriev [5]. Alt text slavic din anul 1494 s-a publicat de Pîpin [6]. Dorotheus de asemenea pomenește, în *Synopsisul* său [7], atît modul cum a învățat diavolul pe Cain să omoare pe Avel, cît și enumerarea păcatelor. De aci conchidem că se află și în traducțiunea română manuscriptă din biblioteca din Hohenzollern-Sigmaringen.

---

[1] F. 7^{r}.

Continuarea ce are această legendă în literatura slavică, cum că Adam și Eva au învățat de la doi corbi cum să îngroape pe Avel, lipsește pe cît știm pînă acuma în hronografele române, dar s-a păstrat puțin schimbată în *Întrebări și răspunsuri* de la 1809 [8]: „Întreb[are]: Cine fu întîi îngropat pre pămînt? Răsp[uns] Adam, cînd au vrut să îngroape pre fii-său Avel, nu știa cum să-l îngroape; și văzură o turturea îngropîndu-ș puii săi, atuncea au îngropat și Adam pre fii-său Avel". Această legendă, foarte răspîndită, se urcă cel puțin pînă în sec. al V-lea, căci se povestește deja în „Capitolile lui R. Eliezer" de pe vremea aceea, cu deosebirea însă că nu este o turturică, ci un corb care arată lui Adam cum să îngroape pe Avel [9]. Tot așa o spune și legenda arabă [10] și așa s-a răspîndit prin multe literaturi, pînă a ajuns în literatura slavonă și, de aci, la noi.

★

Cain, ucigătorul fratelui său Avel, n-a putut să moară de o moarte naturală. Literatura ebraică posede legenda cea mai veche despre moartea lui Cain, născută din cuvintele lui Lameh: „Eu am ucis un bărbat pentru ranele mele, și un tînăr pentru vînătaiele mele" [11]. Ce bărbat a ucis Lameh și ce tînăr? Răspunsul la această întrebare este *Legenda despre moartea lui Cain*. Însă înainte de a povesti aceasta, vom pomeni alta, interesantă pentru aceea că face o parte integrantă din recenziunea română și pentru aceea că ne arată cum că legendele orientale au ajuns în literatura română numai prin mijlocire bizantină și slavică.

Biblia ne spune că Dumnezeu pusese semn lui Cain pentru ca, ver-cine l-ar afla, să nu-l omoare [12]. Ce semn îi a pus Dumnezeu? Din anticitate deja s-a răspuns în multe chipuri. Unii ziceau că Dumnezeu a făcut să crească un corn pe fruntea lui [13], alții iar că a tremurat din tot trupul, și iar alții că Dumnezeu îi a dat cîinele spre pază de toate fiarele [14]. Intrînd în literatura bizantină, s-a conservat numai tremurarea ca pedeapsă dumnezeiască; pe lîngă aceasta, desigur sub influența asemănarei între cuvintele **Κάιν** și **Κύων** (adică Cain și cîine), s-a mai născut legenda ce o narează Dorotheus [15] și care, sub această formă, a intrat în literatura noastră populară, combinîndu-se aci împreună legenda bizantină despre Cain și cea orientală despre Lameh. Iată acuma coprinsul acestei legende combinate, după hronograf [16]: „Dacă au îmbătrînit Lameh, i-au pierit vederea și nu mai vedea, ce avea un poslușnic de-l purta și cînd vrea să tragă cu arcul, numai ce-i îndrepta săgeata în ce vrea să tracă (sic !), cum era orb și nici un vînat nu-i mai scăpa denainte-i; și în toată vremea îl purta acel poslușnic la vînat, de săgeta și hiară și pasiri; și nu le vîna să-i fie de mîncat, ce pentru îmbrăcăminte ce purta își făcea den piei. Și pre atunci nice hiară, nice pasiri nu să mînca, ce de la potop să mănîncă. Înblînd Lameh pentru desîme drept vînatului numai cu acel poslușnic ce-i era de-i îndrepta sigeata spre vînat, și audziră sunet și socotiră că va fi vreun vînat. Ce nu era vînat, ce au fost Cain cum îl blestemasă Dumnedzău și, neștiind poslușnicul, au îndreptat săgeata spre sunet. Și cum au tras Lameh, au și săgetat pre Cain în inimă și au cădzut mort la pămînt. Atunci s-au răscumpărat moartea lui Avel de șaptedzeci de ori mai cu asupră. Și au și priceput Lameh că n-au fost vînat, ce au fost moșu-său Cain și s-au scîrbit foarte, și au pus săgeata în arc și au săgetat pe poslușnicul ce-l purta. Și au rămas trupul osînditului Cain neîngropat în pădurea aceea, neîngropat cum ș-au agonisit. Iară din capul lui Cain s-au făcut fîntînă împuțită și izvora nește viermi spurcați, cum nu mai era pre pămînt; și era cîte cu patru picioare și cu coade, iar capul și urechile era ca de dobitoc de mari. Deci dintr-acei viermi sînt cînii, precum să află în scriptură".

---

[2] Barthélemy d'Herbelot, *Bibliothèque orientale ou dictionnaire universel* ..., sub verbo *Cabil*.

[3] V. Jagić, Zur *Apocryphen-Literatur*, în *Archiv für slavische Philologie*, V (1880), p. 678; Porfiriev, *op.cit.*, p. 106, Fabricius, *op.cit.*, p. 119 și urm.

[4] Ed. Bonn, p.5 și Fabricius, *op.cit.*, vol.I, p. 123–125.

[5] *Loc. cit.*, p. 104.

[6] Sbornic, f.9; v. Porfiriev, *op.cit.*, p. 50.

[7] Ediția de la Viena, 1818, p. 21.

[8] P. 9.

[9] Pirke de R. Eliezar, cap.21; Ialkut, I, § 38, f. 11^{v}, II, § 925, f. 154^{v}.

[10] G. Weil, *Biblische Legende des Muselmänner*, p.39.

[11] Geneza, 4, v. 23.

[12] Geneza, 4, v.15.

[13] Midraș, Genes. rabba, sect. 22. Ialkut, I, f. 116 § 38.

[14] J. A. Fabricius, *Cod pseudepigr. Veteris Test.*, I, p. 114 urm.

[15] P. 23–24, ed. 1818.

[16] F. 7^{r} – 8^{r}.

Partea cea dîntîi este întocmai cu legenda rabinică [17], cu deosebirea însă că într-aceasta din urmă poslușnicul este însuși Tubal-Cain, nepotul lui Lameh. Mai aproape este redacțiunea română de recenziunea lui Dorotheus, iar partea a doua e numai în Dorotheus; fără îndoială, a avut o înrîurire asupra acestei legende din urmă, afară de asemănarea numelor, încă și legenda sus pomenită, cum că Cain căpătase de la Dumnezeu un cîine ca păzitor. F. Liebrecht, vorbind de Dorotheus [18], se mărginește la asemănarea sunetelor, fără a cunoaște midrașul și paralelele române.

O a doua variantă o posedăm în manuscriptul nostru din 1800 unde, imediat după povestea în ce mod a învățat diavolul pe Cain să omoare pe Avel, urmează întrebarea următoare: „Din ci s-au făcut cîinele? Răspuns: Zic unii din dascăli că, dacă a ucis Cain pe fratele său Avel, au luat un blestem foarte greu de la Dumnezeu, că-i trebura (!) mîna aceea care făcuse ucidere cît nici la gură nu putea să o ducă și umbla tremurînd și gemînd. Și cînd fu la sfîrșitul vieții lui, umbla ca o fiară sălbatecă prin bălți și prin pustii, și-l săgetă un strănepot al lui orb, anume Lameh, tocmai în inimă și muri. Și trupul lui se împuți foarte rău și făcu niște viermi mari cu cîte patru picioare. Și ditr-aceia (!) zic că s-a făcut cîinele". Texte slavone s-a[u] publicat de Tihonravov [19], după o Palie din 1477, și de Porfiriev [20]. Dar din aceste amîndouă redacțiuni lipsește ceea ce caracterizează redacțiunile române și bizantine, adică nașterea cîinelui din capul lui Cain. Numai într-atîta se potrivesc toate între dînsele: de a atribui moartea lui Cain strănepotului său Lameh care, fiind orb, a fost condus de un poslușnic.

Altfel relatează *Întrebările și răspunsurile* din 1809 moartea sau, mai bine, sfîrșitul lui Cain [21]: „Î[ntrebare]: Cine a fost însemnat pre lume? R[ăspuns]: Cain. Î[ntrebare]: Dar pentru ce a fost însemnat? R[ăspuns]: Pentru ce a ucis pre fratele său Avel, pentru aceea a pus Dumnezeu în lună pre Cain, ca să vază ce răutăți s-au început dintr-însu". Credința aceasta, cum că este un om în lună, este foarte răspîndită. Grimm a cules o sumă însemnată de credințe analoage [22]; între acestea găsim pe Cain în lună tocmai la italiani, ca și în manuscriptul român. Dante îl pomenește de două ori în *Comedia* sa, unde comentatorii esplică că, după credințe populare, poartă Cain o legătură de ghimpi în spinare [23]. În credința populară română, poartă Cain chiar pe însuși fratele său Avel în spinare, ca pedeapsă pentru omorul făcut de dînsul. Pe cît știm noi, a înțeles poporul român încă și altfel petele lunei, căci vede în lună sau un cioban cu oile, sau, după o altă credință, omul din lună este sf. Gheorghe cu balaurul.

---

[17] Ialkut, loc. cit.; *Sefer haișar*, vezi prelucrarea poetică de Tendlau, *Das Buch der Sagen und Legenden*, ed. a III-a, Frankfurt a.M., 1873, nr.42, p. 199—201, și anotațiunile, p. 374 urm.

[18] F. Liebrecht, *Zur Volkskunde. Alte und neue Aufsätze*, Heilbronn, 1879, p.80.

[19] T. Tihonravov, Памятники, vol. I, p. 24—25.

[20] I. Porfiriev, Исиотрія русской словєснссти, vol. I, p. 105.

[21] P. 15.

[22] Grimm, *Deutsche Mythologie*, ed. a II-a, vol. I, p. 679—682.

[23] *Ibid.*, p. 682: „accomodandosi alla favola del volgo, che siene quelle macchie Caino che inalzi una forcata di spine".

Fiind de o importanță mai mică, pomenim numai în treacăt pasagiele din hronograf cari ne relatează cum că Sith a fost izvoditorul literilor, că Nevrod era uriaș și tatăl uriașilor, că Avram, ajungînd la cunoștința lui Dumnezeu prin privirea lumei, a aprins casa în care se aflau „bozii" la cari se închina tatăl său și frații săi, și alte de felul acesta, răspîndite prin diferitele istorii scoase din Biblie. De altă parte, lipsește la noi dezvoltarea povestei cum a ajuns Avraam la cunoștința * lui Dumnezeu, care este foarte dezvoltată [24] în literatura orientală și în cea slavică.

MELHISEDEC (1)

Ca personagiu important în viața lui Abraham apare Melhisedec, preot al lui Dumnezeu, blagoslovind pe Abraham. Cine a fost acel Melhisedec? De unde se trage și cum a ajuns să fie preotul lui Dumnezeu? Cu atît mai mult s-au pus aceste întrebări cu cît deja de timpuriu a fost considerat oareșicum ca premergător sau prototip lui Christos. Apostolul Pavel, în *Epistolia către evrei*, zice [1]: „Fără de tată, fără de mumă, fără de număr de neam, nici început zilelor, nici sfîrșit vieții avînd; ci, asemănat fiind fiu lui Dumnezeu, rămîne preot pururea". Foarte bine a observat Porfiriev [2] că esistă trei legende deosebite despre Melhisedec. Legenda întîi caută să ne dea o esplicare de ce nu sînt pomeniți în Biblie părinți sau rudele lui Melhisedec. Această legendă se află în Palia slovenească din 1434 și a fost publicată de Pîpin [3]. Aceeași legendă e reprodusă în horonograful nostru: „Pentru acest Melhisedec mulți să ciudesc cum că n-au avut nice tată, nice mumă, nice leac de rudă. Dară dacă au fost așa, cine l-au făcut? Au să nu hie născut den pămînt, făr' de sămînță de bărbat? Ascultă să știi. Melhisedec au avut și tată și mumă și rudă, precum au toți oameni' pămînteni, și iaste fecior lui Sid, împăratul Eghipetului, și au făcut cetatea Sîndana. Iar pentru căci au fost părinții lui oameni răi și nu să trăgea din sămînța jidovească, ci era dintr-alte sămînții și credea în bodzi, nu credea în Dumnedzău, pentru aceea nu iaste în număr cu cei direpți nice să pomenească; ce să chiamă fără tată, fără mumă și fără de nice o sămînție. Iar Melhisedec au cunoscut pre Dumnedzău și iată că să pomenească împreună cu toți direpții și încă preot lui Dumnedzău din nălțime, curat și dirept". Izvoarele grecești și paralele vezi la Fabricius [4] din Cedrenus, Simeon Logotheta, Glycas etc.

A doua legendă, pe care am găsit-o numai în literatura slavică [5], spune că Melhisedec s-a născut în mod miraculos de către Sofonin, femeia lui Nir, fratele lui Noe, care în toată viața ei a fost stearpă și abia la bătrînețe l-a născut. Arhanghelul Mihail ia pe Melhisedec de la tatăl său și-l ține în rai pînă cînd trecu potopul și toată lumea se înecase, afară de Noe și familia lui. Mult mai vestită și foarte răspîndită este, în fine, a treia legendă, atribuită lui Athanasius din Alexandria și publicată grecește de către Montfaucon, reprodusă apoi de Fabricius [6]. Traducerea slavică din secolul al XVII-lea[7] se potrivește întocmai cu textul grecesc, numai ici-colea a mai scurtat sau a mai adaus cîte ceva traducătorul slav; uneori n-a înțeles bine cuvintele grecești.

Și de aci, și de-a dreptul din grecește avem noi cele două variante din această legendă; una, și adică cea mai nouă, face parte din „troparul al treisprezecelea din a treia peasnă a marelui canon ce se cîntă joi, a cincea săptămînă din post, care s-au tălmăcit de arhiepiscopul Miralichiei, Ioann din ostrovul Lindo". Acest apocrif s-a tradus din grecește „cu binecuvîntarea mitropolitului Veniamin" de către acela al cărui nume, socotindu-se slovele ca numere, face 768, adică de către unul Anastasie și s-a tipărit pentru întîia oară la 1812 în Iași, sub titlul *Pentru Melhisedec. Istorie și tîlcuire foarte minunată și frumoasă. Preotul lui Dumnezeu, împăratul cel înstreinat între oameni.* Ediția a doua s-a făcut la 1848, în sf. mănăstire Neamțu, și a treia la 1863, în București.

---

[24] Pentru cea dîntîi, vezi Beer, *Leben Abrahams*, Leipzig, 1859, și pentru cea din urmă, Porfiriev, loc. cit., p. 55—56.

[1] Cartea VII, v.3.

[2] I. Porfiriev, Исторія русской словесности, vol.I, p.53.

[3] Sbornic, f. 19.

* În text: cunoscința (n. ed.).

[4] *Loc. cit.*, I, p. 325—326.

[5] N. Tihonravov, *loc. cit.*, vol I, p. 26—31 (din două manuscripte).

[6] *Loc. cit.*, p. 311—320.

[7] I. Porfiriev, *loc. cit.*, vol I, p. 131—135.

Coprinsul acestei legende este cel următor: „La hotarele Palestinei era o împărăteasă anume Salim, tot de un nume cu cetatea Salimul întru care ea împărățea. Ea a născut pe Salaad și Salaad a născut pe Melhi. Iar Melhi a luat de femeie una anume Salim și cu dînsa a născut doi fii: Melhi și Melhisedec. Melhi, tatăl acestor fii, era păgîn și închinător de idoli. Odată trimese el pe Melhisedec să-i aducă șapte viței pentru jertva dumnezeilor săi. Pe drum, văzînd frumusețea lumei, socoti el întru sine că acela care a făcut acestea toate este singur adevărat Dumnezeu. Întorcîndu-se acasă, încercă a aduce pe tatăl său la aceeași credință, dar în zadar; ba chiar l-a mîniat într-atîta că acesta se hotărî să-l jertfească ca să împace dumnezeii săi pe care i-a ocărît prin vorbele sale. În urma aceea trimese împăratul pe Melhisedec pentru a doua oară la cireadă și intră de spuse împărătesei hotărîrea sa. Împăratul, văzînd că muierea lui plîngea cu amar, fiindcă ea iubea pe Melhisedec mai mult, i-a zis: să punem sorți și pe cine va cădea soartea, acela să moară.

Sorții căzură pe Melhi și-l gătiră spre jertfă. Într-acel ceas a sosit și Melhisedec cu vițeii. Esemplul împăratului a fost urmat de mulți, și orașul răsuna de gemete și plînsete. Melhisedec, neputîndu-le suferi, se sui în muntele Tavorului și se rugă lui Dumnezeu ca să prăpădească acel oraș nelegiuit. Dumnezeu împlini îndată rugăciunea lui și pămîntul căscă gura de înghiți pe toți. Apoi a locuit acolo Melhisedec șapte ani întregi, hrănindu-se din mugurii copacilor și din miere sălbatică și adăpîndu-se din roua care cădea de sus. Și fiind el gol, îi s-a făcut spatele lui ca coaja de broască țestoasă. După acei șapte ani, zise Dumnezeu lui Avraam să încalece pe asinul său, să ia îmbrăcăminte nouă și să se suie pe muntele Tavorului. Acolo să strige de trei ori cu glas mare, zicînd: omule al lui Dumnezeu celui prea înalt! Și după al treilea glas va ieși din desimea codrului un om însălbăticit înaintea lui, să nu se sperie, ci să-l rază, să-i taie unghiile și să-l îmbrace. Așa și făcu Avraam toate cîte i-au fost poruncite de Dumnezeu. Iară sfîntul Melhisedec, după trei zile pogorîndu-se din muntele Tavorului, și luînd un corn cu untdelemn, și pecetluindu-l cu graiul lui Dumnezeu, a blagoslovit pe Avraam. Apoi, după puține zile, a venit un glas din cer zicînd: pentru că nimenea n-a rămas din neamul lui Melhisedec, pentru aceasta să va numi fără tată, fără mumă și nenumărat la neamuri, nici început zilelor avînd, nici vieții sfîrșit, ci ca fiul lui Dumnezeu închipuit, rămîni preot în veac."

Afară de această redacțiune, scoasă întocmai după originalul grecesc, mai posedăm și o altă variantă mult mai veche a legendei lui Melhisedec, conținută în manuscriptul Academiei pe care l-am numit Palia. De aci se dovedește că i-am pus cu drept cuvînt acest nume, căci întocmai cu redacțiunea noastră română se află această legendă în Palia slovenească, manuscriptul nr. 866 din Biblioteca Solovețki, după care a publicat-o Porfiriev [8]. Deosebirea între redacțiunea aceasta din Palia care a fost tradusă din slovenește și între redacțiunea de mai sus, care s-a tradus din grecește, este mai cu seamă cea următoare: că mai întîi se spune porunca lui Dumnezeu către Avraam să se suie în măgura Thamariei (!) și acolo să îngrijească de omul lui Dumnezeu, în modul sus arătat. Apoi urmează biografia lui Melhisedec, care la început se chema numai Melhi; apoi s-a schimbat în Melhisedec. El era fiul lui Osedec și fratele lui Sedec. Cele șapte ialovițe [le] aduce Melhi de la Galileea, ca jertfă pentru „bozul" Cron. Restul se aseamănă cu legenda de sus; soartea însă nu cade pe celalt frate, ci chiar pe Melhi. Muma lui îi trimite înainte pe Sedec, ca să-i spuie de hotărîrea tatălui său, și el fuge de se retrage pe muntele Eleon, ce se cheamă „milă"; orașul Salim însă se cufundă în urma unui cutremur. Apoi se vorbesc amîndoi, adică Avraam și Melhisedec, și se închină amîndoi lui Dumnezeu înaintea mîncării; în urmă povestește Melhisedec lui Avraam biografia sa și Avraam [î]i dă dijmă din toate. Precum am observat-o, nu se regăsește această legendă, pe cît știm, decît numai în Palia slovenească.

Curios este că Melhisedec se bucură și în literatura ebraică de o reputațiune foarte mare; în genere considerat că ar fi identic cu Sem, fiul lui Noe, de la care a primit tradițiunea religioasă, și el apoi a transmis-o lui Iacob, al cărui dascăl a fost după legendă. Beer, în cartea sus citată, a cules toate pasagiele [9] din Talmud și Midraș; pe lîngă aceasta, pomenește și legenda lui Athanasius și tradițiunile patristice.

---

[8] I. Porfiriev, *loc. cit.*, p. 222–225.

AVRAAM (1)

Nașterea și tinerețea lui Avraam au fost obiectul activității legendare din timpuri încă înainte de Christos. Un ciclu de legende s-a format de timpuriu, destinat a esplica cum a ajuns Avraam la cunoștința Dumnezeului adevărat, cum s-a opus închinărei de idoli, cum a fost persecutat de Nemrod și aruncat în cuptor de foc, din care însă scăpă prin ajutorul lui Dumnezeu. Mai sus deja am pomenit, după hronograful nostru, că Avraam a ars capiștea idolească a tatălui său, apoi urmează tot în hronograf că Aran s-a aruncat înăuntru pentru a scăpa bozi, dar a ars. Într-această legendă, care se află și la *Syncellus Chronographia*, retipărită de Fabricius[1], avem o reminiscență a legendei rabinice care ne spune că Haran, fratele lui Avraam, nu era cu toată inima la credința în Dumnezeu, ci aștepta să vază ce soarte va avea Avraam în cuptorul cu foc, și, după reușită, se va decide. Aruncat însă în cuptor, arse Haran imediat [2]. Mai mult sau mai puțin dezvoltată este apoi legenda despre nașterea lui Avraam, tinerețea lui, cunoștința lui Dumnezeu și pribegirea lui în Palestina în apocrifele slovenești publicate de Tihonravov și Porfieriev. Ca op special nu le-am putut găsi pînă acuma în literatura română, afară numai [de] acele urme cari s-au păstrat în hronograf.

În același hronograf [3] se află o altă poveste tot despre Avraam, relativă la vremea cînd se afla el în Eghipet, la

---

[9] *Loc. cit.*, nr. 300, p. 142–145.

[1] Fabricius, *Cod. pseudepigr. Veteris Test.*, I, p. 339.

[2] Gervasius, *Otia imperialia*, ed. Liebrecht, p.8 și anotațiunea 11,p.76 urm; M. Grünbaum, [*Beiträge zur vergleichenden Mythologie aus der Hagda,*] în *Zeitschrift der Deutschen Morgenländische Gesellschaft*, XXXI (1877), Heft 2, p. 248 urm.

[3] F. 14^r, cap. 9.

împăratul Avimeleh, *Cum s-au arătat Avraam zveadovideț înaintea lui Avemeleh, împărat la Eghipt:* „Avraam, avînd dar de la Dumnezeu, știa meșterșugul stealelor și tocmala ceriului și a zodiilor, și întîi el a arătat la Eghipet acest meșterșug și mare cinste avea la eghipteani și i s-au rugat și împăratul Avemeleh să-l înveațe. Iară atuncea era nește astronomi la Avemeleh împărat și foarte filosofi mari în toate lucrurile. Iar într-o dzi îi chemă împăratul înaintea sa, și era Avraam și au poftit împăratul pre Avraam să întreabe nescai întrebări pentru planite sau pentru altceva. Și întrebîndu-i Avraam, au zis: oare putea-va vraja sau ursîta să facă omului bine sau rău? Dzis-au unul dentre acei vrăjitori: nu poate la om să mai încapă alt bine sau alt rău, fără decît iaste scris și ursit pre ce zodie va naște omul. Iară Avraam dzisă: dară au nu va putea Dumnedzău să primenească fieștece, precum îi va fi voia? Iară ei nu suferiră cuvîntul lui Avraam. Atunci au poroncit împăratul de adusără pre un vinovat de temniță ce era giudecat de moarte, și dzisă împăratul de au căutat cu meșterșugul lor de naștirea acelui om, cum i-au împărțit zodia și ursîta. Iară ei socotiră și dziseră că acel om va muri de foc cînd va muri, însă curund nu va muri. Iară împăratul au poruncit de l-au înecat într-o apă mare și ieși acolo vraja lor mincinoasă; iară cuvintele * lui Avraam au rămas adevărate".

Urmează apoi învățături ce a dat Avraam astronomilor eghipteni și cum a mai zis Avraam: „Ceia ce cred norocul și dzic că-i scris omului ori bine, ori rău, cum dziceți voi, foarte sînteți înșelați cu firea și vrăjile lor cad mincinoasă, pentru căci cred în zodii și în vrăji și în noroc, și uită pre Dumnezău cela ce li cumpătiază toate și-i puternic a face și bine și rău, ci li iaste gîndul spre noroc și spre zodii. Zodiile îmblă după tocmala ceriului, cum sînt tocmite de Dumnezău, iară omul își pierde sufletul cu nadeajdea". Tocmai această credință în noroc, vrăji și zodii, în contra cărei se lupta deja Avraam, după legendă, s-a mănținut în toată tăria pînă în ziua de astăzi. Aceeași poveste se găsește în hronograful lui Hamartolos, din a cărui traducțiune slovenească a publicat Porfiriev [4] pasagiul relativ, confruntînd-l cu textul grecesc şi anotînd deosebirile. Redacţiunea română este cam scurtată faţă cu originalul slavo-grecesc.

---

* În text: cuvenite (n.ed.).

Mult mai veche decît cronica lui Hamartolos este credinţa că Avraam „ştia meaşterşugul stealelor şi tocmeala ceriului şi a zodiilor“ şi că el ar fi arătat acel meşterşug egiptenilor. Deja Josephus o pomeneşte [5], precum şi voroava ce a avut cu astronomii eghipteni, apoi Alexander Polyhistor; Syncellus zice că Avraam a arătat eghiptenilor meşterşugul calendarului. Toate notiţele relative au fost adunate de Beer [6] şi Fabricius [7]. Intercalaţiunea despre modul cum a dovedit Avraam minciuna prezicerilor după zodii are o analogie în poveşti medio-evale, dar cari au scopul tocmai contrariu, adică de a dovedi adevărul prezicerilor astrologice, întocmai după cum erau credinţele acelor timpuri. Aşa se spune de Nostradamus, vestitul astrolog francez: « Plimbîndu-se odată cu domnul de Florinville, văzură în curtea castelului doi purcei, unul alb şi altul negru. Întrebat ce se va întîmpla cu dînşii, răspunse Nostradamus: „Noi vom mînca cel negru şi lupul va mînca cel alb“. Pentru a-l dezminţi, porunci Florinville să se taie porcul cel alb şi să se gătească pentru cină. Pe cînd bucătarul gătea pe acel purcel, intră în cuhnie un lup ce-l ţinea pentru a-l domestici şi mîncă o parte din acel purcel. Bucătarul, fiindu-i frică de stăpîn, se apucă şi găti purcelul cel negru. Cînd şezură la masă, zise de Florinville către Nostradamus: „vezi că noi mîncăm purcelul cel alb şi lupul nu se va mai atinge de dînsul“. „Ba, respunse Nostradamus, noi mîncăm cel negru“. Cercetîndu-se mai de aproape, aflǎ de Florinville cum s-a petrecut lucrul şi că Nostradamus avea dreptate“. »

A doua variantă este localizată în Germania, unde slujeşte ca esplicare pentru herbul familiei Schaffgotsch. În herbul acestei familie se află şi un miel, şi iată cum esplică legenda originea acestui miel: „Şezînd odată la masă cu mulţi prietini ai lui, întrebă contele Hans Ulrich de Schaffgotsch pe un învăţat al lui, ce şedea asemenea la masă, de ce moarte va muri. După multă luptă spuse acela că va muri prin fier. Pentru a-şi bate joc de prevestirea magistrului, trimise Hans Ulrich să-i aducă un miel şi întrebă iarăşi pe acel magister ce e soarte a mielului. Magistrul răspunse: va fi mîncat de lup. Îndată porunceşte contele bucătarului său să pregătească mielul pentru cină. Dar în zadar aşteaptă toţi mesenii să se aducă mielul, căci un lup domesticit, care întorcea frigarea în curte deja de mulţi ani, se apucase de mîncă mielul.“ [8] Întocmai aşa s-a şi împlinit şi cealaltă prevestire şi prin aducere aminte s-a pus mielul în herbul familiei.

---

[4] I. Porfiriev, *loc. cit.*, p. 252—256.

[5] Iosephus Flavius, **Ιουδαικά Αρχαιολογία** I, 8, 2.

[6] Beer, *loc.cit.*, p. 25 şi nr. 233, p. 78, nr. 837, şi p. 91, nr. 978 şi urm.

[7] Fabricius, *loc. cit.*, I, p. 350—377.

Moartea lui Avraam

Redacţiunea cea mai veche română a legendei despre moartea lui Avraam s-a publicat de către d-nul Hasdeu, făcînd parte din Codex Sturdzanus, de pe la sfîrşitul sec. al XVI-lea (ante 1600) [9] (2). Alăturea cu textul român a mai publicat şi textul slavic (bulgar) dintr-un manuscript al Arhivei Statului, din sec. al XVI-lea, descoperit de domnia-sa. Ne mirăm însă cum a scăpat cu vederea publicaţiunea lui Tihonravov [10], încît a scris că „textul slavic al acestei legende, întru cît ştim noi, fiind pînă acum inedit, îl publicăm faţă în faţă de cel românesc“ [11]. Comparînd aceste două texte slavice, vedem că acela publicat * de d-nul Hasdeu reprezintă o recenziune scurtată şi trunchiată, deoarece nu ne spune nimica despre modul cum a murit Avraam, adică lipseşte tocmai partea cea mai importantă şi care e şi mai dezvoltată în recenziunea a doua slavică. Mai fragmentar încă este şi textul român publicat de d-nul Hasdeu, care se potriveşte întocmai cu textul slavic alăturat, nesocotind mici diferenţe. Dar pe lîngă acea redacţiune scurtă sau trunchiată, posedăm noi şi redacţiunea cea dezvoltată în două copii, amîndouă posesiunea noastră. Copia întîi e coprinsă în sbornicul nostru de pe la mijlocul sec. al XVIII-lea (cca 1750) [12], 13 foi. La început însă lipsește o foaie, două, și tot atîtea la sfîrșit, ceea ce se poate lesne controla prin copia a doua, întreagă, ce o posedăm în sbornicul nostru de la 1813 [13]. Deoarece copia mai veche se potrivește întocmai cu cea modernă și coprinde în sine și redacțiunea cea scurtă, vom da aci coprinsul acestei legende după copia cea modernă. Cercetări detaliate asupra raportului între diferitele redacțiuni și copii nu intra în cadrul descrierei repede literare de față.

---

[8] I. Kern, *Schlesiens Sagen, Legenden und Geschichten,* Braslau, f.a. [1867], p. 20—23.

[9] B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, vol. II, Bucureşti, 1878, p. 189—194.

[10] N. Tihonravov, *op. cit.*, vol. I, p. 79—90.

[11] B. P. Hasdeu, *op. cit.*, vol. II, p. 187. Abia mai tîrziu am observat că d. Hasdeu a rectificat în *Adaus*, p. 734, prima sa aserţiune, menţionînd textul lui Tihonravov; noi deci rectificăm aci cu plăcere observaţiunea noastră din text [completare publicată la *Adause şi îndreptări* — n.ed.].

* În text: aceea publicată (n.ed.).

Titlul redacțiunei din 1813 este *Viața părintelui nostru cel drept Avraam, scrisă după Apocalipsi cu cuvinte frumoase foarte* (în loc de „Moartea părintelui..." etc.):

„Avraam avea locuința lui lîngă Diea cea neagră, întru răpaosul ce venea drumurile ca să priimească pe streini și călătorii. Apropiindu-se vremea moartei sale, chemă Dumnezeu pe arhanghelul Mihail și-l trimise la Avraam să-l pregătească de moarte. Ajungînd la dînsul, îi spuse că vine de la cetatea cea mare, fiind trimes de către împăratul cel mare, să zică prietenului său Avraam să-și gătească toate ale casii lui și că împăratul îl cheamă. Gătindu-se Avraam să se întoarcă cu acel strein din satul unde-l aflase îngerul vru să aducă cai să încalece, îngerul însă îl opri zicînd că se ferește să încalece pe vită cu patru picioare, ci mai bine se duseră pedestri pînă la casa lui Avraam. Pe drum trecură înaintea unui chiparos înalt, care strigă deodată cu glas de om: sfînt, sfînt, sfînt! Domnul Dumnezeu te cheamă, părinte Avraame! Apropiindu-se de curte, șezură la vorbă; Isac văzu pe înger și cunoscu că nu este om pămîntean și alergă de se închină înaintea lui. Apoi aduse lig[h]ean cu apă și Avraam se sculă și spălă picioarele streinului, și plînse pe cînd îl spăla. Isac plînse de asemenea și îngerul plînse. Lacrimile îngerului se făcură pietri nestimate. Apoi porunci Avraam fiului său să gătească masă bună și două pături, una pentru dînsul și alta pentru străinul. Atunci se sui arhanghelul la Dumnezeu și zise că nu poate să spuie lui Avraam de moarte. Iar Dumnezeu îi răspunse că va trimite un vis lui Isac prin care îi va arăta toate și arhanghelul să-i tîlcuiască visul, ca Avraam să poată îngriji de toate; iar îngerul să mănînce cu ei la masă. Noaptea arată Dumnezeu lui Isac în vis pomenirea morții lui Avraam și Isac se sculă și se atîrnă de gîtul tatălui său, plîngînd cu amar. Și Isac îi spuse: «Eu văzui: într-această noapte era soarele și luna deasupra capului meu și zorrile (!) răshirate și luminate și ceriul deșchis, și eu mă veseleam. Și iată un bărbat luminos ca soarele să pogorî din ceriu și-m luă soarele din capul mieu și să sui în ceriu și eu rămăsei jalnic.»

Arhanghelul le tîlcuiește visul, arătînd că a venit ceasul morții lui Avraam și că el vrea să-i ia sufletul. Atunci se rugă Avraam de dînsul ca să-l ia cu trupul, să vază toate lucrurile lumii și tot norodul, apoi se va supune morții. Dumnezeu zise arhanghelului să ia carul heruvimilor și să înalțe într-însul pe Avraam, ca să vază toate. Înălțîndu-se, văzu mulți oameni chinuindu-se iar alții jefuind și plini de păcate, și el rugă pe Dumnezeu ca pămîntul să-i înghiță și să cază foc din cer peste dînșii. Dumnezeu îi împlini dorința, dar spuse în aceeași vreme arhanghelului să întoarcă carul, ca Avraam să nu mai vază norodul, că altmintrelea ar prăpădi toată lumea; și așa întoarse carul către ușa ceriului celui dîntîi. Acolo văzu Avraam două căi, una largă și alta strîmtă, și înaintea lor ședea un om cu firea înfricoșată; și cînd vedea el suflete multe pe calea largă, rănite de îngeri, plîngea. Cu acele suflete însă ce venea pe calea cea strîmtă, se veselea. Acesta era Adam care plîngea sufletele păcătoșilor și se bucura de sufletele drepților. Apoi mai văzu un om lucind ca focul, avînd o carte mare înaintea sa și îngeri'[i] scria ispitele și milosteniile oamenilor și cumpănea sufletele: acela era Avel, fiul lui Avraam, care judecă sufletele oamenilor pînă la cea din urmă judecată. Așa mai vede și altele și este readus la pămînt.

Aci vine moartea la dînsul, însă în chip strălucitor, ca să nu-l sperie. Avraam voi să vază fața adevărată a morții și el se arătă lui, cu capul de zmeu în șapte chipuri, în patrusprezece fețe de foc și cu multă groază, așa încît au murit atuncea de groaza ei 7 000 de oameni; apoi s-a schimbat iar moartea cum era înainte. În fine, se înduplecă Avraam să îngrijească de casa lui și să se gătească de moarte. Apropiindu-se ceasul morții, zise moartea lui Avraam: Vine de-mi sărută mîna. Și cu această sărutare îi dede și paharul cu otrava morții; în momentul acela sosi arhanghelul Mihail cu mulțime de îngeri și luă sufletul lui Avraam. Și pe Avraam îl îngropară Isac, Sarra (!) și toți vecinii cu jale mare, în Diea cea neagră."

Manuscriptul se termină cu cuvintele următoare: „Deci și noi, iubiților mei frați și pravoslavnicilor creștini, vecinii, părinții noștri să-i cinstim, călătorii streini să-i priimim" etc. Această „moralisatio" se adresează către cetitori pravoslavnici creștini, ceea ce e foarte interesant pentru o carte anatemizată * și afurisită de biserica ortodoxă anume și era foarte răspîndită printre bogomili, ceea ce însă n-a relevat d-nul Hasdeu de loc. Rolul ce-l joacă arhistratigul Mihail se esplică prin predilecțiunea ce au avut bogomilii tocmai pentru acest înger. În literatura română a ajuns desigur dintr-un manuscript slavon, bulgar sau serb. Nu în toate detaliele se potrivește redacțiunea lui Tihonravov cu redacțiunea română; amîndouă însă se trag de la o origine comună.

---

[12] F. 101–113.
[15] F. 98–112.

* În text: anatematizată (n.ed.).

Originalul grecesc din care s-a scos traducerea slovenească este pînă acuma inedit; manuscriptul se află la Viena [15]. În literatura orientală nu găsim nimic care să corespundă unei *apocalypse* a lui Avraam; numai unele detalie se află acolo, așa de esemplu că Dumnezeu n-a voit să arate lui Avraam moartea în chipul ei cel groaznic [16] sau că Avraam a murit, sărutat fiind de Dumnezeu [17]. Cît despre înălțarea sa în cer, încă cu firea trupească, se vede că a influențat asupra acestei legende legenda despre moartea lui Moisi, care asemenea se opune îngerului morții și moare sărutat de Dumnezeu. Pe timpul vieții sale însă, el a fost în cer și a văzut toate ce vor fi. Legenda aceasta despre moartea lui Moisi o găsim mai întîi în comentariul lui Pseudo-Jonathan la Deuteronomium, cap. 33; apoi s-a dezvoltat și a ajuns o carte deosebită, compilată și redactată cel mult în secolul al X-lea. Mai cu seamă dacă comparăm dialogul între Avraam și arhanghelul Mihail și apoi cu moartea cu dialogul între Moisi și Samael, îngerul morții, devine analogia frapantă între aceste legende. Textul ebraic s-a publicat în mai multe rînduri, latinește a fost tradus și editat de Gaulmin [18] și apoi de Gfrörer [19].

---

[15] J. A. Fabricius, *op.cit.*, vol.I, p. 417–418 și B. P. Hasdeu, *op.cit.*, vol. II, p. 181.

[16] G. Weil, *op.cit.*, p. 98; J. von Hammer-Purgstall, *Rosenöl*, p. 56–57.

[17] Genes. rabba.

[18] Gilbert Gaulmin, *De vitta et morte Mosis libri tres*, Paris.

[19] *Prophetae veteris pseudepigraphi*, ed. A. F. Gfrörer, Stuttgart, 1840 p. 330–362.

MOISE (1)

În literatura slavă și bizantină urmează, după apocrifele privitoare la Abraham, un șir întreg de apocrife relative la visul lui Iacob, la Iosif în Eghipt și mai cu seamă *diatele* pseudepigrafice [ale] acestor din urmă, editate grecește de Fabricius și slavonește de Tihonravov și Porfiriev. Noi pomenim acestea toate în treacăt, fiindcă pînă acuma n-am reușit a le găsi și românește; dar nu ne îndoim că cercetări continue ne vor aduce cunoștința și de manuscripte române, pînă acuma neconsiderate sau necunoscute cu totul.

Legenda ce o avem noi după aceste este un epizod din viața lui Moise. Hronograful nostru [1] ne spune: „Iară odată ea (fata lui Faraon) l-au dus (pe Moise) la tată-său la împăratul și, văzîndu-l așa curat și frumușel, l-au luat în brață și-l dezmerda ca pre un prunc. Iară el să-ntinsă și luă coroana după capul împăratului și o dede gios. Pentru aceasta s-au scîrbit împăratul și vrea să-l omoară. Iar fata lui Faraon, muma lui Moisi, dacă au audzit, au mărsu și au dzis: împărate! să nu faci acest lucru, să omori copilul, că el iaste nepriceput ca un prunc și de nu mă credzi împărăția ta că nu să pricepe, să pui într-o tipsie galbeni și într-alta cărbuni aprinși și pune înaintea copi[lu]lui, să ispitești; și atunci de se va tinde la galbeni, vei vedea că să pricepe, iar de să va tinde la foc, la jeratec, vei vedea împărăția ta că iaste brudiu. Și ispiti Faraon cu aceasta, de au pus deoparte galbi[ni], de altă parte cărbuni aprinși, și ce vru Dumnedzău: s-au întins copilul și au luat cărbuni cu mînușița lui și, băgîndu-l în gură, ș-au ars limba și dintr-aceea el au grăit făicav sau gîngav pînă la moartea lui. Iară Faraon, dacă văzu așa, el l-au credzut că iaste un prunc brudiu și i să potoli mînia.“

Sfîrșitul acestei legende ne esplică cauza de ce s-a scornit. Deoarece se zice în Biblie cum că Moisi „era gîngav sau zăbavnic cu limba“, a venit apoi fantazia legendară și a esplicat cum să poate ca Moisi, care trebuia să fie desăvîrșit în toate, să aibe o lipsă firească. Așa se și află, mai cu aceleași

---

[1] F. 23v.

cuvinte, deja în *Genesis rabba* din secolul al V-lea [2], apoi în
Sefer haiașar și, de acolo, în așa-numita *Cronica lui Moisi*,
compilată în limba ebraică cel mult în sec. al X-lea din legende
mult mai veche, apoi în Ialkut [3]; singura deosebire ce esistă
între aceste redacțiuni și cea română este că în redacțiunea
ebraică vine îngerul Gabriil și mîna lui Moise, pe care o
tindea el către galbeni, o împinge către tipsia de cărbuni [4].
Tot așa se află această legendă și în literatura muhamedană,
care a împrumutat-o cuvînt din cuvînt din literatura rabi-
nică [5]. Din Orient a ajuns în literatura bizantină și, de o
parte, în cronica lui Dorotheus [6] și de alta în literatura slavo-
nească. Textul slavon publicat de Tihonravov [7] este mult mai
dezvoltat; episodul nostru se află acolo îndată la început [8]
și se potrivește mai mult cu redacțiunile orientale decît cu
cea română, căci și acolo se pomenește de îngerul Gavriil
care împinge mîna copilului către cărbuni. Ba, ce e mai mult:
Valaam vrăjitorul, de care se vorbește numai în redacțiunile
orientale și care nici nu se pomenește cu această ocaziune de
Dorotheus, joacă și în redacțiunea slavonă același rol de
sfetnic al lui Faraon, ca în cele orientale, ceea ce ne dove-
dește că izvorul legendei române trebuie căutat în hrono-
graful slavon și nu în Mineiul de unde e scoasă acea redacțiune
slavică, publicată de Tihonravov. Mai aproape de recenziunea
română, dar foarte prescurtată, este varianta din Palia publi-
cată de Porfiriev [9]. Dar interesant este că această legendă
a intrat în literatura populară serbească, unde se spune că
Constantinopole a fost zidită de un ficior de împărat gonit
de către tatăl său, căruia i-a luat asemenea coroana din cap
și care apoi, cînd îl ispitiră, tinse mîna la tipsia cu aur și
nu la cea cu cărbuni [10].

Cu aceeași ocaziune mai comunicăm aci și un alt episod
din hronografele noastre, interesant pentru cele zise mai sus,

---

[2] Cap. I și II.

[3] F. 25ʳ, § 166.

[4] Editată latinește de Gaulmin, apoi de Gfrörer.

[5] G. Weil, *op. cit.*, p. 141–143; J. von Hammer-Purgstall, *Rosenöl*, I., p. 88–89.

[6] *Ed. cit.* p. 43 urm.

[7] N. Tihonravov, *loc. cit.*, vol I, p. 233–253.

[8] P. 235–236.

[9] I. Porfiriev, *op. cit.*, p. 229–230.

[10] H. F. Massmann, *Kaiserchronik*, vol.III (anotațiunile), p. 870–871.

cînd vorbeam de legenda lui Adam și de toiagul lui Moisi. Precum am văzut mai sus, este izvorul acelei legende o apocalipsă grecească atribuită lui Moisi care spune cum că, fiind el pe muntele Sinai, vede, ca să zic așa, întîele întîmplări ale omenirei. O reminiscență din acea legendă s-a păstrat și în hronografele, și iată textul relativ la acea legendă: [11] „Și în toată vremea, acolo în pustie, i se arăta arhanghelul Gavriil și-i spunea cum au făcut Dumnedzău lumea, de început ceriul și pămîntul, cu toate podoabele cerești și pămîntești, și precum făcu Dumnedzău pre om, și cum s-au înmulțit în lume oamenii și cum a dat Dumnedzău în lume potop de au înecat toate trupurile pre pămînt și cum au făcut oamenii turnul cel de piatră să se suie în cer, și cum s-au dezmeticit și s-au pierdut limbile; și pentru oamenii cei vechi i-au spus, care cum au fost și cine cîți ani au trăit. Și acolo i-au spus îngerul cum va să-i dea Dumnedzău tărie, să scoață pre norodul lui Izrail de la Eghipet, și cum va lua pravila de la Dumnedzău și va asculta pre dînsul toată seminția jidovească. Și-i arătă îngerul tocmealile ceriului și stihiile și tocmala stealelor și numărul și altă toată înțelepciunea."

Credem de prisos a mai demonstra pe larg originea orientală a acestei legende, care se poate considera ca embrionul *apocalipsului;* numai atîta observăm că legendele rabinice pomenesc des de vederea profetică a lui Moise, atît a lucrurilor viitoare, cît și a lucrurilor trecute, ce le-a văzut el cînd era în cer, să priimească tablele legii.

Pomenim acuma de *manna* sau de pîinea cerească care, după legendă, „cine ce poftea la inima sa, orce fel de bucate sau de băutură, așa se făcea în gura lui" [12]. Mai pe larg despre această legendă care, precum cred, a influențat chiar legenda medioevală a sf. Graal, am tractat în *Germania* lui Bartsch [13]. O altă legendă [14] spune că Moise s-a rugat de Dumnezeu să vază fața lui, ceea ce Dumnezeu nu-i îngădui, dar numai lumina lui o văzu: „Iară Moisi, de frica luminii, s-au apucat de o piatră din muntele Sinaei și să topi piatra ca ceara și s-au vîrît Moisi în piatră, de i să cunoaște locul și tiposul pînă astăzi". Pînă acuma n-am dat de izvorul acestei legende, care poate că și-a luat naștere din cuvintele biblice (Exod. 33, 22): „Și va fi: cînd va trece mărirea mea, te voi acoperi cu mîna mea, te voi pune în spărtura acelei stînci și te voi acoperi cu mîna mea pînă ce voi trece". O legendă talmudică spune că acea spărtură a fost peștera unde mai pe urmă s-a adăpostit proorocul Ilie și unde asemenea a văzut pe Dumnezeu trecînd pe vîntul cel lin. Legenda mai adaugă că acea crăpătură în stîncă era cît un ac, căci altmintrelea nici Moise, nici Ilie n-ar fi putut să stea acolo de lumina cea mare.

---

[11] F. 24ᵛ.

[12] Hronograful, f. 29ᵛ.

[13] [M. Gaster, *Zur Quellenkunde deutscher Sagen und Märchen*] în *Germania*, XIII (XXV), 1880, p. 288–289.

[14] Hronograful, f. 32ʳ.

SOLOMON (1)

Trecînd peste epizoduri mai mici și de puțină valoare precum precizarea fiecărei pietre din Efud, căruia din triburi corespundea și ce proprietăți avea fiecare piatră, tratată pe scurt în hronograf [1] și altele, ajungem deodată la Solomon, eroul unui ciclu însemnat de povești și legende cari au influențat în gradul cel mai înalt atît Orientul, cît și Occidentul. Căci Biblia, înzestrînd pe Solomon cu toate darurile spiritului și ale trupului, a dat putere fantaziei de a se dezvolta și de a descrie mărirea și înțelepciunea lui Solomon. Astfel a ajuns viața lui Solomon să fie ca o cercevea, care coprinde în sine un șir îndelungat de istorii și povești, adeseaori de origine cu totul străină, cari s-au grupat și cristalizat în jurul acestui punct fix. Prof. Veselovski din Petersburg a dedicat acestui șir de legende o carte specială, fundamentală, în care analizează fiecare din aceste povești, arată originea lor, amestecarea cu povești de origine deosebite, apoi le urmărește în călătoria lor prin Europa, arătînd și mijlocitorii cari au contribuit mai mult la răspîndirea și schimbarea lor [2].

---

[1] F. 34.

[2] A. N. Veselovski, Слвянскія сказанія о Соломонъ н Китоврасъ, St. Petersburg, 1872.

Noi, în literatura română, nu posedăm mai nici una — afară de aceea ce o vom cita imediat mai pe larg — din poveștile din cercul solomonic, luate de-a dreptul de aci, adică atribuită lui Solomon, ci în mare parte au ajuns la noi deja sub o formă schimbată și anonimă, sau atribuită cu totul altuia. Așa, am vorbit în partea întîi de o carte de proveniență solomonică și am revenit asupra acestei cărți și în partea a doua, pentru a reveni acuma și a treia oară la dînsa, adică de *Viața lui Bertoldo*, care a ajuns la noi sub forma grecească și italiană. Am mai vorbit cu ocaziunea *Isopiei* și a lui *Archir și Anadan* de originea solomonică a legendei zidirii orașului în aer, care și-a luat naștere din legenda cum că Solomon zbura prin aer de la Ierusalim la Damasc, dus de un duh care-i era supus. Din acel duh s-a făcut apoi, în legendele rabinice și musulmane, un covor, apoi sub formă mai reală, o ladă trasă de vulturi, în sfîrșit, chiar un cal zburător, care toate, precum am văzut, au intrat în basme și joacă acolo un loc însemnat [3].

Altă poveste de origine solomonică, destinată de a arăta pătrunderea și înțelepciunea lui Solomon, am tractat-o deasemenea la locul ei, vorbind de povestea *Feciorul moștenitor* [4], pe care Solomon îl recunoscu ca adevărat fiu dintre mulți frați ce pretind împreună cu dînsul moștenirea tatălui lor. Am putea mări nenumărat șirul citatelor dacă am voi să culegem aci toate urmele legendelor solomonice în literatura populară română, cea scrisă și cea nescrisă. Într-un studiu special vom reveni mai cu seamă asupra „ierbii fiarelor", care se bucură de o reputațiune foarte mare în credințele populare și care, precum o vom demonstra, nu este altceva decît legenda solomonică despre Șamir. Afară de aceste urme sporadice și indirecte, avem însă în hronografele noastre o legendă nu mai puțin importantă, atribuită de-a dreptul lui Solomon, adică legenda despre regina Sava, născută din povestea Bibliei [5], că regina Sabei a venit la Solomon și a recunoscut înțelepciunea lui cea înaltă. Legenda, din partea ei, a împodobit însă foarte mult venirea reginei Sava și a adăogat și întrebări istețe ale ei la cari răspunde Solomon, și astfel ea recunoaște agerimea minții sale. Iată cum ne-o povestesc hronografele române [6]:

---

[3] Mai sus, p. 78 — 80.

[4] Vezi mai sus, p. 103 — 104

[5] Regii, I, cap. 10, v.1— 10.

„Așijderea era o împărăteasă anume Sava, ce se dzicea elinește Sivila, împărăteasă mare de la marginea pămîntului, unde iaste aurul cel scump ce să cheamă Sufir. Și dacă au audzit de atîta înțălepciune a lui Solomon, s-au sculat cu multă avere, tot de aur scump și de pietri cioplite și de dulceți scumpe și au purces cu puteare mare și au vinit la Ierusalim și adunîndu-se cu Solomon împărat, începură a vorovi tot de înțălepciune și pilde adînci; și cîte tîlcuri l-a întrebat Sivila împărăteasa, toate cu tocmeala înțălepciunii i le-au răspuns prea înțăleptul Solomon. Și să alină inima Sivilii despre toate lucrurile cîte au întrebat pre Solomon, pentru că și Sivila era înțăleaptă, atîta cît și alți împărați de pe la marginea pămîntului trimitea de întreba sfat și învățătură de la dînsa. Iară Sivila dacă audzi așa și vădzu că nu poate prinde întru nemic înaintea lui Solomon, încă l-au mai ispitit odată să-și mai vadză; adusă cu sine feate curate, tinere, și copii tineri, de potrivă cu featele, și porunci împărăteasa de le rătedzară părul tuturor într-un chip, și copiilor și featelor, și-i îmbrăcară tot într-un port, și-i aduseră înaintea împăratului și a tot sinatul, și dzise Sivila: Împărate! voi să-mi spui, dentre acești copii, cari sînt feți și cari sînt feate? Iar Solomon mult s-au mirat de aceasta și dzîsă de le deaderă apă pre mîni, ca să să spele înaintea împăratului. Și spălîndu-să, în loc pricepu împăratul Solomon cari sînt feți și cari sînt feate, că feții se spăla pre mîni și pre obraz apăsat și tare, iar featile să spăla linișor și smearin. Și dzisă Solomon de-i alesără deosebi și trimiseră de-i cercară și fu adevărat cuvîntul lui Solomon împărat, pentru care mult s-au mirat Sivila împărăteasa și au dzis întru audzul tuturor: mai multe vădzui cu ochii mei decît audzii cu urechile mele pentru Solomon împăatul.“

r

Izvorul cel mai vechi [al] acestei legende este comentariul agadic scris la cartea Esterei, cel mult în sec. al V-lea, în limba aramee. Legenda română însă este prescurtată, căci îi lipsește la început povestirea cum a trimes împăratul Solomon o pasere ca sol la regina Sava și apoi cum a primit-o împăratul Solomon, șezînd într-un palat de sticlă, întocmai precum se află în literatura muhamedană începînd de la însuși Coranul (2), și apoi în literatura slavonă. Tot așa lipsește și o sumă de cimilituri și ispite cari sînt enumerate în acele literaturi. Ceea ce privește însă acea întrebare, ea se mai află în Midraș Mișle [7] și la Glykas, în *Analele*, partea a doua, ed. Bonn, p. 343 [8]. În recenziunea slavonă publicată de Tihonravov ea se găsește de asemenea [9], dar diferită de testul român și de cele grecești și ebraice. Veselovski, în cartea sa, a cules amîndouă recenziuni[le] slavice și le-a tratat acolo [10], însă prea pe scurt. Înlăuntrul cărții a observat însă foarte bine legătura ce esistă între aceste întrebări istețe și altele de felul acesta din literatura populară universală, în special din cea slavică.

Fără îndoială, a intrat de aci în *Viața lui Esop*, unde Esop a luat locul împărătesei Sava și se întreabă cu filosofii eghipteni mai aceleași întrebări pe care le găsim în literatura solomonică. De altă parte, mai atragem atențiunea și asupra basmului *Zefirin cel frumos*, din colecțiunea lui Arsenie [11], care se pare că nu este altceva decît însăși legendele solomonice reduse la o singură poveste. Mai multe din elementele caracteristice acestui ciclu se regăsesc în acel basm — se înțelege, schimbate și schimonosite încît devine adesea greu a le regăsi prototipul, căci nu este un product omogen ci, precum se poate des observa, și mai cu seamă la basme, este rezultatul contopirei a mai multor elemente luate din diferite părți. Elementele ce par a sta în legătură cu legendele solomonice sînt următoarele: „Roșu împărat trimete soli la Verde împărat cu porunca să ghicească care din cei trei viței aduși e mai mare, care e mijlociu și care e mai mic. Acești viței seamănă unul cu altul ca parc-ar fi unul. Fata împăratului spune lui Zefirin, care se afla în temniță, ce năpaste a căzut asupra lor. Zefirin însă o sfătuiește să facă trei grămezi: una de grîu, una de orz și una de mei și să vază: care vițel va merge la grîu, acela e mai mare; care se va duce la orz este cel mijlociu și care se va duce la mei e cel mai mic. Așa făcu Roșu împărat și s-a găsit că a zis adevărat.“

Se vede clar că nu este altceva decît întrebarea împărătesei Sava cu deosebirea numai că, în loc de oameni, s-au pus viței și în loc de distingerea sexului e vorba de distingerea vîrstei; întocmai ca într-un basm unguresc [12], unde însă trei cai albi au luat locul viteilor din basmul român. Într-un basm buddhistic-tibetan [13] trimete un împărat la o fată două iepe care se asemeneau întocmai, ca să spuie care din ele e muma și care mînzul. Fata, foarte isteață, le dă de mîncare și recunoaște pe aceea ca mumă care dedea fînul cel mai bun, cu botul ei, în partea celei[l]alte iepe. Aceeași fată recunoaște sexu la doi șerpi, punîndu-i în lînă: șarpele bărbătesc se tot zvîrcolea pe lînă, fără a se putea liniști, pe cînd șarpele femeiesc se încolăcește și se culcă pe lînă. A treia ispită trimisă de către împăratul este să spuie care este capul și care este rădăcina unui toiag, egal de gros din toate părțile. Fata pune bastonul în apă și partea de către rădăcină se cufundă mai mult, pe cînd partea de către vîrf se ridică ceva mai sus. Întocmai așa este și întrebarea a doua în basmul român; aci recunoaște Verde împărat, după sfatul dat de către Zefirin fetei de împărat, printr-aceea că el aruncă toiagul în aer și pe care vîrf cade, acela este vîrful mai spre rădăcină. Diferența într-acestea, precum se vede, este numai că acolo se face proba în apă și aci în aer, și că în legenda tibetană s-au schimbat rolurile: locul împăratului Solomon l-a luat o fată isteață și locul împărătesei Sava l-a luat un împărat. Tot așa se povestește și în basmul unguresc. Pînă aci se potrivește și basmul român din colecția fraților Schott, intitulat *Albu împărat și Roșu împărat* [14]. Trecem acuma peste epizodul că vine o săgeată, aruncată de la Roșu-împărat, pe care era scris să o întoarcă tot așa de iute precum a venit, ceea ce și face Zefirin; tot așa, trecem și peste călătoria lui Zefirin la Roș-împărat, care era însoțit de doi tovarăși asemenea cu dînsul. Acolo dovedește el iarăși pătrunderea înțelepciunei sale și se apropie de legenda lui Hamlet. Noi am tractat acest epizod în altă parte [15] mai pe larg: „Fiind acolo la Roșu-împărat, mărturisește Zefirin că el a întors săgeata cu atîta putere încît a pătruns chiar zidul palatului și era aproape să-l rănească pe împăratul însuși. Împăratul, supărat, pregătește o țeapă, ca să-l tragă într-însa. Zefirin însă trimisese carte la Verde-împărat, ca să-i trimeață oștirea într-ajutor și ea să fie îmbrăcată în trei feluri de porturi: o parte să fie îmbrăcată în haine roșii, a doua în haine negre și a treia în haine albe. După aceea fu Zefirin dus la țeapă; în același moment se văzu venind oștirea lui Verde-împărat, cea îmbrăcată în roșu și tot poporul începu a arăta armata ce înainta. Zefirin însă zise: « Popor nesocotit! Nu vezi că focul te-a cuprins! » După aceea veni cea îmbrăcată în negru și iarăși zise: « nu vedeți că întîi a fost foc și acuma cărbuni? » Trecînd și aceasta, se ivi cea îmbrăcată în alb ș-atunci iarăși zise: « Ați văzut focul, cărbunii lui, ș-acuma cenușa! » Astfel surprins de armata lui Verde-împărat, e bătut Roșu-împărat și Zefirin se întoarce cu izbînda acasă".

---

[6] F. 49^v—50^r.

[7] Ialkut, II, f. 161 d, § 1085.

[8] Fabricius, *op. cit.*, I, p. 1031 urm.

[9] A. Veselovski, *op. cit.*, vol. I, p. 271—272.

[10] P. 347—350.

[11] T. M. Arsenie, *Basme sau istorii populare*, vol. II, 1874, p. 31 și urm.

Acest epizod, care se află sub forma de basm și la sîrbi, unde se numește Zefirin de-a dreptul Solomon, corespunde uneia din cele mai importante legende solomonice din ciclul slavonesc. Este legenda lui *Solomon și Kitovras*, care după aceea a ajuns *Povestea țarului Solomon și Por*. Aci se spune cum că Kitovras, respective Por, a venit de a răpit femeia lui Solomon și a dus-o în țara lui. Solomon se ia după dînșii și poruncește [la] oștirea sa să vie acolo și să se ascunză nu departe de oraș. În oraș, vine la palat și este imediat recunoscut de către împărăteasa, nevasta lui, care, apucîndu-l, îl pune într-o ladă pe care se așează. Cînd vine împăratul Por, ea îl arată și-i spune să omoare îndată pe Solomon, căci altmintrelea îl va înșela prin înțelepciunea sa. Dar împăratul Solomon îi zice să nu uite că și el a fost un împărat mare și de aceea se roagă să-l omoare pe spînzurătoare. Ducîndu-l la spînzurătoare și suindu-se pe scară, buciumează Solomon o dată și partea oștirei cea îmbrăcată în alb se arată. Împăratul Por văzînd-o, întreabă pe Solomon ce este. Solomon răspunde: „Sînt îngeri ce vin să-mi ia sufletul". La al doilea sunet se ivește oștirea îmbrăcată în roș și, întrebînd Por iarăși cine este, îi răspunde Solomon: „Sînt îngerii ce vin să-mi ia sufletul". Iar cînd se arată partea oștirii îmbrăcată în negru, zice Solomon: „Ăștia sînt diavoli ce vin să-ți ia sufletul tău". Și în momentul acela năpădește oștirea lui

---

[12] Stier, *Ungarische Märchen und Sagen*, Berlin, 1850, nr.2.

[13] Dsanglun, *ed. cit.*, cap. 23, p. 190—191.

[14] Arthur und Albert Schott, *op.cit.*, nr.9, p.125—35.

[15] M. Gaster, *Legende talmudice și legende române*, în *Anuar pentru israeliți*, V (1882), p. 27—35.

Solomon peste toţi ce steteau acolo, să vază spînzurarea împăratului Solomon, şi în locul acestuia se spînzură Por împreună cu nevasta cea necredincioasă a împăratului Solomon.

Veselovski a cercetat în mod eminent această legendă în toată întinderea ei [16], arătînd atît forma mai veche, cît şi trecerea ei în bîlinele ruseşti, adică în cîntecele epice populare ce mai trăiesc pînă azi în gura poporului rusesc. După Veselovski s-a ocupat şi Jagić [17] cu aceeaşi temă, arătînd de asemenea trecerea ei din literatura scrisă în cea nescrisă. Dar originea imediată a acestei legende a rămas pînă azi nedesluşită. Existenţa ei în literatura română ce am demonstrat-o noi acuma vorbeşte pentru presupunerea lui Jagić de a căuta şi pentru această legendă aceeaşi origine bizantino-slavă pre care o au toate cele[l]alte legende solomonice. Dacă am dovedi că această legendă se află în manuscriptul slavo-bulgar din sec. XV—XVI al Arhivei Statului din Bucureşti, descris pe scurt de d-nul Hasdeu, atunci şi această origine ar fi dovedită, căci ceea ce lipseşte pînă acum este esistenţa acestei legende într-un manuscript provenind de la slavii de sud, de la bulgari sau sîrbi; dar, din nefericire, este d. Hasdeu prea laconic în descrierea acestui zbornic. Nr. 9 şi 10 din acel manuscript sînt astfel intitulate de d-nul Hasdeu: nr. 9, „Cuvînt despre înţelepciunea lui Solomon şi despre nevasta lui", nr. 10 „Altă legendă sub acelaşi titlu" [18], şi aşa nu ne putem pronunţa cu absolută siguranţă despre coprinsul lor.

Partea întîi din recenziunea slavică spune cum că Solomon ia de nevastă pe fata lui Volotoman sau Votoloman, şi aceasta este răpită de Por. Solomon se ia după dînsa; ajungînd în ţara împăratului Por, se bagă ca bucătar în casa împăratului. După gustul bucatelor îl recunoaşte nevasta lui. Cît priveşte această parte, cred că pot arăta oareşicum originea ei orientală. Legenda talmudică despre Solomon ne spune că Asmodeu l-ar fi ademenit să-i încredinţeze inelul său, cel cu numele lui Dumnezeu, şi căpătînd astfel toată puterea lui Solomon, l-ar fi aruncat drum de trei sute de mile departe de Ierusalim. În stare de cerşetor, ajunge în fine Solomon iar la Ierusalim şi din pronia dumnezeiască regăseşte într-un peşte inelul său cel minunat, recăpătînd astfel şi puterea sa. Pe lîngă această legendă, care a dat naştere la întîia legendă a lui Solomon şi Kitovras şi pe care o cunoaşte şi Veselovski, mai există şi o alta, mai romantică [19], care însă, precum se vede, a rămas tuturor necunoscută. Această variantă sună: „După ce a fost aruncat Solomon cale de trei sute de mile departe de Ierusalim, umbla el cerşind din loc în loc în curs de trei ani, pînă cînd se milostivi Domnul de dînsul şi-l aduse la oraşul de reşedinţă a împăratului Amoniţilor. Stînd acolo în mijlocul uliţei, îl întîmpină bucătarul împăratului şi-l băgă la curtea împărătească, ca ajutor la bucătărie. Odată găti Solomon singur toate bucatele şi cînd le gustă împăratul, îi plăcură într-atîta încît goni pe bucătarul cel vechi şi-l puse pe dînsul bucătar. Fata împăratului de la Amon, anume Naama, văzînd o dată pe noul bucătar, se îndrăgi într-atîta după dînsul încît spuse mumei sale că ar voi să se mărite cu dînsul. Mama ei, împărăteasa, o defăimă şi o certă zicînd: cum ar putea ea să ia un bucătar, pe cînd o peţeau domni şi boieri? Fata însă nu se lăsa şi muma a fost nevoită să spuie toate împăratului. Cum auzi împăratul de aceasta, se mînie foc şi voi să-i omoare pe amîndoi. Dumnezeu însă nu o îngădui şi împăratul se îndură de ei şi porunci numai să-i ducă în pustie, acolo să moară de foame. Solomon cu nevasta lui umblară prin pustie pînă cînd ajunseră la un oraş lîngă malul mării. Acolo se duse Solomon şi cumpără un peşte de la pescari şi-l duse acasă nevestei sale să i-l gătească. Cînd ea deschise peştele, ce să vezi! Inelul cel minunat pe care era săpat numele taumaturgic („ciudotvoreţ") al lui Dumnezeu şi pe care-l aruncase Aşmodeu în mare. Cu acest inel se întoarse Solomon la Ierusalim şi luă iar locul pe tronul său, gonind pe Aşmodeu. Apoi trimese de chemă pe împăratul de la Amon şi-l întrebă cum a putut el osîndi la moarte pe doi nevinovaţi. Împăratul de la Amon răspunse că nu îi a omorît, ci i-a trimes în pustie. Atunci i se făcu Solomon cunoscut, pe care nu-l recunoscuse mai înainte, și-i arată și fata lui, acuma împărăteasă în Ierusalim.

---

[16] A. Veselovski, *op. cit.*, p. 220–244.

[17] [V. Jagić, *Die christlich-mythologische Schicht in der russischen Volksepik*], în *Archiv für slavische Philologie*, I(1876), p. 103–118.

[18] B. P. Hasdeu, *Cuvinte den bătrîni*, vol. II, Bucureşti, 1879, p. 152.

[19] Emec hamelech, ed. Amsterdam, 1648, f.14 d–15 a, şi Jellinek, Beth-hamidrasch, II, p. 86–87, nr. 12.

Unele trăsuri și, pe lîngă aceasta, numele Volotoman sau Votoloman ne arată înrîurirea acestei legende asupra celei slavice; Votoloman sau Volotoman s-ar putea lesne esplica prin cuvintele Baal-Amon, sau Vaal-Amon, adică „stăpînul, domnul amoniților", ceea ce și era după legendă tatăl nevestei lui Solomon. În alte detaliuri nu intrăm deoarece întregul acest epizod nu ne interesează decît indirect acuma, cînd e vorba de literatura populară română; n-am crezut însă de cuviință a trece cu totul cu tăcere peste dînsul căci, oricum, luminează un punct obscur în istoria legendelor bizantino-slave și astfel istoria legendelor române.

Pentru a sfîrși cu legendele solomonice, mai citām încă un pasagiu din hronografele [20] noastre, important din punct de vedere al originei legendare a cărților de noroc și a cărților * ghicitoare române:

> „Și au aflat (Solomon) firea a tot ce iaste în lume, a oamenilor, a dobitoacelor, a pasirilor, a gadinilor, a peștilor, a ierbilor, a jivinilor și a cîte știm că sînt în lume pe supt ceriu și pre pămînt, și în ape, toate cu înțălepciunea sa le-au aflat, care înțălepciune-i era dată de la Dumnedzău. Așijderea și planitele și crîngurile și toată tocmala ceriului și de supt ceriu știa și cum va lega pre diavoli și cum îi chema pe numele lor și toate vrăjile. Așijderea toate leacurile și toate doftoriile și toate ierbile, care de ce leac era. Toate acestea le-au cunoscut Solomon cu înțălepciunea sa, și de la Solomon au fost apucat filosofii elenești doftorii. Și cu aceale ierbi și leacuri ce arătase Solomon să tămăduia toți oamenii din toate boalele. Că, de lovea boală pe vrun om, el să și lecuia cu aceale ierbi ce le dedeasă scrisoare Solomon, cît de o vreame mai uitasă oamenii a să închina lui Dumnedzău și a se ruga pentru boale, pînă stătu împărat Iezechie. Și văzînd că au părăsit oamenii a să închina și a să ruga lui Dumnedzău pentru boale, au trimis de au strîns toate cărțile acealea și le-au aruncat în foc, de au ars. Și încă dentru aceale învățături a lui Solomon sînt doftorii pînă astădzi."

Izvorul acestei legende despre știința medicală a lui Solomon este Talmudul [21], care de asemenea îl face autorul unei cărți de doftorii, abrogată și arsă după aceea de împăratul Iezechie, din aceleași motive, precum spune recenziunea română. Tot așa se spune și de cătră autorii greci, adunați de Fabricius [22], și astfel a ajuns și în Hamartolos slovenesc, aici însă cam scurtat, dar în fond este aceeași legendă [23]. Pentru a doua oară și mai pre scurt se repetă această legendă despre arderea cărților solomonice de doftorii de către însăși hronograful nostru, cînd vorbește de împărăția lui Iezechie [24].

★

În legătură cu ciclul legendelor solomonice, dar într-o legătură deja mai depărtată, stă legenda din Palia română pe care am numit-o *Proorocirea Savilei* (3). Paralel cu proorocirile sibiline pe care se bizuiau păgînii și sub înrîurirea lor, s-au scornit de timpuriu și de către evrei și creștini astfel de proorociri, ca să arate că și la dînșii, afară de prooroci, au prevăzut și proorocițe lucrurile viitoare. Numărul sibilelor, întocmai ca la păgîni, merge din ce în ce crescînd, încît a ajuns pînă la zece. Una dintr-aceste și cea mai vestită este sibila aceea care, după legendă, a venit la împăratul Solomon și, așezîndu-se pe lemnul crucei, a proorocit venirea mîntuitorului. Această sibilă nu este altcineva decît însăși regina Sava care, precum zice hronograful nostru, „se dzicea elinește Sivila". Într-un studiu deosebit [25] am cercetat mai de aproape variantele și dezvoltările acestei legende, cum a ajuns regina Sava să fie sibila cărților sibiline germane și occidentale. Savila însă cu care avem noi acuma a face este o dezvoltare mai depărtată [a] acestei legende originale și se găsește, precît știm pînă acuma, în forma aceasta numai la bulgari, de unde a publicat-o și a studiat-o foarte pe larg prof. Veselovski, cu eruditiunea lui cea profundă [26]. Textul român, care se află în Palia imediat după legenda lemnului crucei (4), ne spune că Savila aceasta era fata împăratului David, născută într-un mod foarte ciudat. Ea ajunge împărătească. Într-o noapte văd boiarii ei din țara „Ugorescu“ nouă sori ce se ridică pe cer, fiecare avînd o formă și o lumină deosebită. Savila le tîlcuiește acest vis, zicînd că acele nouă sori însemnează nouă popoare ce vor stăpîni lumea, între cari enumeră și pe frîncii și pe tătarii, și ajunge cu povestirea pînă la judecata cea de pre urmă.

---

[20] Ms. nr. 10, f. 43ᵛ.

[21] Tractat Pesachim, f. 56 a; Berachoth, f. 10 b.

* În text: ale cărților de noroc și ale cărților ... (n. ed.).

[22] J. A. Fabricius, *op.cit.*, vol.I, p. 1043—1045, vol. II, p. 176.

[23] I. Porfiriev, *op.cit.*, p. 261.

[24] F. 60ʳ.

M. Gaster, *Zur Quellenkunde deutscher Sagen* ... în *Germania*, serie nouă, an. XIII (XXV), 1880, p. 290—294.

[26] În Журнал министер. народ. просвещение, vol. CLXXXIII, p. 241—288.

Nu-mi aduc însă aminte dacă și acea trăsură caracteristică, cum că a avut „un picior de gîscă“, care leagă legenda Sibilei cu alte legende occidentale, se află și în recenziunea română, căci atunci identitatea acestei din urmă cu cea bulgară ar fi perfectă. Manuscriptul român, precum am spus-o deja, ne este acuma inaccesibil. Cît privește nașterea ciudată a Sivilei, a adus Veselovski [27] o paralelă din *Mahabharata* și alta celtică, la care mai adăugăm legenda ebraică despre nașterea lui Pseudo-Sirah din fata proorocului Ieremia, relatată în cartea *Alfabetum pseudo-siracidicum* [28]. De altă parte, a observat Veselovski foarte bine că acel vis cu nouă sori se regăsește și în tîlcul oracolelor sibiline, atribuit lui Beda, învățatului preot anglosaxon din secolul VII—VIII (m. 735), ceea ce dovedește un prototip mai vechi pentru această parte a legendei, de unde au luat-o de o parte slavii (bulgarii), de altă parte a pătruns și în Occident.

DĂRÎMAREA IERUSALIMULUI ȘI LEGENDA PROOROCULUI IEREMIA (1)

Evenimentul cel mai important după moartea lui Solomon din istoria întreagă a Vechiului Testament este, fără îndoială, robirea poporului evreu și dărîmarea Ierusalimului. Alte legende intermediare, pe care ne mulțumim a le pomeni numai, sînt de esemplu nașterea celor trei coconi Anania, Azaria și Misael, cari au fost frați gemeni, fiii lui Iezechie

---

[27] A. Veselovski, *op. cit.*, p. 254.

[28] *Alfabetum siracidis*, ed. M. Steinschneider, Berlin, 1858, f. 16^{v}–17^{r}, întocmai după ed. Veneția, 1644.

împărat, care a murit în același ceas cînd ei s-au născut [1]. Altă legendă este apoi pocăința împăratului Manase [2], pe care-l duse împăratul Merodeh la Ninive și-l puse într-un bou de aramă, ca să se frigă într-însul; atuncea își aduse aminte Manase de Dumnezeul cel adevărat și se ruga cu lacrămi fierbinți să-l scape. Dumnezeu îl auzi și-l slobozi de acolo, ducîndu-l într-o clipă la Ierusalim. De atuncea a fost Manase smerit și evlavios. Originea acestei legende se află în literatura ebraică [3].

Dărîmarea Ierusalimului și rolul ce joacă proorocul Ieremia a dat naștere la o legendă apocrifă care se află în două redacțiuni, mai identice în literatura română. Întîi este recenziunea hronografului [4], care ne spune: „Cînd se apropie vremea hotărîtă de Dumnezeu ca Ierusalimul să fie dărîmat, era și proorocul Ieremia acolo și plîngea dărîmarea orașului și stricarea Sionului. Împăratul Sedechie mai întîi îl puse într-o groapă unde era oameni morți, dar Dumnezeu îl slobozise de acolo; cu toate acestea nu ascultă Sedechie de cuvintele lui Ieremia. Atunci zise Dumnezeu lui Ieremia să iasă afară din Ierusalim, împreună cu Varuh și cu Avimeleh, înainte ce vine puterea haldeilor. Dar Ieremia zise: oare să se laude haldeii că ei au luat cu puterea lor orașul Ierusalim, ci mai bine să-l potopească Dumnezeu singur. Și Dumnezeu îi zise că pînă nu va deschide Dumnezeu porțile, ei nu vor putea intra. Într-adevăr, cînd fu în șase ceasuri de dimineață, auzi Ieremia și Varuh glas mare de bucium și văzură îngerii ce coborau din cer, cu făclii aprinse și ei se puseră pe zidurile cetății. Atunci întrebă Ieremia pe Dumnezeu ce să facă cu odoarele și veșmintele sfîntului Sion, și Dumnezeu îi zise să le dea pe toate în pămînt și să zică: „Ascultă, pămînte, de cuvîntul lui Dumnedzău, celui ce te-au așădzat preste ape, să-ți fie aminte și să păzăști aceaste odoare și veșmînte“, iară cheile bisericii le aruncă spre soare, după porunca Domnului, și zise: Să le iai tu, soare, asupra ta aceste chei și foarte să-ți fie aminte pînă cînd te va întreba Dumnedzău pentru dînsăle."

---

[1] F. 60^{r}.

[2] F. 62^{r}.

[3] Pesikta de R. Cahane, ed. Buber, f. 162^{r-v}; literatura, acolo, nr. 106—107.

[4] F. 65^{v}–69.

Apoi se rugă Ieremia la Dumnezeu pentru Avimeleh, care l-a scos din groapă și l-a mîntuit de moarte, și n-ar vrea să vază el pieirea Ierusalimului, că e om foarte fricos. Și Dumnezeu îi zise să-l trimeață cu o coșniță la via Agripii, să-i aducă smochine de acolo, și acolo îi va adormi Dumnezeu și-l va ține acolo pînă cînd se va întoarce norodul de la Vavilon. Așa și făcu proorocul Ieremia și Avimeleh adormi lîngă coșnița cu smochinele și dormi șaptezeci de ani, acoperit de Dumnezeu. Iar Varuh s-a dus într-o peștere și a șezut acolo toată vremea robiei, căci Dumnezeu a spus lui Ieremia ca numai el să se ducă cu poporul în robie și să-l mîngîie cu cuvinte bune și blînde, pe Varuh însă să-l lase acolo. După ce trecură șaptezeci de ani, se deșteptă Avimeleh din somnul cel lung, care însă lui i se părea scurt, că-l mai durea capul și vru să doarmă din nou; dar crezînd că-l așteaptă Ieremia, luă coșnița cu smochinele care erau proaspete, ca parcă le-ar fi cules numai atunci, și plecă la Ierusalim. Ajungînd acolo, nu cunoscu nici oraș, nici casă, nici om și crezu că s-a rătăcit undeva; căutînd mai bine, cunoscu locul, dar nu înțelegea nimica ce s-a făcut acolo. Atunci nimeri pe un moșneag ce venea la oraș și îi zise: rogu-te, unche, să-mi spui cu dreptul ce oraș iaste acesta? Și omul îi zise că este Ierusalim. Dar dacă este Ierusalim, zise Avemeleh, unde este Ieremia proorocul, unde este Varuh cetețul și unde sînt toți oamenii de căpetenie? Și iar zise omul acela: Fătul meu, se vede că ești dintr-alt oraș că nu știi că astăzi sînt 70 de ani de cînd s-a dus Ieremia cu tot norodul în robie la Vavilon. Dar Avemeleh îi răspunse: nu glumi! Abia un ceas este de cînd m-a trimes Ieremia să culeg smochini și iată smochinele proaspete. Bătrînul, văzînd această minune, îi răspunse: Crezi ce-mi zici și poate că ești fiul unui drept, de aceea n-a vrut Dumnezeu să vezi risipa Ierusalimului; într-adevăr însă au trecut 70 de ani și caută acuma de vezi, abia e primăvară și nu vremea smochinelor. Atunci se încredință Avemeleh și-și cerură iertăciune unul de la altul și se duseră cineși pe calea sa. Avemeleh se rugă lui Dumnezeu să-i arate acest lucru și veni un înger de-l apucă de mînă și-l duse în peștera unde era Varuh. Și Varuh se mira de dînsul

și de smochinele cele proaspete după atîta vreme. Atuncea veni îngerul Domnului la dînșii și le spuse că peste puțină vreme se va întoarce tot norodul din robie, împreună cu Ieremia. Și să scrie ei o carte, tot ce li s-a zis, și va veni un vultur la dînșii. De grumazii lui să lege acea carte și cîteva smochine, să le ducă la Vavilon, la Ieremie proorocul. Precum a zis îngerul, așa se făcu și vulturul a zburat cu cartea și cu smochinele la Vavilon și s-a pus afară din cetate. Tocmai atuncea ieși afară Ieremia cu tot norodul, că ducea un mort să-l îngroape. Cum văzu vulturul pe Ieremia, începu să-i vorbească cu grai omenesc și-i zise să ia scrisoarea lui Varuh și a lui Avemeleh, și el singur se lăsă pe mortul ce-l ducea la mormînt. În minutul acela învie mortul. Poporul, văzînd acea minune, s-a mirat foarte mult și a blagoslovit pe Domnul. Din smochinele aduse, dede Ieremia bolnavilor și îndată se însănătoșiră.

Cînd s-a plinit vremea robiei, zise Dumnezeu lui Ieremia de s-a sculat într-o noapte cu tot norodul și a ieșit din Vavilon și a ajuns la apa Iordanului. Acolo zise Ieremia că numai acei pot veni cu dînsul cari își vor lăsa muierile lor cele vavilonice. O parte din norod n-a voit și s-a întors la Vavilon, dar nici vavilonienii n-au mai voit să-i priimească, deoarece fugiseră de la dînșii. Atunci s-au dus de s-au așezat într-un loc, departe de Ierusalim; descălecînd acolo, au pus numele acelui loc Samaria. Ieremia, ajungînd la Ierusalim, făcu jertfe nouă zile; în ziua a zecea s-a rugat Ieremia atît lui Dumnezeu, cît i s-a suit sufletul de la dînsul și a rămas trupul, ca parcă ar fi mort. Un glas din cer însă a venit la Varuh și Avemeleh, ce jeleau moartea lui, zicînd să nu-l îngroape, că nu e mort. Ei șezură împreună cu tot poporul și străjuiră trupul lui trei zile și trei nopți, pînă cînd se trezi și-i veni sufletul iar la loc, și a strigat Ieremia cu glas: Lăudați pre Dumnezeu și pe fiu-său, Isus Hristos! Iar dacă auziră de fiul lui Dumnezeu, ei nu suferiră ci strigară: Acestea sînt cuvintele lui Isaia prooroc, care au zis către părinții noștri că a văzut pe Dumnezeu și pe fiu-său, și pentru aceasta l-au despicat cu fierestreu'. Așa să ucidem și pe aceasta cu pietri. Varuh și Avemeleh, văzînd aceste, începură a plînge. Ieremia însă le zise să aducă o piatră mai mare decît dînsul. Cînd îi aduseră, se ruga Ieremia la Dumnezeu și piatra căpătă chipul trupului lui Ieremia. Pe aceasta o lovi norodul cu pietri și proorocul Ieremia spuse lui Varuh și lui Avimeleh tot ce văzuse în cer acele trei zile. După ce sfîrși cu povestirea, strigă piatra aceea că norodul în zadar o lovește pe dînsa, pe cînd Ieremia stă în mijlocul lor. Atunci, cunoscîndu-l, îl uciseră cu pietri și îl îngropară în Ierusalim, puindu-i pe mormînt chiar acea piatră. Iar cînd se întoarse Ieremia din robie, luă odoarele și veșmintele sfinte și le închise într-o piatră, însemnată în loc de pecete cu numele lui Dumnezeu. Acea piatră este acuma în pustie, unde s-a făcut chivotul întîi și e acoperită acolo pînă cînd va fi voia lui Dumnezeu."

Pentru a da de originea acestei legende complicate, să vedem unde se află a doua recenziune română. Ei bine, a doua recenziune română, aproape identică cu aceea a hronografului, se află în *Viețile sfinților* traduse din grecește de mitropolitul Dosoftei și tipărite în Iași, la 1682. Biserica orientală prăznuiește pe proorocul Ieremia ca sfînt în ziua de 4 noiemvrie, și sub această zi se află trecută această legendă[5]; ceea ce e însă foarte curios este că tocmai legenda lui Ieremia se află pusă de timpuriu pe indexul „librorum prohibitorum", [al] cărților oprite și anatemizate * de biserică și tocmai această legendă o găsim între „viețile sfinților", atît române, cît și slave[6] și grecești[7]. Întocmai cu recenziunile române se regăsește apoi legenda în cronica lui Dorotheus[8], care a cules-o din scrieri mai vechi. Originalul cel mai vechi grecesc al legendei este *Viața sfîntului prooroc Ieremia*, pomenită mai sus, atribuită lui Metafrast care, în secolul al X-lea, a tradus viețile sfinților după originale orientale, de unde a căpătat și numele de „metafrast", adică traducător.

Într-alt loc[9] am studiat cu de-amănuntul elementele deosebite ale acestei legende, care s-a combinat din cel puțin 5—6 legende deosebite. Numai asupra unei dintr-aceste ne oprim aci, căci a avut o înrăurire foarte mare asupra literaturei populare, adică somnul cel lung al lui Avemeleh, care lui i se pare foarte scurt. Varianta cea mai veche se află în Talmudul ierusalemitan, care ne povestește că Choni a dormit într-o peșteră, alăturea de Ierusalim, de la dărîmarea templului pînă la întoarcerea norodului din robie și rezidirea templului, adecă șaptezeci de ani întocmai ca Avemeleh în legenda română. De altă parte se povestește că și Epimenides ar fi dormit, după unii 40, după alții 57 de ani, într-o peșteră din ostrovul Creta[10]. În legătură intimă cu aceste legende stă apoi aceea a celor „șapte coconi din Efes", cari au dormit chiar patru sute de ani și cari au devenit de asemenea sfinți; ziua lor este de 4 august și legenda lor se află și în *Viețile sfinților* tipărite la Neamț, 1812, și la București, 1836.

Ideea fundamentală a tuturor acestor legende, la care am mai adăugat în studiul nostru o sumă de paralele orientale și occidentale, este petrecerea într-un munte sau într-o peșteră, o vreme oarecare, după asemănare scurtă dar în realitate enorm de lungă. De aci deducem noi această trăsură pe care o regăsim și într-o mulțime de basme. Ca să ne mărginim la basmele române, avem mai întîi un basm din colecțiunea fraților Schott[11]. Aci duce Maica Domnului pe o orfană în cer și-i dă patru chei. În ziua întîi, deschide fata o ușă cu cheia întîi și stă în acea odaie o zi. Maica Domnului i zice însă că n-a stat numai o zi, ci un an întreg. A doua oară, deschide ușa a doua și stă acolo numai un ceas; ceasul acela în realitate era însă atîta cît trei generațiuni. A treia oară, aruncă numai o clipeală în odaia a treia și clipeala aceea ține cît jumătatea veciniciei. Un al doilea basm, inedit, ne-a comunicat d-nul Ispirescu, unde un tînăr intră într-o deschizătură a unui munte, pe care o vede el pentru prima dată. Acolo vede o mulțime de oameni, la cari rămîne ca slugă. După o vreme oarecare, vrea să se întoarcă la lume și, cînd iese afară, îi spun acei oameni să mături tot gunoiul de acolo și să-l scoață asemenea afară. Cînd ajunge afară, vede că s-a schimbat tot gunoiul în aur. Cu acesta se îndreptează la satul lui, dar acolo el nu mai cunoaşte nici satul, nici oamenii, şi pe dînsul nu-l cunoaşte nimeni, căci cît era el în munte, a trecut o vreme îndelungată, ceea ce lui i s-a părut numai puţină vreme şi toate se schimbaseră (2).

---

[5] F. 105^r — 108^r.

[6] N. Tihonravov, *op. cit.*, vol. I, p. 273—298, două recenziuni: una din secolul al XV-lea, alta din sec. al XVI-lea.

[7] **Νέος Παραδεισος, παρά ʿΑγαπίου μόναχου**, ed. întîi, Veneția, 1644, ed. a doua, *ibid.*, 1806, p. 158—162 (4 noiemvrie).

[9] M. Gaster, *Beiträge zur vergleichenden Sagen- und Märchenkunde, Monatschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judenthums*, XXX (1881), p. 78—81, 130—138, 368—374 și 413—423 (ediția separată, p. 79 urm.).

* În text: anatematizate (n. ed.).

[10] Studiul meu, loc. cit., p. 368.

[11] *Op. cit.*, nr. 2, p. 90—96.

Alte paralele destul de numeroase am cules în studiul nostru sus-pomenit. Ceea ce reiese pentru noi din compararea şi urmărirea istorică a acestor legende şi basme este că această trăsură e de origine literară şi de aci a pătruns în literatura populară. Insistăm asupra acestui punct, deoarece vom reveni asupra acestor trăsuri deosebite pentru a le reuni într-o singură vedere cînd vom tracta despre originea basmelor şi despre părţile mitologice ce par a conţine.

CHRISTOS. PILAT (1)

Apocrifele şi legendele la cari a dat naştere Noul Testament, cu care ne vom ocupa acuma, se deosibesc cu totul de cele izvorite din Vechiul Testament. Se înţelege că vorbim aci numai de acele legende cari se aflu în literatura română, căci, pe cînd fantazia creatoare împodobea tocmai persoanele biblice cu poveşti şi legende prelucrate şi în limba română, n-avem în literatura noastră nici una din legendele orientale privitoare la naşterea Domnului sau la copilăria lui. Numai urme slabe s-au păstrat în cîntecile populare de Crăciun şi în colinde, de esemplu: adăpostul ce l-a găsit Maica Domnului în staulul unde era să nască pe mîntuitorul, călătoria Maicii Domnului cu Iosif de la Rusalim la Vitleim, legenda despre rîndunelile ce stropeau pe mîntuitorul în leagăn şi, în sfîrşit, în credinţele populare: afurisirea ursului şi binecuvîntarea broaştei de către Maica Domnului, cînd fugea la Egipt. Căci iată ce ne spun colindele: Cînd era să nască, se ruga Maica Domnului de Crăciun să o lase să nască în patul lui. Crăciun însă nu o lasă, ci-i zice să se ducă în staulul cailor sau în ieslea boilor. Întrînd în staulul cailor, începură caii a tropoti şi iepele a rînchezi. Atunci le zise Maria să stea

cu tropotul şi rînchezul, căci îi măresc durerea. Dar caii n-au încetat şi Maria i-a blestemat ca să n-aibă nici un saţiu şi, oricît vor mînca, niciodată să n-aibă îndestulare. Venind la boi, boii rumega, dar îndată ce Maria i-a rugat, au încetat şi de aceea i-a binecuvîntat să fie iubiţi de oameni şi de Dumnezeu. [1]

A doua colindă ne spune că Iosif cu Maria, călătorind de la „Rusalim la Vitleim", voiră să se recorească la umbra plopului; plopul însă se retrase şi soarele îi ardea, de aceea îl blestemară „să nu fii rodit. Să creşti tot în sus,/ căci umbră mi-ai dus". Dimpotrivă, lăţea mărul umbra sa ca să-i acopere şi ei îl binecuvîntară: „Mărule înflorit! să fii tot rodit! Să creşti tot în lături, / să sporeşti cu roduri" [2]. Rîndunelile, după o altă colindă, stropiră cu aripile pe fiul lui Dumnezeu şi-i aruncară cu pietricele, de aceea au fost blestemate să le fie cuibul tot la loc rău, la grindele streşinilor, să le bată fumurile [3]. După credinţa populară apoi, a fost ursul odinioară un om care s-a pus în brînci ca să sperie pe Maica Domnului, cînd fugea la Egipt, şi a fost blestemat de dînsa să rămîie aşa [4]; şi, în fine, broasca a fost binecuvîntată de Maica Domnului să nu putrezească după moarte, ci să se usuce. Astea şi poate încă cîteva urme slabe, ce ne-au scăpat, sînt totul ce posedăm în literatura populară română din legendele evanghelielor apocrife din primii secoli ai erei creştine, cum sînt Evangheliul copilăriei lui Iesu, Istoria lui Iosif lemnariul, Evanghelia lui Nicodem, Evanghelia lui Pseudo-Matheus, editate în limba greacă sau în traducţiune latinească după originale arabe şi siriene * de Fabricius, Thilo şi Tischendorf.

Din apocrifele relative la Hristos s-a păstrat în limba română numai *Înştiinţarea lui Lentul proconsul Iudeei către sănatul Râmului pentru chipul mîntuitorului*, tipărit într-un ceaslov bogat de la Sibii; desigur, de pe la sfîrşit[ul] sec. al XVII-lea, pe care însă în zadar l-am căutat pînă acuma. După acel ceaslov s-a făcut o copie „la sfînta mănăstire [a] Brîncovenilor“ și la 1825 a fost copiat de aci într-o pravilă manuscriptă ce se află acuma în Biblioteca Academiei române, scrisă de unul Climent, ieromonah ot Pîrșcoveni. Noi dăm aci acest apocrif scurt în întregul lui, întocmai după ms. Academiei, precum a fost copiat de sus-numitul ieromonah(2):

---

[1] At. Marienescu, *Poezia populară. Colinde*, Bucureşti, 1861, nr. 2, p. 4—6 *(Ieslea)*; Anton Pann, *Versuri* sau *Cîntece de stea*, Bucureşti, 1880, p. 95—99 *(Peştera şi ieslea)*.

[2] Anton Pann, *op.cit.*, p. 93—95; Marienescu, *loc. cit.*, p. 1—3 *(Drumarii)*.

[3] At. M. Marienescu, *op.cit.*, p. 27—29 *(Rîndunelele)*.

[4] Gligore M. Jipescu, *op. cit.*, p. 117.

*Siriace (n. ed.).

„Înștiințarea lui Lentul, proconsul, Iudeei către sănatul Râmului pentru chipul mîntuitorului care au fost întru acesta chip. Întru aceste vremi s-au arătat aici un om care încă trăiește, anume Issu Hrst, a căruia putere trece preste măsurile firii; oamenii îl numesc mare prooroc, iară ucenici[i] lui îi zic fiiul lui Dumnezău. El înviază morți și tămăduiește tot feliul de boale. El este un om de un chip încuviințat și cu bune măsuri. În fața sa să vede oareșicare străștie, însă care atrage deodată și dragostea și frica acelor ce-l văd; părul lui este în floarea a unii alunii timpurie, însă de la rădăcină și pînă la urechi este neted, iară de acolo și pînă la umere creți, și trece și mai jos de umere. De la frunte prin mijlocul capului are cărare, după obiceiul nazarinenilor. Fruntea lui este lată și albă, fața fără de nici o meteahnă și împodobit cu o rumeneală foarte plăcută. Fiziognomia lui este ighemoniiască și mîngăcioasă; nasul și gura sînt făcute cu mari măsuri. Barba este din destul deasă, în floarea părului, și despărțită în furculiță. Ochii îi sînt căprii și foarte vioi. El este groaznic la ale sale mustrări, dulce și plăcut la ale sale învățături și sfaturi. Chipul feței lui trage ochii tuturor, amestecată fiind cu semnotita, adică cu o cinstire adîncă. Nu l-au văzut niminea niciodată rîzînd, dară plîngînd adeseori. Statul lui este drept. Mîinile mari și lungi și brațăle foarte frumoase. El vorbește puțin, dară cu multă statornicie și este cel mai frumos om în lume. Acestea le-am găsît eu scrîs la sfînta mănăstirea Brîncovenilor după un ceaslov bogat de la Sibii iară nu le-am găsît în sfînta pravilă, precum să vede înainte scrisă.
Și am scris eu Climent ieromonah ot Pîrșcoveni. 1825, iul.28.“

Recenziunea latină [a] acestui apocrif s-a publicat de Fabricius [5] după istoria lui Hristos, scrisă în limba persană de Xaverino și tradusă latinește de Ludovic de Dieu. De asemenea, a adăugat [6] și indicațiunea paralelelor din cele[l]alte literaturi, de unde reiese că această epistolă a lui Lentul a fost publicată în „ortodoxografiele“ și că se află în multe manuscripte din bibliotecile engleze, franceze, germane etc(3).

---

[5] J. A. Fabricius, *op. cit.*, vol.I, p. 301—302.
[6] *Ibidem*, p. 302, și vol. III, p. 487.

O altă epistolă apocrifă este aceea atribuită lui Pilat, adică relațiunea despre moartea lui Hristos ce o trimete Pilat către „Chesarul“ din Roma și unde descrie minunile cele mai principale ce le-a săvîrșit Hristos pe cînd trăia și întîmplările cele groaznice în momentul răstignirei, cum că soarele s-a întunecat și tot pămîntul s-a cutremurat. Chesar, văzînd că din vina lui Pilat s-a întîmplat acea întunecare și acel cutremur care a speriat pe toți, îl cheamă la Roma și-l osîndește. Cam așa, dacă îmi aduc bine aminte, este și coprinsul recenziunei române care se află în sbornicul de pe la începutul sec. al XVII-lea, care conține și Palia. Regret că acel manuscript nu ne este acuma accesibil, pentru a putea da cu mai mare siguranță coprinsul acestei epistolii, pe care am citit-o foarte repede acuma deja doi ani. După toată probabilitate[a] este și această epistolie tradusă din slavonește, precum este și restul manuscriptului întreg, cu toate că pînă acuma ne-a rămas necunoscut originalul slovenesc. Prototipul grecesc s-a publicat de către Fabricius [7], împreună cu o traducțiune latinească. Tischedorf [8] însă a publicat textul grecesc pentru a doua oară, slujindu-se de cinci manuscripte, din care unul este din sec. al XII-lea.

Mai răspîndită este, în sfîrșit, hotărîrea făcută de Pilat, adecă descrierea procesului și condamnărei lui Hristos care, precum zice însuși textul, a fost găsită la anul 1400 în „Acula din Italia, într-o piatră foarte frumoasă“. Acel oraș Acula se numește Aquila în paralela germană [9], singura nouă cunoscută. În literatura română pretinde acel apocrif să fie tradus din grecește. Prototipul grecesc se pare a fi textul publicat de Steph. Leukadios [10], alăturea cu textul grecesc al epistoliei lui Lentul despre fața lui Hristos [11]. Tocmai acest apocrif, relativ cel mai modern, a devenit cel mai răspîndit dintre acele citate pînă acuma. Dăm aci începutul lui, care conține istoricul apocrifului, destul de interesant, după textul popular care face parte din cărticica *Minunele sfîntului Sisoe* [12]:

---

[7] J. A. Fabricius, *op. cit.*, vol. II, p. 456—465. 972—981,
[8] *Evanghelia apocrypha*, Lipsiae, 1853, p. 413—419.
[9] J. A. Fabricius, *op. cit.*
[10] Συλλογή, Atena, 1838, p. 3—8.
[11] *Ibidem*, p. 1—3.
[12] *Minunele sfîntului Sisoe*, București, 1878, p. 7—10.[4]

Tălmăcirea după copia din limba grecească a hotărîrei făcute la al șaptesprezecelea an al oblăduirei împăratului romanilor Tiberie Chesar, din Pontie Pilat, domn stăpînitor al Iudeei, asupra mîntuitorului Isus Hristos, născut din fecioara născătoare de Dumnezeu Maria, prin care îl osîndește la moarte pe cruce între doi tîlhari, la 23 martie. Această hotărîre s-au găsit la anul 1400 de la Hrisos, în orașul Acula din Italia, într-o piatră foarte frumoasă, ca o lădiță de marmoră minunată și într-aceea s-a găsit pomenita hotărîre, scrisă pe membran, în limba ovreiască. Și s-au adus întîiaș dată la Constantinopole, la 1581 în zilele patriarhului Ieremia, la 1 aprilie, apoi la anul 1595, iunie în 3, s-au scos din cărțile patriarhului din Constantinopole Dionisie, cu următoarea coprindere.

Coprinderea este sentința de moarte, motivată printr-
aceea că Hristos s-a răzvrătit împotriva legii și a sfintei
biserici din Ierusalim și că a intrat călare în oraș, cu mulțime
de norod, ca un împărat izbînditor, și norodul cu stîlpări
de finic l-au primit. Interesante prin pocirea lor sînt numirile
proprie [ale] acestei hotărîri. Cu greu se recunoaște forma lor
adevărată, ceea ce arată că acest apocrif a devenit proprie-
tatea poporului care, în genere, mai niciodată nu lasă intact[e]
numirile proprie străine, ci în genere caută a și le asimila,
adeseaori prin etimologii fantastice care dau naștere în filo-
logie la capitolul cel foarte interesant despre „etimologii
populare".

Pe cînd acele epistolii, afară de cea din urmă, au rămas
izolate în literatura română, au devenit din contra alte
epistolii și apocrife curate cărți populare, citite și rescitite
în curs de secoli și așa de răspîndite ca nici o altă carte curat
religioasă. Caracterul fantastic, care înspiră groază și spaimă
cititorilor, sau puterea inerentă ce li se atribuie împotriva
Satanei și împotriva duhurilor necurate, a asigurat *Episto-*
lei din cer a domnului nostru Isus Hristos, *Călătoriei Maicei*
Domnului prin iad, *Visul*[*ui*] *Maicei Domnului* sau *Apoca-*
lipsul[*ui*] *apostolului Paul* o popularitate într-adevăr fabu-
loasă.

APOCALIPSUL APOSTOLULUI PAVEL (1)

Unul din apocrifele cele mai vechi înșirate mai sus este *Apocalipsul apostolului Pavel.* D-nul Hasdeu, care a descoperit și a publicat [1] acest apocalips, a însoțit publicațiunea sa cu o introducere literară [2] unde vorbește mai pe larg despre izvoarele acestui apocrif și despre paralelele din literatura universală. Ne vom mărgini deci la un mic estract privitor la originea directă a acestui apocrif care, pe lîngă importanța culturală universală, mai are și importanța literară specială românească, deoarece este cel mai vechi text românesc cunoscut pînă acuma.

De timpuriu deja s-a născut în sferele creștine descrierea pogorîrei lui Christ în iad, precum o avem în pretinsa evanghelie a lui Nicodim. Această pogorîre a fost un fel de esemplu după care s-au fabricat alte, prin analogia care joacă un rol așa de important în literatura populară. Una din copiele cele mai vechi de felul acesta a fost apocalipsul de față, atribuit apostolului Pavel. Foarte bine a observat d-nul Hasdeu că de la Orient a ajuns în Occident prin paulichiani, sectatorii eretici ai apostolului Pavel, și că a fost răspîndit în Bulgaria și România prin mijlocul bogomililor. Observăm aci că bulgarii (foști eretici) azi catolici, cari formează colonii însemnate în România, sînt numiți de popor „pavlicheni".

Prototipul grecesc, care datează cel mult din sec. al IV-lea, a fost publicat de Tischendorf [3], alăturea cu traducerea englezească [a] unei recenziuni siriace mai dezvoltate decît textul grecesc. Acestea reprezintă redacțiunea cea lungă, completă a acestui apocalips, care se compune din trei părți: întîi, un fel de introducere unde se vorbește de modul cum aduc îngerii sufletele oamenilor înaintea lui Dumnezeu ca să le judece după faptele lor săvîrșite pe pămînt; a doua parte vorbește pe scurt despre dulceața raiului, și a treia, în fine, descrie foarte pe larg muncile iadului. Din această recenziune lungă, care se află și în textul slavic publicat de Tihonravov[4], s-a născut o alta mai scurtă, care coprinde numai partea întîi, și aceasta este recenziunea slavică din sec. al XVI-lea, publicată de Novaković și tipărită pentru a doua oară de către domnul Hasdeu, alăturea cu textul român. Titlul apocalipsului în această redacțiune este *Vederea apostolului Paul de ieșirea sufletelor* căci, într-adevăr, se concentrează aci tot interesul în momentul cînd iese sufletul omului și în deosebirea între ieșirea sufletului omului drept și între aceea a omului păcătos. Asta este ce cere Paul să vază și asta îi arată îngerul din cer. Cele[l]alte două părți s-au putut lăsa afară cu atît mai ușor cu cît au fost înlocuite printr-un alt apocrif, posterior apocalipsului ap[ostolului] Paul. *Călătoria Maicii Domnului la munci* a făcut de prisos o altă călătorie și așa s-a păstrat în literatura română numai redacțiunea cea scurtă. D-nul Hasdeu conjecturează însă că și cea lungă a fost cunoscută românilor, deoarece se pomenește indirect într-un alt text din sbornicul manuscript, din care face parte și *Apocalipsul ap[ostolului] Paul*, zicîndu-se acolo cum că îngerul spuse lui Paul „pe care-l purtă de-i arătă toate muncile, că de ar fi un voinic de treizeci de ani și ar slobozi în jos o piatră, ar zbura trei ani să cază, acolo este munca păcătoșilor".

---

[1] B. P. Hasdeu, *Cuvinte den bătrîni*, vol.II, București, 1879, p. 415—425; reprodus de noi după manuscriptul original în *Crestomatia* noastră, vol. I, p. 1—3.

[2] B.P. Hasdeu, *op. cit.*, p. 405—414.

[3] *Apocalypses aprocyphae*, p. 34—69.

Dar și această redacțiune scurtă, coprinsă în sbornicul manuscript dăruit de d-nul Sturdza Academiei Române, este fragmentară: lipsesc la mijloc două pagini, care au fost restituite de d-nul Hasdeu prin ajutorul originalului slovenesc. Coprinsul apocalipsului ap[ostolului] Paul este deci următorul:

Apostolul, rîdicat în cer, văzu îngeri ce vin și se închină înaintea lui Dumnezeu, încărcați cu daruri și rugăciuni din partea acelora ce s-au lăsat de dulceața lumei și se roagă neîncetat lui Dumnezeu. Și un glas le zice să se ducă și să slujească pe acei oameni drepți. Și vin îngerii oamenilor ce n-au fapte bune de se închină și se plîng de răutățile oamenilor care nu păzesc praznicele și sf. duminecă, și Dumnezeu le zice să se întoarcă și să-i slujească pînă ce se vor pocăi. Îngerul duse apoi pe ap[ostolul] Pavel de văzu și locașul sfinților și iadul. Întors iar la tăria cerului, văzu cetele Satanei ce se trimit

---

[4] N. Tihonravov, *op. cit.*, vol. II, p. 40—58. Jagić mai pomenește trei manuscripte slavone din care a dat estracte, v. *Archiv für slav. Philologie*, IV, p. 694.

nică și sf. vineri, și iar m-am milostivit *pentru ruga maicei mele* (subl. aut. M.G.) și pentru apostolii, mucenicii și îngerii mei, doară veți feri săraci și mișei, iară voi nu-i miluiți. Păgînii nu au lege și țin pre a lor, iară voi rîdeți de legea voastră. Nu știți că vineri am zidit pe Adam? Că duminica veni arhanghelul Gavril cu bunavestire, că duminica luai botez, că duminica înviai din morți, ca să învie și morții la județ? Nu știți că sf. vineri mă răstigniră pe cruce? Deci, cine nu va posti sf. vineri, va petrece în foc de veci, iar cine va cinsti sf. vineri și sf[inte]le miercuri, va avea viață de veci. Mă jur pe scaunul cel înalt etc. că, dacă nu va feri sf. duminică și sf. vineri și sf. miercuri cu postul și cu metanie și celelalte praznice, vom trimete fiare cu cîte două capite. Și proclet să fie omul ce nu-și va lăsa lucrul sîmbăta, la al nouălea ceas, pînă luni în răsăritul soarelui; și miercuri și vineri să postiți. Dacă nu, nu voi mai trimete „citenii" pe pămînt, ci voi deschide șapte ceruri și va ploua piatră arzîndă și uncrop. În luna lui fevruarie voi face 11 zile întuneric și în aprilie, 17 zile va ploua sînge și spuză și va strica toate.

Urmează apoi o apostrofă teribilă în contra păcătoșilor, cari sînt enumerați, și se înșiră pedepsele lor. Apoi urmează „cum că această trimitere este de la tatăl nevăzut și cei ce nu vor crede într-însa, vor merge în focul de veci, cel gătit dracului; mai ușor va fi Sodomului și Gomorului de cît aceluia ce nu va priimi această trimitere, căzută din cer în Ierusalim". Mai urmează blăstemarea acelora ce ocărăsc pe popii și blăstemarea popilor ce nu slujesc în regulă în biserică: „Și să fie proclet popa ce nu va priimi și nu va ceti înaintea soborului această scriptură și trimitere din Ierusalim, iar cine va scrie și va ceti această epistolie, aceluia îi va ierta Dumnezeu păcatele". Imediat după aceasta iar se află o apostrofare analoagă. Textul se termină cu cuvintele: „Eu, patriarhul din Ierusalim, fui umbrit de duhul sfînt și creștin; drept (aceea) rogu-mă voaă, fraților mei: vindeți-vă avuție voastră și vă cumpărați cheia împărăției cerului cu milostenie etc... doară domnul Dumnezeul nostru, cela ce au făcut cerul și pămîntul, doară își va întoarce mînia sa despre noi și doară ne va milui și pre noi Isus Hristos, Dumnezăul ce-i ținere și putere noastră, în vecii vecilor amin".

Pe lîngă această redacțiune lungă care a devenit cartea populară *Epistolia lui Hristos*, mai esistă și o altă redacțiune scurtă românească care, precum a observat-o foarte bine d-nul Hasdeu, formează începutul așa-numitei *Epistolia Maicei Domnului* și care se potrivește întocmai cu recen-

ziunea maghiară, polonă și ruteană. Dependența textului
român de cel rutean merge chiar mai departe decît a obser-
vat-o d. Hasdeu. Această epistolie s-a găsit în orașul „Bet-
hania“, zice textul unguresc după indicațiunea sa proprie.
La ruteni și poloni s-a schimbat acea „Bethania“ în „țara
Britaniei“ sau „țara britanilor“. Și în textul român regăsim
atît țara britanilor, cît și muntele Maslinilor, dar astfel
schimbate că cu greu le-ar mai recunoaște cineva care nu
i-a comparat cu celelalte variante neromâne. Iată cum sună
textul român: „Această carte este arătată *în fața bătrînilor*,
în munții Maslinilor“. Mutînd numai litera *r* din cuvîntul
bătrînilor mai sus, ajungem de la acest din urmă la forma
corectă: *britanilor*, o mutare ce s-a putut face foarte lesne
de către acela care a copiat manuscriptul scris cu cirilica și
cu litere aruncate deasupra, precum este scriptura cirilică.
Copistul, neînțelegînd cuvintele „țara britanilor“ a citit
deci „bătrînilor“, și din „țara“ a ajuns la „fața“. Această
schimbare este de altă parte importantă și pentru constatarea
că toate edițiunile moderne s-au făcut după o singură copie,
căci toate au „fața bătrînilor“. Pînă acuma, pe cît știm,
nu s-a aflat un manuscript al acestei redacțiuni; cu timpul
însă credem că vom reuși a-l găsi și pentru această legendă
și atuncea sper că se va dovedi dacă conjectura noastră este
adevărată.

O altă trăsură caracteristică a acestei legende, relevată
de d-nul Hasdeu numai pentru redacțiunile polonă și ruteană
și nicidecum pentru cea română, este că originea ei se esplică
acolo în modul următor: aceste cuvinte dumnezeiești au fost
trimise după legendă de însuși Dumnezeu papei, respective
patriarhului Leone, care le-a trimis fratelui său, regelui, și
cu ajutorul lor a biruit pe vrăjmași. Întocmai așa, numai
cu omiterea numelui patriarhului, se regăsește acest pasagiu
și în redacțiunea română, unde se zice: „Aceste cuvinte sînt
de la singur Dumnezeu și mîntuitorul nostru Isus Hristos,
fiind date prea sfințitului patriarh, iară patriarhul o au trimes
frate-său craiului, să-i fie întru ajutor către pizmașii lui“.
Identitatea pe care o relevăm acum ne arată locul unde
trebuie să căutăm originea redacțiunei scurte române. Înve-
derat că a ajuns la noi, împreună cu *Visul Maicii Domnului*,
de la ruteni, unde se aflu aceste două apocrife deasemenea

totdauna combinate. Redacțiunile cele lungi ne-au venit, după probabilitățile, de la slavii de sud, pe cînd redacțiunile cele scurte se pare că au prototipurile lor în literatura populară ruteană sau polonă. Mai observăm că manuscriptul nostru din 1784 care conține *Visul* este scris în Suceava! Cît privește coprinsul acestei redacțiuni, el se poate rezuma în recomandațiunea cinstirei și păzirei duminicei, iar peste acela ce nu o va ține vor veni pedepse analoage cu cele din redacțiunea cea lungă. Aci nu se mai pomenește nici de miercurea, nici de vinerea. De altă parte s-a adaus că însăși cartea are putere de a ajuta pe toți acei ce o vor purta, întocmai precum am văzut-o la *Visul* cu care e unit și precum o vom mai vedea la *Minunile sfîntului Sisoe*.

Destul de cunoscut este acuma rolul ce-l joacă sfînta Duminică personificată în basmele române. Feți-frumoși ajung la dînsa abia după ce au trecut pe la sf. Miercure și sf. Vinere; cîteșitrele babe bătrîne îi ajută sau dîndu-le sfaturi bune, sau chiar lucruri minunate(3). Așa, în *Povestea porcului* a lui Creangă [13], în *Zîna zorilor* a lui Slavici etc., în toate colecțiunile de basme ale lui Ispirescu, Fundescu, Schott etc. De altă parte, găsim sf. Duminică personificată și alăturată cu vinerea în colinda *Sf. Duminică* [14], unde vrea să boteze pe Domnul și se duce Duminica la Iordan, să caute darul, dar cînd se întoarce cu darul, cu

Trei flori, ca și trei viori,
ce lucesc ca niște zori,

Domnul a fost deja botezat „cu nănașul sf. Ion“. Darul îi rămîne însă ei și ea devine mai mîndră decît Vinerea. Veselovski cunoștea această colindă din traducerea germană a lui Schuller și o compară [15] oareșicum cu un cîntec popular bulgăresc, nr. 43 al colecțiunei fraților Miladinovții. De asemenea, citează [16] și cealaltă colindă: *Maria și fetele* [17], unde sf. Duminică merge înaintea Mariei în „Rusalim"

---

[13] I. Creangă, *Povestea porcului*, în *Convorbiri literare*, X (1876), nr.3, p. 105–115.

[14] At. M. Marienescu, *Poezie populară. Colinde*, București, 1861, nr. 15, p. 39.

[15] A. Veselovski, *art. cit.*, p. 202, nr. 1.

[16] *Loc. cit.*, p. 201.

Și flori culegea,
cunune învîrtea,
pe cale-i țipa.

Veselovski studiază acolo, ca o continuare a studiului său despre legenda duminicei, personificarea Duminicei în literatura universală. Noi mai adăugăm aci două citate din literatura veche română privitoare la sfințirea duminicei și vinerei. În *Pravila mică*, tipărită la Govora, 1640, zice mitropolitul Ghenadie: „Iară într-alt chip însuși datoriu iaste a posti miercurea și vinerea preste tot anul, cum porîncesc sfintele și dumnezeieștile pravile", făcîndu-se aluziune la Pravila Apostolilor, cap. 66 și 255 [18]. Tot în această *Pravilă* se mai povestește și cele următoare: „Deci într-una din zile un trup mort al oarecăruia fu scos la cale și-l întîmpină marele Pahomie și văzu doi îngeri mergînd pre urma mortului. Și să rugă lui Dumnezeu să-i descopere lui ce fu și veniră acei doi îngeri către dînsul și zise cătră dînșii: derept ce fiind voi îngeri și meargeți pre urma unui mort? Și-i grăiră lui: unul din noi iaste Miercuri, iară altul Vineri, iară pentru ce mergeam pre urma lui, el tocmai întru aceste zile postì pînă la moartea lui. Derept aceea și noi-l lăudăm, cela ce se nevoiaște întru Dumnezeu" [19].

LEGENDA VINEREI (1)

Legenda aceasta cu care ne vom ocupa acuma se află asemenea în Codex Sturdzanus și a fost publicată de d. Hasdeu în *Cuvinte den bătrîni* [1]. Sf. Vinere de care e vorba aci este aceea din Roma, care se prăznuiește la 26 iulie, al cărei prototip grecesc se află într-un manuscript al Bibliotecei imperiale din Viena [2]. În mineele grecești se află aceeași legendă, mai prescurtată decît în textul nostru român, care se vede că n-a fost tradus din grecește, ci din slavonește. Redacțiunea slavonă prozaică nu s-a găsit încă, dar Veselovski arată multe paralele în literatura italiană. Așa a fost prelucrată în Locra, azi Gerace, și a fost publicată latinește la 1643 în Neapoli de către un popă anume Simon, din cinul carmeliților [3]. La 1643 tipări Francesco Gravina de Cruyllas în Palermo viața sf. Vineri în limba italiană. Deosebirea între aceasta din urmă și aceea a fr. Simon constă, afară de amănunturi mai mici, mai mult într-aceea că sf. Vineri a lui Gravina este localizată în Sicilia [4]. Se vede că a fost influențată de o altă sf. Vinere, asemenea siciliană, a cărei viață s-a scris de Gaetani [4 bis].

Coprinsul legendei române, care diferă în mai multe puncte de redacțiunile latine, italiane și de cea grecească a mineelor, este pe scurt cel următor:

Era un om anume Agaton și muierea lui Polfiia. După multă vreme, neavînd copii, se rugară lui Dumnezeu și veni un înger de le spuse că vor avea o fată, a[l] cărei nume să fie sf. Vinere, căci se va naște vineri. După ce crescu, se duse din curțile tatălui său să propăvăduiască creștinismul. Așa ajunse mai întîi într-o cetate anume Antiohie, al cărei împărat se numea Antioh; el era grec. Ș-au venit mulți de au pîrît-o regelui că propagă religiunea creștină. Împăratul se mînie și porunci slugilor s-o aducă înaintea lui. Văzînd cît de frumoasă era, îi zise să se plece dumnezeului său, și el o va lua de nevastă. Sf. Vinere respinse însă propunerea lui. Atunci porunci împăratul de o legă ca să o răstignească. Ea se rugă la Dumnezeu și se ridică un vifor ce luă o piatră mare și o purtă ca o frunză și suna; și se ivi îngerul Domnului înaintea ei și rupse legăturile de pe mînile ei. Atunci strigară toți oamenii: nu e alt Dumnezeu mai mare decît Dumnezeul sfintei Vineri! Și slugile împăratului se închinară înaintea ei, iar ea îi boteză. Împăratul,

---

[17] At. M. Marienescu, *loc. cit.*, p. 46–49.

[18] T. Cipariu, *Crestomația sau analecte literare*, Blaj, 1858, p. 142.

[19] *Ibid.*, p. 150.

[1] B. P. Hasdeu, *Cuvinte den bătrîni*, vol. II, București, 1879, p. 139–156.

[2] *Ibid.*, p. 139.

[3] Auctore R. P. fratre Simone a Spiritu Sancto carmelitano excalceato, apud Veselovski, *loc. cit.*, p. 206.

[4] Titlul acestei biografii este *Vita di Santa Venera, da latini detta Veneranda, da greci Parasceve, vergine martire e predicatrice di Cristo, scritta de D. Francesco Gravina de Cruyllas. Estratta da molte omelie de santi padri greci e latini e cavata da non poche scritture a penna.* Con privilegio. In Palermo, nella stamperia d'Alfonso dell'Isola (Stamperia camerale), apud A. Veselovski, *loc. cit.*, p. 207, nr. 1.

[4] bis A. Veselovski, *Loc. cit.*, p. 205-206.

văzînd aceasta, porunci altor slugi zicînd: prindeți-o și aflați o căldare și ardeți pietri și le zmicurați și le băgați în căldare și băgați plumb și seu și smoală, să fiarbă șapte zile și șapte nopți, și a șaptea zi o băgați în căldare! Așa făcură, dar dacă descoperiră căldarea, se sculă sf. Vineri în picioare, teafără și nevătămată. Cum se apropie împăratul, de ciuda mare să vază acea minune, luă sf. Vinere apă din căldare și-l stropi peste obraz, orbindu-l. Împăratul se rugă apoi de dînsa să-l miluiască, că vrea să se facă creștin. Și sf. Vinere căzu cu fața la pămînt și plînse și se făcu o baltă cu lacremile ei. Cu această apă de lacrimi unse ochii împăratului și el văzu; și cu aceeași apă îl boteză pe dînsul și pe toți oamenii ce erau acolo. După aceea plecă de acolo într-un alt oraș, ca să propovăduiască cuvîntul lui Hristos. Aci domni Atizma împărat; acesta de asemenea îi făgădui mîna sa dacă ea se va închina dumnezeilor săi. Sf. Vineri însă nu voi și împăratul porunci slugilor sale să o ducă înaintea zmeului din cetate, ca să o mănînce. Sf. Vinere făcu semnul crucei peste acel zmeu și fugi diavolul și toate duhurile necurate dintr-însul; și atuncea se apropie sf. Vinere de zmeu și călcă cu piciorul pre falca zmeului și intră într-însul și trecu prin zgăul lui afară și stătu iară înaintea lui. Și atunci boteză pe împărat și toate slugile lui și toți oamenii. De acolo ajunse în orașul lui Aclit împărat, unde i se întîmplă ca la ceilalți doi împărați. Și aci porunci de o puseră într-o căldare cu plumb, seu și smoală, dar para focului de sub căldare arse slugile împăratului și atunci zise Aclit împărat către slugile lui: tăiați-i capul. Înaintea morții se ruga sf. Vinere către Dumnezeu, zicînd: rogu-te să faci milă cu acei ce vor face pomană mie și prinosul și liturghie și lumînare și blagoslovește Doamne casele lor și ficiorii lor și holdele și dobitoacele lor toate; și să fugă de ei toate duhurile rele și fărmăcătoarele, și sufletele lor să fie luminate; acela ce nu va cinsti această zi de vinerea mare cu milostenie și cu rugăciune la biserică, iară cela ce va lucra într-însa, acela să fie blestemat; iară cela ce o va cinsti și o va posti șapte zile, să fie lui sănătate și iertăciune păcatelor. Și cine nu o va cinsti sf. Vineri, ci o va spurca cu carne sau cu brînză, acela să nu biruiască. Că sf. vineri răstignitu-s-au Hristos de voie în cruce. După aceea îi tăiară capul.

Această rugăciune de la sfîrșit ne arată că sf. Vineri din această legendă este o personificație a zilei vineri, pe care am întîlnit-o deja personificată cu miercurea alăturea și cu duminica. În manuscriptul de *Întrebări și răspunsuri* din 1809[5]

---

[5] Ms. citat, p. 11.

se află șirul următor de întrebări ce stă în legătură cu legenda de față:

Î[ntrebare]: Pentru ce postim patru posturi întru un an?

R[ăspuns]: Pentru cele patru piroane ce bătură jidovii în palmile lui Hristos și în coastă.

Î[ntrebare]: Dar vinerile pentru ce le postim?

R[ăspuns]: Pentru cele patru rane.

Î[ntrebare]: Dar miercurele pentru ce le postim?

R[ăspuns]: Pentru ca să încăpem la ziua de judecată supt acoperămîntu precistii, care să va ruga fiiului ei pentru păcătoși și, pe cîți va cuprinde, pe toți va ierta Dumnezeu de păcate".

Deosebirea între *Întrebările* și legenda este numai că la cele dintîi s-a specializat momentul din răstignirea la care se referă cinstirea vinerilor, pe cînd în legendă este faptul întreg al răstignirei cauza postului și a* cinstirei vinerii. Cît privește miercurea, vedem aci Maica precistă pusă în legătură cu dînsa, fără îndoială, de asemenea o confundare între dînsa și miercurea precum a demonstrat-o Veselovski la duminica și vinerea[6], cum că în multe literaturi populare au luat locul Maicii preciste.

De observat pe lîngă aceasta este că însăși legenda vinerei și nu numai cinstirea zilei vineri, ci chiar cu numele ei, a devenit o colindă publicată de Teodorescu[7]. Iată-o textual:

Sus pe slava cerului,
Lerui ler, d-ai lerui Doamne-le,
La poalele raiului,
La scaunul Domnului,
La scaun de judecată,
Unde merge lumea toată,
Genuchiat-a sfînta Vineră,
Genuchia și mi-și plîngea,
Și de domnul se ruga,
Și din gură-așa grăia:

---

[6] A. Veselovski, *loc. cit.*, p. 194 urm.

[7] G. Dem. Teodorescu, *Noțiuni despre colindele române*, București, 1879, p. 41–42.

* În textul original: al (n.ed.).

„Știi, Doamne că m-ai trimes,
Pămîntul ca să-o botez.
Toți s-au dat botezatului,
Numai unul nu s-a dat:
Cetatea Irodului,
    Nu s-a dat botezului,
Nici creștinătăților,
    Ci pe mine prinsu-m-a,
    Prinsu-m-a,
    Legatu-m-a,
Cu cuțit tăiatu-m-a,
În cazan băgatu-m-a,
Și trei zile fiertu-m-a,
Numa-n ceară și-n reșină;
Ei din cazan scosu-m-au,
Apoi strecuratu-m-au,
    La gard aruncatu-m-au,
În obraz scuipatu-m-au.
    Ș-am făcut
    Cum am putut,
Și la tine c-am venit,
Să-mi dai sfinții-n ajutor,
    Pe Irod ca să-l omor.

Restul colindei ne spune că Dumnezeu îi dă pe sf. Ilie într-ajutor, care trăznea draci și îi fulgera, și ei se speriau și botezului se dau. Pentru a da legendei caracterul unei colinde de crăciun, s-a schimbat numele împăraților și s-a contopit în Irod cel destul de bine cunoscut. Dar afară de această adaptare naturală, se potrivește colinda cu legenda chiar pînă în amănuntul cazanului cel cu ceară și reșină. Dependența colindei de legendă este deci bine învederată și mai presus de orice îndoială.

Învățătură pentru celi 12 vineri mari ce sînt preste an

În legătură intimă cu legenda vinerei în general și cu cinstirea zilei vinerea în special stă acest apocrif descoperit de noi în literatura română.

Afară de vinerea mare, mai sînt și alte vineri peste an ce trebuie prăznuite, deoarece într-însele s-au întîmplat lucruri importante din istoria lumii creștine. Prof. Veselovski, ocupîndu-se de acest șir de apocrife, n-a putut să nu studieze în modul său cel profund și apocriful de față [8] și noi, din parte-ne, ne vom folosi de studiul său în respect cu redacțiunea noastră română, necunoscută pînă acuma. Întocmai precum s-a căutat a arăta toate întîmplările ce s-au făcut în ziua de duminecă și care îi dau acel caracter sfînt, tot așa s-a adunat lista întîmplărilor din ziua de vineri. O astfel de compilațiune se atribuie papei Clemens și textul grecesc s-a publicat de cardinalul Pitra. Acest text nu coprinde decît o simplă listă a celor 12 vineri de peste an, fără vreun cuvînt de esplicare. Veselovski alătureazǎ apoi un șir de paralele din literaturile occidentale cari, toate, țin de această redacțiune ce o putem numi „Clementina“. Așa o variantă germană, alta provensală din sec. al XVII-lea, apoi două italiane, din care cea din urmă adaugă deja o mică esplicare la fiecare vinere. Ceva mai esplicată este apoi recenziunea engleză „despre cele 12 vineri de aur de peste an“ și apoi una franceză [9].

Cu totul deosebită se prezintă acuma o altă grupă de legende asupra celor 12 vineri ce se poate numi cea slovenească sau, precum o numește Veselovski, „Elefteriană“, deoarece se află numai la slavi și persoana principală într-acel apocrif este Elefterie sau, precum sună în recenziunea română, Liftirie. Această redacțiune este cunoscută în opt texte slavice, pe cari Veselovski le împărte în două grupe, deosebite între dînsele mai cu seamă prin ordinea în care se enumeră cele 12 vineri. Ajunge acuma să spunem că redacțiunea română se potrivește cu grupa A, pe care o caracterizăm întocmai, dînd coprinsul redacțiunei române; totdeodată arătăm printr-aceasta, prototipul direct al acestei din urmă. Redacțiunea română o posedăm, pe cît știm pînă acuma, numai noi singuri în sbornicul nostru manuscript de pe la 1750, unde ocupă nouă pagini. Iată pe scurt ceea ce ne spune legenda celor 12 vineri:

---

[8] A. Veselovski, Сказанiе о 12-тi пятницах în Журнал Министерства народного провс.,vol. CLXXXV (1875), partea a doua, p. 326—367, și continuarea sub titlul *Freiheit — Eleftherii*, *ibid.*, vol. CXC, partea a doua, p. 76—126.

[9] A. Veselovski, *loc. cit.*, p. 329—334.

La apus este un pămînt frumos și acolo este o cetate ce se chiamă Drace. Acolo locuiau mulți jidovi și se priceau în cuvinte cu creștinii. Odată se învoiră între dînșii să aleagă cîte un filosof cari să se întrebe din carte și a cărui lege se va dovedi că e mai adevărată, pe aceea o vor priimi. Și aleseră creștinii un filosof anume Liftirie, iară jidovii aleseră un filosof anume Tarasie și intrară amîndoi într-o casă de taină și începură a se întreba din carte și din legi și se priciră trei zle și trei nopți, și tot îl rămasă Liftirie pe Tărasie. Și văzu Tarasie că rămîne, zise către Leftirie: Iată că mă duc afară să mă trezvesc, că mi s-au sălbăticit mințile din cap, iară pînă cînd voi veni de afară, tu să știi rîndul celor douăsprezece vineri mari ce au lăsat Dumnezeu de folos creștinilor peste an. Leftirie nu știa ce să facă. Iară Tărasie avea un ficior, anume Mahiil, și acesta rămase cu Leftirie în casă. Atunci se îndreptă acest din urmă către Mahiil și-l întrebă decă știe să-i spuie rîndul celor 12 vineri. Și Mahiil zise: știu-le, că au făcut Dumnezeu un sfetoc și le-au scris acolo și le-au dat apostolilor ca să știe și ei de acele 12 vineri. Iar apostolii, cînd s-au dispărțit de Hristos, le-au ascuns de frica jidovilor. Iară jidovii prinseră pe unul din apostoli cu sfetocul la el și au fost scrise și acele 12 vineri mari; și începu Mahiil a le spune toate pre rînd:

Întîia vineri înainte a 40 de mucenici; atuncea scoase Dumnezeu pre Adam și Eva din rai;

a doua vineri înaintea blagovișteniilor; atuncea ucise Cain pre Avel;

a treia înaintea paștilor; atuncea răstigniră pe Hristos;

a patra, înaintea înălță ei; dărîmarea Sodomului, Gomorei și celor [l]alte cetăți;

a cincea, înaintea rusaliilor; atuncea se ridicară turcii și alte limbi păgîne de goniră pre Arcadie împărat peste mare și mîncară carne de cămilă și băură sînge de capră;

a șasea, înaintea lui sf. Petru și Pavel; atuncea trimese Dumnezeu cele zece bătăi peste Egipt;

a șaptea, înaintea preobrajeniei; iară turcii ce zburară cu aripi ca zmeii și ca școrpiile și ajunseră la Râm* și Ierusalim, dar fură scoși de îngerul Domnului în țara Avatului prin poarta Zraon, la tătari;

a opta, înaintea adormirei Precistii; atuncea se sculă Navohodonosor și robi Ierusalimul șaptezeci de ani;

a noua, înaintea tăierii; atuncea a tăiat Irod capul lui Ioan pentru Irodia;

---

* În textul original: Rim (n.ed.).

a zecea, înaintea înălțării crucii; atunci lovi Moise Marea Roșie cu toiagul;

a unsprezecea, înaintea lui sf. Andrei; atunci a pus Ieremia diavolul între doi munți înalți;

a douăsprezecea, înaintea nașterii lui Hristos; atunci a tăiat Irod împărat 14 mii de prunci.

Să se știe deci că aceste 12 vineri mari trebuie ținute cu post și rugăciune și să nu se mănînce mai mult decît pîine seacă și să bea apă; atunci Dumnezeu va blagoslovi pe acela în toate lucrurile. Cum se întoarse Tărasie îi spuse Leftirie cele 12 vineri mari, după cum le auzise de la Mahiil. Tărasie, auzind aceste, strigă că nu le poate avea decît de la fiiul său Mahiil și scoase un cuțit de-l junghea. Iar creștinii se veseliră de izbînda lui Leftirie."

Întocmai așa sînt și textele slavone din grupa A, cu singura deosebire că în recenziunea română s-a intervertit rîndul la mijloc, rom. 6 corespunde slav. 7, rom. 7 sl[avului] 8 și rom. 8 slav. 6. Cealaltă grupă slovenească B, afară de altă rînduială a vinerilor, se mai deosibește de A printr-o mai mare dezvoltare încă a esplicațiunilor adause la fiecare vinere. Cît privește redacțiunea română, observăm că ea are de comun numele cetății Drace cu două texte din această grupă din urmă; pe cînd la celelalte texte slavone sau că e omis cu totul, sau că este înlocuit printr-un alt nume.

Nu voim acuma să mai intrăm în descrierea amănunțită a obiceiurilor și credințelor române privitoare la ziua de vineri. Toți știm că vinerea nu lucrează nici o femeie română și că lucrarea în această zi aduce pagubă de fulger, trăznet și grindină. Veselovski a cules [10] aceste credințe populare de pre alocurea și ele ne arată cît de adînc a intrat legenda în cinstirea vinerei în spiritul atîtor popoare.

MINUNILE SFÎNTULUI SISOE (1)

Nu mai puțin s-a înrădăcinat în popor și o altă legendă care apare în literatura română din secol în secol, dar care abia de vreo zece-douăsprezece s-a răsădit în mijlocul poporului și de atuncea s-a lățit în mod minunat. E vorba de *Minunile sfîntului Sisoe* în două redacțiuni, una lungă și cealaltă scurtă. Cea dintîia a fost descoperită de d-nul Hasdeu în des pomenitul Codex Sturdzanus și prin urmare publicată de domnia sa, însoțită cu o introducere literară foarte importantă [1] în care demonstră originea bogomilică [a] acestei legende. Nu cred însă că putem vorbi aci de două redacțiuni, ci mai bine de două legende deosebite cari, pe lîngă momente comune, au altele diferite cu totul; de sigur, a influențat una asupra celei[l]alte, și dacă judecăm bine în raționamentul ce urmează, atunci a influențat legenda cea scurtă asupra celei[l]alte. Spre mai lesne deosebire vom numi legenda cea lungă *Minunile sfîntului Sisoe,* și cea scurtă *Avestița aripa Satanului,* după rolul ce joacă fiecare din aceste două persoane în acele legende. Noi dăm acestei din urmă prioritatea, deoarece e mult mai veche, întrucît se poate dovedi pe cale literară, cu toate că în literatura română se pare a fi mai nouă decît *Minunile sfîntului Sisoe.*

---

[10] A. Veselovski, *op. cit.*, p. 357—395.

Avestița, aripa Satanei

Acest apocrif îl posedăm noi, scris la 1799, intercalat într-un sbornic de la 1779, proprietatea noastră. Post-scriptul copistului ne spune însă că „această istorie s-au scris după o scrisoare a lui Gheorghe croitorul“; se vede deci că a ezistat într-o copie mai veche românească. Legenda de față o publicăm textual în *Crestomatia* noastră, vol. II; aci dăm numai estractul ei:

> „Arhanghelul Mihail, pogorîndu-se din muntele Ilionului, vede pe un duh necurat cu ochii ca stelele, cu mînile de foc, cu unghiile ca secerile și cu părul pînă la călcîi. Arhanghelul îi a zis: stai, Satana! Cine ești? Și unde te duci? Iar ea zise: pe mine mă chiamă Avestița, aripa Satanei, aripa împăratului nostru, voevodului Velzevuv, și cum am auzit că fecioara Maria vrea să nască pe Hristos. Mă duc cu ale mele meșteșuguri să o smintesc și să omor pruncul. Iar arhanghelu' o prinse de păr și o bătu cu biciul de foc și îi puse paloșul de moarte în coaste, iar ea se rugă de dînsul zicînd: rogu-mă, arhanghele Mihaile, muncitoriul dracilor, mai slăbește din legături.

---

[1] B. P. Hasdeu, *Cuvinte den bătrîni*, București, vol. II, 1879, p. 263–291.

> Arhanghelul însă o întrebă cum intră în casele oamenilor de omoară pruncii Avestița îi zise: Mă fac ogar, găină, muscă, iepure etc.; am 19 numiri cu care fac ce voi iar unde se vor afla aceste numiri scrise, eu acolo nu mai mă pot apropia cale de șapte mile. Avestița înșiră apoi cele 19 numiri ale ei și le dă zapis arhanghelului Mihail, să o slobozească. Arhanghelul însă o blestemă că nu să apropie de cutare ... și apoi o trimete în locul ce-i este gătit în fundul beznii, la tatăl ei Verzuvul“.

Observăm că mai același apocrif în regăsim și la grecii moderni, cu deosebire numai că în loc de Avestița stă numele Ghilou. Identitatea merge pînă acolo că i se atribuie și ei 12 numiri și jumătate, cari mai toate se pot esplica ca niște atribuțiuni personificate și justifică astfel esplicarea ce am dat numirilor multiple ale Avestiței și ale lui Dumnezeu (care vor urma la) p. 402—408 urm. B. Schmidt *(Das Volksleben der Neugriechen,* I, 1871*)* studiază, p. 139—140, credința populară grecească respectivă fără însă a cunoaște acel șir de apocrife orientale, slavone și române studiate de noi aci *.

Puțin schimbată de această redacțiune, cea mai veche cunoscută pînă acuma, este cea modernă care ocupă pagina 1—2 a cărții răspîndite sub numele de *Minunile sfîntului Sisoe.* Ce e drept, d-nul Hasdeu a arătat înrudirea ce esistă între această legendă, devenită simplu descîntec chiar la români, și între un descîntec rusesc din sec. al XVII-lea. Se vede că totuși îi au scăpat însă din vedere două paralele rusești publicate de Tihonravov [2], din care cea dîntîi este din secolul trecut **, cea din urmă provine dintr-un manuscript modern *raskolnik,* adică din secta considerată în Rusia mai mult sau mai puțin ca eretică. Atît în aceste texte rusești, cît și în cele române moderne, figurează sf. Sisinie, Sisin, resp[ectiv] Sisoe care, precum am văzut, lipsește cu desăvîrșire în textul cel vechi publicat mai sus. Oricum ar fi, originea bogomilică a acestui descîntec la români și slavi ni se pare demonstrată din partea d-lui Hasdeu, care se oprește aci[3]. Noi însă am urmărit în două rînduri această legendă mai departe și am ajuns a regăsi prototipul ei cel mai vechi deja cel puțin în sec. al IX-lea în literatura ebraică și am arătat că s-a păstrat pînă în ziua de astăzi la evrei într-o formă aproape identică cu cea română, servindu-le ca amulete pe lîngă leuze. Aci sînt numai alte numiri, fondul și chiar vorbele sînt mai aceleași. În locul arhanghelului Mihail se întîlnește prorocul Ilie cu Lilith, duh necurat care ia locul Avestiței. Și ea se duce să omoare pruncul nou născut, este bătută de Ilie, îi spune un șir de numiri ce are și îi făgăduiește că se va depărta de acea casă unde-și va vedea numirile ei.

---

* Acest paragraf este adăugat de autor la *Adause și îndreptări*; așa se explică anticiparea unui text care urmează peste cîteva pagini (n.ed.).

** Adică sec. al XVIII-lea (n.ed.).

[2] N. Tihonravov, Памятники отреченной русской литературы, vol. II, p.351—353.

În descîntecele rusești este Avestița înlocuită prin fetele împăratului Irod. Sbornicul nostru care coprinde legenda, mai coprindea și un variant român al descîntecului care se mai poate recunoaște din fragmentul ce a rămas, ruptă fiind foaia pe care a fost scris. Se pomenește că a „venit la dînșii niște (fete) ... și l-au întrebat pre dînsele (...) lor, ele răspunseră: noi sîntem fetile [...] creștinesc, să le facem muncă lor întrebăm [...] să muncească pre neamul creștinesc [...] să cutremurăm criirii lor [...] să le bem și după aceea s-au sculat [...] de fier și le-au dat cîte șapte rane [...] afurîsîte și ocărîte“. Restul lipsește cu totui. Noi am pomenit și de acest fragment, și de variantul legendei devenite descîntec în Bucovina[4] deoarece vom reveni mai pe larg asupra acestui fenomen, cum se schimbă legenda sau apocrif într-un descîntec. Și tocmai acest apocrif s-a schimbat chiar și în amulet, precum vom vedea.

Minunile sf. Sisoe

Redacțiunea cea veche din secolul al XVI-lea publicată și de noi[5] este identică, precum a observat-o și d. Hasdeu, cu redacțiunea modernă, cu toate că aceasta din urmă este ceva amplificată. Pe cînd la *Avestița* abia se pomenește sau nici nu se pomenește deloc sf. Sisoe, joacă el dimpotrivă aci rolul principal. Legenda nu este altceva decît povestirea isprăvii sfîntului Sisoe în contra diavolului. Căci iată ce ni se spune:

> „Melintia, sora sfîntului Sisin, născuse cinci copii și pe toți i-a luat dracul, și acuma avea să ia și pe al șaselea. Atuncea făcu un stîlp de marmură și se închise într-însul. Către Sisin venise îngerul Domnului în vis și îi zise să meargă, să gonească pe acel drac. Ajungînd la stîlp, nu voia Melintia, soru-sa, să-l lase să intre de frica dracului. Sisin o rugă însă și ea îi deschise stîlpul; atunci intră și dracul pituliș ca un grăunț de mei, supt copita calului lui Sisin, răpi copilul și fugi spre mare. Sisin se luă după el. Pe drum întrebă o salce lîngă care trecu dacă a văzt pe acel drac. Salcea tăgădui și Sisin o afurisi să înflorească, iar poame să nu facă. Rugul tăgădui asemenea și-l afurisi ca unde-i rădăcina, acolo să-i fie vîrful. Numai maslinu îl îndreptă și de aceea îl blagoslovi să fie bisericilor de lumină. Apoi aruncă undița în mare și scoase pe dracu' la uscat și începu a-l bate cu 72 de buzdugane de fier și ceru cei șase copii ai Melintiei. Dracu' răspunse [că] dacă va borî el laptele ce l-a supt de la mumă-sa, atuncea va borî și el copiii. Sisin se rugă la Dumnezeu și borî laptele în palmă, și dracul fu nevoit să borască pe cei șase copii. Apoi se jură dracu' și zise că unde să va găsi această rugă și se va pomeni numele lui Sisin, de acolo nu se va apropia. Sfîntul nu-l slobozi, ci-l trimese în întuneric.“

Comparînd amîndouă legende, vedem că s-au păstrat într-aceasta din urmă numai ideea generală despre primejdia adusă pruncilor de către un duh necurat și că prin numirea unui nume, se gonește acel duh necurat. Cunoscută este o mulțime de legende și basme, unde diavolul se gonește printr-aceea că află cineva numele său cel adevărat[6]. Nu este însă acest șir ce voim să urmărim, ci ne interesează acuma relațiunea între *Sf. Sisoe* și *Avestița*. Aceasta din urmă o putem urmări pe baza dovezilor literare chiar pînă în sec. al IX-lea cel puțin, pe cînd abia se cunoaște textul cel slav, prototipul redacțiunii române a *Sfîntului Sisoe*. Este deci lesne de văzut că Avestița reprezintă forma cea veche, prototipul adevărat, pe cînd *Sfîntul Sisoe* nu este altceva decît o dezvoltare ulterioară și amplificată. Despre sf. Sisoe însuși ca „gonitor al dracilor“, cum figurează în legenda sa, mai putem adăuga că într-un *Otecinic sau viața sfinților părinți ce au trăit în pustie*, manuscript de la 1706 pe care îl posedăm noi ⁽²⁾, se povestește asemenea o istorie[7] despre un ucenic al lui Sisoe, anume Apolo, care a voit să se depărteze în taină de la dînsul; pe drum însă întîlni un drac ciudat și schimonosit, care îi făgăduia toate bunurile lumei, numai să fugă de la părintele Sisoe. „Iară eu nu puteam răbda împuțiciunea lui, ce am rîdicat ochii la cer și am strigat tare, zicînd: Doamne, pentru rugăciunea părintelui meu Sisoe, ajută-mi și mă scoate dintru această nevoie și mă voi înțelepți și nu voi mai merge în lume. Acestea zicînd, numai decît s-a prefăcut dracul într-o muiere frumoasă și a vrut să-l adimenească la păcat. Văzînd că e în zadar, zise: Ce pentru că rugăciunile lui Sisoe acelui cu coamă căruntă mă gonesc de la tine, și se făcu nevăzut“. Iată deci încă un esemplu de puterea sf. Sisoe a goni pe draci.

---

[3] M. Gaster, *Beiträge zur vergleichenden Sagenforschung* (sub tipar) și *Lilith și cei trei îngeri*, în *Anuar pentru israeliți*, IV (1881), p. 73–79. Mai adaugă acolo: A.v.Perger, *Deutsche Pflanzensagen*, Stuttgart und Oehringen, 1864, p. 259, și Birlinger, *Aus Schwaben*, I, p. 448 urm.

[4] S.Fl. Marian în *Cuvinte den bătrîni, loc. cit.*

[5] M. Gaster, *Crestomatie română*, Leipzig-București, 1891, vol.I, p.6–7.

[6] *Sizilianische Märchen*. Aus dem Volksmund gesammelt von Laura Gonzelbach, Leipzig, 1870, anotațiunile lui R. Köhler la nr. 84.

Interesant este că această legendă s-a reîmprospătat abia de curînd în literatura română. D. Steinberg, anticarul, cărui se datorește retipărirea *Visului* și *Epistoliilor* și respîndirea lor prin popor, ne spune că unul, anume Dumitru, care a fost lucrător la Imprimeria statului și ședea aci în București, în mahalaua Crucea de piatră, a scos cel dîntîi *Minunile sf. Sisoe*, pe la 1872, se vede după un manuscript ce-l poseda. Această întîie edițiune tipărită la Th. Mihăilescu, se urca la 10.000 de exemplare pe care le vindea însuși editorul cu preț bun (20 lei noi suta); ediția a doua o cumpără tipograful Th. Mihăilescu de la editor și așa s-a retipărit în urmă de mai multe ori și de către alți tipografi, cînd pe socoteala d-lui Steinberg, cînd pe socoteala lor proprie.

În privința *Avestiței*, mai observăm că ea s-a tipărit nu numai la un loc cu *Sf. Sisoe*, ci și fără dînsul, cu un Trepetnic de care va fi vorba mai la vale. Și încă se mai tipărește pe fiecare an în nenumărate exemplare, atît în București, cît și în provincie.

---

[7] F. 134^{v} – $135.^{v}$

CELE 72 DE NUME ⁽¹⁾

Apocriful de care ne vine acuma rîndul de a vorbi este o altă carte populară care se vede că a fost cunoscută în secolul trecut *, deoarece se citează pe atuncea, și pe care o posedăm noi singuri, în sbornicul nostru manuscript de la 1784, și adică

Cele 72 de nume a[le] domnului nostru Isus Hristos.

D. Hasdeu citează un pasagiu din Rojdanicul manuscript de la 1799 (ms. Giurescu, proprietatea Academiei) unde se pomenesc „cele 72 de nume ale lui Hristos, adecă canon lui Hristos“. Același pasagiu îl găsim și în zodiarul manuscript în care intră și rojdanicul de pe la 1750, pe care îl posedăm noi; iată acest pasagiu care, atît în manuscriptul Academiei, cît și în al nostru, se află în luna lui noiemvrie: „Și va fi bolnavă mult (adică fata ce se va naște în noiemvrie, cînd stăpînește zodia scorpie — n.a.) și de tînără să poarte numile lui Hristos la sîne, 72 de numi, ca să nu se apropie duh necurat de e și va boli de cap și de picioare“.

Acest „canon al lui Hristos“ este de asemenea de origine orientală foarte veche, ceea ce a scăpat d-lui Hasdeu din vedere, care citează numai textul slavic și cel francez, amîndoi din sec. al XVI-lea [1]. În relațiune cu un cîntec popular german din sec. al XIV-lea, adică cu două secole mai vechi decît aceste două texte din urmă, am publicat noi un mic studiu privitor al originea celor 72 de numiri ce sînt atribuite aci lui Dumnezeu și nu lui Hristos [2]. Acest articol, precum și esistența manuscriptului au rămas necunoscute d-lui Hasdeu. În anticitatea ante-cristiană se pomenește, în literatura ebraică, de *Tetragrammaton*, adică de numele lui Dumnezeu care nu se pronunța niciodată, afară de pontificile în Ierusalim și numai într-o singură zi. Acest nume nepronunțat s-a considerat ca un nume taumaturgic, adică făcător de minuni. De aci s-a dezvoltat numele cel de 22 și de 42 de cuvinte, la cari Cabala a adăugat încă 30, și a ajuns numele lui Dumnezeu compus din 72 de cuvinte. Acesta e cunoscut deja în sec. al X-lea și de atunci s-a răspîndit peste Europa și a intrat în diferite literaturi. Din cuvintele de care se compunea s-au făcut însă numiri și astfel a căpătat Dumnezeu 72 de numiri, esprimînd diferitele însușiri atri- buite lui Dumnezeu precum le găsim pomenite în acel cîntec german din sec. al XIV-lea. Aceste numiri le găsim chiar înșirate în vestita carte cabalistă și alhemistă *Höllenzwang* de care, după legendă, s-a slujit Faust pentru farmecile sale diavolești. Zunz [3] a tractat mai pe larg despre acest nume multiplu al lui Dumnezeu.

---

* Adică sec. al XVIII-lea (n. ed.).

[1] B. P. Hasdeu, *Cuvinte den bătrîni*, vol. I, p. XXXII–XXXIV.

[2] M. Gaster, *Zur Quellenkunde deutscher Sagen und Märchen*, în *Germania*, XXVI (1881), p. 203–204.

Sub influența creștinismului a luat Hristos locul lui Dumnezeu, priimind el cele 72 de numiri cari, după textul român, sînt cele următoare: Dumnezeu, Savaotul, Tatăl, Fiul, Duhul sfînt, Troiță nedespărțită, Isus, Hristos, Nica, Mesia, Putere, Cuvînt, Viață, Milă, Libov, Înțălepciune, Pace, Atotțiitori, Întocmitoriu de lumină, Masă, Păstoriu, Oaia, Piiatra, Cale, Împărat, Urzire, Cap, Cinste, Mire, Biruitor, Adivăr, Fiiul ominesc, Cu noi Dumnezău, Începătoriu, Întîi născut, Viitor, Împărat, Înălțime, Pîine cerească, Părinte fără de moarte, Îndurătoriu, Hristos vindecătoriul, Bun din pîntece, Milostiv, Mai înainte de veci, Atanatos, Făcătorul, Mielu blînd, Vițăl, Chipul măririi, Eu sînt carile am fost, Dreptate, Izvor, Rost, Bucuria, Munte, Preot, Mărturisitoriu, Ușe, Veșnică îndreptare, Adonoaea, Iloea, Alfa, Omega, În trăi fețe, Neîmpărțit, Împărat preste împă- rați, Se dă robilor sau robului [lui] Dumnezău Cutare".

Sfîrșitul, unde se recomandă robul lui Dumnezeu cutare, ne arată caracterul de amulet ce-l au aceste numiri; într-ade- văr, după citatul de mai sus din Zodiar, se purta ca un mijloc împotriva duhurilor necurate. În textul slavon publicat de Tihonravov [4], întocmai ca în cel francez publicat de d. Hasdeu [5], se zice înaintea înșirării numirilor că cine le poartă la sine, se izbăvește de tot lucrul rău ce i s-ar putea

---

[3] L. Zunz, *Synagogale Poesie*, Berlin, 1855, p. 145 urm: cf și Buber, introducerea la Lekach Tob., p. 40, nr. 21.

[4] N. Tihonravov, *op. cit.*, vol. II, p. 339—344.

[5] B. P. Hasdeu, *loc. cit.*

întîmpla. Diferența între aceste texte este cît se poate de mare, dar totuși nu ne îndoim cîtuși de puțin că textul român se bazează pe unul slavic.

Odată pe calea de a înșira numirile lui Dumnezeu sau a[le] lui Hristos, s-a făcut prin analogie și înșirarea numirilor Maicii Precistii. Așa, în textul slavon sus-pomenit, așa în cel francez și așa în cel român unde, imediat după cele 72 de numiri ale lui Hristos, urmează *Șaptizăci și doao de numere a Precisti. De rugă.* Noi le comunicăm întocmai după manuscriptul nostru ca să poată sluji studielor ulterioare ce ar voi cineva să facă asupra lor: „Toiag, Rădăcină, Pămînt sfînt, Amiazăzi, Piatră, Maslină, Chivot, Scaun, Ușa, Biserică, Maică, Purtătoare, Carte, Pat, Cleşte, Fecioară, Maria, Marturisitoarea, Împărăteasa, Deaproapea, Nevastă, Vîrtop, Fată, Logodită, Nor luminat, Cerul, Răsărit, Apus, Soarele, Cetate, Plinire, Loc, Lînă, Muiere, Fericită, Atotțiitoare, Alas (?), Măgură lui Dumnezeu, Lumină nepotolită, Cădelniță de aur, Preacurată, Fără di bărbat, Deaproape, Născătoare de Dumnezeu, Mir cu bună mireazmă, Floare, Neputredă, Sfînta sfinților, Lespidea, Acoperămînt, Riai (!), Tămîia, Zmirnă, Herovim, Împărăția, Scaunul herovimilor, Masă sfîntă, De Dumnezeu priimitoare, Adevărat sălaș, Umbră, Casa lui Dumnezeu, Giungherea, Mînă, Cornul întru care este pomăzuire, Vășmînt, De Dumnezeu împăratului, Cu noi Dumnezeu, se dă robilor lui Dumnezău Cutare".

Aceste două apocrife s-au copiat de același copist de la care provine întregul manuscript, abia la 1799, desigur însă după o copie mai veche.

DESCÎNTECECELE (1)

După ce am trecut „epistoliele", adică *Legenda Duminicei, Visul Maicii Domnului, Călătoria Maicii Domnului prin iad* și *Minunile sfîntului Sisoe* împreună cu *Avestița, aripa Satanei* și cele două texte de cele 72 de anume ale lui Hristos și a[le] Maicii Preciste, ne vom opri aci un moment la o clasă deosebită de producțiuni literare populare cari stau în legătură intimă cu acele legende. Într-adevăr, se deosibește această grupă de legende într-un mod esențial de cele[l]alte cărți populare cu cari vom face cunoștința puțin mai în urmă. Ele sunt singurele unde putem observa trecerea lor directă din literatura scrisă în cea nescrisă. Toate au caracterul de amulete sau „filactere" și păzesc pe toți acei ce-i poartă cu sine de tot răul (2). Într-adevăr, datorim amicului nostru d-lui Steuerman comunicarea unui amulet român numit *sîmcă*, care se atîrnă de gîtul bolnavului și care nu este altceva decît *Avestița*, prescurtată și însoțită de trei figuri. Această *sîmcă* s-a scris anume pentru noi de către un popă din Fălticeni, precum se obicinuiește pe acolo ca leac de boală. De la purtarea sau citirea acestor amulete pînă la recitarea lor e numai un pas, care e cu atît mai ușor de făcut, cu cît, din timpurile cele mai vechi, deja esistă în popor credința că puterea vorbei rostite este aproape nemărginită asupra elementelor naturei. De aci așa-numitele (incantationes) exorcisme și conjurațiuni menționate în Biblie și cunoscute de toate popoarele [1]. Așa s-a[u] născut și în România descîntecele.

Elementele principale din cari se compun descîntecele române sînt luate din apocrifele sus numite, cari au fost și pilda după cari s-au făcut și s-au schimbat descîntecele române. Literatura slavică ne-o dovedește învederat, deoarece mai toate acele legende au devenit descîntece populare, schimbîndu-se foarte puțin din țesătura literară. Tot așa s-a făcut și la români și d-lui Marian datorim un exemplu pentru una * cel puțin din acele legende: *Avestița, aripa Satanei.* Tocmai *Avestița* a influențat mai mult asupra unui șir întreg de descîntece. Avestița, precum am văzut-o, este personificațiunea boalei și cele 19 numiri ale ei desigur sînt analoage cu numirile lui Hristos sau ale Maicii preciste și, prin urmare, atribuțiuni, personificațiuni a diferitelor soiuri de boale. Cine știe în ce limbă a fost scris originalul după care s-a tradus românește și de frica de a nu strica farmecul amuletului prin traducerea și a numilor proprie au rămas netraduse, și astfel au fost corupte și schimonosite de fiecare copist,

---

[1] Fr. Lenormant, *La magie chez les Chaldéens et les origines accadiennes*, Paris, 1878.

* În text: unul (n. ed.).

legendă -> descântec

deoarece erau pentru dînsul fără înțeles! Cum că la început aveau înțelesul ce îl dăm noi dovedesc descîntecele corespunzătoare slavonești, unde nu mai figurează o singură persoană, în care se concentrează ideea abstractă a boalei, ci sînt 12 fete ale lui Irod și fiecare poartă un nume potrivit cu activitatea ei. Așa, pe una o cheamă Tremurice, pe a doua Focoasa, a treia Ghețoasa etc. Ținînd seama de aceasta, vom recunoaște imediat aceste fete în descîntecele românești, reprezentante ale boalelor cari, întocmai ca Avestița noastră, umblă pe cale, pe cărare cu scopul ca să vatăme pe oameni. Așa le-am văzut în fragmentul manuscript publicat mai sus și așa în alte descîntece.

O altă schimbare ce s-a făcut ca din legendă să devie descîntec este că sf. Sisoe sau arhanghelul Mihail a fost înlocuit prin sf. Maria. Legendele de mai sus ne-au arătat pretutindenea Maica Domnului ca o doamnă milostivă și bună, care se îndură de păcătoșii și se face mijlocitoarea lor pe lîngă fiul ei ca să dobîndească iertarea lor. Acest caracter milostiv și îndurat al Maicii Domnului, care se esplică de asemenea printr-aceea că ea este o femeie, a intrat cu totul în convicțiunea poporului și ce era mai natural decît să o puie pe dînsa ca ajutătoare și aducătoare de leac pătimașilor! Un descîntec, care ni se pare a nu fi altceva decît însuși *Avestița*, preschimbată în modul arătat mai sus, este cel următor:

De pocitură de noapte [2]

Este un deal mare,
După dealul mare
Este-un măr de aur,
Sub mărul de aur
Este-un scaun de aur.
Dar pe scaun cine șede?
Șede Maica Domnului
Cu sîntă Măria mare,
Cu arcu-i în mîna dreaptă,
Cu păharu-n mîna stîngă,
Și caută-n sus,
Nu vede nimic,
Și caută-n jos,
Vede ciumași cu ciumași,
Pocitori cu pocitorași,
Moroi cu moroaie,
Strigoi cu strigoaie,
Ce la N. mergea
Sîngele a-i bea,
Inimă de putrigai a-i pune ...
Maica Domnului,
Cum mi-i zări,
La ei se repezi

---

[2] S. Fl. Marian, *Descîntece din Bucovina*, în *Albina Carpaților*, III (1879), p. 376.

Și le cuvîntă,
Și mi-i întrebă:
„Unde mergeți,
Unde vă duceți?
Voi, ciumași și ciumași,
Pocitori cu pocitorași,
Moroi cu moroaie,
Strigoi cu strigoaie?"
„Noi la N. că ne ducem,
Sîngele ca să i-l bem,
Inimă de putrigai să-i punem!"
„Ba! Voi înapoi vă întoarceți,
Sîngele înapoi i-l puneți,
Inima înapoi să-i tocmiți,
Pe N. degrabă să mi-l părăsiți...
Pocitură de noapte,
Pocitură de miază-noapte,
Pocitură de zi,
Pocitură de ce-i fi,
Pocitură de apă,
Pocitură de vînt!
Ieși din creerii capului,
Din fața obrazului,
Din auzul urechilor,
Din vederile ochilor,
Din inimă,
Se sub inimă,
Din spate,
De sub spate,
Din mîni și din picioare,
Din tălpile picioarelor;
Du-te și te prăpădește
Unde cocoșii negri nu cîntă,
Unde oamenii nu îmblă,
Unde vitele nu rage.
Acolo să te pierzi,
Acolo să-mi șezi,
Mai mult să nu te arăți!
N. să rămîie curată,
Curată și luminată,
Cum e de la Dumnezeu dată,
De la Maica Domnului lăsată.
Descîntecul de la mine,
Leacul de la Dumnezeu".

Aci avem „pociturile" personificate, în locul Avestiței sau al „frigurilor" din descîntecul rusesc. Maica Domnului iese în întîmpinarea lor întocmai precum iese arhanghelul Mihail sau sf. Sisoe în întîmpinarea Avestiței. Întocmai ca acolo arhanghelul Mihail, întreabă aci Maica Domnului unde se duc și tot așa răspund și aci, că se duc la cutare „sîngele a-i bea / Inimă de putrigai a-i pune". Tot aceeași este și activitatea fetelor (lui Irod) din fragmentul descîntecului publicat mai sus. Singura deosebire între descîntecul și Avestița se esplică chiar prin caracterul de amulet ce are aceasta din urmă. Ca amulet izbăvește pe acela care-l poartă la sine și de aceea zice într-însul Avestița că unde va vedea ea numele ei și al sfîntului Sisoe, ea se va depărta de acolo cale de șapte poște, ceea ce este de prisos într-un descîntec, menit a goni duhul cel rău din omul în care a intrat deja, și descîntecul are direct de scop a-l scoate de acolo.

Cîteodată, descîntecul conține istoricul boalei, cum s-a întîmplat de a dat de om, cum se plînge omul la Dumnezeu și la Maica Domnului, rugînd-o să-l ajute; apoi, auzindu-l Maica Domnului și, coborîndu-se la bolnavul, el îi povestește întîmplarea cu acele duhuri necurate și în urma acesteia, vine leacul sau modul lecuirei. Acest fel de descîntec ni se pare a fi cel mai vechi, cel mai complet, deoarece coprinde toate elementele mai pe larg. Ca probă pentru un descîntec complect, care dovedește asemenea ceea ce am susținut pentru originea descîntecelor, în forma cel puțin în care le avem astăzi, ne poate servi descîntecul următor:[3]

De albeață
N. a sinecat
Și-a mînecat,
De la casă,
De la masă,
Pe cale,
Pe cărare,
Gras și frumos,
Rumen și voios.
Dar cînd a fost
La mijloc de cale,
De cale și cărare,
L-au tîlnit vîntoasele,
Și frumoasele,
Din față l-au trîntit,
Gras negru l-au făcut,
Cu țărnă l-au acoperit,
Albețe-n ochi i-au băgat,
Făr' de vederi l-au lăsat.
A prins N. a se tîngui,
Și-a se glăsui,
Cu glas mare pînă-n cer,
Cu lacrimi pînă-n pămînt.
Nime nu l-a văzut,
Nime nu l-a auzit,
Numai Maica Domnului
Din poarta cerului,
Numai ea că l-a văzut,
Numai ea l-a auzit,
Și pe nume l-a strigat
Și așa l-a întrebat:
„N. ce plîngi,
Ce te tînguiești,
Ce te glăsuiești,
Cu glas mare pînă-n cer,
Cu lacrămi pînă-n pămînt?
„Eu cum nu m-oi tîngui,
Și cum nu m-oi glăsui,
Cu glas mare pînă-n cer,
Cu lacrămi pînă-n pămînt,
C-am sinecat,
Și-am mînecat,
De la casă,
De la masă,
Pe cale,
Pe cărare,
Gras și frumos,
Rumen și voios,
Dar cînd am fost
La mijloc de cale,
De cale, de cărare,
M-au tîlnit vîntoasele,
Și cu frumoasele,
Din față m-au tîlnit,
De pămînt m-au trîntit,
Gras negru m-au făcut,

---

[3] S. Fl. Marian, *Descîntece din Bucovina* (I–V), în *Albina Carpaților*, III (1879), p. 345.

Cu țărnă m-au acoperit,
Albeață-n ochi mi-au băgat,
Făr' de vederi m-au lăsat.
„Taci N., nu mai plînge,
Cu lacrimi de sînge!
Nu te tîngui,
Nu te glăsui,
Că eu te-oi lecui!"
Maica Domnului,
Din poarta cerului,
Scară de aur a slobozit,
Pe dînsa s-a scoborît,
Înaintea lui N. a ieșit,
De mîna dreaptă l-a luat,
Di pe soare l-a înturnat,
Și-a pornit, și-a plecat,
Pe drumul lui Adam,
La fîntîna lui Iordan,
Și-a tîlnit
Trei surori a soarelui,
Cu trei mături,
Cu trei greble,
Cu trei diriticanii,
Cu trei mîneci de mătase albă,
Maica Domnului,
Cum le-a tîlnit,
Cum le-a zărit,
Poala a întins,
Calea le-a cuprins,
Și le-a cuvîntat,
Și le-a întrebat:
„Unde mergeți voi,
Trei surori a soarelui?"
„Că noi mergem
Și ne ducem.
La fîntîna lui Dumnezeu,
S-o curățim de gozuri,
Și de gloduri!"
„Nu mergeți,
Nu vă duceți,
Voi, trei surori a soarelui
La fîntîna lui Dumnezeu!
Că fîntîna lui Dumnezeu
E curată,
Luminată,
Ca de Dumnezeu ce-i dată,
Da voi mergeți
Și vă duceți
De curățiți albețele
De pe ochii lui N.
Curățiți albeața albă,
Albeața neagră,
Albeața roșie,
Albeață de 99 de feluri,
Albeață de 99 de chipuri.
Cătați-o-n cleștele capului,
În fața obrazului,
În genele ochilor,
Împrejurul ochilor,
În luminile ochilor.
Curînd,
Mai curînd,
Cu greblele-o greblați,
Cu foarfecele-o forfecați,
Cu măturile-o măturați,
Cu unghiile-o ciupiți,
Din ochi mi-o fugăriți,
Cu mînecile-o ștergeți,
În poale mi-o punoți,
La aria cu-mblătitori o duceți,
La-mblătitorii-n grabă,
Mii și fărîme s-o facă,
Peste gardul țarinei s-o deie,
Boii-n coarne c-ar lua-o,
Și la mare că mi-o duce-o.
Acolo să piară,
Acolo să respiară,
N. să rămîie curat,
Curat și luminat,
Ca argintul strecurat,
Ca soarele în senin,
În vecii vecilor, amin!

Acest descîntec este cel mai lung ce-l cunoaștem noi și coprinde de aceea toate elementele, complect. Ba se repetă chiar de vro două ori și această repetițiune a făcut ca să se poată scurta, începînd descîntecul sau cu povestirea a doua despre întîmpinarea vîntoaselor, sau cu coborîrea Maicii Domnului, unde iar se pomenește de albeață și într-un mod foarte deslușit, căci se citează diferitele soiuri de albeață în special, apoi urmează leacul.

În aceste două descîntece avem, ca să zicem așa, prototipul tuturor celor[!]alte descîntece române. Numai numele boalei se schimbă, și atuncea „vîntoasele" sau „săgetătorii" sînt înlocuiți sau prin „moroi", sau printr-un șir de „beșică", analog cu șirul „albețelor" și „pociturilor" de mai sus, sau de „lungori" etc. Și Maica Domnului însăși cedează cîteodată locul ei „trinității" sau „apostolilor", sau celor trei surori din soare și sfinților Cosma și Damian, adică se invocă sfîntul după boala pe care o lecuiește el. Pînă acuma, noi nu posedăm decît relativ puține descîntece și aceste toate au fost culese din gura poporului; mai cu seamă trebuie pomenit în privința aceasta cu laudă, d. S. Fl. Marian. Vro patru-cinci descîntece a mai publicat Alecsandri [4] și tot atîtea Burada, din Dobrogea [5]. Alte se aflu răspîndite prin diferite ziare și reviste periodice și ar merita să fie toate culese și adunate la un loc. Afară de aceste descîntece moderne, mai posedăm noi, între manuscriptele noastre, mai multe descîntece de pe la sfîrșitul secolului trecut și de la începutul secolului nostru, pe cît știm singurele esemple de descîntece manuscrise.

Cele mai vechi sînt descîntecele din manuscriptul miscellaneus din 1784, unde urmează trei descîntece imediat după *Visul Maicei Domnului* și alte două se află scrise de aceeași mînă însă, precum se vede din deosibirea cernelei și formei literilor, au fost scrise cu un alt condei și cu altă cerneală, în urma celor dintîi. În orice caz, sînt din secolul trecut *. Descîntecile sînt deci cele următoare. Mai întîi, de disfăcut; 2. Descîntec pentru șarpe, de distors. 3. De desfăcut pentru fapt. 4. De disfăcut de dragoste. 5. Pentru disfăcut. Aceasta din urmă e mai mult o doftorie simbolică sau mai bine simpatetică decît un descîntec, căci preparațiunele și obiectele întrebuințate covîrșesc cu totul puținele cuvinte ce se zic. Activitatea simbolică joacă în genere un rol principal la descîntecele, arătîndu-se așa modul cum dispare boala, cum se descîntă. Descîntecul nr. 1 se aseamănă oareșicum cu cel publicat de Marian, *De fapt*[6]; mult mai important din punctul de vedere al substituțiunei este descîntecul nr. 3, căci în locul Maicii Domnului, se adresează pătimașul către lună, dîndu-i toate epitetele măgulitoare posibile. Iată, ca specimen, începutul acestui descîntec, *Di disfăcut pentru fapt:*

---

[4] V. Alecsandri, *Poezii populare ale românilor*, București, 1866, p. 10, 271—272.
[5] T. Burada, *O călătorie în Dobrogea*, Iași, 1880, p. 69—277.
* Adică din sec. al XVIII-lea (n. ed.).

„Bună sara, crai nou, cunună di aur cu pietri scumpe. Luminată ești în cer și vez pre pămînt, lună luminată! Nu poci să odihnesc în casa mea și în sălaș(u) meu, cu mierea (?muierea)* me și cu copiii mei, tu, lună luminată! Să nu ai somn, nici odihnă întru această noapti, să vii, să-mi iei faptul din fața me și din dosul meu și din fața femeii meli și din dosul femeii și de la copii mei și de la dobitoacile meli. Tu, lună luminată! Faptul de bărbat, faptul de fimei, faptul de fată mari, deci să mi-l scoț din casa mea și din masa mea și din sălaș(ul) meu și din pămînt(ul) meu și de unde va fi și dimpregiurul casăi mele și di prin toate ungherile casăi meli și a tot dobitocul meu și a tot olatul casăi mele. Lună luminată, faptul di nouă chipuri, faptul di nouă feluri, faptul din nouă neamuri, lună luminată! Faptul di lut, faptul de lut di la tocilă, faptul di icri de broască, faptul di păr di lup, faptul di păr di drac(!), faptul di rugămături di sfredelă; faptul de căscări, de strigări, de urîciuni, de burăciuni; faptul ori di ce fel di urîciuni va fi fost și di ce fel di jigănii a fi fost..." etc.

O altă colecțiune de descîntece, în sumă de patru, o posedăm scrisă pe un zapis din 1809. Zapisul este scris și iscălit de „Iane Apostol Boránescu"; de aceeași mînă și, prin urmare, de aceeași epocă sînt și descîntecele. Cel dîntîi descîntec, ciudat prin formele ce coprinde, este următorul *Descîntec de șarpe:*

„Plecărăură pe cărăurură și se întîlni cu șerpurăură, șerpurăură mușcă părăură, mult să văicărăură; să întoarse pe cărăură îndărăt, să întîlni cu Maica Sîntă-Măria. Maica Sîntă-Măria din gură-ș grăi: ce te vaițirăură? Ce să mă vait, maică Sîntă-Mărie; am plecat pă cărăură și m-am întîlnit cu șărpurăură, șărpurăură m-au mușcat pă mine. Dar nu șădea, ci te du la fîntîna lui Iordan și ia apă neîncepută și descîntă cu un cuțit de găsit și te udă, că acolo ț-e leac".

---

[6] S. Fl. Marian, *Descîntece din Bucovina* (VIII. *De fapt*), în *Albina Carpaților*, III (1879), p. 377.

* Completările din paranteze sînt ale autorului, M.G.(n.ed.).

Descîntecul nr. 2 este împotriva unei „ciancă neagră", nr. 3 e descîntec de diochi și nr. 4 este cel următor, de plecate (?): „Voi, plecăcioase, mîncăcioase, să vă luați, să vă duceți la fata lui Rai-împărat; că v-au poruncit că au lăsat o vacă grasă să vă ospăteze; că cutare nu vă știe ospăta, nici adăpa, nici așterne, nici culca, nici odeni". În fine, mai posedăm încă un al treilea manuscript mic, intitulat *Neşte meșteșuguri tălmăcite di pe una tipărită nemțește în Venedic, octovri în 10, 1819* (3). Acest manuscript cu meșteșuguri pretinse nemțești coprinde în adevăr numai două meșteșuguri cari sînt de origine germanică, adică: 1. Să poți bate ori pe cine, oricît de departe să fii; 2. Ca să nu poată altul pușca sau vîna nimica. Aceasta se poate ușor dovedi deoarece am reușit a descoperi originalul german după care au fost traduse. Este așa-numitul *Romanusbüchlein*. Görres[7] pomenește într-adevăr această carte cu „Veneția" ca locul unde s-a tipărit, precum spune și traducătorul român. Noi avem un tipar modern din Colonia[8], care nu este decît o reproducțiune neschimbată a acelei edițiuni venețiane. Și regăsim aci întocmai descîntecele noastre: nr. 1 se află pe pagina a 17-a a edițiunei noastre și nr. 2 pe pagina [a] 18-a. Reproducem dinadins atît traducerea română nr. 2, cît și textul german pentru a dovedi absoluta lor identitate, care merge chiar pînă acolo de a lăsa și numele propriu neschimbat:

Ca să nu poată altul pușca sau vîna nimica, cum să faci	*Dass einaderer kein wild schiessen kann*
Pomenește numile aceluia de pildă, Iacub Volghemut, pușcă ce vrei dar să puști păr și peni cu, și ce la oameni săraci dai. În numele tatălui, fiului și sfîntului duh, amin.	Sprich dessen Namen, nämlich Iacob Wohlgemuth, schiess was du willst, schiess nur Haar und Federn mit, und was du den armen Leuten giebst, + + + Amin.

---

[7] I. Görres, *Die deutschen Volksbücher*, Heidelberg, 1807, p. 203–206.

Identitatea, precum vedem, merge chiar pînă acolo de a schimba și sintaxa și a pune cuvîntul *cu* paralel cu germanul *mit*, după cuvîntul *peni*. Numai aceste două descîntece se regăsesc în *Romanusbüchlein*; toate cele[l]alte însă sînt curat românești. Se vede că traducătorul a fost îndemnat de acele germane să scrie și descîntece românești, căci imediat după nr. 2 urmează nr. 3 *Pentru stupi*, nr. 4 *Pentru dragostele*, adică cum să uite cineva dragostele sale. Dovada pentru originea română [a] acestui descîntec este că se află întocmai cu aceleași cuvinte în colecțiunea din 1784, unde este nr. 4. Descîntecul ce urmează, nr. 5, vorbește singur pentru originea sa românească și de aceea îl publicăm întocmai după original. Acesta are de scop să provoace dragostea:

Tu șerpe bălaură,
Cu solzî de aur,
Cu noao limbe împungătoare,
Cu noao cozi izbitoare,
Să te duci la C. și tu să o cauți,
Unde vei afla-o,
De-i afla-o în casă,
De-i afla-o afară,
De-i afla-o vorobind cu tată-său,
Sau cu maică-sa,
Cu frate-său,
Cu prietenul său,
Sau cu ibovnicul,
Culcată
Sau sculată,
Tu să nu o laș
Pînă ce ea cu mine s-a întîlni,
Și n-a vorbi,
Tu ei să nu-i dai stare,
Așezare,
Ca unui păros pe foc (?)

(Aceasta trebui, la cheotoarea casii, să faci cu brîu' într-o sară și să pui brîu' supt cap).

---

[8] *Romanus-Büchlein, oder Gott der Herr bewahre meine Seele, meinen Aus- und Eingang, von nun an bis in alle Ewigkeit, amen. Halleluja.* Köln, s.a. Verlag von Peter Hammer, in octavo, 32 p.

„Balaurul cu solzi de aur, cu nouă limbi împungătoare și cu nouă cozi izbitoare" esistă numai în literatura populară română sau, cel mult, în cea a slavilor de sud, iar nicidecum în cea nemțească. Nu încape deci îndoială despre românismul descîntecului de față, pe care l-am împărțit noi în versuri. Nr. 6 este un alt descîntec pentru a îndrăgi o persoană oarecare, nr. 7 este iar un descîntec de stupi, independent de nr. 3, dar desigur inspirat de el și, de asemenea, de origine negermană. Cu aceste am isprăvit înșirarea descîntecelor manuscrise. Nu ne îndoim că, precum am găsit noi acestea, așa se vor mai găsi și prin alte sbornice sau pe scoarțe de manuscripte vechi. În special, crez că descîntece se vor găsi în manuscriptele acele ce conțin și „doftorii" cu cari au o înrudire oarecare prin caracterul taumaturgic simpatetic și superstițios ce au aceste doftorii. Adeseaori este doftoria ceremonia ce se face, înainte de a se descînta; cuvintele însă prin care se crede că aduc ajutor sînt aci lăsate la o parte. Într-adevăr, sbornicul nostru citat în primul rînd conține și „doftorii".

Afară de aceste descîntece de origine apocrifă, mai esistă și alte descîntece cari nu sînt decît un fel de invocațiuni, peste care nu putem trece aci cu tăcere. Aceste descîntece se apropie încă și mai mult de lecuiri simpatetice și sînt totdeauna însoțite de vreo ceremonie. Noi ne mărginim numai la cîteva esemple. În sbornicul Giurescu de la 1799 se află un astfel de descîntec, tocmai pe cele din urmă două foi ale manuscriptului, după *Alexandria*, trecute cu vedere de d. Hasdeu în descrierea ce a făcut despre acest manuscript [9]. Iată acel descîntec, care aparține invocațiunilor:

Răvaș de friguri

De la Domnul este ajutor robului lui Dumnezeu (cutare). Blestemate iezere și friguri cu numele domnului nostru Isus Hristos! Blestemate iezeri și friguri cu numele sfîntului Ioan Botezător! Blestemate iezeri și friguri cu numele sfinșilor arhangheli Mihail și Gavrilă! Blestemate iezeri și friguri cu numele sfîntului Ion mucenicul și al sfîntului mucenic Sohail! [Aci urmează cîteva rînduri scrise slovenește, apoi reîncepe iar românește].

---

asemănarea [illegible] a
descântecelor cu rugăciunile

Cinstite și preasfinte Ione proorocule și mergătorule înainte și botezător domnului nostru Isus Hristos, cinstit capul tău atuncea în tipsie aducîndu-l, cutremur i-au cuprins; și zice frigurilor celor de a patra zi și celor din cutare zile. Sfinte Ione! dă robului lui Dumnezeu (cutare) sănătate și bine că este miruit și botezat și lui Dumnezeu închinat. Amin!" [Aci urmează asemenea cîteva rînduri slovenești].

În manuscriptul acesta nu se esplică ce e de făcut cu acest răvaș. Cumpărînd odată o evanghelie veche (de la 1706), am găsit următorul răvaș, care este o prescurtare a celui de sus, pus la capitolul XV al *Apocalipsei :* „Slăvită tăiere a capului a mergătorului nainte să fie spre tămăduirea frigurilor, robu' lui Dumnezeu... În numele tatălui, al fiului și al sf. duh, amin". De aci cunoaștem și modul cum se întrebuința acel răvaș de friguri. Se poate, de altă parte însă, că punerea răvașului în evanghelie a avut de scop de a-i da oarecare sfințenie. Interesant este că s-a confundat sf. Ioan botezătorul cu sf. Ioan evanghelistul.

Alt răvaș de friguri, care are deja cu totul forma unui amulet, adică un fel de combinațiune magică a cuvintelor, este cel următor:

SATOR
AREPO
TENET
OPERA
ROTAS

Ori din ce parte citim aceste litere, din dreapta în stînga, de sus în jos și vice-versa, ne dă tot aceleași suvinte; tocmai așa o găsim, p. 199 din manuscriptul nostru de la 1784, fără esplicarea la ce e bun. Pe foaia întîi, înaintea unui manuscript al Bibliotecii Centrale din București [10], se află scrisă aceeași formulă care, după forma literelor, se pare că aparține cel mult începutului secolului nostru *. Formula însăși, puțin schimonosită, se numește singur *Răvaș de friguri*, și este însoțită de următoarea instrucțiune: „Să-l ție trei zile la gît și să-l arunce pe gîrlă și să zică: cum trece gîrla de iute, așa să treacă boala de iute". Aceeași formulă, însă cu o întrebuințare diferită, o găsim și în sus-numitul *Romanusbüchlein* [11] și în colecțiunea lui Scheible [12].

---

* Adică sec. al XIX-lea (n. ed.).

[10] Manuscriptul nr. 11.

Mai pomenim, în sfîrșit, și următorul leac de friguri destul de curios care se află scris pe o foaie singură de la începutul secolului nostru *, între documente cumpărate de noi: „*Egag. Megag. Tegag.* Aceste trei care sînt însemnate să le scrii pe cățel de usturoi și la cucoane să le scrii pe migdale și în ceasul în care-l apucă frigurile, plimbîndu-se prin casă a nu adormi, să ia cîte unul pre rîndul cum sînt scrise mai sus". Acest mijloc de lecuire se pare identic cu acele rugăciuni eretice de friguri, scrise pe nafure sau mere, pomenite într-un index [13]. Un esemplu slavon de astfel de amulete scrise pe mere a publicat St. Novaković [14]. În genere, despre amulete și formule de conjurațiuni a tratat Solden în vestita-i carte „Istoria proceselor împotriva fermecătoarelor" [15]. Ne ajung aceste puține esemple, ce s-ar putea mări peste măsură dacă mai aduceam și altele din descîntecele publicate de Marian, Burada etc.

Noi aci mai pomenim încă, pentru a fi oarecum complect, de conjurațiuni române, sau mai bine de exorcisme pentru scoaterea dracului și pentru gonirea duhurilor necurate. Exemplul cel mai vechi este un fragment din Codex Sturdzanus din sec. al XVI-lea, publicat de d. Hasdeu [16], care a însoțit acest fragment cu cîteva observațiuni generale. Tot acolo se află și un al doilea exemplu de rugă pentru scoaterea dracilor, căci ca atare consideră d. Hasdeu apocriful intitulat *Minunile sfîntului Sisoe*, cercetat de noi mai sus, împreună cu *Avestița*. Aceste două nu sînt însă decît rugăciuni indirecte; exorcisme anume posedăm chiar în molitvelnice române. Mai întîi, într-un molitvelnic român manuscript de pe la a doua jumătate a secolului al XVII-lea (cca 1675), se află [17] *Molitva casei cînd are vro supărare de*

---

[11] P. 4 și p.9.

[12] Scheible, *Die sympatetisch-magnetische Heilkunde*, Stuttgart, 1851,p.30

[13] Vezi B. P. Hasdeu, *Cuvinte den bătrîni*, vol. II, p. 255.

[14] St. Novaković, Примери кнжевноист и iезика, Belgrad, 1877, p. 517

[15] Soldan, *Geschichte der Hexenprocesse*, vol. I, 1843, p. 49, nr. 55–62. Ediția nouă de Heppe n-am putut-o căpăta.

[16] B. P. Hasdeu, *Cuvinte den bătrîni*, vol. II, p. 177.

[17] P. 250–254.

* Sec. al XIX-lea (n.ed.)

descîntecul = rugăciune [illegible]

drăcii, farmecele și făpturi drăcești. Această molitvă se regăsește apoi, puțin schimbată, în molitvelnicul tipărit în București, 1764, care s-a tradus din grecește. În acel tradus din slovenește și tipărit în Buzău, la 1701, lipsește această molitvă. Afară de „rugăciunea pentru casă, ce să supără de duhuri rele“ [18], mai conține acel molitvelnic și „rînduială cu rugăciune pentru cei ce să turbură de duhuri necurate și să bîntuiesc“ [19] și „rugăciunile, adecă blestemele ale marelui Vasilie către cei ce pătimesc de la diavoli, și la toată neputința“ [20].

Pe lîngă acest molitve sancționată de biserică, mai posedăm încă, în mult citatul nostru sbornic din 1784 [21], „Rînduiala ce se face la omul sau la casa ce este supărată de farmece sau de nescareva descîntece“. Preotul săvîrșește liturghia, face sfeștania cea mică după aceea, „Doamne miluiește de 12“ etc., apoi se adresează cu rugăciunea către Isus Hristos, invocînd ajutorul lui; după aceea urmează „blestemarea diavolului“, care se aseamănă oareșicum cu al doilea blestem al marelui Vasilie din molitvelnicul citat mai sus. Deoarece publicăm în *Crestomatia* noastră rugăciunea după molitvelnicul manuscript din sec. al XVII-lea și celelalte se află tipărite în molitvelnic, publicăm aci blastemul după ms. de la 1784:

Blastumu-vă pre voi, atotviclenilor, începătorii răutăților, procleților și urîților draci, care cine de unde sînteți și cîți sînteți, voi care otrăviți și fermecați lucrurile și casele oamenilor, a robilor lui Dumnezeu (cutari), voi lucrătorilor răutăților, împreună cu cel ce s-au dat pre sine vouă, vicleanul (om) ca să fiți aduși casei aceștia, să o supărați, și cu rele năluciri și cu bîntuielile voastre pre cei ce lăcuiesc într-însa și împregiurul ei să-i supărați și să-i scîrbiți; ce cu toată puterea numelui a unuia atotțiitorului Dumnezeu, în sfînta troiță slăvit tatălui și fiului și sfîntului duh, și cu puterea cinstitei și de viață făcătoarei cruci, și întru toată mîntuitoare, cari și de viață făcătoare moarte, domnului și mîntuitorului nostru Isus Hristos, cu a căruia putere toate cele întunecate ale voastre stăpînii și chinuri preste oameni și preste toată zidirea lui Dumnezeu, muncire și stricăciunea voastră întru nimica o au stîns. Cu tărie poruncesc vouă viclenilor duhuri, degrab să fugiți de la casa aceasta și de la cei ce lăcuiesc într-însa și împregiurul ei, și de acum înainte niciodată să nu răpștiți sau să vă mai întoarceți la dînsa înapoi ca să o supărați și nimica să nu zăboviți (o procleților!) și lepădaților! Ce vă depărtați de aicea cu toate farmecile de rău ale voastre și să dați loc puterei lui Dumnezeu și nenumăraților milostivirii lui și darului lui, celui de zdrobește toati facirile de rău ale voastri; și să vă certe pre voi degitul lui Dumnezău, cel ce au certat pre vrăjitorii lui Faraon și nălucirile discînticilor lor, și fără lucrare făcîndu-le, acela cu a cărui putere poroncind Pavel apostol și neputincioase au făcut putere vicleșugului vostru și pre (Elima) vrăjitorul cel plin de toată înșălăciune și răutate, și vrăjitorul a toată dreptate și diavolul, cu care voi mult stricați și căile Domnului le răzvrătiți; ce să vă certe pre voi acela întru a căruia au poroncit (Pavel apostol) duhului celui pitholicesc și din fața aceluia l-au gonit, carele cu discînticile ei cîștigase mare dar domnilor săi. Și precum (Iustina) cu sămnul crucii și pre dînsa răstignit Hristos, Dumnezăul nostru, cu putere ocolită fiind, pre otrăvitorii oameni și pre voi diavolilor v-au biruit Chiprian și nimica n-ați folosit, ce cu frică și cu cutremur fiind ținuți, ați fugit. Așa și acum să cază pre voi și să vă apuce spaimă, cutremur, frică de Dumnezău atotțiitorul tatăl și (fiul și sfîntul) duh, cela ce va să vă surpe pre voi... și veșnic și fără de sfîrșit... să vă muncească, Amin [22].

---

[18] P. 389—391.

[19] P. 391—403.

[20] P. 409—418.

[21] F. 183^{v}—186^{r}.

MINUNILE MAICII DOMNULUI (1)

Ne-am ocupat pînă aci deja în mai multe rînduri de rolul ce joacă Maica Domnului în credința și în literatura populară; mai mult sau mai puțin însă într-un mod epizodic, se povestea numai cîte o singură faptă a ei. În literatura română mai posedăm însă o carte întreagă, specială, destinată a arăta în multe chipuri puterea supranaturală a Maicii Domnului și ajutorul ce dă tuturor acelora ce se încred într-însa, și adică *Minunile Maicii Domnului.*

Deja din sec. al III-lea începe, încetul cu încetul, cultul Maicii Domnului și la soborul din Efes, din anul 431, se proclamă sfînta Maria ca născătoare de Dumnezeu, împotriva lui Nestorius, patriarhul din Țarigrad, care voia să fie numită numai născătoare lui Hristos. Cu aceeași ocaziune ținu Chiril o cuvîntare către ea, în care se află pasagiul următor: „Te binecuvîntăm pre tine, Bogorodița, prin care ceriurile biruiesc, îngerii se veselesc, dracii se gonesc, ispititorii se prăpădesc și prin care firea cea slabă a omului se ridică pîn' la cer“ [1]. Ca născătoare de Dumnezeu, ea trebuie să aibă, după închipuirea poporului, și puterea de a face minuni și de a ajuta pe toți acei cari se roagă la dînsa. Iacobus a Voragine din sec. al X-lea, folosindu-se de legende orientale și occidentale, intercalează în cartea sa *Legenda aurea*, o mulțime de minuni făcute de sfînta Maria. Cît privește epizodele sau legendele deosebite, noi le-am descris deja mai sus și le-am urmărit prin diferite literaturi. Nu esistă apoi nici un popor care să n-aibe, încă de timpuriu, și colecțiuni de minunile ei. Interesant este de a observa cum sf. Maria a luat locul altor personaje făcătoare de minuni și cum i s-au atribuit ei o sumă de legende și povești minunate, de origine cu totul deosebită. Activitatea de asimilațiune și de schimbul mutual între literatura scrisă și literatura nescrisă avea aci un cîmp nemărginit. Într-adevăr, regăsim în aceste „minuni“ chiar și trăsuri caracteristice ale basmelor. Noi în special le vom arăta în ceea ce privește basmele române.

---

[22] Blăstemul se află și în *Aghiasmatar*, București, 1858, p. 179—180.

De altă parte, prezintă materialul *Minunilor* un interes special deoarece e cules din diferite țări și din diferite literaturi; de aceea, găsim între dînsele și legende localizate, atribuite sfintei Maria și cari, într-o țară sau într-alta, se bucurau de o mare reputațiune. Asta o putem observa și la *Minunile* românești. Manuscriptul cel mai vechi, din 1693, se află în posesiunea d-lui Eminescu ⁽²⁾ și face parte din *Amartolon sotiria* sau „Mîntuirea păcătoșilor“ a monahului Agapie [Landos] „scoasă dintr-o carte grecească tiparnică“ în limba română de către „ierodiac de la sf. mănăstire Neamțul“. Un tipar din secolul trecut * a fost cunoscut lui Sulzer înainte de 1782, căci el citează [2] „Minunile Maikii pretscheste“

---

[1] Genthe, *Die Jungfau Maria*, Halle, 1852, p. 19.

[2] F. Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens*, vol. III, Viena, 1781, p. 38, n. 23.

* Adică din sec. al XVIII-lea (n. ed.).

între cărțile românești tipărite. La 1825, tipărește Rafail ieromonahul aceste minuni la Neamțu, zicînd că el le-a tălmăcit pentru întîia dată din limba veche grecească pe limba românească ⁽³⁾. Cea din urmă edițiune este din București, 1875. Toate aceste edițiuni, împreună cu manuscriptul, nu se deosibesc între dînsele decît numai prin limba mai arhaică sau mai modernă, altmintrelea fiind toate pur și simple traducțiuni [ale] unui și același original grecesc [3] sau mai bine, fiind toate copiile unei și aceleiași redacțiuni. Coprind toate 69 de minuni, dintre cari vom esamina aci cîteva, după punctul nostru de vedere comparativ.

Una din legendele cele mai vestite, care și-a găsit espresiunea poetică prin geniul lui Goethe, este legenda lui Faust. Pînă a ajunge însă aci, a trecut prin multe faze și prin multe peripeții. Variante și prototipuri s-au găsit la multe popoare. În Italia joacă Virgil în Evul Mediu rolul fantastic al lui Faust și el se făgăduiește dracului pentru a învăța de la dînsul vrăji și farmece. Un alt partizan al diavolului a fost apoi Gerbert, dar general cunoscută, foarte răspîndită, des cîntată și mai des povestită a fost legenda lui Teofil. Ea este și cel mai vechi esemplu unde se povestește că un om ar fi intrat în legătură mai deaproape cu diavolul, că i s-ar fi dat cu trup și suflet, lepădîndu-se de Dumnezeu numai pentru ca să dobîndească viața acestei lumi și împlinirea poftelor sale trupești. Legenda lui Teofil apare întîi grecește pe la 536—540, povestită de Evtihianus, un duhovnic al lui Teofil. De timpuriu tradusă latinește, ea apare versificată în sec. al X-lea de Hroswitha. Poeții francezi se ocupă de asemenea deja în sec. al XII-lea și al XIII-lea de această legendă; așa Gautier de Coincy, apoi face Rutebeuf la 1270 o piesă de teatru dintr-această legendă, sub titlul de *Le miracle de Théophile*. O colecțiune franceză în versuri despre minuni ale Maicii Domnului din sec. al XIII-lea conține asemenea legenda lui Teofil. În literatura germană se pomenește în sec. al VII-lea, apoi în sec. al XIV-lea. Ne-ar duce prea departe dacă am voi să înșirăm toate paralelele prozaice și versificate din atîtea literaturi în care se află.

---

[3] ʼΑμαρτωλὸν Σωτηρία, ediția întii, Veneția, 1641, ed. a doua, *ibid.*, 1780, p. 320—448, formînd partea a treia din carte, precum este și în manuscriptul d-lui Eminescu.

Ba a fost chiar reprezintată prin sculptură de două ori pe biserica Notre-Dame din Paris și pe alte biserici franceze. Von der Hagen a tratat-o foarte pe larg în legătură cu recenziunea germană din secolele XIII–XIV, adunînd toate paralelele și izvoarele acestei legende[4]. Tot așa și Scheible în legătură cu Gerbert, Virgil și mai cu seamă cu Faust[5]. Această legendă așa de vestită o posedăm, în fine, și noi, fiind minunea a 24-a. Ea se potrivește întocmai cu recenziunea grecească din sec. al VI-lea, cu singura deosebire că Evtihianus s-a schimbat în Evtihie. Iată coprinsul ei după textul român:

În anul 536 era în eparhia Chilichiei un epitrop, iconom al episcopului cetății adanenilor, anume Teofil, om cinstitor de Dumnezeu și de fapte bune, încît toți îl iubea. După ce a murit episcopul, au alergat toți la mitropolitul ca să hirotonisească pe Teofil ca episcop. Acesta însă n-a voit și s-a ales un altul de episcop. Noul episcop l-a urît pe Teofil și l-a gonit cu nedreptate din biserică. Atunci se umplu Teofil de mînie și căută să-și rezbune de vrăjmășia și defăimarea ce-i făcea acel episcop, hirotonisit în locul lui. Deci era în acea țară un ovrei, carele făcea mari vrăjitorii; pe acesta îl întrebă Teofil dacă poate să-i ajute, iar acela i-a zis lui: Eu te voi face să te întorci iar la boieria ta și la cinstea ta de mai nainte, numai să te închini diavolului și să faci orice-ți zice. Numai să te păzești să nu faci crucea la orice vei vedea. Teofil se declară gata să facă tot ce va cere de la dînsul și, ducîndu-se amîndoi într-un loc pustiu, a început ovreiul vrăjitoriile sale, strîngînd pe dracii cari îndată s-au strîns o mulțime nenumărată și în mijlocul lor a șezut cel mai mare al lor. După ce i se închină Teofil, zise diavolul: Dacă se va scrie rob al meu și lepădător de Hristos, să-l fac să aibă mai mare cinste decît înainte. Numai să-mi facă scrisoare cu mîna sa cum că se leapădă de Hristos, fiul Mariii, pentru ca să nu mă batjocurească mai pre urmă. Teofil a scris lepădarea de Hristos și, iscălind-o, a dat scrisoarea diavolului care, primind-o, l-a îmbrățișat și l-a sărutat, zicîndu-i: Acum să cunoști puterea mea. Și se făcură toți dracii nevăzuți.

Cînd se întoarse Teofil la biserică, făcuse diavolul pe episcop să-l primească bine și să-i ceară iertare pentru purtarea de mai nainte. Vrăjitorul se ducea des pe la Teofil, îndemnîndu-l să nu se arăte nemulțumitor către binefăcătorul său. La început îi mulțumea Teofil, după aceea a început să se căiască de fapta lui și cu lacrimi fierbinți și cu post neîntrerupt de 40 de zile se ruga înaintea sf. Mariei să dobîndească iertarea fiului ei. După alte trei zile îi apăru sf. Maria în vis, zicîndu-i că l-a iertat, iar Teofil o rugă acuma ca, cu ajutorul ei, să scoață zapisul lui de la diavolul. Iarăși trecură trei zile și în noaptea aceea i se arătă Maica Domnului încă o dată în vis aducîndu-i zapisul. Cum s-a deșteptat Teofil, a găsit acel zapis în mîna lui și a alergat la episcopul de i-a spus toată întîmplarea. Atuncea au slăvit toți pe Dumnezeu și pe Maica sa făcătoare de minuni. Iar după ce a murit Teofil, a slobozit bună mireazmă trupul lui și a săvîrșit minuni întru slava lui Dumnezeu și a Maicii lui, cea fără de prihană. Această povestire a scris-o un duhovnic al lui, Evtihie cu numele, care a fost de față la toate“.

Astfel a ajuns Teofil să fie chiar un sfînt, care se prăznuiește în 17 fevruarie, și viața lui se află de aceea și ea în *Acta santorum* ale lui Bolland[6]. Legenda lui Teofil, în forma aceasta cea veche, se esplică prin amestecarea ovreiului, căci se vede că avea tendința a arăta lupta iudaismului cu creștinismul și biruința acestui din urmă; de aceea a ajuns Teofil, reprezentantul biruitor al creștinismului, să fie chiar un sfînt. În dezvoltarea ulterioară a acestei legende, s-a uitat tendința și a rămas numai lepădarea de tot ce e sfînt și închinarea diavolului, care împlinește toate poftele lumești ale lumei acestia, numai ca să facă pe omul să piarză viața lumei viitoare. Ne ajunge această legendă pentru esemplificarea coprinsului colecțiunei române de minuni ale Maicii Domnului. Acuma vom aduce numai cîteva detaliuri din acele minuni pe cari le regăsim foarte puțin schimbate în basmele tuturor popoarelor și în basmele române. Prioritatea cred că se poate lesne decide în favoarea „minunilor“, care sînt scrise deja, în mare parte, în sec. al VII-lea și de atuncea des citite, așa că au putut lesne pătrunde în basmele spuse din gură în gură și în mare parte culese abia în secolul nostru *. Probă că traducțiunea română a cărții *Mîntuirea păcătoșilor* nu se restrînge la singurul esemplar manuscript al d-lui Eminescu, și că a putut pătrunde în popor, este mai întîi ediţiunea minunilor, pe de altă parte copia manuscriptă din 1805 ce o posedăm noi, şi care s-a scris aci, în Bucureşti, pe cînd manuscriptul d-lui Eminescu e scris în Moldova. Ce e drept, copia modernă ce o posedăm noi, este numai o prescurtare a manuscriptului întreg, şi conţine o sumă de minuni din partea întîi şi a doua, pe cînd partea a treia, adică *Minunele Maicii Domnului,* este înlocuită prin viaţa sf. Vasilie cel nou, dar desigur s-a copiat şi prescurtat după un alt manuscript, mai complect, din Muntenia.

---

[4] F. H. von der Hagen, *Gesammtabenteuer. 100 altdeutsche Erzählungen: Ritter- und Pfaffen-Mären, Stadt- und Dorfgeschichten, Schwänke, Wundersagen und Legenden von Jakob Appet …*, vol. III, Tübingen-Stuttgart, 1850, p. CLXVI–CLXXX.

[5] I. Scheible, *Das Kloster*, vol. II, Stuttgart, 1846, p. 155–177.

[6] Vezi von der Hagen, *loc. cit.*

* Sec. al XIX-lea (n. ed.).

Să luăm acuma cîteva esemple din acele detaliuri comune basmelor şi minunilor. Aşa, în minunea întîi, se taie mîinele necredinciosului ce se atinge de patul Maicii Domnului şi se orbesc ochii celorlalţi necredincioşi. Mărturisind credinţa lor în Maica Domnului, se lipesc iar mîinile la loc şi ochii se deschid. Tot aşa vedem, şi în basmul citat mai sus [7], creşterea la loc a mîinelor tăiate şi dobîndirea vederei, amîndouă într-un mod minunat. Mai aproape de acest moment din urmă, adică luminarea ochilor din basme, este minunea a cincea, căci aci orbul se spală cu apă peste ochi; apa aceasta în „minune" este din „izvorul cel primitor de viaţă"; în basme este „apa adusă din Iordan", sau aşa-numita „apa vie". Aceeaşi apă face în minunea a şaptea chiar pe un tessalonichian să „învieze din moarte", ceea ce se potriveşte încă şi mai mult cu facultăţile atribuite „apei vie", de unde-şi ia numele.

În minunea a noua dăm iarăşi de toiagul uscat care, înfipt în pămînt, pe loc prinde rădăcini şi se face copaciu mare şi înfrunzit prea frumos. Această legendă o cunoaştem deja de la Lot, unde am arătat că a intrat şi în basme. Tot în acea minune se povesteşte cum că „marele Averchie, arhiepiscopul Ierapolii, au poruncit diavolului de au rădicat din Roma o capişte de piatră ca un munte, adică o biserică a idolilor, şi o duseră în Frighia, cale de 40 de zile". În basme zideşte Făt-frumos peste noapte palaturi mărețe şi îi face să dispară tot în aşa scurtă vreme. Minunea a 40-a ne spune „Pentru cela ce s-au dat dracului întru zămislirea lui, de maica sa" şi conţine astfel motivul destul de cunoscut din basme cum că copilul nenăscut încă se făgăduieşte de către părinţii lui unui duh necurat: diavol, zmeu şi în urmă scapă prin ajutorul Maicii Domnului sau al crucii.

Ne ajung aceste esemple ce s-ar putea lesne înmulţi pentru a arăta că „minunile" şi „legendele sfinte" conţin elemente şi motive pe care le regăsim şi în basme. Ba, ce e mai mult, minunea [a] unsprezecea este curat un basm, numai că aci se accentuează în deosebi ajutorul Maicii Domnului. Înlocuind-o prin Dumnezeu, avem un basm foarte vestit şi foarte răspîndit, cînd ca poveste şi istorie, cînd ca basm. Schimbată, face parte şi din *Gesta Romanorum* (cap. 249) şi la povestea aceasta a cules Oesterley [8] 47 de paralele din toate literaturile şi totuşi nu este aceasta lista completă. Aşa, se află ca basm la Grimm, nr. 31, şi mai are paralele sîrbeşti şi altele. Întocmai aşa este şi basmul rusesc din colecţiunea lui Afanasiev nr. 158 şi variantele şi paralelele din vol. al IV-lea [9] unde, arată Afanasiev, că a ajuns chiar să fie cîntec popular sîrbesc şi bulgăresc. Foarte multiple sînt variantele tuturor acestor minuni, legende şi basme, din care una fără îndoială de origine veche franceză o cunoaştem din partea întîi a acestii cărţi: *Istoria Ghenovevii de Brabant.*

VASILIE CEL NOU (1)

O altă carte care se află în manuscriptul d-lui Eminescu, la un loc cu *Amartolon sotiria* şi *Minunile Maicii Domnului*, este *Viaţa şi minunile prea cuviosului părintelui nostru Vasilie cel nou, scrisă de Grigorie, ucenicul lui.* Pe lîngă acel manuscript din 1692, scris în Moldova, mai posedăm şi noi unul muntenesc din 1706, adică numai cu treisprezece ani mai nou decît cela al d-lui Eminescu. Afară de aceea, mai are domnia-sa o copie de la începutul secolului nostru şi tot aşa mai avem şi noi încă o copie din 1805, scrisă împreună cu *Mîntuirea păcătoşilor.* S-a tipărit pentru întîia dată la Râmnic, 1816 (2).

---

[7] P. 119 şi urm.

[8] *Gesta Romanorum, ed. cit.*, p. 747.

[9] I. Afanasiev, *op. cit.*, vol. IV, p. 368–377.

Această popularitate ce se dovedește prin mulțimea relativă a copielor o datorește conținutului ce are această „viață“, căci — pe lîngă biografia și descrierea minunelor săvîrșite de sf. Vasilie — mai conține și descrierea vieții sufletului după moartea omului, cum trebuie să treacă prin 21 vămi pînă a ajunge la judecătorul suprem și, ca o urmare naturală, vine apoi *Vederea înfricoșatului județ* (în copia noastră din 1805 e adăogat „ce au văzut sfîntu' Gligorie monahu' alixăndrean“). Atît *Vămile*, cît și *Județul*, formează trei sferturi din cartea întreagă și este deci lesne de înțeles de unde interesul pronunțat tocmai pentru viața sf. Vasilie cel nou. În genere, este fapt constatat că poporul citește și iubește aceea ce-l ațîță sau îl înspăimîntă într-un mod covîrșitor. Cu cît mai mult încă, cînd e vorba a găsi o deslușire pentru vecinica cimilitură a vieții: moartea. Starea sufletului după ieșirea lui din trup interesa și interesează pe omenirea mai mult decît orice și descrierea iadului și a raiului este obiectul de predilecțiune al fantaziei populare. Nu o dată am avut ocaziune a ne ocupa cu productele acestei fantazii care, înnodînd firul într-un punct, îl tot toarce mai departe și-l împletește în tot felul de chipuri. *Apocalipsul apostol*[*ului*] *Paul* și *Călătoria Maicii Domnului* sînt esemple pentru aceasta și un alt esemplu este cartea de față. Vămile de cari e vorba aci [le] — am întîlnit deja chiar în *Apocalipsul* de mai sus, unde asemenea se spune, cel puțin după recenziunea noastră manuscriptă, că sufletul este condus de către îngerii și trecut peste „vămile văzduhului“. Vămile acestea reprezintă păcatele omenești și fiecare suflet este oprit acolo să-și dea seama de acele păcate, iar îngerii răspund la învinovățirile dracilor ce păzesc vămile.

Cît privește învierea morților și judecata cea de pre urmă, ea își are originea în Noul Testament, unde des se vorbește de a doua venire a lui Hristos și de judecata înfricoșată, toate dezvoltate apoi în proorocirile sibiline. În cartea de față se vorbește acuma foarte pe larg de modul cum va fi acea judecată pe care o vede acuma Grigorie, ucenicul sfîntului Vasilie, noaptea în vedenie. Suit în cer de către un înger, el vede mai întîi cetatea cea mare cu 12 porți, după aceea vede scularea morților și strîngerea lor în soboruri mari, ce vin înaintea lui Hristos de-i judecă. Mai întîi sînt ovreii,

cei înaintea lui Hristos, apoi izmaelitenii, păgînii etc., vin apoi soboruri de creștini sectatori, pe cari toți îi mustră Hristos și-i osîndește la munca vecinică a iadului; după păcătoșii vin drepții cari luminează ca soarele și dobîndesc răsplata ce-i așteaptă, plină de fericire negrăită.

Sf. Vasilie cel nou a murit pe la 944 sau 952. Viața lui a fost scrisă de Grigorie, ucenicul lui, precum și zice la început, care Grigorie are și „vedenia judecății“. Textul grecesc s-a publicat de Henschen la 1684 după un manuscript mazarinean, alăturea cu traducțiunea latină de Combefisius în *Acta santorum*, vol. III, martie 26, p. 668 [1]. Ne-a fost imposibil de a căpăta acest volum al *Actelor*. Traducțiunea română s-a făcut, precum se pare, din grecește.

*

O parte integrantă din cartea cu care ne-am ocupat pînă aci este descrierea judecății de pe urmă. Cît de populară era tema aceasta arată mulțimea manuscriptelor descoperite de noi despre a doua venire a lui Hristos, împreună cu judecata lumii, și povestea lui Antihrist, formînd o carte specială, deosibită de partea relativă din *Viața sf. Vasilie cel nou*. Ce a drept, nu esistă mai nici o carte bisericească în care să nu se pomenească de sfîrșitul lumei și de aceea nici nu ne mirăm de esistența unei cărți speciale în literatura română; învederată însă este influența vedeniei lui Grigorie ucenicul asupra cărții de față. Manuscriptul cel mai vechi este acela de pe la 1800, unde lipsește însă partea din urmă, care coprinde descrierea soborurilor, mai mult sau mai puțin analoagă cu *Vedenia*. Noi putem constata acest fapt printr-aceea că d. Eminescu posedă un manuscript complet, scris la 1815, care în partea întîi corespunde întocmai cu acel de mai sus, pînă unde îl posedăm noi. A treia copie care se aseamănă asemenea cu manuscriptul nostru, se află în manuscriptul Academiei de la 1799, în sbornicul scris de Giurescu. În fine, mai posedăm un al patrulea manuscript, de la 1804, cu totul deosebit de cele trei dinainte care, precum zice la sfîrșit, a fost „scoasă după cea grecească“, scris de Velcea pitar, 1804, fevruarie 20 (3).

---

[1] J. A. Fabricius, *Bibliotheca Graeca*, V, cap. 5, nr. 9, p. 351—352.

Manuscriptul cel complet al d-lui Eminescu poartă titlul următor: *Cuvînt pentru viitoarea giudecată și pentru sfîrșitul lumii. Din scriptura cea veche și cea nouă, iară mai ales din apocalipsisul sfîntului Ioan Bogoslovului și a altor sfinți părinți, după cuvîntul domnului nostru Isus Hristos, carele arată și pentru venirea lui Antehrist.* Acest *Cuvînt pentru viitoarea giudecată* se compune, ca să zicem așa, din două părți: una de semnele ce vor premerge venirei lui Hristos și totdeodată învierii morților, și a doua, venirea lui Hristos și judecarea înviaților din morți. Partea întîi se află întocmai în manuscriptul nostru de pe la 1800, mai cu aceleași cuvinte; puțin schimbată este în cel al Academiei. În cele două dîntîi se pomenește de Antihrist în contra căruia vor veni Enoh, Ilie și Ioan Bogoslov. Antihrist îi va tăia cu sabia, dar ei vor învia a treia zi și atunci se va apropia sfîrșitul lumii. Dumnezeu va certa lumea în 14 zile, precum au zis sfinții părinți. Urmează acuma descrierea fantastică a întîmplărilor groaznice din acele 14 zile, în urma cărora cerul și pămîntul va rămînea alb ca zăpada și curat ca sticla, pentru că va să vie făcătoriul său. După aceea, vor buciuma îngerii și se vor scula morții din mormînt și va începe judecata cea de apoi, cînd se va da răsplata drepților și pedeapsă de veci păcătoșilor. Se înțelege că și aci se înșiră un număr însemnat de soboare de tot felul de oameni, cari vin la judecată. Însuși Moisi apare, dar el vine să esplice ovreilor că rău au înțeles legea sa dacă n-au priimit pe Hristos. Foarte pe larg se tractează apoi soborurile nenumărate de sectatori, cari — toți — spre satisfacerea inimei pravoslavnicului, se duc în munca cea de veci, răpiți de Satana și de dracii lui.

Pe cînd aceste redacțiuni, din cari am și dat estracte în *Crestomatia română*, se mulțumesc a ne da șirul evenimentelor, citînd numai din cînd în cînd un vers biblic, tratează din contra redacțiunea de la 1804 această materie cu totul altfel. Titlul este cam tot același: *Cuvînt pentru sfîrșitul lumii, pentru Antihrist și pentru a doua venire a domnului nostru Isus Hristos.* Aci însă autorul culege toate pasagiele biblice relative la aceste întîmplări, atît din Vechiul, cît și din Noul Testament, și apoi le tîlcuiește și le esplică întocmai precum stă în proorocirea Sibilei. Interesant mai cu seamă este paralelismul ce se stabilește între Hristos și Antihrist, care va fi

la început în toate asemenea lui Hristos, dar toate ce va face, le va face cu năluciri, ca să amăgească pre oameni, să se închine lui, și pe toți aceștia-i va pecetlui. După o vreme oarecare, se va sfîrși împărăția cea tirană a lui Antihrist și atunci va începe judecata de apoi. Aci nu se mai înșiră soboruri de păcătoși specializați, ci se zice numai: păcătoșii vor priimi mustrarea și pedeapsa lor și drepții răsplata lor.

Tot așa de numeroase precum sînt „soborurile“ e și literatura respectivă, în special în ceea ce privește pe Antihrist. Evanghelia apocrifă, atribuită lui Iosif lemnarul, vorbește mai pe larg despre acestea în capitolul 21. Studii speciale au fost publicate de către p. Malvenda și Daneau [2]; Sreznevski asemenea a scris pe larg despre Antihrist [3]. Semnele ce arată sfîrșitul lumii au fost adunate deja de sf. Hieronim. Bercea (m. la 1286), care a scris și *Minunile Maicii Domnului*, scrie asemenea „de los signos que apareceran ante del judicio“. Tot așa și vestitul Thomas din Aquino. Alte paralele literare a cules Grimm în „Mitologia“ sa, unde vorbește de semnele mitologiei germane pentru sfîrșitul lumei [4].

DESCOPERIREA SFINTEI LITURGHII (1)

Pe lîngă toate acele legende cari se ocupă cu personaje importante sau cu evenimente de căpetenie ale istoriei bisericești mai esistă una care, judecînd după mulțimea manuscriptelor, s-a bucurat de o mare popularitate la noi, și adică *Descoperirea sfintei și dumnezăeștii leturghii ci s-au descoperit limbilor din dumnezeieasca strălucire, precum scrie Varonim.*

Acest Varonim, care într-un alt manuscript s-a schimbat chiar în Parohie, este vestitul Baronius, care a scris analele bisericei în ordine cronologică. Dacă este să credem aserțiunei lui Sulzer, atunci a esistat deja înainte de 1782 traducerea română [a] acestor anale, pe care el o numără între manuscriptele române ce-i erau cunoscute. Ca traducător figurează popa Stephan din Brașov, care traducere a mai fost îndreptată de către Dem. Eustatievici [1]. Dacă acest manuscript nu este însăși *Descoperirea liturghiei*, singură considerată de Sulzer ca însăși analele întregi, atunci poate din acel manuscript s-a copiat *Descoperirea*, ca partea cea mai interesantă. Alt izvor direct pentru *Descoperirea liturghiei* poate să fi fost cartea în care se află și dînsa intercalată și care, precum zice în introducere, a fost tălmăcită din limba sîrbească și îndreptată dupre cea grecească. Astfel a devenit această legendă așa de răspîndită în literatura română. Noi înșine posedăm trei manuscripte, unul în sbornicul de pe la 1750 [2], altul în cel de pe la 1800 [3] și al treilea în sbornicul de la 1813 [4]; un al patrulea manuscript, de pe la sfîrșitul secolului trecut * posedă d. Eminescu, care manuscript e defect la sfîrșit, și apoi se mai găsește încă într-un sbornic de pe la 1750, în posesiunea d-lui Gr. G. Tocilescu. Afară de acele cinci manuscripte, se află legenda aceasta și tipărită în cartea intitulată *Învățătura pentru preoți și diaconi*. În introducerea la edițiunea din 1835 se zice că s-au și tipărit întîi la Viena, a doua oară în Sibiu. Data tiparului din Viena n-am putut-o afla; în Sibiu s-a tipărit la 1789 și ediția a treia, 1835, Buzău. În aceasta din urmă, singura pe care am putut-[o] căpăta, ocupă legenda p. 96—102 și are titlul următor: *Descoperire pentru sfînta și dumnezeiasca liturghie care, din voința lui Dumnezeu, s-au arătat păgînilor la anii de la Hristos 1009, precum scrie Baronie.*

---

[2] Migne, *Dictionnaire iconographique*, columna 921—922.

[3] V. Sreznevski, **Сказание об Антихристе**, St. Petersburg, 1874.

[4] J. Grimm, *Deutsche Mythologie*, p. 681, n.2.

Toate textele nu se deosibesc întru nimic între dînsele; se înțelege că nu e vorba de deosibirile fonetice și gramaticale, ci numai de coprinsul, care este cel următor: „Împărățind Amurat împăratul la Vavilon, iar Amfilog la Aravia, se priceau ovrei totdeauna cu creștinii pentru învierea și înălțarea lui Hristos la ceruri. Ba necredincioșii acei au luat daruri și au mers la Vavilon și le-au dat lui Amurat, pîrînd pe creștini că sînt răzvrătitori și vor să se scoale asupra lui cu război

---

[1] F.v. Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens*, vol. III, Viena, 1782, p. 39, nr.3.

[2] F. 5^{v}—19^{r}.

[3] P. 35—64.

[4] F. 113^{r}—126^{r}.

* Adică sec. al XVIII-lea (n. ed.).

Deci trimese Amfilog la Ierusalim să strice biserica și să piarză pe toți creștinii. În acea vreme era în Ierusalim patriarh sf. Metodie carele, auzind că vine Amfilog, a fugit la Antiohia, lăsînd pre un preot, anume Ioanichie, ca să slujească în toate zilele la biserica sfîntului mormînt. Cînd a ajuns Amfilog la Ierusalim și a trimes oștile lui să dărîme biserica, a acoperit-o Dumnezeu cu un nor, așa încît păgînii nu putea să o vază. Iar cînd trimese Amfilog pre unul din miniștrii săi să vază pentru aceasta, a nemerit în biserica unde a aflat pe preotul cu un ajutor al său, gătindu-se a sluji sfînta leturghie. Ministrul voind să-l oprească, i s-au înțepenit mîinile sale. Atuncea căzu la picioarele preotului, cerîndu-i iertăciune, și redobîndi mișcarea mîinilor. Cum auzi împăratul de aceasta, se mînie foarte rău și porni singur împotriva bisericii, jurîndu-se că va face dintr-însa un grajd. Deci porunci el de băgară mulțime de cai și de cămile în biserică. Atunci se rugă preotul lui Dumnezeu și îndată căzură toate vitele, ca cînd ar fi fost lovite de trăznet. Această minune văzînd, împăratul se așeză să vază cum săvîrșesc creștinii jertfa lor; și Dumnezeu lumină ochii cei trupești ai împăratului, care începu să asculte liturghia cu luare aminte. De orice cuvînt al liturghiei ce ieșea acuma din gura preotului, vedea împăratul împlinirea lui adevărată, nu ca închipuire numai prin grai. Așa de esemplu cînd se ruga preotul « pentru cei ce umblă pre mare și călătoresc », întru acel ceas arătă Dumnezeu împăratului marea învăluită cu valuri grele și corăbiile gata a se primejdui, și îndată cu cuvîntul preotului s-a alinat marea, iar corăbierii mulțămea lui Dumnezeu; sau cînd a zis preotul « Duhul sfînt să vie peste tine », atuncea a văzut împăratul și toți ai lui pe duhul sfînt în chip de porumb pogorîndu-se din cer și odihnind preste sfintele daruri și toată biserica s-a umplut de bună mireazmă a darului prea sfîntului duh, iar sfîntul oltariu s-a luminat mai mult decît razele soarelui“. Văzînd această minune, se boteză împăratul Amfilog cu toți boierii lui de către patriarhul pe care-l adusese de la Antiohia. După aceea, se întoarse Amfilog la împăratul Amurat și-i spuse toate minunele ce le-a văzut în Ierusalim și că a primit botezul. Atunci se mînie foarte rău împăratul Amurat și porunci lui Amfilog să se închine idolilor. Amfilog însă nu se supuse poruncii lui și rămase în credința cea nouă ce o primise. Amurat puse deci să i se taie capul lui Amfilog, care primi astfel cununa mucenicească".

Ca adaus la această legendă, mai conține manuscriptul nostru din 1813 încă *Al doilea videnie al sfîntului Vasilie și al sfîntului Efrem. Sfînta leturghie*[5]. Aci vede sf. Efrem priimirea cuvintelor liturghiei de către Hristos, în același mod precum vede împăratul Amfilog în biserica din Ierusalim împlinirea lor. Deci, cînd zice preotul: „să stăm bine, să stăm cu frică", însemnînd crucea deasupra antimisului, atunci îngerii cu bice de foc gonesc pe toți diavolii, iară cînd zice preotul: „ale tale dintr-ale tale", atuncea îngerii dau bunătăți oamenilor, cîți cu frică stau în biserică. Deosebita cinstire a liturghiei este văditul scop atît al „legendei", cît și al „vedeniei". Fiind acțiunea principală a bisericei și una din tainele fundamentale ale creștinismului, se esplică lesne născocirea legendei cu acel scop. Chiar biserica însăși, în întregimea ei, socotindu-se fiecare bucată în parte, a fost spiritualizată în *Întrebările filosofești de la Adam și de la Hristos și răspunsurile*, precum se numește manuscriptul Bibliotecei Centrale din București din 1809. Dar aceasta este numai o parte mică dintr-acel manuscript important, citat de noi în mai multe rînduri. În aceste *Întrebări și răspunsuri*, din cari și noi mai posedăm două manuscripte, unul din 1750, altul din 1800, amîndouă însă defecte, vedem noi unul din mijlocitorii cei mai puternici între literatura scrisă și literatura nescrisă.

Prototipul acestor *Întrebări și răspunsuri* este slavic. Texte slavice, mai mult sau mai puțin corespunzătoare cu textele noastre române, s-au publicat de Tihonravov și Novaković, altele nepublicate se aflu des în așa-numitele „sbornice" sau „codices miscellanei"[6]. Dar fiindcă au fost mai potriviți a priimi elemente din gura poporului, precum și de a le comunica poporului decît orice altă carte, de aceea diferența între texte este foarte mare. Această diferență nu se întinde însă asupra *Întrebărilor și răspunsurilor*, cari se corespund mai mult sau mai puțin în toate textele române, diferența esistă numai în ceea ce privește suma întrebărilor,

---

[5] P. 126^v-130^v.

[6] V. Jagić, *Die christlich-mythologische Schicht in der russischen Volksepik*, în *Archiv für slavische Philologie*, I (1876), Heft 1, p. 89.

în care un manuscript e mai bogat, altul mai sărac. Cel mai complet din aceste trei manuscripte, căci atîtea abia am descoperit pînă acuma, este manuscriptul Bibliotecei. În manuscriptul Academiei, pe care l-am numit *Palia*, se află asemenea un astfel de catehism, compus din „întrebări și răspunsuri", dar n-am scos nici o notiță și de aceea nu ne putem pronunța cu esactitate asupra coprinsului. Este însă lesne de presupus că și acele „întrebări" vor fi de un caracter potrivit cu restul manuscriptului, adică identic sau aproape identic cu textele slavice pomenite mai sus, precum se și potrivesc cu textele slavice poveștile și legendele din același manuscript.

Un alt manuscript în forma de *Întrebări și răspunsuri*, dar care nu coprinde legende și prescurtări de apocrife afară numai de una sau două, pomenite mai sus, se află în sbornicul Giurescu din 1799, posesiunea Academiei. În genere, e constatat că forma aceasta era cea de predilecțiune a Evului Mediu, fiind foarte ușoară pentru învățat. De aceea avem întrebări și răspunsuri asupra dogmelor, de către sf. Atanasiu, care face parte din *Pravila* lui Matei Basarab tipărită la 1652; alte *Întrebări și răspunsuri* formează catehisme române începînd cu catehismul popei Grigorie din Măhaci din 1607[7] pînă la cele mai moderne. Noi trecem peste toate aceste pentru a ne ocupa mai de aproape cu *Întrebările filosofești*. Textul din sbornicul [de la] cca 1750 se intitulează *Întrebări și răspunsuri ale blagocestivului împărat chir Leon cu dascălul său din theologhie sfinților blagocistivi*, iar titlul textului din 1800 este o prescurtare a acestui din urmă, atribuindu-se întrebările asemenea împăratului Leon. Cît privește coprinsul, noi am citat deja adeseaori dintr-însul, la ghicitori și mai cu seamă cu ocaziunea legendelor biblice, dar totuși mai rămîne o sumă însemnată de întrebări interesante, neatinse pînă acuma, precum sînt acele privitoare la oficiul bisericesc. Pagina 9 din manuscriptul de la 1809, care este cel mai complet, are un titlu deosebit: *Pentru biserică*. Aci se află acea tălmăcire și simbolizare de care am pomenit mai sus, din care ne vor ajunge unele esemple:

---

[7] M. Gaster, *Crestomatie română*, vol. I, p. 39–43.

Î[ntrebare]: Ce este popa?

R[ăspuns]: În locu' arhanghelului.

Î[ntrebare]: Ce este călugăru'?

R[ăspuns]: În locu' heruvimilor.

Î[ntrebare]: Ce este diacon?

R[ăspuns]: În locu' sfinților.

Î[ntrebare]: Ce este gramaticu'?

R[ăspuns]: În locu' îngerilor (?) lui, cel ce au șezut pe piatra gropii lui Hristos.

Î[ntrebare]: Dar lumînările ce închipuiesc?

R[ăspuns]: Voinicii cari au străjuit groapa lui Hristos.

Î[ntrebare]: Ce este policandru'?

R[ăspuns]: Este ceriu'.

Î[ntrebare]: Ce este porumbu' cel dasupra policandrului?

R[ăspuns]: Duhul sfînt.

Î[ntrebare]: Ce este tratapodu'?

R[ăspuns]: Sfînta icoană [lui] Hristos.

Î[ntrebare]: Ce este sfeșnicul cel mic, cel mare (?) ce stă înaintea lui Hristos?

Î[ntrebare]: Ce este sfeșnicu' cel mare ce stă înaintea Precestii?

R[ăspuns]: Însuși Precista.

Î[ntrebare]: Dar sfeșnicul cel mic, ce merge înaintea popii?

R[ăspuns]: În locul postelnicului Pilat etc.

Alte întrebări mai sînt:

Î[ntrebare]: Ce este lingurița?

R[ăspuns]: Iosif *ari* Mathei[8]

Î[ntrebare]: Dar pentru ce pune preotu' lingurița departe de alte daruri?

R[ăspuns]: Cînd au răstignit pe Hristos, Iosif nu au fost acolo și daca (a) auzit cum că l-au răstignit pre Hristos, el grăbi de veni și ceru trupul lui Isus de la Pilat și l-au luat și l-au îngropat.

Î[ntrebare]: Ce este cadilnița, foc, tămîie?

---

[8] Am conservat întocmai ortografia acestui nume după manuscript, ca un specimen de etimologie populară. Scriitorul a descompus *arimathia* în *ari* și *Mathei*, care îi era cunoscut ca evanghelist.

R[ăspuns]: Cădilniță este Precista; focu' este ochi sfinții sale; tămîie, lacrimile sale.

Î[ntrebare]: Ce închipuiește coliva?

R[ăspuns]: Adam.

Î[ntrebare]: Dar pentru ce să apucă oamenii cu mîinile de colivă?

R[ăspuns]: Cînd au prădat Hristos iadu', păcătoșii să apucară cu mîinile de Adam.

Î[ntrebare]: Ce este scris titla deasupra crucii?

R[ăspuns]: INTI.

Î[ntrebare]: În ce limbă au scris Pilat aceste cuvinte?

R[ăspuns]: În trei limbi: jidovește, elinește, latinește.

Î[ntrebare]: Dar pentru ce sînt scrise în trei limbi?

R[ăspuns]: Că Hristos în trei limbi au grăit pre cruce, jidovește: ile, ile; latinește: lima; elinește: savahtani.

Î[ntrebare]: Cum zic acestea trei cuvinte rumânește?

R[ăspuns]: Dumnezeul meu, Dumnezeul meu, căci m-a lăsat! Dar sîrbește: boji, boji moe, vaskuiu, astavlenie!

Î[ntrebare]: Doamna lui Pilat fost-au acolo cînd au răstignit pre Hristos?

R[ăspuns]: Au fost.

Î[ntrebare]: Dar dacă au fost acolo, ce au pățit?

R[ăspuns]: Cînd au vrut să meargă la cruci, Pilat au zis doamnei sale să nu meargă acolo. Ea n-au ascultat și s-au dus pe ascuns, că de ar vedea pe Hristos cine este, că gîndea să nu cumva fi rudenie de-a lui Hristos; și dacă împunseră pre Hristos în coastă, atuncea stropise sîngile și pre rochia doamnei* lui Pilat. Și merse acasă ca să o spele și n-au putut spăla și au alergat într-o vie de au îngropat rochia și să mira de aceasta mult foarte.

Legenda aceasta, cum că sîngele nu s-a putut spăla, este una din cele mai răspîndite și de aceea ne oprim un moment aci pentru a o urmări prin literatura universală. Pînă a ajunge astfel, a avut legenda mai întîi forma cum că „sîngele clocotea" și nu putea cu nici un chip să se astîmpere. Sîngele „striga" răzbunare, cum este espresiunea Bibliei la omorul lui Avel, cînd Dumnezeu însuși zice „sîngele fratelui tău strigă către mine din pămînt". Între legendele templului din Ierusalim este și legenda despre sîngele clocotitor al proorocului Zaharia, de care am vorbit mai pe larg în studiul nostru asupra legendei lui Ieremia, pomenit mai sus[9]. La Pilat s-a schimbat deja legenda în „sîngele ce nu se spală". Atribuit mai întîi sîngelui lui Hristos, se atribuie după aceea şi martirilor creştini al căror sînge rămîne ca semn vecinic al muceniciei lor. Apoi sf. Clemens, slujind liturghia în aceeaşi vreme în Roma şi în Pisa, lăsă aci în urma lui trei picături de sînge pe o piatră de marmoră, „care nu se poate şterge pînă azi". Tot aşa se află un bazin de marmoră în palatul Alhambra, în fundul căruia sînt pete neşterse din sîngele Abenceragilor, a căror capete tăiate au fost aruncate aci. De asemenea, nu se poate şterge urma sîngelui lui Faust în mănăstirea Maulbronn[10]. De aci a intrat în basme, în ciclul despre „barbe bleue"[11] şi se găseşte în *Gesta Romanorum*, unde se spune că o femeie, omorîndu-şi copilul, [î]i căzură cîteva picături de sînge pe mînă şi, cu toate stăruinţele ei, nu se putură şterge[12]. Revenind la literatura română, găsim aceeaşi credinţă în povestea *Hatmanul şi fantoma*, publicată de Codrescu, care zice că a auzit-o în copilăria sa de la „moşu Ştefan din satul Orincei". Făcîndu-se un omor, „au remas pe pardoseală pete de sînge pe care n-au putut niciodată să le şteargă şi pe care nici o fiinţă omenească nu le va curăţi"[13].

---

* În text: domniei (n.ed.).

De altă parte stă această legendă în legătură cu una din „ordaliele" Evului Mediu, unde se aducea acel bănuit ca ucigaş lîngă ucisul şi se căuta dacă ranele acestuia se deschideau şi sîngele începea să curgă[14].

De un interes deosebit sînt următoarele întrebări cari au dat naştere, în textele slavice, la „caracteristica zoomorfică a popoarelor" despre care vorbeşte d-nul Hasdeu[15]:

Î[ntrebare]: Din cine s-au început creştinii?

R[ăspuns]: Din Sim au ieşit şase legi şi cu limba lor, care se va arăta: 1. creştinii, 2. sirienii, 3. ivirii, 4. grecii, 5. bolgarii, 6. ruşii.

---

[9] [M. Gaster, *Beiträge zur vergleichenden Sagen- und Märchenkunde*, in *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judenthums*, XXX (1881).]

[10] Literatura v. J.W. Wolf, *Niederländische Sagen*, Leipzig, 1843, p. 691, nr. 266.

[11] J. Grimm, op. cit., vol. III, p. 74, nr. 46.

[12] Ed. Oesterley, cap. XIII.

[13] Th. Codrescu, *Plăieşul*, Iaşi, 1870, p. 124.

[14] Rochholz, *Deutscher Glaube und Brauch*, vol. I, Berlin. 1867, p. 57–58.

[15] B. P. Hasdeu, *Cuvinte den bătrîni*, vol. II, p. 185.

Î[ntrebare]: Dar cei ce ţin giumătate de lege?

R[ăspuns]: Aceştia sînt din Iafuft (!), zece limbi, care ţin giumătate de lege a noastră: 1. frencii, 2. amanii, 3. verghiei, 4. armenii, 5, leşii, 6, nemţii, 7. arvaţii, 8. arbanaşii, 9. socolaţii, 10. zăheii. Aceşti sînt giumătate de legi.

Se vede învederat că aceste numiri de popoare sînt corupţiuni din numirile acele conţinute în textul slavic. Dar şi însăşi textele slavice nu sînt toate corecte şi aşa se poate chiar că prototipul de unde s-a luat această listă conţine singur deja numiri corupte. Pe lîngă această înşirare, se mai află în textele slavice şi epitete caracteristice atribuite popoarelor; caracteristica este zoomorfică, adică se identifică fiecare popor cu cîte un animal, cu al cărui caracter se potriveşte mai mult; aşa de esemplu se zice[16]: frîncul e leu, alamanul[17] e vultur, saracinul, vier, turcul, zmeu; armeanul, guşter etc. În locul acestor caracterizări, care lipsesc în textele române ce le avem pînă acuma, comunicăm aci o altă caracteristică, cam de pe la 1700—1725, pe care am găsit-o pe scoarţa unui manuscript scris la 1705[18] şi care ne spune că Dumnezeu a dat:

Negustoria turcilor,
beţia şi porcia ruşilor,
tăria şi prostia sîrbilor,
dăscălia şi minciuna râmlenilor,
scîrnăvia nemţilor,
rîia şi gubăvia saşilor,
norocirea grecilor la bani,
mîndria leşilor,
frumuseţea cerchezilor,
pohvala moldovenilor,
zavistia rumânilor,
eresul armenilor,
bogăţia ovreilor,
sărăcia şi goliciunea ţiganilor.

---

[16] N. Tihonravov, *op. cit.*, vol. II, p. 440.

[17] De unde s-a făut în textul nostru „amanii".

[18] *Tîlcul apocalipsului sf. Ioan Bogoslov*, în posesiunea d-lui Gr.G.Tocilescu.

Această caracteristică este cu totul deosebită de cea zoomorfică și este într-adevăr autohtonă română, născută din propria observațiune a poporului; de aceea nici nu se vorbește de alte popoare decît numai de acelea cu cari au fost românii în contact direct.

Încheiem citatele din *Întrebări și răspunsuri* cu unele cam ciudate. Așa:

Î[ntrebare]: Ce proroc au fost cu aripi și cu coadă?

R[ăspuns]: Adam.

Î[ntrebare]: Dar acuma pentru ce nu are aripi și coadă?

R[ăspuns]: Cînd l-au făcut pre Adam din lut au șezut 30 de ani uscat, fără de suflet. Atuncea merse Satana de i-au rupt coada și aripile.

Î[ntrebare]: Din ce s-au făcut șarpile?

R[ăspuns]: Din coada lui Adam.

Î[ntrebare]: Din ce s-au făcut calu'?

R[ăspuns]: Din aripile lui Adam.

Î[ntrebare]: Ce zice cocoșul cînd cîntă întîi?

R[ăspuns]: Zice: mărire dătătorului nostru, celui ce dă lumină; a doua zice: trimite lumina sfinției tale pre lume. A treia zice: purcede lumina celuia ce este dătătorul de lumină. Și iară zice: Hristos au înviat și toate le-au săvîrșit.

Cunoscută este marea considerațiune de care se bucura cocoșul la toate popoarele, reprezintînd tipul cel mai perfect de veghetor. La evrei și arabi esistă chiar un cocoș ceresc, care începe cu cîntecul lăudînd pre Dumnezeu, și cocoșii pămînteni îl aud și-l urmează, o credință ce se află chiar în Ucraina, în Rusia. În Cabbala se spune că la miezul nopții, cînd intră Dumnezeu în rai, sare o scînteie și lovește pe cocoși sub aripi; atunci cîntă cocoșul, întinzîndu-și aripile și chemînd astfel pe oameni la rugăciune. Cocoșul, de asemenea, și la greci era considerat ca vestitorul luminei și sfințit lui Apollo. Glycas[19], pomenind toate esplicările ce s-au dat pentru facultatea aceasta a cocoșului de a cînta în miezul nopții și de a vesti crăpatul de zi, spune că pronia dumnezeiască a orînduit lucrurile astfel și că cocoșul ne scoală la muncă și la rugă[20].

---

[19] Glycas, *Annale*, ed. Bonn, p. 90.

[20] Mai pe larg despre cocoș, v. M. Grünbaum, *Beiträge zur vergleichenden Mythologie aus der Hagada*, în *Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft*, XXXI (1877), Heft 2, p. 208 urm.

Aceste credințe orientale se vede au dat naștere la legenda, cam altfel formulată în *Întrebările* de mai sus, unde cocoșul cîntă asemenea lauda lui Dumnezeu.

CÎNTECE

Paralel cu aceste cărți populare prozaice, și pe baza lor, s-au dezvoltat producțiuni populare rimate. Cîntecele religioase erau obicinuite încă din timpuri ante-creștine și creștinismul, încetul cu încetul, a reușit a le depărta cu totul și a le înlocui prin alte, cari poate n-au păstrat din cele vechi decît unele urme slabe, lipsite de orice caracter religios, precum sînt refrene, întorsături, figuri și altele și, pe lîngă aceasta, forma ritmică înrădăcinată în popor. Numai printr-această formă s-au asimilat cu totul și au căpătat caracterul popular și național totdeodată.

Vremea de căpetenie de sărbători a fost la toate popoarele epoca solstițiului de iarnă, cînd începe a crește ziua și începe un an nou. În locul sărbătorilor păgîne, ce se prăznuiau pe atuncea, se înființă crăciunul și obiceiurile cele vechi fură „creștinite“. În locul nașterii soarelui se sărbătorește nașterea lui Christ și se atribuie zilelor de la crăciun pînă la bobotează o deosebită sfințenie. Multiple sînt cercetările ce s-au făcut de către diferiții învățați de a pătrunde pînă la acel fond păgîn ce se ascunde sub învelitoarea creștină și cîteodată s-a și păcătuit prin esces de zel, considerînd o sumă de tradițiuni ce se află în cîntecile obicinuite pe acea vreme cum că ar fi de origine mitică, pe cînd o cercetare mai critică dovedește originea lor literară. Și noi în literatura română posedăm o sumă de cîntece pentru ziua de crăciun și numai de acestea ne putem ocupa aci, numite „cîntece de stea“, cari se cîntă de către tinerii ce duc o stea cu ei în aducerea aminte a stelei ce a apărut pe cer la nașterea lui Christos. Acest obicei se află la mai toate popoarele creștine. Coprinsul „cîntecelor de stea“ nici el nu poate fi altfel decît de origine literară, deoarece se ocupă cu tema „nașterea mîntuitorului“ și, prin urmare, e luat în întregul lui din Biblie și din apocrifele biblice (1).

Nu este scopul nostru de a urmări aci „cîntecele de stea" la toate popoarele. Noi le găsim atît la popoarele germane, cît și la cele romanice; la slavi și greci, în Orient și în Occident, se cîntă la crăciun nașterea lui Christos într-un mod aproape analog. Weinhold [1] a tratat pe larg istoricul cîntecilor de stea și mai cu seamă dezvoltarea lor în Germania, în urma Reformațiunei. Observîndu-le mai deaproape, putem însă constata că suma cîntecelor de stea române se apropie mai mult de cele slavice decît de cele germane, ce și-au luat naștere de la himne și cîntece bisericești latine, căci deja din secolul al XIII-lea sau al XIV-lea au fost traduse în limba germană cîntece și himne ce s-au compus deja în secolul al IV-lea. Tot așa, de origine bisericească, sînt și cîntecele de stea române, făcute desigur de dascăli bisericești și de dieci, influențați mai mult sau mai puțin de cîntecele analoage slavone. Cel dintîi care a cules aceste cîntece și le-a publicat a fost Anton Pann, dar meritul lui nu este decît foarte mic; el nu le-a compus, cum se crede de toată lumea, ci n-a făcut altceva decît a tipări cîntece de stea mult mai vechi, schimbîndu-le puțin și cînd ritmul o cerea. Noi într-adevăr posedăm mai multe manuscripte anterioare lui Anton Pann, cari coprind mai toate cîntecele de stea ale acestui din urmă. Colecția noastră cea mai veche se află în sbornicul nostru din 1784 [2], intitulată *Cîntările stelii și a catavasilii* (2), și coprinde șapte cîntări. Cîntarea întîi, *Trei crai de la răsărit*, corespunde cîntării a treia la Anton Pann, nr. 2 este *Cîntecul pustiii*, pe care l-am comunicat mai sus [3] arătînd că romanțul *Varlaam și Ioasaf* este originea acestui cîntec; Nr. 3 este așa-numita „proorocie" la Anton Pann, începînd cu vorbele: „Așa ni grăiește Domnul"; este ecoul sonor al morții care-și amestică glasul în urările de fericire și veselie ce răsună la sărbătoarea crăciunului. Nr. 4 este adevărat cîntec de stea, *Stea despre răsărit au strălucit*; cu acest cîntec se începe colecțiunea lui Anton Pann. Nr. 5 este psalmul 46, versificat de Dosoftei, „Limbile să salte"; la Anton Pann e cîntarea a 12-a. Nr. 6 este cîntarea *Cana Galileea*, adică aceea ce are de refren aceste cuvinte, cîntarea a opta la Anton Pann și, în sfîrșit, nr. 7, începe „Slavă să aibă neîncetată", care stă însă numai într-o legătură depărtată cu cîntarea a șasea a lui Anton Pann. Aci avem toate elementele esențiale ale cîntecelor de stea române; de aceea ne oprim un moment cu scopul de a caracteriza aceste elemente constitutive.

Trei sînt elementele principale din cari se compun cîntecele de stea; mai întîi, cîntece despre persoane și evenimente biblice, precum *Steaua despre răsărit au strălucit* sau *Trei crai de la răsărit, Cana Galileea* și *Versul lui Adam*. Al doilea element sînt psalmii versificați, precum este aci psalmul 46. Prototipul acestor psalmi versificați este *Psaltirea* mitropolitului Dosoftei, tipărită la Uniev, 1673. Dar cîntecele de stea ne arată și o dezvoltare care trece peste forma acestor psalmi versificați; deveniți „cîntece", s-au modificat pe nesimțite. Aci ne mai permitem ipoteza că, pe lîngă această redacțiune a lui Dosoftei, a influențat asupra formei psalmilor din cîntecele de stea și psaltirea în versuri a lui Corbea, al cărei manuscript de la 1725 se află în posediunea d-lui T. Cipariu și se pare că este însuși manuscriptul original [4]. Se vede că acest manuscript sau o copie a acestei psaltire a avut-o și Sulzer în secolul trecut *, care comunică și primele două versuri ale psalmului întîi, pe cît știm singurul specimen tipărit din această psaltire [5]. Ritmul este cu totul popular și se aseamănă cu acel al cîntecelor de stea. Partea a treia a acestora se compune apoi din cîntece eshatologice, adică cîntece despre moarte, iad, rai, a doua judecată etc. Nr. 3, *Proorocia* sus-citată, prin coprinsul ei este reprezentantul acestei clase de cîntece, și nr. 7, cu care se încheie aci cîntecele de stea, este slăvirea veseliei vecinice și descrierea horei cerești. Din punctul de vedere psihologic ne putem esplica cum au putut să ajungă astfel de cîntece eshatologice cîntece de stea. Este o asociațiune de idei care pleacă de la păcatul lui Adam și de [la] consecințele ce a avut pentru neamul omenesc, adică de a-l da în mîna Satanei și de a moșteni iadul. Mîntuitorul, a cărui naștere se prăznuiește, a căpătat tocmai printr-aceea numele de „Mîntuitor", că a mîntuit omenirea de păcatul strămoșesc. Aceasta este nota principală care se repetă în toate cîntecele de stea. Pe de o parte s-a dezvoltat aci jalea pentru destinul omenesc adus de Adam în lume, cum că trebuie să moară tot omul, și de altă parte mîngîierea creștinului că a scăpat de la osînda iadului și ajunge la bucuria raiului redobîndit, care se descrie cu culorile cele mai vie.

---

[1] K. Weinhold, *Weihnachts-Spiele und Lieder*, ed. a doua, Viena, 1875, p. 376–399.

[2] P. 140^v–144^v.

[3] Cf. p. 38–41.

[4] T. Cipariu, *Principia de limbă și scriptură*, Blaj, 1866, p. 120, nr.Zz.

[5] F. J.v. Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens*, vol. III, Viena, 1782, p. 14–15. Observăm în treacăt că Sulzer numește pe Corbea Nicolau, pe cînd la Cipariu are de pronume Teodor (!)(4).

* Adică sec. al XVIII-lea (n. ed.).

Îndată ce am schițat coprinsul cîntecelor de stea, ne putem imediat da seama despre izvoarele lor literare: Biblia și apocrifele, iată izvoarele de unde s-au izvodit. Cît privește răspîndirea, ea a fost cu atît mai ușoară cu cît poporul cunoștea deja de mai înainte coprinsul lor, sau prin povestiri sau prin cîntările bisericești.

Noi acuma vom urma cu descrierea cîntecelor de stea după manuscriptele ce posedăm. Imediat după cele sus-pomenite, urmează în ceea ce privește vechimea un cîntec de stea ce se află scris pe un catavasier manuscript de la 1781, în posesiunea noastră (3). Însuși cîntecul nu este de aceeași mînă, dar se vede că este aproape contimporan. Iată acest cîntec:

Moise și cu Aron,
Pre cei de la Faraon,
Pre Istrail cel iubit,
Den Eghepet slobozit,
Den Eghiptul cel amar,
Prin dumezăescul dar.
Atunci Moisi și cu Aron,
Numai ei ține dintr-o* făgăduință,
Cuvîntul legii ș-al credinții,
Ca niște stîlpi ferecați,
De duhul sfînt insuflați.
De acum pînă-în vecii,
Mila Domnului să fii.

---

* În text: dintr-o dintr-o (n. ed.).

În colecțiunea lui Anton Pann este cîntarea a noua, unde e mai complectă, căci tocmai punctul principal lipsește în redacțiunea de sus, care nu pomenește deloc de Christos.

Cît de populare și răspîndite au fost aceste cîntece, mai cu seamă „proorocia", care a făcut o impresiune mare asupra fantaziei poporului, ne arată acest manuscript unde se află începutul „proorociei", repetat de patru ori, de diferite mîini și în diferite vremuri. Noi dăm aci una din aceste inscripțiuni, care este interesantă prin aplicațiunea ce i s-a făcut:

Auziți aceste (toate),
Noroade multe și gloate!
Că lume în veac să sfîrșaște,
Și giudețul să gătește.
Tatăl pre fiiul va mîna
Și lume va giudeca.

Să să știe că în anul '825, aprilie 9 zile, au nins într-a doua septămînă după paști, în zi joi. Gavril ierodiacon.

Aci, precum se vede, s-a întrebuințat proorocia ca o introducere solemnă pentru o întîmplare minunată „in rebus naturae".

Manuscriptul cel mai complet de cîntece de stea este unul scris la 1821, care se află în posesiunea noastră (5). Acest manuscript coprinde, afară de *Irozi*, de care vom vorbi mai la vale, 21 de cîntece de stea începînd cu *Proorocia* și sfîrșind cu așa numita *Povestea numerelor*, studiată pe o scară foarte întinsă de d. Hasdeu[6]. Astfel, coprinde acest manuscript mai toate cîntecele de stea publicate de Anton Pann, a[l] căror număr se urcă la 24, după care urmează în A. Pann *Proorocia, Urare la pahar, Irod și magii, Iosif și frații lui* și, în sfîrșit, *Cîntare dimineții* de Heliade. Trebuie observat că în manuscriptul nostru lipsește la mijloc o foaie sau două. Ediția întîi a cîntecelor de stea de A. Pann s-a făcut la 1830[7] și s-a reprodus de nenumărate ori. Noi ne-am folosit de ediția a cincea, București, 1854. Dintre cîntecele ce se află la Anton Pann și nu le-am regăsit pînă acuma în manuscript ocupă interesul nostru în primul rang cîntarea a douăzecea, care descrie călătoria sufletului prin iad și rai, imediat după ieșirea sa din trup. Această cîntare nu este altceva decît *Apocalipsul apostolului Pavel* versificat. Tot așa, de origine literară sînt și cele[l]alte cîntece eshatologice, jalele de moarte sau „cugetări în ora morții" în diferitele variante pe care le-am întîlnit în toate manuscriptele noastre și în manuscriptul d-lui Densusianu. Aci putem dovedi că și aceste cîntece nu sînt altceva decît „podobnicele pogrebaniei" din molitvelnic, versificate. Judecînd după textele ce ne stau la dispozițiune, putem susține că această parte se liturgisea românește încă pe vremea aceea, cînd restul molitvelnicului era încă slovenesc. Textul cel mai vechi îl posedăm într-un manuscript al nostru de la 1679, pe care-l reproducem întreg în *Crestomatia* noastră. Mai cu aceleași cuvinte regăsim aceste podobnice în evhologhiul din 1764[8]. Comparînd aceste texte cu „verșul la morți" din manuscriptul d-lui Densusianu [9], localizat în Blaj, și apoi cu toate cele[l]alte „verșuri la morți" din colecțiunile manuscripte și din Anton Pann, nu încape nici o îndoială despre dependența acestora de textele liturgice. Mai vechi încă sînt textele din Codex Sturdzanus cercetate de d. Hasdeu [10], care a dovedit influența ce a esercitat asupra acestor „cugetări" omilia sf. Chiril din Alexandria, tradusă românește în molitvelnicul de la Buzău, 1701 (6). Observăm că această omilie se regăsește întocmai așa în *Ușa pocăinții*, tipărită la Brașov, 1812, p. 332–356. Ceea ce a scăpat însă d-lui Hasdeu din vedere este strînsa legătură ce esistă între aceste texte, între „podobnicele pogrebaniei" și între colindele sau cîntecele de stea.

---

[6] B. P. Hasdeu, *Cuvinte den bătrîni*, vol. II, p. 567–608.

[7] D. Iarcu, *Bibliografia cronologică română*, București, 1873, p. 30: „Cîntece de stea, îndreptate de A. Pann".

De aci s-au dezvoltat așa-numitele bocete la morți. Nu vorbim de obiceiul de a boci pe morți, care se pomenește și în Biblie, și în anticitatea clasică, ci vorbim numai de textele bocetelor moderne, culese și publicate de Burada [11]. Versificarea se datorește fără îndoială diecilor și dascălilor și lor se

---

[8] P. 227–231.

[9] P. 4–7, nr. 3, și varianta p. 35–38, nr. 20.

[10] B. P. Hasdeu, *Cuvinte den bătrîni*, vol. II, p. 435–448.

[11] T. T. Burada, *O călătorie în Dobrogea*, în *Convorbiri literare*, XIV (1880), nr. 4, și apoi reproduse în *Datinele poporului român la înmormîntări*, Iași, 1882.

datorează asemenea „povestea numerelor". Textul cel mai vechi român cunoscut pînă astăzi se află, precum am observat-o, în manuscriptul nostru de la 1821. A doua variantă este cea din colecțiunea lui A. Pann, studiată de d. Hasdeu, și a treia variantă a fost culeasă din gura poporului de către episcopul Melchisedec [12]. Iată aci, în ordinea în care le-am enumerat, versul din urmă din cîteșitrele textele, care recapitulează toate cele precedente:

Manuscriptul:

O diece, dis învățate,
care înveți la școală carte,
spune-mi, spune-mi mii,
ce sînt doisprăzăci?
Doisprizăci apostolii,
unsprizăci stihiri,
zăci poronci dumnezăești,
noă cete îngerești,
opt milile Domnului,
șăpti taine creștinești,
șase crine a Precestii,
cinci ranele Domnului,
patru sfinți evangheliști,
trii sfinți patrierși,
doă table a lui Moisi,
unul fiiul Marie
care în ceriu lăcuiește
și pre noi ne stăpînești.

Varianta din Anton Pann:

Dascăle prea învățate,
cel ce înveți în școală carte,
spune-mi mie ce sînt doisprezece?
Doisprezece-s apostolii,
unsprezece-s voscresnele,
zece porunci dumnezeești,
noă cete îngerești,
opt sînt fericirile

---

[12] Melchisedec, *Literatură religioasă populară*, în *Convorbiri literare*, XIV (1880), nr. 8, p. 290–292.

șapte taine dumnezeiești,
șase-s crinii Precistii,
cinci ranele Domnului,
patru sfinți evangheliști,
trei fețe dumnezeiești,
două tabli ale lui Moisi,
unul fiul Mariei,
cel ce în cer locuiește
și pre noi ne stăpînește.

În sfîrșit, mai cităm și varianta a treia, culegînd numerile din fiecare strofă pentru a le concentra și a le alătura celor de sus:

O, diece pre-nvățate,
care înveți la școală carte,
spune, ce sînt doisprezece?
— Lor lumea să li se plece
că sînt apostolii Domnului
ce dau învățătură omului.
Mai sînt doisprezece prooroci mici,
ai legii vechi dascăli și ucenici.
— Unsprezece stihiri ale învierii,
ce se cîntă la sfîrșitul lăudării.
Mai sînt unsprezece soboară locale,
ce merg cu cele mari tot pe o cale.
— Sînt zece porunci dumnezeești,
temelia legii creștinești.
Mai sînt zece goane păgînești
asupra bisericii creștinești.
— Sînt nouă cete îngerești
....
Mai sînt nouă porunci bisericești,
....
încă nouă roduri ale duhului sfînt.
— Opt glasuri bisericești
pentru cîntări duhovnicești.
— Șapte taine creștinești,
ș-atîtea daruri dumnezeești.
Șapte mile trupești
și tot atîtea sufletești.

Mai sînt șapte păcate de moarte,
de care să ne ferim cît se poate.
Șapte soboară s-au adunat
care credință au apărat.
— Șase porunci pentru fratele
....
— Cinci sînt ranele Domnului
....
— Patru sfinți evangheliști
....
Patru sfinți prooroci mari,
....
Sînt patru și poruncile pentru Dumnezeu
— Trei fețe sînt
În unul cel sfînt
....
Trei patriarhi ai vechimei
— Două firi în Christos a mărturisi
și două table ale lui Moisi.
— Unul e Dumnezeu bunul,
care-n ceriuri locuiește
și pe noi ne stăpînește.

Ne mărginim la reproducerea simplă a acestor texte, fără a intra în compararea cu alte paralele, cu atît mai mult cu cît avem deja monografia escelentă a d-lui Hasdeu, pomenit mai sus (7).

*

Deosebit de cîntecele de stea prin caracterul lor legendar și epic sînt colindele, cari se împart în colinde religioase și în colinde lumești. Însăși numele celor dintîi ne arată originea lor literară, legendară. Textele cele mai vechi se găsesc în descitatul manuscript al d-lui Ar. Densusianu, de pe la începutul secolului nostru * care, pe lîngă coprinsul, mai are importanța că ne arată originea diecească a acestor colinde. Între aceste colinde, din cari am citat deja *Verșul lui Adam*, *Verșul pustiității*, și *Verșul la morți*, se află și *Verșul lui*

---

* Adică sec.al XIX-lea (n.ed.).

Iosif, adică plînsetul lui Iosif dus în robie la mormîntul mumei sale, în două variante [13], *Oraţia la crăciun* etc., cari au un caracter pronunţat de colinde religioase. În acelaşi manuscript mai găsim şi cîteva cîntece de stea, precum *Cana Galilea* şi, afară de aceasta, încă o sumă de cîntece populare, adică colinde lumeşti cari au aci deja caracterul ironic, precum trece lesne poporul de la o estremitate la cealaltă, de la cîntecul de jale pentru morţi la *Cîntecul veseliei*, de la *Cîntecul străinătăţii*, în două variante, la *Cîntecul mîngîios* sau *Cîntec de mîngîiere*, tot în două variante. Ba găsim aci chiar *Verşul preoţilor*, „Verşul popii Ilia, care ş-au lăsat popia". Mai sînt apoi cîntece intitulate *Despărţirea a doi tineri*, *Nevasta trăind rău cu bărbatul*, *Verşul fetelor ce rămîn nemăritate*. Interesant din punct de vedere naţional este, în sfîrşit, *Verşul rumânului* [14], care este o lucrare curat artificială şi nu e deloc popular, căci

> Saltă, măi rumâne, saltă
> că (?) jucarea ce-ai înaltă,
> jucarea ce-ai rumânească,
> fie cine o hulească.
> Aşa Romulus sălta,
> cu picioru în pămînt da,
> cu soţî care avea,
> cînd cetatea o zidea ...

Colinda „streinătăţii" şi *Verşul lui Adam* se regăsesc în manuscriptul nostru de pe 1800. Mai veche, adică de la 1784, sînt apoi colindele din sbornicul nostru, cari aparţin clasei colindelor lumeşti [15] şi adică: *Cîntecul voinicului strein* şi *Cîntecul rumânilor viteji*, după care urmează adevăratele cîntece populare, balade în adevăratul sens al cuvîntului: *Stihuri în versuri pentru Grigorie Ghica vodă* şi *Alte verşuri în stihuri pentru răposatul Manolache Bogdan şi a lui Ioan Cuza*. Mai conţine şi *Stihurile prea înălţatului domn Alexandru Costantin Muruz voevod, 1806*. Cu altă ocaziune vom publica aceste colecţiuni manuscripte.

---

[13] Ms. citat, nr. 11, p. 19–20 şi nr. 25.

[14] Nr.6, p. 11–13.

[15] F. 290 .

Cel dîntîi care a cules şi a publicat colinde a fost At. Marian Marienescu, ediţia întîi în Pesta, 1859, şi retipărită la Bucureşti, 1861. Această colecţiune, pe lîngă marele ei merite, are însă defectul schimbărilor tendenţioase cari s-au făcut cu scopul de a arăta că în aceste colinde s-au păstrat pomeniri romane şi chiar din timpurile cînd s-a zidit Roma, căci culegătorul a căutat, şi a găsit, fetele sabine în colindele române. Din punctul de vedere critic, au fost colindele foarte bine cercetate de către d. G. Dem. Teodorescu [16] care, cu această ocaziune, a publicat o sumă însemnată de colinde din propria sa colecţiune. Sub titlul *Deosebite cîntece* s-au mai publicat astfel de colinde alăturea cu *Cîntecele de stea* ale lui Anton Pann şi cari, în cea mai mare parte, nu sînt altceva decît reproduceri din colecţia lui Marienescu. În sfîrşit, a mai publicat Burada o colecţiune însemnată de colinde din Dobrogea [17]. Alte colinde se află răspîndite prin diferite ziare periodice. Studiul lui Mangiuca [18] asupra colindelor îşi are importanţa prin dovedirea esistenţei colindelor şi la alte sărbători afară de crăciun. Considerînd acest material mai de aproape, ne putem convinge uşor pe de o parte de originea literară a cuprinsului lor, pe de alta de originea populară a formei lor; adică, diecii şi dascălii luau un subiect şi-l versificau într-un mod analog cu aşa-numitele colinde lumeşti cari, în fond, nu sînt altceva decît însăşi „cîntece din bătrîni", întrebuinţate ca nişte colinde. Mai sus am arătat identitatea legendei despre sf. Vinere cu colinda publicată de d. Teodorescu. Tot aşa am arătat înrîurirea legendelor şi apocrifelor religioase asupra colindelor din colecţiunea lui Marienescu. La aceasta se şi mărgineşte în fond cercetarea noastră care este istorică, şi nicidecum estetică; adică, noi n-avem de scop de a arăta mecanismul intern al asimilărei, ci numai legătura ce esista între literatura populară versificată şi cea prozaică şi iarăşi legătura cu alte literaturi analoage. Chiar şi pentru colindele versificate găsim foarte uşor paralele în literatura rusească şi slavonească, în special cu așa numitele „stihuri duhovnice“, culese de Bezsonov[19]. *Verșul la morți* își are o analogie, afară de parelelele din colecțiunea Bezsonov, și în cel slavon publicat de Novaković[19bis(8)].

---

[16] G. Dem. Teodorescu, *Noţiuni despre colindele române*, Bucureşti 1879.

[17] Teodor T. Burada, *O călătorie în Dobrogea*, Iaşi, 1880.

[18] S. Mangiuca, *Colinda*, în *Calendar iulian, gregorian şi poporal român*, I (1882), Oraviţa, p. 1–48.

*

Cu această ocaziune mai tractăm aci o parte însemnată din literatura populară română care, pentru mulți, este singura espresiune a poporului, adică cîntecele populare. Și aci avem aceleași vederi în considerarea lor ca și la colinde. Se înțelege că vorbim aci numai de balade, iar nicidecum de doine sau hore, adică de cîntecele lirice ale poporului român. Acestea pot fi cercetate numai dintr-un punct de vedere, estetic și cînd ar fi vorbe de poetica română, iar nu aci, unde căutăm izvoarele și filiațiunile literaturei populare. La o înălțime oarecare de simțire, întreaga omenire este una și aceeași și pretutindenea răsună ecoul vibrator al cîntării unui popor, cînd și-a esprimat în modul cel mai înalt un simțămînt al inimei sale. Aci se întîlnește literatura universală și prin asta se constituie literatura universală; numai coloritul este deosebit, căci printr-acesta se esprimă naționalitatea. Cu totul diferite sînt însă baladele popoarelor între dînsele, căci se aseamănă numai în forma esterioară dar se deosebesc prin coprinsul lor. În balade se cîntă o legendă localizată, un erou național și astfel se deosebesc baladele între dînsele. Noi însă am arătat deja că și legendele localizate într-o țară nu sînt totdeodată și originare dintr-acea țară, ci sînt un material fluid, comun multor popoare prin calea de imigrațiune și împrumut mutual care, mai tîrziu, a fost localizat, schimbîndu-se adesea numai numele. Cercetarea noastră deci are de asemenea numai scopul de a căuta analogii și paralele la baladele noastre populare și de a ne apropia astfel de originea lor. O greutate enormă întîmpinăm în lipsa de colecțiuni anterioare manuscrise și în lipsa de colecțiuni critice, căci pînă acuma nimeni nu s-a încercat a aduna la un loc toate variantele, cel puțin din colecțiuni tipărite, ca să putem ajunge a fixa forma primitivă a acestor cîntece, variată în colecțiunile provenind din Bucovina, Transilvania, România [veche] și Dobrogea. De altă parte, nu s-a observat îndestul legătura intimă ce esistă între colindele lumești și cîntecele populare. Se înțelege că nu este locul aici pentru cercetări așa de întinse, necesare pentru fiecare cîntec în parte; ca specimen pentru acest fel de cercetări, pomenim monografia erudită a d-lui Hasdeu asupra baladei române *Cucul și turturica*[20]. În acest mod ar trebui cercetate toate cîntecele populare. Noi ne mărginim la unele mici esemple, îndestulătoare pentru scopul ce ni l-am propus, de a arăta pe de o parte legătura cu colindele, de alta cu producțiuni analoage ale celor[l]alte popoare.

Cunoscută ca una din cele mai frumoase cîntece populare este admirabilă baladă *Miorița* din colecțiunea lui Alecsandri. Trecem peste greutățile limbistice ce conține și ne oprim la coprinsul [ei]. D. Odobescu a făcut un studiu foarte poetic în *Revista română*[21] despre această baladă și a ajuns la conclusiunea că „mîndrul voinicel/tras printr-un inel“, omorît de către ungurean și de cel vrîncean, nu este altcineva decît Adonis-Tamuz din legendele semito-egiptene. Pe acest Adonis împreună cu întregul cîntec [î]l regăsim în *Judecata păcurarilor* din colindele d-lui Marienescu[22], repetat apoi în cînticele de stea și reprodus acuma de noi:

Judecata păcurarilor

Trei păcurari sînt pe munte,
Lerui Domnul!
și vorbesc de zile sfinte.
Din părinți sînt păcurari
și toți trei sînt veri primari.
Păcurariul cel mai tînăr
toată ziua suflă în fluier
și de turma sa se uită
și pier oi în seama multă.
Ceilalți înțelegea,
se vorbea, legea-o făcea,
pentru ce nu le-a păzit

---

[19] I. Bezsonov, Калеки перехожие, fasc. I–VI, Moscova, 1861–1863
[19bis] St. Novaković, **Примери**, p. 492-496

[20] B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, vol. II, p. 501–566 și 684–705.
[21] Al. Odobescu, *Cîntece poporane ale Europei răsăritene mai cu seamă în raport cu țara, istoria și datinile românilor*, în *Revista română pentru științe, litere și arte*, I (1861), vol. I, p. 34–57.
[22] At. M. Marienescu, *Poezia populară. Colinde*, București, 1861, n. 21, p. 164.

şi la lupi le-a părăsit?
Şi-i dezleag-o judecată,
ca de spadă sau săgeată
şi de mîna lor să piară,
soarele stînd de seară.
Să-l astupe cu mohoare
încă în răsărit de soare!
„Păcurari, mă judecaţi,
dară capul nu-mi tăiaţi,
ci de vreţi, mă săgetaţi
şi vă rog mă-mormîntaţi
în strunguţa oilor,
îl cel strat al florilor,
şi vă rog a mă-astupa
cu cea glugă neagră-a mea,
fluierul de la curea,
că cu vîntul eu sînt frate
şi de-a-ncepe trist a bate
gugişoara s-a mişca,
fluieruţul va cînta:
oi frumoase şi cărunte!
Mîndru v-am cîntat de multe,
berbeci şi mieluşei,
blestemaţi pe soţii mei
că m-au săgetat în stînă
şi nu ştiu să fiu de vină!"
Cel mai tînăr că murea,
vînturile-l bătea,
gugişoara se mişca,
fluieruţu-l cînta.
O închinăm spre sănătate!

Sceneria este întocmai aceeaşi ca în *Mioriţa*, dar omorul este mai bine motivat în *Judecata* [*păcurarilor*], unde este o pedeapsă pentru neîngrijirea turmei decît în *Mioriţa*, unde moldoveanul este jertfa pizmei vrînceanului şi a ungureanului. Mioriţa năzdrăvană, care lipseşte în *Judecata*, se regăseşte în colinda care-i precede imediat la Marienescu, *Mioriţa* *Păcurarul şi mieluţa*, iar „măicuţa bătrînă" din *Mioriţa* se regăseşte mai cu aceleaşi cuvinte în cîntecile populare culese din Dobrogea [23], cu deosebirea numai că sceneria e schimbată. Măicuţa bătrînă ce-şi caută feciorul o regăsim şi în cîntecele populare greceşti [24]. Tot acolo şi metafora *a se însura* în loc de *a muri* [25]. Pînă acuma însă n-am găsit la alte popoare o analogie perfectă cu *Mioriţa*, a cărei intimă legătură cu colinda o credem dovedită. Observăm aci, la acest esemplu, modul cum se dezvoltă literatura nescrisă. Un cîntec, un basm spus o dată se schimbă deja în gura aceluia ce-l repetă, căci se adaugă şi se scade după asemănări şi asociaţiuni de idei, fondate în raţionamentul poporului. O sumă anume de elementele ce esistă în popor sînt combinate în diferitele moduri prin cari se esprimă subiectivitatea fiecărui povestitor sau poet popular (9).

Trecem acuma la un alt esemplu din cîntecele populare şi luăm aci balada despre zidirea mănăstirei Argeş, născută dintr-o legendă localizată în România. Într-alt loc [26] am studiat originea credinţei în „stafii", spiritul ocrotitor al casei, care credinţă nu este numai românească, ci aproape universală, începînd de la credinţele şi obiceiurile egiptene pînă la cele germane şi slave. Pretutindenea se povesteşte de zidirea unui om în temelie al cărui suflet rămîne zidit ca spirit ocrotitor al casei sau al zidirei. Din zidirea unui om s-a prefăcut, cu încetul, zidirea umbrei sale în temelie, stînd astfel în legătură cu credinţele ce atribuie umbrei o substanţialitate deosebită. În credinţa română avem ambele stadie ale dezvoltării ce a precurs această legendă. În baladă avem încă zidirea unui om în temelie şi în obiceiurile moderne, observate de către zidari şi descrise de Alecsandri cu ocaziunea baladei, avem starea a doua, unde umbra omului înlocuieşte trupul omului. Credem această baladă foarte bine cunoscută cititorilor noştri pentru a o mai reproduce şi ne mărginim la indicarea cîtorva paralele din literatura universală, pentru a dovedi răspîndirea universală a acestei legende, care s-a localizat în România. Întocmai aşa este şi legenda sîrbească despre zidirea orașului Școdra[27], care este cunoscută și în Albania[28], unde se mai povestește că în timpurile de demult se jertfeau oameni pentru întărirea zidirei[29]. Identitatea între aceste balade este atît de mare, încît în amîndouă baladele este însăși femeia tînără a unuia din „meșterii mari" care se zidește în temelia orașului și acolo unde este zidită, se naște un izvor minunat, la români:

---

[23] T. T. Burada, *op. cit.*, p. 113–119.

[24] Th. Kind, *Anthologie neugriechischer Volkslieder*, Leipzig, 1861, p. 124–126.

[25] F. Liebrecht, *Zur Volkskunde*, Heilbronn, 1879, p. 188, 198 şi alte paralele p. 211.

[26] M. Gaster, *Zur Quellenkunde deutscher Sagen und Marchen* în *Germania*, XXV (1880), p. 210–213.

o fîntînă lină,
cu apă puțină,
cu apă sărată,
cu lacrimi udată[30]

la slavi: o fîntînă de lapte.

La greci[31] apoi găsim o baladă analoagă, relativă la zidirea podului Arta, în a cărei temelie se zidește femeia meșterului celui mare; în sfîrșit, mai pomenim o paralelă ungară analoagă[32]. Foarte pe larg a studiat Liebrecht șirul întreg de legende, credințe și basme relative la înmormîntarea și zidirea oamenilor de viu[33] (10).

Balada populară *Visul lui Tudor* a fost adusă în legătură de d. Hasdeu[34] cu apocriful vis al Maicii Domnului, tractat de noi mai sus. Nu tăgăduim posibilitatea influenței acestui apocrif, dar mai întîi trebuie căutate toate paralelele române, apoi cele din alte literaturi, care se apropie mai mult prin forma poetică, abia după acestea s-ar putea reveni asupra apocrifului ca asupra unui posibil prototip literar. Prima variantă din România este aceea din colecțiunea lui Pompiliu[35], intitulată *Stanciu și Voichița*. Deja aci vedem o deosebire fundamentală, căci nu visează acela la care apoi visul trebuie să se împlinească, ci Voichița, sora lui; și ce e mai mult, visul aci nici nu se împlinește întocmai. În aceeași colecțiune se află și a doua variantă, *Tudor și Catița*, care a pierdut deja cu totul caracterul tragic[36]. A treia variantă este apoi balada din Bucovina intitulată *Petrea*[37]. Aci vede însuși eroul în vis armele lui sfărîmate și este într-adevăr prins de poteră; dar nici *Petrea* n-are sfîrșitul tragic al lui Tudor Vladimirescu, căci Țurca, calul său cel iute, îl scapă, sărind cu dînsul peste zidurile cetății. În sfîrșit, a patra variantă, ardeleană[38], al cărei erou este Pintea, căpitanul de haiduci din secolul trecut, care își trimete fîrtații în Baia Mare pentru a aduce merinde, iar

Pintea lîngă foc rămase,
dară somnul-l luase
și-un vis rău a visat,
singur de s-a minunat.
Parcă sabia cea nouă
i se rupse tocmai în două,
parcă sabia cea veche
i se rupse la ureche,
și de vis s-a spăimîntat,
cît fu îndată deșteptat[39].

Visul i se împlinește, căci el cade lovit de către poterașii care au încărcat arma cu trei fire de grîu sfînt și cu un plumb mic de argint.

Ideea fundamentală a tuturor acestor variante este un vis alegoric, tragic, care în cea mai mare parte se împlinește. Astfel de visuri profetice regăsim și la alte popoare, așa de esemplu visul fetei în cîntecul grecesc[40], visul Cerirei, mumei lui Firud din *Șah-nameh* persan, care în noaptea înaintea morții lui Firud a visat că un foc a ars cetățuia și muntele pe care se aflau[41] și alte de felul acesta, dacă ne mărginim numai la astfel de visuri tragice. Mult mai numeroase sînt visurile profetice în genere, dar ele nu ne interesează aci.

---

[27] Talvj, *Serbische Volkslieder*, vol. I, Halle und Leipzig, 1835, p. 117 și urm.

[28] J. G.v. Hahn, *Albanesische Studien*, Jena, 1854, p. 200, nr. 73.

[29] *Ibid.*, p. 160.

[30] V. Alecsandri, *Poezii populare ale românilor*, București, 1866, p. 292.

[31] Th. Kind, *Anthologie neugriechischer Volkslieder*, Leipzig, 1861, p. XXI, p. 90, 94, 205 și urm.

[32] Aigner, *Ungarische Volksdichtungen*, Pest, 1873, p. 82 și 161.

[33] F. Liebrecht, *Zur Volkskunde*, Heilbronn, 1879, p. 284–296.

[34] B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, vol. II, p. 400–402 și 721–723.

[35] M. Pompiliu, *Balade populare române*, Iași, 1870, p. 68–70.

[36] *Ibidem*, p. 74–75.

[37] S. Fl. Marian, *Poezii poporale românești*, I, Cernăuți, 1873, p. 74.

[38] At. M. Marienescu, *Poezia poporală. Balade*, Pesta, 1859, p. 109–115.

[39] *Ibidem*, p. 112–113.

[40] Th. Kind., *loc. cit.*, p. 72–74.

[41] Gubernatis, *Zoological Mythology*, I, p. 117.

O figură foarte poetică care este tema unei balade mult variate este creșterea a doi pomi din mormintele a doi tineri ce se iubeau în viață, cari pomi se coprind apoi unul pe altul[42]. Așa în balada ardeleană *Inelul și năframa*, culeasă de Marienescu din Baia Mare și după foaia *Bucovina*, unde e indicat că e de origine ardeleană[43](11). Aceeași baladă se află apoi într-o variantă puțin deosebită în colecțiunea lui Alecsandri[44]. Iată aci pasagiul respectiv după Marienescu, fiind această colecțiune destul de rară la noi în țară:

Din el, frate, a ieșit
un brad mîndru cătinat,
pe biserică culcat;
dar din ea o viișoară,
tinerică, frumușoară,
ce din zori și pînă-n seară
pe biserică s-a-ntins
și cu bradul s-a cuprins.

Aceeași figură poetică o regăsim la sîrbi[45], la grecii moderni[46]. Kind, editorul cîntecelor grecești, aduce o sumă de paralele[47] de unde reiese că această figură se regăsește și în literatura spaniolă, și în cea portugheză, și în cea norvegiană etc. Literatura întreagă asupra acestei figuri din balade se află la Liebrecht[48], la care mai adăugăm observațiunile lui Perger[49]. Această baladă nu este altceva decît o paralelă la legenda mai veche despre Tristan și Isolda, care e răspîndită peste lumea întreagă, într-o mulțime nenumărată de variante.

---

[42] Comp. B. Schmidt, *Volksleben der Neugriechischer*, I, p. 251, n.1.
[43] At. M. Marienescu, *loc. cit.*, p. 50–54.
[44] V. Alecsandri, *Poezii populare ale romînilor*, p. 20–23.
[45] Talvj, *loc. cit.*, I, p. 68.
[46] Th. Kind, *loc. cit.*, p. 110–112.
[47] Ibidem. p. 210–211.
[48] F. Liebrecht, *Zur Volkskunde*, Heilbronn, 1879, p. 166 și p. 282–283.
[49] Anton von Perger, *Deutsches Pflanzensagen*, Stuttgart und Oehringen, 1864, p. 13–14.

În sfîrșit, mai pomenim o baladă populară despre soacra cea rea, o temă destul de iubită de către popor, pe care o întîlnim atît în cîntece, cît și în povești și basme, și numai arareori ia mașteha sau muma vitregă locul soacrei celei rele. Așa balada ardeleană intitulată *Soacra*[50], localizată în Cluj. Junele, înainte de a pleca la oaste, la Belgrad, lasă tînăra sa soție în îngrijirea mumei sale; dar

Soacra, nora și-o lua,
și-o punea de a spăla,
și-o punea de-a frămînta,
lemnele de-a le tăia,
apoi pe-urmă o-nchidea
și mîncarea i-o dădea,
în vălăul porcilor,
în blidușul puilor.

Nevasta se roagă, Belgradul se sfărîmă și tînărul se întoarce acasă; aci își găsește nevasta moartă de foame. Fulgerul trăznește pe soacră. O variantă puțin schimbată se găsește în colecțiunea lui Pompiliu[51], în care variantă nevasta chinuită de către soacră-sa nu moare, și pedeapsa acestei din urmă nu este dumnezeiască, ci însuși fiul ei o leagă de coada calului, ca să fie tîrîtă prin ulițe și tîrguri. Balade analoage se găsesc și la grecii moderni[52], apoi la spanioli, la sîrbi, chiar la lituani, între „doinele“ lor[53]. Ne ajung aceste puține esemple, pe care le putem lesne spori, pentru a arăta legătura ce esistă între baladele noastre și baladele altor popoare, mai cu seamă cu acele ale popoarelor învecinate.

De altă parte, constatăm că aceste balade n-au deloc o formă fixă în literatura noastră nescrisă, ci sînt adaptate împrejurărilor și localizate în mai multe părți ale țărei, pretutindenea unde se află cîntătorul respectiv din gura căruia s-a cules. Aceeași baladă e localizată în România de către cîntătorul român, în Bucovina de cel bucovinean, în Ardeal de cel ardelean și așa mai departe. Tot așa se schimbă și eroul, după loc și împrejurare. Aci este Tudor, dincolo Pintea, într-altă parte Petre, eroul uneia și aceleiași balade. Este deci, după convingerea noastră, cel puțin pripit de a trage concluziuni etnico-psihologice despre istoria și cultura română după aceste balade, fără de a face mai întîi o comparare critică între diferitele variante și a ajunge mai întîi la un prototip comun român, care trebuie apoi comparat cu baladele celor[l]alte popoare; încă și mai pripit, ba chiar greșit este de a se baza totul pe o singură colecțiune.

---

[50] At. M. Marienescu, *loc. cit.*, p. 17–21.
[51] *Ibidem*, p. 50–55: *Feciorul și pedepsirea maică-sa.*
[52] Th. Kind, *loc. cit.*, p. 130–135; A. Passow, *Carmina Graeciae*, Leipzig, 1860, p. 335 urm.
[53] Th. Kind, *loc. cit.*, p. 216; G.H.F. Nesselmann, *Doinas*, Berlin, 1853, p. 606; v. și F. Liebrecht, *op.cit.*, p. 187.

Cel dîntîi care a cules baladele române și care a dat un impuls puternic acestei ramure a literaturei populare este Vasile Alecsandri, a cărui muză s-a adăpat la acest izvor, de o vecinică frăgezime. Dar dacă, pe de o parte, îi sîntem recunoscători pentru culegerea, de altă parte, din punctul de vedere critic, nu putem să nu observăm că Alecsandri n-a păstrat baladele culese de dînsul în forma lor primitivă ci, precum spune însuși, au fost „îndreptate" de dînsul; ce e drept, cu mult simț poetic, dar totuși sînt îndreptate (12). Mai întîi le-a publicat Alecsandri în suplimentul la *România literară*, apoi ca broșură separată și deja sub o formă schimbată la 1852[54]; în sfîrșit, împreună cu „doine" și „hore", într-un volum respectabil, la 1866[55]. Baladele din Ardeal au fost culese de At. Marian Marienescu[56], care și aci păcătuiește în contra spiritului popular prin neologisme și schimbări tendențioase în favoarea latinismului; dar aceste schimbări nu se întind mai departe decît la schimbarea a cîte unui singur cuvînt. Din Valea Crișului a cules apoi Miron Pompiliu[57] o sumă de balade și le-a publicat, păstrînd cu sfințenie forma lor originală. Tot așa de exactă este apoi colecția lui Marian[58] din Bucovina și cea de Burada, din Dobrogea[59]. Balade au mai fost culese și publicate de Bădescu, în *Convorbiri literare*; tot așa și de Creangă (13). La aceasta se mărginește tot ce avem pînă acuma din tezaurul nesecat al poeziei populare române. Din aceste colecțiuni, cea a lui Alecsandri a fost tradusă, în parte, în limba germană, franceză și engleză, iar Schuller a tradus o parte din baladele lui Marienescu în limba germană.

*

Ca să terminăm cu producțiunile rimate ale poporului, mai cu seamă cu acele de proveniență literară, mai pomenim și orațiile ce se țin la nunțile țărănești și „cererile de iertăciune" rimate, ce se obicinuiesc cu aceeași ocaziune. Deja bătrînul Cantemir pomenește aceste orațiuni[60], cari stau în legătură intimă cu cele[l]alte obiceiuri de la nuntă, conăcăritul sau colăcăritul și vornicitul. Ideea generală a acestor orațiuni, din cari cunoaștem cel puțin cinci variante, mai mult sau mai puțin diferite între dînsele, este cum că un fiu de împărat s-a dus la vînătoare și a dat de urma unei căprioare care s-a ascuns în cutare casă, și acum vin solii acestui fiu de împărat de o cer ca să li se dea pentru stăpînul lor, zicînd că de nu se va da de bunăvoie, va veni însuși împăratul și o va lua cu de-a sila. Mai cu aceleași cuvinte regăsim această orațiune, împreună cu toate celelalte obiceiuri de nuntă, atît la sîrbi[61], cît și la albanezi[62], cît și la alte popoare slavice. Sumțov a scris în limba rusească o carte însemnată asupra acestor obiceiuri, cîntece și orații de nuntă, din care carte dă Jagić un extract destul de mare[63]. Nu este însă scopul nostru a urmări aci această temă.

În privința cererilor de iertăciune, observăm că, pe de o parte, am arătat mai sus[64] înrîurirea *Întrebărilor și răspunsurilor* asupra părții privitoare la zidirea omului, pe de alta că manuscriptul artistic de pe la 1750, din care ne dă d. Kogălniceanu unele estracte[65], conține și o astfel de cerere în proză, scrisă desigur de dascălul, posesorul și autorul acelui

---

[54] V. Alecsandri, *Balade adunate și îndreptate*, Iași, partea I, 1852.

[55] V. Alecsandri, *Poezii populare ale romînilor*, București, 1866.

[56] At. Marian Marienescu, *Poezia poporală. Balade culese și corese*, Pesta, 1859.

[57] Miron Pompiliu, *Balade populare române*, Iași, 1870.

[58] Simion Fl. Marian, *Poezii populare romîne, adunate și întocmite...*, tom I, Cernăuți, 1873.

[59] Teodor T. Burada, *O călătorie în Dobrogea*, Iași, 1880, p. 107–217.

---

[60] D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, București, 1872, pars II, p. 131–132.

[61] Talvj, *op. cit.*, vol. II, p. I–XVIII.

[62] J. G. von Hahn, *op. cit.*, p. 144 urm.

[63] În *Archiv für slavische Philologie*, IV (1879), p. 664–669. Mai vezi P. N. Rîbnicov, Пъсни собранныя, vol. IV, St. Petersburg, 1867, p. 105–154.

[64] P. 268–269

manuscript artistic. Texte din orațiuni etc. s-au tipărit mai întîi de G. Clozius, în Sibiu (noi avem numai edițiunea din 1867) (14), apoi puțin schimbate în București[66]; alt text se află în *Albina Pindului*[67]. Cu totul schimbată și prelucrată este această orațiune de către Păunescu, București, 1848, care conține două variante; tot așa de schimbate sînt cele de Băncilă[68]. În sfîrșit, a mai publicat episcopul Melchisedec[69] textul unei orațiuni și a „cererilor", reproduse mai toate de noi în *Crestomația* noastră. Un text fragmentar a publicat Schmidt[70].

IROZI (VICLEIM) (1)

Alăturea cu colinde[le] și de aceeași origine este piesa teatrală care corespunde „misterelor nașterei" medievale care, în Transilvania și Moldova, a căpătat numele de „irozi", după regele Irod la care vin cei trei crai de la Răsărit și care poruncește omorul copiilor din Vitleem. În Muntenia, din contra, s-a numit „Vicleim", adică Betleem, după numele orașului unde s-a născut mîntuitorul. Deja de timpuriu se prăznuia în biserica din Galia și din Egipt nașterea mîntuitorului care, după aceea, s-a adoptat de către biserica occidentală și apoi de cea orientală. Și, curînd după aceea, s-au introdus ceremonii alegorice în liturghie, pe cînd se făcea „cetenia" din evanghelia lui Matei, cu buna-vestire. Totdeodată se introduse în oficiul bisericesc și închinarea păstorilor. Un pas mai departe era că se reprezenta însuși în biserică nașterea Domnului, puindu-se o iesle înaintea căreia

---

[65] M. Kogălniceanu, *Colecțiune de modeluri de pictură religioasă de dascălul Radu Zugravul*, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, I (1882), p. 35.

[66] *Orațiuni ținute la nuntele țărănești*, București, 1879.

[67] [Ștefan Stoica de Sala, *Orația colăcerilor de la nuntă*, în] *Albina Pindului*, II (1869), nr. 1, p. 11–13.

[68] Petru Băncilă, *Colindele crăciunului și ale paștilor sau producțiuni cu cîntece ...*, Sibiu, 1875, 79 p.

[69] Melchisedec, *Literatură religioasă populară adunată de ...* în *Convorbiri literare*, XIV (1880), nr. 8, p. 292–297; mai compară și varianta din *Orații* etc., Craiova, 1879, p. 3–19.

[70] Wilhelm Schmidt, *Das Jahr un seine Tage in Meinung und Brauch der Romänen Siebenbürgens*, Sibiu, 1866, p. 23–24, nr. 126.

veneau cei trei crai de la Răsărit, de se închinau și aduceau darurile lor. Din antifoanele și „răsponsoriele" ce se pomenesc deja în secolul al VI-lea s-a dezvoltat cu încetul dialogul, însoțit de cîntece, ce se aseamănă cu cîntecele noastre de stea, între păstori și îngerul, păstorii și îngerii și așa mai departe. Abia mai tîrziu s-a introdus regele Irod în aceste „mistere".

Textele cele mai vechi latine din sec. al XI-lea sînt originare din Galia; de aci s-au introdus de timpuriu aceste reprezentațiuni în Germania și s-au răspîndit mai departe și în alte țări. În special au studiat du Meril, Weinhold și Schröer originea și dezvoltarea acestor reprezentațiuni dramatice relative la nașterea Domnului. Pe noi ne interesează a constata că în toate textele cele vechi, anterioare mijlocului sec. al XIII-lea, lipsește numele celor trei crai, ci se numesc simplu: regele cel dîntîi, regele al doilea și regele al treilea. Abia după acea vreme apar numirile de Balthasar, Gaspar și Melchior, cari au fost apoi adoptate de către întreaga creștinătate. Interesant este că *Întrebările și răspunsurile* din copia de la 1809 n-au aceste numiri căci, fiind o traducere după originale bizantino-slave, reprezintă tradițiunea orientală, deosebită de acea occidentală, care poreclește pe cei trei crai cu numirile pomenite. Iată pasagiul respectiv, destul de instructiv:

> Întrebare: Cum au fost numile celor trei crai ce au adus daruri la nașterea lui Hristos?
>
> Răspuns: Elemeh, Eleor, Elav.
>
> Întrebare: Dar dacă au mers acolo, ce au zis?
>
> Răspuns: Elemeh au zis: veniți să ne închinăm împăratului nostru, Dumnezeu, iproci și ceilalți.

Acele texte latine, a căror forme cele mai vechi au fost publicate de Weinhold[1] și Hartmann[2], au fost dezvoltate și prelucrate în Germania, unde au căpătat o formă fixată prin poeții germani din perioada Reformațiunei. Însuși Hans Sachs a compus un astfel de *Weihnachtspiel*,

---

[1] K. Weinhold, *Weihnacht- Spiele und Lieder*, ed. a II-a, Viena, 1875, p. 62–65.

[2] K. A. Martin Hartmann, *Über des altspanische Dreikönigsspiel*, dizertațiune de doctorat, Bautzen, 1879, p. 43–46.

Împreună cu protestanții au venit apoi *Irozii* în Ungaria și Transilvania, unde s-au păstrat pînă în ziua de astăzi și au fost studiate pe o scară foarte întinsă de către Schröer, care ajunge la concluziunea că textul *Irozilor* ce se obicinuiește la sașii din Transilvania se trage de la un text fixat în Germania, în secolul al XVI-lea. Schuller a publicat un astfel de text, însoțindu-l cu oarecare observațiuni [3]. De aci, adică de la sașii din Transilvania, au venit Irozii și la noi, cel mult în secolul trecut *. Nici Cantemir, nici Sulzer nu pomenesc de Irozi, ci cel din urmă numai jucăriile de păpușe. Dar din momentul introducerei, s-au bucurat de o mare reputațiune la români, care abia în zilele noastre a început să scază. Iată ce ne spune d. Kogălniceanu[4]: „Dascălii și diacii, întocmai ca în Franța *les clercs de la Bazoche*, erau învățători, erau zugravi, erau cîntăreți, erau chiar actori reprezintînd misterele religioase ce pretutindenea au fost începutul teatrului modern și din care rămășițele ni sînt păstrate încă prin *Irodul* sau *Betleemul* nostru cari, din ziua de crăciun și pînă în lăsatul secului, percurg stradele orașelor noastre și care se reprezintă mai cu deosebire de cîntăreții de la biserici. La începutul încă al acestui secul, irozii erau ținuți în onoare mai mare, fiii boierilor celor mai înalți, îmbrăcați în haine de stofă aurite, mergeau la curtea domnească și la casele boierești cele mai însemnate de reprezentau scenele religioase. Aci este loc să esprim un regret că încă cît este timpul nu ne îngrijim să păstrăm ultimele rămășițe ale irozilor, cari seculi întregi, cu păpușele, au fost teatrul nostru popular".

Acest text este numai pe jumătate justificat, căci posedăm texte din *Irozi*, chiar în mai multe redacțiuni, dar din jocul cu păpușele nu se găsește nimica scris, nici tipărit. Textul cel mai vechi se află în manuscriptul nostru de la 1821, coprinzînd patru pagini [5] și este mai mult un dialog, amestecat cu cîntece între Irod împăratul și cei trei filosofi de la Răsărit, cari se numesc aci Valtuzar, Irimie și Melhior.

---

[3] I. C. Schuller, *Ein deutsches Weihnachtspiel aus Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1859.

[4] M. Kogălniceanu, *Colecțiune de modeluri de pictură religioasă de dascălul Radu Zugravul*, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, I (1882), p. 33.

[5] P. 5–8.

* Adică din sec. al XVIII-lea (n. ed.).

Acest text din *Irozi* se potrivește mai mult cu următorul text scurtat, care se află în cîntecele de stea ale lui Anton Pann, intitulat *Întrebarea lui Irod și răspunsul magilor:*

Irod: Cine sînteți voi? De unde veniți și unde vă călătoriți?

Melhior: Eu sînt craiul Melhior de la Răsărit și după steaua ce s-au arătat, cunoscînd că s-au născut împărat mare pre pămînt, merg pînă la Vitleem să mă închin lui.

Baltazar: Eu sînt Baltazar de la Persida, care prin steaua ce s-au arătat și prin prooroci înțelegînd că s-au născut împărat Christos, merg ca să mă închin și eu lui.

Gaspar: Eu sînt craiul Gaspar de la Răsărit și, văzînd steaua ce s-au arătat pe cer, am ispitit proorocii și scripturile ș-am cunoscut că s-au născut Christos, domnul domnilor, craiul crailor și împăratul împăraților și merg pînă la Vitleem ca să mă închin și eu lui.

Dar tu, ce mare împărat ești?

Irod: Eu sînt Irod împărat, care pre cal am încălecat, sabia în mînă am luat, în Vitleem am intrat, patrusprezece mii coconi mici am tăiat și tot pămîntul s-a cutremurat.

Anacronismul cu tăierea pruncilor de care se laudă Irod înaintea celor trei crai, nu supără deloc pe poporul, ba din contra, ar simți o lipsă esențială dacă acest moment de groază nu s-ar afla în *Vicleim*. Un text întreg a apărut la Brașov sub titlul *Cîntece de Irozi*, care a ajuns și la a doua edițiune. Editorul anonim al acestui text este d. Hințescu, care ne-a comunicat că a cules acel text din gura copiilor români din Scheii Brașovului. Aci este deja o piesă teatrală dezvoltată, a[l] cărei personal se compune din: Irod, regele iudeilor, Valtazar, Gașpar și Melhior, regi de la Orient, îngerul, călugărul, tălmăcitorul lui Irod, ciobanul și doi soldați. Și coprinsul este mai dezvoltat, căci se spune și buna-vestire, și întîlnirea crailor cu Irod, și porunca acestuia de a omorî pe toți pruncii din Vitleem. Acest text s-a reprodus întocmai în edițiunile ulterioare de cîntece de stea, din Craiova [6] și din București, care conțin atît redacțiunea cea scurtă după Anton Pann, cît și cea dezvoltată, după Hințescu [7]. Această publicațiune completă a dat impuls și lui Băncilă [8] de a publica astfel de texte; dar autorul singur ne zice: „Producțiunea prezentă este o imitațiune locală pe care, parte o am mai îndreptat și, pe alocurea, parte o am compus din nou", prin care „îndreptare" și „compunere din nou" a micșorat în mod esențial valoarea publicațiunei sale care, de altfel, ar fi fost foarte merituoasă. Această colecțiune a lui Băncilă coprinde două texte de *Irozi* sau, precum îi numește Băncilă, *Colindele crăciunului*, una în patru acte și cealaltă într-un act. Afară de aceea, mai coprinde și unicul text ce-l cunoaștem pînă acuma de un „mystère de la passion", intitulat *Colindele paștilor* care, după aserțiunea autorului, se obicinuiește pe alocurea în Transilvania (2). Mai pomenim în sfîrșit scurta dar precisa dare de seamă despre *Vicleimul*, cum este uzitat în România, făcută de d. Teodorescu [9]. Păcat că d. Teodorescu s-a mărginit numai la această scurtă dare de seamă; totuși, se poate cunoaște că partea întîi se potrivește cu textul cel vechi manuscript și cel din Anton Pann, iar partea a doua se deosibește puțin de celelalte texte de *Irozi*.

---

[6] *Culegere de cîntece de stea și de Irozi*, Craiova, 1878, p. 25–58.

[7] Ediția 1880, p. 60–61, și 62–92.

[8] P. Băncilă, *Colindele crăciunului și ale paștilor*, Sibiu, 1875.

Reprezentațiunile publice au înrîurit într-un esemplu curios asupra poporului și i-au îmbogățit limba cu un cuvînt nou. *Gașpăr* însemnează acuma *țigan* în graiul popular, ceea ce se esplică numai printr-aceea că unul din cei trei crai, adică Gaspar, se reprezintă ca un arap căci, după legendă, era împăratul Araviei, precum îl și însemnează Băncilă. Cu această ocaziune, cînd se juca și se reprezenta scena biblică „nașterea Domnului", au intrat cu încetul și subiecte profane în cercul reprezintărilor, jocuri de păpușe și altele, singurul teatru popular. De aceste jocuri nu posedăm nici un text. Numai atîta știm, cît reiese din cîntecelul comic *Ion Păpușariul* a[l] lui Vasile Alecsandri [10] care, precum arată și numele, este însuși un astfel de jucător de păpușe. El însă le aruncă una cîte una în coșciugul uitărei, fiind persecutat de gustul modern, rafinat, care aruncă între morți rămășițele puțin considerate ale obiceiurilor și jocurilor strămoșești.

---

[9] Gh. Dem. Teodorescu, *Încercări critice asupra unor credințe, datine și moravuri ale poporului român*, București, 1874, p. 48–49.

[10] V. Alecsandri, *Opere complete. Teatru*, vol.I, București, 1876, p. 55–65.

CĂRȚI DE PREVESTIRI ȘI DE NOROC

Afară de cărțile de origine creștină, mai esistă și o sumă de cărți de origine păgînă, cari au intrat cu totul în popor și s-au asimilat mai mult cu dînsul, decît cea mai mare parte din cărțile ce le-am studiat pînă acuma. Toate acele cărți au tendința comună de a rîdica vălul ce acoperă viitorul, de aceea le-am împreunat toate sub același titlu, de cărți „de prevestiri și de noroc". Mai toate au dobîndit forma lor actuală în Alexandria din Egipt, unde se întîlnea speculațiunea filosofică a eleniștilor cu visurile astrologice ale chaldeilor și cu metafizica zoomorfică a egiptenilor. Cărțile astrologice și cele de noroc erau rezultatul acestor combinațiuni hibride. Cea mai mare răspîndire au găsit aceste cărți la popoarele orientale și le găsim atît la arabi, cît și la evrei și la persani, reprezentanții literari ai acestei mișcări ce a influințat în modul cel mai adînc popoarele europene. De timpuriu deja s-au încuibat în Bizanț, unde au găsit terenul preparat prin amestecul urmelor mitologiei antice cu ideile orientale aduse de către creștinism și de către sectatorii multipli. Biserica însă fulgeră împotriva acestor erezii și deja sf. Chrisostom din sec. al IV-lea le pomenește într-o omilie intitulată *Pentru mincinoșii prooroci și cei fără Dumnezeu eretici*, care omilie s-au zis cînd au vrut să se desparță sufletul de trup. Această omilie este pentru noi cu atît mai interesantă cu cît, făcînd parte din *Mărgărit*[*are*], a fost tradusă de către Radu Greceanu la 1691, care a și întrebuințat la traducere cuvinte române *tehnice* ce au și rămas neschimbate pînă în ziua de astăzi, ceea ce dovedește că pe la sfîrșitul secolului al XVII-lea au fost deja înrădăcinate în limba română. Iată pasagiul respectiv, care este foarte instructiv: „Că ce creștini sînt aceia cari păzesc basme jidovești și elinești, și ursitorile și vrăjile, și astrologhiele și fărmăcătoriele, și advarele și obriciri de zile, și de luni și de ani, și trepetnice și cuviruri și glasuri de păsări și ceia ce aprind lumini la fîntîni și să scaldă, și ceia ce păzesc întîmpinările și ceia ce mănîncă jărtvele bozilor și sînge sugrumat și mîncat de hiară și mortăciune" [1].

---

[1] *Mărgăritare, adecă cuvinte de multe feliuri a celui întru sfinți ... Ioan ... a lui Zlatoust*, București, 1691, f. 132^{r}.

Noi avem aci o listă întreagă de superstițiuni și de cărți populare ce trăiesc în popor, cu o vecinică trăinicie. Din Bizanț, au venit la slavi și de la slavi la noi; și de aceea ne mărginim la indicarea izvoarelor slavice și grecești, fără a lua în considerațiune paralele din alte literaturi la care au ajuns aceste cărți prin mijlocirea literaturei latine din decadență și din Evul Mediu. Numai simpla bibliografie a acestei literaturi este imensă; nu esistă un popor unde nu s-ar putea scrie cărți întregi despre această literatură „de prevestiri și noroc“. Noi vom studia deosebit „cărțile de prevestiri“ și „cărțile de noroc“.

Cărți de prevestiri (1)

⑯

Mijlocul cel mai puternic prin cari au pătruns aceste cărți și cărticele în popor este adăugarea lor pe lîngă calendare, mai cu seamă pe lîngă acele calendare care au fost destinate pentru un uz îndelungat de vreme; așa mai întîi la calendarul pe un an, după aceea s-a sporit numărul anilor la cari slujea calendarul și s-a sporit și coprinsul lor eretic-astrologic, și astfel a ajuns de la calendar pentru un an la unul pentru o sută, apoi pe 112 și, în sfîrșit, pe 140 de ani. Și tot așa și cu coprinsul. Așa avem deci în calendarul pe 140 de ani, tipărit pentru întîiași dată la 1816, o enciclopedie întreagă de astfel de cărți, adăugate pe lîngă sinaxarul celor douăsprezece luni, adică pe lîngă înșirarea sfinților ce se prăznuiesc pe fiecare zi din cursul anului. În descrierea acelor cărți ce o vom încerca acuma vom urma șirul în care se află în calendar. În general, trebuie observat că și înseși aceste cărți au urmat dezvoltarea ce o cunoaștem deja din toate cărțile anterioare, adică textul cel mai vechi este cel mai simplu și mai aproape de prototipul slav, și cu cît este mai modern, cu atîta este mai amplificat, căci a avut o dezvoltare internă, o creștere naturală din vlăstarele cele vechi slavice, sădite în pămîntul României.

Astrologie

Începutul *Astrologhiei* îl face prognosticul ce-l cunoaștem din toate calindarele din lume, adică preziceri despre ploaie și senin, frig și cald etc., adus aci într-un sistem fix, căci aceste schimbări depind de planeta ce stăpînește în anul cutare. Se înțelege că în aceste calendare mai figurează și soarele și luna ca planete, a[l] căror număr urcă la șapte. Să luăm drept esemplu chiar prevestirile privitoare la planeta a patra, soarele: „Planeta a patra, carea o stăpînește acești ani, iaste soarele. Cu mare noroc stăpînește pre cei putearnici și pe crai și pre toate domniile; și din paseri pe vulturi și pre șoimi, și asupra hiarelor pre leu, pe pardos și pe tigri. Face rînduială la ochi, la inimă, la crieri, la vine, la partea trupului despre dreapta. Dragostea la oameni deopotrivă. Face la oameni mari și înalte priceaperi, gingași, cinstiți, rînduială mare, îndreptătoriu, veaseli, vreadnici de cinste, mînioși, norocoși, răutatea urăsc, adunarea lor cu oameni mari. Anul uscat, de măsură roditoriu, gîngănii puține, mușițe. Stricare de pomi. Peaște de măsură, raci mulți. Tună des. Prune multe. Peare și meare de măsură. Bucatele de toamnă prea bune; mazăre și ovăzul să se samene la loc cu răveneală, fîn mult, orz, vin iar mult. Primăvara, nădeajde de moine, la aprilie mestecat, la mai frig întîi nu prea dar roditoriu, la sfîrșit puțin nădăjdi de zăpadă. Vară întîi nu prea bine, apoi se schimbă cu ploaie, ziua cald, noaptea rece. Iuliu nu prea cald. Toamna luminată, bună, nădejdea zăpadă, frig, soare. Iarnă uscată și friguroasă, întîi frig, la mijloc cald, pe urmă răcoare“. După aceste prevestiri generale, care se întind peste toată sfera intereselor omenești, urmează o detaliare pentru fiecare zi de peste an.

Prevestirile generale erau menite de a înlocui la început, în calendar, toate celelalte prevestiri analoage mai dezvoltate care circulau ca niște cărticele deosebite, adause după aceea calendarului. Poporul ține însă tare la ale lui și de aceea au rămas neschimbate toate elementele ce s-au alipit succesiv. De aci se esplică, pe de o parte, repețirea prognosticilor și prevestirelor, și pe de alta contrazicerile ce se pot lesne constata între diferitele prevestiri ce compun calendarul. Specificarea temperaturei ce urmează e făcută pentru douăzeci de ani intermitenți, în cursul celor 140 de ani pentru care e alcătuit calendarul. Începutul planetei de la ianuarie arată așa: „Întîi ceață, 2 senin și vînt moale, 3, 4 vînt de la apus, 5, 6 ger, 7 nor, 8, 9 frig, 10 pînă la 15 moină, 16 zăpadă, frig şi vînt, 17 senin, 18, 19 mestecat, 20 zăpadă şi furtună, 21 pînă la 31 ger tare, apoi de mijloc".

Ne ajunge acest esemplu pentru caracterizarea prevestirilor. Observăm încă că aceste prevestiri se găsesc numai în calendare iar niciodată în formă de cărticele deosebite. Cel puţin nu le-am găsit pînă acuma, nici în manuscripte, nici în tipar, decît numai alăturea cu calendarul. Cît de iubite de popor erau ne dovedesc calendarele ce circulau la noi pînă mai deunăzi, poreclite cu numele *Cazamia*, după numele „zodiaşului" care însoţea acele calendare cu prevestiri astrologice.

*

În calendarul pe 140 de ani urmează apoi *Tabla care învaţă pentru steaoa ce se chiamă Ţigăra, ca să se ştie în fieştecare lună în ce zi, în care lună să află.* Noi o avem deja în manuscriptul nostru de pe la 1750, numai cu deosebirea că steaua se numeşte Ţităra şi are descrierea următoare a puterei acestei steli, care în calendar este foarte prescurtată şi adăugată abia la sfîrşitul tablei: „Întru dînsa putere într-acestaşi chip este: de va vre cineva să margă într-o cale lungă şi de va fi stioa aceea împrotiva ta încotro vei să mergi, sau în mijlocul ceriului sau dedesuptul pămîntului, într-ace zi în cale să nu mergi: fii-ţ-va cale fără noroc şi dobitocului pacoste, şi sau într-altă ceva pagubă, şi încă ţie nesănătate. Iară cînd vei purcede în cale de casă şi va fi steaoa dindărăptul tău, sau într-o lature deoparte, într-ace zî să purcezi în cale: fii-ţ-va cale cu noroc şi fără de pagubă şi ţie, şi dobitocului sănătate. De vei vre să o cauţi aceasta, că nu-i greşi după cum arată şi rînduiala ci aice, într-această tablă. Cum umblă pe toate lunile arată faţa aice: martie 1, 11, 21, la răsărit. Aprilie 2, 12, 22, între răsărit şi amiazăzi etc." şi aşa continuă tot sporindu-se cu 1 pînă la decemvrie, după care stă: „La 9, 19, 29, ştiut lucru este: în cale să nu purcezi, că trebui acela om să de peste pacoste fără sminteală".

Puţin schimbat este în calendar. Mărturisim că nu ştim cu ce planetă sau cu ce stea să identificăm pe această Ţitera sau Ţigăra. Urmează apoi în calendar *Învăţătură în scurt arătătoare pentru ceale şapte planete*, adică o prevestire pentru afaceri, de esemplu: „Supt planeta soarelui iaste bine a căuta datorii şi moşii şi lesne le vei afla. Supt planeta Saturnus iaste bine a pune temelie la învăţătură şi ceva a schimba" etc. După cele şapte planete şi influenţa lor asupra creşterei rodurilor, s-a mai considerat îndeosebi influenţa astrologică a lunei care a dat naştere la o mulţime de superstiţiuni ce mai trăiesc în gura şi în religiunea poporului. Mai sus am pomenit deja că poporul vede în lună cînd pe Cain, cînd pe sf. Gheorghe, ba chiar pe un hoţ care a furat o vacă şi s-a jurat pe lună că nu este vinovat; drept pedeapsă l-a tras luna la sine, împreună cu rugul lîngă care stetea atuncea, şi a rămas în lună ca povaţă hoţilor [2]. În special se atribuie lunei o putere deosebită asupra fiinţelor de pe pămînt, după diferitele faze ale ei. Acestei credinţe, în a cărei dezvoltare nu intrăm aci, datorim capitolul următor:

Arătare pentru seminţe.

Cînd iaste creşterea lunii, sămînţa vîrtoasă să se samene la pămînt uscat; iar cînd scade luna, sămînţa cea moale, cum iaste inul şi cînepa iproci, să se samene în pămînt moale, că inul şi cînepa, de să va sămăna cînd creşte luna, să va face prea înaltă, iar de să va semăna cînd scade luna, să va face mai scurtă şi deasă.

Lemn de casă iaste bine să se taie la august, la septembre, la noiemvrie, la dechemvrie, în sfîrşitul acestor luni" etc.

Sub acelaşi titlu din care am citat aceste două esemple, mai conţine acest capitol şi arătare pentru „înţărcatul copiilor", precum şi un „Haemorrhoscop" din medicina medievală, adică „pentru lăsatul sîngelui", care să se facă la „civertul lunilor cel dintîi. La oameni tineri sîngeroşi la aceste luni: aprilie, august, dechemvrie. Iar la oameni iuţi, mînioşi, să se lase sînge la a doao parte a lunii, la mai, septemvrie, ianuarie" etc.

Pe lîngă planetele, mai stăpînesc şi zodiile peste lucrurile lumei aceştia; de aceea mai urmează aci şi o aşa-numită „supunere de casnici", adică descrierea influenţei constelațiunei cerești cînd intră soarele, la fiecare lună, într-o altă zodie. Așa, de esemplu:

---

[2] F. Müller, *Siebenbürgische Sagen*, Braşov, 1857, p. 177, nr. 229.

> Ianuarie, în opt zile, cînd vine soarele în zodia vărsătoriului de apă: la o zi și la trei, de va fi senin, va fi anul roditoriu. Cine se va naște la opt zile a[le] lui ianuarie, are minte bună, trist, gînditoriu, învățătura îi place, carea îi aduce bogăție; iar featele vor fi pricepute, de apă să se păzească și bărbatul îi va muri și va rămînea văduvă. De va fi la paisprezece zile sănin, anul va fi bun; iar de va fi vînt, va fi oaste; iar de va fi turburat, boale în dobitoace; iar de va fi ploaie sau zăpadă, atuncea va fi scumpeate.

Sau:

> Aprilie în nouă zile, vine soarele la zodia vițelului: de va fi zioa paștelor moină, scumpeate va fi și uscăciune; iar de va fi zioa paștilor frumoasă, roditoriu și uscat. La trei săptămîni după paști, de nu va fi verdeață, va fi anul neroditoriu. De vor fi flori multe de vișine și bune, așa va fi nădejdea și pentru vii.

Toate aceste cărți le-am unit sub numele de *Astrologhie*, căci mai cu seamă aceste părți din urmă se potrivesc cu textele slavice din sec. al XVI-lea publicate sub același titlu de Tihonravov[3] cari, precum spune singur, au fost părți deosebite într-un manuscript mixt și au fost unite de dînsul sub titlul de *Astrologhie*. Comparînd aceste texte cu cele române, vedem că, mai cu seamă partea română despre zodiile și despre „lăsarea sîngelui“, corespunde mai mult sau mai puțin textelor slavice[4], iar prevestirile dintîi despre starea vremurilor sînt prevestiri inerente fiecărui calendar vechi, venite din Occident, unde se practicau în genere astfel de prevestiri.

Gromovnic

Ideea fundamentală a tuturor prevestirilor este că nimic nu se întîmplă în lume fără vreo cauză oarecare și că toate lucrurile lumei acesteia stau într-o legătură misterioasă între dînsele, căci o cauză oarecare are mai mult decît

---

[3] N. Tihonravov, Памятники отерченной русской литературы, vol. II, St. Petersburg, 1863, p. 398—421.

[4] *Ibidem*, p. 398—401 și 410.

un singur efect, ce derivă dintr-însul cu o necesitate absolută. Dacă ajungem deci a cunoaște un efect și știm cu ce altul stă în legătură, atuncea lesne putem prevedea viitorul din întîmplarea celui dintîi. Astfel, întîmplările naturei însăși sînt strîns legate între dînsele și din una putem cunoaște multe, încă necunoscute. Care va fi cauza tunetului, de esemplu, nu interesează într-atîta pe popor; pe dînsul îl interesează să știe ce prevestește tunetul, cu ce alt efect necunoscut stă în legătură acest efect văzut al unei cauze oarecare, sau a[l] proniei dumnezeești. Cartea de față, *Gromovnicul* este menită a prevesti aceste efecte după vremea cînd tună, căci și tunetul însuși, ca un fenomen al naturei, stă și afară de aceea, ca și tot ce este pe pămînt, sub influența stăpînitoare a corpurilor cerești.

La noi a venit această carte de la slavi, precum arată și numele, care derivă de la *grom*, „tunet“. Iar slavii au luat-o, ca mai toată literatura lor, de la grecii cari au asemenea gromovnice, βροντολογία. Pe lîngă Brontologium (βροντολογιον) posedă grecii și încă un „sismologium“ (σεισμολογιον), adică prevestiri din cutremur. Textul cel mai vechi român se află într-un manuscript de pe la sfîrșitul sec. al XVII-lea, în posesiunea d-lui T. Cipariu(2), care a dat un mic specimen dintr-însul în *Organul luminărei*[5]. Noi îl reproducem în *Crestomația* noastră[6]. În secolul al XVIII-lea pomenește Sulzer[7] o edițiune tipărită, care cată deci să fie anterioară anului 1782. După aceasta, desigur, s-a făcut edițiunea a doua la 1795, citată de Iarcu[8](3). Tot din secolul al XVIII-lea mai este în sfîrșit și gromovnicul manuscript care se află în sbornicul Academiei din 1799[9]. Intrînd apoi în calendar, s-a tipărit și s-a retipărit de nenumărate ori și a intrat astfel în popor.

Judecînd după gromovnicul din calendar și după cel din manuscriptul de la 1799, precum și după traducerea ce dă Sulzer gromovnicului, adică „cartea despre cutremur“, vedem că s-a contopit cu gromovnicul și „sismologiul". Edițiunile anterioare ne-au fost inaccesibile și specimenul dat de d. Cipariu este prea fragmentar pentru a putea judeca după dînsul toate elementele din care se compune acea recenziune.

---

[5] T. Cipariu, *Principia de limbă*, în *Organul luminărei*, I (1847), nr. 25, 21 iun., p. 130.

[6] M. Gaster, *Crestomație română*, vol. I, p. 17✓.

[7] F. J. Sulzer, *Geschichte des transalpinische Daciens*, vol. III, Viena, 1782, p. 39, nr. 30: „Gromovnik, ein Buch vom Erdbeben“.

[8] D. Iarcu, *Bibliografia cronologică română*, București, 1873, p. 18.

[9] P. 21—34, și pentru a doua oară p. 107—124.

Iată acuma un specimen mai complet după manuscriptul Academiei. Mai întîi precede o specificare a zodiei ce stăpînește fiecare zi din toate lunile, începîndu-se lista cu luna martie:

Luna lui martie.

1, 2 berbece; 3,4 vițăl; 5, 6 geamăni; 7, 8, 9, rac; 10, 11, leu; 12, 13, fată; 14, 15 ,16 scorpie; 17, 18, vînător; 19, 20, 21, cumpănă; 22, 23, corn de capră; 24, 25, udeală; 26, 27, pește; 28, 29, 30, 31, berbece.

După ce știm acuma ce zodie stăpînește, urmează prevestirile aranjate iarăși după zodii. Să luăm zodia

Leu.

De va tuna în numărul leului, în oameni va fi moarte și în grîne va
fi stricăciune; iar într-altă hrană va fi roade. Și în latura despre apus va
fi durere între oameni, însă mai vîrtos zgaibe și pecingini și în oameni mari
va fi moarte rea; și iarna va fi mare și ploioasă și celor înțelepți va fi pa-
gubă. Iar de va tuna sau va fulgera într-amiază-zi, va fi ploaie multă
și va fi foamete; văile și pîraiele să va umplea de apă și marea să va tur-
bura și de boara ei va fi răutăți celor ce umblă pre dînsa. La Râm va fi
bine și rod pămîntului va fi într-acea lature. De va tuna, va fi unt mult.

Iar de va fi cutremur, atunci mulți împărați să vor turbura și boierii
vor pieri în războaie și cei săraci să vor îmbogăți și să vor înălța, și să va
arăta un împărat despre răsărit; și va fi frică mare în laturea despre apus.
Și rod va fi preste tot pămîntul, și într-acel loc unde să va cutremura pă-
mîntul, iarna va fi grea; și să va scula un om mare, oarecine foarte puternic.
Iar de va fulgera sau va tuna noaptea, atunci va fi pîine multă și rod
mult, și vîntul mare și tare, izvoarele și pîraiele să vor usca.

Puțin deosebită este recenziunea din calendar.

Precum se vede, s-a contopit într-acest gromovnic și prevestirile din cutremur, și cele din fulgerare. Acestei din

urmă corespunde o cărticică deosebită în literatura populară slavică, intitulată „Molnianic". Din texte slavice, pomenește Šafarik un manuscript încă din secolul al XIV-lea (1390) [10]. Tihonravov [11] a publicat trei gromovnice, din care două sînt din secolul al XV-lea și al treilea din secolul trecut, și un „molnianic" din secolul al XV-lea. Alte texte din secolul al XVI-lea a mai publicat Novaković [12] din care toate texte, numai cel din urmă se potrivește mai mult cu gromovnicul nostru român. Mai pomenim, în sfîrșit, că Miklosich [13] citează un gromovnic manuscript din secolul al XVII-lea, care se află în Biblioteca imperială din Viena. Asemănarea este numai generală, în amănuntele nu se aseamănă textele române deloc cu cele slavice. De observat însă că atît la slavi, cît și la români, se atribuie gromovnicul lui „Iraclie împăratul, care au fost numărător de stele". Iar la greci se atribuia proorocului David [14](4).

Obrociri de zile.

În calendarul nostru vine apoi un fel de clasificare a zodielor și adică: „1. Berbeacele; 2. Vițelul; 3. Fata; 4. Peaștele (aceste zodii sînt bune); 5. Geamănul; 6. Cumpăna; 7. Vînătoriul; 8. Udeala (acestea, zodie de mijloc); 9. Racul; 10. Leul; 11. Cornul de capră; 12. Scorpia (aceste, zodii reale). De aceasta să cade să se păzească omul și să se ferească, să nu înceapă nici un lucru, nici în cale să nu purceadă, că-i va merge rău sau fără de noroc".

Prototipul slavic [15] al acestei clasificări se află unit la un loc cu clasificarea zilelor, cari se împart asemenea în zile bune și în zile rele [16]. Această împărțire a zilelor, cu toate că lipsește în calendar, totuși o posedăm în mai multe manuscripte române și, afară de aceea, mai este tipărită la un loc cu *Trepetnicul* de care va fi vorba mai la vale; de aceea am numit acest capitol *Obrociri de zile*.

---

[10] P. Šafarik, *Geschichte des südslavischen Literatur*, vol. III, Praga, 1865, p. 221.

[11] N. Tihonravov, op. cit., vol. II, p. 361—376.

[12] St. Novakovic, Примери книжевнссти и језика, Belgrad, 1877, p. 524—527.

[13] Fr. Miklosich, *Lexicon palaco-slovenico-graeco-latinum*, Viena, 1862—1865, p.XI, s.v. *gromovnik*.

[14] J. A. Fabricius, *Codex pseudepigraphus Veteris Testamenti*, p. 1116 și Novum Testamenti, I, p. 951—953.

[15] N. Tihonravov, *op. cit.*, vol. II, p. 387.

[16] *Ibidem*, vol. II, p. 387.

Textul cel mai vechi român se află în sbornicul nostru de pe la 1750 [17]:

> Să să știe și aceasta. În toate lunile sînt cîte două zîle răle și cine naști într-însele, nu trăiești, și cine să bolnăve ști nu trăiești, și cine purcede în cale, nu merge bine. Și sînt aceste zîle răle: mart 4, 20, aprilie 3, 20, mai 6, 20, iunie 4, 12" etc.

Mai complet în ceea ce privește arătarea originei legendare a acestei clasificări este titlul din manuscriptul Academiei de la 1899 [18], care conține și zile bune, căci ne spune: „Zilele cele rele, ce au arătat Dumnezeu lui Moisi ca să arate tuturor oamenilor cînd să vor întîmpla, să nu să apuce de nici un lucru, că nu va procopsi". Mai cu aceleași cuvinte se regăsește și într-unul din trepetnicile cele mai vechi tipărite [19]: „Au poroncit Dumnezeu prorocului Moisi ca să se ferească în zilele acestea însămnate, nici o mișcare să nu să facă". De sineși se înțelege că zilele arătate aci ca zile rele nu se potrivesc cu cele de sus. Aceste cărți poartă în sine înseși dovada nulităților.

Texte slavone se găsesc la Tihonravov [20] și Novaković [21]; de asemenea, a publicat și Rîbnikov [22] o astfel de caracterizare a zilelor, care se apropie mai mult de textul român de pe la 1750. La greci se atribuia acest apocrif prorocului Ezra și nu lui Moise, căruia i-l atribuiesc textele române din urmă, ba se numește acolo chiar *Apocalipsul lui Ezra despre zilele cele bune, pe cari le-a arătat Dumnezeu lui Ezra preotul* [23]. Tot așa și într-un manuscript grecesc din Biblioteca din Paris, pomenit de Tischendorf [24].

---

[17] P. 39^{v}.

[18] P. 19–20.

[19] P. 16.

[20] *Ibidem*, p. 385–387.

[21] St. Novaković, *op. cit.*, p. 520–521 și 531–532.

[22] P. N. Rîbnikov, *op. cit.*, vol. IV, 1867, p. 344.

[23] J. A. Fabricius, *Codex pseudepigraphus Veteris Testamenti*, vol. I, p. 1162.

[24] Tischendorff, *Apocalypses apocryphae*, *Prolegomena*, p. XIII.

Mai pomenim aci că și ceasurile au fost împărțite în bune, mijlocie și rele; așa în manuscriptul de pe la 1750, așa în cel de la 1784 și așa în trepetnicul pomenit mai sus, și în edițiuni moderne intitulate *Trepetnicul cel mare;* mai mult sau mai puțin, le corespunde textul slavon din secolul al XV-lea [25].

Prognosticon

Nu numai tunetul și fulgerul anunță omului lucrurile ce se vor întîmpla, ci și tot ce se mișcă în lume. De aci s-a născut această parte a calendarului care, în forma în care se află astăzi, se compune din trei părți deosebite, adică: mai întîi prevestirile prin schimbările zilelor de peste tot an[ul]; apoi, partea a doua, unit cu aceasta, „coliadnicul", pe care-l vom tracta deosebit. Partea a treia în fine coprinde prevestirile din schimbările văzduhului, după starea planetelor combinate cu zodiele.

În calendar se anunță „prognosticul" în modul următor:

Prognosticon

sau mai nainte știre pentru schimbarea văzduhului și a lucrurilor văzute, care în toate zilele se întîmplă, de unde fieștecine poate să cunoască ce fealiu de stare va fi a anului viitoriu, foarte folositoare la toți oamenii, iar mai vîrtos celor cu casă.

Dăm aci un esemplu din partea întîi și unul din partea a treia, căci studiem apoi „Coliadnicul" deosebit:

Luna lui septembrie

carea are 30 de zile, zioa are ceasuri 12 și noaptea 12. În 10 sau în 11 al lunii aceste[i]a de va fi senin, poame multe din destul și vin bun. De voiești să știi anul viitor în ce chip va fi, să iai meare de stăjear în ziua minunii arhanghelului, adecă în 6 a lunii acest[ei]a și să taie aceale meare în doao și de vei **găsi** într-însele păienjin, va fi anul rău; iar de vei găsi muscă, va fi anul de mijloc; iar de vei găsi viearme, va fi anul bun, iar de nu vei găsi nimic, să te foarte temi de ciumă etc.

---

[25] N. Tihonravov, *op. cit.*, vol. II, p. 383–384.

Să știi că semnul cumpenii iaste cald și ud. În vremea aceaia iaste bine să purceagă la drum, să-și facă haine noao și altele. De va fi tunet cînd soarele iaste în semnul acesta al cumpenii, poamele se vor strica. Septemvrie a șaptea, aceasta să numește cumpănă, pentru căci se potrivește zilele cu nopțile, soarele aicea stînd.

Iată acuma și un esemplu din partea a treia:

I. Saturnus

Cînd stăpînește Cronos, carele să cheamă Saturnus, cu zodia vărsătoriului de apă, care iaste lăcuirea lui, atuncea iarna va să fie vînturoasă, mijlocul la măsură, sfîrșitul cu înghețuri și cu vînturi. Primăvara la măsură, cu puține ploi. Toamna cu multe boale și Dumnezeu să ferească de ciumă. Însemnează și moarte în vite, și în neamul omenesc. Într-acest an, împăratul și prieatenii carii sînt la sarai cu el, vor să vie la mari gînduri și griji; norodul va să aibă mari cazne și tiranii de cătră domni etc.

Stăpînirea lui Saturnus cu zodia berbecelui, lăcuirea lui Mars; roada anului aceluia va să fie de măsură, numai în oi va să fie belșug, iar în peaște peire. Iarna va să fie cum s-au arătat mai sus. Primăvara și vara la măsură etc.

Stăpînirea lui Saturnus cu zodia cumpenii, lăcuirea anului aceluia însemnează înjumătățarea rodurilor. Iarna, primăvara, vor fi precum mai sus arată etc.

În modul acesta urmează prognosticul după cele șapte planete în combinațiune cu cele douăsprezece zodii.

După cum arată însuși numele, a venit acest prognosticon la noi de-a dreptul de la greci; desigur, s-a tradus din vreun calendar astrologic grecesc. Dovada pentru aceasta este că un astfel de prognosticon se află în calendarul grecesc pe 144 de ani. Noi avem edițiunea din Viena, 1820 [26]. Afară de aceea, mai este dovadă pentru originea-i grecească și relativ modernă pe de o parte lipsa acestui apocrif în literatura slavică și în calendarele din secolul trecut, pe de alta și numirile grecești ale planetelor ce se află numai în acest prognostic, lîngă celelalte numiri populare, de esemplu: Ares lîngă Mars, Cronos lîngă Saturnus, Ermis lîngă Mercurius etc.

---

[26] Χρόνικὸν προγνόστικὸν, ed. G. Rousiadis, p. 3—21.

Coliadnic

Între zilele anului sînt, fără îndoială, zilele de crăciun cele mai de căpetenie. Tot ce se întîmplă în acele zile este de o importanță simbolică pentru tot anul. De aci s-a născut un apocrif deosebit, care la greci și la slavi s-a atribuit lui Ezra proorocul. Tischendorf, pomenind un manuscript grecesc, și publică începutul lui [27] de unde se vede că zilele simbolice din acest apocrif sînt calendele lui ianuarie; și de aci slovenescul *Coliadnic*, pe care l-am adoptat și noi ca titlul acestui apocrif.

Textul cel mai vechi român se află în manuscriptul nostru de pe la 1750 [28] unde are titlul de *Trepelnic*, ceea ce e destul de ciudat, căci „trepelnic" înseamnă cu totul altceva. În manuscriptul de la 1799 avem al doilea text al acestui apocrif [29]. Aci formează un text deosebit, ce nu stă în legătură cu nici un text precedent sau posterior, pe cînd în calendar, unde a intrat de timpuriu, s-a contopit cu prognosticon. Noi comunicăm aci un esemplu după textul cel mai vechi: „Duminecă de va fi nașterea lui Hristos, iarna va fi îndoită și ploioasă; toamna vînturoasă, pre vremea săcerișului vremi bună; șărpilor pieirea și oilor; poame multe, mieri multă; îmblătitorilor puțin grîu; dobitoacelor și fiarălor înmulțire; iar oamenilor pieire".

Mai dezvoltată este recenziunea din calendar, care se află sub luna lui decembrie; aci s-au mai adăugat încă cîteva prevestiri din întîmplările acelei zile. De esemplu: „În ziua nașterii de va străluci soarele bine, cu nădejde să aștepți an bun. A doua zi după naștere de va fi ploaie, gîlceavă și sfadă între cei duhovnicești va fi. A patra zi de va străluci soarele, cu moarte îngrozește pe cei tineri" etc.

Alte prevestiri mai sînt după starea vremii în cursunopții. Așa: „La naștere noaptea de va bate vînt, însemnează moarte boierilor celor mari. A doao noapte de va fi vînt, viile să vor strica. A treia noapte de va bate vînt, la oarecare crai moartea va veni... A unsprezecelea noapte de va fi vînt, bătăi și pricini de la tîlhari ucideri".

---

[27] Tischendorf, *op. cit.*, p. XIII—XIV.

[28] F. 39^{v}—41^{r}.

[29] P. 124—127.

Texte slavone s-au publicat atît de Tihonravov[30], cît și de Novaković[31] și de Rîbnikov[32]; cel mai vechi text, de la 1390, e pomenit de Šafarik[33]. În genere, se bucură aceste zile de o reputațiune foarte mare, în ceea ce privește puterea lor simbolică. De aci și toate obiceiurile și vrăjile cunoscute sub numele de „vergelul", studiat de S. Fl. Marian[34], și acele ale fetelor ce-și caută ursitul, adunate și publicate de Geanoglu-Lesviodax sub numele de *Filosofia babelor*, București, 1847. P. Cassel a adunat și a studiat pe o scară întinsă obiceiurile și credințele ce se leagă de puterea simbolică a acestor zile[35]. Görres pomenește asemenea un coliadnic german[36].

Trepetnic

Unul din apocrifele cele mai răspîndite este acela menit a spune omului viitorul după bătăile membrilor trupului său. La noi a venit această carte, ca mai toate celelalte, prin mijlocirea slavilor, de unde și-a adus și numele, pomenit deja de Radu Greceanu în pasagiul din *Mărgăritare* citat mai sus. Acest trepetnic esistă la mai toate popoarele orientale și noi am comparat trepetnicul nostru cu unul turcesc[37]. Mai aproape însă este derivațiunea din literatura slavică. În literatura grecească găsim o carte analoagă, a lui Melampus[38], dar este mai dezvoltată decît trepetnicul nostru. Veselovski, în critica acelui articol al nostru[39], ne-a atras atențiunea asupra unei alte recenziuni grecești, care se apropie mai mult de textele noastre. Traduceri și prelucrări slavice se găsesc la Novaković[40] și în manuscriptul slavon din sec. al XIV-lea descris de Šafarik[41].

În literatura română este trepetnicul una din cele mai răspîndite cărți. Textul cel mai vechi se află în edițiunea ce s-a făcut la 1743[42]. Nu mult după aceea, regăsim trepetnicul în mai toate sbornicele noastre din secolul trecut *; așa în cel de la 1779[43], apoi în cel de la 1784[44]. Tot așa îl coprinde și sbornicul Academiei de la 1799[45] și, ca să isprăvim cu manuscriptele, se mai află într-unul al Bibliotecei Centrale din București, de la 1823[46]. Afară de aceea s-a tipărit, atît ca o cărticică deosebită în Sibiu, Iași (?), București și Craiova, cît și împreună cu calendarul pe 140 de ani, făcînd astfel parte din calendarul nostru. Așa, s-a tipărit la 1850, 1860, 1863, 1869 etc. Ediția din București, din 1879, se numește singură „a douăzeci și doua tipărire".

Iată acum un esemplu după manuscriptul nostru de la 1784:

> „Vîrful capului di să va clăti, dovîndă vei avea sau cu vrerea lui Dumnezău, un cucon foarte ințălept vei dobîndi;
> închietura capului di să va clăti, niște străini îț vor aduce dobîndă;
> părul capului di să va clăti, în oaste vei mergi și iar te vei întoarce sănătos;
> tîmpla capului din a stînga di să va clăti, în veseliea vei mergi;
> tîmpla capului din a dreapta di să va clăti, judecător di oameni vei ieși" etc.

și așa mai departe, toate încheieturile trupului.

Aceste diferite texte și recenziuni nu sînt, în fond, decît variante puțin diferite [ale] unuia și aceluiași prototip comun. Nu este locul aci de a urmări trepetnicul în literatura universală. Numai atîta observăm, că se bucură pînă în ziua de astăzi de o mare reputațiune, mai cu seamă la popoarele orientale și la arabi, cari atribuie un astfel de trepetnic lui Abu Abdallah Giafer el-Sadic, mort la 765 în Medina[47].

---

[30] N. Tihonravov, *op. cit.*, vol. II, p. 377–381.

[31] St. Novaković, *op. cit.*, p. 519–520.

[32] P. N. Rîbnikov, *op. cit.*, vol. IV, p. 243–244.

[33] P. Šafarik, *op. cit.*, p. 221.

[34] S. Fl. Marian, *Datine, credințe și moravuri române. Vergelul*, în *Albina Carpaților*, III (1879), p. 119–121, 132–135, 146–148, 164–167.

[35] P. Cassel, *Weihnachten*, f.a., Berlin, p. 264–294 și notele respective, p. CXIV–CXX.

[36] Görres, *Deutsche Volksbücher*, p. 56 urm.

[37] M. Gaster, *Das türkische Zuckungsbuch in Rumänien*, în *Zeitschrift für romanische Philologie*, IV (1880), p. 65–70.

[38] *Liber de palpitationibus*, publicat de Franzius, *Scriptores physiognomiae veteres*, Aldenburg, 1780, p. 449 urm.

[39] A. Veselovski, *Zur rumänischen Zukungsbuch*, în *Archiv für slavische Philologie*, V (1880), p. 469–470.

[40] St. Novaković, *op. cit.*, p. 528–529.

[41] P. Šafarik, *op. cit.*, p. 220–223.

[42] D. Iarcu, *Bibliografia cronologică română*, București, 1873, p. 11.

[43] F. [necompletat de Gaster — n.ed.].

[44] F. 134ʳ–139ʳ.

[45] P. 10–18.

[46] P.43 și urm.

* Din sec. al XVIII-lea (n. ed.).

Zodiile

Această parte a calendarului, în care se tractează mai întîi despre cele șapte planete și apoi despre cele douăsprezece zodii, are de scop de a arăta înrîurirea acestora asupra soartei omenești, dacă s-a născut omul sub stăpînirea cutărei sau cutărei planete și cutărei sau cutărei zodie. Îndată ce astrologia a ajuns domnitoare în Evul mediu, se înțelege de sineși că această credință a prins rădăcini profunde în inima popoarelor și pînă astăzi se mănține neclintită credința în legătura tainică ce esistă între om și stea. Noi o cunoaștem din *Alexandria* și din *Miorița*. Zodiile noastre corespund astfel „horoscoapelor“ occidentale, cu „nativitățile“ lor sau „rojdanicului“ slavon.

Dacă nu greșim, atunci este textul din sbornicul nostru de pe la 1750 textul cel mai vechi român. În cel de la 1799 se repetă, puțin schimbat. Mai mult schimbat este apoi în calendar și mai transformat în trepetnicul cel mare, de la 1879; cu totul preschimbat în *Zodiile și cele șapte planete: ce face ursita omului*, București, 1882. Afară de aceea, a mai apărut în Rîmnicul Vîlcei la 1879 *Pashalia găsită în munții Gemeni la anul 1809 de Zaharia Olteniș, dată în tipar de Ioan Verbuncescu*, care nu este altceva decît „zodiile“ la care s-au mai adaus și leacuri la boli, după diferite luni. De observat însă este că în manuscriptele nu se află decît prevestirile după zodiile, pe cînd trepetnicul n-are, din contra, decît cele după planetele.

Din horoscopul după starea planetelor dăm aci un esemplu scos din calendar:

Planeta 1. Saturnus

Cu zodia Țapului și a Vărsătoriului de apă. Cine să nasc întru această planetă sînt mîncitori, vicleani, lacomi, gînditori, mîlcomiși, iubitori de avuție, mînioși, neiubitori de muieri, sărăcăcioși, scumpi, foarte păzitori de taină, face pre om smolit, dîrz și bețiv, căutătura lui tot la pămînt caută, și planeta aceasta iaste din pămînt. Dimocrat zice că această planeta face pre om scump... Nasul lat și cărnos, în genunche tare, în pîntece slab, lesne să bolnăvesc.

Din zodiile însuși, propriu-zise, comunicăm aci un esemplu după recenziunea cea mai veche, adică din manuscriptul de pe la 1750:

Luna lui săpte[m]vri
a caprii zodie

De va naște fecior, va fi cinstit și cînd va fi de un an și de doi și de doăzeci, va boli rău și de nu va muri, noroc va avea la oi și la tot dobitocul și o vită-i va șchiopa și va fi umblătoriu în cale, vorovitoriu cu oameni și va fi grijitoriu. Și în luna ce s-au născut, să nu mănînce carne de capră și cînd va tuna, să nu meargă supt copaci, că va peri... etc. Liacul la boală îi este trei grăunțe de dafin și untdelemn și tămîie albă, să le amestece la un loc și să să ungă pe tot trupul, că să va vindeca; și să prăznuiască nașterea precistei, că-i va fi într-agiutor.

De va naște fată, va fi lungăreață în obraz. Cînd va fi de trii ani, va boli rău... și noapte să nu umble pe lumină de lună, că să va speria; și dă la doisprăzece ani înainte, să nu mănînce pești vinere, nici să lucrează nemică, nici să mănînce de doă ori, că de o mînca, o vor durea-o vinile și ochii și capul... și liacul la boală îi este: floare de trandafir și rădăcină de bujor și tămîie albă, să le mestece la un loc și să să ungă pe trup, că să va vindeca și să prăznuiască naștire precistii, că-i va sta într-agiutoriu.

Ne ajung aceste esemple pentru a caracteriza acest rojdanic destul de înrădăcinat în credințele poporului. Prototipul slavon se află în același manuscript din sec. al XIV-lea, descris de Šafarik; un mic estract a publicat Novaković[48]. Această credință în influența stelelor asupra ursitei omului stă în strînsă legătură cu vechea astrolatrie, a[l] cărei leagăn este Chaldeea și Babilonia, unde a căpătat o dezvoltare sistematică. De aci s-a lățit peste lumea întreagă, a dat naștere la astrologie și zodiarul nostru nu este decît un mic vlăstar din acel trunchi uriaș sub a cărui umbră s-au adăpostit mai toate popoarele în curs de atîte secole. Biserica nu tolera însă aceste credințe și pedepsea pe toți ce credeau în zodii sau „vrăjeau în stele". Așa, în cap. LXV al pravilei marelui Vasilie [49] și în teologia sfinților părinți [50].

---

[47] F. Wüstenfeld, *Geschichte der arabischen Ärzte*, Göttingen, 1840, p. 12, nr. 42, și d'Herbelot, *Bibliothèque orientale ...*, s.v. *Sikir*.

[48] St. Novaković, *op. cit.*, p. 519.

Cu aceasta am terminat descrierea repede a cărților apocrife ce compun calendarul pe 140 de ani. Dar, afară de acestea, mai esistă și alte cărți și cărticele de felul acestora, cu cari ne vom ocupa acuma. În treacăt amintim aci despre „întîmpinările" puse pe *Index*, dar pe cari nu le-am putut găsi pînă acum, formînd o carte sau o cărticică specială în literatura română. Toată lumea însă știe cît de răspîndită este credința în importanța simbolică a oamenilor și lucrurilor pe cari-i întîlnim cei dintîi cînd ieșim la cale. Așa, de esemplu, este semn rău dacă întîlnim un popă; din contra, e semn bun dacă întîlnim pe un țigan. La această credință face aluziune Iacov, mitropolitul Moldovei, în cărțulia sa din 1767 [51]. Dar, precum am spus, n-vem decît aluziuni despre credințele ce trăiesc în popor și credințele, ca atari, ies din cadrul cercetărilor noastre.

Cărți de noroc

Pe lîngă prevestirile ce se deduc din fenomenele naturei, mai posedăm în literatura populară și alte cărți menite a spune omului norocul său, după alte întîmplări sau combinațiuni, așa:

Roata lui Solomon.

Această rotiță are întru sine 80 de nume sfinte ale Domnului nostru Isus Hristos și ale proorocilor și ale tutulor sfinților și a învățătorilor a sfintei biserici ai noastre, și sînt la toate stihurile scoase; și vrînd să arunci ce vei gîndi, așa încertișor cu un grăunte de grîu curat și apă care cap va cădea dintr-acestea, acolo să cauți și va adeveri ori spre bine, ori spre rău.

---

[49] *Șapte taine a besearecii, tipărite ... în tiparul cel domnesc*, Iași, 1644, și *Îndreptarea legii*, Tîrgoviște, 1652, retipărite în *Chrestomatie română*, I, p. 115—116 și p. 159.

[50] *Îndreptarea legii*, 1652, cap. XXIX, p. 746—747.

[51] A. Lambrior, *Carte de citire. Bucăți scrise cu litere chirilice în deosebite veacuri*, Iași, 1882, p. 199.

Această *Roată* se află scrisă pe pagina 70 din manuscriptul de la 1799, după care urmează numai un fel de rotiță, adică fără stihurile pomenite în text; se vede că această rotiță a rămas necompletă. Noi am numit-o *Roata lui Solomon*, după analogia unei alte cărți publicate în 1839, intitulată *Carte ghicitoare a împăratului Solomon* [52]. Această carte, tradusă după una rusească tipărită la Moscva, 1832, nu este altceva decît asemenea o „roată a lui Solomon". La începutul ei se află o foaie cu o roată însemnată cu numere de la 1—100 și la fiecare număr corespunde un răspuns din interiorul cărței. Dintre aceste numere, nr. 1—55 răspunde prin zisa unui proroc, iar restul, de la nr. 56—100, este un răspuns esprimat printr-o frază care îndeamnă sau oprește de la întreprinderea sa pe acela care pune întrebarea. De esemplu:

Nr. 3. Omule, vrăjmași ai tu, păzește-te de dînșii. Pentru aceea prorocul a zis: izbăvește-mă de la vrăjmași și de la cei ce se scoală asupra mea. Așa și tu omule, grăește Domnului Dumnezeului tău și te va izbăvi pe tine Dumnezeu.

Nr. 9. Crede în Dumnezeul tău cu toată inima ta și așa te va izbăvi din necazurile tale, de aceea prorocul zice: auzi Doamne rugăciunea mea. Așa și tu, omule, vei dobîndi ceea ce dorești.

Nr. 66. Nu te îndoi, ci roagă pe Domnul Dumnezeul tău și el va împlini toată dorința ta.

Nr. 75. Să apropie, omule, nădejdea ta și bine va fi ție.

Nr. 98. Osteneală fără folos vei avea tu, omule.

Nr. 100. Fără îndoială începi de la Dumnezeu, ajutor vei vedea după cererea ta și la ceia ce tu te-ai rugat.

O carte cam analoagă a publicat A. G[eanoglu-] Lesviodax la 1854, intitulată *Roatele norocului*.

Tot sub același titlu mai pomenim aci și un fragment destul de mare din sbornicul nostru de la 1779, căruia îi lipsește foaia întîi. Despre caracterul acestui text, care coprinde 56 de răspunsuri (1—14 lipsește) nu încape nici o îndoială că este o carte de ghicire după o roată, pe care erau însemnate cel puțin 56 de numere, analog cu cele citate mai sus. Comunicăm aci numai cîteva esemple după acest manuscript:

---

[52] *Carte ghicitoare a împăratului Solomon*. Tradusă și tipărită de acela a căruia nume și porecle alcătuiesc suma de 28 și 29, București, 1839.

Nr. 16. Filip apostol zice: omule, ce ai gîndit, să te lași de acel lucru că-ți va fi rău și departe și în cale să nu mergi, că nu-ți va fi bine și vei avea nevoi și greu.

Nr. 17. Iliea prorocu zice: omule, de ce tu sparii, nu te teme că te va scoate Dumnezeu de la oamenii cei răi, numai pre Dumnezeu să-ți pui toată nădejdea ta.

Nr. 37. Arhanghelul Mihail zice: omule, ferești-te de rău și ce ai gîndit să faci mai așteaptă, că rău îți spune.

Nr. 56. Sfîntul proroc zice: omule, ce vei să faci te lasă, că mult rău vei petrece.

Ne ajung aceste puține esemple pentru a demonstra înrudirea cea strînsă ce esistă între acest manuscript și *Cartea de ghicire a împăratului Solomon*. Rîbnikov a publicat[53] un text cam analog rusesc, sub titlul de „preziceri". Un alt esemplu de oracol se află în același manuscript, intitulat *Arătare pentru lucrurile ce va gîndi omul să facă și va cere de la Dumnezeu cu toată inima prin aruncare cu trii oasi pre care să cuprind acesti numiri: 6, 5, 4, 3, 2, 1 și oricine va vre să caute pentru orice pricină, să-și facă cruce și să facă trei metanii, gîndind în gîndul său ca va pofti*. Precum se vede, un fel de oracul prin sorți. Răspunsurile sînt aranjate aci după combinarea celor trei numere de pe cele trei „oasi", așa de esemplu:

6. 6. 6. au mers stelile, iară soarile s-au întunecat și pe urmă s-au făcut lumină și sănin. Zice împăratul și proorocul David: mîntuiește-mă doamne, de omul viclean. Așijdire și tu, omule, te va izbăvi Dumnezeu de tot răul și va fi bine ție, că bun lucru esti gîndul tău.

6. 6. 2. Întinde-ți mîna ta spre săraci și te roagă lui Dumnezeu cu dreptate. Zice împăratul David: bucurați-vă în Domnul. Așijdire și tu, omule, te vei bucura de ce gîndești.

6. 5. 1. Acest lucru poți să-l scoți la cale numai cu osteneală multă, ce te roagă lui Dumnezeu cu dreptate și cu laudă, că vei avea ceea ce gîndești și-ți va fi ție bine și bucuria cu bun lucru esti.

---

[53] P. N. Rîbnikov, *op.cit.*, vol. IV, p. 248—250.

Un oracol obicinuit la toate popoarele cari au vreo carte pe cari o țin mai presus de toate celelalte, este de a deschide acea carte pe neașteptate și pasagiul acela pe care cad ochii mai întîi, acela este răspunsul la gîndul cu care s-a deschis cartea. La greci era Homer, la romani Virgiliu, la popoarele creștine biblia cartea care se deschide și care ține locul „oracolului"[54]. Dar pe lîngă deschiderea simplă cu mîna, se mai deschide acea carte cu o sulă sau cu un ac și unde nimerește sula, acolo era și răspunsul.

Noi posedăm în biblioteca noastră o mică cărticică, fără locul și anul de tipar, dar după caracterul literelor desigur din secolul trecut, făcută într-un mod foarte dibace. Este o cărticică mică, in 64^0, intitulată *A norocului și a nenorocului oglindă pentru răsfățul iubitorilor de petrecanie, tălmăcită după limba franțozească, tipărită acuma*. Acest pretins original francez este, desigur, un original fictiv, căci această cărticică e concepută și făcută de un meșter în limba română. Introducerea rimată ne spune scopul acestei cărticele:

Așteptînd norocul
în toate zilele,
el vine ca racul,
de-a îndărătile.
Iară nenorocul
se culcă și scoală
cu noi în tot ceasul,
o rujină goală.
Vremea rea aduce
prea multe cu sine,
greutăți, necazuri,
de partea de bine.
Singură nădejdea
-ți mai dă picioare
ca să mai ispitești
cale viitoare.
Așadar deșchideți
cu putere mică
această de noroc

---

[54] V. P. Cassel, *op.cit.*, p. 274; Wuttke, *Deutscher Volksaberglaube*, ed. a doua, Berlin, 1869, p. 127, § 349.

crudă cărticică.
Să vedeți ce noroc
vă făgăduiește,
după întîmplare,
ce noroc gîcește?
Deschideți cu sula
sau măcar cu acul,
unde va nimeri
ca peatecul sacul.
Acolo să cetiți
slova carea vine
și vă va arăta
un rău sau un bine.

Răspunsurile ce urmează sînt aranjate după alfabet, astfel ca fiecare pagină coprinde toate răspunsurile ce încep cu aceeași literă și toate rîndurile de pe aceeași pagină stau în legătură între dînsele, de esemplu:

Zînele purta
Zămislirea ta.
Zodia purtînd
Zisu-ți-au urînd:
Zestri mari, bogate,
Zile-ndelungate.
Zămislirea bună
Zilelor cunună,
Zic ursitorile:
Zile ca florile,
Zic să-ți înflorească,
Zestrile să-ți crească,
Zîna zice.

Ne ajunge acest esemplu și trecem la *Vechiul și noul pentru totdeauna ghicitor după Martin Zadeca, tălmăcit de acela a cărui nume și porecle alcătuiește următoarele numere: (811) (565) (349)* „tipărit în orașul lumii" la 1836. O carte foarte voluminoasă, tradusă după una rusească, tipărită la Moscva, 1805. Apoi pomenim *Ghicire prin lucrare filosofică și astrologică...*, tradusă de A. G.[eanoglu] — L[esviodax], București, 1861, după literile alfabetului, socotite ca numere, împreună cu dezlegări de pre tăblițe cu 20 numere. Mai este apoi *Ghicirea cu cărțile, tradusă din limba rusească de 28—29*, București, 1842.

Altă carte este *Oracolul modern sau cartea viitorului, care spune fiecăruia ce i se va întîmpla*, București, 1876, mai mult sau mai puțin identică cu următoarea: *Cartea norocului sau gura viitorului. Carte ce spune fiecăruia ce are să i se întîmple*, București, 1878, care cuprinde 90 de întrebări și la fiecare întrebare sînt cîte 15 răspunsuri. Atît această carte, cît și *Ghicitorul sexului frumos sau norocul în casă*, București, 1870, sînt traduceri după originale franceze; și aci aranjarea este mai aceeași ca în cartea precedentă.

Mai pomenim, în sfîrșit, un oracol care stă în strînsă legătură cu obiceiurile de Anul nou și adică biletele de plăcintă în cari se învălește plăcinta de Anul nou; și după mîncare se taie hîrtia aceea în biletele din cari se compune și fiecare trage cîte un bilet pe care se află scris un fel de oracol pentru noul an ce începe sau o caracterizare ironică ce se aplică aceluia ce trage biletul. Aceste bilete se schimbă din an în an, ba chiar în același an circulă diferite texte. Pe lîngă unele bilete stereotipe, mai coprinde și alte deosebite; oricine știe să rimeze sau crede că știe să rimeze găsește aci locul cel mai nimerit de publicare, căci fiecare bilet cată să fie rimat; cel mai scurt este de două rînduri. Dăm aci cîteva esemple după biletele din anul acesta:

— Fericirea îți va face partea sa pe viitor
De te vei lăsa de lene și vei fi mai muncitor.

— Anul nou să-ți dea ție
Noroc mult și bucurie.

— Ai sufletul de geanabet,
Ești îmbrăcat ca un ceapcîn,
Și ai pretenții get-beget
Să te fălești că ești român.

— Cînd te ții de sărăcie,
Lasă-te de fudulie.

— Iar prostul cel mai prost
E cel ce are rost

Cînd spune la prostii
Și la gogomănii.

— Unde te duci și unde te-ntorci,
Toate pungile le storci.

— Amice sau amică, în anul viitor,
Pe capu-ți fericirea se va opri din zbor.

— Ai de soață calicia
Și de mireasă prostia.

— Că te-ai însurat, băiete, soața stăpîn-o să-ți fie
Fiindcă zestre mare cauți iar nu o bună soție.

— De vei să fii prea fericit,
Nu fi atît de cumplit;
Fă bine celor ce-n lipsă sînt,
Căci cine ajută nenorocirea,
Cîștigă-n ceruri fericirea
Și nemurirea jos pe pămînt.

Afară de acestea, mai pomenim *Curioznică și în scurtă arătare celor ce iubesc a cerce vrednice învățături din fiziognomie, tălmăcită după limba nemțească în cea rusească, cum și pe limba aceasta moldovenească de popa Mihai Strilbețchi, exarh din mitropolia Iașului,* 1785. Această carte stă asemenea în legătură cu cărțile de oracol, sus analizate, dar are de scop de a cunoaște firea omenească nu după întîmplări esterne, ci chiar după forma ce au încheieturile și membrele trupului.

Numai un esemplu care deslușește coprinsul acestei cărți:

Pentru metoposcopie sau liniile ce sînt pe frunte:

1. Cuvîntul metoposcopie iaste așezat din cuvintele cele grecești *metopon* (lob sau frunte) și *scopia* (socotință) și însemnează fruntea, ținerea minții, osebit găsindu-să leniile pe frunte.

2. Obicinuite sînt lenii pe frunte, patru lungi de la tîmpla cea dintîi pînă la tîmpla stîngă, și trei pe deasupra fieștecăruia ochi și între sprînceane, sau una pe deasupra nasului.

3. Cea deasupra și lungă lenie a lui Jupiter; al treilea lenie care iaste obicinuit tocma la mijlocul frunții, iaste a lui Mars (etc. și așa mai departe pentru celelalte patru planete).

5. De vor fi aceste lenii lungi, drepte, nerupte, nici pișcate, nici smintite cu vreo pleamă sau cu negel, însemnează ele plecat la ceale următoare lucruri și norociri la oameni ca aceștia și la lucrurile lor.

12. Luna: arată călătorie pe apă și pe uscat, îndemnare, tocmeală, cu vin și cu beare, soli ohotnici, gazde, oameni proști, vestitori și muieri așijderea și văduve etc.

Astfel se descrie caracterul omului în cele 42 de capitole care sînt împărțite apoi în paragrafe deosebite, după fiecare semn ce se observă pe fiecare membru. Așa avem deci în această *Fiziognomie* și o „hiromantie“ și o „frenologie“ și în fine toate acele cărți și cărticele mantice ce trăiesc și ca niște cărți deosebite. *Hiromandia sau ghicirea pe palmă* s-a tradus dintr-o carte nemțească din anul 1799 și s-a tipărit la 1836, ed. a doua 1856. „Fizionomia“ mai conține apoi și esplicarea noițelor pe unghie, tipărite foarte des, afară de aceea, la un loc cu trepetnicul. Apoi urmează în „fiziognomie“ înșirarea semnelor ce se arată înaintea morții și dacă bolnavul se va vindeca sau nu. Acest capitol face deja parte din doftorii, unde vom reveni asupra lui.

Cărți de visuri.

Din antichitate încă se considera visul ce se arată omului în tăcerea nopții ca o proorocie tainică, prin care se vestește omului ceea ce i se va întîmpla. Biblia deja coprinde mai multe visuri profetice. Valerius Maximus a cules o sumă de visuri de la greci și latini. La greci s-au născut de timpuriu tîlcuitori și, prin urmare, „cărți de visuri“. Artemidor a scris cea mai veche „carte de visuri“ sub titlul de *Oneirocritica* [55], care s-a tradus de nenumărate ori în mai toate limbile Europei, care s-a prefăcut și s-a preschimbat și a dat naștere, direct sau indirect, la cărțile de visuri răspîndite prin toată Europa. Noi trecem peste această literatură și peste încercările multiple ce s-au făcut de a esplica visurile în diferitele moduri filosofice, teosofice și mantice, și ne mărginim la cărțile de visuri române.

Lesviodax, care are pentru această întreagă parte a literaturei populare aceeași valoare ca Anton Pann pentru literatura estetică și etică, începe și aci șirul cărților române căci el traduce și publică cel dintîi *Tîlcuirea visurilor* la 1836, care se repetă la 1845, 1847 cu chipuri etc., apoi mai mult sau mai puțin schimbată, 1853—1856, 1866 etc. *Tîlcuirea visurilor* s-a tradus după o carte rusească tipărită la Moscova, 1805. Altă carte de visuri este aceea atribuită lui Aegidius călugărul, care s-a tradus din limba „egipteană“ și s-a tipărit la Galați, la 1875. *Tîlcuirea viselor* după Marie Anne Lenormand este titlul unei alte cărți, ed. a treia, București, 1876. La Craiova s-a tipărit (1880) o carte de visuri și la 1880, în București, „cartea de vise perso-egipteană“. *Cheia viselor* ce s-a publicat în Galați, compilată „după trei autori francezi“ de T.N., se deosibește printr-aceea de toate celelalte cărți de vise că s-a mai adăugat și numerele de loterie. În sfîrșit, mai pomenim *Carte de visuri cu un adaus de esplicarea planetelor* sau *Esplicațiuni asupra viselor, traduse după mai mulți autori*, București, 1881. La 1877 s-a mai publicat o carte de visuri alăturea cu un calendar intitulat *Calendarul pentru esplicarea viselor*, care calendar mai conține *Pentru fiziognomie*, apoi *Oroscopie* sau zodiile trepetnicului și „zilele fericite și nefericite“.

---

[55] Ed. Reiff, două vol., Leipzig, 1806.

Mai toate aceste cărți de visuri sînt aranjate în mod alfabetic. Iată aci cîteva esemple din aceste nulități fantastice, mai întîi unele din *Tîlcuirea visurilor* de la 1836 și apoi din acel al lui Aegidus, tradus din limba „egipteană“.

Adunare de nuntă de vei visa că faci, însemnează vreo zăticnire sau că vei pierde un bun și adevărat prietin;

Albine zburînd asupră-ți de vei visa, însemnează biruință asupra vrăjmașului;

Anteriu de vei vedea în vis, însemnează statornicia muierii;

Arme de vei visa că ai, însemnează cinste;

Busioc de vei visa că rupi, arată vreo prefacere.

Capete doă de vei visa că ai, te arată că ești om cu bune purtări;

Coarne de vei visa că ai, însemnează îndrăzneală;

Nasul pierzîndu-l de te vei visa, însemnează pagubă etc.

Ac de vei visa că primești prezent, însemnează grijă în afaceri de inimă;

Albie visînd, vei priimi o vizită neplăcută;

Albine văzînd în vis, însemnează afaceri bune;

Amanet visînd că primești, clironomie etc.

Cărți de visuri manuscrise n-am găsit pînă acuma (5).

DOFTORII (1)

Pe lîngă căutarea norocului, mai interesa pe omul de a-și căuta sănătatea, fie că el vedea cauza boalei în duhuri necurate, fie că considera neorînduiala în amestecul celor patru stihii fundamentale ca o cauză a boalei, în orice caz căuta a se tămădui prin puterile tainice lecuitoare ce se află în natură. Nu este locul aci a face istoria medicinei populare și de a căuta „materia medica“ a poporului; noi ne mărginim a constata că, întocmai precum se aflau astfel de cărți de doftorie la toate popoarele, tot astfel posedăm și noi o sumă de manuscripte și cărți de doftorii populare.

Textul cel mai vechi se află într-un calendar manuscript din Biblioteca Centrală din București, scris la 1784, care a tradus din rusește [1]. Acest calendar coprinde 110 recepte, 18 doftorii de cai, șapte recepte de „vernis“-uri și altele de tot felul, adică de cleiuri, vutce, de purice, stupi și pavlid sau povidlă din vișine. Noi avem deci aci și doftorii, și o carte de bucate. În treacăt observăm că posedăm noi o carte de bucate română, scrisă la 1749, din care dăm estracte în *Chrestomatie*. Aproape contimporane cu acest calendar sînt apoi doftoriile din sbornicul nostru din 1784, cari însă nu sînt toate de o mînă, ci unele mai vechi, altele mai noi. Al treilea manuscript este acel al d-lui Ar. Densusianu, din care am citat pînă acuma mai multe colinde și care este de pe la începutul secolului nostru *. Manuscriptul Academiei de la 1799 conține [2] asemenea o sumă însemnată de doftorii.

Aceste doftorii conținute în manuscripte sînt, în cea mai mare parte, leacuri terapeutice și taumaturgice; sînt adesea și leacuri însoțite de ceremonii simbolice și stau astfel în legătură cu descîntecele și cu literatura populară religioasă. Numai una sau două esemple spre caracterizare, scoase din manuscriptul acesta din urmă, care este cel mai bogat în astfel de doftorii:

De bubă vînătă.

Postav roș să-l arzi, să-l faci scrum, și să pui miere și albuș de ouă și le amestecă toate la un loc și pune la bubă.

---

[1] Manuscript nr. 19.

[2] P. 51—69.

* Adică din sec. al XIX-lea (n.ed.).

De durere de mijloc[3],

Să cauți untură de șarpe galben și să amesteci cu rachiu și să ungă rachiul acela pe lîngă foc, pînă de nouă ori.

De orbiciune[4].

Să-și rază unghiile acel bolnav și să le puie, adică unghiile, într-o lingură și cu țîță de fată să bage în ochi.

De tîlnitură[5]

Hier de găsit să-l arzi în foc și să pui apă într-un vas și să bagi hierul ars și trei cărbuni vii în apă neîncepută, și să guste acel bolnav de trei ori și să se spele pe trup; și apa ce va mai rămînea, să o lepede pe un drum, că-i va trece.

De aceea bubă.

Să sapi o buruiană ce se chiamă avrămească și să o pisăzi și să o facă turtă și să o puie în doao sau trei rînduri.

Se mai află doftorii „pentru îndrăcit“ și „pentru furi, ce-ți vei bănui de dînșii“ etc. Se înțelege că mai sînt și alte doftorii populare, de esemplu:

De durere de cap[6]

Frunză de pelin alb, să-l opărești cu oțet undezat (?) și leagă la cap.

Iar de tusă[7]

Gutui și zahăr și piper, să bea fiert cu vin cald.

De tusă

Rădăcină de căpșună cu frunză, să o fierbi cu vin într-o ulcea nouă de o jumătate oca de vin și să bea pe nemîncate și dimineața și seara.

Ba, ce e mai mult, între doftorii se numără și întrebarea: „Pentru bolnav, muri-va au trăi-va?“, la care se răspunde în modul următoriu:

Să mergi către dînsul și să zici așa: Doamne, Dumnezeul nostru! Mers-ai în Cana Galileia și ai făcut apa vin, și minune ai arătat de bolnav lui Lazăr; arată și acum cu acest rob, trăi-va ori muri-va? Și socotești de se va întoarce spre dreapta va trăi, iar de să va întoarce spre stînga, va muri.

---

[3] P. 59.
[4] P. 66
[5] *Ibid.*
[6] P. 60.
[7] P. 59.

Alta pentru bolnav.

Să iei puțintel aluat, să atingi pă trup pă la subțiori și pă inimă pă bolnav, apoi să-l arunci la un cîine și de-l va mînca, nu va muri, iar de nu-l va mînca, va muri.

Noi am comunicat acest din urmă mod de a cunoaște dacă bolnavul va trăi sau va muri fiind că se regăsește în „fiziognomia“ tratată mai sus, cu singura deosebire că în aceasta se freacă *fruntea* bolnavului, iar nu subțiorii sau inima. Astfel, avem același prognostic, ajuns în literatura română prin două căi deosebite: unul prin traducerea unui original german, prin intermediar rusesc, și altul desigur de proveniență slavă de sud. Fără îndoială corespund „doftoriile“ noastre mai mult sau mai puțin „liecebnicilor“ slavice, cari au fost de timpuriu traduse în limba română împreună cu celelalte părți apocrife ale sbornicelor slavone, cu cari se aflu mai totdeauna împreunate. Novaković a publicat estracte din diferite „liecebnice“ slavone[8]. Ajungînd la noi, tocmai această parte a fost mai mult modificată, căci fiecare copist a mai adăugat rezultatele pretinselor esperiențe ale cunoscuților și prietinilor săi și de aci se esplică asemenea diversitatea cea mare între diferitele texte și mulțimea leacurilor recomandate pentru una și aceeași boală. Interesant ar fi de a strînge toate aceste texte la un loc, a le studia într-un mod comparativ și a le readuce întru cît se poate la prototipele slavone sau occidentale și, în sfîrșit, la cele grecești medicale, ieșite din școlile lui Hipocrat și Galen.

Din manuscriptul nostru de la 1784, comunicăm aci o singură doftorie, importantă printr-aceea că ne arată cum a intrat în popor legenda despre somnul cel lung al lui Avimeleh, studiat de noi mai sus:

Omul ce nu poati dormi[9]

Să scrii într-o cărămidă vechi, de la biserică, de unde se închină preotul, și să scrii aceste cuvinte: sfîntul Dumnezău! cel ce ai dat somnul lui Adam în rai și lui Avimeleh la Parminon 70 ani și celor trei cuconi ce au dormit 370 de ani, fă somnul, doamni, și cu acest om. Și cărămida să o pui la căpătîi.

---

[8] St. Novaković, *op. cit.*, p. 504—510.
[9] F. 192^{r-v}

Dar noi mai posedăm, afară de manuscripte, încă și edițiuni tipărite de doftorii, dintre cari cea mai veche este cea intitulată *Învățătură pentru multe meșteșuguri, tradusă din leșește de către Gavril Vinețchi și tipărită la 1806*. Cît de mare preț s-a pus pe aceste *Învățături* ne dovedește faptul că posedăm noi o copie manuscriptă ce s-a făcut la 1816 după tipar. A doua edițiune amplificată s-a făcut la 1824. Aceste învățături nu sînt însă toate relative la boale, ci sînt și învățături de economie casnică învățături pentru boale la cai etc. și se apropie astfel, oarecum, de caracterul compilațiunei din calendarul manuscris de la 1784. Doftorii pentru om sînt în special numerile 45—93, ediția întîi, și nr. 52—102, ediția a doua; numerile precedente și cele ce le urmează sînt, precum să numesc în calendare, „curioznice arătări" privitoare la economia casei.

Numai cîteva esemple:

Nr. 46. Pentru arsuri sau brîncă:

Să iai săpun și inimă de rîdiche să ungi locul cel bolnav;

să iai sînge de iepure și rachiu să ungi locu' cel bolnav;

muștar alb, pisat mărunt, și lapte dulce, să speli locul acela.

Nr. 48. Pentru durere de ochi:

să iai de la spițărie zeamă de helidonia, adică buruiana rîndurelii, și cu zeama aceea să speli ochii;

chiag de ied să-l bei și cu zeamă de ţilidonie, să te ungi pă lîngă gît;

chiag de ied să-l pui pă foc, și să șăzi cu ochii, să te aburești;

să pisezi ceapă, să amesteci cu miere, să pici în ochi;

să pisezi pelin, să faci blastor și noaptea să pui la ochi;

coaje de pepene galben, să-l pisezi să pui la tîmple și, puind pă o cîrpă, să pui la ochi.

Nr. 54. Pentru durere de cap:

Rută cu unt de rozmarin să iai și să pisezi, să amesteci cu oțet, să faci blastor, să pui la cap;

năramză să iai ca talerul și să pui cafea pisată pe deasupra și să faci trei blastori: doi să pui la tîmple și una la frunte, și vei vedea folos;

iar negăsind năramză, să faci de gulie ci cu cafea;

albuș de ou cu lapte de fămeaie și untdelemn să pui la frunte;

rumianec, adică mușățel de la spițărie, să-l fierbi, să oblojești capul;

Din spuneri pentru economia casnică mai dăm și aci cîteva esemple pentru caracterizarea lor:

Nr. 105. Pentru vin, să nu să strice, și de se va strica, poate ca să-l dreagă:

Limpezeala vinului, cînd vei vrea să-l limpezești, să iai o cinzeacă de oțet de vin și să-l arunci în butie, și să va limpezi vinul;

să iai șaoa de la cal asudat ori pătura de subt șa, numai să fie asudată; încă fiind caldă să o pui pă vrana buții și să va limpezi vinul.

Nr. 149. Pentru oi sau vite mărunte, să nu le strice lupul:

Să iai carne de lup, s-o moi în apă și cu acea apă o dată sau de două ori să speli vitele la gît și la spinare. Acest sicret s-au cercat de un filosof de la Dania etc.

Tot de același calibru, însă diferit oarecum în privința doftorielor, este cartea *Dohtor de casă, culese din mai multe cărți pentru folosul obștesc de un iubitor de bine al omenirii*, tipărit la 1846. Precum zice însuși autorul, „că cele ce sînt scrise aice nu sînt adunate duprin gura babelor — deși ele o să-și cunoască multe buruieni de ale lor — ci sînt culese și alese duprin cărți dohtoricești, cunoscute de bune și cercate de mai mulți pătimași cu folos". Dohtoriile de aci sînt asemenea și „pentru lucruri din casă", „pentru vinuri", „pentru cai" etc.

Doftorii de tot felul s-au publicat în *Săptămîna*[10], a căror valoare științifică este aceeași ca a doftorielor cercetate pînă acuma. *Medicina practică* a lui Dionisie Piru Tesalianul, tradusă în românește de D. Cornea[11], conține în vol. II o sumă de rețete și doftorii care se aseamănă cu cele uzitate pînă azi de popor.

În sfîrșit, mai pomenim *Calendarul descîntecelor, coprinzînd descîntece pentru toate boalele interne, răni, umflături, bube, scrinteli, o mulțime de mijloace pentru economia casnică, relativ la boalele vitelor, la semănături etc.*, București, 1882. Limba în care sînt scrise doftoriile din acest calendar este departe de a fi populară și materia medică este puțin estetică; și astfel pierde o parte din importanța ce au aceste cărți de medicină populară, căci afară de importanța lor, ca niște

---

[17] *Foaia sătească* editată de C. Negruzzi, Iași, 1854.

[11] Iași, 1849.

cărți populare, ele mai sînt importante și prin mulțimea numirilor române de plante ce conține.

Pe scoarța sbornicului nostru de la 1779 se află, în sfîrșit, fragmentul unei doftorii care se regăsește puțin schimbată în *Dohtorul de casă* de la 1846, și cu această doftorie încheiăm capitolul doftorielor.

Să mai adăogăm aci și următoarea rățetă, rînduită de dohtorul spiritual, tămăduitoare pentru toată patima sufletească (2):

Rețetă sufletească

Să ia pătimașul de la spițăria atotțiitorul: credință, răbdare, frică și nădejde și să le piseze pe toate acestea în pioa supunerii, să le cearnă cu sita conștiinței, să le fiarbă în vasul uitării, să le mestece cu lingura chibzuirii, să le strecoare prin pînza rezonului, să le soarbă cu paharul mulțumirii. Pe urmă să-și aștearnă salteaua virtuții cu cearșaful moralului și să se acopere cu plapoma zmereniei, avînd perina prevăzului; și, după ce va scoate nădușala răului prin nevoințe, să se șteargă cu șervetul liniștirii și apoi să se îmbrace cu hainele bunei viețuiri, și va fi sănătos.

CONCLUZIUNE. BASME

Precum se revarsă toate rîurile într-un ocean mare, care le înghite pe toate și se hrănește din toate, așa se revarsă și toate rîurile fanteziei populare într-un singur ocean mare, în basmele în cari se concentrează tot ce am studiat pînă acuma; și astfel formează basmele concluziunea naturală a acestei cărți. Printr-acest mod de a vedea ne deosebim noi de toți scrutatorii moderni cari s-au ocupat cu cercetarea profundă a basmelor.

Teoriile principale în privința originei basmelor sînt două: una, teoria mitologică reprezintată prin Grimm și școala lui, și cealaltă, teoria migrațiunei, reprezintată prin Benfey. Cel dintîi vede în basmele rămășițele mitologiei antice a fiecărui popor și astfel figurile din basme nu sînt altceva decît zei travestiți și, la urma urmelor, fenomene personificate ale naturei. Din acest punct de vedere sînt basmele de o origine mult mai veche decît creștinismul și asemănarea ce esistă între basmele diferitelor popoare se esplică prin identitatea de idei mitologice ce se admite de către școala mitologică la toate popoarele indo-germanice; ceea ce a rămas însă pînă astăzi nedovedit. Benfey esplică, dimpotrivă, atît originea cît și asemănarea basmelor între dînsele prin migrațiune, căci susține că au venit din India în Europa abia pe la secolul al X-lea al erei noastre, împreună cu celelalte cărți populare, pomenite de noi în partea întîi.

Noi, din parte-ne, înclinăm către teoria migrațiunei, dovedită pînă la evidență pentru o parte însemnată a literaturei populare moderne. Nu admitem însă termenul pus de Benfey și nici nu credem că au venit toate în forma de basme, ci noi voim să dovedim că o mare parte din basmele actuale, dacă nu cea mai mare parte, s-au dezvoltat din novele și povestiri pe cari poporul, cu încetul, le-a schimbat în basme, înzestrînd pe eroii acelor povestiri cu trăsături fantastice și cu facultăți supranaturale luate sau din credințele vechi, sau din cercurile literaturei apocrife și romantice. Greutatea cea mai mare în cercetarea analitică a basmelor constă întru aceea de a recunoaște pătura mitologică ce se presupune ca bază sau cel puțin ca o cauză principală a transformării lor. Aci păcătuiește școala mitologică, care vede în toate numai mitologie, pe cînd cercetarea istorică ne arată că cea mai mare parte din aceste elemente pretinse mitologice, și prin urmare foarte vechi, sînt din contra, de origine literară și prin urmare relativ foarte noi. În cursul cercetărilor noastre, nu o dată am atras atențiunea asupra acestui punct, arătînd des originea cutărui basm, izvorul cutărei figuri sau element din basme și credem de ajuns reamintirea acelor observațiuni pentru a recunoaște originea literară a unei sume de elemente constitutive ale basmelor.

De altă parte, asemănarea cea mare și uneori identitatea ce esistă între basmele tuturor popoarelor ne dovedește că și fondul acestor basme, departe de a fi din timpurile preistorice, mitologice, este din contra, asemenea, mult mai modern. Căci cu cît un element comun popoarelor indo-germanice este mai vechi, cu atîta mai mult s-a schimbat și s-a modificat într-un mod așa de radical, încît înrudirea sa la acele popoare a trebuit să fie descoperită în urma de cercetări profunde, cum ni-o arată, bunioară, limbistica. Abia după atîtea secole de cercetări, adeseori curioase, asupra relaţiunei limbelor între dînsele a reuşit Bopp în secolul nostru să dovedească că toate limbile Europei stau în strînsă legătură cu unele limbi orientale şi că toate sînt fiicele uneia şi aceleiaşi limbi primitive.

Dacă dovedim deci pentru unele basme originea novelistică a fondului lor, atunci se esplică şi asemănarea lor la diferite popoare; căci, în acelaşi mod precum au ajuns celelalte poveşti, din gură în gură şi din literatură în literatură, tot în acelaşi mod şi mai în aceeaşi vreme au venit şi acele poveşti care erau mai potrivite cu dispoziţiunea fantastică a poporului. De aceea se aseamănă şi fondul basmelor, numai haina le deosibeşte. Această haină însăşi nu este altceva decît o ţesătură compusă din diferite elemente literare ce au venit din diferite părţi de au înrîurit asupra fanteziei poporului. Limba, de altă parte, cu idiotismele şi cu particularităţile ei, săvîrşeşte apoi actul de asimilare. Cercetînd basmele din acest punct de vedere, vedem că acea asemănare este o asemănare concentrică, adică luînd de esemplu un basm român, vedem că se aseamănă mai mult cu acel al popoarelor învecinate, cu cari stă poporul nostru într-un vecinic schimb mutual, şi că acea asemănare scade cu atît mai mult cu cît înaintăm la popoarele mai depărtate. Noi ne mărginim deci aci a căuta la unul sau la două esemple din literatura noastră română originea literară a fondului lor. Înainte însă de a intra în cercetarea basmelor, să aruncăm o scurtă privire asupra literaturei respective române.

Colecţiunea cea mai veche de basme române este aceea pe care au publicat-o fraţii Schott [1] în traducţiune germană. Culegătorii au însoţit această colecţiune cu observări mitologice, analoage cu acele ale şcoalei Grimm. Cel dintîi care a publicat un basm român este N. Filimon, autorul romanului cultural *Ciocoii vechi şi noi*. Basmul său, intitulat *Omul de piatră*, s-a publicat în *Ţăranul român*, redactat de I. Ionescu. Printr-aceasta a dat impuls d-lui P. Ispirescu, vestitului şi smeritului nostru „culegător tipograf“, de a publica în acelaşi ziar două-trei basme, editate apoi ca o broşură deosebită, Bucureşti, 1862. La 1872 apăru apoi vol. I din *Legendele şi basmele românilor* ale aceluiaşi, şi la 1876 fasciculele I—II ale volumului al doilea. În sfîrşit, a publicat acuma, la 1882, un volum respectabil de basme române [2] format din basme editate şi de tot pe atîtea basme inedite. Sub influenţa primei broşuri a d-lui Ispirescu, a cules d. I. C. Fundescu o sumă de basme, împreună cu snoave şi ghicitori, şi le-a publicat pentru prima oară la 1867; ediţiunea a doua, adăogită, s-a făcut la 1870 şi a treia la 1873. Teodor M. Arsenie a făcut de asemenea o colecţiune de „basme sau istorii populare“, vol. I, ed. a doua, Bucureşti, 1874, vol. II, Turnu-Măgurele, 1874. Afară de aceasta s-au mai publicat basme în calendare, prelucrate mai cu seamă de N. D. Popescu; aşa la 1874, 1876, 1877, 1878, 1880 şi un calendar deosebit la 1877. Cu o dibăcie oarecare a tradus L. Wolff mai multe basme germane în limba română, ceea ce pomenim aci însă numai în treacăt. Basme moldovene în graiul cel mai plastic popular a cules şi publicat Creangă; nu mai puţin poetice şi frumoase sînt cele de I. Slavici; basmul *Zîna zorilor* este unul din cele mai frumos povestite basme române. Basme au mai fost publicate în diferite ziare periodice.

Afară de aceste basme prozaice, mai avem în literatura română şi cîteva basme versificate, şi adică *Arghir şi Elena*, un basm unguresc versificat de I. Barac şi tipărit pentru întîia dată la 1800 şi de atuncea cel puţin de cincisprezece ori dacă nu mai mult, şi a ajuns o adevărată carte populară, citită şi recitită de popor. Originea ungurească a acestui basm se afirmă prin aserţiunea lui Asboth [3], cum că este unul din basmele cele mai populare din Ungaria. Al doilea basm este *Povestea poveştelor* de Stamati, publicată mai întîi, deosebi, Iaşi, 1843, şi apoi cu titlul *Ciubăr-vodă* în *Muza românească* [4]. În sfîrşit, mai pomenim basmul *Fata fără trup*, versificat de d. Ronetti-Roman în poema sa *Radu* [5]. Basmul însuși e luat din cartea lui Kunisch[6], care a publicat în traducere germană două basme inedite române, fără a indica izvorul de unde le-a luat. Amîndouă însă au reintrat în literatura română, căci unul este *Fata fără trup*, și celălalt, *Fata în grădina de aur*[7], a inspirat d-lui Eminescu poema sa *Luceafărul*. Întocmai precum am observat-o la cîntecele populare, tot așa ar trebui culese și aci toate variantele unuia și aceluiași basm din aceste colecțiuni.

---

[1] Arthur und Albert Schott, *Wallachische Märchen*, Stuttgart und Tübingen, 1845.

[2] Vezi [recenzia lui Gaster la vol. *Legende sau basmele românilor adunate de P. Ispirescu*, Bucureşti, 1882, în] *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie*, I (1882), fasc. 1, p. 238—240.

[3] O. Asboth, în *Archiv für slavische Philologie*, IV (1879), p. 625, n. 1.

[4] C. Stamati, *Muza românească*, Iaşi, 1863, p. 72—143.

[5] Ronetti Roman, *Radu*, Bucureşti, 1878, p. 23—27.

Iată acuma povestea *Hoțu împărat* din colecțiunea d-lui Ispirescu[8]. Acest basm nu este altceva decît străvechea poveste egipteană. comunicată de Herodot[9]:

Rhampsinit puse de i se zidi o hazna împărătească; meșterul lăsă o piatră necimentată care se învîrtea în jurul ei și spuse fiilor său cu limbă de moarte că de acolo vor putea lua cîți bani vor voi. Copiii se folosiră de povața tatălui lor. Împăratul însă, simțind că-i lipsesc banii și văzînd zidul neatins, nu putea să-și esplice lucrul și puse curse ca să prinză pe hoți. Din cei doi frați cari furau, a fost unul prins și, ca să nu se recunoască, puse pe celalt de-i taie capul. Ca să descopere pe hoț, atîrnă împăratul trupul mortului la vederea tuturor; muma sa dojenea pe celalt frate că-l va spune împăratului dacă nu va aduce trupul fratelui său. Prefăcîndu-se că-i scapă vinul din butoaie tocmai înaintea străjerilor ce păzeau trupul, îi îmbătă, fură mortul și taie jumătatea barbei fiecărui străjer. Împăratul puse apoi pe fata sa într-un cort pe piață și spuse că oricine va veni la dînsa, să-l priimească, dar numai cu condițiunea să-i povestească hoția cea mai mare ce a făcut. Hoțul vine și dînsul și-i povestește toate isprăvile sale dar, cînd voi ea să-l apuce, lăsă el în mîna ei mîna fratelui său celui mort, pe care o adusese el cu sine. Împăratul, văzînd atîta viclenie, făgădui hoțului iertare și bună priimire dacă se va arăta înaintea lui, și dacă veni, îi mai dete și fiica sa în căsătorie.

Această poveste a lui Herodot intră în literatura europee abia în Evul mediu, prin mijlocirea lui *Sindipa* care, în una din prelucrările sale (în cea franceză), conține și această poveste. Precum crede Landau[10], a ajuns în această colecțiune prin comunicare din gură în gură, deoarece cunoștința limbei și literaturei grecești nu era pe atuncea răspîndită în Europa. De timpuriu a ajuns apoi *novelă* italiană, localizată în Italia, așa în *Pecorone* al lui Ser Giovanne[11], la Bandello etc. Și Boccaccio, vestitul novelist, cunoaște și introduce aceeași poveste, însă cam schimbată în *Decamerone*[12]; tot așa, a devenit baza unui roman francez vechi, localizat în Franța. Din novelele aceste s-a născut, fără îndoială, șirul întreg de basme din care unul este basmul nostru românesc. Așa la italiani, la norvegieni, la germani, ruși etc., precum se vede apriat din adnotațiunile lui Grimm la basmul german, și ale lui Afanasiev la cele rusești din colecțiunile lor. La noi s-a mai amplificat și s-a mai dezvoltat acest basm, combinîndu-se cu elemente luate din alte basme. Acest fenomen de contopire și de amalgamare a două și mai multor basme într-unul singur este prea cunoscut pentru a-l mai demonstra aci.

Trecem acuma la al doilea basm, studiat de noi în partea întîi, în legătură cu un șir întreg de romanțe, povești, legende și minuni, cu ocaziunea *Ghenovevei*[13]. Esențialul celor mai multe povești etc. dintr-acel șir este dragostea împăratului către propria sa fiică și persecuțiunea ei, uneori esprimată prin tăierea mîinelor. Restul e luat din alte povești, dar fondul se recunoaște cînd mai clar, cînd mai schimbat, după subiectivitatea povestitorului. Fondul acela îl regăsim iarăși în poveștile egiptene ale lui Herodot[14]. El ne povestește că Mycerinus se îndrăgosti de propria sa fiică; fata se spînzură de rușine și tatăl ei o înmormîntă într-o vacă de lemn poleită cu aur. Muma ei, supărată pe slugile care au ajutat pe împăratul, porunci de li se tăiară mîinile, și astfel se făcu și cu statuile lor.

Aci avem elementele principale ale basmelor, novelelor etc., numai cu mica schimbare că mîinile se tăiară fiicei și nu slugilor. Ba chiar din vaca de lemn în care se înmormîntează trupul mort al fetei s-a făcut haina de lemn în care se învelește, în unele variante, fata de împărat. Din poveste locală egipteană s-a făcut romanțul Apollonius din Tyra, localizat în Antiohia, apoi în Bizanț, romanțul Elenei; localizat în Franța a devenit minunile Maicii Domnului și, în sfîrșit, se resfiră într-un șir nenumărat de basme la toate popoarele, căpătînd pretutindenea coloritul național.

---

[6] R. Kunisch, *Bukarest und Stambul*, Berlin, 1860, p. 194–203.

[7] *Ibidem*, p. 180–193.

[8] P. Ispirescu, *Legende sau basmele românilor*, București, 1882, nr. 34 p. 356–379.

[9] Herodot, *Ist.*, II, c. 121.

[10] M. Landau, *Quellen des Decamerone*, Viena, 1869, p. 24.

[11] Giornata IX, novella 1.

[12] Giornata IV, novella 2.

[13] Vezi mai sus, p. 80-87.

[14] Herodot, *Ist.*, cartea II, cap. 131.

Întrebarea cum s-au răspîndit aceste basme se deslușește acuma foarte ușor, îndată ce am stabilit paralelismul între basme, novele sau povestiri. Tot așa precum au ajuns acestea la noi, atît prin scris cît și prin viul grai, tot așa au venit și basmele. Cu atît mai ușor putem admite aceasta, cu cît pretinsa sumă însemnată de basme ce se află răspîndită pe suprafața pămîntului se reduce, dacă nu tocmai la 40 de formule, precum a încercat Hahn a le reduce, dar sigur cel mult la 80—100 de formule; din combinațiunea multiplă a acestora se compune acea varietate mare de basme. Cît de mică este acuma această sumă față de numărul însemnat de novele, povești și snoave pe care le-am văzut colindînd de la un popor la altul!

Comunicarea pe calea literară, chiar de astfel de novele, am dovedit-o noi în această carte îndeajuns. Ca să reamintim un singur esemplu, ne ajunge a pomeni *Dracul și femeia* [15], unde am arătat trecerea ei în basm; la esemplele aduse mai sus, mai pomenim aci că o paralelă română întocmai cu povestea se află în *Șezătoarea* lui Iosif Vulcan [16], culeasă din gura poporului român din Transilvania. Cît privește acuma comunicarea basmelor prin graiul viu, vom povesti aci un fapt destul de interesant, care ne va arăta una din căile de comunicare cari duc de la un popor la celalt. Noi datorim acest fapt d-lui I. Bianu care ne-a povestit cum că fiind încă copil, auzise că triește într-un sat oarecare în Transilvania, nu departe de locul șederii familiei sale, un povestitor vestit de basme. Acel povestitor spunea niște basme nemai auzite pînă atuncea și lumea venea, cu mic-cu mare, să asculte basmele acele și îi plătea pentru povestirea lor. Așa le-a auzit și d-l Bianu ca basme, în copilărie; dar

---

[15] Vezi mai sus p. 91-92.

[16] An VI (1880), p. 186—187.

acele basme, precum a recunoscut mai tîrziu, nu erau însă altceva decît epizoade din poemele lui Tasso și Ariosto, devenite basme și povești populare în Italia. Povestitorul nostru român slujise ca soldat în armata austriacă și făcea parte din garnizoanele staționate în Italia. Ca veteran s-a întors acasă și, aducînd cu sine basmele auzite acolo, le-a introdus cu încetul în cercul basmelor române și astăzi fac parte din proprietatea literară a poporului. Soldații și negustorii erau mijlocitorii cei mai de frunte în timpurile trecute și lor se datorește în mare parte trecerea fondului de la un popor la altul. Asimilarea a făcut-o însuși poporul, îmbrăcînd materialul în haina națională. În locul calului Baiard s-a putut pune, în esemplul de față, calul năzdrăvan din basmele române, care scapă pe Făt-frumos din toate primejdiile, întocmai precum scapă Baiard pe Roland; Fata Morgana a fost înlocuită prin Zîna zorilor, vrăjitorii prin zmei și așa toate celelalte figuri și persoane din basmele italiene, și tocmai așa s-a întîmplat, fără îndoială, cu toate basmele ce au intrat în literatura română.

Elementele naționale, de altă parte, reprezintă suma de idei și concepțiuni, izvorîte și luate atît din romanțuri, cît și din apocrife și din întreaga literatură populară religioasă, care a intrat în popor înaintea basmelor și s-a asimilat cu dînsul, și care intră tot mereu.

Dacă am rezuma acuma toate elementele basmelor a căror origină literară a demonstrat-o în cursul dezvoltărilor din această carte, am avea o sumă respectabilă de atari idei și concepțiuni, considerate pînă acuma ca urme ale mitologiei antice. Ca să pomenim numai unele, apa vie am găsit-o deja în *Alexandria*, calul zburător, cimilituri, întrebări istețe în cercul solomonic și în dezvoltările ulterioare ale acestui cerc. Prevestiri și întîmpinări, credințe astrologice și alte credințe din suma cărților înșirate și studiate mai sus, și astfel putem susține, cu drept cuvînt, că basmele sînt vîrful piramidei făcute din întreaga literatură populară; într-însele culminează literatura romantică, etică și religioasă și se manifestă învederat legătura acestora între dînsele și influența adîncă ce esercită asupra spiritului omenirei.

NOTE

Introducere

(1) Introducerea cărții lui Gaster are o importanță deosebită prin faptul că încearcă să utilizeze în evaluarea literaturii populare un criteriu unitar, care este (considerat astăzi, retrospectiv) unul sociologic, privind lucrurile din punctul de vedere al consumatorului, al destinatarului. Din această perspectivă este perfect îndreptățită tratarea împreună a unor texte ca baladele, ghicitorile, legendele religioase sau cărți ale unor autori reali și bine cunoscuți, care au devenit însă adevărate cărți de colportaj, cum e *Ghenoveva de Brabant* de pildă. Încercările moderne de circumscriere a culturii populare, a spațiului cultural și a „mentalității" care o definește, revin de fapt la cuprinderea largă a fenomenului, așa cum a practicat-o Gaster, abandonînd clasificările artificiale după „origini". Pentru cititorul cărții populare de acum două sau trei veacuri era indiferent dacă autorul textului cu care se desfăta e cunoscut sau nu.

Cartea lui Gaster reprezintă și o încercare remarcabilă de a contribui la definirea caracterului specific și a fizionomiei proprii a culturii populare românești, punînd premisele unei idei care a fost cu prisosință demonstrată de atunci: aceea că cultura noastră nu este „întîrziată" față de cea occidentală, ci este altfel decît ea, că a avut — pînă în secolul trecut — alte criterii pentru că a beneficiat de alte condiții de dezvoltare. De aici și patriotismul implicit al cărții de față, pe care l-a intuit bine Iorga citînd „les belles parolles" din introducerea aceata în cuvîntul înainte al broșurii sale din 1929 despre cărțile populare românești: „Cartea aceasta ... are ca scop principal modificarea opiniunei generale în favoarea noastră" (*Livres populaires*, p. 1—2).

(2) Literatura *romantică*, adică romanescă, este cea pe care astăzi o plasăm sub zodia beletristicului, literatura de „desfătare" cum o numește Al. Duțu, care nu urmărește un scop imediat, direct (pedagogic, științific, moral ș.a.).

Alexandria

(1) De la apariția cărții lui Gaster, cercetările privind *Alexandria* au progresat substanțial, atît în domeniul comparat, cît și pe teren românesc. Gaster însuși a revenit în cîteva rînduri, în *Chrestomatie* și în a sa *Geschichte der rumänischen Literatur*, din lucrarea coordonată de G. Gröber, *Grundriss der romanischen Philologie*, Strassburg, 1896, vol. II, fasc.3, p. 262 și urm. (asemenea reveniri și completări se fac pentru toate textele aflate aici în discuție; ele sînt oricum depășite de cercetarea ulterioară, așa că nu le mai menționăm în continuare).

Cele mai substanțiale studii se datoresc lui N. Cartojan, care a și editat textul de bază: *Alexandria în literatura românească*, București, 1910, și *Alexandria în literatura românească. Noi contribuții*, București, 1922; acestea au fost completate în cîteva chestiuni de filologie de V. Bogrea, *În jurul „Alexandriei“* (text reluat în vol. *Pagini istorico-literare*, ed. M. Borcilă și I. Mării, Cluj-Napoca, 1971), *Ioan Asen în „Alexandria“ românească* (*Revista istorică*, 1920), *Răspuns la „răspuns“* (al lui N. Cartojan, în *Societatea de mîine*, 1925), *Contribuții la onomastica „Romanului lui Alexandru“ și „Romanul Troiei“* (*Grai și suflet*, 1927) etc. Sinteza generală cea mai largă rămîne cea din 1929, în primul volum al cărții lui N. Cartojan, *Cărțile populare în literatura românească* (ed. a II-a, București, 1974, p.269—290), cu completările lui M. Moraru în postfața sa la vol. II, p. 501 și urm. Ultima ediție a textului în *Cărțile populare în literatura românească*, ediție și studiu intrductiv de I.C. Chițimia și Dan Simonescu, București, 1963, vol. I, p. 5—84. Pentru bibliografia generală a problemei, manuscrise și ediții, precum și studiile critice pînă în 1970, cf. Mihail Moraru și Cătălina Velculescu, *Bibliografia analitică a literaturii române vechi. I. Cărțile populare laice*, partea întîi, București, 1976, p. 55—116. De adăugat aici: G.Istrate, *Cînd a apărut prima ediție românească a „Alexandriei“*, în *Anuar de lingvistică și istorie literară*, XXIV (1976), Cătălina Velculescu, *Viața patriarhului Nifon și „Alexandria“*, în *Revista de istorie și teorie literară*, XXVI (1977), nr. 1 și *„Alexandria“ aus dem Sicht von Neagoe Basarab und Antonio de Guevara*, în *Synthesis*, VIII (1981). Pentru receptarea cărții și valoarea ei simbolică vezi și mai vechea comunicare a lui N. Iorga, *Faze sufletești și cărți reprezentative la români, cu privire specială la legăturile „Alexandriei“ cu Mihai Viteazul*, București, 1915; mai recent, Ileana Bitay, *Figura lui Alexandru Macedon în cultura țării noastre*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia*, VII (1965), fasc. 1.

(2) Supoziția lui Gaster s-a dovedit corectă; cel mai vechi manuscris al *Alexandriei* pe care îl cunoaștem astăzi este din 1620: ms. 3821 de la Biblioteca Academiei.

(3) *Graiul solului tătăresc* ... este o traducere a lui Miron Costin din *De rebus Alexandri regis Macedonum*, a lui Quintus Curtius, redactată prin 1671—1672. Gaster citează un manuscris care grupează atît cronica lui Miron Costin, cît și pe aceea a fiului său, Nicolae, dintr-o categorie foarte obișnuită în tradiția manuscrisă a cronicii; e vorba, probabil, de manuscrisul aflat astăzi sub cota ms. 2601 la Biblioteca Academiei, scris de Axinte Uricariul la începutul sec. al XVIII-lea.

(4) În *Hronicul româno-moldo-vlahilor*, Cantemir vorbește de Quintus Curtius, care „au scris istoria lui Alexandru Marele Makedon, a căruia împărăție și fapte au stătut mai înainte de Cvintus Curtius a 360 ani“ (cf. *Hronicul româno-moldo-vlahilor*, vol. II, Iași, 1836, p. 69—70).

(5) Ediția apărută la Movilău nu este din 1697, cum o înregistrează bibliografia lui D. Iarcu, ci din 1696: colofonul cărții oferă data exactă a tipăririi: „15 ghenarie 1696“.

(6) Deși multă vreme ideea lui Gaster a fost acceptată, cel puțin tacit, se pare că atît cuvîntul, cît și înțelesul său sînt mai vechi în limbă decît de la traducerea *Alexandriei*, iar etimologia probabilă indică o origine turanică (cf. Dan Slușanschi, *Avatarurile unei etimologii: căpcîn-căpcăun-cătcăun*, în *Limba română*, XXV, 1976, nr. 2).

(7) Pentru „apa vie“, vezi mai pe larg Ov. Bîrlea, *Mică enciclopedie a poveștilor românești*, București, 1976, sub voce.

(8) Așa cum menționam în trecere în *Nota asupra ediției*, *Voroava a prea înțeleptului garamanților către marele Alexandru* nu este o „dezvoltare a unei părți din *Alexandria*“, pe care am datora-o „cronicarului nostru Nicolae Costin“ etc., ci reprezintă o parte integrantă din textul lui Guevara pe care N. Costin l-a tradus cu fidelitate în *Ceasornicul domnilor*, cap. XX din partea a treia. Nu este mai puțin adevărat că Gaster este primul cercetător care atrage atenția asupra acestei opere a lui N. Costin, recent reeditate de G. Ștrempel: N. Costin, *Ceasornicul domnilor*, București, 1976.

Varlaam și Ioasaf

(1) Pentru inventarul manuscriselor, edițiilor și bibliografia critică pînă în 1970, vezi: M. Moraru și C. Velculescu, *op. cit.*, partea a doua, București, 1978, p. 437—500. Textul lui Udriște Năsturel a fost editat în 1904 de P. V. Năsturel, *Viața sfinților Varlaam și Ioasaf*; un fragment dintr-un ms. de la 1791 în *Cărțile populare în literatura română*, ed. I. I. C. Chițimia și D. Simonescu, București, 1963, vol. II, p. 289—302. Vezi și N. Cartojan, *Cărțile populare* ..., vol. I, ed. a doua, București, 1974, p. 291—311. Asupra evoluției acestui roman popular în spațiul romanic și

o sinteză, cu opinii originale, asupra originii sale, vezi Felix Karlinger și Irmgard Lackner, *Romanische Volksbücher*, Darmstadt, 1978, p. 23—31. Ultima sinteză românească: Dan Horia Mazilu, *Varlaam și Ioasaf. Istoria unei cărți*, București, 1981, 255 p.; de adăugat bibliografiei sale, pe lîngă importata carte a romaniștilor austrieci citați mai sus, pentru domeniul arab: Daniel Gimaret, *Le livre de Bilawhar et Budasf selon la version arabe ismaélienne*, Genève-Paris, 1971, și G. Curatola, *Balawhar e Budasf a Parma; una variante nella versione anteislamica?*, în vol. *Zurvan e Muhammad*, Venezia, 1979, p. 23—25, iar pentru cel român: Cătălina Velculescu, *Les copistes de Transylvanie et les apologues de Barlaam*, în *Revue des études sud-est européennes*, XIX (1981), nr. 4.

(2) Așa cum înclina și Gaster să creadă, nu Ioan Damaschinul este autorul versiunii grecești a romanului, cum a argumentat curînd după apariția acestei cărți orientalistul H. Zotenberg, *Notice sur le livre de Barlaam et Josaphat*, Paris, 1886.

(3) Manuscrisul „pierdut" a fost regăsit în 1932 de Al. Lupeanu la Blaj și se află astăzi sub cota ms. 109 la Biblioteca filialei Cluj-Napoca a Academiei. V. Grecu a arătat că el nu este scris în 1654, cum l-a datat Hasdeu pe baza unei însemnări grecești de pe o foaie lipită ulterior, fără legătură cu textul, ci de la sfîrșitul sec. al XVII-lea sau de la începutul celui următor. Între timp, după ce a fost editat în 1843, manuscrisul a mai pierdut primele cinci file (pentru toate detaliile privind manuscrisul și odiseea lui, cf. Dan Zamfirescu, *Neagoe Basarab și Învățăturile către fiul său Theodosie* București, 1973, p. 361—363).

(4) Despre manuscrisele vechi românești aflate în posesia lui Eminescu, precum și influența lor asupra operei și a gîndirii sale, cf. Al. Elian, *Eminescu și vechiul scris romănesc*, în *Studii și documente de bibliologie*, I (1955).

(5) Ceva mai multe amănunte despre Vlad Boțulescu la N. Iorga, *Istoria literaturii române în sec. al XVIII-lea*, vol. I, București, 1901, p.506—510.

(6) Asupra *Cîntecului pustiei*, Gaster va reveni, publicînd un text în articolul *Colinde, cîntece populare și cîntece de stea inedite*, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, II (1883—1884), p. 321. Vezi bibliografia generală la N. Cartojan, vol. citat, p. 312.

Sindipa

(1) Asupra acestei cărți populare, deși foarte răspîndite, nu există un studiu de sinteză mai recent și situația generală a cunoștințelor noastre n-a evoluat mult după apariția cărții lui N. Cartojan, în 1938 (ed. a doua, vol. II, 1974, p. 353—369). Inventarul manuscriselor, edițiilor și al studiilor (pînă în 1970) poate fi găsit la M. Moraru și C. Velculescu, *Bibliografia* citată, partea a doua, 1978, p. 407—436. Textul integral al celei mai vechi traduceri manuscrise cunoscute, din 1703, a fost editat în antologia lui I.C. Chițimia și D. Simonescu, *Cărțile populare* ... vol. I, p. 349—401. Pentru istoria cărții, vezi B. E. Perry, *The Origin of the Book of Sindibad*, în *Fabula*, III (1959), p. 1—94; pentru istoria cărții la popoarele vecine, vezi studiile mai noi ale Afroditei Alexieva, **Переводите повести и романи от грьчки**, în *Studia Balkanica*, VIII (1974), p. 121 și urm. (la bulgari) și George Kehagioglou, **O βυζαντινὸς καί μεταβυζαντινὸς Συντίπας**, în *Graeco-arabica*, I (1982), p. 105—128.

(2) O traducere românească a apărut abia în 1969: *Panciatantra*, traducere și prefață de Th. Siemenschi, în Biblioteca pentru toți.

(3) În original, textul este evident greșit: „a fost tradusă *Panciatantra* deja 762 în sec. V în limba siriacă" (ed. 1883, p. 57); cum data 762 pentru traducerea lui Ibn al Moqaffa e corectă, oferită în chiar textul traducerii arabe, am eliminat acel „sec. V" care este, probabil, o scăpare a tipografului.

(4) Textul și studiul versiunii slavo-ruse în **Стефанит и Ихнилат.** Ediție de O. P. Lihaciova și I. S. Luria, traducerea textului grecesc de E.E. Grandstrem și V. S. Sandrovskaia, Leningrad, 1969, 248 p. Ultima ediție grecească: L.O.Sjöberg, *Stephanites und Ichnelates. Uberlieferungsgeschichte und Text*, Stockholm, 1962. *Stefanit și Ihnilat* a circulat și în țara noastră, dar în versiune grecească (cf. Olga Cicanci, *Deux variantes grecques de l'oeuvre „Stephanites et Ichnilates"*, în *Revue des études sud-est européennes*, X, 1972, nr. 3). Într-o versiune turcă (*Humayun-Name*) a cunoscut-o și Cantemir, care o citează cu acest titlu (cf. Ștefan Ciobanu, *Dimitrie Cantemir în Rusia*, București, 1925, p.4). Pentru alte detalii, cf. cartea noastră *Literatura română și Orientul*, p. 28—30.

(5) Gaster însuși va reveni la chestiunea acestui text mai tîrziu: *The Twelve Dreams of Sechachi*, în *Journal of the Royal Asiatic Society*, 1900, nr. 3, p. 623—635; el va fi însă ignorat de toți ceilalți cercetători ai cărților populare, cu excepția lui N. Iorga (*Livres populaires dans le sud-est de l'Europe*, p. 37—38), care acceptă ideile expuse de Gaster în volumul de față. Ele sînt însă eronate, căci *Cele 12 vise* sînt un text cu totul independent de *Kalila și Dima*, respectiv de *Sindipa* (cf. S. Oldenburg, **Кь вопросу обь источникахь Слова о двенадцати снахь Шахаиши,** în **Журиал Министерство Науин. Просвещения,** 1892). Pentru alte detalii, cf. cartea noastră *Literatura română și Orientul*, p. 45—47; un alt text semnalează Mircea Popa, *Cărți populare mai puțin cunoscute*, în *Transilvania*, LXXXIII (1977), nr. 10, p. 40.

(6) Cartojan arată că versiunea românească nu putea proveni din tipăritura grecească de la 1744, cel mai vechi manuscris românesc existent — necunoscut însă lui Gaster la acea dată — fiind scris în 1703. Cea mai veche tipăritură grecească datînd totuși din 1744, cum confirmă cercetarea lui G. Kehagioglou (*op. cit.*, p. 119), rămîne de presupus că textul român s-a tradus după un manuscris.

(7) Tot N. Cartojan a corectat această afirmație, arătînd că Simion Pantea a fost doar cel care a finanțat tipăritura, nu traducătorul cărții.

(8) Anecdota respectivă a fost publicată, înaintea lui Heliade, de Gh. Asachi în *Alăuta românească*, în 1838, cu titlul *Edeș. Istorioară orientală* (nr. 3, p. 27–30).

Bertoldo

(1) În sinteza sa, N. Cartojan, (*Cărțile populare*, ed. a II-a, vol. II, p. 449–471) a dezvoltat mai departe cercetările lui Gaster, atît asupra răspîndirii cărții populare în lume, cît și asupra relațiilor sale cu literatura română, cultă și populară. Bibliografia generală a problemei la M. Moraru și C. Velculescu, op. cit., partea întîi, 1976, p. 182–196. Originalul italian a fost recent reeditat de Piero Camporesi: Giulio Cesare Croce, *Le sotilissime astuzie di Bertoldo* ... etc., Torino, 1978. Textul românesc, după versiunea germană expurgată, în ediția lui I. C. Chițimia și D. Simonescu, *Cărțile populare* ..., vol I, p. 237–265; din tradiția grecească, mai liberă, a reprodus M. Gaster un fragment dintr-un manuscris din 1779 în *Chrestomatia română*, București-Leipzig, 1891, vol. II, p. 118–122. Cercetările au progresat substanțial în ultimii ani prin contribuția a două cercetătoare, Irmgard Lackner și, în ceea ce privește raporturile ciclului cu folclorul românesc, Sabina Cornelia Ispas. Vezi Irmgard Lackner, *Das Volksbuch Bertoldo von Giulio Cesare Croce in Italien und Rumänien*, teză de doctorat la Universitatea din Salzburg, 1979, 380 p., nepublicată încă; idem, *Das Volksbuch Bertoldo in Rumänien*, Salzburg, 1981, 65 p.; idem, *Bemerkungen über die rumänische Druckfassung des Volksbuch Bertoldo*, în *Revista de istorie și teorie literară*, XXX (1981), nr. 2, precum și *Romanische Volksbücher*, ausgewählt, herausgegeben und übersetzt von Felix Karlinger, unter Mitarbeit von Irmgard Lackner, Darmstadt, 1978, p. 224–306; de asemenea, Sabina Cornelia Ispas, *Raporturi între literatura apocrifă și creația folclorică literară*, teză de doctorat, București, 1980 (nepublicată). Un manuscris nesemnalat încă, incomplet, din 30 aug. 1819, în Biblioteca Centrală Universitară din Iași, sub cota ms. III–37, p. 4–79: *Curajul lui Beltodor*.

(2) Vechiul personaj care stă la originea lui Bertoldo, Marcolf apare și în românește, într-un text tîrziu, o traducere a lui C. Lecca probabil după un original neidentificat: *Nebunul cuminte*, în *Mozaicul*, I (1839), nr. 39, p. 613–625, și nr. 40, p. 629–635; este, în esență, tot o variantă a „întrebărilor și răspunsurilor".

(3) Volumul apărut la Veneția în 1813 nu este cel mai vechi; cunoaștem un altul, anterior cu zece ani: **Πανουργίαι ὑψηλόταται Βερτόλδου**, (tot la Veneția, 1803) și probabil există altele și mai vechi.

(4) Textul cel mai vechi al unei traduceri românești a fost descoperit ulterior de I. Bogdan într-un manuscris aflat la Moscova, scris de Alex. Beldiman în 1774 (cf. I. Bogdan, *O traducere moldovenească din veacul al XVIII-lea a „Vieții lui Bertoldo"*, în *Convorbiri literare*, XXV, 1891, nr. 4, reprodus în I. Bogdan, *Scrieri alese*, ed. G. Mihăilă, București, 1968, p. 482–488).

Halima

(1) Manuscrisele, edițiile și bibliografia generală pînă în 1970 sînt indicate de M. Moraru, C. Velculescu, *Bibliografia* ..., partea a doua, 1978, p. 307–334. Ultima ediție (fragmentară) în antologia I. C. Chițimia și D. Simonescu, *Cărțile populare* ..., vol. I, p. 403–450. Pentru o situare generală în context, cf. N. Cartojan, *Cărțile populare* ..., vol II, ed. a doua, p. 369–398; elementele noi intervenite sînt amintite în cartea noastră *Literatura română și Orientul*, p. 52–60. Au apărut și numeroase traduceri și adaptări după versiunile occidentale ale celor *1001 de nopți*, în special după Galland (urmat de E. Camilar în repovestirea sa) sau Mardrus (traducerea lui H. Grămescu, în BPT). O listă a lor (incompletă) în bibliografia lui I. Bădicuț, în *Romano-arabica*, I (1974). Nu există nici o traducere românească direct după original.

(2) Pasajul exact, în *Murug ad-Dahab* de al-Mas'udi, este: „Există astfel de culegeri precum lucrările pe care le avem traduse din persană, din hindi și din greacă. Am spus cum au fost alcătuite ele; cartea *Hezar Efsane*, al cărui titlu tradus din persană ar fi în arabă *Alf Khorafa* (o mie de povești), traducînd persanul *efsane* prin *khorafa*. Cartea aceasta este în general pomenită sub titlul de *Alf-laila wa laila* (o mie și una de nopți)".

(3) Se pare că versiunile cunoscute astăzi din *1001 de nopți* nu sînt mai vechi de sec. XIII-XIV; în orice caz, ele au circulat întîi oral, povestite de povestitori profesioniști și apoi scrise sub dictarea lor, ceea ce explică și marile deosebiri existente între diferitele versiuni cunoscute (și traduse în Europa), unele ajungînd să înglobeze și alte texte similare, fapt care do-

vedește extraordinare putere de asimilare a acestui cadru (între ele chiar alte cărți populare, precum *Sindipa* sau variante orientale ale acesteia, ca *Istoria celor 40 de viziri*). De altfel, chiar între traducerile românești vechi, apar unele, plasate sub titlul comun de *Halima*, care n-au nimic comun cu acestea în afara cadrului oriental (cf. M. Anghelescu, *Les „Mille et une nuits" dans la littérature roumaine du XVIIIe siècle*, în *Etudes arabes et islamiques*, II, 1, Paris, 1975, p. 14–15).

(4) Cele douăsprezece volume ale primei traduceri într-o limbă europeană, cea franceză, pe care Antoine Galland o publică la Paris între 1704 și 1717; ultimele sînt apărute postum, pentru că Galland moare în 1714. El traduce nu numai după un manuscris (parțial existent încă la Biblioteca Națională din Paris), ci și după o serie de povești pe care i le comunică un informator oral, călugărul maronit Hanna din Alep. În orice caz, traducerea lui Galland este foarte liberă, cuprinzînd omisiuni și adaptări, comentarii și explicații necesare pentru a putea prezenta cititorului european o realitate cu care acesta lua contact pentru prima dată, așa cum a stabilit un cercetător după ce a confruntat manuscrisele de la Bibliothèque Nationale cu traducerea sa: „Galland's additions were, however, dictated by the fact that he was writing with the European reading public in the forefront of his mind. He had to annotate, as it were, and explain to them any Islamic habits or practices that came his way" (Rida Hawari, *Antoine Galland's translation of the Arabian Nights*, în *Revue de littérature comparée*, LIV, 1980, nr. 2, p. 159).

(5) Într-adevăr, în vol. VIII al traducerii sale, datorită libertății cu care operau pe atunci editorii în manuscrisele încredințate spre tipărire, au fost incluse și cîteva povești care nu erau traduse de Galland, ci de Pétis de la Croix: *Istoria lui Ghanim*, cea a lui *Zaid al-Asnam* și *Khodadad*. Toate celelalte volume însă, inclusiv cele apărute după moartea lui Galland, sînt traduse de el, așa cum o atestă *Jurnalul* savantului, care nu era însă editat în momentul cînd Gaster își scria cartea.

(6) Traducerea lui Max Habicht, cu colaborarea lui Friedrich Heinrich von der Hagen, un cunoscut cercetător al vechiului epos german, și K. Schall *Tausend und eine Nacht Arabische Erzählungen, zum ersten Male aus einer Tunesischen Handschrift übersetzt*, nu urmează numai acel „manuscris tunisian", amintit în titlu și ipotetic, pentru că n-a fost încă găsit, ci selectează poveștile din mai multe traduceri și ediții precedente, inclusiv a lui Galland.

(7) Traducerea lui Galland, prin intermediarul rusesc al lui Filatov din 1763, stă la originea și a celei mai vechi traduceri românești, din 1772 (care conține doar o singură poveste; cf. M. Anghelescu, *Prima traducere românească din „Halima"*, în *Limba română*, XXI, 1972, nr.3).

(8) Gaster ia drept bună indicația „traducătorului" Pétis de la Croix și atribuie cartea (*Les Mille et un jour. Contes persans*, Paris, cinci vol., 1710–1712) unui „derviș Moclès". În realitate, Pétis de la Croix a adunat în cele cinci volume mai multe texte de proveniență diversă, persană, turcă sau arabă, între care nu este imposibil ca unele să fie apocrife. Nu există un studiu modern asupra acestui subiect.

(9) În italiană au fost traduse poveștile lui Pétis de la Croix (*Novelle persiane divise in mille ed una giornata*, Venezia, 1720), ca și cele ale lui Galland) *Novelle arabe divise in mille ed una notte*, în același an). Traducerea grecească, anonimă, a apărut în trei volume între 1757 și 1762 și a fost reeditată — semn sigur de succes — foarte repede, în 1777, 1792, 1803 etc. (cf. G. Kehagioglou, **Ἡ δεύτερη καὶ ὅι τρέτες ἔκδοσεις τοῦ Ἀραβικοῦ Μυθολογικοῦ** în **Ἑλληνικὰ** 1976). În 1791 a apărut o continuare, **Νέα χαλημᾶ** în care traducătorul se „demască": este Polizois Lambanitziotis, fost slujbaș în Țara Românească, la curtea lui Alexandru Mavrocordat.

(10) Aceste manuscrise se găsesc acum în fondul Bibliotecii Academiei, sub cota ms. 2636 (cel din 1782), respectiv ms. 2587 (traducerea lui Rafail din 1783). Despre Rafail, harnic traducător și copist, ca și versificator cf.Dan Smîntînescu, *Rafail Monahul*, în *Mitrop. Olteniei*, X (1958), nr. 1-2.

(11) Traducerea lui Gherasim Gorjan nu urmează fidel textul *Halimalei* grecești, ci introduce pasaje originale, înlocuind de pildă biografia lui Avicenna cu cea, alegorică, a lui Gh. Lazăr (cf. Martin Naht, *Informații istorice și sociale privitoare la români în „Halima" tradusă de Gherasim Gorjan*, în *Limbă și literatură*, XXIII, 1969, p. 223–227).

(12) Traducerea lui Barac, într-o limbă prozaică și întortocheată, a apărut între 1836 și 1848.

(13) Textul traducerii lui Stanciu Gheorghiescu redă *Istoria celor trei mere* (nopțile 19–20 în original), care apăruse în vol. III al traducerii lui Galland; pe acesta intermediarul grec nu îl mai tradusese, înlocuindu-l cu textul lui Pétis de la Croix. Traducerea lui Gheorghiescu utilizează o limbă mult mai fluentă și versuri localizate în spiritul epocii (cf. și M.Anghelescu, *Literatura română și Orientul*, p. 70–71).

Archir și Anadam

1) Gaster însuși a reluat problema acestui text într-un articol ulterior, *Contributions to the History of Ahikar and Nadan*, în *Journal of the Royal Asiatic Society*, LXVI (1900), nr.2, p. 301–319, și republicat în *Studies and*

Texts in Folklore, vol. I, Londra, 1925, p. 239–257. Cf. și N. Cartojan *Cărțile populare ...*, vol. I, ed. a doua, p. 312–326, și completările lui M. Moraru din postfața aceleiași cărți, vol. II, p. 510. Textul a fost publicat după un manuscris de la jumătatea sec. al XVIII-lea, în antologia lui I. C. Chițimia și D. Simonescu, *Cărțile populare ...*, vol. I, p. 307–319; bibliografia generală pînă în 1970, în *Bibliografia ...* lui M. Moraru și C. Velculescu, partea întîi, 1976, p. 121–166. Ultima sinteză românească este cartea lui C. Ciuchindel, *Povestea lui Archirie filosoful*, București, 1976, 239 p.

(2) Asupra lungilor discuții care s-au purtat despre originea cărții, fără a se fi ajuns la rezultate definitive, cf. Ciuchindel, *op.cit.*, în special p.32–39; ea era, în orice caz, mult mai veche decît cea presupus solomonică, avansată de Gaster, probabil nu babiloniană, ci akkadiană, cum crede L. Rost, necunoscut lui C. Ciuchindel (Leonhard Rost, *Bemerkungen zu Ahiqar*, în *Mitteilungen des Instituts für Orientforschung*, XV, 1969, nr.2). Vezi, de asemenea, J. C. Greenfield, *The Background and Parallel to a Proverb of Ahiqar*, în *Hommage à André Dupont-Sommer*, Paris, 1971.

(3) Există mai multe locuri în Coran în care se spune că Allah i-a subordonat lui Solomon puterea vînturilor, de pildă sura 21 (vers.81), 34 (11), 37 (35) etc. Nicăieri însă nu este vorba de faptul că ele îl transportau după dorință; Gaster amintește probabil o credință populară care s-a dezvoltat din textele amintite.

Ghenoveva

(1) Acest text n-a fost inclus între cărțile populare nici de N. Cartojan, care nu se ocupă de el în *Cărțile populare ...*, nici de I. C. Chițimia și D. Simonescu, în antologia menționată, nici de M. Moraru și C. Velculescu în *Bibliografia* lor. Fundamental pentru domeniul românesc rămîne studiul lui N. N. Condeescu, *La légende de Geneviève de Brabant et ses versions roumaines*, București, 1938, 404 p., precum și cercetările mai noi ale lui F. Karlinger, *Genovefa als Legende und als Volksbuch*, în *Synthesis*, III (1976), p. 93–99, și capitolul *Genovefa* din *Romanische Volksbücher*, Darmstadt, 1978, p. 158 și urm., cu toată bibliografia.

(2) În același an cînd publica Pleșoianu traducerea sa, în 1838, preotul Efrem Petruța din Ponorel, Transilvania, căuta și el un editor pentru traducerea sa din *Genoveva* lui J. C. von Schmid, însă prin intermediar maghiar (cf. scrisoarea dr. Vasile Pop către G. Bariț în *George Bariț și contemporanii săi*, vol. V, București, 1981, p. 19–20). Apariția traducerii lui Pleșoianu a împiedicat, probabil, realizarea proiectului. Pe de altă parte însă, traducerea lui Pleșoianu a prilejut răspîndirea cărții în spațiul grec; ea a folosit drept intermediar pentru traducerea grecească a lui Constantin Lambroponis, apărută la Smirna în 1844 (cf. informația în *Foaie pentru minte*, 1845, nr. 10, p. 84).

(3) O formă rezumată a legendei Genovevei se poate găsi în minunea nr. 119 din *Minunile Maicii Domnului*, tradusă în românește după *Niebo nowoe* a lui Ioannichie Galetovski; copia din 1696 a fost publicată în 1925 de D. Stănescu, *Minunile Maicii Domnului*, p. 68–71.

Iliodor

(1) N. Cartojan a reluat cercetarea în *Cărțile populare ...*, vol. II (ed. a doua, p. 333–350). Textul a fost editat în *Cărțile populare ...*, ediție de I. C. Chițimia și D. Simonescu, vol. II, p. 125–170. Bibliografia generală la M. Moraru, C. Velculescu, *op. cit.*, partea a doua, p. 335–343. Singurul studiu dedicat acestei cărți rămîne cel al Mariei Marinescu-Himu, *Romanul grecesc „Etiopica" al lui Heliodor*, în *Hrisovul*, V (1945), p. 42–61; vezi și Maria Marinescu-Himu, *Prefață* la Helidor, *Teagene și Hariclea*, București, 1970.

(2) Manuscrisul lui Tocilescu, de fapt din 1782, a fost donat Bibliotecii Academiei în 1910 (este azi ms. 3531); cel al Bibliotecii Centrale, care a trecut la desființarea acestei instituții, odată cu toate celelalte manuscrise în aceeași situație, în posesiunea Bibliotecii Academiei, are cota ms. 355; manuscrisele foste în posesia lui Eminescu sînt ms. 2774 și, probabil, ms.506.

Filerot și Antusa

(1) M. Gaster tratează sub același titlu două cărți distincte: *Erotocritul* lui Vincenzo Cornaro, a cărui origine îndepărtată este romanul medieval cavaleresc *Paris et Vienne* de Pierre de la Cypède, și prelucrarea populară a acestei prelucrări, care este *Filerot și Antusa*. Contribuțiile cele mai substanțiale la elucidarea istoriei acestor cărți au avut-o doi savanți români, V. Grecu, *Erotocritul lui V. Cornaro în literatura românească*, în *Dacoromania*, I (1921), și mai ales N. Cartojan, *Le modèle français de l'Erotocritos*, în *Revue de littérature comparée*, XV (1936), nr. 2, și *Poema cretană Erotocrit în literatura românească și izvorul ei necunoscut*, București, 1936. Situția de ansamblu este prezentată de N. Cartojan, *Cărțile populare ...*, vol. II, ed. a doua, p. 425–448. Manuscrisele, edițiile și bibliografia critică, în *Bibliografia* lui M. Moraru și C. Velculescu, partea întîi, p. 197–210 (Erotocrit) și p. 233–242 (Filerot și Antusa). Textul *Erotocritului* român a fost publicat pentru prima dată într-o ediție critică în antologia lui

I. C. Chițimia și D. Simonescu (cu excepția unor mici fragmente, publicate anterior de N. Cartojan), vol. II, p. 33–84, și *Filerot și Antusa*, p. 89–122 (fragmentar). Trebuie menționat că, în notele antologiei, D. Simonescu lansează ipoteza prelucrării acestei cărți pe teren românesc, întrucît nu s-au găsit nici un fel de prototipuri în literatura greacă sau în literaturile occidentale; ipoteza ni se pare plauzibilă. Un album cu reproduceri din ilustrațiile logofătului Petrache, care a ilustrat ms. 3514 de la Biblioteca Academiei, din 1787: G. Popescu-Vîlcea, *Erotocritul logofătului Petrache*, București, 1977, 22 p. + 40 ilustrații.

Dracul și femeia

(1) Povestea lui Belphagor, chiar în redacția lui Machiavelli, stă la originea celebrei *Kir Ianulea* a lui Caragiale, care își declară sursa de inspirație în notă. În mod paradoxal însă, comentatorii operei lui Caragiale n-au luat notă de circulația anterioară a acestei povestiri în limba română.

(2) Deși n-am găsit basmul cules de E. Baican în colecția ziarului *Timpul* din 1882, de la Biblioteca Academiei (ea are multe lipsuri), e sigur că a apărut acolo pentru că a fost reprodus, cu mențiunea respectivă, în *Telegraful român*, XXX (1882), nr. 84, p. 333–334.

Floarea darurilor

(1) O sinteză mai recentă în N. Cartojan, *Cărțile populare ...*, vol. II ed. a doua, p. 290–293. De atunci s-au făcut însă progrese însemnate, atît în discuția asupra originii cărții, cît și a versiunii românești. Faptul că această carte s-ar fi tradus direct in italienește în limba română, la sfîrșitul sec. al XV-lea (afirmat de N. N. Smochină și N. Smochină, *O traducere românească din sec. al XV-lea a cărții „Floarea darurilor"*, în *Bis. ort. rom.*, LXXX, 1962, nr. 7–8, care au preluat o ipoteză formulată la sfîrșitul secolului trecut de cercetătorul rus I.A. Šliapkin), a fost recent combătut cu argumente lingvistice de Alexandra Roman-Moraru, *Cea mai veche versiune românească a „Florii darurilor"*, în vol. *Cele mai vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice*, București, 1982, p. 265 și urm., care a putut utiliza și un articol al lui Al. Mareș, aflat în curs de apariție. Pentru bibliografia de pînă la 1970, cf. lucrarea citată a lui M. Moraru și C. Velculescu, partea a doua, p. 265–306. Cea mai recentă ediție în antologia lui I. C. Chițimia și D. Simonescu, *Cărțile populare...*, vol. II, p. 273–286 (trei capitole).

(2) Nu se cunoaște nici o ediție din 1703; ediția din 1834 este a treia după cele din 1807 și 1808, pe care le reproduce, dar a patra dacă o socotim

și pe cea din 1700, necunoscută editorilor din prima jumătate a sec. al XIX-lea.

(3) În acel moment, Gaster nu cunoștea nici un exemplar manuscris din *Fiziolog*; îl va găsi însă în curînd și îl va discuta, reproducînd textul după ms. 1151 de la Biblioteca Academiei, în articolul *Il Physiologus rumeno*, în *Archivio glottologico italiano*, X (1886), p. 273–304. Alte informații în Cartojan, *Cărțile populare ...*, vol I. ed, a doua, p. 236–246, și la M. Moraru C. Velculescu, *Bibliografia ...*, partea a doua, p. 243–264.

(4) Este *Istoria lui Ciuang-song și a soției sale Tien-și*, „din chinezește, după trad. germană a dlui E. Grisebach", apărută fără indicația traducătorului în *Convorbiri literare*, XIV (1880), nr.8, p. 312–321 și nr. 9, p.349–351.

(5) Broșura *Adunare de istorii morale*, Sibiu, 1848, este tradusă de Sava Popovici-Barcianu (1814–1879), pedagog, traducător, autor de dicționare; membru corespondent al Academiei Române de la înființarea acesteia. El este acel „popa Sava din Rășinari" care a sfințit steagul rășinărenilor care plecau la luptă, la 1 noiembrie 1848 (însemnarea lui Picu Pătruț, reprodusă de Oct. O. Ghibu în *Bibliografia operei lui Picu Pătruț*, București, 1976, p.13).

(6) Scarlat Barbu Tîmpeanu, a cărui urmă se pierde după 1840, cînd publică o *Gheografie a Țării Românești*. Publicate în 1839, *Aventurile lui Lazarillo* fuseseră traduse încă din 1826. Despre autor vezi și introducerea lui N. Vasilescu-Capsali și D. Rîpă-Buicliu la traducerea lui Tîmpeanu din *Metamorfozele* lui Ovidiu, București, 1975.

(7) *Perirea a doi iubiți, adică jalnica întîmplare a lui Piram și Tisbe ..*. etc., a apărut la Sibiu, în 1807; a fost reeditată în 1830 și 1867.

Til Buhoglindă

(1) Povestea lui Til Buhoglindă n-a fost considerată de N. Cartojan ca făcînd parte dintre cărțile populare, și el n-o tratează în celebra sa sinteză. Acesta este probabil motivul pentru care n-o includ la capitolul respectiv nici tratatul academic, nici *Istoria literaturii române de la origini pînă la 1830* de Al. Piru; ea nu apare nici în *Bibliografia* ... lui M. Moraru și C. Velculescu. În lipsa altor sinteze, trimitem la nota lui Dan Simonescu în vol. I al antologiei *Cărțile populare ...*, p. 250–304, unde se citează și singurul studiu cunoscut asupra subiectului: G. Alexici, *Til Buhoglindă*, în *Convorbiri literare*, nr. 7, 1907.

Se pare că o primă ediție , anterioară celei cunoscute din 1846, a existat totuși; la Biblioteca Academiei există o altă ediție decît cea din 1846, tot cu caractere chirilice, căreia îi lipsește foaia de titlu și ar putea fi după tipul literei, ortografie etc. — anterioară acesteia.

(2) Titlul exact al cărții este *Păcăliturile lui Tilu Buh-Oglindă, împreună cu testamentul lui Cilibi Moise*; nu ne este cunoscută ediția din 1876, ci doar aceea din 1883, București, 80 p.

Nastratin Hogea

(1) Nastratin Hogea nu este titlul unei cărți populare, nici al unui ciclu coerent de povestiri, anecdote etc., ci numele unui erou căruia i s-au atribuit, în decursul timpului și al peregrinărilor sale prin diferite țări, un mare număr de aventuri, cuvinte de duh, fapte memorabile îndeosebi prin istețime, spirit. Personaj real la origine, el devine treptat un mit, un pretext în jurul căruia se grefează mereu alte și alte întîmplări; de aici și transferul reciproc de texte între ciclul lui Nstratin și alte cicluri similare, al lui Til Ulenspiegel de pildă, observat de M. Gaster. În general, este admis că Nastratin Hogea reprezintă același tip care îmbracă în țările arabe ipostaza lui Guha, a lui Giufa în Italia meridională, a lui Hităr Peter la bulgari, a lui Păcală la noi etc. Despre încercările de identificare a personajului istoric care stă la originea celui literar, cf. Naili Pertev Boratav, *À propos de quelques tentatives d'identification de Nasreddin Hodja*, în *Internationaler Kongress der Volkserzählungsforscher*, Berlin, 1961, p. 21—25. Pentru relația lui Nastratin cu literatura bulgară, cf. M. Stajnova, *Les personnages de Hităr Peter et de Nasreddine Hodja dans la littérature populaire bulgare*, în *Etudes balkaniques*, 4 (1966), p. 199—206, și cartea lui Veliciko Vălcev, **Хитър Петър и Настрадин Ходжа** Sofia, 1975. Pe teren românesc, studiul lui Gaster a fost continuat de L. Șăineanu, *Nastratin Hogea*, în *Noua revistă română*, nr. 11, 1900. Cel mai bogat și mai sigur material pentru țările balcanice l-a adus însă regretatul Gh. I. Constantin, *Nasr ed-Din Khodja chez les Turcs, les peuples balkaniques et les Roumains*, în *Der Islam*, nr. 1—2, 1967. El a semnalat și faptul că D. Cantemir raportează primele anecdote despre Nastratin Hogea în mediul european, *Dimitrie Cantemir despre Nastratin Hogea*, în *Revista de istorie și teorie literară*, nr. 2, 1973. Pentru sugestii de amănunt vezi și cartea ns. *Literatura română și Orientul*, p. 81—82 (Nastratin Hogea și Anton Pann). Traduceri recente din snoavele lui Nastratin Hogea a dat, după sursele turcești, Viorica Dinescu.

(2) *Der Kaiser und der Abt* a fost tradusă în românește (de Kogălniceanu probabil) în *Alăuta românească*, nr. 2, 1838, p. 9—14, sub titlu *Împeratul și braminul, poveste a lui Buerger.*

(3) Există din această tipăritură, al cărei model a rămas necunoscut pînă astăzi, încă o ediție, tipărită la Sibiu, în 1830, precum și altele, apărute după cartea lui Gaster (cf. articolul *V. Aaron* de Rodica Șuiu în *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*). Data primei apariții, indicată de Gaster cu cîteva rînduri mai sus (1803), este greșită. Prima ediție apare în 1815, așa cum chiar autorul indică în enumerarea de la sfîrșitul capitolului.

Cornicea satelor XVI?!

(1) Despre Păcală există puține studii: S. Mangiuca, *Păcală de origine in Italia*, în *Calendar iulian, gregorian și poporal român*, I (1881), are doar un interes istoric. Mai recent: V.Eftimiu, *Legenda lui Păcală*, în vol. *Akademos* București, 1955; A. M. Sperber, *La valeur universelle de Păcală*, în *Revue roumaine*, XII (1958), nr.2; C. Ciuchindel, I. Brezeanu, *Snoavele populare din ciclul Păcală*, în *Lucrări științifice* (Galați), 1969; idem, *Le motif „Păcală" dans la littérature roumaine cultique* (!), în *Lucrări științifice* (Galați), 1971; prefața lui Ov. Papadima la romanul *Păcală și Tîndală* de C. Buzinschi, București, 1975 etc. Diferite texte, repovestiri sau utilizări ale personajului în afară de cea menționată a lui C. Buzinschi, la I. Slavici, I. Nădejde, S. Teodorescu-Kirileanu, Petre Dulfu ș.a.

Vezi și L. Șăineanu, *Ciclul lui Păcală*, în *Basmele române*, ed. a II-a, îngrijită de Ruxandra Niculescu, București, 1978. Pentru raportul lui Păcală cu omologul arab există o teză de licență a Monei Manciur-Răchită, *Guha și Păcală. Încercare de analiză tipologică*, 1980, București.

Fabule

(1) Despre fabula în literatura română cf. antologia și prefața Sandei Radian la vol. *Fabula în literatura română*, București, 1961. Asupra relației unor vechi fabule cu cărțile populare și folclorul, cf. I. Negrescu, *Influențele slave asupra fabulei românești*, în *Arhiva*, XXX (1923), nr. 1, și XXXII (1925), nr. 3; pentru cele preluate prin intermediarul lui La Fontaine, cf. Georgeta Loghin, *La Fontaine în literatura română*, Iași, 1981.

(2) Cel mai vechi manuscris cunoscut al *Esopiei* este din 1703; vezi discuția generală la N. Cartojan, *Cărțile populare ...*, vol. II, ed. a doua p. 313—333 și *Bibliografia* lui M. Moraru și C. Velculescu, partea întîi, p. 211—232. Un text complet al *Esopiei*, împreună cu pildele însoțitoare, a fost editat de I. C. Chițimia în 1956 după cea mai veche ediție a cărții, din 1795, și reluat în antologia *Cărțile populare ...*, vol. I, p. 113—234.

(3) Ediția din 1812 este precedată de încă trei, toate fiind tipărite la Sibiu în 1795, 1802 și 1807. Cea mai veche publicare a unor fabule esopice se face însă mai înainte, în volumul de *Alese fabule* al lui Nicolae Oțălea, Viena, 1784 (cf. Mircea Popa, *O carte veche necunoscută*, în *Steaua*, XXVII, 1976, nr. 6).

Proverbe

1) *Pildele filosofești*, tipărite în 1713 de Antim Ivireanu, sînt traducerea românească — prin intermediare italian și grec — a cărții lui Antoine Galland *Les bons mots et les maximes des Orientaux*, Paris, 1694. Identificarea și detalii la Al. Duțu, *Contribuții documentare la tratatul de istoria literaturii române*, în *Steaua*, XXVI (1965), nr. 9, apoi în *Les Dits des philosophes*, în *Revue des études sud-est européennes*, III (1966), nr. 3—4, și în volumul aceluiași, *Coordonate ale culturii românești în sec. al XVIII-lea*, București, 1968, p. 47 și urm., cu reproducerea textului la p. 71—116.

(2) Este probabil *Culegere de înțelepciune* de Dimitrie N. Darvar, București, 1827, tradusă de Iancu Nicolae Moldoveanu; *Moralicești haractiruri* ale aceluiași Dimitrie N. Darvar sînt traduse în românește (în ms. 3558 de la Biblioteca Academiei) de către C. Negruzzi. Despre toate acestea și cărțile care circulau în epocă cf. Al. Duțu, *Cărțile de înțelepciune în literatura română*, București, 1972, p. 19 și urm.

(3) O selecție din scrierile lui Cilibi Moise a fost recent editată de I. Dianu: Cilibi Moise, *Apropouri*, București, 1982, 111 p.

(4) Proverbul citat este concluzia unei fabule esopice: Fabula (și proverbul) circulă și la popoarele orientale, găsindu-se și în *Kalila și Dimna* (*Fabulele lui Bidpai*), însă eroul este un măgar, nu o cămilă. Într-o operă arabă clasică (*Cartea animalelor*, de al-Djahiz, sec. X) este vorba de un struț. Sub forma citată la Gaster, proverbul apare și la D. Cantemir, în *Istoria ieroglifică*.

(5) Concluzia lui Gaster privitoare la caracterul bogomilic al tuturor credințelor dualiste nu a fost confirmată de cercetările ulterioare, care arată că aria răspîndirii și influenței bogomilismului a fost, de fapt, foarte redusă în textele populare și apocrife. Cf. E. Turdeanu, *Apocryphes bogomiles et pseudo-bogomiles*, în vol. *Apocryphes slaves et roumains de l'Ancien Testament*, Leiden, 1981. Vezi și, mai departe, notele la cap. *Literatura religioasă*

(6) Ca și în cazul proverbului „Ai carte, ai parte", și aici înțelesul vechi originar, a fost pierdut cu timpul și s-a inventat altul, potrivit noului sens dominant al cuvîntului-cheie din expresie. În limba veche, *a pedepsi* însemna — pe lîngă sensul cunoscut azi — și „a învăța", prin calc după gr. παιϑεύω care avea ambele înțelesuri. Sensul originar e deci mult mai frumos și poate mai adevărat decît cel care apare azi, la prima vedere, și anume: „copilul neînvățat (needucat) rămîne nepricopsit".

(7) Întreaga arhivă a folcloristului I. C. Hințescu, culegerile sale în parte inedite, despre care se crezuse la un moment dat că s-au pierdut, se găsesc la Biblioteca Szechenyi din Budapesta (cf. Mircea Popa, *Manuscrise românești în biblioteci budapestane*, în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj-Napoca*, XXIII, 1980, p. 477).

8) Despre proverbe în general, istoria și poetica genului, cf. Cezar Tabercea, *Poetica proverbului*, București, 1982.

Ghicitori

1) Despre ghicitori în general cf. Ov. Papadima, *Ghicitoarea — formele ei de artă*, în vol. *Literatura populară română*, București, 1969, p. 231—346.

(2) Despre *Întrebări și răspunsuri* cf. N. Cartojan, *Cărțile populare* ... vol II, ed. a doua, p. 37—41 și mai ales studiul lui Al. Ciorănescu, *Întrebări și răspunsuri*, în *Cercetări literare*, I (1934) și textul, după ms. 3806 de la Biblioteca Academiei, de pe la mijlocul sec. al XVIII-lea, căci cel amintit de Gaster, mai vechi, se afla la Moscova (împreună cu tezaurul trimis în 1917 și restituit abia în 1957).

III. LITERATURA RELIGIOASĂ

(1) Mulți cercetători consideră astăzi că literatura religioasă (sau parareligioasă, căci este inspirată de legende sau texte biblice, fără a fi propriu-zis religioasă) nu aparține domeniului destul de imprecis delimitat al „cărților populare" sau al „literaturii populare", în cel mai larg sens, în care o concepe Gaster. În ansamblu, problemele sînt discutate în sinteza lui Cartojan, la care vom trimite pentru fiecare capitol care urmează. O chestiune de ansamblu, care va fi atinsă în mai multe locuri, va fi cea a influențelor bogomilice. După momentul de entuziasm, al teoriilor lui Hasdeu, preluate de Gaster, despre originea bogomilică a multor texte apocrife, cercetătorii moderni au devenit mai circumspecți din multe motive (aria răspîndirii bogomilismului nu s-a suprapus peste teritoriul românesc, momentul de expansiune al mișcării trecuse de mult în sec. al XVI-lea cînd se traduc primele cărți populare etc.). O reafirmare extensivă a tezelor „pro-bogomlice" la Anton Balotă, *Bogomilismul și cultura maselor populare din Bulgaria și Țările Române*, în *Romanoslavica*, X (1964), infirmate de E. Turdeanu în studiul său *Apocryphes bogomiles et pseudo-bogomiles* din 1950, reluat recent în

vol. *Apocryphes slaves et roumains de l'Ancien Testament*, Leiden, 1981, p. 1–74.

Pentru bogomilism în țările slave, cf. noua ediție cărții lui Iordan Ivanov **Богомилски книги и легенды**, Sofia, 1970, cu prefața și notele lui D. Anghelov. De asemenea, Dimităr Anghelov, **Богомилство в България** ed. a III-a, Sofia, 1969, 531 p. O lucrare generală cu privire la cărțile religioase apocrife: W.O.E. Oesterley, *An Introduction to the Books of the Apocrypha*, Londra, 1935.

Zidirea lumei. Adam și Eva.

(1) Pentru discuția de ansamblu, vezi Cartojan, *Cărțile populare ...*, vol. I, ed. a doua, p. 66–78. Pentru *Versul lui Adam*, pentru reflexul acestor texte în folclor, în poezia lui Blaga ș.a., cf. E. Turdeanu, *La vie d'Adam et d'Eve en slave et en roumain*, în vol. citat, p. 75–144.

(2) Pentru Palea slavă, vezi același, *La Palaea byzantine chez les slaves du sud et chez les Roumains*, în vol. citat, p. 392–403.

(3) Este vorba de *Hronograf, adecă numărare de ani ... prin osîrdia precuvioșiei sale chir Mardarie ...* (tradus), Neamț, 1837.

(4) Identitatea acestui manuscris aparținînd lui Eminescu a fost discutată de Al. Elian, *Eminescu și vechiul scris romănesc*, în *Studii și cercetări de biliologie*, I (1955), nota 3, p. 146–147; autorul înclină spre identificarea lui cu ms. 1070 de la Biblioteca Academiei, nedatat, pentru care Gaster ar fi ales prima oară (aici, în *Literatura populară*) data 1757, iar a doua oară (în *Chrestomatie*) anul 1760, ambele date referindu-se la episcopul Rafail al Buzăului, menționat de copist.

(5) Gaster este primul cercetător român care menționează cronograful aflat în colecția castelului de la Sigmaringen; el a fost descris și studiat de E. Turdeanu, *Cronograful romănesc de la Sigmaringen, 1679–1684*, în *Romanian Studies*, II (1973), p. 149–177; mai recent asupra raporturilor dintre diferitele tipuri de cronografe cf. Doru Mihăescu, *La plus ancienne synthèse roumaine des cronographes néo-grecs vénitiens du* XVII*e siécle* în *Revue des étude sud-est européennes*, XVIII (1980), nr 3, XIX (1981) nr. 1 și 2.

(6) Manuscrisul logofătului Giurescu din 1799, care a mai fost menționat și înainte, se află astăzi sub cota ms. 270 la Biblioteca Academiei; capitolul citat mai jos se află, după numerotarea modernă a bibliotecii, la f.54 –55.

(7) Manuscrisul menționat este, probabil, ms. 2658 de la Biblioteca Academiei (aproape toate manuscrisele care au aparținut lui M. Gaster se află astăzi în fondurile Bibliotecii Academiei, care a achiziționat în 1936 colecția sa aproape în întregime); cf. Al. Ciorănescu, *Întrebări și răspunsuri*, în *Cercetări literare*, I (1934), p. 57.

(8) *Călătoria lui Sith la rai* a fost publicată de Gaster, după manuscrisul menționat , în articolul său *Texte române inedite din secolul XVII*, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, I (1883), p. 78–80, după metoda filologică a lui Hasdeu, cu litere chirilice. Deși pus între ghilimele, pasajul oferit în continuare nu este un citat, ci un rezumat al său.

(9) Este probabil ms. 1164 de la Biblioteca Academiei.

(10) Manuscrisul utilizat de Gaster pentru studiul „Paliei", respectiv al *Poveștii lui Grigorie* ș.a. este ms. 469 de la Biblioteca Academiei, care a fost trimis la Moscova în timpul primului război mondial, împreună cu alte valori culturale, de teama invaziei germane. El n-a revenit în țară decît în 1957 și așa se explică de ce n-a putut fi utilizat de Cartojan în *Cărțile populare ...* și de alți cercetători interbelici. Titlul textului respectiv este însă, după vol. II al *Catalogului manuscriptelor românești*, de I. Bianu și R. Caracaș, 1913, p. 202, puțin diferit: *Cuvînt ales al lui Grigorie Bogoslav de cinstita cruce a lui Hristos și de cele două cruci a celor doi tîlhari.*

Cain și Avel. Lameh

(1) Vezi și N. Cartojan, *Cărțile populare ...* , vol. II, ed. a doua, p. 56–59.

Melhisedec

(1) Vezi și N. Cartojan, *Cărțile populare ...* , vol. I, ed. a doua, p. 143–149.

Avraam

(1) Vezi și N. Cartojan, *Cărțile populare ...*, vol. I, ed. a doua, p. 105–116, și E. Turdeanu, *Le Testament d'Abraham en slave et en roumain*, în vol. citat, p. 201–238.

(2) Pentru datarea codexului și în general pentru problemele filologice ale legendei lui Avraam, cf. lucrările indicate în Gh. Chivu și Mariana Costinescu, *Bibliografia filologică românească. Sec. al XVI-lea*, București, 1974, p. 159 și 163–164. M. Gaster reia discuția asupra acestui apocrif, cu aceleași date, în articolul *The Apocalypse of Abraham*, în *Transactions of the Society of Biblical Archaeology*, IX (1887), 1, reluat în culegerea sa *Studies and Texts*, London, 1925, vol. I, p. 92–123; el dă și o traducere engleză a textului.

Moise

(1) Vezi și N. Cartojan, *Cărțile populare ...*, vol II, ed .a doua, p.61–62.

Solomon

(1) Despre prezența unor elemente ale ciclului solomonian în foclorul românesc cf. Sabina Cornelia Ispas, *Raporturi între literatura apocrifă și creația folclorică literară. Ciclul solomonian în literatura română*, teză de doctorat, în ms., București, 1980. Cf. și N. Cartojan, *Cărțile populare ...*, vol. II, ed. a doua, p. 62–63.

(2) M. Gaster face aluzie la un text din *Coran* (sura XXVII, vers. 44) în care se prezintă regina din Saba intrînd în palatul lui Solomon: „văzînd (palatul) ea crezu că pe jos e apă și (ridicîndu-și puțin rochia) își arătă pulpele. (Dar Solomon) zise: e un palat podit cu cristal".

(3) Gaster revine asupra sibilelor și asupra textului din ms. 469 în articolul *The Sibyl and the Dream of one Hundred Suns*, publicat în *Journal of the Royal Asiatic Society*, 1910, p. 609–623; el arată acolo că Miletić a publicat textul slavon și traducerea română încă din 1893. El reia aici textul român și îi dă o traducere engleză. Articolul a fost reprodus în *Studies and Texts*, vol. I, London, 1925, p. 211–225. Singura cercetare de amănunt asupra acestui subiect este mai vechiul studiu al lui Dan Simonescu *Sibilele în literatura română*, București, 1928. Vezi și N. Cartojan. *Cărțile populare ...*, vol. I, ed. a doua, p. 149–155. Despre prezența sibilelor la Dosoftei, cf. Ștefan Ciobanu, *Versuri poloneze necunoscute în opera mitropolitului Moldovei Dosoftei*, în *Mélanges offerts* à *Charles Drouhet*, București, 1940, p. 67 și urm. Milescu este și el autorul unei scrieri despre „cele 12 sibile"; cf. O. Belobrova, **Н. Милеску. Эстетические трактаты**, Leningrad, 1978, p. 154–158, și art. *Nicolae Milescu: un profil*; în cartea noastră *Scriitori și curente*, București, 1982, p. 37–38.

Sibilele devin treptat un simbol pentru orice fel de preziceri și un atoatecuprinzător „tratat" de geomanție, chiromanție, tălmăcire a viselor ș.a., de numai 37 de pagini, apărut în 1849 la Iași, se chema *Sibila sau zodia foarte folositoare pentru fiecare om*. Într-o piesă a lui Voiculescu, Sibila (Savila) apare și ca nume propriu cu valori simbolice,purtat de un personaj care cumulează esențele nefaste ale înapoierii mistice, ale unor credințe ancestrale în vrăji, demoni, magie.

(4) Este vorba de *Cuvînt de prea înțeleapta Savila* din ms. 469 de la Biblioteca Academiei, amintit deja („Palia" românească), f. 427–437. Textul a fost publicat de T. Pamfile, *Sibile și filosofi*, în revista *Ion Creangă*, IX (1916), p. 157–159.

Dărîmarea Ierusalimului

(1) Vezi și N. Cartojan, *Cărțile populare ...*, vol. II, ed. a doua, p.65–68.

(2) Se pare că acest basm al lui Ispirescu a rămas inedit; el nu este menționat în ediția și bibliografia Aristiței Avramescu, P. Ispirescu, *Opere*, vol. I–II, București, 1969–1971.

Christos. Pilat.

(1) Vezi și N. Cartojan, *Cărțile populare ...*, vol. II, ed. a doua, p. 108–113.

(2) Este vorba de miscelaneul cu cota ms. 295 de la Biblioteca Academiei. Textul respectiv se află la f. 6 – 10 .

(3) Aceste „orthodoxographe" au fost tipărite în multe ediții. Dintre cele existente în bibliotecile noastre, menționăm *Orthodoxographa, hoc est theologiae sacrosanctae ac syncerios fidei doctores ...*, Basileae, 1509, unde epistolele lui Lentul și Pilat (către Nero!) figurează în partea a doua, p. 1–2, *Epistolae orthodoxographorum theologorum latinorum*.

(4) Există și alte ediții mai vechi: Gh. Popovici, *Minunile lui sfîntu Sisoe sau hotărîrea lui Pilat din Pont asupra lui Isus Hristos*, București, 1869 (reeditată în 1871, la Iași), precum și alte ediții, fără an și autor (cf. A. Fochi și colab., *Bibliografia generală a etnografiei și folclorului românesc*, I, București, 1968, p. 566).

Apocalipsul apostolului Pavel

(1) Vezi și N. Cartojan, *Cărțile populare ...*, vol. I, ed. a doua, p. 82–93. Un inventar al studiilor filologice asupra celor mai vechi manuscrise, la Gh. Chivu, Mariana Costinescu, *Bibliografia ...*, p. 168.

(2) Fragmentul din Codex Sturdzanus, reprodus și în *Chrestomatia* lui Gaster, vol. I, p. 1–3, cum indică autorul în notă, ca și atîtea alte ocazii similare în care Gaster citează cu trimiterea exactă texte apărute în primul volum al crestomației sale (purtînd ca an de apariție 1891) arată că, în momentul imprimării *Literaturii populare*, cel puțin o parte a primului volum al crestomației fusese tipărit. Din diferite motive, între care expulzarea sa în 1885, lucrul a fost probabil întrerupt și reluat mai tîrziu.

Epistolia Maicii Domnului

(1) Vezi și N. Cartojan, *Cărțile populare ...*, vol. I, ed. a doua, p. 93–105. Mai recent, F. Karlinger, *Ein rumänisches Volksbuch des 16. Jh.:*

Der Gang Mariae zu den Qualen, Salzburg, 1976, care dă și o traducere germană a textului din Codex Sturdzanus (p. 23—32). Cf. și Gh. Chivu, Mariana Costinescu, *Bibliografia ...* p. 167—168.

(2) Manuscrisul invocat este astăzi catalogat ca ms. 1155 la Biblioteca Academiei; el a fost scris de Ioniță Arhip din Suceava (care semna și Ioniță fon Arhip sau de Arhip) între 1784 și 1806. Textul la f. 104.

Epistolia domnului nostru Isus Hristos

(1) Vezi și N. Cartojan, *Cărțile populare ...*, vol. I, ed. a doua, p. 129—138. Toată discuția filologică asupra textului aflat în Codex Sturdzanus, precum și textul însuși, în *Manuscrisul de la Ieud*, text stabilit, studiu și indice de Mirela Theodorescu și I. Gheție, București, 1977, care acceptă însă datarea de cca 1622—1633, propusă de Al. Mareș pe baza examenului filigranologic. Vezi și D. Deletant, *The Sunday Legend*, în *Revue des études sud-est européennes*, XV (1977), nr. 3, p. 431—451.

(2) Este, probabil, ms. 1157 de la Biblioteca Academiei, miscelaneu din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, unde *Legenda duminecii*, acefală, începe în locul indicat de Gaster și ocupă treisprezece pagini: f. 32 —38 .

(3) Sporadic, apar toate zilele săptămînii în această ipostază, cf. Ov. Bîrlea, *Poveștile lui Creangă*, București, 1967, p. 54. Pentru întreaga chestiune, cf. Bîrlea, *Mică enciclopedie a poveștilor românești*, s.v. *zile sfinte*, p.542 și urm.

Legenda vinerei

(1) Vezi și N. Cartojan, *Cărțile populare ...*, vol. I, p. 197—205 și vol. II, p. 221—225 (pentru legenda celor 12 vineri). Pentru răspîndirea în folclor cf. Bîrlea, *Enciclopedia poveștilor românești*, s.v.

Minunile sf. Sisoe

(1) Vezi și N. Cartojan, *Cărțile populare ...*, vol I, ed. a doua, p. 184—197 și Gh. Chivu, M. Costinescu, *Bibliografia*, p. 167.

(2) Manuscrisul citat este, probabil, ms. 1159 de la Biblioteca Academiei, din 1705—1706, care și-a pierdut între timp începutul cu titlul citat de Gaster. Textul indicat se află la f. 129^{v} .

Cele 72 de nume

(1) Vezi și N. Cartojan, *Cărțile populare ...*, vol II, ed. a doua, p. 134—140. Chestiunea „numelor" divinității se pune probabil în chip similar pentru toate religiile monoteiste, iar numărul lor trebuie să aibe o semnificație benefică; în Islam, Allah are 99 de nume, „cele mai frumoase" (al-asnam al-husna).

Descîntecele

(1) Chestiunea a fost reluată de Gaster după multă vreme, cf. *Conjurations and the Ancient Mysteries*, în *The Search Quarterly*, II (1932), nr.3, p. 221—222. Vezi, recent, și Lucia Cireș și Lucia Berdan, *Descîntece din Moldova*, texte inedite (Caietele Arhivei de folclor, II), Iași, 1982, LXII+420 p. Obiceiuri cărturărești în practica descîntatului a descris Al. N. Mironescu, *O descîntătoare din Hangu*, în *Revista de folclor*, III (1958), nr.3. V. și Ov. Papadima, *Descîntecul*, în vol. citat, p. 347 ș.u.

(2) Pentru istoria amuletelor în general cf. Wacław Korabiewicz, *Šladami amuletu*, Varșovia, 1974. Pentru amuletele în spațiul românesc cf. N. Cartojan, vol. II, ed. a doua, p. 125—134.

(3) Manuscriptul citat se găsește în Biblioteca Academiei, ms. 1201.

Minunile Maicii Domnului

(1) Gaster reia chestiunea în articolul *Die rumänischen „Miracles de Notre-Dame"*, în vol. *In memorie di Napoleone Caixe Ugo Angello Canello. Miscellanea di filologia e linguistica*, Firenze, 1886, p. 333—344, unde prezintă cele 69 minuni dintr-o traducere românească a textului lui Agapie Landos din sec. al XVIII-lea. Texte populare, multe din culegerea lui S. Fl. Marian, sînt folosite într-un articol ulterior, *Rumanian Popular Legends of the Lady Mary*, în *Folk-lore*, 1923, nr.1, p. 45—85, de unde este reprodus în culegerea sa *Studies and Texts*, vol. II, p. 1090—1130. O parte a unui colind citat tot de Marian va fi pusă tot de Gaster în legătură cu „legenda lui Telebinus", cf. *The Legend of Telebinus and some Rumanian Carols*, în *Journal of the Royal Asiatic Society*, 1930, nr. 3, p. 628—631. Vezi și N. Cartojan, *Cărțile populare ...*, vol. II, ed. a doua, p. 141—162.

(2) Manuscrisul amintit ca fiind „în posesiunea d-lui Eminescu" este astăzi în Biblioteca Academiei, ms. 1064, însă nu datează din 1693, ci din 1742. Lectura greșită a datei a fost corectată de N. Cartojan; cf. discuția întreagă la Al. Elian, art.cit., p. 146.

(3) Cel mai vechi text tipărit este din 1820: *Minunile cele mai presus de fire ale prea sfintei ... fecioarei Mariei*, Rîmnic.

Vasilie cel Nou

(1) Vezi și N. Cartojan, *Cărțile populare ...*, vol II, ed. a doua, p. 202 — 216.

(2) *Viața sfîntului Vasilie el nou și înfricoșatele vămi ale văzduhului și dreapta judecată ...*, Rîmnic, 1816.

(3) Manuscrisul citat, *Cuvînt pentru sfîrșitul lumii* etc. este astăzi ms. 1137 la Biblioteca Academiei; însemnarea respectivă la f. 28^v.

Descoperirea sfintei liturghii

(1) Vezi și N. Cartojan, *Cărțile populare ...*, vol. II, ed. a doua, p. 219–221.

Cîntece

(1) Asupra cîntecelor de stea va reveni Gaster însuși, în prefața la ediția lui Anton Pann, în 1936. Vezi și E. Moldoveanu-Nestor, *Date inedite privind practicile folclorice tradiționale de Anul Nou din zona Buzău*, în *Revista de etnografie și folclor*, XVI (1971), nr. 4.

(2) Manuscrisul citat este ms. 1155 de la Biblioteca Academiei, iar textul se găsește, în numerotarea modernă, la f. 135^v— 138^v.

(3) Manuscrisul respectiv — nu un catavasier, ci un octoih — este ms. 1092 de la Biblioteca Academiei, scris la 24 februarie 1781 de ardeleanul Evstratie Popovici, care era „trăitoriu" în Moldova, la Măgura Ocnelor. Textul citat la f. 67^v.

(4) Autorul psaltirei în versuri este, după cum se știe, Teodor Corbea; fratele său, aflat în slujba lui Brîncoveanu, pentru care a îndeplinit mai multe misiuni diplomatice confidențiale, era David Corbea. Despre psaltirea în versuri cf. Oct. Șchiau și Doina Curticăpeanu, *Psaltirea lui Teodor Corbea*, în *Steaua*, XVIII, nr. 12, și Mihai Gherman, *Experiment poetic în „Psaltirea" lui Teodor Corbea*, în *Revista de istorie și teorie literară*, XXX, 1981, nr. 2.

(5) Este manuscrisul aflat sub cota ms. 1164 la Biblioteca Academiei, care a mai fost amintit.

(6) Cugetările respective din textele măhăcene au fost studiate și de D. Russo, care a arătat izvoarele lor bizantine (*Studii bizantino-române*, București, 1907, p. 1—13); pentru alte indicații cf. Gh. Chivu și Mariana Costinescu, *op. cit.*, p. 160 și urm. Despre versurile la morți cf. și cartea ns. *Preromantismul românesc*, p. 55 și urm.

(7) Gnomele numerice, care grupează anumite învățături după criteriul mecanic al numărului de însușiri, defecte etc., sînt cunoscute de mult; Milescu este compilatorul și traducătorul unei asemenea cărți cu exemple spicuite din antichitatea clasică, cf. N. Milescu, *Aritmologia*, în *Etica și Aritmologhia*, ediție, studiu introductiv și note de P. Olteanu, București, 1982.

(8) Pentru colinde vezi mai ales recenta carte a Monicăi Brătulescu *Colinda românească*, București, 1980.

(9) Pentru *Miorița* bibliografia este imensă; citàm doar studiul lui Adrian Fochi, *Miorița*, București, 1963, și pe cel al lui M. Eliade din vol. *De Zalmoxis à Genghiz Khan*, tradus și în românește, București, 1980.

(10) Pentru *Meșterul Manole* cf. și interpretările lui I. Taloș, *Meșterul Manole*, București, 1973, și M. Eliade, în vol. mai sus citat.

(11) Pentru *Inelul și năframa*, Hasdeu scrisese în rusește un comentariu destinat unui volum de folclor românesc, care n-a mai apărut; textul a fost publicat de N. N. Romanenko în ediția sa, B. P. Hasdeu, **Избранное**, Chișinău, 1978, iar în românește a fost tradus și publicat de St. Ilin și Elena Loghinovski în *Manuscriptum*, nr. 2, 1979 și urm., cu concluzii de I. C. Chițimia în nr. 3, 1980.

(12) Gaster premerge aici criticii moderne a metodei de culegere și publicare a folclorului prin „îndreptare", cum a făcut Alecsandri; cel mai cunoscut și mai categoric exponent al acestei direcții care condamnă contrafacerea folclorului este M. Schwartzfeld, *Poezii populare colecția Alecsandri, sau cum trebuie culese și publicate cîntecele populare*, Iași, 1889.

(13) Creangă a publicat în *Convorbiri literare* o singură baladă: *Lina Cătălina*, în nr. 10 din ian. 1882, p. 383—384. Altele în *Contemporanul*, în 1881—1882.

(14) Cele mai vechi orații tipărite sînt din 1810 (cf. Gh. Cardaș, *Cele mai vechi orații de nuntă tipărite*, în *Revista de etnografie și folclor*, XVI, 1971, nr. 4).

Irozi

(1) Vezi și N. Cartojan, *Cărțile populare ...*, vol. II, ed. a doua, p. 229—248.

(2) Alt text al unui „mister pascal" aparține, probabil, lui Picu Pătruț, care l-a copiat în 1852: *Mironosițele, adecă stihuri la învierea domnului nostru Is. Hs.* Pierdut astăzi, manuscrisul a fost publicat de D. St. Petruțiu, *Mironosițele. O dramă religioasă din ținutul Săliștii*, în *Anuarul Arhivei de folclor*, IV, 1937. De la Picu Pătruț au rămas de altfel mai multe manuscrise cu *Irozi* (cf. Oct. O. Ghibu, *Bibliografia operei lui Picu Pătruț din Săliștea Sibiului*, 1976, p. 4—5).

Cărți de prevestire și de noroc

(1) Vezi și N. Cartojan, *Cărțile populare ...*, vol. I, ed. a doua, p. 217—235. Pentru istoria generală a calendarelor, cf. *Kalendergeschichte*, hrsgg. von Winifried Theiß. Stuttgart, 1977.

(2) Manuscrisul lui Cipariu a fost regăsit de Al. Mareș în Biblioteca filialei Cluj-Napoca a Academiei; el a și confirmat datarea din sec. al XVII-lea, dar nu „de pe la sfîrșitul" său, ci din 1636 (cf. Al. Mareș, *Cel mai vechi gromovnic românesc,* în *Limba română,* XXIII, 1974, nr. 1).

(3) Este *Gromovnic al lui Iraclie împărat, carele au fost numărătoriu de stele. Acum a doua oară tipărit,* București, 1795. În a sa *Geschichte der rumänischen Literatur* (în *Grundriss*-ul lui G. Gröber, p. 422), Gaster arată că este în posesia unei tipărituri similare, însă fără loc și an de apariție, care ar putea fi — presupune el — prima ediție a cărții, nesemnalată pînă atunci de alte izvoare.

(4) Alte manuscrise semnalate de Emil Gheorghiu, Filofteia Mihai, *Calendare și gromovnice de interes medical,* în *Trecut și viitor în medicină,* sub red. Gh. Brătescu, București, 1981, p. 195—199.

(6) Un reflex al acestei credințe poate fi găsit la N. Filimon, în cap. XXX din *Ciocoii vechi și noi,* cînd Păturică, în noaptea dinaintea trădării lui Tudor, deschide Biblia și citește: „Văzut-am pe cel fărădelege înălțîndu-se ca cedrii Libanului; puțin însă și el nu mai era..."

(6) Observația pare întemeiată, pentru că singura carte manuscrisă care ne e cunoscută (Moise Bota, *Carte de visuri acum întîia oară din ungurie lucrată, care descrie spre ce lipsire videniile și arătările viselor a le înțelege...,* Buda, 1845) citată de M. Popa în articolul *Manuscrise românești în bibliotecile budapestane...,* era pregătită tot pentru tipar.

Doftorii

(1) Vezi și N. Cartojan, *Cărțile populare ...* , vol. II, ed. a doua, p. 284-286, I. A. Candrea, *Iarba fiarelor,* București, 1928, și *Folclor medical român comparat,* București, 1944. Pentru chestiunile generale, cf. *Medizinischer Okkultismus,* hrsgg. v. O. Prokop, Jena, 1962 și Giancarlo Zanier, *La medicina astrologica e la sua teoria,* Roma, 1977.

(2) Cum arată chiar Gaster într-un articol (*Rețetă sufletească. Studiu comparativ,* în *Anuar pentru israeliți,* VI, 1884, p. 19), textul este împrumutat din *Calendarul* pe anul 1850 al lui Anton Pann, p. 30. Tot acolo el menționează alte două texte similare, din manuscrise românești aflate în posesia sa, unul din 1777 iar celălalt din 1634.

INDICI*

I. De nume

Aaron, V.: 101, 114
Abbadie, J.d': 30
Aegidus: 352
Aelian: 96
Afanasiev, A.N.: 87, 108, 114, 287, 363
Aigner, L.: 316
Aldhelmus: 152
Alecsandri, V.: 25, 26, 152, 157, 160, 162, 164, 273, 313, 315, 316, 318, 320, 321, 326
Alexander Polihistor: 208
Alexici, G.: 379
Alexieva, Afrodita: 371
Alfonsi, Petrus: 37, 113
Alighieri: v. Dante
Amaduzzi, G.C.: 247
Andreopulos, Mihail: 49, 50
Anghelescu, M.: 371, 373—375, 386
Anghelov, D.: 384
Antim Ivireanu: 138, 139, 382
Antiphanes din Rhodos: 96
Aphtonius Rhetor: 123, 131
Appet, Jakob: 57, 284
Arhip, Ioniță: 388
Ariosto: 99, 115, 365

---

* Ediția princeps a cărții lui Gaster oferea cititorului trei indici: de manuscrise citate, de nume și de „materii". La primul am fost nevoiți să renunțăm; pe de o parte, n-au putut fi identificate toate manuscrisele citate de Gaster, adesea cu indicații foarte sumare (mai ales cele de la vechea Bibliotecă Centrală a Statului, desființată în 1901), iar pe de altă parte, oricum n-am fi putut menționa toate manuscrisele legate de textele în discuție care au apărut de atunci încoace și care se pot găsi în repertoriile curente și cunoscute. Indicii de nume și de subiecte au fost refăcuți, aducîndu-se completările și corecturile necesare, dar păstrînd formulările vechi, de cîte ori ele nu impietau asupra preciziei necesare. Am introdus în ambii indici numele și subiectele din comentariile noastre finale, nu însă și cele din prefață. Indicele de materii suplinește, în bună măsură, o tablă de materii analitică, astfel încît sumarul a păstrat doar titlurile generale ale capitolelor (n.ed.).

Aristides: 87
Aristotel: 28, 96, 137, 151
Arsenie, T.M.: 105, 219, 361
Artemidor din Efes: 351
Asachi, Gh.: 98, 133, 372
Asboth, O.: 361
Athanasius din Alexandria: 203, 206
Atheneus: 151
sf. Augustin: 137
Avicenna: 375
Avramescu, Aristița: 387
Axinte Uricariul: 28, 369
Aziel, M.: 70

Babrius: 125, 131
Baethgen, F.: 49
Baican, E.: 94, 378
Balotă, Anton: 383
Bandello, Matteo: 102, 363
Barac, I.: 54–57, 69, 361, 375
Baronius: 291
Baronzi, G.: 148, 159, 161, 165–170
Bariț, G.: 376
Barthélemy, J.J.: 100
Barthélemy Saint-Hilaire, J.: 33
Bartsch, K.: 144, 315
Basile, Gimabattista: 108
Bădescu, I.: 321
Bădicuț, I.: 373
Băncilă, P.: 322, 325, 326
Beal, Samuel: 33
Beda: 226
Beer, F.: 202, 206, 208
Behrnauer, W.F.: 112
Beldiman, A.: 99
Belobrova, O.: 386
Berdan, Lucia: 389
Benfey, Th.: 36, 43–45, 80, 92, 105, 108, 112, 130, 132, 358, 359
Bezsonov, P.: 42, 192, 312
Bianu, I.: 364, 385
Bickell, G.: 45
Bilciurescu, T.: 100
Bitay, Ileana: 368
Bîrlea, Ov.: 369, 388
Blaga, L.: 384
Boccaccio, Giovanni: 29, 35, 98, 102, 363
Bogdan, I.: 373
Bogrea, V.: 368
Boissonade: 49
Bolland, J.: 285
Bopp, Fr.: 360
Boratav, Naili Pertev: 380
Borănescu, Iane Apostol: 274
Borcilă, Mircea: 368
Bota, Moise: 392
Boțulescu, Vlad: 31, 370
Boves, Jehan de: 117
Bracciolini, Poggio: 108
Brătescu, Gh.: 392
Brătulescu, Monica: 391
Brentano, Clemens: 7
Brezeanu, I.: 381
Brockhaus: 49
Buber: 266
Burada, T.T.: 273, 279, 306, 311, 315, 320
Buzinschi, Corneliu: 381
Bürger, G.A.: 114, 380

Cacavela, I. :113
Cahane, R.: 227
Camilar, Eusebiu: 373
Camporesi, Pierro: 372
Candrea, I.A.: 392
Cantemir, D.: 17, 113, 321, 324, 369, 371, 380, 382
Caracaș, R.: 385
Caragiale, I.L.: 378
Cardaș, Gh.: 391
Carnoy, H.: 65
Cartojan, N.: 368–370, 372, 373, 376–379, 381, 383–392
Cassel, P.: 107, 340, 347
Caussin de Perceval, J.J.A.: 68
Cazotte, J.: 68, 75
Căpățineanu, Stanciu: 99
Câmpiniu, Radu: 89, 90
Cedrenus: 203
Cerisier (pater): 80
Chavis, J.: 68, 75
Chesterfield (lord): 140
Chițimia, I.C.: 368, 369, 371–373, 376–378, 381
Chivu, Gh.: 385, 387, 388, 390
Chrisostom: v. sf. Ioan Chrisostom
Cicanci, Olga: 371
Cicero: 119
Giraldi Cinzio, G.: 102
Ciobanu, Șt.: 371, 386
Ciorănescu, Al.: 383, 385
Cipariu, T.: 17, 44, 75, 252, 303, 333, 392
Cireș, Lucia: 389
Ciuchindel, C.: 376, 381
Clearh: 151
Clemens (papă): 257
Climent ot Pîrșcoveni: 234
Codrescu, Th.: 298
Comparetti, D.: 49
Condeescu, N.N.: 376
Constantin, Gh.I.: 380
Cosquin, E.: 54
Costin, Miron: 17, 369
Costin, N.: 17, 28, 369
Costinescu, Mariana: 385, 387, 388, 390
Corais, A.: 125, 129, 131–133
Corbea, T.: 303, 390
Coresi: 179
Cornaro, V.: 89, 377
Cornea, D.: 357
Creangă, Ion: 195, 251, 321, 361, 391
Crețu, Gr.: 18
Croce, Giulio Cesare: 59, 60, 372
Curatola, G.: 370
Curticăpeanu, Doina: 390
Cypède, Pierre de la: 377

D'Ancona, A.: 185
Daneau, L.: 291
Danielopol, N.: 140
Dante: 115, 201
Darvari, D.N.: 190, 382
De Gubernatis, A.: 317
Del Chiaro, A.M.: 17, 138
Deletant, Dennis: 388
Demetrius din Faleron: 125
Densusianu, Aron: 39, 188, 191, 306, 309, 353
Destunis, S.: 241
Dianu, I.: 382
Digenes, Antonias: 87
sf. Dimitrie Rostovski: 178
Dinescu, Viorica: 380
Diogene: 119
Diogene Laertius: 135
al-Djahiz: 382
Dorat, C.-J.: 88
Dorotheus din Monembazia: 179, 198–200, 214, 230
Dosoftei: 230, 303
Dsanglun: 220
Dulfu, Petre: 381
Dunlop, John: 35, 55, 59, 70, 80, 87, 88, 91, 98, 99, 101, 106–108, 114, 117

Du Meril, E.P.: 323
Durand (truver): 55
Duțu, Al.: 367, 382
Düringsfeld, Ida v.: 135, 136

Eliezer, R.: 37, 185, 198, 199
Eftimiu, Victor: 381
Eliade, Mircea: 391
Elian, Al.: 370, 384, 389
Eminescu, Mihai: 33, 35, 36, 84, 89, 178, 282, 283, 285—287, 289, 290, 292, 362, 370, 377, 384
Emmich, M.: 80
Ennius: 127, 128
Epimenides: 124
Erasmus din Rotterdam: 135
Esop: 124—127
Eustatievici, D.: 292
Eustatius: 247

Fabricius, J.A.: 106, 174, 184, 193, 195, 198, 199, 203, 206, 208, 212, 213, 219, 225, 233—235, 246, 289, 335, 336
Faernius: 125
Fedru: 124, 125, 130
Filatov: 374
Filimon, N.: 360, 392
Firdousi: 78
Florian, J.P Claris de: 99
Fochi, Adrian: 387, 391
Fotino, Dionisie; 89
Frankfurter, Philip: 109
Franzius: 340
Friedreich: 153
Fundescu, I.C.: 116, 159, 160, 162, 165, 167—170, 361

Gaetani (T. De Vio): 253
Galahov, A.: 75, 143, 153
Galeatovski, I.: 377
Galenus: 355
Galfredus: 125
Galland, Antoine: 55, 57, 68, 69, 75, 373—375
Gaster, M.: 47, 104, 106, 116, 144, 177, 215, 220, 225, 230, 262, 265, 295, 298, 315, 333, 340, 368—372, 374—378, 380—386, 388—392
Gaulmin: 212, 214
Gautier, Th.: 68
Gautier de Coincy: 283
Geanoglu-Lesviodax, Al.: 340, 345 348, 351
Geiler von Kaisersberg, J.: 108
Genthe, H.: 282
Gervasius: 27, 193, 206
Gesticone, Th.I.: 92
Gfrörer, A.F.: 174, 212, 314
Ghenadie (mitrop.): 252
Gheorghiescu, Stanciu: 70, 71, 375
Gheorghios Hamartolos: 178, 198, 207, 208, 225
Gheorghiu, Emil: 392
Gherman, M.: 390
Gheție, Ion: 388
Ghibu, Oct. O.: 379, 391
Giafer el-Sadic: 342
Gimaret, Daniel: 370
ser Giovanni (Giovanni da Prato), 102, 363
Giurescu (logofătul): 180, 265, 277, 289, 295, 384
Glykas, M.: 74, 193, 203, 219, 300
Goethe, J.W.v.: 125, 283
Golescu, Iordache: 118, 148, 149
Gonzenbach, Laura: 48, 145, 263
Gorjan, Gherasim: 69, 375
Gorski, A.: 178
Graesse, J.C.T.: 83
Gravina, Francesco: 253
Grămescu, H.: 373
Greceanu, Radu: 97, 327, 340
Grecu, Vasile: 370, 377
Greenfield, J.C.: 376
Grigorie al Argeșului (episc.): 97
Grigorie din Măhaci: 248, 295
Grimm, J.L.K.: 126, 201, 291, 298, 358, 360, 363
Grimm (frații): 7, 65, 81, 87, 287
Griesebach, E.: 379
Gröber, G.: 392
Grünbaum, M.: 80, 206, 300
Görres, J.: 7, 48, 275, 340
Gubernatis: v. De Gubernatis
Guarini, B.: 88
Gueulette, Th.S.: 55
Guerini, O.H.: 59
Guevara, A.: 369
Guido da Pisa: 30

Habicht, Chr.M.: 49, 57, 68, 71, 374
Hagen, Fr.H. von der: 55—57, 68, 71, 80, 87, 116, 284, 285, 374
Hagen, H.: 153, 160
Hahn, J.G. von: 316, 321, 364
Hamartolos: v. Gheorghios
Hammer-Purgstall, J. von: 37, 79, 98, 212, 214
Hanna al-Halabi: 374
Hartmann, K.A.M.: 323
Hasdeu, B.P.: 17, 18, 30, 74, 75, 154, 176, 209, 212, 222, 237, 238, 240—246, 248—250, 252, 260, 261, 265, 266, 277, 279, 298, 305—307, 309, 313, 316, 370, 383, 391
Hawari, Rida: 374
Hebers: 49
Heliade-Rădulescu, I.: 54, 100, 305, 372
Heliodorus: 87, 88
Herbelot de Molainville, Barthélemy d': 198, 342
Herder, J.G. von: 7, 37
Herodot: 96, 362, 363
Hesiod: 124
sf. Hieronim: 291
Hințescu, I.C.: 132, 148, 150, 325, 383
Hippocrat: 355
Homer: 125, 135, 347
Hommel, F.: 95, 96
Houdar de la Motte: v. La Motte-Houdar
Horapollon: 96
Hroswitha: 283
Hudiakov: 153

Iacov (mitrop.): 344
Ialkut: 214
Iarcu, D.: 18, 64, 94, 115, 139, 152, 161—170, 305, 333, 341, 369
Ibn al-Muqaff'a: 45, 371
Ienibace: 81
Ilin, St.: 391
sf. Ioan Chrisostom: 97, 327, 328
sf. Ioan Damaschinul: 29, 31
Ioan Eclisiarhul: 31
Ioan al Miralichiei: 203
Ionescu de la Brad, Ion: 360
Iorga, N.: 367, 368, 370, 371
Iorgovici, D.: 18
Isidor: 137

Ispas, Sabina Cornelia: 372, 386
Ispirescu, Petre: 35, 64, 78, 80, 86, 90, 116, 118, 131, 133, 140, 148–150, 152, 157, 159–170, 231, 360–362, 387
Istrate, G.: 368
Iulius Valerius: 15
Ivanov, Iordan: 384

Jacobus a Voraginus (Iacopo da Varazze): 30, 282
Jagić, V.: 16, 75, 175, 192, 195, 198, 222, 238, 294, 321
Jantil, Ecaterina: 89, 90
Jarnik, Ján Urban: 150
dom Jehan: 49
Jellinek, A.L.: 223
Jipescu, Gligore: 98, 146, 150, 233
Jireček, C.: 75
Johan de Capua: 45
Josephus Flavius: 208
Juan Manuel: 102, 106, 117
Julien, Stanislas: 36, 112
Juvenal: 137

Karadžić, Vuk St.: 78, 135
Karlinger, Felix: 370, 372, 376, 387
Kehagioglou, G.: 371, 372, 375
Keller, H.A.: 49
Kern, I.: 209
Kind, Th.: 315–319
Kirchoff, H.W.: 106, 107, 126
Kogălniceanu, M.: 17, 28, 321, 324, 380
Korabiewicz, Waclaw: 389
Köhler, R.A.J.: 48, 65, 145, 263
Krîlov, I.A.: 133
Kunisch, R.: 362

Lackner, Irmgard: 370, 372
La Fontaine, J. de: 105, 112, 125, 129–133, 381
Lambroponis, C.: 377
La Motte-Houdar, A.: 124
Lambanitsiotis, Polizois: 375
Lambrior, Al.: 148, 149, 344
Land: 95
Landau, M.: 363
Landos, Agapie: 282
Lazăr, Gh.: 375
Le Batteux: 124
Lecca, C.: 372
Legrand, E.: 117
Lessing, G.E.: 124
Lenormand, M.A.: 352
Lenormant, Fr.: 268
Leo (arhipresbiterul): 15, 16
Leroux de Lincy: 135
Leukadios, St: 235
Levita, Elie: 70
Liebrecht, F.: 27, 28, 33, 35, 45, 55, 59, 70, 80, 87, 88, 91, 98, 99, 106–108, 112, 114, 193, 194, 200, 315, 316, 318, 319
Lihaciova, O.P.: 371
Loghin, Georgeta: 381
Loghinovski, Elena: 391
Loqman: 126, 144
Ludovic de Dieu: 234
Lupeanu, Al. : 370
Luria, I.S.: 371
Luther: 106, 109

Macedonski, Al.: 54
Machiavelli, N.: 91, 378
Malalas: 178, 198
Malvenda, Th.: 291
Maiorescu, T.: 99
Manasse, C.: 74
Manciur-Răchită, Mona: 381
Mangiuca, Simion: 311, 381
Manuel: v. Juan Manuel
arcovici, Simion: 99
Mardrus, J.C.: 373
Mareș, Al.: 378, 388, 392
Margareta de Navarra: 102
Marian, S.Fl.: 262, 268, 269, 271, 273, 274, 279, 317, 320, 340, 389
Marienescu, At.M.: 191, 233, 251, 252, 311, 313, 314, 317–321
Marinescu-Himu, Maria: 377
Marmontel, J.F.: 99, 100
Massmann, H.F.: 214
Massuccio Salernitano: 102
al-Mas'udi: 67, 373
Mavrodin: 100
Mazilu, D.H.: 370
Mării, I.: 368
Melchisedec (episc.): 183, 307, 322
Migne, J.P.: 156, 291
Mihai, Filofteia: 392
Mihăescu, Doru: 384
Mihăilă, Gh.: 373
Mihăilescu, Th.: 264
Miklosich, Fr.: 16, 335
Miladinovți (fr.): 251
Milescu, N.: 386, 390
Miletić, L.: 386
Miniat, Ilie: 179
Mironescu, Al.N.: 389
Moise, Cilibi: 109, 140, 380, 382
Moise din Chorene: 15
Moldoveanu-Nestor, E.: 390
Moldoveanu, Iancu Nicola: 382
Moraru, Mihai: 368, 369, 371–373, 376–379, 381
Montfaucon, B. de: 203
Moxa, Mihail: 74
Melampus: 340
Mussafia, Ad.: 185
Murner, Th.: 109
Musaeus, J.K.A.: 117
Müller, Carl: 15
Müller, F.: 331
Müller, Max: 45, 105

Naht, Martin: 375
Nangis, Guillaume de: 247
Nădejde, I.: 381
Năsturel, P.V.: 369
Năsturel, Udriște: 31, 369
Neagoe-voievod: 94
Nebunelli: 61, 64
Negrea, Gr.: 99
Negrescu, I.: 381
Negruzzi, C.: 357, 382
Nesselmann, G.H.F.: 319
Nevostruiev, K.: 178
Niculescu, Ruxandra: 381
Novaković, St.: 16, 29, 30, 33, 34, 153, 154, 238, 279, 294, 312, 335. 336, 340, 341, 343, 355

Odobescu, Al.: 313
Oesterley, Hermann: 34, 36, 65, 72, 74, 98, 101, 104, 106, 107, 112, 113, 119, 126, 133, 287, 298
Oesterley, W.O.E.: 384
Oldenburg, S.: 371
Olteanu, Pandele: 390
Oțălea, N.: 382
Ovidiu: 101, 137, 379

Pamfile, T.: 386
Pann, Anton: 41, 45, 54, 56, 57, 65, 75–78, 89–91, 102, 103, 107, 108, 110–112, 117–119, 129, 131–133, 143, 145, 148, 150, 156–160, 168, 169, 188, 191, 233, 242, 302, 303, 305–307, 311, 325, 351, 380, 390, 392
Pantea, Simeon: 50
Papadima, Ov.: 381, 383, 389
Passow, Arnold: 319
Pauli, Johann: 108, 112, 133
Pătruț, Picu: 379, 391
Păunescu, I.: 322
Perger, A. von: 194, 262, 318
Perry, B.E.: 371
Pétis de la Croix, Fr.: 55, 68, 374, 375
Petronius: 99
Petruța, Efrem: 376
Petruțiu, D.Șt.: 391
Phaedrus, v. Fedru
Phalerus: v. Demetrius
Piru, Al.: 379
Piru Tesalianul, D.: 357
Pitra (card): 257
Pitré, Giuseppe: 135, 243
Pîpin, A.N.: 75, 177, 184, 187, 198, 202
Planudes,Maxim: 75, 126
Platon: 137
Pleșoianu,G.: 81, 100, 376
Pliniu: 96
Plutarh: 17, 112
Poggio: v. Bracciolini
Polites: 241
Pompiliu, Miron: 316, 319, 320
Pomponius Mela: 96
Pop, V.: 376
Popa, Mircea: 371, 382, 383, 392
Popescu, N.D.: 100, 161, 361
Popescu-Vîlcea, G.: 378
Popovici, Gh.: 387
Popovici-Barcianu, Sava: 379
Porfiriev, I.I.: 178, 187, 192, 193, 198, 201–203, 205, 206, 208, 214, 215, 225
Priscian: 137
Prodicus: 131
Prokop, O.: 392
Pseudocallisthene: 14, 27
Pseudoionathan: 212

Quintus Curtius: 17, 369

Radian, Sanda: 381
Radloff, W.: 48, 165
Rafail: 69, 283, 375
Reiche, Fr.: 140
Reiff: 351
Richer (?): 124
Rinaldini, Rinaldo: 100
Rîbnikov, P.N.: 321, 336, 340, 346
Rîpă-Buicliu, Dan: 379
Rîureanu, I.M.: 99
Robert, A.C.M.: 125, 130–133
Roccholz: 298
Roman-Moraru, Alexandra: 378
Romanenko, N.N.: 391
Romulus: 125, 130
Ronetti-Roman: 361
Roskoff, G.: 179
Rost, Leonhard: 376
Rostovski: v. Dimitrie
Rosweydius: 30
Roșu, Teodor: 18
Rousiadis, G.: 338
Russo, Demostene: 390
Rutebeuf: 238

Sacchetti, Franco: 102
Sachs, Hans: 106, 323
Sadovnikov: 153
Sappho: 151
Schall, Carl: 68, 71, 374
Scheible, J.: 279, 284
Schiau, Oct.: 390
Schmidt, B.: 261, 318
Schmidt, J. Chr. von: 81, 376
Schmidt, J.J.: 79
Schmidt, Val.: 37, 113, 114
Schmidt, Wilhelm: 18, 27, 80, 322
Schott, A.: 27, 194
Schott (frații): 87, 220, 231, 360
Schröer: 323, 324
Schuller, J.K.: 18, 251, 321, 324
Schwartzfeld, M.: 140, 391
Sementovski: 153
Seth, Simeon: 455
Shakespeare, W.: 29, 35, 101, 111
Siemenschi, Th.: 371
Simeon Logotheta: 203
Simion Metafrastul: 230
Simone Carmelitano: 253
Simonescu, Dan: 368, 369, 371–373, 376–379, 386
Simrock, K.: 83, 101, 108
Sjörberg, L.O.: 371
Slavici, I: 251, 361, 381
Slușanschi, Dan: 369
Smîntînescu, D.: 375
Smochină, N.: 378
Smochină, N.N.: 378
Socrate: 125, 137
Soldan: 279
Speranția, Th.D.: 118
Sperber, A.M.: 381
Sreznevski, V.: 241, 291
Stajnova, M.: 380
Stamati, C.: 361
Stamati, Teodor: 78, 133, 152, 158, 160, 163–167, 170
Stănescu, D.: 377
Steinberg, H.: 264
Steinschneider, M.: 30, 37, 70, 226
Stesihorus: 131
Steuerman (?): 268
Stier: 220
Stoianovici, M.: 100
Stoica, Șt.: 322
Straparola, G.: 55, 80, 102, 117
Strilbițki, Mihail: 350
Stumpf: 247
Sulzer, Fr.J.: 17, 69, 70, 282, 291, 292, 303, 324, 333
Sumțov: 321
Symphosius: 152
Syncellus: 206, 208

Šafarik. P, 335, 340, 341, 343
Şăineanu, Lazăr: 380, 381
Šliaphin I.A.: 378
Ştrempel, G.: 369
Şuiu, Rodica: 381

Tabarcea, Cezar: 383
Tacit: 96
Taloș, I.: 391
Talvij: 316, 318
Tasso, Torquato: 365
Tendlau: 200
Teodorescu, G.Dem.: 108, 136, 255, 311, 326
Teodorescu, Mirela: 388
Teodorescu-Kirileanu, S.: 381
Theiß , W.: 391
Theodoret: 135
Thilo: 174, 233
Tihonravov, N.: 154, 176, 177, 182, 184, 187, 192, 201, 203, 206, 209, 212—214, 219, 230, 238, 240, 261, 262, 266, 294, 299, 332, 335—337, 340
Timoneda, Juan: 35, 102
Tischendorf, C.: 174, 185, 233, 235, 237, 240, 243, 336, 339
Tit Liviu: 131
Tîmpeanu, Scarlat Barbu: 100, 379
Tocilescu, Gr.: 84, 89, 292, 299, 377
Toma din Aquino: 137, 291
Turdeanu, E.: 382—385

Ţichindeal, D.: 133

Valerius Maximus: 119, 351
Vartic, Toma: 117
Vasilescu-Capsali, N.: 379
Vălcev, V.: 380
Velcea pitar: 289
Velculescu, Cătălina: 368—373, 376—379, 381
Verbuncescu, Ioan: 342
Veselovski, A.: 46, 48, 60, 65, 104, 114, 183, 192, 195, 216, 219, 222, 223, 225, 226, 243, 247, 251—253 255, 257, 259, 340, 341
Vincentius Bellovacensis: 30, 125
Vinețki, Gavril: 356
Virgiliu: 28, 52, 133, 347
Voiculescu, V.: 386
Voltaire: 99
Vulcan, I.: 97, 364

Wander: 135
Weil, G.: 79, 98, 212, 214
Weinhold, K.: 302, 323
Weismann, Heinrich: 15
Winer, G.B.: 27
Wolf, J.W.: 298
Wolff, Leon: 100, 161, 164, 165, 361
Wright: 106
Wuttke: 347
Wüstenfeld, H.: 79, 342

Xaverino: 234

Zacher, Julius: 14, 15, 28, 79, 83.
Zamfirescu, Dan: 370
Zane, A.: 37
Zanier, Giancarlo: 392
Zlataust: v. sf. Ioan Chrisostom
Zotenberg, H.: 370
Zunz, Leopold: 266

II. De subiecte, motive şi titluri
(ale operelor anonime)

Adam: din cîte elemente s-a zidit, 182—184; explicarea numelui său, 184; gonirea din rai, 185—186; comparat cu legendele slave, 187; verșul lui Adam, 188—191; cîntecele de stea pe care le-a inspirat, 191—192; legenda despre capul lui Adam, 195;
Adam și Eva: povestea lor, 184—187;
Aethiopica: v. Iliodor;
Alexandria: diferite vederi în prelucrarea ei, 14; originea alexandrină, 15; diferite prelucrări și traduceri, 15—16; manuscriptele slavone, 16; versiunea română, 16—17; date despre tipărirea ei, 17—18; coprinsul, 19—24; relația cu folclorul, 25—27
Alexandru Machedon: istoria lui răspîndită la toate popoarele, 12; reprezentant al cavalerismului în Evul Mediu, 15; erou legendar al popoarelor orientale, 16; călătoria lui la rai, 22
amulete: 268—270, 278
analogia (în crearea apocrifelor): 237 (v. și *Apocalipsul apostolului Pavel*)
Antihrist: legenda lui în *Alexandria*, 27—28; în *Viața sf. Vasilie cel nou*, 289—291
apa vie: în *Alexandria*, 26; în *Minunile Maicii Domnului*, 286
apocalipse: 174; *Apocalipsul apostolului Pavel*, 237—240; devenit cîntec de stea, 306
apocrife: 174; apocrife bogomilice, 175; prigonirea lor de către biserică, 176
Apollonius din Tyra: 107, 156, 364
Archir și Anadan: 74; originea și prelucrări ulterioare, 75; manuscripte românești, 75—76; cuprinsul lor, 76—77; potriviri cu *Esopia* și *Bertoldo*, 77, 126; cu cercul solomonic, 78, 217; izvoare orientale, 79; paralele în literatura populară, 79—80; pilde intrate în folclor, 142—143; originea unor ghicitori, 159—160
Arghir și Elena (de Barac): greșit identificat de Hasdeu cu *Archirie*, 75; basm versificat, 361
Așmedai: prototip al lui Merlin, Kitovras, Marcolf, Bertoldo, 58—59; cercetările lui Veselovski, 60
astrologie: 328—331
Avel: v. Cain
Avemeleh: somnul lui cel lung, 228—230; în doftorii, 335
Averchie: poruncește diavolului să mute o capiște, 286

Avestița, aripa Satanei: 260; înrudirile cu *Minunile sf. Sisoe*, 261, paralele grecești, 261; prototipul ebraic, 262; fragment de descîntec, 262; tipărituri moderne, 264; transformat în descîntec, 269—270
Avraam: ciclul de legende, 206 ș.u.; *Moartea lui Avraam*, 209—212; cuprinsul după un ms. din 1813, 210—211; caracterul bogomilic, 211—212; originalul grecesc, 212; analogia cu legenda ebraică despre moartea lui Moise, 212

Balade: specificul lor, 312; legătura cu colindele, 313; *Miorița*, 313—315; *Meșterul Manole*, 315—316; *Visul lui Tudor* 316;, *Stanciu și Voichița* 316; *Petrea*, 317; *Pintea*, 317; *Inelul și năframa* (paralela cu *Tristan și Isolda*), 318; *Soacra*, 319; metoda de culegere a baladei, 320—321
basm: teoriile lui Benfey și Grimm, 358—359; originea novelistică (literară), 360; culegerile românești de basme, 360—362; paralele egiptene, 362; epizoade din Herodot, 364; din Tasso și Ariosto, 364—365; basme românești sub diferite forme: *Pomul iertării păcatelor*, 194 *Alb împărat și Roș împărat*, 220, basm inedit de Ispirescu, 231, sf. Duminică în basme, 251—252, basmele în *Halima*, 70
Bertoldo: în relație cu visele semnificative, 47; originea talmudică, 38, 217; în literatura română, 61—67; cuprinsul, 61—64; în relație cu *Archirie și Anadan*, 77; cu *Till Buhoglindă*, 109; sursă principală pentru proverbe, 141—142; pentru ghicitori, 158—159
Biblia: apocrifele sînt prilejuite de episoadele obscure, 174; elemente inițiale ale legendei lui Cain și Avel, 196; 199; despre Solomon, 216; în cîntecele de stea, 301, 304
bilete de plăcintă: 349—350
bocete („verș" la morți): texte de origine diecească, 306—307; paralele slavone, 312
bogomilism: în proverbele românești, 146; cărțile apocrife de origine bogomilă, 174—177; în *Legenda despre lemnul crucii*, 192—194; în *Moartea lui Avraam*, 211; în *Apocalipsul apostolului Pavel*, 237; în *Călătoria maicii domnului la iad*, 242; în *Epistolia domnului nostru Isus Hristos*, 246; în *Minunile sf. Sisoe*, 260; alte studii, 383
buddhist: originea buddhistă a lui *Varlaam și Ioasaf*, 37; paralele buddhiste la *Cele 12 vise ale lui Mamer*, 46—47; paralele buddhiste la *Archirie și Anadan*, 79

Cacavela: personaj istoric devenit legendar, 111; disputația lui cu un hoge, 113
Cain și Avel: legenda biblică, 196; legenda apocrifă, 196—197; originea orientală, 198; variante slavone, 198—199; moartea lui Cain (Lameh), 199—200; în *Întrebări și răspunsuri*, 201; și petele din lună, 201
calendarul: mijlocitor al cărților de prevestire, 328; cuprinsul *Calendarului pe 140 ani*, 330—331
Calomfirescu (Radu): balada lui, 26
călătorii: a lui Alexandru la rai, 22; pe un cocoș (basm inedit), 47; *Călătoria lui Sith la rai*, 185—186; a lui Avraam la cer, 211; a ap. Pavel la cer, 237—239; a maicii domnului la iad, 240—242; a sf. Grigorie la cer, 288—289
căpcăun: în *Alexandria*, 26
cărți de prevestiri: 327; cărți de astrologie, 323—330; gromovnice, 332—335; obrociri de zile, 335—337; prognosticon, 337—338; coliadnic, 339—340; trepetnic, 340—342; zodiac, 342—344
cărți de noroc: 334—351
cărți de vise: 351—352
Cei șapte înțelepți, 49
Cei trei frați gheboși, 54
Cele douăsprezece vise ale lui Mamer, 46—48, 371
Cele șaptezeci și două de nume ale lui Hristos, 265—267
cîntece: populare — v. balade, orații; de stea, originea lor, 301—303; legătura cu bocetele, 306; originare din *Varlaam și Ioasaf*, 38—42; din *Apocalipsul maicii domnului*, 242—243; *Cîntecul pustiei*, 38—41; 302; *Cîntecul voinicului strein*, *Cîntecul românilor viteji*, *Cîntec de mîngîiere* etc., 310
cereri de iertăciune: 321—322
Chrisostom (sf.): pildele lui, 95
Christos: apocrifele inspirate, 232—236
clasificarea literaturii populare: 9
cocoșul: călătoria sa la iad, 47; cîntarea profetică, 300
coliadnic: 339—340
conăcărit: v. orații
Condemnatio uvae: 107
Conde Lucanor (El): 105—106
conjurațiuni: formule, 279—280
copil făgăduit dracului înainte de naștere: 286—287
Coran: paralele la *Archir și Anadan*, 79; la *Floarea darurilor*, 98; la ciclul solomonic, 218; și textul respectiv, 386

Cornicea satelor: 115—118
Cosma și Damian (sf.): în descîntece, 273
Cosorucica (Косоручка): 87
crăciun: importanța simbolică a zilelor de crăciun, 339—340
credința populară de origine literară: în *Alexandria*, 25—26; diverse,
credințe mitologice persistente în creștinism: 173
creștinismul: influența sa, 173
crucea: originea bogomilică a legendei despre lemnul crucei, 162; redacția ei românească, 192—193; paralele orientale și occidentale, 193—194 prototipul biblic, 194
Cucul și turturica, 313

David proorocul: i se atribuie gromovnicul, 335
Dărîmarea Ierusalimului: legenda 226; recenziunile române și rezumatul 227; în *Viețile sfinților,* 230; relația cu basmele, 231—232
De cînd ploua cu cîrnați povestea, 54
Dedu-Ivan: erou de snoave, 116
descîntecele: 267; elemente luate din apocrife, 268; tipurile, 273—274; de albeață,; 229—272; de fapt, 274;, paralele germane, 275—276 invocațiune, 277—278; *Sator-arepo,* 287; exorcisme, molitve, sfeștanie, 281
Descoperirea sfintei liturghii: legenda, 291; izvoare, 292; coprinsul 292—94; în *Întrebări și răspunsuri,* 294 ș.u.
doftorii textul cel mai vechi, 353; exemple, 354—355; tipărituri, 356—357; doftorie sufletească, 358
Dolopatos: 49
Dorofata: v. *Vorbirea în versuri*...a lui I. Barac
dracul: semnificația cuvîntului, 175—176; rolul său în fantezia populară, 179; diferite legende, 180—182; pactul său cu Adam, 187-190; exorcisme pentru alungarea dracului, 279—280
Dracul și femeia: originea cărții, 91; coprinsul, 91—92; prototipul indic 92; devine basm, 92—94; alte paralele, 106, 108; în proverbe, 146; în ghicitori, 159; în basm, 364; v. și Belphegor
Ducipal: 19, 26
duminica: apocriful — v. *Epistolia domnului nostru Isus Hristos;* în basmele române, 251

Efes: *Cei șapte coconi din Efes,* 231
Elena: istoria (sau romanul) Elenei, 83, 87, 364
enigmatica populară: v. ghicitori

Epistolia din cer a domnului nostru Isus Hristos, 235, 245 ș.u.
Epistolia maicii domnului, 240; călătoria prin iad, 240—243; visul maicii domnului, 243—245
Esop: originea orientală a legendei, 75; asemănări cu Archir, 77; în istoria fabulei, 124—125; viața sa fabuloasă, 127—128
Esopia: manuscrise românești, 126—127; ediții, 128—129; și cercul solomonic, 217, 219
Evdochia: povestea cu mărul, 74
Ezra: pretins autor al obrocirii zilelor, 336

Fabliaux: paralele la apocrife, 103—104, 108, 113; la Shakespeare, 117
fabula: originea scrisă a unor fabule din *Povestea vorbei, Fabule și istorioare* de Pann, 102—103; modelele lor orientale, 103—104; migrațiunea fabulelor după Max Müller, 105; diferite definiții, 123—124; scopul și istoria ei, 124—125; fabule „vulpești", prototipul și răspîndirea lor, 125—126; fabule esopice, 126—130; deosebirea între fabulele orientale și cele occidentale, 126, 131; fabule culese de A. Pann, 131—132; prototipul indian al fabulei *Șoarecile,* 132
Fata săracului cea isteață: cuprinsul, 64; originea și paralele, 65
Fata cu mîinile tăiate: legenda, 84; basm inedit de Ispirescu, 86; paralele, 87; fondul vechi egiptean, 363—364
Faust: originea legendei, 283 ș.u.
Fenix: legenda, vechimea și răspîndirea ei, 96—97
Filerot și Antusa: edițiile schimonosite, 89; probabilă identitate cu *Erotocrit,* 90; manuscriptele române, 90—91
filosofia poporului: exemple, 145—147
Filosoful indian: 140
fiziognomonie: 350—351; cuprinde și o hiromantie, 351
flagelanți: cultul duminicii la ei, 247
Fiziolog: vechimea lui în țară, 94; originea și caracterul cărții, 95; legătura cu *Floarea darurilor,* 95—97; paralele diverse, 98
Floarea darurilor: originea și coprinsul, 94; izvoarele, 95; exemple din *Fiziolog,* 95—97; maxime, 136—138
friguri: personificări ale lor, 270; descîntece pentru friguri, 278—279

Garamanți: în *Ceasornicul domnilor,* 28, 369
Gașpar: 325—326; v. și *Irozi*
Gesta romanorum: paralele în *Varlaam și Ioasaf,* 36—37; cu *Bertoldo,* 65; cu *Floarea darurilor,* 95—98; cu snoave culese de Anton Pann, 107, 113; alte snoave, 119, 298; și *Minunile maicii domnului,* 287

Ghenoveva: originea ei, 80; coprinsul, 81—83; paralele române, 83, 101; *Poveste foarte minunată...*, 84—86; basm inedit de Ispirescu, 87—88; și *Minunile maicii domnului*, 287
Gheorghe (sf.): pete în lună, 201
ghicitori: originea și vechimea lor, 150—151; deosebirea celor elene de cele române, 151—152; cum se nasc ghicitorile, 153—154; în *Întrebări și răspunsuri*, 155—157; la Anton Pann, 156—157; în *Bertoldo*, 158; în *Archir și Anadan*, 159; originea literară a altor ghicitori, 160—161; diferite ghicitori, 161—170
Gog și Magog: în *Alexandria*, 27—28
Golgatha: originea numelui, 195
grapsime: 140—141
grecii: relațiile lor cu Orientul, 43—44
Grigorie (sf.): legenda lui de piatră, 107
gromovnic: caracterul și cuprinsul lui, 332, 335; combinat cu sismologhion, 333
gryphul: 151
Guru-Paramartha: un soi de Păcală indic, 116

Haemorrhoscop: 331
Halima: caracterul și originea culegerii, 67—68; traduceri orientale, 68; traduceri grecești, 68—69; manuscriptele românești, 69; tipăriturile, 69—70; povestirea lui Stanciu Gheorghiescu, 71—73; paralelă bizantină, 74; în *Esopia*, 126; note și completări, 373—375
Hexameiron: rolul și proveniența, 177—178
Hoțul viclean: basm egiptean în colecția Ispirescu, 362—363
hiromanție: 351
hronografe: originea și importanța lor, 176—177; hronograful de la Sigmaringen, 198, 384

Ieremia: legenda lui, v. Avemeleh,; v. *Dărîmarea Ierusalimului*
Iliodor: istorie și coprins, 87—88; influența asupra romanului modern, 88; în limba română, 88—89
Ioasaf: v. *Varlaam și Ioasaf*
indică: literatura indică și importanța ei pentru literatura populară, 43—45
Inelul și năframa: balada, 318, 391
influența literaturii culte asupra folclorului: 119—120, 232
Iraclie, izvoditorul legendar al gromovnicului: 335

Irozii: originea lor, 322; dezvoltarea, 323—324; diferite texte românești, 324—326
Isopia: v. *Esopia*
Iuda: legenda lui, 107

Îndreptarea legii (1652): 179, 182, 184, 344
înflorirea lemnului uscat: legenda, 193—194
Îngerul și sihastrul: legenda din *Fiziolog*, 96
Înștiințarea lui Lentul despre chipul lui Hristos: 233—235
Întrebări și răspunsuri: originea lor, 60; ca izvor pentru ghicitori, 154—158; în texte slavone, 182—183; în ms. de la 1800, 197—198; în ms. de la 1809, 201, 254—255; prototipul slavic, 294—297; înrîurirea asupra legendei lui Adam, 321
Învățăturile lui Neagoe: în *Varlaam și Ioasaf*, 30—36, 95

Joco-seria: mijlocește trecerea nuvelei în snoavă, 109, 114
judecata de pe urmă: manuscripte ale legendei, 288—291
judecata păcurarilor: legătura cu *Miorița*, 313—314

Kalila wa Dimna: textul arab și paralele, 36, 45, 371

Lalenbürger: 116
Lameh: legenda lui, 199 ș.u.; versiunile românești, 200—202
Leftirie: se pricește cu Tarasie, 257—259
Lemnul crucii: legenda despre înflorirea lui, v. înflorirea...
Lentul: v. *Înștiințarea lui Lentul...*
Leonat: v. *Vorbirea în versuri...* a lui I. Barac
literatura: estetică; 9; etică, 9; scopurile ei, 123; haiducească, 100—101; nescrisă, cum se dezvoltă, 315; populară, definiția și farmecul ei, 7 ș.u.; religioasă, 173 ș.u.
liturghie: legenda despre descoperirea ei, 291 ș.u.
Lot: 193

Mahabharata: 226
Mahiil: fiul lui Tarasie, 258
măiestrele: originea lor, 27
mîinile tăiate: legenda, 84—87, 286

Mamer: v. *Cele douăsprezece vise...*
manna, pîine cerească: 215
Marculphus: v. Morolf
maxime: 134; v. și proverbe
mănăstirea Argeș: balada despre zidirea ei, v. *Miorița*
Melhisedec: legenda lui, 202 ș.u.; recenziunile române, 203—205; reputația lui în literatura ebraică, 205—206
Merlin: 59
Mihail (sf. arh.): fugărit de nevasta sa, 92 ș.u.; anunță moartea lui Avraam, 210 ș.u.; predilecția bogomililor pentru el, 212; și călătoria maicii domnului, 241—242
Minunile maicii domnului: istoria cultului maicii domnului, 281—282; manuscriptele românești, 282; în legendele europene, 283; coprinsul minunii (Teofil), 284—285; alte copii, 286—287; în ms. de la 1760 84—86; diferite paralele europene, 107; într-un basm din colecția Schott, 231—232
Minunile sf. Sisoe: legenda, 259; relațiunea cu Avestița, 260; redacțiunea modernă, 261—262; isprava contra diavolului, 263; circulația modernă a legendei, 264
Miorița: legătura cu colindele, 313—315
moartea: fața ei groaznică, 211
Moise: toiagul lui, 194; în hronograf, 213—215; paralele, 315—316
Morolf: 47, 59, 373
munții care se împreună: 23, 27
musulmane: legende paralele la Cain, 198—199; gîngăvia lui Moise, 214; din cercul solomonic, 217—218; despre cocoș, 300

Narțis și Echo: metamorfoza lui Ovidiu, 101—102
Nastratin Hogea: 103; personajul istoric, 111; căi de pătrundere la noi, 111—112; prototipul indic, 112; paralele străine, 112—113
Nemrod: nacela lui zburătoare, 79; tatăl uriașilor, 202; aruncă pe Avraam în foc, 206
nopți: *1001 nopți,* v. *Halima*
Nostradamus: 208
novelistica: arată cum literatura scrisă trece în nescrisă, 102; trece în snoavă, 107—108; mijlocită de joco-serie, 108
Noul Testament: 144; apocrife născute din el, 232—233, 288

Oase: oracole după aruncarea lor, 346
obrociri de zile, 335—337
Oedip: legenda lui, 107
orații: ideea lor generală, 321; paralele și colecții, 321—322
ordalie: 299

Palia: *Zidirea lumii,* 177—179; *Călătoria lui Sith,* 185; *Legenda despre lemnul crucii,* 192; legenda lui Melhisedec, 205; Proorocirea Savilei, 225; *Întrebări și răspunsuri,* 295; Palia slavonă, 214; 384
Panciatantra: diferite versiuni, 44—48; paralele europene, 105, 108; la G. Dem. Teodorescu, 108; la A. Pann, 132
parabole: cu inorogul, 23—24; 28, 35—36; a celor trei prieteni, 36—37
Pavel: v. *Apocalipsul apostolului Pavel*
pavlichieni: 237
Păcală: reversul lui Nastratin, 116—117; bibliografie, 381
Pepelea, 116
Perdaf, meșterul: v. *Bertoldo*
Physiologus: v. *Fiziolog*
Pilat: epistola lui, 235—236
pilde: subdiviziune a proverbului, 134; în *Floarea darurilor,* 94—95; în *Sindipa,* 52—53
Pilde filosofești: descriere, exemple, 138—39; paralelă cu *Întrebări și răspunsuri,* 158; bibliografie, 382
Piram și Tisbe: ediții românești, 101—102
pomul uscat: v. lemnul uscat
pomul iertării păcatelor: paralele, 193; basmul român, 194
povești: idei religioase sub forma lor, 173—174; v. și basme
Povestea numerelor: 305
Povestea vorbei: v. A. Pann
Pravila (lui Matei Basarab): 295
prognosticon: 332—338
profetice: v. visuri
proorocirea Savilei: legenda 225—226
proverbe: definiția, coprinsul lor, 134—135; colecții în literatura universală, 135; în cea română, 136—140; maxime de origine curat populară, 140—141; din cărți populare, 141—143; din scriptură, 143—144; diverse alte culegeri, 144—150

Răvașe: de friguri, 277–278; Sator-arepo, 278; v. și descîntece
rețeta sufletească: 358, 392
Rhampsinit: v. *Hoțu împărat*, 362
Roata lui Solomon : texte și manuscripte, 344–345
Romanusbüchlein : 275

Satana: 184 ș.u. v. și drac
Satanael: principiu bogomilic, 194–195
Sava: legenda reginei, 217–218; izvorul legendei și paralele, 218–219
scrieri „romantice" (romanești): traduceri, 98–99; deosebirea lor de cărțile populare, 99–100; necesitatea unui studiu asupra traducerilor, 100
scriptură: apocrife pe care le-a generat, 174–175
Septuaginta: 134
Sibila: 196; proorocirea ei, 225–226; în tîlcuirea Bibliei, 290
Sindipa : originea indică și răspîndirea, 43–45; în limba română, 46; *Cele douăsprezece vise ale lui Mamer,* paralelă cu un basm inedit, 47–48; în literaturile europene, 49; traducerea română, 50; cuprinsul, 50–52; paralele moderne, 52–54; în prelucrarea lui Barac, 54–57; a lui Pann, 57–58
Sith: v. *Călătoria lui...*
snoave: originea lor novelistică, 107–108; caracterul lor cosmopolit, 111–112; snoavele lui Ispirescu, 116; izvorul și filiațiunea lor, 117, 133
Solomon: prototipul înțelepciunii omenești, 43; maxime solomonice în *Floarea darurilor,* 137, 144; cercetările lui Veselovski, 216; legende solomonice în folclorul român, 78–80, 103–104, 217; Solomon și regina din Saba, 217–218; izvor al unor basme, 219–221; *Solomon și Kitovras,* 221–224; și originea cărților de noroc, 224–225; și proorocirile Savilei, 225–226
somnul cel lung: 228; v. Avemeleh
sfinx: ghicitoarea lui, 151
stea: influența lor, v. astrologhie, zodii; cîntece de stea, v. cîntece
superstițiuni: proverbe inspirate de, 145

Șapte înțelepți: v. *Cei șapte...*
șaptezeci și două: v. *Cele șaptezeci și două...*
Șamir: v. Solomon

Talmud : legende inspirate, 58, 103, 126, 224, 231
Tannhäuser : legenda și paralele, 193–194
Tarasie: v. Liftirie
Teofil: legenda lui, 283–285
Til Buhoglindă : prototipul și izvoarele, 109–110; și Anton Pann, 110–1
Trei gheboși (de I. Barac): 54 ș.u.
Trei șireți și doi gheboși (de I. Vartic): 117 ș.u.
trepetnic: 340–342

Ursitoarele: originea lor, 27

Varlaam și Ioasaf : romanul, 29; răspîndirea lui universală, 30; redac română, 30–31, 98; coprinsul, 31–33; diverse paralele, 33– și *Învățăturile lui Neagoe,* 36–37, 302; *Cîntecul pustiei,* 38–42
Vasilie cel Nou (sf.): 287 ș.u.; judecata din urmă, 289–291
Viața lui...: v. numele respectiv
vicleim: v. irozi
vineri: legenda, 252; cuprinsul, 253–254; în legătură cu *Întrebăr răspunsuri,* 254–255; și colindele, 255–256; *Învățăturile pe 12 vineri,* 256–259
visuri profetice: în *Bertoldo,* 47; *Mamer,* 64–48; în balade, 317; v maicii domnului, 243–245
vise: v. cărți de vise
vițiuri: reflectate în proverbe, 148
Vorbire între Leonat și Dorofata (de I. Barac): 114–115

Zadic : v. Voltaire
Zefirin cel frumos : basm solomonic, 220–222
zicătoare: deosebită de proverb, 149

SUMAR

Prefață V
Notă asupra ediției XXIII
Precuvîntare 3
Introducere 7
Literatura estetică sau romantică 11
  Alexandria 13
  Varlaam și Ioasaf 29
  Sindipa 45
  Bertoldo 50
  Halima 57
  Archir și Anadam 74
  Ghenoveva 80
  Iliodor .... [illegible]
  Filerot și Antusa .... [illegible]
  Dracul și femeia 92
  Floara darurilor 94
  Til Buh-oglindă 109
  Nastratin Hogea 111
  Cornicea satelor 119
Literatura etică 121
  Literatura etică 123
  Fabula 127
  Proverbe 134
  Ghicitori 159
Literatura religioasă 171
  Literatura religioasă 173
  Zidirea lumei. Adam și Eva 177
  Cain și Avel. Lameh 199
  Melhisedec 201
  Avraam 206
  Moise 213
  Solomon 216
  Dărîmarea Ierusalimului 226
  Christos. Pilat 232
  Apocalipsul apostolului Pavel 237
  Epistolia Maicii domnului 240
  Epistolia domnului nostru Isus Hristos 245
  Legenda vinerei 252
  Minunile sfîntului Sisoe 259
  Cele 72 de nume 265
  Descîntecele 267
  Minunile maicii domnului 281
  Vasilie cel nou 287
  Descoperirea sfintei liturghii 291
  Cîntece 301
  Irozi (Vicleim) 322
  Cărți de prevestiri și de noroc 327
  Doftorii 353

Concluziune. Basme 358

Note 367
Indice 393

VERIFICAT
1987

Lector IORDAN DATCU
Tehnoredactor VASILE CIUCĂ

Bun de tipar: 27.10.83 *Coli ed.* 26,52 *Coli tipar* 27,7

Tiparul executat sub comanda
nr. 425 **la**
Întreprinderea poligrafică
„13 Decembrie 1918"
Str. Grigore Alexandrescu 89—97,
București
Republica Socialistă România